V.A. THOMSON

V.A.THOMSON

SYNOPSIS THEOLOGIÆ MORALIS ET PASTORALIS

AD USUM

SEMINARIORUM

Jus proprietatis auctor sibi vindicat.

SYNOPSIS THEOLOGIÆ MORALIS ET PASTORALIS

AD MENTEM S. THOMÆ ET S. ALPHONSI
HODIERNIS MORIBUS ACCOMMODATA.

TOMUS TERTIUS

De Virtute Justitiae
et
De Variis Statuum Obligationibus

Auctore AD. TANQUEREY

EDITIO SEPTIMA DILIGENTER RECOGNITA

Typis Societatis Sancti Joannis Evangelistæ
DESCLÉE ET SOCII
ROMÆ — TORNACI (Belg.) — PARISIIS
1922
Imprimé en Belgique

LIBRARY
JAN 10
6602.

Nova editio (1922-1923) Synopsis Theologiæ dogmaticæ et moralis, necnon Brevioris Synopsis dogmaticæ et moralis, auctore AD. TANQUEREY.

Nihil obstat.
Issiaci die 20ª Aprilis 1922.
A. BERRUÉ
Censor deputatus.

IMPRIMATUR :
Parisiis, die 2ª Maii 1922.
† BENJAMIN OCTAVIUS
Episc. Mosynopolit.

IMPRIMATUR.
Tornaci, die 14 Julii 1922.
V. CANTINEAU, Vic. Gen.

Index analyticus.

ELENCHUS AUCTORUM IN HOC TOMO SÆPIUS ALLEGATORUM. xij

De Virtute Justitiae.

Objectum et divisio Tractatûs 1
Justitiæ notio et species 2
Juris natura et divisiones 7
Divisio materiæ 11

PARS PRIMA : De ipsâ justitiâ.

CAP. I. De existentiâ Juris.

Status quæstionis 13
ART. I. DE OBJECTO JURIS 15
§ I. *De bonis internis* 15
De bonis corporis et animæ 15
De bono famæ. 17
De proprii ingenii fœtibus 18
§ II. *De dominio in bona fortunæ* 20
SECT. I. DE IPSO JURE BONA EXTERNA POSSIDENDI. . . 20
I. *Socialismi historia delineatur* 20
Prænotanda 20
Præcipuæ hodierni socialismi causæ 21
Hodierni socialismi historica evolutio 24
Hodierni socialismi præcipuæ formæ 27
II. *Thesis catholica de jure proprietatis exponitur et probatur.* 32
III. *Exponuntur ac solvuntur collectivistarum argumenta.* 45
IV. *Media ad socialismum præcavendum* 51
SECT. II. DE VARIIS BONORUM FORTUNÆ GENERIBUS ET DOMINIO SEMIPLENO. 53
I. *De variis bonorum fortunæ generibus* 53
II. *De dominio semipleno in bona externa* 54
De limitatione juris disponendi 55
De jure fruendi 55
De limitatione juris excludendi 57

§ III. *De dominio hominis in aliorum servitia, seu de servitute* 58
Status quæstionis. 58
Thesis probatur 58
ART. II. DE SUBJECTO JURIS 61
§ I. *Principium generale* 61
§ II. *De dominio filiorumfamilias* 62
§ III. *De dominio uxorum* 65
Prænotanda 65
De conventionibus matrimonialibus juxta codicem gallicum 65
Principia moralia de dominio uxorum 68
§ IV. *De dominio clericorum sæcularium* 70
§ V. *De dominio personarum moralium* 75
Notio et species personarum moralium 75
De ipso jure consociationis 76
De dominio Ecclesiarum 81
ART. III. DE VARIIS MODIS ACQUIRENDI DOMINIUM . . 87
§ I. *De occupatione* 87
De occupatione animalium 88
De occupatione thesauri. 91
De occupatione rerum amissarum 92
De occupatione bonorum derelictorum et vacantium . 94
§ II. *De accessione* 95
§ III. *De præscriptione* 98
De legitimitate præscriptionis acquisitivæ . . . 98
De conditionibus ad acquisitivam præscriptionem requisitis 101
De præscriptione liberativâ 106

CAP. II. De injuriâ, seu de læsione juris.

ART. I. PRÆNOTANDA DE CRIMINE SEU INJURIA IN GENERE . 110
§ I. *De criminum causis et remediis* 110
De causis ad crimen impellentibus. 110
De mediis quibus præcaveri aut saltem minui possunt crimina. 118
§ II. *Principia generalia de injuriâ* 120
ART. II. DE INJURIIS CIRCA BONA CORPORIS 123
§ I. *De suicidio* 123
Conspectus historicus 123
De suicidio directe intento 125
De suicidio indirecto 130
Corollaria. 132
§ II. *De homicidio* 133
De occisione directâ, indirectâ innocentis . . . 133

De occisione malefactorum 135
De occisione injusti agressoris 140
§ III. *De duello* 145
§ IV. *De bello* 151
Prænotanda 151
De legitimitate belli 151
De modo bellum gerendi 154
De officiis ducum ac militum 156
Scholion de seditione et tyrannicidio 157
ART. III. DE INJURIIS CIRCA BONA ANIMI 157
§ I. *De judicio temerario* 158
§ II. *De detractione seu diffamatione* 161
Notio et species 161
Malitia et gravitas 163
De licitâ manifestatione occultorum vitiorum . . 166
De audientibus detractionem 169
Scholion de susurratione 170
§ III. *De contumeliâ, seu læsione honoris* 171
§ IV. *De læsione veritatis* 173
De falso testimonio. 173
De mendacio 175
De violatione secreti 183
ART. IV. DE INJURIIS CIRCA BONA FORTUNÆ, SEU DE FURTO. 189
§ I. *De naturâ et gravitate furti* 189
Notio et variæ furti species 189
Principium generale de gravitate furti 190
Quænam materia sit gravis? 191
De furtis minutis 193
§ II. *De causis ab occupatione rei alienæ excusantibus*. . 195
De necessitate. 195
De occultâ compensatione 197

Cap. III. De restitutione, seu reparatione juris læsi.

Prænotanda de notione et obligatione restitutionis. . 201
ART. I. DE RADICIBUS RESTITUTIONIS 203
§ I. *De injustâ damnificatione* 203
I. Principia generalia et corollaria 204
§ II. *De injustâ possessione rei alienæ*. 213
Axiomata quædam exponuntur 213
I. De possessore bonæ fidei 214
De obligatione possessoris bonæ fidei quoad rem ipsam. 214
De obligationibus et juribus possessoris bonæ fidei quoad fructus 217
De ejusdem juribus et obligationibus quoad impensas . 218

BST
D16
.T2
v3

II. De possessore malæ fidei 219
III. De possessore dubiæ fidei. 221
§ III. *De cooperatoribus in damnum* 223
1° Quinam cooperatores ad restitutionem teneantur? . 223
De mandante seu jubente. 223
De consulente 225
De palpone. 227
De consentiente. 227
De receptante 229
De participante 230
De cooperatoribus negativis 230
2° De cooperatorum restitutione in solidum . . . 232

ART. II. DE MODO RESTITUENDI 235
§ I. *De circumstantiis restitutionis in genere.* . . . 235
Cui restituendum sit? 235
De loco ubi sit restituendum 238
De tempore quo sit restituendum 239
De modo restitutionis 239
§ II. *De restitutione quoad certa bona in specie* . . . 240
I. De restitutione ob damnum in bonis corporis . . 240
Ob homicidium ac vulnerationem 240
Ob duellum 243
Ob stuprum aut fornicationem. 243
Ob adulterium 245
II. De restitutione quoad bona animi 246
De restitutione famæ. 246
De restitutione honoris 248
III. De restitutione ob impeditam consecutionem alicujus boni 249
IV. De restitutione propter tributa defraudata . . 250

ART. III. DE CAUSIS A RESTITUTIONE EXCUSANTIBUS . . 254
§ I. *De causis ad tempus excusantibus* 255
§ II. *De causis a restitutione excusantibus in perpetuum* . 257

PARS ALTERA : De Contractibus.

Cap. I. De contractibus in genere.

ART. I. PRÆNOTANDA. 262
De generali conceptu contractûs 262
De vi legalium nullitatum in conscientiâ. . . . 264

ART. II. DE CONSENSU AD CONTRACTUM REQUISITO. . 266
I. De dotibus ad consensum requisitis 266
II. De vitiis quæ consensui nocere valent . . . 268
De errore 269

De dolo 271
De vi et metu 271

ART. III. DE OBJECTO SEU MATERIA CONTRACTUS . . . 273
Principium. 274
Conclusiones practicæ 277

ART. IV. DE SUBJECTO CONTRACTUS, SEU DE HABILITATE CONTRAHENTIUM 278

ART. V. DE EFFECTIBUS CONTRACTUUM 281
De naturâ obligationum 282
De speciebus obligationum 283
De extinctione obligationum 285

CAP. II. De contractibus in specie.

ART. I. DE CONTRACTIBUS GRATUITIS. 290
§ I. *De promissione.* 290
§ II. *De donatione.* 292
§ III. *De testamentis* 295
De jure testandi. 295
De formis legalibus requisitis ad valorem testamenti . 299
De juribus et oneribus legatariorum. 303
De cessatione testamenti 304
§ IV. *De iis quæ donationi et testamentis communia sunt* . 305
De incapacitate donandi aut accipiendi 305
De quibusdam modis donandi a lege prohibitis . . 307
De limitatione facultatis donandi per reservationem hæreditariam 309
§ V. *De Successionibus* 315
Quinam ad successionem vocentur ex jure gallico? . 315
De acceptatione et repudiatione successionis. . . 317
De partitione hæreditatis 318

ART. II. DE CONTRACTIBUS ONEROSIS CERTI EVENTUS . . 320
§ I. *De emptione-venditione* 320
De justo pretio 321
De officiis venditoris. 327
De officiis emptoris 330
De quibusdam emptionis-venditionis speciebus . . 331
§ II. *De locatione-conductione* 336
De locatione rerum 336
De locatione, seu susceptione operis 338
§ III. *De locatione operarum, seu de contractu laboris.* . 340
I. De contractu laboris generatim spectato . . . 340
Conspectus historicus 340
De naturâ hujus contractûs 342
De officiis operariorum 344

De officiis dominorum 346
De interventu Statûs in contractu laboris. . . . 351
II. De salario opificum 356
De normâ justi salarii. 356
Systema liberalium 356
Systema socialistarum 358
Doctrina Catholica 359
De mediis quibus augeri possit salarium 365
III. De collegiis opificum (Syndicats professionnels) . 369
IV. De cessatione ab opere (grèves). 376
V. De mediis quibus melior effici possit conditio opificum. 381
§ IV. *De mutuo oneroso, seu de contractu crediti* . . . 393
Status quæstionis 393
Exponitur doctrina utriusque Testamenti de mutuo . 395
Antiquorum philosophorum theoriæ de mutuo . . 397
Patrum et Conciliorum doctrina de usurâ usque ad sæc. XII. 398
Scholasticorum theoriæ et Conciliorum decreta ad sæc. XVI. 402
Modernorum theoriæ. 407
Doctrina Benedicti XIV et Rom. Congregationum de mutuo. 409
Hodiernæ theoriæ 413
Doctrina tenenda et conclusiones practicæ . . . 416
§ V. *De contractu societatis* 421
Art. III. De contractibus aleatoriis 425
§ I. *De assecuratione* 426
§ II. *De ludo, sponsione et loteria* 431
§ III. *De speculationibus Bursæ* 434

De Variis Statuum obligationibus.

Status quæstionis 439
Divisio tractatûs. 439

CAP. I. De officiis laicorum.

Art. I. De officiis ad vitam domesticam spectantibus . 440
§ I. *De mutuis parentum ac filiorum officiis* 440
I. De jure quod parentibus inest proprios filios educandi. 441
II. De officiis parentûm erga filios 448
De amore parentûm erga filios. 448

De educatione filiorum 450
De providentiâ parentûm erga filios. 458
III. De officiis filiorum erga parentes 460
De amore parentibus debito 460
De reverentiâ parentibus debitâ 463
De obedientiâ parentibus debitâ 464
§ II. *De officiis dominorum et famulorum* 466
De officiis dominorum 467
De officiis famulorum. 470

ART. II. DE OFFICIIS E SOCIETATE CIVILI DIMANANTIBUS. . 471
§ I. *De officiis superiorum et subditorum in genere* . . 472
De officiis superiorum, seu principum 473
De officiis subditorum 475
§ II. *De officiis quorumdam civium in specie.* 478
De judicibus et juratis 478
De advocatis 483
De actore, reo et testibus. 485
De medicis 485

CAP. II. De officiis clericorum.

ART. I. DE OFFICIIS CLERICORUM IN GENERE 488
De externo clericorum habitu et tonsurâ. 489
De negotiis et artibus clero vetitis 492
De vitandis quibusdam oblectamentis 500

ART. II. DE OFFICIIS CLERICORUM QUI SACRIS ORDINIBUS SUNT INITIATI. 503
§ I. *De cœlibatu ecclesiastico* 503
Conspectus historicus 504
Motiva quibus innititur lex cœlibatûs 508
Media quibus servari debet 514
§ II. *De recitatione divini officii* 516
De obligatione officium recitandi 517
De modo illud recitandi 522

ART. III. DE OFFICIIS PRESBYTERIS, PRÆSERTIM PAROCHIS, SPECIALIBUS 529
De obligatione docendi 530
De obligatione regendi 532

INDEX ALPHABETICUS RERUM 537

ELENCHUS AUCTORUM SÆPIUS IN HOC VOLUMINE ALLEGATORUM.

I. De re morali et canonicâ.

Acta S. Sedis, *seu ephemerides Romæ editæ, in quibus promulgantur S. Pontificis Acta, necnon Romanarum Congregationum decreta.*

Aertnys, C. SS. R., *Theologia Moralis*, Tornaci (Casterman), 1896.

Allègre, *Le Code civil commenté*, Paris, 1902 (Roger et Chernoviz).

(S.) **Alphonsus** Maria de Ligorio, 1696-1787; *Theologia Moralis* et *Homo Apostolicus;* optima editio *Theologiæ* recenter prodiit, curante *Haringer*, Ratisbonæ, 1879.

Ami du Clergé, *Revue de toutes les questions ecclésiastiques*, Langres.

Angers, (*Conférences d'*), *sur les Etats*, Paris, 1829-30.

Angelis, Philippus de, 1824-1881, *Prælectiones Juris Canonici*, Romæ, 1877-1885.

(D') **Annibale**, Joseph, 1815-1892, *Summula Theologiæ Moralis*, 3ª ed., Romæ.

Antoine, Paulus, S. J., 1679-1743, *Theologia moralis universa.*

(S.) **Antoninus**, O. P., 1389-1459, *Summa theologica*, Veronæ.

Bacuez S. S., *De l'intérêt et de l'usure*, Paris, 1891.

Ballerini, Petrus, 1690-1764, et Hieronymus, 1702-1764, *De jure divino et naturali circa usuras*, Bononiæ, 1747.

Ballerini-Palmieri, S. J., *Opus Morale a Ballerini conscriptum et a Palmieri, cum annotationibus*, editum, Prati (Giachetti), 1899.

Baltimorense *Concilium Plenarium II et III*, Baltimoræ (Murphy).

Barnesius, J., O. S. B., *Dissertatio contra æquivocationes*, Parisiis, 1625.

Berardi, Æmilius, *Praxis Confessariorum*, 4ª ed., Faventiæ, 1904.

Beusch, S. J., † 1743, *De pactis et contractibus in genere*, apud MIGNE, Curs. theol., t. XVI.

Billuart, O. P., 1685-1757, *Summa S. Thomæ hodiernis academiis accommodata*, nov. ed., Parisiis, 1872.

Bizarri, *Collectanea in usum Secretariæ S. Cong. Episcop. et Regularium*, Romæ, 1893.

Bona, Joannes, Ord. Cisterc., 1609-1674, *De divinâ psalmodiâ*, Parisiis, 1663.

Bouquillon, *Theologia Moralis Fundamentalis*, ed. 3ª, Brugis et Parisiis, 1903.

Bucceroni, S. J., *Enchiridion morale*, Romæ, 1887; *Institutiones theologiæ moralis*, Romæ, ed. 4ª, 1900.

Cajetanus, Thomas de Vio, O. P., 1469-1534, *Summula casuum.*

Cappelmann, Carolus, *Medicina Pastoralis*, Aquisgrani, 1896.

Caramuel, O. Cisterc., 1602-1682, *Theologia moralis fundamentalis*, Francofurti, 1652.

(S.) **Carolus Borromæus**, 1538-1584, *Acta Ecclesiæ Mediolanensis.*

Carrière, Joseph, S. S., 1795-1864, *Prælectiones theologiæ majores de Justitiâ et Jure, de Contractibus*, Parisiis, 1839-1844.

Castelein, S. J., *Institutiones Philosophiæ moralis et socialis*, Lovanii, 1899.

Cavagnis, *Institutiones Juris publici ecclesiastici*, 3ª ed., Romæ.

Collet, Petrus, 1697-1770, *Theologia moralis universa*, Parisiis, *Institut. theologiæ moralis*, Parisiis, 1745; *Traité de l'office divin*, Paris.

Crolly, *Disputationes theologicæ de justitiâ et jure*, Dublinii, 1870-77.

Decretales Gregorii IX, *pars præcipua Corporis Juris canonici*, editio critica a Richter et Friedberg edita.

Denzinger, *Enchiridion Symbolorum ac definitionum*... Wirceburgi, 1900.

Deville, *Les Opérations de Bourse devant la conscience*, Lyon, 1884.

Duballet, *Traité des Paroisses et des Curés*, Paris, 1901 (Oudin).

Elbel, O. Min., † 1756, *Theologia moralis, decalogalis et sacramentalis;* nova editio a BIERBAUM edita fuit, Paderbornæ, 1894.

Espen (Van), 1646-1728, *Jus ecclesiasticum universum*, Lovanii, 1753.

Fagnanus, Prosper, 1587-1678, *Commentaria in quinque Decretalium libros*, Romæ, 1661.

Ferraris, Lucius, O. Min., *Prompta Bibliotheca canonica, juridica, moralis*, Romæ, 1760; nova editio curante MIGNE edita.

Gardellini, Aloysius, *Decreta authentica Cong. SS. Rituum*, Romæ, 1808 et sq.; nova editio Romæ prodiit, 1899 et sq.

Génicot, S. J., *Theologiæ Moralis Intitutiones*, Lovanii (Polleunis et Ceuterick), 1900.

Godts, *Scopuli vitandi in pertractandâ quæstione de conditione opificum*, Tornaci, 1896.

Gousset, Thomas, 1792-1866, *Théologie Morale*, Paris (Lecoffre).

Gratiani DECRETUM, *seu Concordantia discordantium canonum, pars prima Corporis Juris canonici*, ed. Richter- Friedberg.

Gryse, (E. J. de), *De contractu conductionis*, Rollarii Flandrorum, 1895.

Haine, Antonius, *Theologiæ moralis elementa*, ed. 4ª, Romæ, 1899.

Haunoldus, S. J., 1609-1688, *De Justitiâ et jure privatorum*, Ingolstadii, 1672.

Hay, H., *de Mutuo et usurâ*, Angers, 1902.

(D') **Hulst**, *Conférences de Notre-Dame*, Paris (Poussielgue)

Icard, S. S., *Prælectiones Juris canonici*, Paris (Lecoffre).

Jaugey, Victor, *De Virtutibus Cardinalibus*, Parisiis, 1876.

Kenrick, 1797-1863, *Theologia Moralis*, Mechliniæ, 1861.

Konings, A., C. SS. Redempt., *Theologia Moralis*, Neo-Eborac. (Benziger), 1900.

Lacroix, S. J., 1652-1714, *Theologia Moralis*, Mediolani, 1724.

Laymann, S. J., 1576-1625, *Theologia Moralis*, Moguntiæ, 1709.

Lehmkuhl, S. J., *Theologia Moralis*, Friburgi Brisgoviæ, 1898.

Lessius, S. J., 1534-1623, *De Justitiâ et jure cæterisque virtutibus Cardinalibus*, Antuerpiæ, 1632.

Lugo, Joannes de, S. J., 1583-1660, *De Justitiâ et Jure*, Lugduni, 1652.

Maffei, Franciscus Scipio, *Dell' impiego del Denaro*, Verona, 1744.

Marc, Clem., Cong. SS. Redempt., † 1887, *Institutiones morales Alphonsianæ*, Romæ et Lugduni, 1886 et 1900.

Marres, *De Justitiâ*, Ruræmundæ, 1889.

Martinet, *Theologia Moralis*, Parisiis, 1867.

Mastrofini, Marcus, † 1834, *Le Usure*, Milano, 1833; gallice redditum : *Discussion sur l'usure*, Lyon, 1834.

Mayol, Josephus, O. P., *Summa moralis doctrinæ thomisticæ circa decem præcepta Decalogi*, Avenione, 1704, ap. MIGNE, Curs. Theol., t. XIV.

Meyer, S. J., *Institutiones Juris naturalis*, Friburgi (Herder), 1900.

Molina, Ludovicus, 1535-1600, S. J., *De Justitiâ et Jure*, Coloniæ Allobrogum, 1735.

Müller, E., 1822-1888, *Theologia Moralis*; Vindobonæ (Mayer), 1894.

Newman, J. H., *Apologia pro vita sua*, 5ª ed., London et New York.

Noldin, S. J., *Summa Theologiæ Moralis, De Præceptis Dei et Ecclesiæ*, Œniponte, 1902.

Pagès, † 1841, *Dissertation sur le prêt à intérêt*, Lyon, 1838.

Paris, (*Statuts Synodaux de*), Paris, 1902.

Pirhing, S. J., † 1679, *Jus canonicum in 5 libros Decretalium distributum*, Dilingæ, 1674.

Pottier, *De Jure et Justitiâ*, Leodii, 1900.

Raynauldus, Th., S. J., *De æquivocatione et mentali restrictione, inter ejus Opera*, Lugduni, 1565, t. XIV.

Reiffenstuel, Anacletus, O. Min., 1641-1703, *Jus Canonicum universum*, Venetiis, 1755.

Reuter, Joannes, S. J., *Theologia moralis quadripartita*, Coloniæ, 1750.

Roskovany, Augustinus de, 1807-1892, *Cælibatus et Breviarium*, Pesthini, 1861-1888.

Rosset, Michael, *De sacramento matrimonii Tractatus dogmaticus, moralis, canonicus, liturgicus et judiciarius*, S. Joannis Maurianæ et Parisiis, 1895-96.

Sabetti, Aloysius, S. J., *Compendium Theologiæ moralis*, ed. 12ª, Neo-Eboraci et Ratisbonæ (Pustet), 1896.

Salmanticenses, *Cursus theologiæ moralis*, Venetiis, 1764.

Sanguinetti, Sebastianus, S. J., *Juris ecclesiastici privati institutiones*, Romæ, 1890.

Santi, Franciscus, *Prælectiones juris canonici*, quas iterum edidit *Leitner*, Ratisbonæ, 1899.

Sayrus, Gregorius, 1570-1602, *Clavis regia sacerdotum casuum conscientiæ*, Venetiis, 1618.

Scavini, Petrus, *Theologia moralis universa*, ed. 15ª, Mediolani, 1896.

Schmalzgrueber, Franciscus, S. J., 1663-1735, *Jus ecclesiasticum universum*, Romæ, 1843.

Soto, Dominicus de, O. P., 1494-1560, *De Justitiâ et jure*, Salmanticæ, 1556.

Sporer, Patritius, O. Min., † 1714, *Theologia moralis, decalogalis et sacramentalis*, Venetiis, 1724; nova editio curante BIERBAUM edita, Paderbornæ, 1897.

Suarez, Franciscus, S. J., 1548-1617, *Opera omnia*, Parisiis, 1856.

Surbled, *La morale dans ses rapports avec la Médecine*, Paris (Retaux), 1900.

Taparelli, S. J., *Essai de Droit naturel*, Paris (Casterman), 1875.

(S.) **Thomas Aquinas**, O. P., *Opera omnia*, Parmæ, 1852.

Thomassin, Orat., *Ancienne et nouvelle discipline de l'Eglise*, Paris, 1678; opus latine redditum : *Vetus et Nova Ecclesiæ disciplina*, Parisiis, 1688; *Traité de la vérité et du mensonge*, Paris, 1691; *Traité du négoce et de l'usure*, Paris, 1697.

Valentin, *Examen sur les Commandements*, Lyon, 1869; *Examen sur les devoirs et les péchés des diverses professions*, Lyon, 1844.

Van der Velden, O. Min., 1798-1857, *Principia theologiæ moralis theoretice exposita*, Parisiis, 1882.

Van Gestel, *De justitiâ et lege civili*, Groningæ, 1896.

Van Roey, *De justo auctario ex contractu crediti*, Lovanii, 1903.

Vermeersch, *Quæstiones de justitiâ ad usum hodiernum scholastice disputatæ*, Brugis (Beyaert), 1901.

Victoria (Fr. de) 1480-1546, *Relectiones morales*, Coloniæ, 1696.

Viva, Dominicus, S. J., 1648-1710, *Damnatæ theses ab Alexandro VII, Innocentio IX et Alexandro VIII*, Neapoli, 1708.

Vogler, Josephus, S. J., 1661-1708, *Juris cultor theologus circa obligationes restitutionis in genere*, Ingolstadii, 1733.

Zech, Fr. Xaverius, S. J., 1692-1772, *Rigor moderatus doctrinæ pontificiæ circa usuras*, ap. MIGNE, Theol. Curs., t. XVI.

II. De re juridicâ et sociali.

Agnel et de Corny, *Manuel général des Assurances*, Paris, 1900.

Albert, *La liberté de tester* (thèse), Angers et Paris (Larose), 1895.

Allard, P., *Les esclaves chrétiens*, Paris (Lecoffre), 1876; *Esclaves, Serfs et Mainmortables*, Paris, 1883.

American Journal of Sociology, revue sociologique (Chicago).

Antoine, S. J., *Cours d'Economie sociale*, 6ᵉ éd., revue par H. du Passage, Paris (Alcan).

Ashley, W. G., *An introduction to english economic history and theory*, London, 1892-93; trad. en français par Bondois et Bouyssy : *Histoire et doctrines économiques de l'Angleterre*, Paris (Giard et (Brière), 1900.

Avenel (G. d'), *La Fortune privée à travers sept siècles*, Paris (Colin), 1895.

Bastiat, *Harmonies économiques*, Paris, 1851.

Baudry-Lacantinerie, *Précis de Droit civil*, Paris (Larose), 1899.

Bellamy, *Looking backward*, Boston, 1888; Equality, 1897.

Beauregard, *Essai sur la théorie des salaires*, Paris, 1887.

Benoist, Ch., *L'ouvrière de l'aiguille à Paris*.

Bernstein, *Socialisme théorique et social-démocratie pratique*, traduit de l'allemand par Al. Cohen, Paris (Stock).

Blanc, *Les Corporations de métiers*, Paris, (Letouzey et Ané), s. d.

Blatchford, *Merrie England*, London, 1895.

Bliss, W., *Encyclopædia of social reform*, New York (Funks and Wagnals), 1897; *The Communism of J. Ruskin*, London and New York, 1891.

Bohm-Bawerk, E., *Histoire critique des théories de l'intérêt et du capital*, trad. par J. BERNARD, Paris, (Giard et Brière), 1902.

Bonfils, *Manuel de Droit international*, 3e éd., Paris (Rousseau), 1901.

Bourdeau, J., *L'Evolution du socialisme*, Paris (Alcan), 1901.

Brandts, *Les grandes lignes de l'Economie politique*, Louvain, 1904; *Législation du travail, comparée et internationale*, Louvain, 1903; *La petite industrie contemporaine*, Paris (Lecoffre), 1902.

Bulletin de l'Office du Travail, revue statistique des questions ouvrières, Paris, (Colin).

Bureau, P., *Le Homestead, ou l'insaisissabilité de la petite propriété foncière*, Paris (Rousseau), 1896; *L'association de l'ouvrier au profit du patron, et la participation aux bénéfices*, Paris (Rousseau), 1898; *Le Contrat de Travail et le rôle des syndicats professionnels*, Paris (Alcan), 1902.

Capart, S. J., *La propriété individuelle et le collectivisme*, Namur, 1898.

Castelein, S. J., *Le socialisme et le droit de propriété*, Bruxelles, 1896.

Cathrein, S. J., *Socialism*, New-York (Benziger), 1892.

Cauderlier, *L'Evolution économique du XIXe siècle*, Bruxelles et Paris, 1903.

Caulet, *L'Avocat du clergé*, Paris, (Lethielleux), 1897.

Cauwès, *Cours d'Economie Politique*, Paris (Larose), 1893.

(Le) **Correspondant**, 31, rue St-Guillaume, Paris.

Dupanloup, *De l'Education*, 7e éd., Paris, 1866; *Lettres sur l'Education des Filles*, Paris, 1879; *l'Œuvre par excellence*.

Durkheim, *Le suicide, étude de sociologie*, Paris (Alcan), 1897.

Eichtal (E. d'), *Socialisme, Communisme et Collectivisme*, Paris (Guillaumin), 1901.

Ely, R. T., *French and German Socialism in modern times*, New-York, 1883; *The Labor movement in America*, New-York, 1886; *Monopolies and Trusts*, New-York, 1900.

Espinas, *La Philosophie sociale du XVIIIe siècle et la Révolution*, Paris, 1898; *Histoire des doctrines économiques*, Paris (Colin), s. d.

Fagnot, *Le syndicalisme anglais*, Paris, 1903.

Faguet, *Le libéralisme*, Paris, 1903

Favre, J., *Le prêt à intérêt dans l'ancienne France*, (thèse), Paris, 1900.

Fonsegrive, *La Crise sociale*, Paris (Lecoffre), 1901.

Foville, (A. de), *La France économique*, Paris (Colin), 1887; *Le Morcellement*, Paris (Guillaumin), 1885.

Garraud, *Précis de Droit criminel*, 8e éd., Paris (Larose), 1904.

Garriguet, L., *Etudes sociologiques : La Propriété, Le Capital, Le Contrat de travail, Le Salaire, L'Association*, Paris (Bloud et Barral), 1901-1904.

George, H., *Progress and Poverty*, New-York, 1883; *The Land Question*, 1898; *The condition of Labor*, New-York, 1891.

Gide, Ch., *Principes d'Economie Politique*, 8e éd., Paris (Larose), 1903; *La Coopération*, ibid., 1900; *Les sociétés coopératives de consommation*, Paris (Colin), 1904.

Gilman, *Profit sharing*, London and New-York, 1892.

Goyau, *Autour du Catholicisme social*, Paris (Perrin), 1897.

Grégoire (Goyau), *Le Pape, les Catholiques et la Question sociale*, Paris (Perrin), 1899.

Grotius, *De jure belli ac pacis*, Hagæ, 1680.

Guignebert, *Tertullien* (thèse), Paris (Leroux), 1901.

Guibert, *L'Educateur apôtre*, Paris, 1894.

Harmel, *Catéchisme du Patron*, Paris, 1889; *Manuel de la Corporation chrétienne*, Tours (Mame), 1879.

(D') **Haussonville**, *Salaires et misères de femmes*, Paris (Calmann Lévy,) 1900; *Socialisme et charité*, Paris, 1896.

Howell, G., *Trade unionism new and old*, London, 1894; *Conflicts of Capital and Labor*, London, 1890.

Hubert-Valleroux, *Le Contrat de travail*, Paris (Guillaumin), 1895; *Les Corporations d'Arts et Métiers; La Coopération*, Paris (Lecoffre), 1904.

Hudelot, *Traité des obligations*, Paris, 1901, Larose.

Janet, P., *La Morale*, 5e éd., Paris (Delagrave), 1898.

Jannet, Claudio, *Le Socialisme d'Etat*, Paris (Plon), 1890; *Le Capital, la Spéculation et la Finance*, Paris, 1892.

Jay, R., *La protection légale des travailleurs*, Paris (Larose), 1904.

Joly, H., *Le Combat contre le crime*, Paris, s. d.; *A la recherche de l'éducation correctionnelle*, Paris, 1902; *L'Enfance coupable*, Paris (Lecoffre), 1904.

Kannengieser, A., *Les Catholiques allemands*, Paris (Lethielleux), 1892.

Kaustky, *Le Marxisme et son critique Berstein*, Paris (Stock), 1900.

Kerby, W. J., *Le Socialisme aux Etats-Unis*, Bruxelles, (Gœmare), 1897.

Kropotkine, *La Conquête du pain*, Paris (Stock), 1893; *L'Anarchie*, 3e ed., Paris, 1903.

Laveleye, (E. de), *De la propriété et de ses formes primitives*, Paris (Alcan), 1901; *Le Socialisme contemporain*, Paris (Alcan).

Leplay, *La Réforme sociale*, Tours (Mame), 1884; *L'organisation du travail*, 1888.

Leroy-Beaulieu, Anatole, *La Papauté, le Socialisme et la Démocratie*, Paris (Calmann-Lévy), 1893.

Leroy-Beaulieu, Paul, *Traité d'Economie politique*, Paris (Guillaumin), 1896; *Le Collectivisme*, Paris, 1893; *Essai sur la répartition des richesses*, 4e éd., Paris (Guillaumin), 1896.

Lemire, *Le Coin de terre et le Foyer* (revue); *Le Bien de famille, et divers discours*, Paris, rue Lhomond.

Levasseur, *Histoire des Classes ouvrières en France*, 2e éd., Paris (Rousseau), 1900-1904; *L'Ouvrier américain*, Paris (Larose), 1898.

Lombroso, *L'Homme criminel*, 1875; *La Femme criminelle*, 1896; *L'Homme délinquant*, 1897; *L'Anthropologie criminelle*, 1890; *Nouvelles recherches de Psychiâtrie*, 1892, (Paris, Alcan).

Mallock, W. H., *Social equality*, London; trad. en français par Salmon, Paris, 1883; *Property and Progress*, London and New-York, 1884.

Malon, *Le Socialisme intégral*, Paris, 1892-94; *Histoire du socialisme.*

Martin St Léon, *Cartells et Trusts*, Paris (Lecoffre), 1903; *Histoire des corporations de métiers*, Paris (Guillaumin), 1897; *Le Compagnonnage*, Paris (Colin).

Marx, Karl, *Das Kapital;* traduction française par Borchardt et Vanderryt, Paris (Giard et Brière), 1900-1902; *Extraits par* P. LAFARGUE *et Critique par* V. PARETO, Paris (Guillaumin), s. d.

May, J. W., *The law of insurance*, 4th ed., revised by Gould, Boston, 1900.

Millerand, *Le socialisme réformiste français*, Paris (17, rue Cujas), 1902.

Musée social (Le), *Revue et collection de documents et mémoires sur les questions sociales*, chez Rousseau, Paris.

Pareto, Vilfredo, *Les systèmes socialistes*, Paris (Giard et Brière), 1902.

Pelloutier, *La vie ouvrière en France*, Paris (Schleicher), 1900.

Périn, Ch., *De la richesse dans les sociétés chrétiennes*, Paris (Lecoffre), 1882.

Pic, Paul, *Traité de législation industrielle*, Paris (Rousseau), 1903.

Planiol, *Traité élémentaire de Droit civil*, Paris (Plichon); monemus autem numeros allegatos diversos esse secundum varias editiones.

Pothier, *Donations testamentaires*, Paris, 1777.

Proal, L., *Le Crime et la peine*, Paris (Alcan), 3e éd., 1899; *Le Crime et le suicide passionnels*, Paris, 1900.

Proudhon, *Qu'est-ce que la propriété*, Paris, 1840; *Création de l'ordre dans l'humanité, ou Principe d'organisation politique*, 1843; *Intérêt et principal*, 1849.

Questions actuelles (Les), *revue documentaire*, 5, rue Bayard, Paris

Quinzaine (La), 45, rue Vaneau, Paris.

Rae, *Contemporary socialism*, 2nd ed., London and New-York. 1898.

Rambaud, Jos., *Eléments d'Economie politique*, Paris (Larose); *Histoire des doctrines économiques*, Paris (Larose).

Réforme sociale (La), *revue publiée par la Société d'Economie sociale* 54, rue de Seine.

Renard, G., *Le régime socialiste*, 2e éd., Paris (Alcan), 1898.

Revue des Deux-Mondes, 15, rue de l'Université, Paris.

Richter, *Où mène le socialisme*, Paris, 1893.

Rivière, *Codes et Lois usuelles*, Paris (Marescq), 1897, avec suppléments pour chaque année.

Rivière, E., *Vingt ans de vie sociale*, Paris et Blois, 1901.

Rivière, L., *La Terre et l'atelier, Jardins ouvriers*, Paris, (Lecoffre), 1904.

Rocquigny (Cte de), *Les Syndicats agricoles*, Paris (Colin).

Rostand, *L'Action sociale par l'initiative privée*, Paris (Guillaumin), 1892-1902.

Rothe, Tancréde, *Traité de Droit naturel*, t. IV, *Droit laborique*, Paris (Larose), 1904.

Rousiers (de), *Les industries monopolisées aux Etats-Unis*, 1900; *Les syndicats industriels de producteurs en France et à l'étranger*, 1901; *Le Trade-unionisme en Angleterre*, 1904, — Paris (Colin).

Rutten (Mgr), *Le mouvement syndical chrétien en Belgique*, Gand, 1903; *Nos grèves houillères et l'action socialiste*, Paris (Alcan).

Say-Chailley, *Nouveau Dictionnaire d'Economie politique*, Paris (Guillaumin), 1895.

Schæffle, *La quintessence du socialisme*, trad. par Benoît Malon, Paris (17, rue Cujas.)

Schloss, *Methods of industrial remuneration*, London, 1898; trad. en français par Riss : *Les modes de rémunération du travail*, Paris (Giard et Brière), 1902.

Science Sociale (La), *revue de sociologie*, à Paris, chez Didot.

Seilhac (L. de), *Le Monde socialiste*, Paris (Lecoffre), 1904; *Syndicats ouvriers, Fédérations, Bourses de Travail*, Paris (Colin), 1902.

Seligman, *Essays on taxation; Progressive taxation*, New-York, 1895.

Simon, *L'Ouvrière*, Paris (Hachette), 1861.

Shaw, B. *Fabian, Essays in socialism*, London and New-York, 1891.

Soderini, *Socialisme et Catholicisme*, Lille (Soc. de St-Augustin), 1896.

Spencer, H., *Principles of Sociology*, London and New-York (Appleton); trad. en français par Cazells et Gerschel, *Principes de Sociologie*, Paris (Alcan).

Tarde, *La Criminalité comparée*, 5e éd., Paris (Alcan), 1902; *La Philosophie pénale*, 3e éd., Paris (Giard et Brière), 1892.

Théry, *Exploiteurs et salariés*, Paris (Lecoffre).

Thiers, *De la propriété*, Paris, 1848.

Troplong, *Traité des donations et des testaments*, Paris, 1865; *De la Prescription; Du Contrat de prêt.*

Turgeon, *Le Féminisme français*, Paris (Larose), 1902.

Turmann, Max, *Le Catholicisme social depuis l'Encycl.* RERUM NOVARUM, Paris (Alcan), 1900; *Les Œuvres complémentaires de l'Ecole*, Paris (Lecoffre), 1900; *Les Patronages*, 3e éd., Lecoffre, 1901.

Vandervelde, E., *Le Collectivisme et l'Evolution industrielle*, Paris (17, rue Cujas), 1900.

Vanlaer, *La participation aux bénéfices*, Paris (Rousseau), 1898.

Varlez, *Les formes nouvelles de l'assurance contre le chômage*, Paris (Rousseau), 1903.

Walker, *The Wages question*, New-York, 1876.

Webb, Sydney, *The history of trade-unionism*, London, 1894; *Socialism in England*, London, 1899.

Weiler, *Arbitrage et conciliation entre patrons et ouvriers; L'organisation des conseils d'arbitrage établis en Angleterre*, Paris (Guillaumin), 1877.

Winterer, *Le socialisme contemporain*, 4e éd., Paris (Lecoffre), 1904.

Wright, Carroll D., *The industrial evolution of the United States;* New-York, 1895; trad. en français par LEPELLETIER : *L'Evolution industrielle des Etats-Unis*, Paris (Giard et Brière), 1901.

N. B. — Inter opera allegata, quædam erroribus scatent, nec proinde legi possunt nisi obtentâ licentiâ ab ecclesiasticâ auctoritate, eo præsertim fine ut adversariorum argumenta lucide exponantur et invicte confutentur.

Hanc editionem, juvante clarissimo *A. Cance*, in Seminario Ruthenensi professore, diligenter recognovimus.

De Virtute Justitiae.

Objectum et divisio Tractatus.

1. Inter virtutes morales eminet *Justitia*, quâ *redditur cuique jus suum;* aliæ enim virtutes morales directe et immediate solum subjectum perficiunt, dum justitia hominem ordinat ad alterum, ideoque bonum promovet non solum ipsius subjecti, sed etiam aliorum [1].

2. Justitia una est e virtutibus *cardinalibus*, quæ ita vocantur quia sunt veluti cardines circa quos volvuntur ceteræ virtutes morales. De aliis jam dictum est in *Tr. de Virtutibus;* de justitiâ autem in speciali Tractatu agitur; cum enim multiplicia jura et officia complectatur, quibus homines inter se devinciuntur, fusiorem expositionem postulant tum *amplitudo* objecti, tum *difficultates* quibus hæc materia scatet : non enim facile definiri ac mensurari possunt jura et officia cujuslibet hominis, præsertim cum inter se pugnare haud raro videantur, et aliunde nostris diebus relationes inter humanæ familiæ membra frequentiores ac intricatiores evaserint.

In ipso limine Tractatûs accurate exponendum est quid sit *justitia*, ac proinde quid sit *jus* circa quod justitia versatur.

---

[1] Virtutem justitiæ exponendo, eo ipso declarabimus quousque se extendant *quintum*, *septimum*, *octavum* et *decimum* Decalogi præcepta, quæ vetant ne aliorum jura lædantur quoad vitam corporalem, bona externa ac veritatem : " Non occides. — Non furtum facies. — Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium. — Non concupisces domum proximi tui " (*Exod.* XX, 13-17).

Prolegomena.

DE JUSTITIA ET JURE.

I. Justitiæ notio et species[1].

3. 1° **Justitiæ multiplex significatio.** Apud auctores sacros[2] vox justitia multiplicem obtinet significationem: (a) sæpe *complexum omnium virtutum* designat : " Beati qui esuriunt et sitiunt *justitiam*[3] "; hinc S. Joseph dicitur "*justus*[4] ", quia videlicet omnibus virtutibus præditus erat; (b) quandoque etiam significat quemlibet *virtutis actum :* " Attendite ne *justitiam* vestram (i. e. bona opera) faciatis coram hominibus[5] "; aut *virtutis habitum :* " Nisi abundaverit *justitia* vestra plus quam scribarum et pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum[6] "; (c) cum autem virtutes christianæ in ipsâ justificatione infundantur, justitia sumitur etiam pro *justificatione :* " Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad *justitiam*[7] "; (d) tandem specialem virtutem justitiæ, quâ redditur alteri jus suum : " Statuit diem in quo judicaturus est orbem in *æquitate*[8] ", δικαιοσύνη, quæ est græca vox pro justitiâ. Unde, quoties in Scripturâ vox illa invenitur, sensus ex contextu definiri debet.

4. 2° **Justitiæ genuina definitio.** (A) Quatenus est virtus specialis, justitia definiri solet : *virtus moralis cardi-*

---

[1] *S. Thom.*, 2. 2., q. 58; *Lugo*, disp. I; *Soto*, lib. III, q. 2; *Lessius*, lib. II, cap. 1; *Carrière*, n. 2-7; *Pottier*, diss. II; *Vermeersch*, n. 12-76.

[2] *Hebraice* justitia duplici verbo exprimitur : *yoschér*, quod idem sonat ac *rectitudo*, quæ vias tortuosas devitat; et *tsedaqah*, quod *firmitatem* designat, quatenus justitia est norma minime flexibilis secundum quam actiones humanæ peragi debeant. — *Græce* δικαιοσύνη oritur a radice δίκη, quâ significatur *mos*, seu consueta ratio agendi, quia ut *justum* habebatur a Græcis quod fieri solebat. — *Latine* justitia derivatur a voce *jus*, quod, juxta multos, a vocabulo *jussum* oritur; sed multo probabilius *jus* est *radix* affinis sanscripto vocabulo *jaus*, quod aliquid religiosum et sacrum significat, quia jus est aliquid sacri. Cfr. *Bréal* et *Bailly*, Diction. étymologique latin, Paris, 1898, p. 144.

[3] *Matt.* V, 6. — [4] *Matt.* I. 19. — [5] *Matt.* VI, 1. — [6] *Matt.* V, 20.

[7] *Rom.*, IV, 3; et ita per totam Ep. ad *Romanos*.

[8] *Act.*, XVII, 31. — Nullum locum invenimus in *Vulgatâ*, ubi vox justitia certo designet virtutem quâ redditur cuique suum.

nalis voluntatem inclinans ad reddendum alteri jus suum ad æqualitatem.

5. Dicitur : (a) virtus *moralis*, ut distinguatur a virtutibus *theologicis*, quarum objectum *materiale*[1] est ipse Deus, et *formale* seu *motivum* unum e divinis attributis ; objectum videlicet justitiæ non est Deus, sed aliquid creatum, nempe *jus* alteri reddendum ; motivum autem non est unum e divinis attributis, sed illa specialis *honestas*, in eo sita quod aliorum jus revereamur. — Vocatur etiam *cardinalis*, quia inter virtutes morales locum principem tenet, et una est ex his quatuor virtutibus ad quas ceteræ revocantur.

Quæ virtus *in se* spectata *naturalis* esse potest, cum multa præcepta justitiæ ratione cognosci valeant, ac voluntate impleri, solo naturali concursu divino juvante; sed de facto, cum ad statum supernaturalem evecti fuerimus, in nobis *supernaturalis* esse debet, quatenus videlicet lumine *fidei* simul ac rationis uti debemus ad jura officiaque cognoscenda, et *actuali gratiâ* juvari ac *motivo supernaturali* impelli ad actus justitiæ exercendos.

6. (b) *Voluntatem* inclinans : quibus significatur facultas animæ in quâ justitia residet; siquidem virtutes morales intellectuales, ut prudentia, in intellectu insunt, dum justitia in voluntate sita est eamque immediate perficit.

7. (c) *Ad reddendum alteri jus suum :* proprium enim hujus virtutis *objectum* est reddere cuique jus suum, i. e. id quod ipsi *stricte* debetur, non autem ex merâ decentiâ aut caritate. Hinc justitia est virtus ad *alterum;* nemo enim *proprie* loquendo jura habet erga seipsum, sed jura et officia ita coordinantur ut *juri*, quod alicui homini inest, respondeat *officium* in alio. — Ex hoc capite distinguitur a *temperantiâ* et *fortitudine*, quæ sunt virtutes cardinales, sed subjectum ipsum, non autem alios homines respiciunt. — Justitia nos inclinat ad reddendum *cuique* jus suum : justus enim dici nequit qui vel *uni* injustitiam infert; et *constanter*, seu perpetuo; non enim sufficit ut aliquis justitiam servare

[1] Objectum *materiale* est id circa quod versatur virtus, objectum *formale* seu *motivum* est id quod movet potentiam ad agendum secundum hanc virtutem. — De virtutibus cardinalibus cfr. de *Virtutibus in communi*, n. 587-590.

velit ad horam aut diem, vel in aliquo tantum negotio, sed requiritur ut velit eam semper et in omnibus colere.

(d) *Ad æqualitatem*, ita ut tantum reddatur quantum debetur; v.g. si centum nummos debeas, centum reddere debes, neque plus neque minus : si *minus* reddatur, justitia non servatur, cum aliquid debitum maneat; si *plus*, excessus non ad justitiam, sed ad caritatem vel liberalitatem pertinet[1].

8. **Corollarium.** Ex hâc definitione jam apparet discrimen inter justitiam ceterasque virtutes cardinales; siquidem *prudentia* in *intellectu* residet, et in quolibet negotio dictat quid rectæ rationi sit conveniens; *fortitudo*, appetitum *irascibilem* moderatur, regit ac firmat secundum præscripta rationis; *temperantia* appetitum *concupiscibilem* refrenat ac moderatur quoad voluptates gustûs et tactûs. Prudentia ordinat quidem hominem tum ad seipsum tum ad alterum, sed temperantia et fortitudo nonnisi ad seipsum. Differunt igitur illæ virtutes a justitiâ, quæ in *voluntate* sita est, eamque inclinat ad reddendum alteri suum.

9. Justitia pariter a *caritate* differt. Utraque est quidem virtus *ad alterum:* sed caritas alios homines respicit tanquam *fratres*, qui eamdem naturam humanam eamdemque vitam supernaturalem participant, eumdem finem iisdem mediis prosequuntur, atque ejusdem mystici corporis sunt membra; ideoque nititur in intimâ omnium hominum *conjunctione;* — dum justitia nititur in *distinctione* unius hominis ab alio, quatenus quilibet homo, etsi humanæ familiæ membrum, vere a ceteris hominibus distinguitur, *jura* habet *propria*, eaque vindicare potest. — Caritas est quidem *in se* excellentior justitiâ, quum sit virtus theologica; et etiam magis *universalis*, quatenus ad multo plura sese extendit quam justitia. Sed quando concurrunt officia *caritatis* et *justitiæ*, hæc generatim illis præire debent, quum sint strictiora.

3° **Justitiæ species.** Cum variæ divisiones a variis auctoribus proponantur[2], hanc seligimus quæ magis comprehensiva ac logica nobis videtur. Justitia, quatenus inter *privatos homines* viget, vocatur *particularis;* prout inter

---

[1] Hinc justitia proprie dicta duo præcipue importat : *alteritatem* seu distinctionem personarum, cùm sit virtus *ad alterum*, et redditionem debiti *ad æqualitatem*. — De virtutibus justitiæ adnexis pauca infra, p. 438, inveniet lector.

[2] Communiter veteres Theologi triplicem justitiam agnoscunt : *commutativam*, quâ *privatus privato* reddit quod ipsi debetur; *distributivam*, quâ Gubernium favores et onera æquâ servatâ proportione inter cives distribuit; *generalem*, seu legalem, quæ cives inclinat ad reddendum Reipublicæ seu Civitati quod ipsi debetur.

societatem et ejus *membra*, aut vice versa, dici potest *socialis;* in quantum præest relationibus inter varias *Gentes*, *internationalis* vocatur.

10. (A) Justitia *particularis* ea est quâ *privatus privato* reddit quod ipsi ex *stricto jure* debetur; primario igitur respicit bonum *particulare; commutativa* etiam nuncupatur, quia circa commutationes variosque contractus præcipue versatur. Huic certo conveniunt, juxta omnes, conditiones supra recensitæ in definitione justitiæ.

11. (B) Justitia *socialis*, prout hic intelligitur, ea est quâ cives ordinantur ad societatem et societas ordinatur ad cives, ad bonum *commune* promovendum. Triplex esse potest : *legalis*, *distributiva* ac *vindicativa*. (a) *Legalis*, ea est quæ singulos *cives* inclinat ad reddendum *societati* quod ei debetur ad procurandum bonum commune. Quæ virtus tum in *principe* aut præside, tum in *subditis* inveniri debet : priorem inclinat ad ea præcipienda quæ ad bonum commune conferunt; posteriores ad ea exsequenda, v. g. ad tributa solvenda, militiam præstandam. Dicitur *legalis*, quia in condendo et servando *leges* potissimum sita est; *generalis* etiam, in quantum ad bonum commune ordinat omnes actus quos præcipit.

12. (b) Justitia *distributiva* inclinat societatis præsides ad communia bona et onera inter cives distribuenda, juxta *bonum commune* proindeque juxta singulorum dotes, facultates ac merita. In quo servari nequit æqualitas arithmetica, sed solum quædam proportio, quatenus subsidia indigentiis, onera facultatibus, munera dotibus et præmia meritis proportionari debeant; secus erit *acceptio personarum*, vi cujus, in distributione bonorum, non attenditur ad illam qualitatem personæ, quæ facit eam dignam, sed ad aliquid aliud, puta consanguinitatem, dona, amicitiam aliaque hujusmodi.

(c) Justitia *vindicativa* ea est quæ superiores movet ad debitas et condignas pænas in reos subditos inferendas. Quæ quidem justitiæ *distributivæ* maxime affinis est, sed ab eâ tamen distingui videtur in eo quod reparationem ordinis læsi immediate respicit [1].

[1] Juxta quosdam, ad *distributivam* revocatur, quia pænas infligit delictis proportionatas; juxta alios, ad *legalem*, quatenus bonum com-

13. *Controvertitur* utrum justitia socialis sit species *proprie dicta* justitiæ, an virtus *specialis analoga* quidem justitiæ commutativæ, sed tamen ab eâ vere distincta. (a) Juxta *Lugo*, aliosque non paucos, *sola* justitia *commutativa* perfectam rationem justitiæ attingit, quia sola est perfecte *ad alterum*, quatenus existit inter terminos æquales et ab invicem independentes, — sola perfectam æqualitatem arithmeticam servat, — sola ad restitutionem obligat, quando violata fuit; justitia vero socialis, cum inter societatem ejusque membra existat, terminos respicit non omnino distinctos nec independentes, — æqualitatem proportionatam solummodo servat, — nec ad restitutionem ligat, nisi quando simul justitia commutativa læditur [1]. (b) Attamen non pauci [2] contendunt hæc discrimina esse potius accidentalia quam essentialia, ideoque justitiam legalem ac distributivam vere participare de ratione justitiæ, et esse veluti species infimas hujus virtutis. — Prior opinio nobis probabilior videtur.

14. (C) Justitia *internationalis* ea est quæ inter diversas Gentes existit, easque movet ad reddendum aliis nationibus, vel privatis civibus aliarum nationum, quod eis debetur; complectitur proinde *Jus Gentium*, regulas videlicet a variis Gentibus servandas tempore pacis aut belli, conventiones initas ad commercium inter diversos populos fovendum, ad jura et officia definienda civium qui apud exteras nationes degunt, ad determinandum quid liceat aut prohibeatur tempore belli, etc. Nationes enim spectari possunt ut personæ morales, inter quas justitia veri nominis intercedere potest. ita ut etiam quandoque locus detur restitutioni.

In hoc Tractatu agitur *præsertim* de justitiâ *commutativâ;* attamen præcipuas quæstiones, quæ ad justitiam *socialem* spectant, breviter attingemus in decursu Tractatûs; pauca pariter dicemus de justitiâ internationali, ubi de *bello.*

15. *Corollarium.* Exinde merito infertur quam *necessaria* sit virtus justitiæ; si enim tum a civibus tum a Civitatibus servatur, jura privatorum ac Gentium tuta sartaque manent,

---

mune exigit ut superiores crimina puniant; juxta nonnullos, ad *commutativam*, quia superiores ex quasi-contractu reos punire tenentur.

[1] *Lugo*, disp. 1, n. 47-54; *Crolly*, n. 36-85; *Cathrein*, Philosophia Moralis, n. 142; *Pottier*, diss. 11, n. 11-31. — Mens S. Thomæ dubia videtur; nam in corpore articuli (2. 2., q. 61, a 1) docet quidem duas esse justitiæ species, *distributivam* et *commutativam;* sed in resp. ad 5 addit : "Justitia distributiva et commutativa non solum distinguuntur secundum *unum* et *multa*, sed secundum *diversam debiti rationem*"; quæ verba essentiale discrimen significare videntur.

[2] Ita *Vermeersch*, n. 21-25.

ideoque ordo et tranquillitas ubique regnant; violatis autem civium aut Gentium juribus, lites, dissensiones, bella mox oriuntur, recto ordini ac paci maxime inimica[1], ut ex dicendis infra magis patebit.

II. Juris natura et divisiones[2].

Cum objectum justitiæ sit *jus*, ejus naturam ac species exponere debemus, quo melius ipsa notio justitiæ intelligatur.

16. 1° Vocabuli juris multiplex acceptio. Quo nomine significatur :

(a) *id quod est justum*, seu *alicui debetur;* ita dicitur : reddere alicui jus suum, violare jus alicujus;

(b) *regula quâ determinatur jus* alicui reddendum; quo sensu jus dividitur in naturale, divinum, canonicum, scriptum vel non scriptum; hinc per extensionem, *totus legum complexus*, v. g. scientia juris, Corpus juris, etc.;

(c) *sententia judicis*, quâ *authentice* jus alicui redditur, v. g. dicere jus; proinde *locus* in quo pronuntiatur jus[3];

(d) *moralis facultas* aliquid habendi, faciendi vel exigendi, v. g. jus proprietatis, jus famam servandi, etc. De jure, hoc ultimo sensu intellecto, præsertim agimus; nam hæc est notio primaria et potissima juris : nihil siquidem est alteri debitum, nisi quia alter *jus*, seu *facultatem* legitimam habet aliquid obtinendi vel possidendi.

17. 2° Juris vera notio[4]. Jus, quatenus est potestas moralis, vix definiri potest, quia una est ex his notionibus quæ clariores esse videntur quam ipsa definitio; describi tamen potest : *facultas moralis et inviolabilis aliquid habendi, faciendi aut exigendi.* — Dicitur :

(a) facultas *moralis;* non est igitur *merum factum* (gallice *le fait*), sine ullâ relatione ad regulam morum; neque *pote-*

---

[1] *Bossuet*, Sermon sur la Justice, éd. Lebarq, Paris, 1892, t. V, p. 157-190; *Card. Perraud*, Les Vertus Morales, Paris, 1903, p. 35-90.

[2] *S. Thom.* 2. 2. q. 57; *Lugo*, disp. II, n. 1-9; *Soto*, l. III, q. I; *Lessius*, l. II; *Carrière*, n. 8-19; *Crolly*, n. 123-176; *Pottier*, disp. I; *Vermeesch*, n. 4-11; *Marres*, t. I, Not. præviæ.

[3] Ita *Cicero*, lib. I, De Oratore, dicit : " Volitare in foro, hærere in jure ".

[4] Falsas notiones juris a multis philosophis cum antiquis tum modernis tradi, patet ex iis quæ diximus in *Tr. de Ultimo Fine*, ubi de normâ moralitatis, n. 21-64; qui enim normam moralitatis in Dei sapientiâ et voluntate reponere nolunt, dicunt jus nihil aliud esse nisi vim, — aut privatam socialemve utilitatem, — vel ipsam humanam libertatem quæ peragere potest quidquid aliis non nocet. Cfr. *Fouillée*, L'idée moderne du droit. Paris, Hachette, 1904.

stas mere physica, quæ aliquando juri opponitur; non enim hic agitur de potestate physicâ (gallice *force*), quâ virium materialium obstacula superantur aut *valide* operatio perficitur; sed de potestate *morali*, seu *legitimâ*, quæ sit secundum naturam legesque, ac *licite* exerceri possit, secundum rectæ conscientiæ dictamen;

(b) et *inviolabilis*, i. e. quæ licite ab aliis prohiberi nequeat; nam jus in uno secum fert obligationem in aliis non impediendi hujus juris exercitium; et quæ proinde subsistit, etiamsi ejus exercitium vi prohibeatur;

(c) aliquid *habendi*, *faciendi* aut *exigendi;* quibus verbis declaratur objectum juris, quod triplex præsertim esse potest: potestas *habendi* ut *proprias res externas;* potestas aliquid *agendi*, *proprias facultates* exercendo; potestas aliquid *exigendi*, id est ab *aliis* obtinendi ut vel aliquid præstent nobis utile, vel abstineant ab iis quæ nociva essent[1].

18. 3° **Juris divisiones.** Prætermisso jure *jurisdictionis*, quod principi competit regendi subditos in *bonum subditorum*, de solo jure agimus quod est in proprium commodum.

(A) Jus communiter dividitur in *strictum* et *non strictum :*

(a) Jus *strictum*, seu *perfectum*, illud est quod *in se* et quoad *personas* est *determinatum*, ac viâ *coactionis* exigi potest, in *proprium* commodum. Supponatur v. g. centum nummos a Petro mihi deberi, vi contractûs venditionis: jus habeo strictum exigendi a *determinatâ personâ*, nempe Petro, *rem determinatam*, videlicet centum nummos, *legali coactione*[2], recurrendo scilicet ad tribunalia. Huic juri stricto respondet in aliis *stricta* obligatio, seu obligatio justitiæ. Hoc est jus proprie dictum, circa quod versatur virtus justitiæ.

19. (b) Jus *non strictum*, seu *latum*, *imperfectum* illud est quod *non est sufficienter determinatum* quoad *rem* vel *personam*, ita ut viâ coactionis exigi nequeat; tale est jus ad elee-

[1] De notione *juris* et *officii* et comparatione inter utrumque vide *P. Janet*, La Morale, 5e éd., Paris, 1898, p. 266-281.

[2] Coactio diversa esse potest secundum diversas circumstantias: ubi nulla auctoritas publica existit, vel in casu necessitatis, quando ad magistratus recursus fieri nequit, privati *vim* adhibere possunt ad jura sua vindicanda, ut infra exponetur; in statu autem *sociali*, et extra necessitatis casum, *legali* tantum coactione uti licet.

mosynam, quo pollent pauperes in communi necessitate versantes : quanquam enim divites modo generali ex superfluis aliquid pauperibus dare debent, non *huic* pauperi, nec *talem* pecuniæ summam elargiri tenentur; proinde *hic* pauper ab *hoc* divite exigere nequit *hanc* pecuniæ summam. Unde tale jus nonnisi *analogice* cum jure stricto conferri potest.

20. Rationem cur jus strictum ita sit determinatum ut via coactionis exigi valeat, sic declarat *Lugo*[1] : hoc jus reponendum est in prælatione morali quâ, in usu *talis* rei debet *hic* homo aliis præferri; quia scilicet propter peculiarem connexionem quam res habet cum eo, tota debet ad ejus utilitatem referri et ordinari; quæ quidem ordinatio potissimum significatur quando aliquid dicitur *meum* vel *tuum;* v. g. si venator feram ceperit, hæc habet specialem connexionem cum illo, ita ut captor dicere valeat : hæc fera *mea* est, quia rem nullius prior occupavi.

21. (B) Jus autem strictum proprietatis subdividitur in jus *in re* et jus *ad rem.* (a) Jus *in re* illud est quod quis habet *in re determinatâ jam suâ.* Ad quod tres requiruntur conditiones[2] : ut res *actu* existat; — ut sit *in individuo determinata;* — ut alicui devinciatur *titulo legitimo*, vi cujus dicere possit : hæc res *mea* est. Qui habet jus *in re* eam vindicare potest ubicumque est, et a quocumque detineatur; ipsi igitur competit actio *realis*, quæ directe rem ipsam attingit.

22. (b) Jus *ad rem* est illud quod quis habet *ut res fiat sua.* Ad quod duo requiruntur : ut res ex titulo justitiæ debita sit; — ut titulus, vi cujus debetur, non sit talis ut res *actu* nobis adnectatur in proprium commodum ; quod occurrit, quoties deficit una e tribus conditionibus supra enuntiatis.

Res exemplo declaratur : si quis equum emerit ac ejus pretium solverit, jus *in re* habet in eum, ita ut possit eum vindicare a quocumque detineatur; si vero Titius Caio promiserit vendere unum e quatuor equis quos habet, Caius habet quidem jus *ad rem*, quatenus a Titio exigere valet ut promissum equum vendat, sed non potest arripere unum ex his quatuor equis ubicumque eum invenerit.

---

[1] *Lugo*, disp. I, n. 5-6.

[2] Aliæ quidem conditiones jure *positivo* requiri possunt : sed jure *naturali* præfatæ sufficiunt.

23. (C) Iterum *jus in re*, quod vocatur etiam *dominium* [1], dividitur in *plenum* et *semi-plenum:* (a) Prius definiri potest *jus exclusivum fruendi et disponendi de re tanquam suâ, in proprium commodum.* Dicitur *exclusivum*, quatenus involvit facultatem aliis interdicendi quidquid dominum turbare posset in usu aut dispositione rei suæ; *fruendi*, i. e. utendi re ipsâ et ejus fructibus ad propriam utilitatem [2]; et *disponendi*, i. e. ad omnes usus destinandi, donandi, vendendi, permutandi, etc.; *de re tanquam suâ*, ut excludantur quædam possessiones quæ dominium non important; ita depositarius rem depositam detinet, sed non tanquam suam.

In ipsâ definitione ex consulto non addimus verba " in omnem usum lege vel pacto non prohibitum ", quæ in Codice civili Gallico (a. 544), et apud quosdam auctores leguntur; nam, etiamsi quis legem aliquam violet, non exinde justitiam lædit, nec ad restitutionem tenetur; ita v. g. minor quædam ex suis bonis vendens, absque legalibus formis, illegitime, sed non injuste agit. Attamen omnes fatentur exercitium alicujus juris posse lege restringi; sed hoc in definitione includi non debet, cum eadem restrictio ad omnia extendatur.

24. (b) Posterius, i. e. jus in re, seu dominium *semi-plenum*, aut *imperfectum*, illud est quod *non* complectitur *utramque* facultatem *fruendi* et *disponendi*, sed solum *alterutram*, i. e. facultatem *fruendi tantum*, vel *disponendi tantum.* Qui habet *jus fruendi*, absque jure disponendi, dicitur habere dominium *indirectum*, seu utile (*la jouissance*); qui de *re solâ disponere* valet, non autem ejus fructibus, seu commodis frui, habet dominium *directum*, seu *nudam proprietatem* (*nue propriété*).

25. **Corollarium.** Jus proprietatis, de quo egimus, differt a *dominio alto*, quod principi competit disponendi de rebus

[1] Quidam nomine dominii intelligunt solum *jus in re plenum;* sed communius *dominium* et *jus in re* eodem sensu accipiuntur, et utrumque dividitur in plenum et semi-plenum.

[2] Nonnulli addunt, cum juris Romani peritis, dominium importare etiam jus *abutendi*, id est rem destinandi ad usum qui renovari nequeat, seu eam destruendi; quod quidem hoc sensu intellectum, legitimum est. Sed non pauci hodie per *jus abutendi* significant etiam facultatem bona utilia dissipandi; quo sensu qui re *suâ* abutitur, contra justitiam quidem non peccat, sed caritatem, prudentiam aliasve virtutes lædit.

civium in certis casibus, id exigente bono publico. Talis enim potestas : (a) non exercetur in proprium bonum, sed ad *bonum commune;* (b) in quantum id postulat *necessitas;* (c) datâ *compensatione* æquivalenti, et absque personarum acceptione; ideoque merito refertur ad potestatem *regendi*, quæ aliquando postulat ut bonum privatum cedat bono communi.

26. **Divisio materiæ.** Quæ ad virtutem justitiæ spectant in duplici parte exponuntur :

I° **de Justitiâ ipsâ;**

II° **de Contractibus.**

Contractus siquidem nihil aliud sunt nisi unus e modis quibus jus dominii acquiritur, proindeque ad primum caput *de Justitiâ* referuntur, ut infra exponetur; sed, cum quæstiones de Contractibus multiplices et intricatæ sint, de eis in speciali parte agere necesse est.

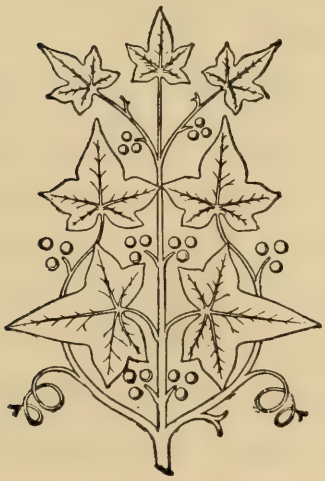

Pars prima.

DE IPSA JUSTITIA.

27. In hâc priori parte, agemus :

I° De *existentiâ* juris proprietatis, seu dominii;

II° De *violatione* seu læsione juris;

III° De *reparatione* juris læsi, seu de restitutione.

Ratio est quia primo loco expendi debet *utrum* et *quænam* jura existant; deinde vero, cum sæpe hæc jura lædantur, exponi debet quotuplici modo violentur; tandem, cum jus violatum reparari debeat, ultimo de restitutione dicendum est. Quod in sequenti tabellâ fusius declaramus.

I. De *existentiâ* juris.	De objecto juris. De ejus subjecto. De modis jus acquirendi.
II. De *violatione* juris.	Prænotanda de crimine seu injuriâ. De injuriâ circa bona corporis. De injuriâ circa bona animi. De injuriâ circa bona fortunæ.
III. De *reparatione* juris læsi, seu restitutione.	De radicibus restitutionis. De modo restituendi. De causis a restitutione excusantibus.

Exclude something

Caput j.

DE EXISTENTIA JURIS

28. Status quæstionis. 1° In *Ethicâ naturali*, necnon in *Tr. de Ultimo Fine*, n. 25, jam demonstratum est Deum esse primarium juris fontem : ipse enim est supremus omnium conditor et dominus, omniaque jura in se possidet. Jamvero, quando aliquot entia creat, *officia* simul et *jura* eisdem adscribit. Cum ipse sit omnium entium *finis ultimus*, omnibus incumbit *officium* ad Deum finem ultimum tendendi; sed hoc officium adimplere nequeunt nisi simul *jus* habeant non solum existendi, sed etiam suas facultates exercendi. Proinde si agitur de prioritate *juris* et *officii*, hæc statui possunt : (a) si conferantur jura et officia hominum *relate ad Deum*, jus in creaturis primario ab *officio* dimanat; quatenus creaturæ Deo inservire debent, antequam aliquot jura sibi vindicare possint. Attamen jura sæpe latius patent quam officia; nam, posito quod jus nobis insit nostras facultates exercendi, quædam legitime facere possumus ad quæ minime tenemur; ita v. g., præter scientiam rerum divinarum et humanarum, quam ad salutem adipisci tenemur, multa alia scire possumus.

(b) Si vero conferantur *jura et officia hominum inter se*, sunt utique correlativa, quatenus alicui juri respondet aliquod officium; attamen in eodem ordine *jus* est logice *officio* prius, cum officium in favorem juris fuerit institutum : si enim *jus* habeo aliquid faciendi, eo ipso ceteris hominibus *officium* incumbit jus illud non prohibendi.

29. 2° Aliquando jura et officia inter se pugnare videntur, v. g. jura creditorum et debitorum, aut jura debitorum inter se, jura dominorum et opificum, etc. Collisio est solum *apparens*, cum jura et officia ab unico fonte dimanent, scilicet Deo, et aliunde nulla possit esse contradictio in rebus

ordinatione divinâ institutis. Quæstio igitur est quodnam jus aut officium prævaleat. Jamvero ordo jurium et officiorum secundum exigentias ultimi finis determinandus est, juxta illud : *in omnibus respice finem*[1]. Proinde, in apparenti collisione jurium, illud prævalet quod, ceteris paribus, *excellentius* est, vel *magis necessarium* aut *utile* relate ad ultimum finem. Itaque jus *certius* juri *magis incerto* prævalet, cum magis necessarium sit; jus *particulare*, ceteris paribus, juri universali, seu bono publico cedit, cum hoc sit excellentius vel magis necessarium.

30. 3° *Divisio.* In hoc capite agemus : 1° de *objecto* juris, expendentes quænam jura homines habeant vel habere possint; 2° de *subjecto* juris, videlicet quinam jura acquirere valeant; 3° de *variis modis* jura acquirendi.

De *objecto* juris.
- De bonis internis vel ad personam proxime spectantibus.
- De bonis externis fortunæ.
- De servis.

De *subjecto* juris.
- Principium generale.
- Speciatim
  - de filiis familias.
  - de uxoribus.
  - de clericis.
  - de personis moralibus.

De *modis* jus acquirendi.
- De occupatione.
- De accessione.
- De præscriptione.
- De contractibus.
- De testamentis.
- De successione.

  de quibus in speciali *Tr. de Contr.*

[1] De quo agitur in *Tr. de Ultimo Fine*, n. 31.

Art. I. De objecto juris.

31. Tria sunt bonorum genera circa quæ exerceri potest hominis dominium : 1° bona hominis *interna* vel *proxime ad ejus personam* spectantia ; 2° bona *externa fortunæ ;* 3° *servitia* ab aliis *hominibus* præstanda.

§ I. De bonis internis vel proxime ad personam spectantibus.

Hujusmodi bona sunt : 1° bona *corporis et animæ ;* 2° *fama*, quæ bonis operibus acquisita fuit ; 3° *fœtus proprii ingenii.*

I. De bonis corporis et animæ.

32. Bona corporis et animæ duplicis sunt generis : alia quæ non ab ipso homine distinguuntur, ut sunt vita (anima et corpus), animæ facultates et membra corporis ; alia vero quæ ab ipso homine distinguuntur, quatenus ab ipso ejusque facultatibus procedunt quamvis ei inhæreant, ut sunt actiones (non effectus earum externi) tum naturales, tum supernaturales, et habitus sive acquisiti, sive infusi. — De his bonis sint sequentes propositiones.

33. *Thesis :* **Homo bonorum internorum quæ ab ipso non distinguuntur dominium habet utile, non vero directum.**

Probatur *1ª pars* (quoad dominium *utile*). Certum est. Ea enim omnia jura habet homo quæ Deus ei concessit ; atqui Deus, eo ipso quod hominem creavit et conservat, eique finem supernaturalem assignavit, dominium utile in bona ipsi interna ei concessit, utpote omnino necessarium ad finem suum assequendum.

Probatur *2ª pars* (quoad dominium *directum*). Ita communiter. Homini tribui nequit jus disponendi de vitâ suâ, nisi a Deo illud acceperit sive absolute ita ut eo uti possit in omnibus casibus et ad libitum, sive relative seu pro certis quibusdam casibus et gravibus causis. Sed neutrum dici potest homini a Deo concessum.

1° *Non jus absolutum.* Etenim finis *primarius* creationis divinæ est ut homo gloriam Dei promoveat et *secundarius* ut seipsum perficiat aliisque hominibus inserviat ; et ad hunc finem obtinendum Deus homini officia assignavit ex quorum exsecutione resultare debet tota mundi moralis harmonia ; atqui finis ille periclitaretur si cuique liceret ad libitum stadium vitæ relinquere, siquidem possibilitas majoris perfectionis evanesceret et grave damnum pateretur societas.

2° *Non jus relativum.* Deest enim consensus Dei *expressus*, nec invocari potest consensus *tacitus*; nam, ex dicendis nn. 297, 298, 299, 300, ubi de suicidio, rationes allegatæ nullius sunt roboris.

Ergo homo non potest, sive ad libitum sive pro gravibus causis, disponere de bonis internis quæ ab ipso non distinguuntur.

Hinc videtur quomodo interpretandi sint textus : " Ego occidam et ego vivere faciam "[1], " Tu es enim, Domine, qui vitæ et mortis habes potestatem "[2] et præsertim præceptum Decalogi : *Non occides.*

34. *Thesis :* **Homo plenum habet dominium bonorum internorum quæ ab ipso distinguuntur.**

Ex dictis enim in præcedenti propositione, homo dominium habet utile suarum facultatum quarum actiones et bona ab eis comparata haberi possunt ut fructus; sed unusquisque plenum habet dominium eorum quæ suâ industriâ acquirit seu propriâ activitate producit : ergo homo disponere potest pro lubitu de bonis internis quæ ab ipso distinguuntur, quin violet justitiam erga Deum.

Quoad habitus supernaturales, notandum est illos gratuitu infundi ac proinde illos eorumque actus minus perfecte dominio hominis subesse, quamquam dici nequeat injustum esse hominem qui de eis disponit, v. g. amittendo per peccatum : secus dicendum esset eum qui gratiam amisit statim ex justitiâ teneri ad pænitentiam (quod nemo asserit).

35. **Corollarium.** Principes non habent directe verum dominium in vitam aut membra subditorum, sed *indirecte*, quatenus, ex jure *jurisdictionis*, de iis disponere valent *propter bonum publicum*, in quantum vices Dei gerunt.

(A) *Non* quidem *directe*, quia jus vitæ et mortis soli Deo directe competit, ex dictis; nec probari potest illud fuisse Principibus directe delegatum.

Indirecte tamen hoc privilegio gaudent; nam, vi potestatis jurisdictionis quâ pollent, ea omnia facere possunt quæ bonum publicum vere postulat; atqui bonum commune societatis aliquando exigit ut Princeps de vitâ ac membris subditorum disponere valeat; ita, in casu justi belli, jubere potest ut milites vitam suam exponant ad patriæ jura tuenda; ita pariter quosdam malefactores pœnâ mortis plectere potest, ut alii a similibus criminibus deterreantur, id exigente bono publico. Tunc agit quatenus *vices Dei gerens :* " Non enim sine causâ *gladium* portat : *Dei enim minister est*, vindex in iram ei qui malum agit.[3] "

---

[1] *Deut.* XXXII, 39. — [2] *Sap.* XVI, 13-14. — [3] *Rom.* XIII, 4.

II. De bono famæ.

36. *Principium :* **Homo habet in propriam famam dominium directum et utile, quamvis limitatum.** Certum est quoad jus *utile;* communiter tenetur quoad dominium *directum.*

Prob. 1ª *pars,* videlicet dominium habet *directum et utile,* quatenus bono nomine non solum uti possumus in proprium commodum, sed etiam ei renuntiare propter bonum superius.

Etenim dominium non solum utile, sed etiam directum habemus in ea quæ proprio labore acquirimus, vel legitime obtinemus ab iis qui proprio labore eadem adepti sunt; atqui ita est de bonâ famâ : hanc enim proprio labore, videlicet honesto nostrarum facultatum exercitio, acquirimus vel augemus; aut eam a parentibus jure quasi hæreditario accepimus; ergo verum dominium in famam habemus. — Possumus igitur eam tueri contra proximi injustas agressiones; et ablatam repetere coram judicibus tanquam rem nostram. — Quod quidem manifestius etiam apparebit, si animadvertitur famam esse verè pretio æstimabilem : qui enim negotiationi vel arti aut industriæ vacat, eo feliciori exitu res suas gerit, quo præclariorem famam sibi comparavit; proinde læsio famæ sæpe etiam fortunam lædit, ideoque ad pecuniariam compensationem obligare potest.

Aliunde, cum fama vere *nostra* sit, possumus ejus jacturam permittere, ad majus bonum obtinendum, v. g. ad humilitatem colendam, ad exquirendum consilium, famam alteri restituendam, etc.; siquidem, inter duo bona, præstantius eligere licet.

37. *Prob.* 2ª *pars.* Attamen jus illud *multiplici obligatione limitatur,* videlicet (a) *officiis erga seipsum,* quatenus non magis licet se diffamare *absque causâ* quam dissipare bona fortunæ, nec peccare aut peccatum sibi falso imputare humilitatis causâ : non enim facienda sunt mala ut eveniant bona. Hinc merito in *Scripturâ* legitur [1] : " Curam habe de bono nomine : hoc enim magis permanebit tibi quam mille thesauri pretiosi et magni; bonæ vitæ numerus dierum : bonum autem nomen permanebit in ævum ". (b) *Officiis*

[1] *Eccli.* XLI, 15-16.

erga proximum : quatenus nosmetipsos infamare non possumus, si infamia in proximum redundet, v. g. in familiam, conventum vel communitatem, aut complicem; vel etiam quando fama alicui necessaria est ad præstandum proximo officium quod ipsi stricto jure debetur, prouti necessaria est episcopo aut parocho ad officia sua rite adimplenda; tandem quando requiritur ad officium præstandum, quod non ex justitiâ, sed ex caritate præcipitur. In primo et secundo casu adest injustitia, ob damnum proximo injuste illatum; in tertio, læditur caritas.

III. De proprii ingenii fœtibus[1].

38. Præter bona corporis et animæ, nec non propriam famam, homo suos facere valet *ingenii fœtus.* Quo nomine veniunt : *libri* ab auctoribus editi; *picturæ* vel alia *opera artistica;* varia *inventa* quibus industriales artes promoventur, etc.

39. 3° **Quid sit certum.** Jamvero omnes concedunt quemlibet hominem plenum dominium habere in fructus ingenii sui, quamdiu ea publici juris non fecerit : nihil enim magis proprium nobis esse potest quam quod proprio mentis labore acquirimus; et sane si res *externæ* domino fructificant, a fortiori facultates *internæ,* quæ ab essentiâ nostrâ immediate dimanant. Qui igitur manuscripta vel inventa alterius surriperet, ac vulgaret, absque auctoris licentiâ, contra justitiam peccaret et ad damna resarcienda teneretur; siquidem violat duplex jus quod auctori competit, ne, ipso invito, edatur opus ab eo scriptum, et ne minuatur lucrum ex eo percipiendum.

Propter eamdem rationem, qui conciones aut lectiones auditas scripto exciperet, easque publici juris faceret, sine concionatoris aut professoris licentiâ, explicitâ vel tacitâ, justitiam lædit et ad restitutionem tenetur : etsi enim his uti possit in proprium usum, eadem vulgare nequit. Sufficit tamen *implicita* licentia, quæ legitimæ consuetudini

[1] *Lugo,* disp. XXVI, n. 171; *Carrière,* n. 55-62; *Marres,* l. I, n. 23-25; *Lehmk.* n. 904-905; *Meyer,* II, n. 213-216; *Ball. P.* n. 53; *Vermeersch,* n. 246-253.

innititur : ita in ephemeridibus vulgari solent multæ conciones, absque explicito oratoris consensu.

40. 2° **Quid disputetur?** — Sed, quando liber jam typis fuit editus, vel inventum publici juris factum, controvertitur utrum *jure naturali* auctor aut inventor alios prohibere valeat ne iterum prælo committant librum vel rem inventam multiplicent. (a) Nonnulli *negant*, quia opus semel evulgatum jam fit bonum commune, quod ab omnibus licite occupari valet. (b) Communiter tamen *affirmant* theologi; nam jus naturale vetat ne quis proprii laboris fructibus spolietur; atqui auctor libri vel inventi fructum laboris percipere nequiret, si cuique liceret librum ab alio editum denuo typis mandare ac vendere, aut inventa aliorum spargere, absque ullâ compensatione; ergo jus naturale id prohibet.

41. 3° **Conclusio practica.** Omnes tamen fatentur nihil certi a jure naturali definiri quoad tempus quo auctor vel inventor operibus propriis exclusive frui possunt. Quapropter necesse est jus positivum intercedat ad rem accuratius determinandam. Quod revera factum est apud omnes Gentes excultas; et cum leges circa *litterariam* et *industrialem* proprietatem sint *determinativæ jurium*, in conscientiâ obligant, in justitiâ et sub onere restitutionis. Pariter, ubi *internationalia pacta* existunt, hæc vim legis habent.

Jamvero pactum hujusmodi initum est, 9 Sept. 1886, inter præcipuas excultas nationes, vi cujus auctores, qui juxta legem in suâ regione vigentem libros ediderint, jure proprietatis gaudent in omnibus regionibus quæ huic pacto adhæserunt.

42. In Galliâ *scriptores*, qui duo exemplaria librorum a se editorum, ad legitimas auctoritates miserunt, jure exclusivo hos vendendi gaudent totâ vitâ durante, eorumque hæredes per quinquaginta annos [1]. — Quoad *inventa*, qui, juxta formas a lege determinatas, diploma obtinuerunt quod dicitur *Brevet d'invention*, per quindecim annos jure proprietatis gaudere possunt [2].

Jus civile apud alias nationes vigens in *Supplemento* exponemus.

---

[1] *Lyon-Caen* et *Delalain*, Lois françaises et étrangères sur la propriété littéraire et artistique, Paris, 1889-1890; *Pouillet*, Traité théorique et pratique de la propriété littéraire, Paris, 8e éd. 1889; *Supplement. pro Galliâ*, p. 1*-4*.

[2] *Pouillet*, Traité théorique et pratique des Brevets d'invention, 2e éd., Paris, 1879; *Suppl. pro Galliâ*, p. 4*-7*.

§ II. De dominio in bona fortunæ.

43. Homo vitam tueri ac servare nequit, nisi ipsi jus insit quædam bona externa ut propria habendi, quibus ad sui suorumque sustentationem frui valeat. Dicemus 1° de *jure* bona externa possidendi; 2° de variis bonorum *generibus* et speciatim de *dominio semipleno.*

SECT. I. — De ipso jure bona externa possidendi.

44. Cum jus proprietatis privatæ hodie a multis impugnetur, videlicet *communistis*, *socialistis*, et *collectivistis*, 1° *historiam* horum errorum breviter delineabimus; 2° *thesim catholicam* proponemus; 3° præcipua *adversariorum argumenta* solvemus; 4° *media* quædam *ad socialismum præcavendum* suggeremus.

I. Socialismi historia delineatur[1].

PRÆNOTANDA.

45. (A) Socialismum accurate definire vix possibile est: tot enim et tam diversa systemata complectitur ut definitio, quæ uni systemati convenit, minime aliis competat. — Describi tamen potest ut *complexus systematum quæ eo tendunt ut præsentem Societatis ordinem subvertant*, eique substituant alium ordinem, in quo *jus dominii ab ipso Statu seu Civitate* præcipue, si non exclusive, exerceatur.

Tres sunt socialismi formæ: (a) *communismus*, qui vult omnia bona, etiam ad consummationem destinata, communia esse; (b) *collectivismus*, qui duo bonorum genera distinguit: alia, quæ ad novas res producendas reservantur (v. g. fundi, instrumenta laboris, etc.), a Statu vel Civitate reti-

[1] *E. de Laveleye*, Le Socialisme contemporain, 10e éd. Paris; *J. Bourdeau*, L'Evolution du Socialisme, Paris, 1901; *Winterer*, Le Socialisme contemporain, 4e éd. Paris, 1904; *Léon de Seilhac*, Le Monde socialiste. Paris, 1904; *L. Garriguet*, Introd. à l'Etude de la Sociologie, t. II, Paris, 1901; *R. T. Ely*, French and German Socialism in Modern Times, New York, 1883; *Rae*, Contemporary Socialism, 2nd ed., London, New York, 1898; *E. Jäger*, Der moderne Socialismus, 1873; *Cathrein*, Der Socialismus, ed. 7, 1898; *E. d'Eichtal*, Socialisme, Communisme et Collectivisme, 2e éd. Paris, 1901; *V. Pareto*, Les Systèmes socialistes, Paris, 1902; *M. Bourguin*, Les systèmes socialistes et l'évolution économique, Paris, Colin, 1906.

nenda sunt; alia, quæ ad consummationem destinantur, sub privatorum dominio manent; (c) *socialismus Statûs*, qui dum privatum dominium quoad multa etiam productionis media retinet, Statûs interventum universalem ac continuum in omnibus negotiis advocat, nimisque privatorum activitatem ac jura restringit.

A socialismo differt *anarchismus*, qui totius societatis eversionem intendit.

46. (B) Apud *Paganos*, quædam communismi *vestigia* inveniuntur : *practice* apud *Spartanos* tempore Lycurgi; *theoretice* apud *Platonem*, qui in tractatu de *Republicâ* et de *Legibus* communismum proponit tanquam medium concordiæ inter cives instituendæ.

Primis Ecclesiæ sæculis, nonnulli *Gnostici*, necnon *Apostolici*, posteaque Medio Ævo *Waldenses* et *Albigenses* quamdam bonorum communitatem advocarunt, exemplis innixi primævæ communitatis Hierosolymitanæ; quos errores renovârunt *Anabaptistæ* paucæque Protestantium sectæ.

Platonis systema iterum proposuit *Thomas Morus* in suâ *Utopiâ*, illud tamen expoliendo et a multis vitiis, præsertim vero uxorum communitate, expurgando.

Varia autem hujusmodi systemata vix in animos ullum momentum habuerunt; et hodiernus socialismus nonnisi mediante sæculo XVIII originem sumpsit [1].

1° *Præcipuæ hodierni socialismi causæ* [2].

47. Triplex præsertim causa hujus systematis assignari potest : videlicet revolutio *industrialis*, *philosophico-politica* et *religiosa*.

(A) *Industrialis revolutio*, quæ circa medium sæculi XVIII incœpit, adscribi debet inventioni perfectiorum instrumentorum in rebus arte factis. Cum enim soli divites hæc nova inventa comparare possint, eo ipso inveniuntur duo hominum genera plane distincta : *capitalistæ*, seu domini, qui laboris instrumenta possident; et *proletarii*, seu *opifices*, qui non sibi, sed aliis laborant. Quo posito : (a) opifices

[1] *A. Lichtenberger*, Le Socialisme au XVIIIe siècle, Paris, 1895.

[2] De his breviter, sed profunde, agit *Leo XIII*, in proœmio Encycl. *Rerum Novarum*, 16 maii 1891.

omnino pendent a dominis pro quibus laborant; olim, post aliquot annos, laboris instrumenta sibi comparare poterant et ita independentes fieri; sed hodie per totam vitam plerumque in aliorum officinis operari debent, et ad nutum dominorum expelli possunt.

Præterea, machinarum ope, haud raro plura producuntur bona quam vendi possunt : exinde fit ut operarii dimittantur, saltem ad tempus, ac penuriam patiantur. Exinde irâ et indignatione contra dominos exardescunt.

48. (b) Ex quo etiam sequitur relationes inter dominos et proletarios immutatas fuisse : qui enim pluribus millibus opificum præest, de singulis curare non potest eodem familiari ac paterno modo ac ille qui paucis tantum ; si igitur difficultates et dissidia oriuntur, non tam facile componi possunt, sed potius augentur, præsertim cum inter opifices aliquot sint qui socios haud raro ad rebellionem impellant.

(c) Exinde etiam conditio capitalistarum magis ac magis distat ab operariorum sorte : hi enim, exiguum salarium plerumque accipientes, vix se suosque sustentare possunt; dum illi, magnum numerum opificum conducentes, et ex quolibet eorum aliquod lucrum percipientes, ditissimi evadunt ac sæpe luxui indulgent; hinc invidiæ, cupidines ac dissidia nascuntur.

49. (d) Præterea, antiquis artificum collegiis jam deletis, proletarii dominorum inhumanitati solitarii atque indefensi traditi sunt; novæ quidem associationes institutæ sunt, sed religione minime temperatæ, quæ conditionem opificum meliorem reddere conantur ordinis socialis eversione et socialismi diffusione.

50. (e) Tandem domestica vita, quæ olim operariis solatium præbere solebat, multum hodie perturbatur; cum enim vir, uxor ac filii sæpe in variis officinis laborare cogantur, paucis tantum horis simul cohabitare possunt; uxor rei domesticæ et parvulorum educationi ægre attendere potest; vir, frigidam ac sordidam domum, cibosque male coctos inveniens, paulatim proprios lares deserit et cauponas frequentat[1]. Ita familia evertitur, et opifices, nullâ feli-

[1] De miserâ opificum conditione, inter alios, scripserunt : *Villermé*,

citate domesticâ gaudentes, de toto ordine sociali delendo somniantur.

51. (B) *Philosophica* et *politica* revolutio, quæ, duce *J. J. Rousseau*, totam Europam pervasit. Iste siquidem docuit (a) hominem *naturâ essentialiter bonum* esse, et nonnisi præsenti sociali rerum ordine malum factum fuisse : tolle privatum dominium, tolle *meum* ac *tuum*, statimque homo ad meliorem frugem sese recipiet; (b) omnes homines *naturâ æquales* esse iisdemque juribus gaudere; ex quo logice infertur jus proprietatis esse abolendum, utpote nimiæ inter homines inæqualitati necessario favens.

52. Quas ideas *Gallica Revolutio* partim suas fecit, *jura* hominis proclamando et de ejus *officiis* tacendo, politicam omnium civium æqualitatem instituendo, et effrenatæ libertati patrocinando; exinde nonnulli, cum *Babeuf*[1], communitatem bonorum deducebant; vana enim est æqualitas, vana et libertas, nisi omnia sint communia.

53. (C) *Religiosa tandem immutatio*, quæ in multis dominis ac operariis locum habuit; incredulitas enim, quæ sæculo XVIII multorum mentes invaserat, magis ac magis crescere incœpit; jamvero, fide in alteram vitam sublatâ aut saltem valde minutâ, quisque paradisum terrestrem in hâc vitâ consequi optavit, voluptati indulgendo.

(a) *Domini* non pauci, quorum cupiditates jam amplius religionis freno non moderantur, haud raro opifices ut *mancipia*, seu *productionis instrumenta*, spectant, eis utuntur et abutuntur ad divitias citius comparandas, plus operis imponentes quam vires ferre queant, et mercedem dantes, quæ vix ad victum sufficiat.

(b) Ex adverso *opifices* multi, qui jam non expectant æternam mercedem, ebrietati et libidini sæpe indulgent; et, cum salarium ipsis præstitum impar sit ad comparandas

---

Tableau physique et moral des ouvriers employés dans les manufactures, Paris, 1840; *J. Simon*, L'ouvrière, 1861; *Comte d'Haussonville*, Salaires et misères de femmes, Paris, 1900.

[1] Ad perfectam æqualitatem obtinendam, *Babeuf* volebat omnia bona a Statu possideri, — omnes cives ad laborandum cogi, — fructusque laboris secundum cujusque necessitates distribui. Cfr. *Espinas*, La Philosophie sociale du XVIIIe siècle et la Révolution, Paris, 1898.

quas cupiunt voluptates, capitalistas ut injustitiæ reos redarguunt, eorumque spolia inter se dividere exoptant.

2° *Hodierni socialismi historica evolutio.*

54. Tres præcipuas phases in socialismi evolutione distinguere licet : primam, *formativam* et *utopianam* (1820-1850); *secundam*, magis *scientificam* (1850-1873); *tertiam* vero, magis *politicam*.

55. (A) In primâ periodo, theoriæ plus minusve utopianæ excogitatæ fuerunt, et quædam communismi experimenta tentata sunt, sed absque felici exitu.

(a) In *Galliâ*, *Saint-Simon* [1] (1760-1825) novam societatis formam instituere voluit, in quâ industria scientifice organizata omnino prævaleret; docebat omnem rerum valorem a labore tanquam proprio et unico fonte dimanare, ideoque operarios maximi esse faciendos, et industriam tanquam præstantissimum religionis opus, sub regimine paterno cujusdam sacerdotalis hierarchiæ, fovendam et instituendam. Quapropter ejus discipuli, *Bazard*, *Enfantin*, aliique abrogandum esse censebant jus hæreditatis, et bona pro ratione meriti distribuenda; exinde paulatim dominium privatum et familia evanescerent; fructus vero laboris secundum cujusque opera ac merita dividentur; loco matrimonii permittenda est libera sexuum unio.

56. (b) Paulo post, *Carolus Fourier* [2] (1772-1837) quamdam organizati communismi formam advocavit : familiæ siquidem in œconomicas societates coalescere debebant, *phalanges* dictas, quæ duo millia personarum non excederent, simulque cohabitarent in spatioso ædificio, scilicet *phalansterio :* opes quælibet a familiis possessæ communem fundum efformarent. In quâlibet phalange, agricultura, varia opificia necnon artes liberales exercerentur, pro singulorum ingenio et facultatibus, duce aliquo præposito : omnes, etiam pigri, vitæ necessaria acciperent; industriosi autem præterea aliquid obtinerent secundum cujusque meritum. Complures phalanges aliquam *seriem* efformarent, et series per orbem multiplicatæ, sub regimine supremi præsidis (*omniarque*) ad commune bonum totius generis humani tenderent; et ita per orbem terrarum *universalis* regnaret *harmonia*. — Experimentum hujus systematis factum est in pago *Condé-sur-Vesgre*, sed infelicem exitum habuit.

---

[1] *Hubbard*, Saint-Simon : sa vie et ses travaux, 1857; *Weill*, Saint-Simon et son œuvre, Paris, 1894; *Charlety*, Histoire du Saint-Simonisme, Paris, 1896; *P. Janet*, Saint-Simon et le Saint-Simonisme.

[2] *Ch. Fourier*, Traité de l'association domestique-agricole, 1822; Le nouveau monde industriel; Théorie des Quatre mouvements; *Ch. Gide*. Œuvres choisies de Fourier, précédées d'une Notice, Paris, 1890.

57. (c) Communismum magis radicalem proposuit *E. Cabet* in opere cui titulus : *Voyage en Icarie*[1]; juxta quem, omnia bona sub Reipublicæ dominio constituerentur, singuli cives, amore fraterno ducti, æquali animo laborarent, fructusque operum æqualiter inter communitatis membra dividerentur. Ipse quidem familiam ac matrimonium servare volebat; sed ejus discipuli liberam unionem mox prædicaverunt. Suum systema in praxim adducere conati sunt in regione *Texas*, in Statibus Americæ Fœderatis; sed post aliquot menses, res infelicem exitum habuit.

58. (d) Mitigatam communismi formam proposuit *Louis Blanc*, qui contendebat cuilibet homini *jus esse connatum ad laborem*, ideoque *nationales officinas* instituendas esse, in quibus opus secundum cujusque vires, fructus vero secundum cujusque necessitates dividantur; quapropter paulatim privata dominia abolenda erunt, et Status unicus fiet omnium rerum dominus.

59. (e) Systema anarchismo haud dissimile propugnavit *Proudhon*[2] (1809-1865), declarando proprietatem nihil aliud esse nisi *furtum*, Statum esse abolendum, omnemque auctoritatem de medio tollendam. Attamen proprietatem, sub nomine *possessionis* retinet : cives videlicet possidere et ad hæredes transmittere poterunt ea omnia quibus personaliter uti valent; cetera aliis relinquenda sunt. Fructus autem laboris dividentur secundum tempus in operando consumptum.

(f) In *Angliâ*, *Robert Owen*[3], mitigati communismi fautor, quædam experimenta communisticæ associationis tentavit; in Scotiâ *cooperativam* societatem opificum sat feliciter instituit, sed societates proprie communisticæ, quas in Angliâ et Americâ fundavit, mox corruerunt.

60. (B) Secunda socialismi phasis fuit magis scientifica, et in *Germaniâ* præsertim floruit.

(a) Hujus scholæ magister habetur *Carolus Rodbertus*[4] (1805-1875), qui docebat omnia œconomica bona fructum esse laboris, neque pluris pensanda esse quam laborem quo veluti creata sunt; ideoque paulatim transformandam esse societatem, ita ut nullum aliud exstet dominium nisi illud quod ex ipso labore oritur.

---

[1] Cfr. *Ely*, Socialism in France, p. 39-52; *Malon*, Histoire du Socialisme, p. 163.

[2] *Proudhon*, Qu'est-ce que la Propriété? Paris, 1840; Création de l'ordre dans l'humanité, ou Principe d'organisation politique, 1843; La Justice dans la Révolution et dans l'Eglise; Intérêt et Principal, 1849; *Bourgin*, *Proudhon*, Biblioth. socialiste, 1901.

[3] Cfr. The Life of Robert Owen, written by Himself, London, 1857; *J. Rey*, Lettres sur le système de coopération d'après le plan d'Owen, Paris, 1828.

[4] *Andler*, Origines du socialisme d'Etat en Allemagne, Paris, 1897.

61. (b) Huic successit *Carolus Marx*[1] (1818-1883), qui ut scholæ præcipuus doctor habetur, et in opere *Das Kapital* socialistica principia ad verum systema reduxit. Juxta ipsum, *capitale* (i. e. quidquid ad novam bonorum productionem servatur) nihil aliud est nisi fructus laboris ab operariis injuste ablatus. Quod ut demonstret, duplicem rerum valorem distinguit : alterum *usualem* (*valeur en usage*) qui consistit in rei *utilitate*, alterum *commutativum* (*valeur en échange*), qui consistit in *pretio* quod pro illis rebus obtineri potest[2]. Jamvero asserit unicum fontem valoris commutativi esse laborem rei producendæ impensum.

62. Quo posito sic arguit : Capitalista, operarios conducendo, eorum facultatem laborandi emit pro pretio determinato; hoc autem pretium de facto æquivalet quotidianis expensis quæ ad opificum sustentationem requiruntur, non autem valori rerum productarum. Siquidem *plus* producunt quam id quod propriæ sustentationi necessarium est, sed pars productarum rerum a capitalistis retinetur; ita *capitale* nascitur et crescit *furto*. Naturali autem evolutionis lege capitalia et industriæ quotidie augentur, et in *monopolia* convertuntur, omnis libertatis destructiva. Extremum autem malum remedium secum affert; quando enim paucissimi capitalistæ omnia laboris instrumenta omnesque divitias sibi appropriaverint, jam necessaria evadet istorum spoliatorum expropriatio, et omnia productionis media *collective* possidebuntur.

63. Ad citius et efficacius frangendum Capitalistarum imperium, C. Marx instituit *societatem internationalem operariorum* (*L'Internationale*), quæ internationales congressus celebravit Genevæ, an. 1866; Lausannæ, 1867; Bruxellis, 1868; Haagæ, 1872; sed postea, 1873, disrupta est propter interna dissidia quæ orta sunt inter *C. Marx* et *Bakounine*, anarchiæ promotorem.

64. (c) Idem fere systema propugnavit *Lassalle*[3], qui insuper exposuit quam vocant *legem æneam* (*la loi d'airain*). Juxta ipsum siquidem, in præsenti œconomico ordine, invictâ rerum necessitate et veluti *æneâ lege*, evenit ut salarium nunquam diu superet id quod necessarium est ad propriam sustentationem et humanæ speciei propagationem : si enim augeatur salarium, major filiorum numerus procreatur, major proinde est operariorum affluxus, et mox, vi ineluctabili *concurrentiæ*, minus est pretium opificibus solutum :

---

[1] *K. Marx*, Das Kapital, opus variis linguis redditum; *Deville*, Le Capital de K. Marx résumé, 1883; *V. Pareto*, Karl Marx, Extraits par P. Lafargue, et Critique par Pareto; *Rae*, op. cit., p. 128-177.

[2] La *valeur d'usage* est celle qui est déterminée uniquement par les besoins et les désirs d'un individu à un moment donné. La valeur *d'échange*, c'est le *prix* que l'on peut obtenir en vendant un objet, ce qu'on appelle le *prix courant*, ou *la cote*.

[3] *Rae*, op. cit., p. 92-127; *R. Ely*, op. cit., p. 189-203.

quo enim numerosiores sunt operarii, eo minus quisque accipit; et ita in miserabili statu vivunt, nihil habentes nisi necessaria ad vitam.

Doctrinam Marxii propagârunt *Engels*, *Bebel*, *Liebnecht*, *Singer*, aliique; eam paulisper emollivit *Bernstein*, sed integre propugnat *K. Kautsky*[1], cujus theorias approbavit *Socialistarum Congressus* an. 1903 in Germaniâ habitus.

65. (**C**) *Tertia* phasis, quæ circa an. 1873 incœpit et usque in hodiernos dies perdurat, est magis *politica* et *practica*. (**a**) Multi scilicet socialistæ, *Reformistæ* dicti, intelligentes totalem rei œconomicæ mutationem non posse statim obtineri, viam sternunt sociali revolutioni per successivam ac progressivam evolutionem. Itaque politicam potestatem paulatim captare conantur, legesque proponunt quæ eo tendunt ut meliorem reddant operariorum sortem, pejorem vero capitalistarum conditionem, nova onera ac tributa eis imponendo, præsertim vero *taxas* quas *progressivas* vocant. Socialem democratiam et socialismum Statûs advocant, postulando, v. g., ut omnes viæ ferreæ, fodinæ, etc. a Gubernio possideantur et administrentur. Ad suos fines efficacius prosequendos, associationes tum nationales, tum internationales instituunt, quibus capitalistarum fœderationi obsistere valeant, suasque theorias inter operarios, imo et agricolas spargere. (**b**) Alii tamen putant nonnisi *violentâ revolutione* opificum conditionem vere meliorem effici posse omnem penitus distinctionem inter dominos et opifices abolendo, eamque parare satagunt.

66. Hodie vero, finito bello, quod tot perturbationes in orbem terrarum invexit, Socialismus in multis regionibus crevit : [2] in *Majori Britanniâ* collegia opificum, quæ olim meliorem opificum conditionem prosequebantur, nunc ad collectivismum tendunt; in *Germaniâ*, si excipias independentes socialistas et paucos communistas, plerique opifices socialismo Statûs favent; in *Galliâ*, pugna exardescit inter Syndicalismum seditiosum et moderatum, et in dies crescit

[1] *Bernstein*, Socialisme théorique et Social-démocratie pratique, trad. d'Al. Cohen; *K. Kautsky*, Le Marxisme et son critique Bernstein, trad. de M. Martin-Leray, Paris, 1900. — Cfr. *P. Vialles*, La Scission du Marxisme, Montpellier, 1900; *Winterer*, Le Socialisme allemand et ses dernières évolutions, Paris, 1903.

[2] *L. Garriguet*, Question sociale et Ecoles sociales, 1922, ch. VIII.

Syndicalismus christianus qui doctrinam *Leonis XIII* de re sociali promovet; in *Italiâ* syndicalismus seditiosus non paucas turbationes excitavit quas christianus syndicalismus sedare conatur, et quibus vim opponunt nationalistæ (*fascisti*); in *Statibus Americæ Fœderatis* syndicalismus moderatus adhuc floret, non obstantibus paucis anarchistis qui, e Russiâ orti, ordinem publicum evertere nisi sunt. Uno verbo, inquietus est orbis, nec pacem et concordiam inveniet nisi ad catholica principia redeat, ut merito pluries declaravit *Benedictus XV* [1].

67. Notandum est etiam multos Socialistas, præsertim vero communistas, collectivistas et anarchistas atheismo et positivismo favere, et omnem cultum ut superstitionem rejicere, præter humanitatis cultum [2]. — Familiæ fundamenta pariter evertunt, liberum amorem ac matrimonia ad nutum dissolubilia advocantes, et insuper puerorum educationem Statui exclusive committentes.

3° *Hodierni socialismi præcipuæ formæ.*

Hodie quatuor sunt præcipuæ socialismi formæ :

68. (**A**) *Socialismus Statûs* [3], qui privatam proprietatem e medio penitus tollere non vult, sed eam restringere satagit Statui tradendo præcipua productionis media, qualia sunt fodinæ (*mines*), viæ ferreæ, maximæ industriales fabricæ, etc., quorum reditus Gubernium percipiet ac inter cives

---

[1] Ad episcopum Bergomensem, 11 mart. 1920, de præscriptionibus Sedis Apostolicæ in re sociali non negligendis, immo religiosissime sequendis (*A. A. S.*, XII, 109); ad episcopos Venetiæ, Umbriæ (*A. A. S.*, XII, 290, 292.)

[2] In *Galliâ* socialistæ fere omnes, exceptis *Reformistis*, religioni hostes infensissimos sese ostendunt, ut ex eorum apertis declarationibus constat in periodico *Le Mouvement socialiste* (nov. 1902-avril 1903). In ceteris regionibus asserunt quidem religionem esse rem privatam, quæ cujusque arbitrio ac conscientiæ relinquitur; sed simul contendunt socialismo rite intellecto fugandam esse religionem, sicut luce dispelluntur tenebræ. Cfr. *Mouv. socialiste*, 1902, pp. 1936, 1943, 1946, 2043, 2045, sq.

[3] Hanc socialismi formam exponunt ac confutant *Cl. Jannet*, Le Socialisme d'Etat, Paris, 1890; *Béchaux*, L'école individualiste, le socialisme d'Etat, Paris, Alcan, 1907; *L. Garriguet*, Question sociale et Ecoles sociales, 1922, ch. X.

æquabiliter distribuet. Ita multi *politici*, quales sunt : in *Germaniâ*, ubi natum est ac viget istud systema, Ad. Wagner, Ebert et qui Socialismo democratico adhærent; in *Galliâ* qui radicales-socialistæ dicuntur.

69. (B) *Agrarius socialismus*, quem *H. Spencer* primum advocaverat, sed postea rejecit [1], præcipuum patronum habuit *H. George* [2]: hic docebat non omnia productionis media a Statu possidenda esse, sed solum *terræ fundos*, quia terra, sicut mare et aer, non est capax privati dominii, sed communis omnibus esse debet. Ne autem ordo publicus tollatur, agrorum possessores non spoliabuntur, sed solum *taxam* solvent quæ pretio locationis respondeat; cum autem prævideatur hanc taxam ad omnes publicas expensas solvendas parem fore, cetera tributa e medio tollentur, ideoque *unica* manebit *taxa* super fundos (*single tax*). Hoc autem systema, quod primum in *Hibernià* et *Unitis Statibus* paucis arriserat, hodie tanquam impar ad quæstionem socialem solvendam rejicitur.

70. (C) *Collectivismus*, seu *Marxismus* (supra, n. 62), cujus doctrina sic contrahitur : (a) Status vel Municipium tanquam propria retinere debet omnia media productionis, i. e., fundos, mechanica instrumenta, pecuniam, etc.; (b) horum mediorum usus et administratio penes potestatem publicam erit, et rerum productio ita ordinabitur ut nihil inutile fiat, sed omnibus civium necessitatibus provideatur; (c) auctoritate publicâ fructus laboris distribuentur inter cives : juxta quosdam, secundum perfectam æqualitatem; juxta alios, secundum cujusque laborem et meritum; juxta alios, secundum cujusque necessitates. Pars bonorum quæ a quolibet cive accipitur, fit proprietas privata, utpote labore acquisita; sed consumi debet, non autem adhiberi ad novas res producendas, ne iterum sub aliâ formâ *capitale* instituatur [3].

---

[1] *H. Spencer*, Social Statics, 1851, ch. IX; Justice, 1891, Appendix B.

[2] *H. George*, Progress and Poverty, New York, 1883, opus variis linguis redditum; The Land Question, New York, 1898; The Condition of Labor, New York, 1891; cfr. *L. Garriguet*, op. cit., ch. XI.

[3] Collectivismum breviter et clare exposuit *Schaeffle*, in opusculo gallice reddito *La Quintessence du Socialisme*, Bruxelles, 1895, et Paris, 1903; cfr. *G. Renard*, Le régime socialiste, 2e éd., Paris, 1898; *E. Vandervelde*, Le Collectivisme et l'Evolution industrielle, Paris, 1921; *L. Deslinières*, Projet de code socialiste, Paris, Giard et Brière, 1908. Cfr. *L. Garriguet*, op. cit., ch. XII.

71. De modo autem hoc systema in praxim adducendi non concordant Collectivistæ, sed in tres scholas dividuntur : (a) alii, *Possibilistæ* vel *Reformistæ* [1] dicti, violenta media respuunt, et finem legalibus mediis paulatim attingere volunt, præcipuas industrias Statui tradendo, sub formâ monopolii, lege determinando pretium operis opificibus solvendum, assecurationes *universales* et *obligatorias* promovendo, etc., et ita a Socialismo Statûs parum differunt, nisi quatenus finem ultimum sibi proponunt privatorum *expropriationem.* — Quibus affines sunt *Evolutionistæ*, qui putant *necessariâ evolutione* hanc socialem mutationem eventuram fore.

72. (b) Alii vero contendunt nonnisi *revolutione* hujusmodi mutationem fieri posse, ideoque omnibus mediis conantur *publicam auctoritatem* assequi, ut in Gubernii potestatem redigere valeant omnia productionis media, et fructus auctoritative percipere ac partiri [2]. (c) *Anarchistæ*, longius etiam procedentes, Statûs politicam potestatem evertere satagunt, et omnia productionis media tradere volunt *Municipiis*, quæ internationali fœdere inter se jungentur. Quo citius civilis auctoritas evellatur, violentis mediis, ferro, igne, omnibusque modernis inventis uti expedit. Ita *Bakounine*, *P. Kropotkine*, *E. Reclus*, *S. Faure*, *A. Cipriani* et *Bolchevistæ*, qui popularibus comitiis auctoritatem primum commiserunt, posteaque veram tyrannidem exercuerunt [3].

73. (D) *Syndicalismus seditiosus* [4], ratus Statûs ac Municipiorum tyrannidem non minus esse timendam quam dominorum, vult omnia productionis media ipsis *collegiis opificum* tradenda esse. Ad hunc finem attingendum, primum opificum educationi providendum est, immo peritorum auxilium obtinendum, ut, ejectis dominis, nova industriæ ordinatio priori statim succedat. Interea omnibus

---

[1] *A. Millerand*, Le Socialisme réformiste français, Paris, 1903.

[2] Ita, inter alios, *J. Guesde*, Collectivisme et Révolution.

[3] *Bolchevistæ*, diruto Russiaco imperio, tyrannicam auctoritatem instituerunt, et anarchiam utpote imparem ad regendam plebem in praxi rejecerunt. Cfr. *Max Hoschiller*, Le mirage du soviétisme, Paris, 1921

[4] Ita designari potest syndicalismus qui violentis mediis hodiernam societatem evertere nititur, et ita distinguitur a *moderato syndicalismo* qui opificum conditionem meliorem reddere legitimis mediis satagit. De utroque ad calcem operis gallico idiomate paulo fusius agemus.

mediis, etiam violentis, sed præsertim cessatione ab opere tum particulari tum generali, via paretur generali revolutioni quâ omnium bonorum proprietas in collegia opificum transferatur. Quo peracto, Status ac Municipia penitus e medio tollentur, et rerum publicarum simul ac industrialium gestio penes erit varias opificum consociationes municipales, nationales et internationales. Tunc paradisum habebimus terrestrem, cùm rerum omnium productio recte ordinata omnium necessitatibus abundanter providere valeat. — Inter syndicalistas etiam seditiosos adsunt divisiones, aliis *Bolchevistarum* cruenta media promoventibus, aliis autem minus violenta media proponentibus; omnes tamen revolutionem quamdam necessariam esse existimant [1].

---

[1] Syndicalismi systema exposuerunt præsertim *G. Sorel*, L'Avenir socialiste des Syndicats; *H. Lagardelle*, Syndicalisme et Socialisme; *E. Pouget*, La Confédération générale du Travail; *Griffueilhes*, Les Objectifs de nos luttes de classes. Cfr. *L. Garriguet*, op. cit., ch. XIII et L'Evolution actuelle du Socialisme en France.

In *statutis* quæ collegiis opificum proponuntur, hæc leguntur quæ consociationis *finem* et præcipua *media* clare declarant :

" Considérant que, de par les effets de l'industrie moderne et de l'appui logique que procure le pouvoir aux détenteurs de la propriété et des moyens de production, il y a un *antagonisme permanent entre le Capital et le Travail;*

" Que, de ce fait, deux classes bien distinctes et irréconciliables sont en présence : d'un côté, ceux qui détiennent le Capital ; de l'autre, ceux qui sont les créateurs de toutes les richesses, puisque le Capital ne se constitue que par un prélèvement effectué au détriment du Travail ;

" Pour ces raisons, les Prolétaires doivent donc se faire un devoir de mettre en application l'axiome de l'*Internationale :* " L'ÉMANCIPATION DES TRAVAILLEURS NE PEUT ÊTRE L'ŒUVRE QUE DES TRAVAILLEURS EUX-MÊMES " ;

" Considérant que pour atteindre ce but, de toutes les formes de groupements le Syndicat est la meilleure, attendu qu'il est un groupement d'intérêts coalisant les exploités devant l'ennemi commun, le capitaliste ; que par cela même il rallie dans son sein tous les producteurs de quelque opinion ou conception philosophique, politique ou religieuse qu'ils se réclament ;

" Considérant également que, si le Syndicat se cantonnait dans un isolement regrettable, il commettrait fatalement — toutes proportions gardées — la même erreur que le travailleur isolé et qu'il manquerait ainsi à la pratique de la solidarité ; il y a donc nécessité que tous les producteurs s'unissent d'abord dans le Syndicat, et ce premier acte

II. Thesis catholica de jure proprietatis exponitur [1].

74. *Thesis:* **Jus dominii privatum, permanens et exclusivum in bona externa, etiam fundos, justis limitibus circumscriptum, legitimum est, a jure naturali dimanat, ac in præsenti statu moraliter necessarium est.**

Declaratur thesis. (a) *Jus dominii privatum :* agitur de dominio non solum *utili*, sed *directo*, — *singulis hominibus*, non autem societati competens; non negamus societatem ipsam aliquot bona ut propria habere posse, sed contendimus privatos cives eodem jure gaudere.

(b) *Permanens* et *exclusivum;* jus de quo agitur non solum modo transitorio, sed etiam modo *stabili* exerceri potest, et ad hæredes aliosve transferri; ita proprium est, ut dominus rei ceteros omnes ab ejus possessione excludere valeat.

(c) *In bona externa*, i. e. sive mobilia sive immobilia, sive ad novam rerum productionem, sive ad usum intendantur.

75. (d) *Justis limitibus circumscriptum :* jus enim illud non est absolutum, sed, sicut alia jura, limitatur, et quidem tripliciter : in casu *extremæ necessitatis*, quisque occupare potest id quod necessarium est ad propriam sustentationem (n. 446); aliquando etiam *bonum commune* exigit ut dominium privatum minuatur, restringatur, vel tollatur a Statu, vi *alti dominii* (nn. 123, 125, 131) : quod tamen fieri

---

réalisé, complètent l'œuvre syndicale en faisant adhérer leur Syndicat à leur Fédération locale ou Bourse du travail et par le canal de leur union nationale à la Confédération Générale du Travail."

[1] *Leo XIII*, Encycl. *Rerum Novarum*, 16 maii 1891; *S. Thom.* 2. 2., q. 66, a. 1-2; *Lugo*, disp. VI, 1-9; *Crolly*, I, n. 177-206; *Carrière*, n. 20-27; *Meyer*, II, n. 162-177; *Castelein*, Instit. Philosophiæ, th. 16; *Castelein*, Le Socialisme et le Droit de Propriété, Bruxelles, 1896; *Vermeersch*, n. 195-210; *P. Leroy-Beaulieu*, Le Collectivisme, passim; *Capart*, La Propriété individuelle et le Collectivisme, Namur, 1898; *Thiers*, De la Propriété, Paris, 1848; *Bastiat*, Harmonies économiques, Paris, 1851, p. 212-292; *de Wulf*, Le Droit de Propriété d'après St Thomas; *L. Garriguet*, Etudes de Sociologie, La Propriété privée; *Cathrein*, Socialism, New York, 1892.

nequit sine gravissimâ ratione et proportionatâ compensatione; — *caritas* tandem postulat ut divites ex superfluis aliquid pauperibus erogent [1].

76. (e) *A jure naturali dimanat et in præsenti statu moraliter necessarium est.* Non contendimus enim jus naturale *primarium* semper et ubique illam privatam dominii formam postulare; concipi enim potest status rerum in quo collectiva quorumdam bonorum possessio in aliquo loco vel in aliquâ communitate, hominum necessitatibus ac felicitati satis consuleret, v. g. apud tribus pastorales. Sed in præsenti rerum conditione, in quâ homines communiter seipsos magis quam proximum aut societatem dilígunt, — ac dato hodiernæ civilizationis statu, in quo homines vitam pastoralem agere non possunt, sed improbo labore indigent ad necessaria sibi comparanda, — privatum dominium a jure naturali logice dimanat, ut ex argumentis infra expositis patebit, ac proinde moraliter necessarium ad civium felicitatem et societatis pacem merito dicitur. Hinc non a lege civili tantum, ut *Hobbes*, *Bentham* et *Montesquieu* tenuerunt — aut a pacto sociali profluit, ut *Grotius*, *Puffendorf*, *Heineccius* aliique docebant.

77. Fatemur equidem, juxta S. Thomam multosque scholasticos, jus proprietatis a *Jure Gentium* derivari; sed, inspectis contextu ac locis parallelis, mens S. Doctoris est *jus Gentium* de quo agitur, non esse jus *mere positivum* pacto internationali inductum, sed conclusionem e jure naturali deductam ac communi sensu acceptam [2]. Merito igitur ait *Leo XIII* [3] : " Possidere res *privatim* ut suas, jus est homini a naturâ datum ".

[1] Quod præclare exponit *Leo XIII*, Encycl. *Rerum Nov.* : " Cujus doctrinæ in eo est fundamentum positum, quod justa *possessio* pecuniarum a justo pecuniarum *usu* distinguitur. Bona privatim possidere ... jus est homini naturale ... At vero si illud quæratur, qualem esse usum bonorum necesse sit, Ecclesia quidem sine ullâ dubitatione respondet : Quantum ad hoc, non debet homo habere res exteriores ut proprias, sed ut communes, ut scilicet de facili eas communicet in necessitate aliorum ... Ubi necessitati satis et decoro datum, officium est de eo quod superat gratificari indigentibus : " Quod superest, date eleemosynam " (*Luc.* XI, 41). Non justitiæ, excepto in rebus extremis, officia ista sunt, sed *caritatis* christianæ, quam profecto lege agendo petere jus non est ". — Leoni præiverat *S. Thomas*, 2. 2., q. 66, a. 2; q. 32, a. 5-6. — Cfr. *Meyer*, II, n. 220-223.

[2] " Ad *jus gentium* pertinent ea quæ derivantur ex *lege naturæ* sicut conclusiones ex principiis, ut justæ emptiones, venditiones " ... (*S. Theol.* 1ª 2æ q. 95, a. 4). Cfr. *Van Gestel*, n. XXXVI, p. 82; *Pottier*, dis. I, n. 19-53. — [3] Encyc. *Rerum novarum.*

78. **Thesis 1ª pars probatur,** nempe jus dominii est *legitimum* seu licitum. Quod tam clare *Scripturâ* et Traditione probatur ut dici possit *de fide.* 1° *Scripturâ* constat.

(A) In *Vet. Test.* (a) Deus, postquam creavit protoparentes, ipsis dedit terram, ut subjicerent eam, et dominarentur piscibus maris et volatilibus cœli, et universis animantibus; dedit pariter omnem herbam et universa ligna, quibus uti possent in escam [1]. Ita omnia bona externa, quæ occupationis capacia sunt, humano generi *indivisim* donata sunt, non ut indivisa manerent, sed ut possiderentur modo magis apto ad procuranda vitæ necessaria [2].

Revera jam duo filii Adam aliquid *proprium* possidere perhibentur : Abel siquidem erat pastor ovium, et Domino offerebat de primogenitis *gregis sui;* Cain agricola fuit, et obtulit de fructibus terræ; postea ædificavit civitatem, quæ *sua* esset, et propterea vocavit nomen ejus ex nomine filii sui Henoch[3].

79. (b) *Abrahæ* tempore jam manifeste apparet jus privati dominii in bona sive mobilia sive immobilia : hic enim " dives erat in possessione auri et argenti ". — " Sed et Lot qui erat cum Abram, fuerunt greges ovium, et armenta et tabernacula [4] ". Tunc temporis pascua erant quidem *communia* [5]; sed agri et speluncæ jam sub dominio privato erant, ut evidenter constat ex pacto quo Abraham, pro quadringentis siclis argenti, agrum Ephronis emit et duplicem speluncam, quæ in eo latebat, ut ibi defunctam Saram sepeliret [6]. — Jus autem dominii fuisse *permanens* ex eo patet quod Abraham ipse, Isaac, Lia et Jacob in eâdem speluncâ sepulti sunt; insuper ossa Joseph sepulta sunt in Sichem, " in parte agri quem emerat Jacob a filiis Hemor, centum novellis ovibus [7] ".

---

[1] *Gen.* I, 28-30.

[2] Quod ita optime declarat *Leo XIII*, Encyc. *Rerum Nov.* : " Quod vero terram Deus universo generi hominum utendam, fruendam dederit, id quidem non potest ullo pacto privatis possessionibus obesse. Deus enim generi hominum donavisse terram in communi dicitur, non quod ejus promiscuum apud omnes dominatum voluerit, sed quia partem nullam cuique assignavit possidendam, industriæ hominum institutisque populorum permissa privatarum possessionum descriptione "

[3] *Gen.* IV, 2-4, 17. — [4] *Gen.* XIII, 1-2, 5. — [5] *Gen.* XIII, 7-13.

[6] *Gen.* XXIII, 1-20. — [7] *Josue*, XXIV, 32.

80. (c) *Lege mosaicâ* confirmatum est jus dominii privati in res sive mobiles, sive immobiles; prohibetur enim non solum *furari*, sed etiam *concupiscere* bona aliena : " Non furtum facies... Non concupisces domum proximi tui; nec desiderabis uxorem ejus, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum, nec omnia quæ illius sunt [1] ". — Ad possessionem agrorum firmiorem reddendam, stricte vetatur ne *termini*, quibus circumscribuntur, transferantur [2]. — Imo, ut remanerent in eâdem familiâ, non in perpetuum vendebantur, sed redimi poterant; et, anno recurrente magni jubilæi, agri etiam non redempti ad pristinum possessorem redibant [3].

81. (B) Sub *lege evangelicâ*, (a) Christus minime damnavit jus dominii privati quod tunc vigebat, sed bonum usum divitiarum promovit : *beatos* dixit *pauperes* spiritu [4]; iis qui perfecti esse volebant *consilium* dedit omnia vendendi et pretium dandi pauperibus [5]; omnibus præcepit largiri eleemosynam indigentibus [6].

(b) Consiliis evangelicis innixi, Christiani Hierosolymitani quamdam communitatem bonorum instituerunt : " Neque enim quisquam egens erat inter illos; quotquot enim possessores agrorum aut domorum erant, vendentes afferebant pretia eorum quæ vendebant, et ponebant ante pedes apostolorum; dividebatur autem singulis prout cuique opus erat [7] ". Exinde nonnulli intulerunt Apostolos communismi fautores fuisse; sed ex contextu manifestum est eos jus dominii privati non negâsse, sed potius affirmavisse; nam S. Petrus sic alloquitur Ananiam, qui de pretio agri fraudaverat [8] : " Nonne *manens* tibi *manebat*, et venumdatum in *tuâ* erat potestate? "; quæ quidem verba clare ostendunt christianos *sponte* et ex *caritate* sua bona vendidisse, et bona etiam vendita sibi retinere potuisse. Aliunde hæc commu-

[1] *Exod.* XX, 17; cfr. *Deut.* V, 21. — [2] *Deut.* XIX, 14.

[3] *Levit.* XXV, 23-28. — Animadvertunt tamen eruditi paulo ante exilium, et postea legem hanc jubilæi non fuisse semper custoditam, et quosdam Judæos ditiores evasisse, aliorum agros emendo vel invadendo.

[4] *Matt.* V, 3. — [5] *Matt.* XIX, 21; *Luc.* XII, 33.

[6] *Matt.* XXV, 41-43. — [7] *Act.* IV, 34-35. — [8] *Act.* V, 4

nitas nonnisi paucis annis duravit, et aliter pauperum necessitatibus provisum est, præsertim per *collectas.*

Duo igitur Scriptura docet : (a) jus proprietatis legitimum esse; (b) quædam tamen onera divitibus incumbere, præsertim eleemosynam [1].

82. 2° *Ecclesia* doctrinam Christi fideliter custodivit, et contra hæreticos diserte propugnavit :

(A) Damnando *Apostolicos* (sæc. III), qui, teste *Augustino* [2], " se hoc nomine arrogantissime vocaverunt eo quod in suam communionem non acciperent utentes conjugibus et *res proprias possidentes*... Sed ideo isti hæretici sunt, quoniam *se ab Ecclesiâ separantes*, nullam spem putant eos habere, qui *utuntur his rebus.* "

(B) Docendo, cum *Patribus*, divitias non esse malas, sed a Deo inæqualiter datas fuisse, ut ditioribus præbeatur occasio benignitatem et caritatem exercendi, pauperibus autem occasio patientiam colendi et merita acquirendi.

83. Fatendum est tamen nonnullos Patres quarti et quinti sæculi, dum de gravi officio egenis opitulandi loquuntur, necnon de avaritiâ ac duritate cordis divitum, aliquando modum loquendi adhibuisse, qui primo intuitu, bonorum communitati favere videatur. Ita *fures* vocant eos qui nudum non induunt, si id agere possunt; *injuriæ reos* qui esurientibus cibum denegant [3]; bona esse *communia,* cum omnes simus fratres in Christo [4]; extollunt communitatem bonorum qualis inter christianos hierosolymitanos viguit [5]; docent divites, quando eleemosynam faciunt, *debitum* reddere pauperibus [6]; superflua divitum necessaria esse pauperum [7]; omnes divitias de iniquitate descendere [8], etc.

---

[1] Rationem agendi cum divitibus sic exponit *S. Paulus* (*I Tim.* VI, 17-19) : " Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, qui præstat nobis abunde ad fruendum; bene agere, divites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam ". — [2] Lib. de hæresibus, hæres. 40.

[3] *S. Basilius*, Homil. in illud Lucæ, Destruam... n. 7, ap. *Migne*, P. G. XXXI, col. 275-278. — [4] *S. Gregor. Nyss.*, De pauperibus amandis, orat. 1, ap. *Migne*, P. G. XLVI, col. 466; *S. Chrysost.*, in Ep. I ad Cor., homil. 10, c. 3, ap. *Migne*, P. G. LXI, col. 86.

[5] *S. Chrysost.* in Act. Apost. homil. 7, c. 2-3, ap. *Migne*, P. G. LX, 65-68.

[6] *S. Ambrosius*, De Nabuthe lib. unus, cap. 12, n. 53, ap. *Migne*, P. L., XIV, 747. — [7] *S. August.* Enarr. in Ps. 147, n. 12, ap. *Migne*, P. L., XXXVII, col. 1922. — [8] *S. Hieronymus*, Ep. 120 ad Hedibiam, c. 1, ap. *Migne*, XXII, col. 984-985.

84. Ad quam difficultatem solvendam, notamus :

(a) Patres eosdem datâ occasione jus dominii privati diserte asserere. Ita *S. Basilius*[1] : " Num injustus Deus, qui nobis *inæqualiter vitæ necessaria distribuit?* Cur, divite te, ille pauper est? An non utique, ut et tu benignitatis ac fidelis dispensationis mercedem accipias, et ille magnis patientiæ præmiis donetur? " Magis explicite *S. Chrysostomus :* " Præterea novit (S. Paulus) *non prohibitas esse divitias*, si quis eis *usus fuerit ut oportet.* Sicut enim dixi : non mala res vinum, sed mala ebrietas : ita non mala res divitiæ, sed *mala avaritia, mala cupiditas*[2] ". Et postea addit *vendere omnia* esse *consilium*, non autem præceptum. — Quod aliunde constat ex eorum agendi ratione erga divites, quos non excommunicant, sed urgent ad opitulandum egentibus.

85. (b) Patrum dicta ex contextu et circumstantiis exponenda esse : plerumque desumuntur e concionibus, in quibus *oratorio modo* loquuntur; præterea hæc dixerunt sive occasione magnæ calamitatis, dum multi pauperes in necessitate versarentur, sive divites alloquendo qui erga pauperes nullam caritatem ostendebant.

86. (c) Ita *lato sensu fures* et *injuriæ rei* dicuntur divites, qui corrumpi permittunt bona quæ egenis erogare tenentur, quatenus dispensatores bonorum quæ ipsis largitus est Creator. — Bona dicuntur *communia*, quia a Deo creata sunt et hominibus tradita ad subveniendum generis humani necessitatibus, ita ut in casu extremæ necessitatis vere fiant communia. — Mirum igitur non est primorum christianorum mores laudari, eo quod hi bona sua fratribus distribuenda Apostolis relinquerent : id enim, quamvis non præcipiatur, inter consilia evangelica reponendum est. — Divites, eleemosynas largiendo, debitum *caritatis* pauperibus reddunt, quia Deus vult superflua partim saltem dari pauperibus : quo sensu superflua divitum sunt necessaria pauperum; Deus enim præcipit divitibus ut de superfluis necessitates pauperum sublevent. — Tandem divitiæ ab iniquitate promanant, quatenus, juxta multos Patres, bonorum divisio proindeque divitiarum origo, nonnisi ex peccato originali ac morum corruptione exinde secutâ exordium sumpsit : nam in statu innocentiæ omnia communia manere potuissent.

87. (C) Quoties sectæ hæreticæ, ut *Waldenses*, jus proprietatis impugnaverunt, illud magis explicite propugnavit Ecclesia.[3] Hinc grassantibus undique communismi ac socia-

[1] In illud Lucæ " *Destruam* ", n. 7. ap. *Migne*, P. G., XXXI, col. 275.

[2] Homil. 2. ad pop. Antioch. n. 5. ap. *Migne*, P. G., XLIX. col. 40.

[3] Ita *Innocentius III* contra Waldenses declaravit divites, *sua possidentes*, et eleemosynam agentes, posse salvari (*Denzing.*, n. 373).

lismi erroribus, *Pius IX* et *Leo XIII* diserte doctrinam catholicam exposuerunt ac vindicârunt "[1].

88. 3° Thesis 2ª pars : *jus dominii a jure naturali dimanat. Certum est.* Illa dominii forma ex jure naturali defluit, quam postulant ex unâ parte *natura hominis* ejusque *bonum privatum*, et ex alterâ *bonum commune*, seu *finis societatis.* Atqui, positâ præsenti conditione humanæ naturæ, forma dominii privati, exclusivi et permanentis, moraliter necessaria est sive ad bonum hominis privatum, sive ad bonum commune societatis.

89. 1) *Ad bonum hominis privatum*, quatenus hic ut *individuum* ac *familiæ caput* spectari potest[2].

(A) Quatenus *individuum*, homo, cum sit ens rationale, providum ac progressivum, jus habet ut propria possidendi non solum ea quæ actu consumuntur, sed etiam bona mobilia vel immobilia quæ ad futuris necessitatibus providendum necessaria sunt. Ipsi enim jus et *officium* incumbit propriam vitam tuendi non solum in præsenti, sed etiam in futuro, in quantum fieri potest. — Atqui futuris necessitatibus secure providere nequit nisi jus habeat modo stabili quædam saltem bona ut propria possidendi, ex quibus vitam sustentare valeat tempore ægritudinis, aut senectutis, vel inopiæ et egestatis; homo enim prævidere potest ac debet se non semper habilem fore ad cibum aut vestes aliaque hujusmodi sibi comparanda; ideoque, si sapiens est, pro futuris necessitatibus providere debet, non solum physicis, sed etiam intellectualibus et moralibus. Quod quidem melius fieri nequit, nisi sibi acquirendo ac permanenter servando non solum fructus aliaque ciborum genera, quæ facile corrumpuntur, sed etiam fundos frugiferos, vel res pretio æstimabiles, ex quibus proprio vel alieno labore omnia sibi necessaria adipisci valeat.

90. (B) Quatenus *paterfamilias*, homo, qui naturali instinctu ac divinâ ordinatione, ad speciei conservationem filios procreavit, tenetur jure naturali non solum sibi, sed

[1] *Pius IX*, Encycl. *Qui pluribus*, 9 nov. 1856; *Quanta cura*, 8 dec. 1864; *Leo XIII*, Encycl. *Rerum Novarum.*

[2] Quod argumentum præclare exponit *Leo XIII*, cit. Encycl.

uxori et filiis providere. Atqui id prudenter ac tuto præstare nequit, nisi jus habeat sibi acquirendi et ad suos transmittendi bona sive mobilia sive immobilia, præsertim vero fructuosas possessiones, ex quibus familiam tempore egestatis, vel fractarum virium, aut etiam post mortem, sustentare valeat. Ergo [1].

91. Quod quidem sat libenter concedunt plerique socialistæ; sed contendunt melius individuorum familiæque necessitatibus provideri, si dominium omnium rerum, quæ productioni inserviunt, penes ipsum Statum constituatur. Ad quod confutandum hæc animadvertimus. (a) Status tum *logice* tum *chronologice* individuis familiisque posterior est, cum nihil aliud sit nisi individuorum ac familiarum aggregatio [2]; ideoque jus possidendi *primario* singulis hominibus ac familiis, et nonnisi *secundario* Statui competit. Jamvero quando privati cives sive propriâ, sive antecessorum industriâ, bona legitime acquisierunt, ut sibi suisque provideant, non possunt inviti his bonis spoliari [3], nisi id requirat bonum commune et æqua detur compensatio; civitas enim non ad destruenda, sed potius ad tuenda civium jura instituta est. Aliunde hanc spoliationem minime ad bonum commune requiri mox ostendemus. Injusta igitur

[1] Quod confirmatur *naturali instinctu* omnibus innato, vi cujus res externas utiles suas facere volunt : ipsi *infantes* quædam sibi ut propria vindicant, v. g. munuscula; *adulti* pariter non solum fructum sui laboris, sed etiam instrumenta quibus ad laborandum utuntur, domum quam inhabitant aliaque hujusmodi ut *propria* habere volunt, in quantum fieri potest; quæ quidem innata propensio, utpote universalis et rationi consentanea, ab ipsâ naturâ oriri dicenda est.

[2] " Est enim homo quam respublica senior; quocirca jus ille suum ad vitam corpusque tuendum habere naturâ ante debuit quam civitas ulla coisset ". (Encycl. *Rerum Nov.*)

[3] Quod sic declarat *Leo XIII* (Encycl. cit.) : " Ergo si tenuitate sumptuum quicquam ipse (opifex) comparsit, fructumque parcimoniæ suæ, quo tutior esse custodia possit, in prædio collocavit, profecto prædium hujusmodi nihil aliud est, quam merces ipsa aliam induta speciem : proptereaque coemptus sic opifici fundus tam est in ejus potestate futurus, quam parta labore merces... In eo igitur quod bona privatorum transferre *Socialistæ* ad commune nituntur, omnium mercenariorum faciunt conditionem deteriorem, quippe quos, collocandæ mercedis libertate sublatâ, hoc ipso augendæ rei familiaris utilitatumque sibi comparandarum spe et facultate despoliant. "

esset privatorum jurium, quam proponunt collectivistæ, invasio.

92. (b) Insuper auctoritas publica constituta est non ut singulorum civium necessitatibus provideat, sed solum bono communi; neque ut liberam privatorum activitatem sine necessitate restringat, sed eam potius foveat atque protegat; atqui si, sub prætextu omnibus privatorum necessitatibus providendi, Status omnia *productiva* bona (omne *capitale*, ut aiunt) sua facit, eo ipso singulorum activitatem limitat, id præstando quod singuli propriis viribus agere possunt; et maxime timenda est tyrannis Statûs, cum ipse solus res productivas possideat, ac cives omnino ab ipso pendeant quoad victum, vestitum aliaque ad vitam necessaria; hinc merito dictum est privatum dominium optimum esse individuæ libertatis munimen [1]; et experientiâ constat majori libertate atque activitate gaudere illos cives qui minus a Statu pendent, magisque propriis confidunt viribus [2].

93. (c) Tandem, ut recte animadvertit *S. Thomas* [3], privatum dominium dominio publico præstat propter tria : " Primo quidem quia magis sollicitus est unusquisque ad procurandum aliquid quod sibi soli competit, quam id quod est commune omnium vel multorum : quia unusquisque laborem fugiens, relinquit alteri quod pertinet ad commune, sicut accidit in multitudine ministrorum [4]. — Alio modo, quia *ordinatius* res humanæ tractantur, si singulis immineat propria cura alicujus rei procurandæ. Esset autem *confu-*

[1] Quod libenter concedunt multi socialistæ apud *Laveleye*, op. cit. p. 537, quamvis exinde falsa deducant consectaria.

[2] Quod ostendit *H. de Tourville*, Histoire de la formation particulariste, Paris, F. Didot, 1905.

[3] *Sum. Theol.* 2. 2., q. 66, a. 2.

[4] Factum hujusmodi negare nequeunt Socialistæ, sed dicunt *egotismo*, qui in præsenti rerum ordine prævalet, mox successurum esse *altruismum*, quo bonum aliorum plus quam nostrum prosequimur. — Sed tam naturale est homini, qualis nunc apud nos est, seipsum suosque plus diligere quam alios, ut immutatio universalis hâc in re sperari nequeat. Revera collectivistæ, qui ditiores evadunt, plerumque saltem sibi suisque bona acquisita retinent, nec ea inter proletarios dividunt, ita ut hi de illâ agendi ratione merito conquerantur; imo ipsi opifices, qui proprio labore hortum excolunt, fructus ibi crescentes cum aliis operariis minime partiuntur.

sio si quilibet indistincte quælibet procuraret[1]. — Tertio, quia per hoc magis pacificus hominum status conservatur, dum unusquisque re suâ contentus est. Unde videmus quod inter eos qui communiter et ex indiviso aliquid possident, frequentius jurgia oriuntur ". Quod quidem magis patebit ex sequenti argumento. — Ergo, si bonum individui spectatur, jam requiritur jus privatum et exclusivum res ut proprias possidendi.

94. 2) *Dominum privatum ad bonum ipsius societatis maxime confert.* Cum enim finis societatis sit bonum commune promovere, salvis civium juribus, ea dominii forma magis juri naturali consentanea dicenda est quæ efficacius copiosam bonorum productionem ac æquam distributionem fovet, simulque legitimam civium libertatem tuetur. Atqui res ita se habet servato jure dominii privati; nam (A) homines, cum se elaborare sciunt ad proprias opes augendas, easque ad filios vel alios sibi caros transmittendas, alacritatem adhibent studiumque longe majus : quod quidem valde confert ad ubertatem fructuum, augendasque divitias civitatis; et revera, sub hâc formâ dominii privati, in immensum excreverunt atque in dies crescunt divitiæ[2]. Ex adverso autem, quando cives nullum privatum expectant lucrum, sibi retinendum ac posteris transmittendum, plerique ignavi ac segnes manent, aliorum laboribus fidentes, et ita paulatim opes minuuntur et evanescunt. — Quod quidem *experientiâ* confirmatur : in variis enim regionibus, in Galliâ, Majori Britanniâ, Americâ, Australiâ, Algeriâ, etc. vici ac pagi instituti sunt, in quibus bona communia erant, ducibus *Rob. Owen, Stephano Cabet* aliisque socialistis vel politicis;

[1] Ita, v. g., si omnes fundi communes manerent, cum non omnes sint æque feraces, contentiones sæpe orirentur de possessione agrorum qui magis frugiferi sunt : si hodie tales exsurgunt lites inter cohæredes, quanto magis inter extraneos? — Si vero auctoritate publicâ distribuantur fundi, nonne locus erit personarum acceptioni, proindeque invidiæ rixisque?

[2] Quoad Europæ nationes, vide *G. d'Avenel*, La Fortune privée à travers sept siècles, Paris, 1895; *E. Théry*, Histoire économique 1890-1900, Paris, 1902; et quoad Status Americæ Fœderatos, *C. D. Wright*, The Industrial Evolution of the United States, New York, 1895.

jamvero fere omnes istæ communitates, quamvis omnibus necessariis vitæ subsidiis atque amplissimo œconomico apparatu ditatæ, post aliquos annos, multorum pigritiâ et internis dissidiis dissolutæ evanuerunt [1]; si quæ autem diutius floruerunt, id tribuendum est speciali alicujus ducis industriæ, qui dissidia componere ac naturalem sociorum incuriam coercere potuerit [2].

95. (B) Æquam autem distributionem bonorum dicimus eam quæ fit secundum cujusque *meritum*, seu proportionatur sociali valori operis præstiti, non autem eam quæ fit æqualiter omnibus absque ullo respectu ad valorem operis præstiti; secus enim pigritia, incuria ac justæ querelæ foventur [3].

(a) Atqui, dato jure privati dominii, generatim loquendo, quilibet bona accipit secundum socialem valorem operis præstiti : plus quidem lucrantur *capitalistæ*, quia plus ad rerum productionem conferunt, videlicet ipsa *media* quibus divitiæ multiplicantur, necnon *laborem intellectualem* ad res augendas omnino necessarium [4], et insuper periculum sortis, sæpe maximum, in se suscipiunt; *operarii* autem minus accipiunt, quia minus conferunt, nec periculo bona jam acquisita amittendi exponuntur; sed, ex communiter contingentibus, pretium accipiunt laboris sociali valori proportionatum, quod, crescente communi prosperitate, in dies augetur; et, quum aliunde, multæ res pretio viliores fiant propter earum copiam, quamvis aliæ cariores sint, multo plura sibi hodie comparare valent quam sæculis anteactis [5].

---

[1] *H. Spencer*, Principles of Sociology, London and New York, 1897, t. III, ch. XXII, *gallice* redditum curâ *Cazelles* et *Gerschel :* Principes de Sociologie; *L. Reybaud*, Etudes sur les Réformateurs ou socialistes modernes; *Pierre Leroy-Beaulieu*, Les nouvelles sociétés anglo-saxonnes, Paris, Colin, pp. 145, 152, 156 sq.

[2] Quod variis factis et rationibus ostendit *W. H. Mallock*, Social Equality, London and New York, *gallice* redditum : L'Egalité sociale curâ *F. R. Salmon*, Paris, 1883.

[3] *W. H. Mallock*, op. cit. ch. VII.

[4] Id pariter demonstrat *W. H. Mallock*, Property and Progress, London and New York, 1884.

[5] Cfr. *Paul Leroy-Beaulieu*, De la Répartition des richesses, 4e éd., ch. 16, p. 450-451; *A. De Foville*, La France économique, Paris, 1887, p. 171-878. Ad rem *P. Leroy-Beaulieu*, l, c. : " Depuis 40 ou 50 ans,

Insuper, si frugaliter vivant, sæpe aliquid seponere valent, suamque conditionem paulatim meliorem reddere; imo non pauci rerum industrialium administrationi præficiuntur et mox ipsis capitalistis annumerantur.

96. (b) Ex adverso, vigente collectivismo, distributio bonorum æque fieri nequit : si enim fiat juxta *cujusque merita*, ut nonnullis placet, jam *inæqualitas*, quam socialistæ tollere volunt, mox sub aliâ formâ redibit, cum omnino disparia sint variorum opificum merita; aliunde quis æquum feret judicium de aliorum meritis, præsertim in societate in quâ administratores suffragiis eliguntur? — Si bona distribuuntur secundum cujusque necessitates et exigentias, quis iterum de illis æque judicabit? Nonne juste querentur qui magis laborant et minus accipiunt? — Si vero æqualiter omnibus et singulis dispensantur, jam deerit stimulus ad laborem, pigritiæ multi indulgebunt; "ademptis ingenio singulorum sollertiæque stimulis, ipsi divitiarum fontes necessario exarescent; eaque, quam fingunt cogitatione æquabilitas, aliud revera non esset nisi omnium hominum æque misera atque ignobilis, nullo discrimine, conditio [1] ".

97. (C) Admitti sane nequit forma dominii quæ legitimam civium libertatem de medio tolleret, aut plus æquo minueret; vera enim libertas dignitati simul ac felicitati hominis necessaria est. Atqui quamdiu manet jus dominii privati, quædam libertas viget in electione statûs vitæ, domûs, educationis puerorum, cultûs religiosi, etc. Regnante autem collectivismo, singulorum libertas minuetur ac sæpe conculcabitur. (a) Quoad electionem artis mechanicæ vel liberalis, quisque a Statu omnino pendebit, cum ipse sit universalis officiorum ac munerum distributor; necessaria erit *inquisitio* in aptitudines et merita singulorum, ut quisque, secundum exigentias societatis, congruo labori applicetur; ac sæpe cives genus laboris perficere cogentur sibi omnino repugnans,

les dépenses de la vie d'un ménage d'ouvriers peuvent s'être accrues de 20 à 25 p. 100, du quart environ. Or, comme depuis 40 ou 50 ans la généralité des salaires en France a monté de 80 à 100 p. 100 au moins, on voit que le progrès réel, en tenant compte des variations des prix, reste encore de 50 à 75 p. 100".

[1] Encycl. *Rerum Novarum.*

eo magis quia judices erunt viri politici, qui electoribus placere studebunt potius quam æquitatis leges sequi; et, quum aliunde officia molesta et infima numero longe superent ea quæ grata et honorabilia sunt, et soleant homines de propriis dotibus altius sapere quam par est, divisio laboris a potestate sociali facta plerisque displicebit, querelas et invidias excitabit, non sine magno societatis detrimento. Præterea, quum Status unicus sit omnium rerum dominus et administrator, nihil remanebit iis qui suâ sorte contenti non erunt, nisi in exilium fugere, vel ex hoc mundo exire.

98. (b) Quoad multa alia pariter coarctabitur libertas. Cum enim Status, juxta Collectivistarum theorias, omnium puerorum educationi providere debeat, jam paterfamilias jura sua in proprios filios amittet [1], maximoque carebit solatio quod in vitâ domesticâ invenitur. — Præterea, cum omnia præla, ædificia aliaque hujusmodi a Gubernio possideantur, quid fiet de libertate proprias cogitationes sive libris sive concionibus vulgandi? Nullus liber typis mandari, nullus conventus haberi poterit nisi accedente licentiâ Statûs : quæ valde probabiliter denegabitur, si ideæ a scriptore aut oratore exprimendæ ab iis differunt quæ civili auctoritati placent. — Nil dicimus de religiosâ libertate : unica enim erit religio, videlicet religio Statûs, unicus cultus, scilicet humanitatis cultus. — Uno verbo, cum Status unicus sit omnium dominus ac magister, omniaque possideat quæ ad productionem

[1] Quæ quidem jura a naturâ dimanare sic egregie declarat *Leo XIII* (Encycl. *Rerum Novarum*) : " Patria potestas est ejusmodi, ut nec extingui, neque absorberi a republicâ possit, quia idem et commune habet cum ipsâ hominum vitâ principium. *Filii sunt aliquid patris*, et veluti paternæ amplificatio quædam personæ : proprieque loqui si volumus, non ipsi per se, sed per communitatem domesticam, in quâ generati sunt, civilem ineunt ac participant societatem. Atque hâc ipsâ de causâ, *quod filii sunt naturaliter aliquid patris... antequam usum liberi arbitrii habeant, continentur sub parentum curâ.* Quod igitur *Socialistæ*, posthabitâ providentiâ parentum, introducunt providentiam Reipublicæ, faciunt contra justitiam naturalem, ac domorum compaginem dissolvunt ". Cfr. *S. Thom.* 2. 2. q. 10, a. 12. — Quomodo collectivismus domesticam vitam destruat lepide descripsit *Richter*, Où mène le Socialisme? Paris, 1893, pp. 17, 24, 38, 61. — Quantum libertati socialismus noceat optime declarat *Huxley*, Man versus State, *gallice* versum curâ *Gerschel*; L'Individu contre l'État, 5e éd., Paris, 1901.

inserviunt, Statûs *omnipotentia* agnoscenda est, peritque omnis privata libertas. — Ergo rejiciendus est collectivismus.

Ergo ad bonum sociale simul et privatum omnino requiritur privatum jus dominii; ergo illud jus omnino rationi consentaneum est, et ab ipsâ naturâ dimanat.

III. Exponuntur ac solvuntur collectivistarum argumenta.

Triplicis generis argumenta proponunt Socialistæ, *historica, moralia, œconomica.*

99. 1° *Historice* contendunt, cum *E. de Laveleye*[1], ubique et apud omnes Gentes originariam possessionem fundorum et agrorum fuisse *collectivam;* sero et paulatim *individualem* factam fuisse, quando, præ hominum multitudine, agrorum cultura *intensior* esse debuit; et nonnisi *jure romano* privatum dominium introductum fuisse, et apud Europæ Gentes prævaluisse. — Ex quo inferunt privatam agrorum proprietatem, non naturali instinctu et ordinatione, sed positivâ lege inductam, libero hominum arbitrio abrogari posse[2].

Ad quam difficultatem solvendam, duo animadvertimus : —

100. (A) Factum historicum quod asserit, minime probat *Laveleye.* Allegat quidem facta ex quibus constat apud Ruthenos, Germanos, Javanenses, Helvetas et quosdam alios populos bona *quædam collective* a tribu, vel municipio possessa fuisse; et exinde infert hæc esse vestigia collectivismi qui *semper* et *ubique* vigerit; jamvero latius patere *conclusionem* quam *præmissas* nemo est qui non videat.

101. Revera, si attendantur facta historica quæ recenter investigata sunt[3], tria veluti stadia in modo agros possidendi distingui

---

[1] *E. de Laveleye*, De la Propriété et de ses formes primitives, 5e éd., Paris, 1901 ; cfr. *P. Lafargue*, La Propriété, origine et évolution ; — Réfutation par *Yves Guyot*, Paris, 1895.

[2] Ipse tamen *de Laveleye* collectivismum non advocat, sed potius quemdam socialismum Statûs, op. cit. ch. 36, p. 542-560.

[3] Cfr. *P. Bureau*, La Propriété Foncière, in periodico *La Science Sociale*, XXIV, oct. 1902, p. 335-353, *P. Lacombe*, L'appropriation du sol, in periodico Revue de synthèse historique, Paris, 1903, t. VII, p. 29-39 et 291-301 ; *S. T. Lapsey*, The origin of property in laud, in *American historical Review*, New-York, 1903, t. VIII, p. 426-448.

possunt : (a) Quamdiu homines *pastoralem* vitam ducunt, pascua *collective* ab ipsâ *tribu* possidentur quo melius et efficacius repellantur vicinarum tribuum invasiones; cum enim pascua non excolantur, parum curant individua de exclusivâ possessione talis vel talis fundi, dummodo herba sponte in pascuis crescens ad ipsorum pecora nutrienda sufficiat. Exclusive autem pecora, tentoria aliaque mobilia possidentur. (b) Multiplicatis hominibus ac pecoribus, jam necessarium evadit tantisper terram excolere, quo uberiores fructus producat; sed quamdiu hæc cultura parum intensa est, homines quidem *exclusive*, sed *non permanenter* agros a se excultos possident, sed solum tempore quod inter *serendum* et *metendum* labitur; tunc enim expedit arva nova quotannis excolere; hinc apud quasdam tribus vel Gentes quotannis agri inter loci incolas dividuntur. (c) Sed mox tempus venit cum, multiplicatis hominibus, jam *intensior* agrorum cultura necessaria sit ad cives alendos; tunc incipit magis permanens et mox perpetua fundorum possessio; cum enim ad hanc culturam improbi labores requirantur, hisque assiduis laboribus multo fœcundiores agri reddantur, qui in hoc opere insudârunt ab arvis a se excultis expelli nolunt, et ipsa auctoritas publica intelligit nullum cogi posse ad relinquendum agros quos tanto labore excoluit sine justâ compensatione; et ita *exclusiva* et *permanens* agrorum possessio apud excultas Gentes fit necessaria. — Quod quidem historiâ confirmatur; nam apud *Ægyptios*, *Assyrios*, *Chaldæos*, *Sinenses* aliosque antiquissimos populos, privatam agrorum possessionem legibus munitam fuisse vetustissimis documentis certo probatur [1].

---

[1] Quoad *Ægyptios*, cfr. *Lenormant*, Hist. anc. de l'Orient, contin. par *E. Babelon*, 9e éd., t. 3. Paris, 1883, pp. 16-18; *Maspéro*, Histoire anc. des peuples de l'Orient, t. 1, Paris, 1895, p. 76-78. Ex documentis ibi editis constat apud Ægyptios viguisse jus privati dominii eodem fere modo ac in Europâ, perdurante Medio Ævo : Pharao videlicet omnem terram possidere censebatur, sed eam *sacerdotibus* et *militibus* partiebatur, qui eamdem agricolis colendam tradebant; fundi autem ita erant dominis proprii ut hæreditate vel emptione aliis transmitterentur. Cfr. *Birch*, Ancient History from the Monuments, London, pp. 31, 45 et alibi passim.

Quoad *Assyrios*, multi contractus emptionis-venditionis inventi atque editi sunt, et quidem vetustissimi, ex quibus constat agros, sub quibusdam formis civilibus simul ac religiosis, aliis civibus transmissos fuisse; ac omni execratione dignos eos qui fundorum limites mutant. Cfr. *Sayce*, Records of the Past, I, 139; VII, 111; *Lenormant*, op. cit. t. 5, p. 77, 81; *Maspero*, op. cit., p. 760-764. — Legatur vero præsertim *Codex legum* quem promulgavit *Hammurabi*, qui fuit rex Babyloniæ 2000 ante Christum, apud *Scheil*, *O. P.*, Textes Elamites-Semitiques, Paris, 1902, ubi traduntur leges circa dominia privata domorum et fundorum, p. 33-47.

Communitates autem quæ apud Ruthenos (*mir russe*), Javanenses (*dessa javanaise*), antiquos Germanos (*marke germanique*), Helvetas aliosque populos (*biens communaux*) vigent, simul cum jure privati dominii existunt, illudque minime excludunt; sed solummodo ostendunt quamdam collectivam proprietatem determinatis locis et temporibus vigere posse, ubi cultura imperfecta est; vel etiam, propter genus laboris in fundis perficiendi (v. g. ubi irrigationis canalia desiderantur) aliquando magis prodesse quam privatam proprietatem [1].

102. (B) Ex hoc autem minime constat modo generali utile aut necessarium esse collectivum dominium; cum enim historiâ constet tale systema paulatim, augente hominum numero ac necessitate modo perfectiori agros colendi, decrescere et viam dare privato dominio, merito infertur hanc evolutionem esse rationi consentaneam, imo excultis Gentibus necessariam, ita ut ad collectivismum redire vere sit *regressus* et non *progressus;* ut res exemplo illustretur, tempore quo apud Germanos communitas quædam agrorum vigebat, terra vigesimam partem incolarum hodie ibi commorantium nutrire non poterat; et ita de ceteris regionibus.

103. 2° Argumenta ex ordine *ethico* desumpta hæc sunt: (A) Juxta *Karl Marx* (supra, n. 62), lucrum capitalistarum a furto oritur, quatenus sibi retinent partem salarii operariis debiti.

Resp. Hoc quidem gratis asserit, sed minime probat; imo contrarium e factis colligitur [2]. — Si res ita se haberet, omnes honesti et idonei capitalistæ res prosperas haberent; sed experientiâ constat e decem capitalistis vix tres aut

---

Apud *Sinenses*, jam ab antiquis temporibus prævaluit systema dominii quod feodali systemati æquiparari potest. Cfr. *Eug. Simon*, La cité Chinoise, Paris, 1884.

[1] De his communitatibus vide *P. Leroy-Beaulieu*, Collectivisme, l. I, ch. 6. q. — Notandum est pariter, etiam apud *Ruthenos*, agros, qui olim quotannis inter incolas ejusdem pagi dividebantur, nunc nonnisi quolibet tertio, aut quinto, vel etiam quintodecimo anno distribui, quia recte intelligitur, ad intensam culturam, longiorem ejusdem fundi requiri possessionem : quis enim magnas expensas faciet ad feraciorem reddendum agrum, qui mox ad alienos transibit?

[2] Quod multis argumentis demonstrat *Leroy-Beaulieu*, Collectivisme, p. 242-250.

quatuor ingentia lucra facere, alios autem aut parum aut nihil lucrari. — Ratio autem cur quidam suas opes valde augeant, triplex assignari potest : (a) *expensæ* maximæ factæ sunt ad *officinam* ædificandam, eamque *machinis* muniendam; hinc capitalistæ aliquod auctarium percipere debent e pecuniâ in his omnibus impensâ; (b) magnum est *periculum sortis*, et ex hoc capite jus habetur ad lucrum proportionatum; (c) *labor intellectualis* maxime arduus requiritur in ordinatione et directione officinarum, necnon in fructuose vendendis productionis fructibus : et hæc est præcipua ratio cur, inter capitalistas, *pauci* tantum suas opes valde augeant, quia videlicet pauci huic arduo et sollerti labori incumbunt. Ita explicatur quomodo, absque furto, multo plura lucrentur capitalistæ quam opifices. Et sane spes lucri non solum utilis, sed necessaria est ad impellendos divites ad vacandum rebus industrialibus : hâc remotâ, plerique bonis suis quiete fruerentur, nec cogitarent de officinis exstruendis, et ita multi opifices neque laborare neque lucrum facere valerent.

104. (B) Juxta eumdem, historice constat divitias, quas capitalistæ possident, modo injusto acquisitas esse, videlicet invadendo agros ab aliis Gentibus jam excultos, bona ecclesiastica, etc.

Resp. — (a) *Quædam* bona fuisse injuste acquisita non negamus; et si qui sint hodie domini qui vi aut fraude aliorum opes invaserint, merito ad restitutionem cogendi sunt; sed multi sunt certe hodierni capitalistæ qui, proprio vel parentum labore, juste divitias comparaverint; et hi bonis suis spoliari nequeunt absque injustitiâ.

(b) Etiam quando ab initio injusta fuit fundorum invasio, post longum tempus *præscriptione* legitima fieri potest : non quidem eo sensu quod *injusta* acquisitio solo lapsu temporis fit justa; sed quia bonum sociale postulat ut qui per longissimum tempus, fundos possederunt eosque excoluerunt, in suâ possessione turbari nequeant; eo magis quia sæpe valor fundi centuplum culturâ auctus fuit : de quo fusius ubi de præscriptione.

105. (C) Juxta *H. George*, ea tantum possidere possumus quæ labore acquirimus : exercendo enim proprias facultates, aliquid

producimus quod vere *nostrum* est; proinde agri non possunt legitime possideri, quia non sunt fructus laboris.

Resp. Fatemur equidem *laborem* esse *unum* e legitimis modis res proprias acquirendi, sed negamus illum esse *solum* legitimum modum. Admittit quidem *H. George* piscatorem et venatorem legitime acquirere pisces et animalia quæ *occupant*, quando sunt *nullius;* hæc tamen non sunt *fructus laboris*, sed bona indiscriminatim omnibus data, quæ legitime fiunt primi occupantis. Cur idem dici nequit de agris? " Ager quippe, ait *Leo XIII*[1], cultoris manu atque arte subactus habitum longe mutat : e silvestri frugifer, ex infecundo ferax efficitur. Quibus autem rebus est melior factus, illæ sic solo inhærent miscenturque penitus, ut maximam partem nullo pacto sint separabiles a solo. Atqui id quemquam potiri illoque perfrui, in quo alius desudavit, utrumne justitia patiatur?" Cum igitur valor præcipuus agrorum a labore pendeat, æquum est ut maneant penes eos qui in eis excolendis insudârunt[2]. Id etiam postulat bonum commune : quis enim improbo labore agros excoleret quos ab alienis mox occupandos prævideret?

106. (D) Pergit idem *George:* Omnibus inest æquale jus vivendi; atqui tale jus vanum est, nisi communia sint bona quæ natura omnibus profert, præsertim fundi, sicut aer et mare communia manere debent, ita pariter et agri.

Resp. — Concedimus quidem jus vivendi omnibus inesse, proptereaque in casu extremæ necessitatis ea bona occupari posse quæ ad vitæ sustentationem necessaria sunt. Sed ex hoc minime sequitur agros esse collective possidendos; nam qui fundos non habent, in aliorum fundis laborant, vel quæstuosas artes exercent, unde sibi victum et vestitum acquirant. — Nec dicatur ita operarios partim privari fructu sui laboris, cum alia pars a domino agri retineatur; id enim æquum est, cum tum labor opificis tum vires naturales a domino legitime acquisitæ ad fructuum productionem concurrant. Aliunde agrorum possessores, taxas solvendo a quibus immunes sunt operarii, sæpe societati reddunt plus quam valorem primævum soli occupati. — Comparatio autem allata non valet; aer et mare sunt usûs inexhausti, nec a privatis efficaciter occupari valent; dum fundi facile exhauriuntur, nec fructus efferunt nisi sint exculti; aliunde occupationis sunt capaces. Unde bonum publicum exigit ut aer et mare communia maneant, et fundi privatim occupentur, quo melius excolantur.

---

[1] Encycl. *Rerum Novarum.*

[2] Vim hujus argumenti sensit *H. Spencer;* prius siquidem censebat agrorum dominos, æquâ compensatione solutâ pro ipsorum expensis, expropriandos esse; sed, re maturius perpensâ, intellexit impensas a dominis eorumve antecessoribus factas multum superare venalem agrorum valorem, ita ut minime expediat dominos expropriari.

107. Instat *H. George:* fundorum valor quotidie crescit non tam ex hominis industriâ quam ex ipso societatis profectu; videlicet in civitatibus, aut earum viciniâ, aut prope vias ferreas, pretium alicujus prædii paucis annis decies vel vicies augetur, eo quod ibi major numerus civium congregatur; porro tale *incrementum* (quod anglice vocat *unearned increment*) minime privato hujus prædii domino debetur, sed civibus collective sumptis, seu Civitati.

Resp. — Factum hujusmodi non semper, nec ubique verificatur, sed solum in quibusdam locis, in quibus multi coadunantur incolæ; in aliis autem prædiorum valor vel idem manet, vel quandoque decrescit. Non est igitur factum *universale*, ex quo concludi debeat universim immutandum esse agros possidendi modum, qui aliunde valde utilis, imo necessarius est, ex supra dictis. — Aliunde, agitur hic de re *aleatoriâ*, quæ ante omnem eventum quibusdam privatis prodesse vel nocere possit, cum nemo certo sciat talis vel talis prædii valorem majorem vel minorem fore; nec injustum est eos qui probabiliter præviderunt tale incrementum, eodem frui. — Cæteroquin nil prohibet quin Civitas in hoc casu majores taxas dominis imponat, quibus pars saltem hujus incrementi omnibus sit profutura. Sed ex hoc minime sequitur jus privatorum in prædia e medio tollendum esse.[1]

108. 3° Argumenta ex ordine *œconomico* jam supra (n. 94-96) præoccupavimus. Socialistæ quidem mirifice describunt et extollunt commoda quæ e collectivismo obventura expectant; sed hucusque omnia experimenta, variis in locis tentata, inania evaserunt.

(A) Arguunt tamen ex illis societatibus *anonymis* et *monopoliis* (*trusts*), quæ hodie prospere succedunt, et exinde inferunt majorem utilitatem sperandam fore ex *universali monopolio* sub auctoritate Statûs instituendo.

Resp. Illa comparatio omnino claudicat; nam hujusmodi societates ideo prospere succedunt quia horum administratores *majus lucrum sibi* expectant ex majori bonorum productione quæ exinde oritur; imo monopolia non instituunt nisi *ad suas opes efficacius augendas;* eaque constituunt juxta capitalistarum, non autem collectivistarum, methodum. Jamvero si Status sua faciat omnia lucra, eaque æqualiter dividat, jam cessat ad arduum laborem efficax stimulus[2]. — Aliunde jam experientiâ constat quædam ex his mono-

[1] Ad fusiorem *H. Georgii* confutationem adeas *Rae*, op. cit. p. 440-500; *Mallock*, Property and Progress; *Holaind*, Le socialisme américain, ex anglico sermone in gallicum versum, curâ *Buron*, Bruxelles, 1900.

[2] Quod lucide ostendit *P. Leroy-Beaulieu*, Collectivisme, p. 344-358; Répartition des Richesses, p. 315-349; et fatetur *Schæffle*, aliunde socialismo favens, op. cit. p. 64 : " Il ne suffit pas encore, dans une

poliis, eo præcise quia nimis universalia erant, infelicem exitum subiisse.

109. (B) Nonnulli argumentum desumunt e communitate bonorum quæ in *religiosis ordinibus* viget. — Fatemur equidem hanc communitatem maxime prodesse in parvis cœtibus hominum, qui *perfectioni* student, et propter amorem Dei et animarum, propriam voluntatem propriaque commoda abnegant, quo liberius et efficacius aliorum utilitati inserviant; sed *paucorum* est perfectio, nec advocari potest collectivismus nisi prius homines discant propria contemnere, et fratres seu concives plus quam seipsos diligere; jamvero caritatem, seu *altruismum*, ut dicunt, hucusque non vigere inter plerosque homines lugendâ constat experientiâ.

110. **Thesis 3ª pars,** nempe *jus dominii privati juste limitatur extremâ proximi necessitate et exigentiis boni communis.*

1° Certum est proximo jus inesse strictum limitandi dominium privatum in casu *extremæ necessitatis*, ut opportunius declarabitur infra, n. 447. Controvertitur quidem num contra justitiam peccet dives qui in hoc casu indigenti alicui succurrere negligat, n. 452; sed ex justitiâ tenetur saltem non impedire exercitium illius juris.

111. 2° Certum est pariter principi jus inesse *limitandi* privatum dominium *propter bonum commune.*

Res enim exteriores in communem omnium utilitatem cedere debent, et jus eas possidendi ita determinari debet ut ad justitiam, pacem et prosperitatem civium conferat. Atqui principi incumbit jus et officium communem utilitatem promovendi et justitiæ, paci et prosperitati providendi. Ergo de bonis exterioribus statuere potest quæ ad hunc finem consequendum requiruntur.

N. B. Limites autem qui ex *solâ caritate* oriuntur dominii usum reddunt quidem illicitum, non autem invalidum.

---

communauté de production, composée de millions d'hommes, que le producteur A sache se dire : mon revenu de travail social dépend de ce que mes autres 999.999 coopérateurs soient aussi appliqués que moi. Ceci n'éveille pas encore le contrôle nécessaire, n'étouffe pas le penchant à la paresse et à la malhonnêteté, n'empêche pas le détournement du travail au préjudice de la communauté, ne détruit pas l'égoïsme et la ruse qui se manifestent par la taxation exagérée et injuste des travaux isolés. "

112. Corollarium. *Jus dominii privatum nonnisi mediante primigenio legitimæ occupationis facto exerceri potest.* Ita communiter.

Certum est requiri aliquod factum appropriationis ut exercer possit jus dominii privatum : jus enim non exercetur in *abstracto*, sed in *concreto*, proindeque mediante aliquo facto particulari quo appropriantur res quæ sunt nullius. Non enim agitur hìc de modis *derivatis* quibus acquiruntur bona jam ab aliis possessa, sed de modo *originario* seu *primigenio* dominium acquirendi.

Jamvero factum hujusmodi, juxta quosdam œconomistas, reponitur in *labore* seu operâ in rem impensâ (n. 105). Sed immerito; nam multæ res, v. g. fructus naturales, acquiruntur sine labore ab ipsâ occupatione distincto.

113. Sed *communiter* asseritur factum appropriationis primigenium esse occupationem legitimam, id est, debitis conditionibus vestitam (n. 211). Etenim ad legitimum dominium requiritur et sufficit ut res quædam ita cum aliquâ personâ connectatur ut *propria ejus res* dicatur. Ad hoc autem *requiritur* quidem ut occupetur ab aliquâ personâ cujus potestati subdatur vel cujus utilitati serviat; sed hoc etiam *sufficit;* hâc enim occupatione res, quæ antea omnibus communis erat, in specialem utilitatem transit personæ occupantis et cum eâ ita connectitur ut alii ab ejus possessione merito excludi possint. Ergo occupatio est factum primigenium quo jus dominii acquiritur.

IV. Media ad socialismum præcavendum [1].

114. Cum multiplicis generis sint causæ ad socialismum ducentes, varia pariter debent esse remedia ad hunc præcavendum adhibenda; sapienter ea proponit *Leo XIII*, in Encyclicâ sæpe laudatâ, eaque breviter contrahemus, cum fusius in aliis Theologiæ partibus declarentur.

Tria sunt remedia quæ præbere debent *Ecclesia*, *Status*, *Privati*, scilicet *domini et opifices*.

1° Requiritur imprimis *Ecclesiæ* interventus, cum hic agatur de quæstione ad *mores* spectante. Quæ quidem divinum præbet remedium *doctrinâ*, *præceptis* et *socialibus institutis* [2].

---

[1] Encycl. *Rerum Novarum*, parte secundâ; Encycl. *Graves de Communi re; Godts*, Scopuli vitandi in pertractandâ quæstione de condit. opificum, Append. I; *A. Leroy-Beaulieu*, La Papauté, le Socialisme et la Démocratie, 4e éd., Paris, 1893, p. 92-276; *Max Turmann*, Le Mouvement social Catholique, Paris, 1901; *L. Grégoire* (*Goyau*), Le Pape, les Catholiques et la Question sociale, 3e éd. Paris, 1899.

[2] Quod fusius evolvetur in *Tr. de Contractibus*, n. 786-863, secundum principia *Leonis XIII*, cujus Encycl. *Rerum novarum* ad calcem operis invenies.

115. 2° Desideratur *Statûs* interventio, quâ *œconomicis* socialismi causis remedium præbeatur. Quod præstare potest : —

(A) *Publicam prosperitatem* fovendo, juraque tuendo tum divitum, tum proletariorum, sed horum præsertim qui, propter inopiam, jura propria vix defendere queunt.

116. (B) *Speciatim* vero (a) privatas *dominorum* possessiones tutando; (b) *opificum* jura tuendo, ne labor eorum vires excedat; ne præsertim pueri ac feminæ in proprium damnum laborent.

117. 3° *Domini* ipsi atque opifices multum hâc in causâ possunt, iis videlicet institutis, sodalitiis, societatibus sive *mixtis*, in quibus domini et operarii simul coadunantur; sive etiam *separatis*, in quibus opifices aut domini ad tuenda propria jura conveniunt [1].

SECT. II. — De variis bonorum fortunæ generibus et dominio semi-pleno.

I. De variis bonorum generibus.

118. Jure proprietatis jam in tuto posito, pauca dicenda manent de variis bonorum generibus ac speciebus, necnon de variis modis quibus semi-plenum dominium in his bonis haberi potest. Jamvero bona externa dividuntur :

(A) In bona *corporea et incorporea* (a) *priora* ea sunt quæ sub *sensibus* cadunt, ut domus, ager, suppellectile; (b) *posteriora* dicuntur ea quæ sensibus non sunt obvia, videlicet jura piscandi, venandi, percipiendi fructus, etc. Quæ divisio non est *membris opposita*, sed solum analoga, nec valde utilis, nisi in materiâ præscriptionis.

119. (B) In *mobilia* vel *immobilia* : (a) *priora* ea sunt quæ, absque notabili læsione, e loco in locum transferri posse *physice*, *moraliter* vel *juridice* censentur, sive vi propriâ sive vi extrinsecâ; (b) *posteriora* dicuntur ea quæ sine detrimento transferri nequeunt, qualia sunt domus, ager, etc.

120. Jure *gallico* (a) bona *immobilia* talia sunt vel 1) ex *naturâ* suâ (les terrains, les végétaux adhérents au sol, les édifices); vel 2) *destinatione* ("accessoires d'un immeuble auquel ils se rattachent"); vel 3) ratione *objecti* ad quod referuntur (ita jura realia usûsfructûs rerum immobilium, servitutis, usûs, habitationis, et plerarumque hypothecarum; ita etiam *créances immobilières*, *actions immobilières* [2], vel 4) declaratione (les *actions de la Banque de France*, les *rentes sur l'Etat* peuvent ainsi devenir immobilières) vel 5) *an-*

[1] De his sodalitiis, quæ *patronatus* vel *professionalia collegia* (*syndicats professionnels*) nuncupantur, fusius agitur in *Tr. de Contractibus*, n. 833 sq.

[2] *Cod. civ.*, art. 526; cf. art. 518-525; *Planiol*, I, n. 2232, 2233, 2648.

nexione (dans un cas : la redevance en argent dont est grevée une mine en faveur du propriétaire du sol)[1].

(b) Bona autem *mobilia* talia sunt : 1) naturâ (meubles corporels), 2) *per anticipationem* (moissons et récoltes qui font l'objet d'une *saisie* ou d'une *vente*), 3) per *determinationem* legis[2] (droits réels — propriété, usufruit, gage, privilèges — portant sur une chose mobilière; certains *offices* comme études de notaire, d'avoué...; créances de sommes exigibles, rentes, actions et intérêts dans les sociétés)[3].

Hæc autem distinctio bonorum immobilium et mobilium est *maximi momenti* ad rite intelligendas et exsequendas multas dispositiones legis civilis, quoad testamenta, donationes, etc., etc.[4].

121. (C) **In privata** vel **publica.** Bona *privata* sunt vel individuorum, vel liberorum cœtuum (*richesses collectives privées*); bona autem *publica* pertinent ad cœtus politicos, Statum scilicet, provincias, municipia (*domaines de l'Etat, des départements, des communes, — et aussi Etablissements publics*)[5].

122. (D) **In consumptibilia** vel **non consumptibilia.** Bona consumptibilia sunt quæ primo usu sive physice, ut cibus, sive moraliter, ut pecunia, consumuntur; — **non consumptibilia** sunt quæ usu etiam protracto minime delentur vel immutantur, ut domus, vestes[6]. Utilitas practica hujus distinctionis apparet in iis quæ spectant usumfructum et mutuum.

(E) **In fungibilia** vel **non fungibilia.** Duæ res dicuntur inter se fungibiles quando una alteram supplere potest in solutione debiti : quales sunt res quæ numerari, mensurari aut ponderari solent, ut pecunia, oleum, frumentum. Unde fungibilitas est relatio æquivalentiæ inter duas res; quæ si desit, adest non fungibilitas[7].

II. De dominio semi-pleno in bona externa.

Dominium plenum complectitur jus *disponendi*, *fruendi* et alios *excludendi*. Jamvero sub hoc triplici respectu limitari potest, et, quando ita limitatur, *restrictum*, seu *semi-plenum* dicitur.

---

[1] *Planiol*, *ibid.*, n. 2201-2237. — [2] *Cod. civil.*, art. 527.
[3] *Planiol*, *ibid.*, n. 2237-2262. — [4] *Planiol*, *ibid.*, n. 2197.
[5] Cf. *Planiol*, I, n. 3005 sq. — [6] *Planiol*, *ibid.*, n. 2179.
[7] *Ibid.*, n. 2181, 2182.

1° *De dominio in quo restringitur jus disponendi.*

123. Jus *libere disponendi* quod perfecto competit dominio dupliciter restringitur : —

(A) *Necessitate alienandi*, quam imponere potest Status, vi alti dominii : (a) ob utilitatem *publicam*[1] : bonum enim particulare bono publico cedere debet ; (b) ob utilitatem *privatam*[2], quæ tamen in bonum publicum redundet. In utroque casu æqua debetur compensatio, quæ generatim ab ipsis tribunalibus determinatur.

(B) *Prohibitione alienandi*, quæ oriri potest : (a) *a lege* prohibente ne quædam *personæ*, v. g. minores, uxores, interdicti, sua bona alienent ; aut ne quædam *bona*, v. g. fundus dotalis, alienentur ; (b) *ab homine*, quando apponitur alicui contractui vel testamento conditio non alienandi.

2° *De semi-pleno dominio quod in jure fruendi consistit.*

Aliquando dominium ita dividitur ut *nuda proprietas* uni, et *jus fruendi* alteri competat. Jus autem fruendi, quod tum *a jure* tum *ab homine* concedi potest, duplicem formam induit, videlicet *usumfructum*, aut *usum* seu *habitationem*.

(A) *De usufructu.*

124. Notio. Quando dominium directum alicujus rei penes unum manet, dum alter re uti ac frui potest, hic habet *usumfructum* qui definitur : *jus reale fruendi rebus alienis, salvâ earum substantiâ.*

Dicitur : (a) *reale*, i. e. ipsi rei adnexum, ut distinguatur a jure locatarii vel coloni, quod est *personale*, quatenus locator *personaliter* adstringitur erga locatarium ; dum in usufructu, obligatio ipsi prædio seu rei adstringitur ; (b) *fruendi*, i. e. non solum re utendi, sed etiam ejus fructus percipiendi, perinde ac si *usufructuarius* esset dominus ; (c) *salvâ earum substantiâ ;* cum enim jus disponendi penes dominum maneat, usufructuarius rem alienare, vel consumere, aut in aliam formam, etiam meliorem, transmutare nequit, sed eam integram domino servare.

125. Ususfructus oritur vel *a lege*, quæ pro diversis

[1] In *Galliâ* alienatio hujusmodi, quæ dicitur *expropriation pour cause d'utilité publique* statuitur ac definitur lege 3 maii 1841, ap. *Rivière*, Lois usuelles, p. 281-285.

[2] Pro *Galliâ*, cfr. *Cod. civ.*, a. 682 ; *Planiol*, I, n. 1081-1087.

Gentibus diversa est[1], — vel *ab homine*, sive per testamentum, sive per actum inter vivos, aut per præscriptionem[2]. — Cessat morte usufructuarii, interitu rei fructuariæ, elapso tempore præstituto.

126. **Usufructuarii jura et officia.** (a) *Jura :* 1) Jus habet percipiendi omnes fructus *naturales*, qui sine speciali industriâ producuntur; *industriales*, qui labore præsertim acquiruntur; *civiles*, qui vi contractûs vel alicujus obligationis debentur, ut pretium locationis, census, fœnus pro mutuatâ pecuniâ, etc. Nomine fructuum non veniunt *thesauri* in fundo inventi, nec *fodinæ*, quæ tempore quo cœpit ususfructus, nondum exercebantur; sed solum ea quæ certis temporibus crescunt ac percipiuntur. — Ceterum pro reliquis adeantur leges civiles[3].

2) Potest etiam jus suum alteri locare vel donare : frui enim valet sive per se sive per alium.

127. (b) *Officia :* Frui debet tanquam bonus *paterfamilias;* 1) hinc generatim ex lege civili tenetur ab initio *describere* bona, quorum usufructu gaudet, præsente aut saltem convocato domino, ut ea reddere valeat qualia substantialiter erant. Pariter vigilare debet ne res deterior fiat.

2) Tenetur ad *modicas refectiones (réparations d'entretien)*, quæ requiruntur ut res integra servetur; non autem ad *majores (grosses réparations)*, quæ, si fiunt, ab ipso domino solvendæ sunt.

3) Solvere debet *annua onera*, quæ censentur onera fructuum, qualia sunt tributa, census realis, impensæ litis in quâ de usufructu agitur[4].

128. **Domini officia**[5]. (a) *Patitur frui*, i. e. nil facere debet quo minuatur vel extinguatur fruitio usufructuarii. Ipsi quidem incumbit cura majorum refectionum, sed ad eas faciendas *cogi* nequit. Impensas litis solvit, quando de dominio rei agitur.

(b) *Non præstat frui*, i. e. personaliter non obligatur erga usufructuarium; rem tradere debet in eo statu in quo invenitur, sed eam meliorem reddere non tenetur.

(B) *De usu et habitatione.*

129. Usus est *jus reale utendi re alienâ in personale tantum commodum, salvâ rei substantiâ.* Ille usus *habitatio* dicitur, quando res, de quâ agitur, est domus.

Ex se usus non importat jus percipiendi fructus; sed ex

---

[1] Pro *Galliâ*, cfr. *Cod. civ.*, a. 384 et 754; *Planiol*, n. 1565-1589.
[2] *Cod. civ.*, a. 579; *Planiol*, n. 1574-1589.
[3] *Cod. civ.*, a. 582-599; *Planiol*, n. 1614-1662; *Supplem.*, p. 10*.
[4] Pro *Galliâ*, cfr. *Cod. civ.*, a. 600-616; *Planiol*, n. 1663-1682.
[5] Pro *Galliâ*, cfr. *Planiol*, n. 1683-1695.

concessione legis, usuarius quosdam fructus percipere potest in proprium commodum, aut in familiæ utilitatem. Sed jus ad usum nec locare nec alteri gratis concedere potest. — Hinc in praxi adeantur leges civiles [1].

3° *De semi-pleno dominio in quo restringitur jus excludendi.*

130. (A) **Notio.** (a) Jus alios excludendi, quod pleno dominio competit, restringitur per *servitutes reales* (*servitudes foncières*), quæ definiuntur : *onera alicui rei imposita in commodum rei ad alium dominum pertinentis* [2].

Unde servitus est *realis* dupliciter; quia cadit in rem immobilem, non autem in personam; et cedit *directe* in commodum alterius rei, indirecte autem in utilitatem illius qui hanc rem possidet.

131. (b) Servitutes *dividuntur :* 1) ratione *originis* in *naturales*, quæ in situ locorum vel mutuis prædiorum relationibus fundantur; *legales*, quæ ex lege oriuntur; et *conventionales*, quæ ex pacto statuuntur.

2) Ratione *modi*, in *continuas*, quæ absque hominis interventu durare possunt, ut aquæductus; et *non continuas*, quæ hominis interventum postulant, v. g. jus transeundi per agrum vel aquas hauriendi; — in *apparentes*, quæ aliquot externis signis manifestantur, v. g. portâ vel fenestrâ; et *non apparentes*, quæ nullo signo exteriori se produnt, ut est prohibitio ne domus vel paries *altius extollatur.*

132. (B) **Principia de servitutibus.** (a) Qui *patitur servitutem*, seu possessor prædii *servientis*, non potest aliquid facere ex quo jus alterius impediatur, minuatur aut tollatur; a servitute se liberare potest, prædium serviens relinquendo.

(b) Qui *fruitur servitute*, seu possessor prædii *dominantis*, facere potest etiam in fundo alieno quidquid necessarium est ad usum sui juris; sed abstinere debet ab eo quod pejorem redderet conditionem prædii servientis.

Cetera vide apud jurisperitos.

[1] Pro *Galliâ*, Cod. civ.,a. 625-635; *Planiol*, n. 1741-1749; *Suppl.*,p. 15*

[2] Cfr. *Cod. civ.*, a. 637-710; *Planiol*, n. 1750-1926; *Suppl.*, p. 16*.

§ III. De dominio hominis in aliorum servitia seu de servitute[1].

133. I. *Status quæstionis.* Homines posse aliis hominibus præesse patet ex eo quod alii sint aliis superiores, necnon ex hierarchiâ quam inter homines existere Deus voluit. Certum est pariter nulli homini competere *plenum dominium* in alios homines, cum jure vitæ et mortis; hoc enim soli Deo convenit, quatenus est supremus omnium dominus, ut supra ostensum est (n. 34). Ex quo sequitur nulli homini plenum competere dominium in ipsam *personam* aut etiam in *facultates* internas aliorum hominum: quilibet enim dominium utile habet non solum vitæ ac membrorum, sed etiam facultatum easque pro lubitu exercere potest, dummodo jura Dei vel civium non usurpet. — Externum autem exercitium libertatis restringi potest, ne istud exercitium aliis civibus vel bono publico noceat.

134. Sed quæstio est utrum dominium acquiri possit in aliorum *operas*, seu fructum laboris. Jamvero omnes concedunt cuilibet licere jus acquirere in aliorum operas *ad tempus*, ut dicetur ubi de *contractu laboris.* Sed quæstio est utrum idem jus acquiri possit *in perpetuum*, seu aliis verbis utrum servitus sit licita.

Servitus siquidem est *perpetuus famulatus pro perpetuis alimentis ac vestitu*, seu fusius ille famulatus quo, pro toto vitæ tempore, venduntur seu locantur operæ, sub conditione quod herus necessarium victum ac vestitum præbeat. — Hæc est servitus *theoretice* et *in se* spectata; nam *historice* multa servituti plerumque adnexa fuerunt, quæ juri naturali aut divino repugnant, videlicet separatio parvulorum a parentibus, virorum ab uxoribus, jus in vitam aut membra, aliaque hujusmodi.

135. II. *Principium:* **Servitus in se spectata, quando est ab omni abusu immunis, juri naturali aut divino non**

[1] *S. Thom.* 22. q. 57, a. 3 ad 2; a. 4 ad 2; *De Lugo*, disp. III, n. 19-63; disp. VI, n. 10-31; *Lessius*, l. II, cap. 4, n. 13-17; *Carrière*, n. 42-54; *Meyer*, II, n. 119-123; *P. Allard*, Les Esclaves chrétiens, Paris, 1876: Esclaves, Serfs et Mainmortables, Paris, 1884.

intrinsece repugnat, sed tamen humanæ dignitati minus consentanea et gravibus periculis obnoxia est.

1° *Probat. prius.* (A) *Ratione.* Servitus enim in eo consistit quod quis omnes suas operas domino præstare promittit per totam vitam; jamvero si quis potest, pro acceptâ mercede, sese obligare ad serviendum per annum, cur id non poterit per longius tempus, imo per totam vitam? Etsi enim jus in internas facultates earumque liberum exercitium retinere debeat, nil prohibet quominus externam libertatem disponendi de proprio labore ejusque fructibus abdicet pro justâ mercede, sive ad tempus, sive in perpetuum; jus enim de proprio labore disponendi non est homini necessarium, sed solum utile.

136. (B) *Scriptura* servitutem ut intrinsece illicitam non damnavit, sed solum ejus abusus compescuit, ac principia inculcavit ex quibus logice ac paulatim servitus abolenda erat.

(a) Servitutem jam antea existentem[1] Moyses non prohibuit, sed temperavit; siquidem vetat ne quis *servum* vel *ancillam* proximi concupiscat[2]; permittit quidem ut ex *advenis* et exteris servos assumant[3]; sed si unus e filiis Israel in servitutem redactus fuerit, anno jubilæi liber evadet[4].

137. (b) Sub *Novâ Lege*, Apostoli jubent ut *servi* subditi sint " in omni timore dominis, non tantum bonis, sed etiam dyscolis"[5]; suadent ut servi reddantur liberi, si id fieri possit, secus autem patienter servitutem tolerent[6]; *dominos* admonent ut benigne servos tractent[7] et quandoque hortantur, non autem jubent, ut eos liberent[8].

(c) Principia tamen exponunt ex quibus logice fluit servitutis abrogatio. Siquidem omnes sunt *filii Dei, fratres* in Christo, *membra unius corporis* cujus caput est Christus, ita ut apud Deum jam non sit Gentilis et Judæus, *servus* et *liber*[9]; omnes enim a servitute peccati Christi meritis

---

[1] *Gen.*, XVII, 23. — [2] *Exod.*, XX, 17. — [3] *Levit.*, XXV, 45-46.
[4] *Levit.*, XXV, 54-55; cfr. *Exod.*, XXI, 2.
[5] *I Petr.*, II, 18; cfr. *Coloss.*, III, 22; *Ephes.*, VI, 5.
[6] *I Cor.*, VII, 20-24. — [7] *Ephes.*, VI, 9; *Colos.*, IV, 1.
[8] Quâ de re legatur tota *Ep. ad Philemonem.*
[9] *Galat.*, III, 26-28; *Coloss.*, III, 11; *I Cor.*, XII, 13.

redempti sunt[1]. Ita enim veluti a radice præcidebatur quidquid inhumani erat in ratione agendi cum servis, simulque via parabatur plenæ eorum emancipationi[2].

138. *Probat. posterius*, scilicet *servitus humanæ dignitati minus consentanea est et periculis plena.*

(A) *Humanæ dignitati minus consentanea.* Etenim per Christum homo a servitute peccati liberatus est, ad dignitatem et libertatem filii Dei evectus; et fraterna communio inter omnes homines omnium Gentium instituta est; omnes siquidem ad eumdem finem per eadem media tendunt: "Ejusdem corporis membra omnes, omnesque ejusdem participes mensæ divinæ: omnibus gratiæ munera, omnibus item munera vitæ immortalis patere[3]". Jamvero qui, pro solo victu ac vestitu, integram suam activitatem per totam vitam in alterius utilitatem, et ad ejus nutum, impendunt, in periculum incidunt christianæ dignitatis obliviscendi, vilem indolem vilesque sensus induendi, qui filium Dei adoptivum, imo virum suæ dignitatis conscium dedecent.

139. (B) *Periculis plena;* vigente servitute, domini facile evadunt superbi, crudeles erga servos, pigri ac luxuriæ dediti: facile enim existimant se naturâ servis omnino superiores, his nulla jura inesse, ita ut eisdem uti et abuti liceat. Quod aliunde historiâ confirmatur: etsi enim non defuerint domini qui servos suos benigne tractaverint, plerumque servitus multis abusibus ansam præbuit[4].

140. III. *De titulis quibus servitus constitui solebat.*—De voluntariâ sui ipsius traditione jam in ipsâ thesi diximus. Alii modi erant: —

1° *Emptio et donatio:* quando quis servituti legitime subjectus fuerat, domino licebat ejus servitia (non autem ejus personam) alteri vendere vel donare. Quod tamen jus multipliciter restringebatur, ne infantes a matribus, uxores a viris separarentur, aut senio confecti duris hominibus traderentur. — Generatim etiam trade-

[1] *Rom.* VI, 15-23.

[2] Quomodo autem Ecclesia paulatim multos servos liberari curaverit ac servitutem extinxerit breviter exposuimus *De Verâ Relig.* n. 157, ac fuse declarant *Wallon*, Histoire de l'Esclavage dans l'antiquité, Paris, 1879; *Allard*, Les Esclaves chrétiens, Paris, 1876. Quod præclare etiam edisserit *Leo XIII*, Encycl. *In plurimis*, 5 maii 1888.

[3] *Leo XIII*, cit. Encycl.

[4] *Allard*, Esclaves chrétiens, p. 148-184; Esclaves, Serfs... p. 48-75.

bant theologi patrem, necessitate oppressum, cui aliter subveniri nequibat, filium vendere vel oppignorare posse; teneri tamen eum redimere, statim ac res prospere cedebant. — Quod nostris diebus non licet, cum alia sint media parentum necessitatibus subveniendi.

2° *Jus belli*; cum enim antiquitus existimaretur victori licere victum occidere, a fortiori æquum putabatur hostem, cui vita donata fuerat, posse in servitutem redigi. Hoc autem juri Gentium adversari hodie merito censetur.

141. 3° *Nativitas servilis*, vi cujus ut servi habebantur qui e servis nascebantur. Id sane legitimum existimabatur tempore quo servitus ut *sociale institutum permanens* vigebat; sed *in se* æquitati consentaneum non erat; potuisset quidem *ad tempus* ut servus haberi qui e servis natus fuerat, titulo compensationis pro expensis in ejus educatione factis, non autem in perpetuum.

"Itaque Ecclesiæ catholicæ... *expultrici servitutis*, veræque inter homines libertatis, fraternitatis, æqualitatis effectrici, satis nunquam... haberi potest laudis vel gratiæ[1]".

Art. II. De Subjecto juris.

Divisio.
- Principium generale.
- De filiisfamilias.
- De uxoribus.
- De clericis.
- De personis moralibus, seu societatibus.

§ I. Principium generale.

142. *Thesis :* **Sola natura intellectualis capax est dominii habendi.**[1]

Ille enim solus capax est dominii qui potest *moraliter* de aliquâ re disponere et injustitiam pati : id enim patet ex ipsâ notione juris, quod est potestas *moralis* et *inviolabilis* aliquid habendi, etc. Atqui sola intellectualis natura *moraliter* de aliquâ re disponere valet, cum facultas *moralis* necessario supponat intellectum ac voluntatem; sola pariter injustitiam pati potest : non enim injuriam patitur nisi qui est *rationabiliter invitus*, et invitus esse nequit qui voluntate et ratione caret. — Unde bruta proprie jura non habent, et sine injuriâ proprie dictâ lædi aut occidi possunt; homo tamen *sibi* et *naturali ordini* debet ut animalia non lædat

[1] *Leo XIII*, Encycl. cit.

aut destruat sine ratione sufficienti : eis quidem uti, sed non abuti potest.

143. *Corollarium.* Exinde quæritur utrum *amentes* et parvuli *rationis usu* carentes dominii sint capaces.

Solo jure naturali inspecto, res difficultate non caret : hi enim, cum radicaliter sint ratione præditi, dominii capaces esse videntur; sed aliunde non clare concipitur quomodo ille præsertim qui nunquam rationis usum habuit vel habiturus sit, verum et proprium dominium obtinere valeat, cum nullum actum moralem, nec etiam bonorum acceptationem perficere valeat.

Sed jus *civile* apud plerasque Gentes vigens, rem æque composuit, statuendo parvulis et amentibus inesse jus dominii, sed administrationem bonorum quæ possident a tutoribus vel curatoribus exercendam esse. Et merito quidem; nam, ex unâ parte hi necessitatibus subjacent humanis, et radicalis cujusdam dominii capaces sunt; ex aliâ autem, cum incapaces sint propria bona administrandi, bonorum administratio iis qui usu rationis gaudent committenda est. Hujusmodi lex, utpote justa et determinativa juris proprietatis, in conscientiâ obligat; proindeque contra justitiam peccant qui amentium vel infantium bona usurpant.

Quibus positis, de iis agemus quorum dominium restringitur vel specialibus difficultatibus obnoxium est.

§ II. De dominio filiorumfamilias [1].

144. 1° **Notio.** Filiifamilias dicuntur filii *legitimi*, vel *legitimati* [2], *qui adhuc sunt sub potestate paternâ*, qui proinde neque *emancipati*, neque *majores* sunt.

Jamvero majores fiunt ætate a lege determinatâ, i. e. in Galliâ anno vigesimo primo completo. — Emancipantur autem sive *explicite*, actu juridico speciali; sive *implicite*, matrimonium contrahendo.

145. 2° **Principia.** (A) Jus possidendi, quod naturaliter

[1] *Lessius*, l. c. n. 7-12; *Lugo*, disp. V; *S. Alphons.* n. 488; *Carrière*, n. 226-245; *Ball. P.* n. 43-50; *Marres*, l. I. n. 28-39.

[2] *Legitimi* dicuntur qui e matrimonio secundum leges contracto orti sunt; *legitimati*, qui, quamvis non e ligitimo matrimonio nati, postea tamen Principis auctoritate, legitimorum jura acquisierunt.

minoribus competit, variis limitibus restringitur secundum varias leges, præsertim quoad administrationem bonorum; et merito : quamvis enim capaces sint dominii statim ac rationis usum adepti sunt, non satis maturi judicantur ad res suas prudenter administrandas [1]; aliunde quædam ipsis incumbunt onera relate ad parentes, ut exponitur in *Tr. de Variis Statuum obligationibus*, n. 972-973.

146. (B) Jure *gallico*, (a) filii, etiam minores, *dominium directum* omnium bonorum ipsis legitime advenientium retinent; (b) sed *usumfructum* non habent ante annum ætatis decimum octavum, vel antequam emancipentur; nisi agatur de bonis *industriâ separatâ* acquisitis, — aut donatis sub expressâ conditione quod nec pater nec mater iis fruantur, — vel provenientibus ex successione quâ indigni parentes declarati sunt. — Extra hos casus, ususfructus cedit patri, vel, hoc mortuo, matri si novum non inivit matrimonium; quod statutum est per modum compensationis pro educatione infantium; (c) *administratio autem* bonorum est penes parentes vel tutorem, donec filii fiant majores vel emancipati [2].

147. 3° **Corollaria.** (A) Quando agitur de jure quod filii habent in minutis bonis a parentibus datis, attendendum est ad *intentionem* parentum sive expressam sive rationabiliter præsumptam : (a) si data fuerint *absolute*, filii plenum habent horum dominium, eisque frui possunt in omnem usum legitimum; (b) si *ad usum determinatum*, v. g. ad libros comparandos, vel studia peragenda, injuste agunt qui acceptam pecuniam in alium usum impendunt, puta in immodicas recreationes aut voluptates; (c) si intentio expressa non fuerit, dignosci potest ex circumstantiis, præsertim ex ipsâ rei naturâ; v. g. si agatur de re primo usu consumptibili, modo absoluto donata censetur; si de re non consumptibili, v. g. libris, vestibus, ad usum determinatum donata censetur, proindeque vendi nequit, ut pecunia in alium usum adhibeatur. — Quando pecunia non a parentibus, sed a cognatis vel amicis datur, absolute donari censetur, nisi contrarium dicatur.

---

[1] Jure romano, quod sequuntur antiqui auctores, bona filiorum quadruplicis erant generis : *castrensia*, quæ filii acquirebant militiæ causâ vel occasione; *quasi-castrensia*, ratione alicujus muneris publici acquisita; *profectitia*, ex rebus patris, vel patris intuitu acquisita; *adventitia*, quæ aliunde obveniebant. Cfr. *Ball. P.*, n. 44-45.

[2] *Cod. civ.*, a. 371-396; a. 476-487; a. 730; *Planiol*, I, n. 2105-2238; *Allègre*, I, p. 256 sq.; *Suppl. pro Galliâ*, p. 21*-24*.

148. (B) Quando filii, sive intra sive extra paternam domum *laborantes*, *lucra faciunt*, hæc statuenda videntur : —

(a) Si *extra domum patris* laborant, *propriâque industriâ* aliquid acquirunt, lucrum sibi retinere possunt, quia implicite id a parentibus conceditur eo ipso quod extra paternam domum operandi eis licentia data fuerit. — Excipe tamen, si a parentibus victum ac vestitum accipiant : tunc enim, cum pater non teneatur alere filium propria bona habentem, expensæ hujusmodi compensandæ sunt; — aut si parentes indigentiâ laborent : tunc enim filii horum necessitatibus subvenire debent, ut exponitur in *Tr. de Variis Statuum obligationibus*, n. 972-973.

149. (b) Si *intra domum* et ex bonis aut industriâ patris filii lucrum reportant, *probabilius* jus habent ad stipendium suo labori proportionatum, quod retinere possunt, deductis impensis pro victu et aliis hujusmodi, ac manente obligatione indigentibus parentibus subveniendi. Ratio est quia quicumque laborat, jus habet ad mercedem obtinendam, deductis expensis quæ in ejus gratiam factæ sunt; nec ulla est ratio cur minores hoc jure priventur. — Dixi *probabilius*, quia nonnulli putant nihil stricte deberi filiis minoribus, qui domi laborant, cum pater eorum labore uti possit ad res domesticas administrandas, per modum compensationis pro educatione ipsis datâ [1]. — Expedit tamen, juxta omnes, ut filiis aliquid *sibi* lucrari liceat, quo efficacius ad laborem incitentur.

(c) Quando e pluribus filiis quidam domi laborant, et alii extra domum laborare et aliquid sibi lucrari possunt, æquum est ut priores aliquod stipendium obtineant, deductis expensis pro victu, vestitu etc. — Quod præsertim valet si filii jam majores sunt.

150. (d) Quo facilius omnes difficultates removeantur,

[1] Ita *Laymann*, I. III, tr. 4, c. 8, n. 11; *Antoine*, Part. III, c. V, quæst. 13; *Billuart*, diss. IV, a. 4. Nostræ autem opinioni favent plerique theologi tum veteres tum recentes. Cum autem jure civili Gallico, in quibusdam aliis regionibus etiam vigente, ususfructus rei, communi cum patre industriâ acquisitæ, ad patrem pertineat, usquedum filius minor annum decimum octavum attigerit, hic lucrum hujusmodi occupare nequit absque explicito vel tacito patris consensu.

omnino expedit ut fiat *conventio* inter patrem et filium quando hic sive domi sive alibi aliquid lucrari incipit : et huic conventioni standum est. — Si contractus non intercesserit, in praxi ex circumstantiis, consuetudinibus in loco vigentibus, et præsumptâ parentum intentione dignosci potest quænam sint jura filiorum. Si aliquod supersit dubium, *ante factum* minime consulenda est occulta compensatio, quâ videlicet filius a parentibus aliquid subriperet tanquam laboris præmium; — hæc est enim periculis plena, ut infra dicetur; — *post factum* ad restitutionem cogendi non sunt nisi qui certo moraliter jura parentum violaverunt.

§ III. De dominio uxorum [1].

151. I. **Prænotanda**. Vir et uxor, matrimonium contrahendo, aliquam societatem efformant, cujus vir est caput. Jure naturali uxor dominii pleni capax manet, suaque bona non solum possidere, sed etiam administrare posset, cum officio tamen matrimonii oneribus subveniendi. Cum autem vir in rebus œconomicis administrandis peritior supponatur ac plerumque sit, convenit, etiam solo jure naturali inspecto, ut uxor nihil alicujus momenti in bonis gerendis efficiat, inconsulto marito. — Sed in praxi quænam sint jura et officia uxoris lex civilis apud varias Gentes definivit; plus æquo forsan in quibusdam regionibus viro concessit, sed hisce ultimis temporibus leges paulisper immutatæ sunt, ac probabiliter etiam immutabuntur, eo fine ut tutiora evadant uxoris jura [2].

II. De conventionibus matrimonialibus juxta Codicem Gallicum.

152. 1° **Præscripta generalia** [3]. (A) Conjuges quamlibet conventionem inire possunt, dummodo bonis moribus, auctoritati maritali et paternæ, ac legi civili non adversetur. Si desit speciale pactum, matrimonium censetur initum sub regimine communitatis.

---

[1] *Lugo*, disp. XVI, n. 64-74; *Lessius*, l. II, c. 12, n. 82-89; *S. Alphons.*, n. 489; *Carrière*, n. 246-282; *Marres*, l. I, n. 44-96; *Ball. P.*, n. 51-52 et n. 322-327; *Génicot*, n. 473-474; *Lehmk.*, n. 892-897.

[2] Cfr. *A. Boistel*, Des limites à apporter aux pouvoirs du mari, ap. *La réforme Sociale*, jan. 1902, p. 48-60; *Turgeon*, Le Féminisme français, Paris, 1902, t. II, p. 125-172.

[3] *Cod. civ.*, a. 1387-1398; *Planiol*, n. 762-845, *Supplem.*, p. 24*.

(B) Conventiones *ante matrimonii celebrationem* iniri debent, coram *notario;* semel initæ mutari possunt eâdem formâ *ante*, sed *non post* matrimonii celebrationem.

(C) Sub quocumque regimine, uxor a marito pendet quoad bonorum immobilium alienationem, et ut se sistat in judicio civili; cessat tamen illa dependentia soluto matrimoniali vinculo, — vel per separationem *quoad thorum*, ex lege 6 febr. 1893.

153. 2° **De præcipuis regiminibus,** *sub quibus matrimonium contrahi potest.* Tria sunt : regimen *communitatis;* regimen *exclusivum communitatis;* regimen *dotale.*

(A) *Regimen communitatis*[1] duplex esse potest : communitas est *legalis* aut *conventionalis.*

(a) Communitas *legalis* habetur quoties nullus specialis contractus initur, vel conjuges declarant se velle sub regimine communitatis contrahere.

Jamvero sub hoc regimine[2], **propria** cuique conjugi manent : 1) omnia *immobilia* quæ ante matrimonium possidebantur; vel postea ex donatione vel successione ei obtigerunt, exceptis iis quæ donantur sub *explicitâ* conditione quod *communia* esse debeant; aut acquisita sunt titulo *oneroso*, ex pretio boni proprii venditi; 2) *mobilia* donata cum explicitâ conditione ut *propria* sint.

Communia autem fiunt : 1) Omnia *mobilia* tam præsentia quam futura, iis exceptis quæ *expresse* donantur ut *propria* sint; 2) *fructus* omnium immobilium; 3) omnia *immobilia* ex bonis communibus empta, stante matrimonio.

154. Quibus positis, **stante communitate,** uxor retinet proprietatem, sed *non administrationem* suorum bonorum, quæ in *maritum* transit; *neque usumfructum*, qui in *communitatem* transit, cujus vir est caput et administrator. Itaque sua bona sine mariti consensu alienare nequit; maritus pariter bona uxori propria alienare nequit, sine hujus licentiâ. — Quoad bona *communia*, uxor nec *administratione*, nec *fruitione* gaudet, sed jus habet ad honestam sustentationem, secundum suam conditionem. Vir autem, utpote horum omnium administrator, ac dominus dimidiæ partis, jus habet ea vendendi, alienandi aut hypothecis onerandi, sine uxoris consensu, secundum limites lege præfixos.

155. **Dissolutâ communitate** (per mortem, divortium, separationem

[1] In Galliâ quinque ex septem matrimoniis sub regimine communitatis legalis contrahuntur. An. 1898, matrimonia 287, 179 celebrata sunt, ex quibus 204, 833 sine speciali pacto, ideoque sub regimine legalis communitatis; 68, 412 sub aliquo communitatis regimine; 10,112 sub regimine dotali. — Cfr. Bulletin de la Société de législation comparée, 1900, p. 562. — De commodis et incommodis *communitatis* sapienter disserit *Planiol*, III, n. 907.

[2] *Cod. Civ.*, a. 1401-1496; *Planiol*, III, n. 901-1425.

corporum aut bonorum, vel longissimam unius conjugis absentiam); 1) uxor recuperat plenum dominium omnium bonorum quæ sibi *propria* sunt; 2) quoad bona *communia*, potest sive dimidiam partem sibi vindicare, si velit dimidiam debitorum partem solvere; vel hanc medietatem *repudiare*, si communibus oneribus gravari nolit : quo casu, nil præter vestes exigere potest. — Quando medietatem sibi vindicat, curare debet ut *inventarium* conficiatur, quo efficacius fraudes amoveantur, nec gravetur debitis communibus ultra ratam partem emolumenti quod ex bonis communibus percipit; quod quidem obtinet, dummodo hoc inventarium bonâ fide confectum fuerit.

156. (b) Communitas *conventionalis* habetur, quando conjuges speciali pacto communitatem legalem *extendunt*, v. g. declarando omnia mobilia et immobilia, præsentia ac futura, fore communia; vel *restringunt*, v. g. statuendo illa tantum bona esse communia quæ durante matrimonio ex utriusque reditibus acquisita sunt (*communauté réduite aux acquêts*[1]), aut bona communia non æqualiter, sed juxta datam proportionem esse dividenda[2].

157. (B) Regimen *communitatis exclusivum*[3] dupliciter haberi potest : (a) sine communitate bonorum; (b) cum separatione bonorum.

(a) *Sine bonorum communitate :* tunc *uxor* servat dominium *directum* suorum bonorum aut saltem eorum valoris; sed *maritus* habet *usumfructum* et *administrationem* eorumdem, iis exceptis quæ specialiter uxori reservata sunt, et cum onere providendi honestæ uxoris sustentationi. — Soluto regimine, uxor plenum dominium suorum bonorum recuperat, sed fructus jam a marito perceptos repetere nequit.

(b) *Cum separatione bonorum :* uterque conjux non solum *proprietatem*, sed etiam *usumfructum* et *administrationem* suorum bonorum retinet; attamen jus *immobilia* alienandi *uxor* exercere nequit sine viri consensu. Uterque conjux secundum ratam partem onera matrimonii sustinere debet; deficiente pacto, uxor tertiam partem suorum redituum marito tradere debet. Si alteruter in inopiam incidit, alter rei domesticæ onera ferre debet.

158. (C) *Regimen dotale* in eo præsertim situm est quod bona dotalia uxoris, saltem immobilia, alienari nequeunt. Hoc regimen non habetur, nisi quando expresse sponsi declarant se matrimonium inire sub hoc regimine. Tunc bona uxoris duplicis generis sunt : *dotalia*, quæ pacto nuptiali *in dotem* constituuntur (stante matrimonio neque constitui neque augeri possunt); et *paraphernalia*, quæ extra dotem sunt; regula enim generalis est omnia bona

[1] De quo regimine vide *Cod. civ.*, a. 1498-1499, *Suppl.*, p. 35*.
[2] De quibus vide *Cod. civ.*, a. 1497-1528; *Planiol*, III, n. 977-1014.
[3] *Cod. civ.*, a. 1529-1539; *Planiol.*, n. 1416-1462.

esse paraphernalia quæ explicite ut dotalia in ipso pacto nuptiali constituta non sunt.

(a) Uxor retinet dominium *directum dotis*, sed hujus administratio et ususfructus penes maritum est. — Bona *dotalia immobilia* neque *alienari*, neque *obligari*, aut *præscribi* possunt, etiamsi uxor consentiat, paucis casibus a lege exceptis. *Mobilia* autem *dotalia* probabilius alienari possunt, cum onere tamen eorum valorem, soluto matrimonio, restituendi.

(b) Quoad *paraphernalia*, uxor *administrationem* et *usumfructum* retinet, quin tamen possit *immobilia* alienare sine mariti consensu.

Regimen *dotale* aut *separationis bonorum* jura sponsæ melius tuetur, sed quamdam diffidentiam erga maritum importat; aliunde difficilius in casu pecunia mutuatur, quæ ad commercium sæpe requiritur. Unde, in praxi sæpe expedit regimen mixtum amplecti, præsertim illud quod dicitur *communauté réduite aux acquêts.*

III. Principia moralia de dominio uxorum.

159. Quæcumque sit lex civilis, quædam *principia* statuenda sunt, quibus dignosci possit quandonam conjuges sibi invicem injuriam inferant.

1° Generatim legi civili, varia jura et officia conjugum hâc in re determinanti, standum est in conscientiâ, quia agitur de lege proprietatis determinativâ, necnon de contractu libere inter partes inito. — Attamen, cum jura et obligationes pari gressu incedant, si unus e sponsis suas obligationes non adimpleat, jura eisdem respondentia sibi vindicare nequit. — Insuper si dolus et fraus in ipso contractu intercesserint, pars læsa moraliter non tenetur illas obligationes implere quæ injuste ipsi impositæ fuerunt.

160. Quibus positis, **uxor** (A) jus habet ad *honestam sustentationem* pro conditione suâ, etiamsi nulla bona attulerit, nec ullum pactum explicite initum fuerit : jus enim naturale id postulat.

Hæc honesta sustentatio complectitur non solum victum et vestitum, sed etiam honestas recreationes, pro suâ conditione; ac facultatem moderatas eleemosynas erogandi, cum uxor obligata maneat lege caritatis.

161. (B) Si mulier *parentibus* suis, vel *filiis* e præcedenti matrimonio susceptis succurrere teneatur, id præstare debet ex *propriis* bonis, si quæ habeat; — his autem deficientibus, ex bonis communibus vel ex bonis mariti, gravi eorum

necessitati subvenire potest; et quidem sine mariti consensu, si donationes tanquam eleemosynæ haberi possint; si vero sint ampliores, cum mariti consensu, cum hic sit administrator bonorum communium et dominus suorum. — Quidam probabiliter idem dicunt de *fratribus* et *sororibus*, qui sunt in gravi necessitate.

162. (C) Cum uxor non sit serva, sed socia, non tenetur explicite a marito postulare quæ necessaria sunt ad propriam sustentationem, sed potest ea sibi vindicare, — imo clam subducere, si vir sit irrationabiliter invitus.

Pariter, si maritus sit prodigus, uxor quædam bona abscondere potest, eaque servare in futuras necessitates. — Item si culpabiliter negligat filio, extra domum studenti vel laboranti, præbere necessaria, hæc ex bonis communibus aut viro propriis supplere potest. — In his tamen cavendum est ne nimium sibi vel filiis indulgeat, cum haud raro uxores ad jura sua plus æquo extendenda pronæ sint.

163. 2° Quando plena bonorum separatio viget, *uterque conjux* contra justitiam peccat, si, altero rationabiliter invito, partem ex alterius reditibus distrahit. Major tamen pro conjugibus quam pro alienis requiritur quantitas ad peccatum grave constituendum, quia minus censentur inviti.

164. 3° **Maritus** contra justitiam peccat : —

(A) *Bona uxoris propria dissipando :* (a) sive ea *alienando* contra uxoris placitum aut leges civiles; vel uxoris consensum morali violentiâ aut fraude extorquendo : horum enim bonorum non est dominus, sed solum administrator; — (b) male et *negligenter curam eorum gerendo;* nam rem uxoris administrare debet tanquam bonus paterfamilias; secus damnum infert, et ut damnificator ad restitutionem tenetur.

165. (B) *Bona communia alienando modo a lege civili prohibito*, v. g. immobilia donando, vel donationem occultando sub specie venditionis; nam dimidia pars horum bonorum ad uxorem pertinet, et vir de hâc parte disponere nequit nisi ex concessione legis; jura igitur uxoris usurpat, bona communia contra præscripta legis alienando. — Si vero maritus intra legis limites hæc bona dissipaverit, ea ven-

dendo vel permutando, probabilius quidem contra justitiam peccat, quia uxoris jus condominii in illa bona violat [1]; sed, juxta quosdam [2], in hoc casu violatur quidem caritas, sed non justitia. — In praxi, prior opinio *ante* factum suadenda est; *post* factum, tolerari potest id quod juxta posteriorem actum est. — Ad præcavendam autem bonorum dissipationem, uxor postulare potest separationem.

§ IV. De Dominio clericorum sæcularium [3].

De sæcularibus tantum hic agitur; de *Regularibus* autem quæstio erit in *Tr. de Variis Statuum obligationibus.*

166. I. **Prænotanda de variis speciebus bonorum clericorum.** Quadruplicis generis esse possunt bona a clericis possessa : —

1° Bona *patrimonialia*, seu *profana*, i. e. quæ ipsis obveniunt a parentibus vel aliis sive per hæreditatem aut donationem, etc; vel quæ proprio labore aut industriâ lucrantur, artem exercendo a sacris muneribus distinctam, v. g. libros scribendo, statuas conficiendo, etc.

2° Bona *casualia*, seu *quasi-patrimonialia*, quæ eis contingunt ex labore in ecclesiasticis muneribus exercendis consumpto, qualia sunt missarum stipendia, oblationes occasione prædicationis vel sacramentorum administrationis acceptæ, reditus stolæ, etc.

167. 3° Bona *ecclesiastica*, videlicet reditus qui ex ecclesiasticis beneficiis proveniunt, vel ex iis bonis quæ Ecclesiæ propria sunt; *pensiones* quæ a Gubernio solvuntur pro bonis ecclesiasticis injuste ablatis vel *supplementa* quæ a communitate ad congruam clericorum sustentationem erogantur, si publicâ auctoritate in locum beneficiorum substituuntur [4].

4° Bona *parcimonialia*, ea scilicet quæ parce vivendo sibi reservant ex ecclesiasticis reditibus quos licite ad honestam sustentationem consumere potuissent

---

[1] *Marres*, I, n. 69. — [2] *Carrière*, n. 276.

[3] *Thomassin*, Anc. et Nouv. Discipline, Paris, 1725, t. III, l. III, h. 26-46; *Lugo*, disp. IV; *Molina*, Tract. II. disp. 143-148; *Lessius*, lib. II, c. 4, n. 51; *Billuart*, diss. III, art. 5; *S. Alphons.*, lib. IV, n. 490-492; *Carrière*, I, n. 148-194; *Ballerini-Pal.*, n. 38-42.

[4] Ita, v. g., in Galliâ quod dicitur *denier du culte.*

II. Principia de bonis clericorum.

168 *Principium 1um:* **Clerici plenum habent dominium bonorum patrimonialium, casualium, nec non parcimonialium.** Certum est.

(A) Quoad *patrimonialia* nulla est difficultas : jure naturali ad clericos pertinent; qui aliunde nullum paupertatis votum emiserunt, nec ullâ positivâ lege privantur horum liberâ dispositione.

(B) Bona *casualia*, seu *quasi-patrimonialia*, juxta communem et in praxi tutam sententiam, ad clericos pertinent. Dantur enim a fidelibus non quidem ut pretium rei sacræ, sed tanquam compensatio vel laboris occasione rei sacræ impensi, vel expensarum quas clerici incurrere debuerunt, dum ad munera sacra rite exercenda sese præpararent, aut gratitudinis causâ. Jamvero minime constat intentionem fidelium esse ut clerici has oblationes in usus pios expendant; sed potius ex adjunctis hæc donâsse censentur absolute, absque ullâ conditione; ergo de eis ad libitum disponere valent clerici.

169. Attamen Ecclesia posset hâc de re leges ferre, quæ in conscientiâ vim haberent, prout revera leges tulit primis Ecclesiæ sæculis, et etiam nostris diebus in quibusdam diœcesibus : id enim requirere potest bonum Ecclesiæ.

Quoad partitionem *casualium* bonorum inter parochum ejusque vicarios, nihil præscribitur lege generali Ecclesiæ; unde attendenda sunt Statuta particularia, locorum consuetudines legitimæ, et fidelium intentio.

170. Quando agitur de oblationibus quæ vere *debentur*, v. g. occasione matrimonii vel funeris, plerumque definitur a Statutis quid debeatur, et quota pars parocho, vicariis aliisve ministris tribuenda sit : huic legi omnino standum est in conscientiâ[1].

Si agatur de *spontaneis* oblationibus, ac nil de iis definitum fuerit, sive lege[2] sive consuetudine, intentio fidelium attendi debet, cum

---

[1] In Statutis *Parisiensibus* (*Statuts Synodaux* 1902, n. 580), merito decernitur injuste agere et ad restitutionem teneri sacerdotes qui plus *exigunt* quam determinatum est ab Episcopo; ibidem (n. 581) commendatur non nimis rigorose exigenda esse jura casualia, nec coram tribunalibus vindicanda absque episcopali licentiâ; et (n. 583) a pauperibus nihil exigendum esse, ne forte a sacramentis arceantur.

[2] In *Statibus Americæ Fœderatis*, de hâc partitione variæ inveniuntur leges in variis diœcesibus : (a) in quibusdam, v. g. *Trentonensi*

ipsis liberum sit aliquid dare vel non,et cuicumque voluerint. Generatim sacerdoti ipsi qui sacrum ritum perfecit hanc oblationem largiri intendunt; sed in casu dubii, eorum voluntas *discrete* explorari potest hâc aut simili quæstione : num pastori an mihi vis id donare?

171. (C) Bona parcimonialia sunt omnino sub dominio clericorum; jus enim habent ad honestam sustentationem, ideoque *suos* faciunt reditus ecclesiasticos qui ad honeste vivendum sunt necessarii; proinde si, parce vivendo et a legitimis recreationibus abstinendo, aliquid seponere possunt ex illis reditibus quos suos fecerunt, id tanquam fructus industriæ et parcimoniæ spectari potest, et ad illos omnino pertinet.

172. *Principium 2um:* **Clerici sub gravi tenentur, saltem ex lege ecclesiasticâ et caritate, superflua redituum bonorum ecclesiasticorum impendere in pios usus.** Certum est.

Declaratur. Hic agitur de *reditibus* tantum, non autem de ipsis bonis; cum enim Ecclesia hæc bona sua fecerit, clerici absque injustitiâ fundos ecclesiasticos alienare nequeunt. Ex his autem reditibus clerici in suum usum convertere possunt quidquid ad honestam sustentationem requiritur, cum ad hunc finem primario instituta sint beneficia. Quæ vero manent, *superflua* dicuntur; et, hæc, juxta omnes, in pios usus impendi debent ex lege Ecclesiæ et *ex caritate;* utrum etiam *ex justitiâ* necne, infra dicetur.

173. *Probatur.* (A) *Auctoritate;* præter antiquos canones [1] qui hâc de re explicite agunt, habemus *Tridentinum*, quod de Episcopis, Cardinalibus, ac consequenter aliis beneficiariis ita decernit [2] : " Ne ex reditibus Ecclesiæ consan-

(Statuta, n. 353-354), eleemosynæ quæ erogantur occasione baptismi, matrimonii, missæ nuptialis, missæ cantatæ de Requie, omnes rectori seu parocho cedunt; his autem utitur ad domus parochialis expensas solvendas, et vicariis congruam sustentationem suppeditandam; si quid supersit, æque dividitur inter rectorem ejusque vicarios. (b) In aliis vero, v. g. *Baltimorensi* et *Wilmingtonensi* (*Stat. Wilmingt.* n. 282), hujusmodi eleemosynæ in commune conferuntur, et deinde ita dividuntur ut, si unus sit vicarius, duæ partes pastori cedant et una vicario; si duo sint vicarii, dimidia pars cedit pastori, et altera dimidia inter vicarios æqualiter distribuatur.

[1] Quos vide in Decreto *Gratiani*, caus. 12, q. 1.

[2] Sess. XXV, cap. I de Reformat.

guineos familiaresve suos augere studeant, cum et Apostolorum canones prohibeant ne res ecclesiasticas, quæ Dei sunt, consanguineis donent; sed, si pauperes sint, iis ut *pauperibus* distribuant; eas autem non distrahant, nec dissipent illorum causâ..."[1].

(B) *Ex intentione donatorum :* hi enim pecunias aliaque bona Ecclesiæ dederunt ut in pios usus, non autem profanos, converterentur, ideoque in clericorum sustentationem, aliaque pia opera, non autem ad augendas opes sive clericorum sive eorum familiæ.

174. **Quæstio disputata.** (A) Exinde non pauci canonistæ ac theologi inferunt clericos *ex justitiâ* teneri superflua redituum ecclesiasticorum in pios usus erogare. Nam (a) juxta Patres et sacros canones, bona ecclesiastica sunt *patrimonium Christi*, *patrimonium pauperum*, ita ut *rapinæ* et *sacrilegii* rei habeantur clerici qui in usus profanos hæc bona expendunt[2]. Porro hoc nihil aliud significat nisi eos veræ *injustitiæ* esse reos, ideoque ad restitutionem teneri. (b) Fideles, sua bona Ecclesiæ donando, nihil aliud intendebant nisi clericos sustentare, pauperes sublevare, ac Dei cultum fovere; non autem clericos aut eorum nepotes ditare; atqui clerici, beneficia accipiendo, implicite saltem et vi quasi-contractûs, in se suscipiunt donatorum intentiones exsequi; ergo, reditus ecclesiasticos dissipando, quasi-contractum ideoque justitiam violant.

175. (B) Probabilior tamen opinio tenet obligationem in pios usus impendendi superflua bonorum ecclesiasticorum *non esse ex justitiâ*[3]. Nam (a) ante bonorum ecclesiasticorum divisionem, *quarta pars* clericis distribuebatur ad eorum sustentationem, et quod supererat sub ipsorum dominium omnino cadebat tanquam merces laboris; atqui, post factam bonorum divisionem, beneficia huic *quartæ parti* respondent, proindeque beneficiorum reditus sub dominium clericorum cadunt; ergo, eos expendendo, etiam contra Ecclesiæ leges, justitiam non violant, sed obedientiam et caritatem.

(b) Ex *Tridentino*, beneficiarii qui in loco beneficii resident, suaque adimplent munera, suorum beneficiorum *fructus faciunt suos;* id enim eruitur ex eo quod qui non resident, aut fidei professionem non emittunt, non faciunt fructus suos; atqui facere fructus suos

---

[1] Hodie tamen, ex *Codice*, c. 239, n. 19, *Cardinales* de reditibus beneficiariis libere disponere possunt; sed, ex can. 1473, alii beneficiarii tenentur impendere superfluos fructus pro pauperibus aut piis causis.

[2] Quos textus diserte refert *Thomass.* op. cit. ch. 26-33.

[3] *S. Thom.*, Quodlibet VI, p. 7, a. 12, ad 3; *Soto*, l. X, q. 4, a. 3; *Lugo*, disp. IV, n. 17; *Lessius*, l. II, c. 4, n. 43; *Salmantic.*, c. II, n. 155; *S. Alphonsus*, n. 492, plerique hodierni auctores.

idem est ac eorum dominium acquirere; et si vere dominium acquirunt hujusmodi fructuum, contra justitiam non peccant, etiam eos dilapidando.

176. Bona ecclesiastica dicuntur quidem *patrimonium Christi*, quia intuitu Christi donata sunt; *patrimonium pauperum*, quia redituum superflua ex caritate pauperibus distribui debent; et *rapinæ* rei habentur qui hæc superflua dissipant, quia, ut supra n. 85-86 dictum est, Patres oratoriâ quâdam exaggeratione injustitiæ redarguunt divites qui esurientes non pascunt.

177. Unde in praxi benigniorem sententiam sequi licet, nec ad restitutionem cogendi sunt beneficiarii qui in usus pios hæc superflua non impenderunt; sed simul monendi sunt *gravem* ipsis incumbere *obligationem* hæc piis usibus applicandi, saltem ex caritate.

Insuper, ex can. 1299-1301, beneficiarii curare tenentur ut *sacra supellex* ex ecclesiasticis bonis acquisita propriæ ecclesiæ detur.

178. **Notanda pro Galliâ et Statibus Fœderatis.** (A) In *Galliâ* jam amplius non sunt beneficia proprie dicta; sed *S. Pœnitentiaria* pluries respondit pensiones, quæ a Gubernio solvuntur pastoribus, etiam amovibilibus, et canonicis, induere naturam beneficiorum, et annexam habere obligationem expendendi superflua in pios usus, residentiamque servandi sub pœnâ non faciendi fructus suos. — Cum vero hujusmodi pensiones adeo modicæ sint ut honestæ sustentationi vix sufficiant, nulla est difficultas.

179. (B) In *Statibus Americæ Fœderatis* non sunt beneficia neque pensiones a Gubernio solutæ; sed, juxta leges ecclesiasticas ibi vigentes[1], duo bonorum genera sedulo sunt distinguenda: (a) *Ecclesiæ reditus*, quorum rationem rectores reddere debent, videlicet collectæ in ecclesiâ factæ, nisi aliter Episcopus de iis statuerit; item omnia quæ veniunt ex locatione scamnorum, e cœmeterio et scholis; legata, subscriptiones annuæ, et donationes sive a privatis individuis, sive a sodalitatibus ecclesiæ rectori factæ, maxime rerum mobilium, ut supellectilis, ornamentorum sacerdotalium, vasorum aureorum argenteorumque, nisi contrarium explicite fuerit a donatoribus declaratum. Ex his reditibus omnia desumenda sunt quæ ad cultum divinum, ad sustentationem cleri (juxta Statuta cujusque diœcesis) et Scholæ parochialis necessaria sunt.

180. (b) Bona quæ clerici ut *propria* sibi vindicare possunt, qui-

[1] *Concil. Plen. Baltimor. III*, n. 264-283; *Statuta Baltim.*, n. 83-96, aliaque Statuta cujusque diœcesis.

busque libere uti ac frui possunt, videlicet : *fixa rataque pecuniæ summa*, quæ, sub nomine *salarii*, ab Episcopo, intra vel extra synodum, pastoribus eorumque vicariis assignatur[1]. Minori tamen summâ contenti sint oportet sacerdotes, si parochia vel missiones, quibus præsunt, hanc suppeditare nequeunt; nec tenetur Episcopus salarii defectum supplere, sed solum ea quæ ad honestam sustentationem necessaria sunt. Sacerdotes salarium suum opportuno tempore colligere debent; si id non collegerint, nec sibi vindicaverint per scriptum ab Ordinario vel ejus Cancellario probatum, eo ipso juri suo renuntiâsse censentur[2]. — *Missarum stipendia* juxta taxam consuetudine vel Statutis præfixam. — Si missa cantatur, quod est supra ordinarium stipendium, communiter ut *jus stolæ* habetur et ad parochum pertinet. — *Oblationes* quas accipiunt occasione concionis, aliusve operis hujusmodi; aut donationes ipsis in propriam utilitatem sponte et explicite factæ.

§ V. De dominio personarum moralium.

I. Notio et species personarum moralium.

181. Notio. Persona moralis in genere est *aggregatio plurium personarum*[3], quæ efformant *unum corpus morale* seu *juridicum, jure perpetuo existendi ac bona collective possidendi gaudens.* Vocatur etiam societas, collegium, consociatio.

Species. (A) Ratione *finis*, personæ morales aliæ sunt *civiles*, quæ bonum *temporale* directe prosequuntur, v. g. Status, Municipia, Societates industriales, etc.; aliæ autem *ecclesiasticæ*, quæ bonum *spirituale* membrorum aliorumve civium directe prosequuntur.

(B) Iterum societates sunt vel *publicæ*, vel *privatæ* prout bonum ad quod tendunt est bonum *commune* vel *particulare.* Ita Status, Provinciæ, Municipia tanquam societates *publicæ* habentur; collegia autem opificum, vel societates industriales ut privatæ existimantur.

182. Jamvero omnes concedunt *societates publicas* jure naturali vel civili posse existere ac bona possidere. Et

[1] *C. Balt. Plen. III*, n. 273. — In quibusdam diœcesibus nullum salarium assignatur, sed specialis collectio, quæ fit diebus Nativitatis ac Resurrectionis Domini, tota parocho permittitur per modum salarii.

[2] *C. Balt. Plen. III*, n. 281.

[3] In nonnullis tamen regionibus, Majori Britanniâ, Statibus Americæ Fœderatis, etc., *unica* persona ut persona moralis agnosci potest (*corporation sole*).

revera apud omnes Gentes, Civitas et Municipium aliquot bona legitime possident exclusive et permanenter.

Ita, in Galliâ, Respublica duo genera bonorum possidet : quædam quæ *neque alienari neque præscribi* possunt, ut vias publicas, flumina, maris littora, arces munitas, aliaque hujusmodi; quædam autem quæ alienari possunt, ut loca a mari relicta, insulas efformatas in fluminibus, bona quæ domino carent, sylvas, ædificia publica. — Pariter Provinciæ (*Départements*) et Municipia (*communes*) quædam bona collective possident.

Principium est non magis licere bona publica invadere quam bona privatorum; jus enim dominii æque existit in societatibus legitimis ac in individuis.

Quoad vero bona *communia* (*communaux*), quibus cives frui possunt, conditiones ab auctoritate legitimâ præfinitæ servari debent, ut sic omnium jura integra maneant.

II. De ipso jure consociationis[1].

183. *Status quæstionis.* Hominibus inesse jus naturale sese consociandi ab omnibus admittitur qui agnoscunt hominem *ens sociale* esse. Sed quæstio est utrum, positâ institutione Civitatis seu Statûs, cives potestatem retineant privatas societates efformandi. Jamvero non pauci Politici contendunt jus tales societates constituendi non esse naturale, sed ab ipso Statu dimanare, ita ut nulla societas existere ac bona acquirere valeat nisi accedente consensu auctoritatis publicæ. Hinc societates, præsertim ecclesiasticas ac religiosas, evertere conantur earumque bona injuste usurpant.

184. *Thesis :* **Privatas societates inire, cum facultate bona possidendi, etiam positâ institutione Statûs, est jus naturale quod a Gubernio neque tolli neque limitari potest, nisi in quantum id exigit bonum publicum.**

185. 1° *Privatas societates inire est jus naturale.* Illud

[1] *Fonsegrive*, La Crise sociale, ch. V, p. 255-299; *Périn*, De la Richesse dans les Sociétés chrét. Paris, 1882, t. I, l. 11, ch. 14, p. 359; *Say-Chailley*, N. Dict. d'Economie Politique, verbo *Association; Rambaud*, Eléments d'Economie Politique, Paris, 1895, p. 173; *Antoine*, Economie sociale, ch. XIV, p. 384; *Revue Catholique des Institutions*, 1880, t. II, p. 486-556; 1884, t. I, p. 277; 1899, t. I, p. 289; *Revue des Deux Mondes*, 15 janv. 1901, La liberté d'Association, par *P. Dareste; P. Brochard*, La Mainmorte Ouvrière, Paris, 1900.

enim jus homini naturale dici debet quod necessarium est ad ejus facultates excolendas, felicitatem consequendam et jura tuenda. Atqui jus privatæ consociationis, etiam positâ institutione Statûs, ad hæc tria necessarium est.

(A) *Ad facultates rite excolendas*, sive physicas, sive intellectuales et morales, sive etiam religiosas. (a) Vires cujuslibet hominis *physicæ* valde limitantur, ita ut multa sint sibi maxime utilia, imo et moraliter necessaria quæ peragere non valeat, nisi ab aliis adjutus; ita in ædificandis domibus, mechanicis artibus exercendis, etc., multo citius et efficacius proceditur, si vires plurium simul coadunentur : virium enim conjunctione energiæ multum augentur. (b) Idem dic de ordine *intellectuali* ac *morali :* experientiâ enim constat litteras, artesque liberales, imo morum rectitudinem scholis, academiis, collegiis variisque hujusmodi institutis promoveri : mutuo enim quod sibi socii præbent adjumento, colloquiis, hortationibus, consiliis, exemplis aliisque hujus generis mediis magis ac magis illuminantur ac roborantur; ita ut hodie, quando finis specialis vult obtineri, statim aliqua societas ad eumdem prosequendum instituatur. (c) Nec aliter dicendum de rebus *religiosis;* quo tutius enim homines ad Deum tendere valeant, aliorum hortationibus, consiliis et exemplis indigent ; quod quidem magis necessarium est quando adest religio revelata, auctoritate fundata, quæ sacram hierarchiam supponit. Ergo hominibus inest jus naturale se consociandi, quod tollere nequit Status quin injuste cives privet medio ad facultates fructuose exercendas moraliter necessario.

186. (B) *Ad felicitatem consequendam;* homo enim, cum sit animal sociale, absque sociali cum proximis consortio beatus esse nequit; plerumque, quando solus est, tædium vitæ experitur; cum enim bonum sit sui diffusivum, cum aliis consociari maxime appetit, ut eis aliquid impertiatur, vel ab eis aliquid accipiat; quosdam vult specialiter diligere, et ab eis diligi; maximamque felicitatem assequitur, mutuam benevolentiam et commiserationem fovendo. Jamvero hæc omnia vix attingi possunt, nisi cives privatas societates inter se instituant, in quibus aliorum consortio frui valeant.

187. (C) Tandem privata consociatio, hodierno præsertim tempore, est medium moraliter necessarium ad civium jura tuenda sive contra alios homines sive contra ipsum Statum, qui, ob hodiernam *centralisationem*, civium jura opprimere valet.

Merito igitur cum *Leone XIII*[1] concludendum : " Privatas societates inire concessum est homini jure naturæ; est autem ad præsidium juris instituta civitas, non ad interitum; eaque si civium cœtus sociari vetuerit, plane secum pugnantia agat, propterea quod tam ipsa quam cœtus privati uno hoc e principio nascuntur : quod homines sunt naturâ congregabiles ".

188. 2° *Hujusmodi societates jure naturali bona acquirere ac possidere possunt.* Nam qui jus habet ad finem consequendum, jus pariter habet ad media. Atqui societas privata hominibus vere utilis ac jucunda esse nequit, nisi certis opibus fruatur, quibus finis intentus obtineri valeat; ita si homines consociantur ad agros excolendos, ad vacandum commercio vel artibus, pecuniâ aliisque bonis indigent ad opus prosequendum; idem verum est de rebus litterariis, moralibus ac religiosis : sine pecuniâ aliisve opibus neque libri comparari aut diffundi possunt, neque conventus adunari, neque media adhiberi ad vitia compescenda aut religionem promovendam. Ergo jure naturali societates privatæ aliquot bona possidere possunt.

189. Neque dicatur *inutiles* esse has societates, quia in Statu democratico ac libero, ipsum Gubernium omnia supplet quæ ad facultatum exercitium ac civium felicitatem desiderantur. — Auctoritas enim publica, cum penes homines resideat qui limitatis facultatibus et activitate pollent, de omnibus sapienter curare non valet; vix generali rerum administrationi providere potest, præsertim cum hæc in dies magis complexa et intricata fiat; hinc multa, bono privato et publico utilia, vel infecta vel modo valde imperfecto facta manebunt, nisi cives innatam servent facultatem se consociandi eaque præstandi ad quæ impar est Status. — Præterea si omnibus attendere velit Gubernium, jam privatorum activitas peribit, omniaque incommoda *Collectivismi* (supra, n. 97-98) redibunt.

[1] Encycl. *Rerum Novarum.*

190. *Objiciunt* insuper *Politici* societates privatas esse *periculosas* tum *œconomice*, tum *politice* : (A) *Œconomice*, quia, si bona possidere valent, hæc extra commercium manebunt; cum enim jure perpetuæ successionis gaudeant, immobilia quæ comparârunt non venduntur aut mutantur; quod bono publico nocet, et ærarium privat taxis quæ in mutationibus percipiuntur.

191. Respondetur hæc incommoda facile vitari posse: (a) Status enim certis limitibus circumscribere potest dominia quæ a privatis societatibus possideri valent, ne nimium crescant; jamvero si hæc dominia, juxta finem cujuslibet societatis, intra certos limites continentur, nullum bono publico nocumentum afferunt, sed e contra auxilium præstant, cum privatarum societatum prosperitas in bonum publicum redundet. Aliunde bona quæ dicuntur *manus mortuæ* specialibus taxis onerari possunt, quæ taxis in mutationibus perceptis respondeant.

192. (B) *Politice* periculosæ sunt privatæ societates, aiunt Politici, quia vi auctoritatis et opum quas obtinent, Statui resistere possunt et civilis auctoritatis exercitium nimis coarctare.

Resp. Status ad bonum publicum promovendum, non autem ad privatorum legitimam activitatem destruendam institutus est; si omnem auctoritatem sibi vindicat, jam de libertate individuorum et familiarum actum est, ac monstruosa tyrannis mox prævalebit. Quicumque igitur veræ libertatis amator est, optare debet omnipotentiam Statûs certis limitibus restringi: quod nullo efficaciori modo præstari potest quam privatarum societatum institutione. Neque timendum est ita nimis coarctari Gubernii auctoritatem; nam opportunis legibus communitatum usurpationes compesci possunt, " scilicet si quidquam ex instituto persequantur, quod cum probitate, cum justitiâ, cum reipublicæ salute aperte dissideat [1] ". Attamen, monente *Leone XIII* (l. c.), " summam tamen adhibeat cautionem necesse est, ne jura civium migrare videatur, nec quidquam per speciem utilitatis publicæ statuat, quod ratio non probat ".

193. Variæ sunt leges apud diversas Gentes circa societatum privatarum jura et obligationes.

Jure *civili gallico* permittuntur ac *juridice* agnoscuntur societates inter privatos formatæ, etiam absque Gubernii interventu, dummodo

[1] *Leo XIII*, Encycl. *Rerum Novarum*.

sint *commerciales*, aut *civiles*, vel inter *agricolas* aut *opifices* instituantur ad jura sua tuenda; imo, ex lege novâ, 2 jul. 1901, omnes associationes cujuslibet generis, *exceptis tamen religiosis Congregationibus*, quæ juridice existere non valent, nisi *lege speciali* approbentur. Quantum hujusmodi restrictio æqualitati ac libertati civium adversetur nemo est qui non videat, cum Congregationes, nedum bono publico noceant, e contra illud maxime promoveant sive intra sive extra Galliam. Mirum igitur non est hanc agendi rationem jam antea a R. Pontificibus damnatam fuisse; audiatur præsertim *Leo XIII*, Encycl. *Rerum Novarum:* " Sodalitates varias hic reputamus animo et collegia et *ordines religiosos*, quos Ecclesiæ auctoritas et pia christianorum voluntas genuerant : quantâ vero cum salute gentis humanæ, usque ad nostram memoriam historia loquitur. Societates ejusmodi, si ratio sola dijudicet, cum initæ justâ causâ sint, jure naturali initas apparet fuisse. Quâ vero parte religionem attingunt, sola est Ecclesia cui juste pareant... Multis locis communitates hujus generis respublica violavit, ac multiplici quidem injuriâ : cum et civilium legum nexu devinxerit, et legitimo jure personæ moralis exuerit, et fortunis suis despoliarit. Quibus in fortunis suum habebat Ecclesia jus, suum singuli sodales, item qui eas certæ cuidam causæ addixerant, et quorum essent commodo ac solatio addictæ. "

194. Conclusio practica. Catholicis igitur *jus* et *officium* incumbit omnibus legitimis mediis viriliter utendi ad ampliorem juris sese consociandi libertatem consequendam; intercaque societates et collegia prudenter ac strenue instituendi, ad normam legis novæ 1901, ut, vanis querelis ac dissidiis tandem sepositis, inimicorum Ecclesiæ vires frangere valeant; nostris enim diebus, cum mali ubique et certatim invicem coadunentur, boni sua jura vindicare nequeunt nisi corde magno et animo volenti, viribus unitis ac fæderatis, se suaque jura viriliter tueantur [1].

[1] Hinc in primâ Encyclicâ *E supremi apostolatûs cathedrâ*, recenter *Pius X* catholicos hortabatur ut inter se societates instituerent : " Catholicos homines, vario quidem consilio at semper religionis bono, coire inter se societatem, Decessores nostri probavere jamdiu bonâque precatione sanxerunt. Institutum porro egregium Nos etiam laudatione nostrâ ornare non dubitamus, optamusque vehementer ut urbibus agrisque late inferatur ac floreat... Postulant enim *actionem* tempora; sed eam quæ tota sit in divinis legibus atque Ecclesiæ præscriptis sancte integreque servandis, *in religione libere aperteque profitendâ*, in omnigenæ demum caritatis operibus exercendis nullo sui aut terrenarum utilitatum respectu ".

III. De dominio Ecclesiarum [1].

Duo exponenda : 1° utrum Ecclesia jus possidendi temporalia habeat; 2° cuinam in Ecclesiâ hoc jus competat.

1° *De jure quod Ecclesiæ inest temporalia possidendi.*

195. *Errores.* (A) Hæretici nonnulli negârunt jus inesse Ecclesiæ bona temporalia acquirendi, eo quod *spiritualis* sit societas; inter quos : *Arnaldus Brixinensis*, sæc. XII ; *Waldenses*, sæc. XIII ; *Marsilius Paduanus* et *Wiclefus*, sæc. XIV ; necnon multi *Protestantes*, duce Luthero, sæc. XVI. Contendebant siquidem " contra Scripturam sacram esse quod viri ecclesiastici habeant possessiones; Sylvestrum Papam et Constantinum imperatorem errâsse Ecclesiam dotando; Papam, cum omnibus clericis suis possessiones habentibus, esse hæreticos, eo quod possessiones habent, et insuper omnes eis consentientes, videlicet dominos sæculares et ceteros laicos " [2].

(B) Hodierni vero *Politici* non pauci idem jus impugnant duplici modo : (a) alii audaciores tenent Ecclesiam nullum jus habere temporalia possidendi, nisi hæc potestas ipsi concessa fuerit; hancque facultatem semel concessam ad arbitrium revocari, bonaque prius acquisita subripi posse. (b) Alii moderatiores fatentur equidem Ecclesiæ jus quoddam inesse temporalia possidendi et administrandi, sed a Statu limitandum eo modo quo id opportunum Status ipse judicaverit.

196. *Thesis :* **Ecclesia jus habet bona temporalia possidendi et administrandi divinitus sibi concessum, proindeque independenter a Statu.** Certum ex *Codice*, c. 1495.

Script. (A) Jam ex *Veteri Testamento* colligi potest sacerdotes et levitas a Deo accepisse jus quædam temporalia possidendi et administrandi. Verum est quidem in partitione regionis Chananææ nullam partem eis fuisse assignatam, quia Dominus eorum *pars* et *hæreditas* esse volebat [3].

---

[1] *Thomassin*, op. cit. t. I. — *De Angelis*, lib. III, tit. 5, De Præbendis; *Cavagnis*, Instit. Juris Publici eccles., ed. 3ª, t. III, l. IV, c. 2, art. 7; *Bourgain*, Etudes sur les biens ecclésiastiques, Paris, 1890.

[2] Apud *Denzing*. nn. 486, 509, 512. — [3] *Num.*, XVIII, 20.

(a) Sed *sacerdotes* jus habebant ad *primitias*, quæ Deo offerebantur a filiis Israel[1]; *levitæ* ad *decimam partem* fructuum[2]; hi autem tenebantur decimarum decimam partem *sacerdotibus* dare[3]. (b) Præterea præcipit Dominus filiis Israel " ut dent levitis de possessionibus suis *urbes* ad habitandum et *suburbana* earum per circuitum; ut ipsi in oppidis maneant et suburbana sint pecoribus ac jumentis "[4]. Revera quadraginta octo civitates levitis assignatæ sunt, quarum tredecim sacerdotibus reservatæ fuerunt. — Ex quibus constat Deum, ex unâ parte, voluisse levitas a temporalibus curis immunes fuisse, et ex alterâ, sapienter eorum necessitatibus providisse. Ex quo jam probabiliter inferri potest divinitus Ecclesiæ christianæ jus inesse aliquid possidendi ut ministrorum necessitatibus provideat.

197. (B) Sub *Novâ Lege* nihil quidem hâc de re explicite definitum est, sed solummodo principium generale declaratum, videlicet eos qui altari inserviunt de altari edere posse : " Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt, edunt : et qui altari deserviunt, cum altari participant? Ita et Dominus ordinavit iis qui Evangelium annuntiant de Evangelio vivere[5] ".

Ecclesia autem jus possidendi ab initio sibi vindicavit.

Ita primis sæculis jam possidebat *Catacumbas*, in quibus martyres ac defuncti christiani sepeliebantur; deinde vero illa ædificia quæ super Catacumbas et alibi exstructa sunt ad divina officia celebranda. Quod sane ex variis testimoniis constat; juxta *Eusebium*[6], Gallienus Ecclesiæ restituit bona temporalia tempore persecutionis ablata; quod pariter testatur *Liber Pontificalis*, ubi agitur de Papâ Dionysio[7] : " Hic presbyteris ecclesias divisit, et cœmeteria, et parochias diœcesis constituit "; ita etiam Aurelianus Episcopo Antiocheno restituit bona a Paulo Samosateno usurpata. Conntantinus autem restitui jussit " non ea loca tantum ad quæ convenire consueverunt christiani, sed alia etiam... ad jus corporis eorum, id est Ecclesiarum, non hominum singulo-

[1] *Num.*, XVIII, 8-19. — [2] *Num.*, XVIII, 21. — [3] *Num.*, XVIII, 26.
[4] *Num.*, XXXV, 2-4. — [5] *I Cor.* IX, 13-14.
[6] Hist. eccles., VII, 13, ap. *Migne*, P. G., XX, col. 675.
[7] *Lib. Pontif.*, ed. *Duchesne*, Paris, 1886, t. I, p. 157.

rum pertinentia[1]". Præterea Romano Pontifici donavit Lateranense palatium, multasque exstruxit basilicas, quas Ecclesiæ dedit; et ex hoc tempore multa bona temporalia Ecclesia acquisivit, ejusque jura plene a Statu recognita fuerunt[2]. — Jamvero, si tempore persecutionum, jus possidendi sibi vindicavit, hæc potestas non a Romanis Imperatoribus, qui odio eam prosequebantur, sed ab ipso Christo dimanare censebatur.

198. *Ratione.* Et merito; nam qui vult finem, vult media. Porro Christus volebat Ecclesiam non solum subsistere, sed proficere, et Gentes ad veram fidem adducere. Atqui Ecclesia id præstare nequit nisi jus habeat quædam temporalia acquirendi. Siquidem (a) subsistere nequit absque *ministris*, qui divinum cultum promoveant, Christianam doctrinam prædicent, sacramenta ministrent, ideoque seipsos impendant pro salute animarum; jamvero ministri id peragere non valent nisi consentanee *educentur* ac *decenter sustententur*, habentes saltem alimenta et quibus tegantur. (b) *Fidem propagare* nequit quin multas expensas incurrat missionarios ad exteras Gentes mittendo, libros catholicos diffundendo, novas ecclesias ædificando, pauperum, viduarum et orphanorum necessitatibus providendo, etc. (c) Ad ipsum *cultum divinum* requiruntur templa, altaria, sacræ vestes, aliaque hujusmodi. (d) Cum Ecclesia sit societas *hierarchica*, adsunt *Superiores*, quorum necessitatibus subvenire necesse est; *tribunalia* ecclesiastica, *Congregationes*, uno verbo ea omnia quæ ad amplissimam societatem regendam omnino necessaria sunt. Ideoque si Christus voluit Ecclesiam subsistere ac officia sua adimplere, eo ipso voluit bona temporalia possideri ad hunc finem attingendum necessaria. — Aliunde alibi probatum est (*Tr. de Ecclesiâ*, n. 109) Ecclesiam esse societatem completam et indepen-

[1] Ap. *Lactantium*, De morte persec., 48, P. L. VII, col. 269. — Cfr. *Marucchi*, Eléments d'Archéol. chrét. 1900, t. I, p. 117; *Duchesne*, Les Origines chrét. c. 23, § 4; *Allard*, Hist. des Perséc. t. II, ch. I.

[2] *Gosselin*, Pouvoir du Pape au moyen âge, 2e éd. Paris, 1845, p. 98-141; *Rivet*, Du Régime des biens d'Eglise avant Justinien, spécialement sous les Emp. chrétiens, Lyon 1891; *Fourneret*, Les Biens d'Eglise après les édits de pacification, Paris, 1902.

dentem; ergo jus possidendi habet independenter a Statu.

199. *Solvuntur difficultates.* (A) Si Ecclesia jus habeat possidendi, independenter a Statu, brevi ditior evadet, quia bona ecclesiastica non alienantur, sed quotidie augentur; et exinde corruptio ecclesiasticos viros pervadet.

Resp. Non diffitemur abusus aliquando irrepere posse bonorum ecclesiasticorum occasione; sed exinde minime sequitur jus ipsum possidendi malum esse ideoque delendum; secus omne jus evertendum esset, utpote abusibus obnoxium; ipsa ratio postulat ut abusus quidem tollantur, sed non ipsum jus possidendi. Jamvero Ecclesia legibus suis multos abusus præcavet; nam, ut supra (n. 181) dictum est, beneficiati qui pinguiores habent reditus, superflua in bona opera expendere tenentur, et ita neque seipsos neque familiam ditare possunt. — Si quandoque bona ecclesiastica augeantur, crescit pariter fidelium numerus, crescunt etiam necessitates sublevandæ; aliunde maxima pars paganorum nondum accepit Evangelium, et ex hoc capite copiosæ facultates requiruntur ad Gentiles convertendos.

200. (B) Bona ecclesiastica generatim male excoluntur et administrantur; quod sane multum bono publico nocet.

Resp. Hujusmodi abusum non fuisse communem historice constat; nam Ordines Religiosi, testibus etiam acatholicis scriptoribus[1], generatim agrorum culturam maxime foverunt, et impigro labore solertique industriâ desertas regiones in feraces agros converterunt[2]; revera longa eorumdem agrorum possessio horum feracitatem haud parum auget, cum nonnisi post multos labores ac longum tempus copiosæ segetes ex incultâ terrâ percipi queant. — Si vero, ex imperitiâ vel pigritiâ quorumdam beneficiatorum, male excolantur nonnulla bona ecclesiastica, tollatur abusus, salvo ipso jure possidendi.

201. (C) Si multiplicantur ecclesiastica prædia, jam Status tributis defraudatur, cum illa, juxta legem ecclesiasticam, immunitate gaudeant.

Resp. Historiâ constat hanc immunitatem Statui nocivam non fuisse. Ecclesia enim sæpe, dum publicæ impenderent calamitates, Statui sponte ac libere opem tulit, ita ut plura largita fuerit quam Gubernium tributorum nomine exigere potuisset[3]. Hodie vero

---

1 Ita *Taine*, L'Ancien Régime, 9e éd., Paris, 1880, p. 6-7.

2 *Montalembert.* Les Moines d'Occident, 7e éd. Paris, 1892, t. I, 69 sq.; t. II, p. 446-461; *Martin*, Les Moines, Paris, 1880, t. I, ch. 6; *G. Kurth*, Origines de la civilisation moderne, Paris, 1886, t. II, p. 168-185.

3 *Viollet*, Histoire des Instit. politiques et administratives de la France, Paris, 1898, t. II, p. 398 sq.; *Bourgain*, Contribution du Clergé à

taxis *manus mortuæ* aliisque hujusmodi bona ecclesiastica sæpe gravius onerantur quam laicorum possessiones. Immerito igitur Politici ex hoc capite queruntur.

2° *Cuinam in Ecclesiâ jus dominii competit?*

202. Tres præcipuæ hâc de re prodierunt opiniones.

(A) Quidam, cum Navarro[1], dixerunt dominium bonorum ecclesiasticorum esse penes *Deum et Christum*, non metaphorice, sed *proprie*, ita ut Ecclesia et S. Pontifex horum *dispensationem* tantum, non autem dominium habeant. — Quæ tamen opinio antiquata hodie merito censetur; nullo modo enim probari potest Deum vel Christum sub speciali suo dominio resumere bona quorum dominium ab initio hominibus reliquit. Hæc Deo quidem *dicata*, seu *donata* dicuntur, sed *metaphorice*, quatenus in ejus honorem expendi debent, nec sine speciali injuriâ Deo factâ subripi possunt; dominium autem penes aliquam personam humanam manere debet.

203. (B) Alii tenent, post *Fagnanum*[2], horum dominium esse penes *S. Pontificem*, seu Ecclesiam universalem, cujus est caput. Quod tamen minus probabile censemus. Ad Ecclesiam universalem pertinent quidem illa bona quæ specialiter ei donata sunt, vel ab eâ acquisita fuere, pro generali regimine populi christiani; non autem quæ a variis communitatibus canonice erectis legitime acquisita sunt, propter argumentum mox exponendum.

204. (C) Tertia et hodie certa ex *Codice*, c. 1499, opinio est dominium particulare bonorum ecclesiasticorum esse penes *ecclesias particulares* et *collegia canonice erecta*, quibus donata sunt, quamdiu unita manent Ecclesiæ catholicæ. — Dicitur dominium *particulare*, quia dominium *altum* seu *eminens* penes Pontificem manet, qui, propter bonum publicum, hæc bona alienare vel tranferre potest, prout diximus de Statu quoad privatorum bona.

205. Ratio fundamentalis est quia (a) ex unâ parte, parœciæ, communitates ac collegia, eo ipso quod canonice eriguntur, ab Ecclesiâ obtinent jus donationes accipiendi et bona acquirendi; (b) ex alterâ, fideles, dum alicui ecclesiæ vel collegio hæc bona largiuntur, non intendunt ea Ecclesiæ universali dare, sed huic ecclesiæ vel communitati quam spe-

---

l'Impôt sous la Monarchie française, *Questions Historiques*, nouvelle série, t. IV, p. 66 sq.

[1] De Reditibus ecclesiasticis, q. I, monit. 40.

[2] *Fagnan.* In lib. III Decret., cap. *Relatum, Ne clerici vel monachi*, n. 26 sq.

ciali fovent dilectione. — Quod quidem praxi Ecclesiæ firmatur; quando enim dubia oriuntur de legitimâ possessione talis vel talis ecclesiastici prædii, vel lites inter duas communitates, solent Romanæ Congregationes inquirere *cuinam* communitati vel collegio hujusmodi bonum *donatum fuerit*, et quænam fuerit donatorum intentio.

206. Dictum est tamen *quamdiu* ecclesiæ vel *communitates unitæ manent Sedi Apostolicæ;* nam hanc possidendi facultatem ab Ecclesiâ universali acceperunt, nec eam retinere possunt contra ejus voluntatem, quando ab eâ separantur. Aliunde fidelium intentio fuit hæc bona tali parœciæ aut communitati dare *quatenus catholicæ*, proindeque catholicæ unitatis centro unitæ.

207. Corollaria. (A) Supremus Pontifex jus habet *supremæ dispensationis* omnium bonorum ecclesiasticorum, eaque alienare vel transferre potest, in quantum id exigit bonum commune Ecclesiæ.

Hæc enim bona ecclesiis vel communitatibus donata fuerunt ad promovendum Ecclesiæ bonum; jamvero aliquando contingit Ecclesiæ bonum postulare ut hæc bona aliis transferantur vel cedantur, quia collegia, quæ eis fruuntur, existere desinunt, vel his bonis abutuntur, aut quia pax inter Ecclesiam et Statum retineri vel instaurari nequit sine partiali vel totali bonorum ecclesiasticorum cessione.

208. Revera hâc potestate aliquando, licet raro, usi sunt Romani Pontifices; ita *Clemens V*, in Concilio Viennensi, bona pleraque Templariorum in institutum S. Joannis transtulit; *Martinus V*, in C. Constantiensi, Teutonicæ genti indulsit ut retineret quædam bona ecclesiastica simoniace acquisita; *Benedictus XIV* episcopis Albaniæ facultatem concessit bona ecclesiastica injuste direpta condonandi possessoribus, ne hi secus in apostasiam laberentur; *Pius VII*, pro pacis bono felicique catholicæ religionis instauratione in Galliâ, declaravit eos qui bona Ecclesiæ alienata acquisierant, non esse molestandos.

209. (B) Quæ bona, ex *Cod.* c. 1514, impendi debent in usus præfinitos, nisi S. Pontifex, pro supremâ suâ potestate, ob bonum Ecclesiæ, aliter judicaverit. — Id enim patet ex quasi-contractu inter donatores et ecclesias quibus

bona data fuerunt. Aliunde, si quid aliud exigat Ecclesiæ utilitas, Supremus Pontifex donatorum voluntatem interpretari potest. Ad ipsum igitur recurrendum est pro commutatione piorum operum, quæ jam impleri nequeunt.

Art. III. De variis modis acquirendi dominium.

210. Quinque recensentur modi quibus acquiri possit dominium : *occupatio, accessio, hæreditaria successio, contractus, præscriptio*[1]. Ex his unus est *originarius*, quo videlicet acquiritur *res nullius*, seu nullum dominum habens; et hic dicitur *occupatio;* illi autem sunt *derivativi*, quibus acquiritur res jam sub alicujus dominio posita. De *successione* et *contractu* in alterâ parte hujus Tractatûs agetur, ubi *de contractibus;* hic autem 1° *de occupatione;* 2° *de accessione;* 3° *de præscriptione.*

§ I. De occupatione[2].

211. Conditiones ad legitimam occupationem requisitæ. (A) Occupatio est *apprehensio rei quæ nullius est, animo eam faciendi suam.* — Quatuor proinde requiruntur conditiones ut occupatio sit legitimus acquirendi modus : (a) ut res occupata sit *nullius;* si enim legitimum habeat dominum, occupatio illius, domino rationabiliter invito, furtiva est; (b) ut res *vere* et *realiter* apprehendatur : quæ tamen apprehensio *physica* vel *moralis* esse potest secundum naturam rei vel leges civiles; (c) ut occupans animum habeat *rem faciendi suam;* si enim aliam intentionem habeat, v. g. per talem locum transeundi, in domo per aliquos dies pernoctandi, non acquiritur dominium; (d) ut hic animus *exterius manifestetur :* secus neque cognosci, neque probari potest, nec proinde alios obligare; quænam autem signa externa requirantur infra exponetur.

Hodie valde limitatur jus *occupationis*, cum paucæ sint omnino *res nullius*, ac plerumque lege civili determinetur cujusnam sint

---

[1] *Labor* unus est quidem ex acquirendi modis; sed, quando versatur circa rem propriam, reducitur ad jus *accessionis;* si versatur circa rem *alienam*, ad contractum refertur.

[2] *Lugo*, disp. VI, n. 40-152; *Molina*, disp. 40-56; *Lessius*, lib. I, cap. 5, n. 28-67; *Billuart*, diss. IV, art. 2; *S. Alphons.*, n. 602-605. *Carrière*, n. 285-360; *Ball. P.*, n. 56-108; *Lehmk.*, n. 906-916.

bona vacantia[1]. Tria manent de quibus inquiri possit : *animalia*, *thesauri*, res *amissæ* aut *derelictæ*.

I. De occupatione animalium.

212. Triplicis generis distingui possunt animalia relate ad occupationem : (**a**) *fera*, seu *silvestria*, quæ naturali libertate fruuntur, ac dominum non habent; ut leones, aquilæ, vultures, lepores, pisces, etc.

(**b**) *Mansuefacta*, seu *cicurata*, quæ, licet per se feræ naturæ, industriâ humanâ dominio subjecta sunt, quales sunt columbæ ad columbarium redeuntes, apes in alveari; quibus annumerari possunt feræ iis in locis inclusæ e quibus evadere nequeunt.

(**c**) *Mansueta*, seu *domestica*, quæ ita hominum societati assuefacta sunt ut amplius non e potestate domini aufugiant, sed domesticis usibus inserviant, v.g. oves, gallinæ, canes, equi, etc.

1° *De occupatione ferarum.*

213. Principia. *Feræ, quæ nativâ libertate fruuntur, fiunt primi occupantis;* vere enim sunt nullius, ideoque a felici captore legitime occupari ac retineri possunt. Occupatæ autem censentur quando in potestate venatoris ita constituuntur ut evadere nequeant. Si vero jam captæ libertatem suam recuperaverint, iterum *nullius* fiunt : quod contingit, quando evaserunt et nonnsi cum magnâ difficultate a pristino domino iterum apprehendi possunt.

214. Corollaria. (A) Exinde inferri potest quid dicendum sit de ferâ ab uno *vulneratâ* et ab alio *captâ;* si enim ita vulnerata fuerit ut venatorem evadere nequeat, vere sub ejus potestate constituitur, nec ab aliis legitime capi potest; si vero fugere possit, aut venator eam prosequi desierit, suam libertatem recuparâsse censetur, et a primo occupante retineri potest[2]. Ita pleræque leges civiles[3], quibus in hâc materiâ obedire oportet.

---

[1] Cfr. *Cod. civ.*, art. 539 et 713, *Supplem.*, p. 47*.

[2] Eadem distinctio valet de ferâ laqueo irretitâ : si evadere nequeat, illius est qui laqueum posuit; si vero jam brevi sit evasura, fit primi occupantis, quamvis *æquitas* suaderet ut divideretur inter eum qui laqueum posuit et capientem, quum uterque ad feram capiendam cooperaverit.

[3] Pro *Galliâ*, vide *Villequez*, Droit du chasseur sur le gibier, 2e éd., 1884; brevius *Planiol*, I, n. 1248-1252, in *Supplem.*, p. 48*.

215. (B) Quoad eos qui in *fundo alieno* venantur, hæc statuenda sunt : (a) Si fundus sit *apertus*, etsi dominus prohibere possit ne quis, venandi causâ, ipsius agros invadat, feræ ibi captæ non ad dominum fundi, sed ad venatorem pertinent; exigere tamen potest dominus ut damna fundo illata compensentur[1]. — Si vero alienus fundus sit *clausus* et ad custodiam animalium ita septus, ut omnia sint vere sub potestate domini constituta, qui ea occupat contra justitiam peccat et ad restitutionem tenetur. — Si locus sit quidem *clausus*, sed *amplus*, læditur quidem justitia, sed stricte loquendo ea tantum restitui debent animalia quæ ipse dominus capere potuisset; simulque reparari damna quæ contingunt ex eo quod feræ non multiplicantur prout dominus legitime expectare poterat.

216. (C) *Pisces*, qui in *mari* vivunt vel in *fluminibus* quæ navigari valent, sunt primi occupantis, saltem jure naturali. In fluviis autem minoribus aut a fortiori privatorum stagnis, jus piscandi plerumque vicinis riparum dominis servatur; de quo vide leges civiles[2].

2° *De occupatione animalium mansuefactorum.*

217. (A) *Animalia mansuefacta tandiu manent sub dominio detinentis, quamdiu ejus custodiam non evaserint, neque consuetudinem revertendi amiserint.* Si vero per notabile tempus consuetudinem revertendi amiserint, v. g. si columbæ in aliud columbarium sese receperint, jam libertatem suam recuperaverunt, et fiunt primi occupantis, i. e., in casu allato, illius in cujus columbarium confugerunt.

Hinc examen apum nequit ab alio occupari, quamdiu dominus spem habet probabilem illud recuperandi; si vero illud persequi desierit, ab alio legitime capi potest[3].

Fraudibus et *artificiis* uti ad trahendum ad se et occupandum animalia cicurata injustum est, et sæpe graves dis-

---

[1] Jure civili *gallico*, si fera vulnerata fugiat in alienum fundum, hujus dominus prohibere potest ne venator vulneratam feram ibi capiat. Ita *Cassation* 29 avr. 1862, ap. *Plan.*, n. 1252, in *Supplem.*, p. 48*.

[2] Pro *Galliâ* adeatur *Planiol*, n. 1253-1261, in *Supplem.*, p. 48-49*.

[3] Hâc in re attendi debent leges civiles ; pro *Galliâ* : *Cod. civ.*, a. 564; L. 4 avril 1889, a. 9.

sensiones causat. — Quid autem sub nomine *fraudis* veniat determinari debet legibus civilibus aut consuetudine [1].

3° *De occupatione animalium domesticorum.*

218. Animalia *mansueta* manent sub dominio ejus ad quem pertinent, etiamsi aberraverint; quum enim suam libertatem nunquam habuerint, vere sunt objectum *permanentis* dominii; et si amissa fuerint, domino restitui debent, etiam mortua; quod valet etiamsi ab interitu erepta fuerint occupantis industriâ.

Jure *civili gallico* (L. 4 april. 1889, a. 5) *accessione* acquiri possunt animalia *de basse-cour*, quæ apud alium dominum se receperunt, post unum mensem computandum a die quâ hic alius dominus apud syndicum (*maire*) declaraverit hæc animalia a se recepta fuisse. Ut id in foro conscientiæ valeat, necesse est ut ignotus maneat primus dominus [2]; imo æquitas naturalis saltem suadet ut hæc animalia domino reddantur, si hic certo notus fuerit, etiam post plures elapsos menses.

219. **Corollarium** : *de violatione legum civilium circa venationem et piscationem.* Facultas venandi et piscandi lege civili variis modis restringitur. (A) Qui *sine debitâ licentiâ* venatur, *ex se* peccat quidem contra obedientiam legalem, sed *leviter* tantum, quia non agitur de re gravi; imo sæpe nec etiam leviter, quia multis persuasum est hanc legem esse mere pœnalem. Proinde ex hoc capite non est restitutioni locus, quum nullius jus strictum violetur.

220. (B) Qui vero venatur aut piscatur *tempore* vel *loco prohibito*, aliquando peccat contra justitiam, et quidem *graviter* vel *non*, prout damnum illatum grave vel leve fuerit. Talis enim prohibitio sæpe fit propter motivum utilitatis *publicæ* aut *privatæ*, ne videlicet animalia notabiliter minuantur, cum detrimento rei publicæ, vel ne segetes privatorum destruantur aut eorum jura venandi aut piscandi invadantur; igitur harum legum violatores damnum inferunt

[1] Tempore *sementis* et *messium* includi debent columbæ, ne damnum agris inferant, et si non includantur, cuique domino jus competit eas occidendi in proprio fundo et suas faciendi (L. 4 aug. 1789, a. 2).

[2] Si animalia domestica damnum inferant, id compensare tenetur dominus; si *volatilia* id præstent, occidi possunt a domino fundi, quamdiu sunt in ipso fundo (*Cod. civ.*, a. 1385; L. 28 sept. — 6 oct. 1791, tit. II, a. 12).

sive communitati, sive privatis, et ex hoc capite contra justitiam peccant; gravitas autem peccati pendet a gravitate damni illati; hinc applicanda sunt principia infra exponenda de damnificatore.

Hinc venatores qui *frequenter* illicitæ venationi operam dant (*braconniers*, *poachers*), *per se* graviter peccant, tum propter damnum aliis illatum, tum propter periculum quod incurrunt vi repellendi ac vulnerandi sylvarum custodes.

II. De occupatione seu inventione thesauri.

221. 1° **Notio thesauri.** Thesaurus definiri potest *res nobilis pretiosa et abscondita, cujus dominus inveniri nequeat.* Duo proinde requiruntur: (a) ut res pretiosa vere sit *abscondita*, non in loco patenti inventa; secus, erit res *amissa*, non autem thesaurus; (b) ut recte *res nullius* præsumi possit; hinc, si quis probare valet se esse hujus rei dominum, hæc non est thesaurus.

222. 2° **Cujus sit thesaurus?** (A) *Jure naturali*, totus est *inventoris:* cum enim sit res nullius, fit primi occupantis. Inventor autem merito dicitur qui, sive per se, sive per alium ad hunc finem conductum, primus eum detegit, seu visibilem reddit, quamvis nondum eumdem manu apprehenderit.

Ratio est quia thesaurus spectari nequit ut res *domini fundi*, cum non constet eum ab ejus majoribus ibi absconditum fuisse; neque ut res ejus qui thesaurum abscondit, cum ex hypothesi hic inveniri nequeat; ergo thesaurus est vere *nullius*, ac proinde primi occupantis.

223. (B) Lex vero *civilis* aliquid hâc de re determinare potest quod in conscientiâ obliget, cum agatur de re temporali ad Statum spectante. (a) Jamvero in *Galliâ*, multisque aliis regionibus, thesaurus in *alieno* fundo inventus inter inventorem et dominum fundi æqualiter dividitur [1]. Quæ lex æqua est; nam aliqua præsumptio adest thesaurum a progenitoribus domini absconditum fuisse, præsertim quando possessio fundi in eâdem familiâ per longum tempus continua fuit; aliunde Status definire potest ad quem pertineant bona, quorum dominium est incertum; ergo lex civilis in hoc casu in conscientiâ obligat, etiam ante judicis sententiam.

[1] *Cod. civ.*, art. 716; *Planiol*, I, 1268-1271.

224. (b) Jure civili gallico prohibetur ne aliorum fundi effodiantur ad inveniendos thesauros; si quis proinde *ex industriâ*, et *absque consensu domini*, thesaurum in fundo alieno quæsierit et invenerit, dimidiam partem domino fundi tradere debet, ex dictis; et insuper alterâ dimidiâ parte thesauri privatur: attamen hæc ultima dispositio ut *pœnalis* communiter habetur, nec proinde vim habet in conscientiâ ante sententiam judicis.

Qui pretio communi agrum emit, in quo suspicatur latere thesaurum, jure suo utitur, nec inventum thesaurum dividere tenetur cum pristino fundi domino; secus autem dicendum est de eo qui jam inventum thesaurum abscondit, et, empto agro, totum sibi vindicat; nam eo ipso quod eum invenit, jam dimidiam partem domino tradere debet.

III. De occupatione rerum amissarum.

225. **Notio.** *Amissa* bona dicuntur *quæ, nolente domino, ex ejus possessione exciderunt* quamvis abscondita non sint. — Differunt a *thesauro*, eo quod non *ex industriâ* absconduntur, et aliunde sæpe possibile est eorum dominum invenire.

1° **Principia juris naturalis.** (A) Res amissa manet sub dominio ejus qui involuntarie eam amisit, quamdiu rationabilem habet spem eam recuperandi; si vero, omnibus spectatis, talem spem non retinet, seu, aliis verbis, si moraliter impossibile est dominum invenire, res amissa fit *nullius*, et ab inventore legitime retineri potest.

Nonnulli quidem theologi contenderunt etiam in hoc casu dominum jus suum retinere in rem amissam; sed id communiter hodie negatur; nam in casu allato impossibile est ut dominium exerceatur circa rem amissam, et bonum publicum postulat ut hæc occupetur et ita humanis usibus inserviat.

226. (B) Inventor non tenetur ex *justitiâ* rem amissam tollere ut eam custodiat; sed ad id sæpe tenetur ex *caritate*, quando videlicet res secus peritura est. — Si vero eam susceperit, ex *justitiâ* tenetur, juxta communem sententiam, (a) diligenter rem *servare* tanquam bonus paterfamilias; (b) *probabilius* diligenter de domino *inquirere*, diligentiâ proportionatâ valori rei inventæ, non suis, sed domini expensis. Quæ duplex obligatio oritur ex *quasi-contractu* quo, rem amissam apprehendens, in se obligationem suscipit de eâ curandi tanquam bonus paterfamilias.

227. (C) Si *compareat dominus*, ante tempus ad præscriptionem requisitum, res ipsi reddi debet, deductis tamen expensis quas inventor subiit ad rei custodiam vel domini inquisitionem: has enim fecit tanquam domini mandatarius. — Nihil amplius ex *justitiâ* inventori debetur, nisi aliquod *præmium* promissum fuerit.

228. (D) Si, post adhibitam diligentiam, non compareat dominus nec adsit probabilis spes eum reperiendi, inventor *stricte* loquendo rem retinere potest, quia hæc ut res *nullius* haberi valet. Si vero de eâ disposuerit, posteaque compareat dominus, ante elapsum præscriptionis tempus, inventor ad nihil tenetur nisi in quantum exinde ditior evasit, ut infra dicetur de possessore *bonæ fidei*. Elapso autem tempore ad præscriptionem necessario, res fit inventoris.

Si quis vero culpabiliter de domino inquirere neglexerit, aut a fortiori rem absconderit, ne forte eam dominus recuperet, jam est possessor *malæ fidei*: de quo infra dicetur.

229. Communiter olim tenebant theologi rem amissam, cujus dominus inveniri nequibat, in pios usus esse impendendam; nam dominus rei amissæ jura sua non amisit, proindeque hâc uti non licet nisi secundum præsumptam ejus voluntatem; atqui præsumitur dominus velle ut res in pios usus impendatur, et ita spiritualiter sibi prosit.

Sed plerique hodierni theologi id negant; nam (a) minime constat dominium rei manere penes eum qui eam amisit sine probabili spe eam recuperandi, ut supra dictum est; (b) aliunde non constat talem esse intentionem præsumptam domini; hæc forsan fuit mens fidelium tempore quo fides et caritas prævalebant; hodie vero pauci sunt qui hâc de re curent; unum exoptant, videlicet rem fideliter servari, ut domino reddatur, si tandem aliquando hic notus fuerit. — Unde in praxi, non est imponenda distributio in pios usus.

230. 2° **Præscripta juris civilis.** Ubi lege civili de rebus amissis statuitur, ejus præscripta servanda sunt. Jamvero in Galliâ variæ sunt leges non quidem de omnibus sed de *quibusdam* rebus amissis[1]. Præterea in multis civitatibus

[1] Cfr. *Planiol*, I, n. 1282-1286. — Vide *Supplementum*, p. 50*-51*.

Municipia jusserunt ut res amissæ ad certum locum deferantur : hæc statuta non sunt quidem proprietatis determinativa, nec proinde ex justitiâ obligant; sed iis obedire æquum est.

IV. De occupatione bonorum derelictorum et vacantium.

231. **Notio.** *Derelicta* vocantur quæ dominus voluntarie a se abdicavit, nec in alios eorum dominium transtulit; v. g. fructus qui, messe jam peractâ, relicti sunt; ligna arida quæ in terrâ jacent; veteres panni qui abjiciuntur, etc.

Vacantia ea sunt quæ, mortuo domino, fiunt *nullius*, quia ex unâ parte defunctus per testamentum de bonis suis non disposuit, et ex alterâ nulli sunt hæredes qui successionem accipere possint aut velint.

232. **Principium.** Jure *naturali*, hæc bona, utpote *nullius*, *a primo occupante legitime occupari possunt.*

Sed in plerisque regionibus lex *civilis* statuit bona derelicta et vacantia ad Statum devolvi[1], exceptis tamen rebus mobilibus parvi momenti. Quæ lex rationi consentanea est, ac in conscientiâ servanda, saltem post sententiam judicis, juxta omnes; imo probabilius etiam ante hanc sententiam, quia hujusmodi lex non est pœnalis, sed determinativa proprietatis.

233. Minime autem pro *derelictis* habendæ sunt res *naufragio* amissæ (*épaves*) aut ad salvandam navem in mare projectæ, vel per *inundationem* abreptæ : illas enim domini non libere ac spontanee rejecerunt, sed in eas dominium retinere volunt, in quantum possunt; de his igitur idem dicendum est ac de rebus amissis. Hinc leges *civiles*[2] generatim severis mulctant pœnis eos qui hæc bona subripiunt; et merito, præsertim quando notum est ad quem hæc pertineant; nam furtum in hoc casu quamdam crudelitatis speciem induit.

[1] Pro *Galliâ*, cfr. a. 539 et 713 *Cod. civ.*; *Planiol*, I, n. 1243-1246.
[2] Pro *Galliâ*, Cod. civ., art. 717; *Planiol*, n. 1279.

§ II. De accessione[1].

234. Accessio est modus acquirendi dominium, vi cujus dominus alicujus rei, mobilis vel immobilis, *ea omnia legitime acquirit quæ res sua producit, vel eidem uniuntur.* — Duobus his principiis innititur : *Res fructificat domino ;* — *accessorium sequitur principale.* — Unde ex duplici capite oritur jus accessionis, ex *productione* et ex *unione.*

I. De jure accessionis in ea quæ producuntur, seu fructus.

235. **Principium.** Qui *plenum dominium* alicujus rei obtinet, jus habet ad *omnes fructus* ex eâdem nascentes, juxta illud : *Res fructificat domino;* et merito, cum dominium plenum importet jus fruendi. Si vero dominium dividitur, ita ut unus jus *disponendi* habeat, alter vero jus *fruendi,* hic suos faciet fructus, ut dictum est ubi de usufructu (n. 126).

236. **Species fructuum.** Jamvero quatuor distinguuntur genera fructuum : — (a) fructus *naturales,* qui sine ullo aut fere ullo labore sponte nascuntur, v. g. fœnum, arbores quædam, nonnulla poma ex arboribus pendentia; sed pauci sunt omnino in regionibus nostris qui sine ullo labore crescant; (b) fructus *industriales* qui nonnisi culturâ producuntur, ut quædam segetes et legumina, vinum, etc. — Sæpe fructus sunt *mixti,* quippe qui partim naturâ, partim labore gignuntur; (c) fructus *civiles,* qui non ex ipsâ re nascuntur, sed ex contractu circa hanc rem inito proveniunt, v. g. pretium locationis, annui reditus, pensiones, lucrum ex mutuo perceptum[2]; (d) *fœtus animalium,* id est pulli ex animalibus nati; quâ in re sequendum est principium : *partus sequitur ventrem,* seu qui legitime habet matrem, jus obtinet ad pullum ex eâ natum.

---

[1] *Lugo,* disp. VI, n. 153-174; *Molina,* Tr. II, disp. 57; *Billuart,* diss. IV, a. 2, § 8; *Carrière,* I, n. 369-394; *Crolly,* disp. XXVIII, n. 639-640; *Kenrick,* Tr. X, n. 67-74; *Ball. P.,* n. 109-137; *Lehmk.,* n. 916; *Haine,* q. 65-66.

[2] Quoad jus civile *gallicum,* cfr. *Cod. civ.,* a. 583-584; *Planiol,* I, n. 1619-1625; *Supplem.,* p. 51*.

II. De jure accessionis ex unione rerum.

Hoc accessionis genus occurrere potest tum quoad *mobilia*, tum quoad *immobilia*.

1° *De accessione quoad res mobiles*[1].

Quæ fieri potest tripliciter : *adjunctione*, *specificatione* et *commixtione*.

237. (A) **Adjunctione**, quâ ad diversos dominos pertinentes ita *uniuntur ut sine detrimento separari* nequeant ; v. g. gemma annulo aureo inserta, imago in alienâ telâ expressa, poema in alieno papyro scriptum. — Principium est *totam rem pertinere ad dominum rei præcipuæ, sub eâ tamen conditione quod hic alterius rei dominum indemnem præstet;* nam accessorium sequitur principale. Quid autem sit accessorium et quid principale, communi prudentium sensu, aut consuetudine aut lege civili definiendum est; v. g. pictura est certe quid principale relate ad telam super quam pingitur.

238. (b) **Specificatione**, vi cujus *ex alienâ materiâ conficitur res alius speciei*, v. g. si statua conficiatur ex alieno marmore, calcei ex corio ad alium pertinente, etc. Regula generalis est *dominum materiæ jus habere ad servandam rem ita effectam, laboris pretium solvendo*, — nisi tamen opera impensa longe superet pretium materiæ, v. g. si quis ex vili ligno pulcherrimam statuam sculpsit : quo casu artifex rem potest retinere, soluto materiæ pretio.

239. (c) **Commixtione**, quæ est conjunctio plurium rerum *æque principalium* ad diversos dominos pertinentium, ut si misceantur duo acervi frumenti, duo dolia vini. — Principium est *res commixtas fieri communem dominorum proprietatem pro ratâ parte cujusque*. Unde, si disjungi possunt, cuique domino reddatur pars sua; secus, vel res commixtæ dividendæ sunt pro ratâ parte cujusque domini ; vel totum vendi debet, ut pecunia dividatur pro ratâ cujusque parte[2].

2° *De accessione quoad res immobiles.*

240. Quæ accessio fieri potest vel hominis *industriâ*, vi-

---

[1] *Cod. civ.*, a. 565-577; in *Galliâ* vix locus datur harum regularum applicationi, propter aliam regulam infra exponendam : " En fait de meubles la possession vaut titre ". Cfr. *Supplem.*, p. 54*. — Regulæ, quas hic tradimus, e jure *civili Romano* desumuntur, sed a plerisque Gentibus accipiuntur, utpote rationi consentaneæ.

[2] In nonnullis regionibus, ut *Angliâ* et *Statibus Americæ Fœderatis*, lex civilis statuit ut qui *malâ fide* sua bona cum alienis miscuit, jus amittat ad sua recuperanda. Quæ lex, utpote *pœnalis*, non obligat nisi post sententiam judicis; et sæpe rigor legis a judicibus temperatur.

delicet ædificando, plantando aut serendo; vel *naturâ*, scilicet *alluvione* et *alvei mutatione*.

(A) In priori casu, dominium soli secum trahit dominium eorum quæ in eo ædificantur, plantantur aut seruntur etiam ab aliis : hæc enim omnia censentur impensis domini confecta. Naturalis tamen æquitas postulat ut qui *bonâ fide* in alieno fundo aliquid ædificaverit, plantaverit aut severit, compensationem accipiat pro labore et materiâ adhibitâ, in quantum saltem dominus ex his ditior evaserit.

Cæteroquin lex *civilis* hâc de re in variis regionibus plura statuit, quæ in conscientiâ obligant, utpote determinativa proprietatis[1].

241. (B) In posteriori casu, quando scilicet accessio fit per *alluvionem, alvei mutationem* aut *insularum formationem*, hæc generatim in variis regionibus admittuntur ut juri naturali consentanea : —

(a) Quidquid *paulatim* adjacenti ripæ accedit, — maris, lacûs aut fluminis recessu, — a domino fundi, qui ripæ adjacet, legitime acquiritur[2]; æquum est enim ut dominus fundi retineat ea quæ naturaliter huic fundo accrescunt, eo magis quia alio tempore aliquid sui prædii amittere possit.

(b) Si vero, *subito aquarum impetu* magna pars alicujus fundi ab eo divellatur, dominus fundi jura sua non amittit, et hanc partem avulsam sibi vindicare potest.

(c) Quando fluvius, mutato cursu, alveum relinquit, derelictus alveus legitime acquiritur ab eis quorum agri a flumine immersi sunt : æquum est enim ut pro ratâ parte damni compensatio eis tribuatur.

242. (d) Insulæ quæ in fluminibus efformantur ad dominum vicinioris ripæ pertinent. — Unde in multis regionibus distinctio fit inter flumina *navigabilia* aliaque : insulæ, quæ in fluminibus *navigabilibus* veluti creantur, Reipublicæ cedunt, quæ jus dominii in hæc flumina habet; — quæ in aliis fluviis efformantur legitime a domino vicinioris ripæ acquiruntur; si vero sint in medio fluminis, dividuntur inter riparios ex utrâque parte; fines autem utriusque dominii determinantur per lineam quæ in medio fluminis transducta supponitur, seu, ut aiunt, per *medium filum aquæ*[3].

[1] *Cod. civ.*, a. 552-555; *Planiol*, I, n. 1519-1546.

[2] In *Galliâ* speciales adsunt regulæ quoad alluviones *maris*, *lacuum* et *stagnorum*; *Cod. civ.*, a. 557-558; *Planiol*, I, n. 1517; *Suppl.*, p. 52*.

[3] *Cod. civ.*, a. 559-563; *Planiol*, I, n. 1515-1518.

§ III. De Præscriptione [1].

243. **Status quæstionis.** Præscriptio est modus *acquirendi dominium*, vel *se liberandi* ab obligatione per certum temporis lapsum, et sub conditionibus lege vel consuetudine determinatis.

Exinde sequitur duplicem esse præscriptionem : *acquisitivam*, quâ dominium vel jus acquiritur; *liberativam*, quâ quis ab obligatione se liberat. Prior merito vocatur *usucapio* [2].

Jamvero præscriptionem esse legitimum acquirendi modum, leges civiles et canonicæ plane agnoscunt. Sed quæstio est num hic modus sit æquitati consentaneus ac vim habeat in conscientiâ. Difficile quidem esset probare, *solo jure naturali* inspecto, longâ possessione dominium transferri. Sed *jus naturæ* id permittit et approbat ut bono societatis valde utile; et auctoritas suprema, vi *alti dominii*, jus naturale complet ac præscriptioni vim obligatoriam in conscientiâ confert, dummodo certis conditionibus vestita sit infra exponendis [3].

Dicemus 1° de *legitimitate* præscriptionis *acquisitivæ;* 2° de *conditionibus* ad eam requisitis; 3° de præscriptione *liberativâ*.

I. De legitimitate præscriptionis acquisitivæ.

244. *Principium :* **Præscriptio, debitis vestita conditionibus, est modus acquirendi dominium legitimus, etiam in foro conscientiæ.** Certum est.

---

[1] *Lugo*, disp. VII; *Lessius*, lib. II, c. 6; *Molina*, Tr. II, disp. 60-80; *Billuart*, diss. IV, art. 3; *S. Alphons.*, n. 504-517; *Carrière*, II, n. 395-500; *Ball. P.*, n. 133-221; *Marres*, lib. I, n. 400-427; *Lehmk.*, n. 917-927; *Noldin*, n. 389-397; *Thiers*, De la Propriété, l. I, ch. 13-14; *Pothier*, Traité de la Prescription; *Troplong*, De la Prescription; *Planiol*, I, n. 1391-1508.

[2] Sæpe præscriptio et usucapio indiscriminatim sumuntur; sed stricte, vi terminorum, præscriptio latius patet quam usucapio, cum hæc ad ea limitetur quæ *usu* capiuntur seu acquiruntur, dum illa sese extendat ad ea quæ per usum aut *non-usum* comparantur.

[3] Quidam tamen tenent præscriptionem oriri ex *solo jure naturæ*, saltem quando est immemorialis; alii ex *Jure Gentium;* alii ex *solo jure civili.* Cfr. *Carrière*, n. 402-409.

Siquidem ad legitimitatem præscriptionis in conscientiâ, sufficit ut suprema auctoritas civilis *potuerit* ac *voluerit* hanc vim eidem conferre. Atqui utrumque constat : —

245. 1° Civilis auctoritas *potuit;* Status enim, vi *alti dominii* quod in bona subditorum habet, illud præstare potest quod *bono publico* favet et aliunde *ex se* nullius jura lædit. (A) Atqui præscriptio, positis conditionibus infra exponendis, bonum societatis maxime promovet. Plurimi enim interest ut dominia *incerta* non maneant, nec *perennes* sint lites de rerum proprietate; nam si incerta manent ac lites timentur, agri aut negliguntur aut saltem non eâ, quam societatis utilitas postulat, industriâ coluntur; præterea familiarum pax turbatur, cum timendum sit ne qui se ditiores æstimant, mox per litem e domo quam per longum tempus *suam* esse censebant, expellantur ac bonis antea possessis spolientur. Jamvero, nisi admittatur præscriptio, haud raro dominia incerta erunt; nam quandoque *titulus* amittitur, nec facile probari potest legitimitas talis vel talis dominii, nisi præscriptionis ope; aliunde impugnari potest titulus ut *vitiosus*, et, quando agitur de facto quod longo jam tempore occurrit, ægre difficultas solvetur, ideoque innumeræ ac perennes erunt lites de legitimitate talis vel talis tituli, nisi præscriptionis vis obligatoria agnoscatur. E contra si longa possessio, quibusdam vestita conditionibus, titulo æquivalet, multo facilius erit lites solvere ac jura certo definire.

246. (B) Aliunde hujusmodi præscriptio *ex se nullius jura lædit.* Ut de ejus æquitate judicetur, non in uno casu particulari, sed *in genere* et *ex se* consideranda est. Atqui ex se, ante omnem eventum, non magis uni quam alteri favet; quisque scilicet parem habet timorem amittendi aut spem lucrandi. Quod sic illustrari potest : si alicujus reipublicæ cives communi consensu statuerent ut bona fierent illius qui ea per longum tempus bonâ fide possedit, nemo se læsum putare posset : hic enim esset contractus *aleatorius*, ante eventum omnibus pariter favens ideoque æquissimus. Porro quod cives pacto statuere possunt, id legislator decernere potest, omnium nomine, dummodo bonum publicum id postulet. Aliunde cives, hanc legem acci-

piendo, implicite contractum aleatorium inter se contrahunt.

Imo præscriptio *ex se* omnibus prodest; reddit enim quemque vigilantiorem et solertiorem; non pauci enim incuriæ et pigritiæ indulgerent, terrasque incultas quandoque relinquerent, nisi præscriptionis timore cogerentur suum dominium asserere et vindicare actus quosdam exercendo. — Ergo præscriptio ad bonum tum privatum tum sociale maxime confert; ergo Status potuit vim obligatoriam eidem tribuere in foro conscientiæ.

247. 2° Suprema auctoritas id *voluit.* Quod constat : (**A**) *Ex fine legis :* lex enim eo tendit ut pacem ac securitatem publicam promoveat[1]; porro talis finis attingi nequit, nisi præscriptio in conscientiâ valeat; secus enim personæ piæ et honestæ anxietatibus laborarent, dum aliæ minus honestæ sine scrupulo legis beneficio uterentur; et ita lex ad conscientias illaqueandas deserviret.

(**B**) *Ex verbis in lege adhibitis* et ex interpretatione jurisperitorum. Verba enim in variis Codicibus usurpata vel supponunt vel etiam aperte declarant dominium vere transferri aut acquiri[2]; imo in quibusdam regionibus discrimen fit inter præscriptionem proprie dictam, quæ *jura transfert,* et præscriptionem improprie dictam quâ *limitatur* tempus intra quod jura coram judicibus utiliter vindicari possunt[3], quin tamen in hoc casu amittantur; ex quo merito infertur præscriptione proprie dictâ dominium vere transferri, etiam in foro conscientiæ. — Quod confirmatur testimonio jurisperitorum, quorum multi explicite docent præscriptionem in conscientiâ valere, dummodo bona fides toto tempore possessionis perduraverit[4].

---

[1] Hanc fuisse legislatoris intentionem in conficiendo codice Gallico patet ex orationibus habitis coram Cœtu Legislativo; cfr. *Code et Motifs*, t. VII, p. 134 sp.

[2] Pro *Galliâ* id constat ex his aut similibus verbis : " La prescription est un moyen d'*acquérir* ou de *se libérer* par un certain laps de temps ... On ne peut d'avance renoncer à la prescription ... La prescription peut être opposée en tout état de cause, même devant la cour d'appel ... " (*Cod. civ.*, a. 2289-2224, in *Supplem.*, p. 55*-56*).

[3] Ita in *Angliâ* et *Statibus Americæ Fœderatis.*

[4] Apud *Carrière*, n. 420.

LIBRARY

248. (C) His argumentis accedit *auctoritas juris canonici*, quatenus videlicet asserit vel supponit præscriptionem in foro conscientiæ valere : " Sanctorum Patrum sanctiones et humanæ leges irrefragabiliter statuentes confirmaverunt, et nos in præsenti concilio cum omnibus, qui sunt nobiscum, irrefragabiliter confirmamus, ut omnes possessiones ad singulas provincias nostrorum fratrum pertinentes, a quibus per triginta annos possessæ sunt, *quiete* et *sincere* absque synodali proclamatione *perpetuo* teneantur, nullaque vox audiendi alicui adversario concedatur [1] ". Ita pariter *Conc. Later. IV* definit " ut *nulla valeat absque bonâ fide præscriptio* tam canonica quam *civilis*, cum generaliter sit omni constitutioni atque consuetudini derogandum, quæ *absque mortali peccato* non potest observari " [2]; ex quo infertur valere præscriptionem etiam civilem cum *bonâ fide*. — Jamvero, si Pontifices et Concilia ut legitimam in foro conscientiæ habuerunt præscriptionem jure civili romano introductam, eadem est ratio de eâ quam statuunt hodierni Codices, qui hâc de re romanam legem imitati sunt. — Quam doctrinam sancivit *Codex*, c. 1508.

II. De conditionibus ad acquisitivam præscriptionem requisitis.

Ut valeat præscriptio acquisitiva, quinque desiderantur conditiones his versibus expressæ :

Non usucapies, nisi sint tibi talia quinque :
Sit res apta, fides, titulus, possessio, tempus.

249. 1° **Res apta,** id est quæ ex naturâ suâ privati dominii sit capax, et simul lege positivâ non excludatur a præscriptionis ambitu. Jamvero (a) *res publicis usibus deputatæ*, ut viæ publicæ, plateæ, pontes, etc., a *privatis* præscribi nequeunt, quia ex eo quod usui publico destinantur, a privatis acquiri non valent, ut constat ex jure apud varias Gentes vigente; possent tamen ab aliquâ communitate contra aliam communitatem præscribi.

(b) *Res sacræ* quæ in dominio *privatorum sunt*, præscrip-

[1] *Decretal. Gregor. IX*, l. II, t. 26 de Præscript., c. 3, p. 382-283 ed Richter-Friedberg.

[2] Ap. *Deneing.*, n. 364.

tione acquiri a privatis personis possunt, non autem ad profanos usus; quæ in dominio *privatorum non sunt*, non a personâ privatâ, sed a personâ morali ecclesiasticâ contra aliam præscribi possunt (*Codex*, c. 1510).

(c) Pariter lex *ecclesiastica* prohibet ne quædam res præscribantur, propter bonum publicum, v. g. fines certi diœcesis vel parochiæ legitime constituti [1].

(d) Item *leges civiles* sæpe impediunt quominus bona quædam sub præscriptionem cadant; ita v. g. bona *dotalia* uxorum sub regimine dotali, bona *pupillorum*. Quâ de re Codices civiles adeantur.

250. 2° **Possessio**, id est occupatio et detentio rei, vel exercitium juris. Quæ quidem adeo necessaria est ut *sine possessione præscriptio non procedat*[2]. Ut autem valeat, quibusdam muniri debet dotibus; siquidem fieri debet: —

(A) *Animo domini*, non vero animo depositarii vel usufructuarii, etc.; agitur enim de dominio legitime acquirendo; atqui legitime acquirere non potest qui novit rem non esse suam, sed depositam, vel locatam, etc. — Hinc qui rem *proprio* nomine possidet, sibi præscribit; qui vero *alieno* nomine, ut tutor nomine pupilli, non sibi sed pupillo præscribit; sed qui per *alterum*, v. g. famulum, procuratorem, rem detinet, eam sibi acquirere potest.

251. (B) *Pacifica* et *continua;* si enim sit *violenta*, jam non est possessio, sed invasio[3]; nec nisi desinente violentiâ incipit possessio utilis; — si vero *suspendatur* vel *interrumpatur*, antequam tempus requisitum jam elapsum fuerit, deest una e conditionibus ad præscriptionem requisitis. Id autem discriminis est inter suspensionem et interruptionem: a) *prior* impedit quidem ne præscriptio currat, propter legis

[1] Alia enumerantur in *Codice*, c. 1509, præsertim: quæ sunt *juris divini* aut obtineri possunt ex solo privilegio apostolico; jura spiritualia, quorum laici non sunt capaces, si agitur de laicis; eleemosynæ et onera missarum; beneficium ecclesiasticum sine titulo; jus visitationis et obedientiæ; solutio cathedratici.

[2] Reg. juris 3 in Sexto.

[3] Dicit quidem *Ball. P.* (n. 173) id non requiri jure naturali, sed ex *Codice Gallico* desumptum esse; in hoc autem jus gallicum jure naturali consentaneum esse nemo est qui non videat. Cfr. *Supplem.*, p. 56*.

præscriptum, — quando v. g. agitur de bonis minorum vel uxorum; — sed quando impedimentum jam desiit, tempus præcedens suspensionem cum tempore subsequente jungitur. (b) *Posterior* vero existit quando deficit una e conditionibus ad præscriptionem necessariis, — v. g. si bona fides cessat, aut utiliter obstat dominus; — et ita præscriptioni nocet ut tempus antea elapsum pro nihilo habeatur.

252. 3° **Tempus requisitum**, quod non lege naturali, sed lege positivâ, canonicâ aut civili determinatur.

(A) Jure *canonico*, (a) bona Ecclesiæ Romanæ, cum mobilia pretiosa tum immobilia, non præscribuntur nisi spatio centum annorum [1].

(b) Bona *immobilia aliarum ecclesiarum*, monasteriorum, hospitalium et aliorum locorum religiosorum triginta annis præscribuntur [2]; his æquiparanda sunt *mobilia pretiosa*. — Quædam monasteria speciali privilegio gaudent; ita contra monasteria *Benedictinorum* præscribi nequit nisi sexaginta annis; contra monasteria *Cisterciensium* et *Mendicantium* nonnisi centum annis.

(c) *Bona mobilia aliarum ecclesiarum* triginta annis præscribuntur. — Attamen *S. Alphonsus* probabiliter tenet (n. 510) hæc bona præscribi *tribus* annis, dummodo adsit *titulus*.

(B) Jure *civili*, tempus requisitum diversum est pro variis Gentibus; unde de hoc agemus in *Supplemento* [3].

253. 4° **Bona fides**, quæ duplex esse potest: *theologica* et *juridica*.

(A) Bona fides *theologica* est *judicium prudens quo possessor credit rem esse suam*, aut saltem *juste ab ipso possideri*.

(a) Jamvero deficit judicium *prudens*, quando gravi non innititur fundamento, v. g. quando quis graviter neglexit rem diligenter investigare. Ignorantia autem *invincibilis*, sive facti, sive juris, bonæ fidei non officit.

Deest etiam bona fides statim ac possessor advertit se rem alienam possidere; aut etiam, si de proprio jure serio

[1] *Codex*, c. 1511, § 1.

[2] *Ibid.*, § 2.

[3] Pro *Galliâ*, Cfr. *Cod. civ.*, a. 2260-2280; *Planiol*, n. 1402-1488; *Supplem.*, p. 59*.

dubitans, rem nihilominus invadit ab alio possessam. Sed, si possessioni jam bonâ fide inceptæ dubium superveniat, ac, re diligenter investigatâ, maneat, potest rem retinere, juxta illud : *in dubio melior est conditio possidentis;* etsi enim certus non sit moraliter rem esse suam, eam tamen *legitime possidet.*

254. Hic autem oritur quæstio num legitime præscribat possessor bonæ fidei, qui *antecessori malæ fidei* succedit. Distinguendum est : si *immediate* succedit antecessori, cujus mala fides *certo* constat, tanquam hæres *universalis* aut ex *titulo universali* (infra, n. 702), legitime non præscribit : cum enim personam defuncti juridice repræsentet, ejus obligationes suscipit, ideoque tenetur domino restituere id quod antecessor malâ fide possidebat. Attamen si malam fidem antecessoris noverit solum post elapsum tempus ad præscriptionem *tricenariam* requisitum, rem licite retinet, dummodo titulus antecessoris non fuerit vitiosus seu non translativus proprietatis. — Hæres vero, *mediatus*, probabiliter saltem, et *a fortiori* successor *particularis* legitime præscribunt, quia juridice personam antecessoris non induunt, ideoque præscriptionem bonâ fide incœptam continuare possunt.

255. (b) *Bonam fidem theologicam necessariam esse toto tempore præscriptionis*, ut hæc valeat *in conscientiâ*, certo constat : — 1) *auctoritate;* siquidem *Alexander III* ait[1] : "Vigilanti studio cavendum est ... ne *malæ fidei* possessores simus in prædiis alienis ... quoniam nulla antiqua dierum possessio *divino jure* juvat aliquem malæ fidei possessorem, nisi resipuerit, postquam se noverit aliena possidere, cum jure etiam bonæ fidei possessor dici non possit". Idem apertius docet *Codex*, can. 1512 : "Nulla valet præscriptio, nisi bonâ fide nitatur, non solum initio possessionis, sed toto possessionis tempore ad præscriptionem requisito."

2) *Ratione;* nam statim ac quis conscius est rem a se possessam esse alienam, nec juste possideri, antequam tempus ad præscriptionem requisitum elapsum fuerit, tenetur eam domino quamprimum moraliter restituere; secus injustus fit alienæ rei detentor ac justitiam lædit; nam *res clamat domino.* — Proinde si quæ leges civiles in quibusdam casibus bonam fidem non requirunt, forum conscientiæ sub hoc

[1] Ibid., c. 5, p. 383 ed. cit.

respectu attingere nolunt[1]; vel, si voluerunt, vi carent utpote juri naturali ac divino oppositæ; jus enim naturale postulat ut nemini fraus et mala fides patrocinetur; secus fures incitarentur ad alienas res invadendas, ac totus ordo socialis perturbaretur.

256. (B) Bona fides *juridica* ea est quam *leges civiles* requirunt; et cum præscriptio suam vim non solum a jure naturali, sed etiam a jure civili assequatur, bona fides juridica ad valide et licite præscribendum requiritur, quoties justâ lege exigitur.

Jure *gallico*, bona fides in eo consistit quod possessor putat eum a quo rem accepit, vi tituli translativi proprietatis, vere esse hujus rei dominum. Hæc præsumitur, nisi contrarium probetur, et sufficit ut *ab initio* possessionis existat[2]. Non requiritur in præscriptione *triginta* annorum, sed in præscriptione *decem* aut *viginti* annorum vel breviori[3].

257. 5° **Titulus,** id est causa, seu ratio propter quam possessor putat rem esse suam; v. g. emptio, donatio sunt tituli ex quibus emptor vel donatarius existimant se esse rei emptæ vel donatæ dominos.

(A) Titulus est *verus*, quando valide dominium transfert; *apparens*, quando, propter aliquod vitium, dominium non transfert, sed illud transferre censetur; *vitiosus*, cum ex naturâ suâ non est proprietatis translativus, v. g. locatio, depositum.

(B) Titulum *verum* hic non requiri ex eo patet quod secus præscriptio ad nihil valeret. — Titulus vitiosus certo præscriptioni nocet, cum ex eo constet possessorem non esse dominum[4].

---

[1] Quod constat pro Codice civili gallico ex declarationibus eorum qui legem proposuerunt; ita *Bigot-Préameneu*, Exposé des motifs, post vindicatam præscriptionis utilitatem ac necessitatem, addit : " Mais ce sacrifice, exigé pour le bien public, ne rend que plus coupable dans le for intérieur celui qui ayant usurpé, ou celui qui étant certain que son engagement n'a pas été rempli, abuse de la prescription légale. Le cri de sa conscience est la seule ressource que la loi puisse laisser au propriétaire ou au créancier qui aura laissé courir contre lui la prescription ".

[2] *Planiol*, n. 1431-1434; *Cod. Civ.*, art. 550 et 2269; *Supplem.*, 59*.

[3] *Cod. civ.*, art. 2262, 2265, 2266, 2275; *Planiol*, n. 1431-1434; *Supplem.*, 59*.

[4] Hinc axioma : " Melius est non habere titulum quam habere vitiosum "; nam aliquando *sine titulo* quis præscribere potest, minime autem cum titulo vitioso.

(C) Titulus *apparens* potest esse : (a) *coloratus*, quando *speciem* veri tituli habet, etiamsi, ob *occultum defectum*, sit invalidus; v. g. emptio rei furtivæ; (b) *putativus*, seu *existimatus*, quando quis prudenter credit se esse dominum, quanquam reipsa dominus non est; ita qui aliquid possidet vi testamenti per aliud revocati; (c) *præsumptus*, qui revera non existit, sed, propter diuturnam possessionem, lege existere supponitur.

258. Quibus positis, jure *naturali* ad præscriptionem sufficit titulus *coloratus* vel *putativus*, quia cum utroque bona fides existere potest; imo, accedente saltem jure positivo, titulus *præsumptus* ad præscriptionem *longissimi temporis* sufficit, quia diuturna possessio merito præsumitur non esse sine titulo; nisi tamen adversarius probare valeat in casu nunquam adfuisse titulum : præsumptio enim veritati cedit.

Jus autem *civile* de titulo non idem est apud varias Gentes[1].

III. De præscriptione liberativâ.

259. **Notio.** 1° Ex legis civilis dispositione, quæ tamen diversa est quoad varias Gentes[2], debitor a suis obligationibus liberari potest per certum temporis lapsum. Ad hoc non requiritur possessio proprie dicta, quæ in re hujusmodi impossibilis evadit, sed sufficit *non-exercitium* juris creditoris. Nec exigitur titulus, sed potius contra titulum creditoris possidetur. Bona fides pariter lege civili non requiritur nisi *negative*, quatenus debitori deferri potest juramentum de solutione peractâ vel non. Necesse est tamen ut obligatio sit præscriptibilis, id est capax extinctionis; unde præscribi nequit contra obligationem juris naturalis aut divini.

Relate ad tempus requisitum, præscriptio est *longissimi* vel *longi* temporis, quando triginta aut decem annis completur; *brevis* temporis, quando quinque vel sex anni exi-

[1] *Codex civ.*, *Galliæ*, a. 2236-2241; 2262, 2263, 2265, 2267, 2279; *Planiol*, n. 1422-1430; *Supplem.*, p. 57* sq.

[2] Pro Galliâ, *Cod. civ.*, a. 2262, 2271-2280. — Sensum art. 2279 : " *En fait de meubles, la possession vaut titre* ", declaramus in *Supplem.*, p. 61*.

guntur; *brevissimi* temporis, quando *tres* vel pauciores anni sufficiunt.

260. 2° **Ejus vis in conscientiâ.** (A) *Præscriptio longissimi vel longi temporis valet etiam in foro conscientiæ.* Huc enim recurrunt argumenta superius (n. 253) exposita. Nam potuit ac voluit legislator hanc vim illi præscriptioni tribuere, propter bonum publicum. Præcipua motiva quæ id postulant ad hæc tria reducuntur : (a) post longum tempus, merito præsumitur debitum solutum fuisse : non solent enim creditores tamdiu exspectare; (b) grave esset onus pro debitoribus ultra decem annos servare solutionis testimonia, et magnam pecuniæ summam tradere, quam antea solutam putabant; (c) expedit ut creditorum incuria ac negligentia puniantur, quo vigilantiores reddantur.

261. (B) Præscriptio *brevissimi temporis* in conscientiâ non valet, quia leges id explicite vel implicite declarant; non enim denegant actionem creditori nisi in quantum præsumitur solutionem jam fuisse peractam; unde, si juramento[1] vel alio modo probetur hanc non fuisse peractam, cogitur debitor ad solvenda debita.

262. (C) Quoad præscriptionem *brevis* temporis controvertitur. Judicio nostro, res pendet a mente legislatoris; *potuit* siquidem hanc vim præscriptioni quinque vel sex annorum tribuere, propter motiva superius allata (n. 268); utrum *voluerit* necne, pendet ab ipso tenore legis.

Jamvero in *Gallia* legislator satis clare mentem suam exposuit ex eo quod nullam admiserit probationem in gratiam creditoris, dum e contra permisit juramentum deferri debitori in casu præscriptionis brevissimi temporis; ex hoc enim valde probabiliter infertur illum voluisse præscriptionem brevis temporis in conscientiâ valere. Unde in praxi ad restitutionem cogendus non est qui bonâ fide hoc privilegio legis usus est.

263. 3° *De bonâ fide in hâc præscriptione requisitâ.* (A) Generatim requiritur *bona fides theologica* ad se liberandum in conscientiâ; si quis enim conscius sit debitum non fuisse solutum, eo ipso agnoscit rem quam possidet esse

[1] " Néanmoins, ceux auxquels ces prescriptions seront opposées, peuvent déférer le serment à ceux qui les opposent, sur la question de savoir si la chose a été réellement payée ". (*Cod. civ.*, *gall.* a. 2275.)

alienam, eamque reddere debet quamprimum moraliter : secus fit injustus rei alienæ detentor.

(**B**) Sunt tamen quædam exceptiones, quæ ex ipsâ rei naturâ facile intelliguntur : (**a**) quando quis contra *servitutem* præscribit, non tenetur *monere* alium de jure servitutis quod brevi extinguetur; sed, quamvis conscius sit juris alieni, expectare potest donec jus illud extinguatur.

(**b**) Pariter si quid debetur ex sententiâ pœnali, propter culpam mere juridicam, debitor stricte loquendo expectare potest donec mulcta seu compensatio ab alio exigatur.

Sed in his aut similibus casibus proprie loquendo non deficit bona fides; qui vero est conscius debiti, vel juris alieni, *passive* se habet.

Et hæc sufficiant de modis acquirendi dominium et existentiâ juris.

Caput ij.

DE INJURIA, SEU DE LÆSIONE JURIS.

264. Notio ac species. Etiamsi jus *licite* violari nequeat, de facto sæpe læditur, et actus quo violatur jus alienum merito vocatur *injuria* (*in*, *jus*, id est juris negatio). Apud *jurisperitos*, aliosque multos, injuria frequenter sumitur sensu restrictivo pro injustâ *honoris* læsione; sed hic vocabulo utimur ampliori sensu ad significandam *quamlibet læsionem juris stricti.*

Injuria ab *injustitiâ* proprie distinguitur sicut actus ab habitu : *prior* scilicet est *actus* quo violatur jus alterius strictum, *posterior* autem est *habitus* tales actus eliciendi. Quandoque tamen sensu lato hæc duo vocabula indiscriminatim sumuntur.

Ratione *moralitatis*, injuria est *formalis*, seu *imputabilis*, quando quis *scienter* ac *volenter* jus alterius lædit; *materialis*, quando *involuntarie* jus alienum violatur, v. g. ex ignorantiâ aut fortuito casu.

265. Divisio capitis. Tot sunt injuriarum genera quot sunt diversa bona quæ violari possunt. Jamvero triplicis generis sunt bona ab hominibus possessa : bona *corporis*, bona *animi* ac bona *fortunæ;* triplex proinde injuriarum genus distingui potest; antequam vero de singulis disputemus, pauca de injuriâ et crimine in genere prænotanda sunt

I. Prænotanda.	De causis ac remediis criminum. Principia generalia de injuriâ.
II. De injuriis circa bona *corporis.*	De suicidio. De homicidio. De duello. De bello.

III. De injuriis circa bona *animi*	De judicio temerario / De detractione } seu de læsione famæ. De contumeliâ, seu de læsione honoris. De mendacio, seu de læsione veritatis. De violatione secreti.
IV. De injuriis circa bona *fortunæ.*	Natura furti ejusque gravitas. Causæ excusantes ab occupatione rei alienæ.

Art. I. Prænotanda de crimine seu injuriâ in genere.

Cum sacerdos catholicus non solum de licito et illicito judicare debeat, sed etiam criminum causas ac remedia cognoscere, quo efficacius injustitiam cohibeat, dicemus : 1° de criminum causis ac remediis; 2° de principiis generalibus circa injuriam.

§ I. De criminum causis ac remediis.

266. Schola *Lombrosiana*, sic nuncupata a duce *Cæsare Lombroso*[1], contendit internas criminum causas esse defectus quosdam naturales *anatomicos*, *physiologicos* ac *mentales*, — quibus accedunt causæ externæ *sociologicæ*, seu ex ipso societatis statu orientes; ex quo infertur crimina non esse homini imputabilia, cum hic libertate careat; nec proinde proprie punienda, sed solum meliori quo fieri potest modo præcavenda esse, ad tuendum ordinem socialem. Hujusmodi theoria e systemate *evolutionis* deducitur; cum enim, inquiunt, homo e bruto descendat, mirum non est quosdam esse homines qui, propter *atavismi legem*, propius ad bruta accedant, eorumque pravos instinctus imitentur; revera gravium criminum

[1] *Lombroso*, natus Venetiis, 1836 : Le Génie et la Folie, 1864; L'Homme criminel, 1875; La femme criminelle, 1896; L'Homme délinquant, 1897; L'Anthropologie criminelle, 1890; Nouvelles recherches de Psychiatrie, 1892; Les Applications de l'Anthropologie criminelle, 1892, etc. — Inter ejus discipulos numerantur in *Italiâ : E. Ferri*, Nuovi orrizonti; L'omicidio, Turin, 1890; Criminal Sociology, New York, 1896; Les Criminels dans l'Art et la Littérature, 1897; *Garofalo*, La Criminologie, 2e édit. Paris, 1890; in *Galliâ : Dr Letourneau*, Préface de l'Homme Criminel; *Dr Féré*, Dégénérescence et Criminalité, Paris, 1888; in *Angliâ : Thompson; Maudsley*, Physiology and Pathology of the Mind, 1867; Responsibility in mental disase, 1874; in *Austriâ : Benedik;* et modo generali positivistæ ac materialistæ; non omnes tamen eodem modo has theorias exponunt.

rei caracteres *anatomicos*, *physiologicos* et *psychologicos* præ se ferunt, quibus brutis, ac primævis barbaris hominibus similes esse videntur, et specialem *typum* efformant quem vocant *type criminel*[1]; ad crimen etiam impelluntur lege *hereditatis* multisque *socialibus* causis.

Nostri non est propositi liberum hominis arbitrium hic probare, de quo agitur in *Philosophicis Institutionibus;* sed pauca de criminum causis dicendo, quid veri quid falsi in hodiernis *Criminalistarum* theoriis inveniatur breviter exponemus[2].

I. De causis ad crimen impellentibus.

267. 1° **Quid de causis anatomicis?** Inter varios defectus anatomicos, quibus, juxta *Lombroso*, scelesti homines præditi sunt, quidam esse possunt qui cerebrum ita deforment ut intellectualium facultatum exercitium, proindeque conscientiæ, minuant aut impediant, et sic liberum arbitrium extenuent aut penitus tollant; qui tali vitio laborant *semi-fatui* aut *amentes* dicuntur, et quando crimina patrant sub influxu innatarum propensionum, vel parum vel nullomodo rei sunt, secundum gradum libertatis qui in ipsis manet. — Fatemur pariter ex quibusdam vultûs aut corporis lineamentis, aliisve externis signis aliquando conjici posse existentiam pravarum proclivitatum, quæ, sive innatæ sive acquisitæ, ad actus vitiosos plus minusve voluntatem inclinant; ideoque sapiens judex, non solum in foro conscientiæ, sed etiam in foro externo, his omnibus uti potest ad dijudicandum de gravitate criminum. — Sed ex hoc minime sequitur *semper* et *ubique* omnia crimina ab omni

[1] Quædam exempla afferamus, quæ ex operibus Lombrosianis contrahit *Tarde*, La Criminalité comparée. 5e édit. Paris, 1902, p. 11 sq.; " Anatomiquement, le criminel est en général grand et lourd. Je ne dis pas fort, car il est faible de muscles, au contraire. Par sa taille et son poids moyens, il l'emporte sur la moyenne des gens honnêtes; et cette supériorité est plus remarquée chez l'assassin que chez le voleur... Les malfaiteurs ont le front fuyant, étroit et plissé, les arcades sourcilières saillantes, les cavités oculaires très grandes, comme celles des oiseaux de proie, les mâchoires avancées et très fortes, les oreilles écartées et larges, *en anse :* ce sont là des traits bien nets de sauvagerie. Ajoutons-y diverses anomalies qu'il serait trop long d'énumérer, et en particulier le défaut de symétrie crânienne ou faciale..."

[2] Ad quod melius intelligendum, vide *Tr. de Actibus Humanis*, n. 87-136.

culpâ morali excusanda esse, eo quod patrata fuerint ab eis qui, propter *anatomicas deformitates*, morali sensu carere censentur.

268. Revera : (**a**) Congressus anthropologicus, *Parisiis* habitus, an. 1889, declaravit ex investigationibus anatomicis hucusque peractis minime constare ne unum quidem characterem esse qui scelestis hominibus exclusive competat, proindeque jurisperitos ac judices nil certi ex anatomicis deformitatibus deducere posse quoad criminum imputabilitatem [1]. (**b**) Judices, qui per multos annos de criminibus accuratas investigationes peregerunt, asserere non dubitant nullum esse signum physicum ex quo sontes ab honestis viris dignosci valeant; varia enim signa, a *Lombroso* ejusque discipulis allegata, reis et innocentibus plerumque communia sunt [2]; imo hujus scholæ fautores plane admittunt hæc signa, quamvis frequentius in sontibus inveniantur, haud raro etiam in bonis inveniri [3].

269. 2° **Quid de causis psychologicis, et præsertim amentiâ?** Cum causæ mere anatomicæ ad explicandum crimen impares sint, schola *Lombrosiana*, vestigiis inhærens

---

[1] Ita *Benedick*, qui prius Lombrosianis theoriis plus æquo faverat, in congressu *Parisiensi* declaravit : " Toutes ces méthodes craniométriques indiquent plus de dilettantisme que de rigueur scientifique... les juristes ont bien raison de se méfier des présents que leur font les anthropologistes." (*Archives d'anthrop. criminelle*, 1889, p. 555.) Idem aperte dixerunt *Manouvrier*, *Topinard*, *Brouardel*, ap. *L. Proal*, Le crime et la peine, 3e édit. Paris, 1899, p. 82-83; cfr. *Tarde*, La Philosophie pénale, 3e édit. Paris, 1892, p. 218-236.

[2] Ita, inter alios, *L. Proal*, op. cit., p. 82 : " Il n'y a pas de caractères physiques distinguant le malfaiteur de l'honnête homme. Mis en contact par ma profession avec les criminels, je crois que les assassins sont aussi bien dolichocéphales que brachycéphales... Le visage des prévenus ne me paraît pas plus asymétrique que celui des honnêtes gens ; le nez des voleurs ressemble à celui des escrocs ; les dents, les oreilles, les mains des accusés ne présentent pas de particularités exceptionnelles. Mon expérience judiciaire ne me permet pas davantage d'admettre l'existence d'un type criminel effaçant le type national."

[3] *Lombroso*, L'Anthropologie criminelle, Préface et passim, v. g. p. 40-56. Ita etiam *Garofalo*, op. cit., p. 71, post relata hujusmodi signa, scribit : " Aucun de ces caractères n'est constant, mais d'après la comparaison avec les non délinquants, leur fréquence est bien plus grande dans le monde criminel."

Dis Despine, contendit scelestos homines quâdam mentis congenitâ *imbecillitate* laborare, quæ amentiæ affinis est, et *moralis sensus carentiam* importat; cujus rei signum est multos ex illis *epileptico morbo* infestari, qui sæpe absconditus, seu, ut aiunt, *larvatus* manet. Quod probare conatur ex eo quod sontes generatim (a) nulla signa pudoris, erubescentiæ, contritionis pro præteritis criminibus aut firmi propositi quoad futura exhibent; (b) facile eadem scelera iterum patrant; (c) nec dubii hærent, sed incunctanter crimen committunt, et quidem absque ullâ misericordiâ erga innocentes quos occidunt; (d) aliunde imprudenter et improvide agunt, ac proinde facile capiuntur.

270. Fatemur equidem quosdam esse qui insaniâ laborent, ideoque a morali culpâ immunes sint, dum scelera patrant. Sed ex publicis documentis constat paucissimos esse qui amentiâ vel morbo epileptico ad crimen impellantur[1].

271. Aliunde argumenta superius allata nil probant; nam (a) si quidam inter reos nulla contritionis signa præbent, non pauci sunt qui de criminibus patratis sincere doleant, et non solum honeste, sed etiam præclare vivant, actus quandoque heroicos perficiendo, directe contrarios vitiosis actibus quos antea patraverant, ut constat ex testimonio eorum qui de sontium emendatione curant[2].

(b) Nec mirum est eos, qui sæpe aliquot scelera commiserunt, facilius in eadem relabi, cum repetitis actibus consuetudo formetur ac propensio in malum augeatur; sed ex hoc minime sequitur hujusmodi actus non esse liberos nec imputabiles; difficilius est quidem in hoc casu pravis resis-

[1] " Sur 5,432 prisonniers, Bruce Thompson (disciple de Lombroso en Angleterre) n'a trouvé que 57 épileptiques. D'après la statistique pénitentiaire publiée par le ministère de l'Intérieur en 1882, sur 8,071 jeunes détenus des deux sexes on a constaté 10 cas d'épilepsie chez les garçons et 6 pour les filles; sur 13,392 hommes détenus et 2,290 femmes détenues au 31 décembre 1881, on signalait, à la fin de cette année, 27 hommes et 1 femme non aliénés, mais ayant eu des attaques d'épilepsie. Pendant l'année 1882, cette affection est relevée chez 16 hommes et 7 femmes. M. Lombroso lui-même reconnaît que sur 100 prisonniers italiens il n'y a que 5 épileptiques." (*L. Proal*, op. cit., p. 85).

[2] Quorum testimonia vide ap. *Proal*, op. cit., p. 110.

tere propensionibus, non autem impossibile : consuetudo consuetudine vincitur.

272. (c) Quandoque evenit ut crimina incunctanter, violentâ ad id impellente passione, patrentur : et ex hoc capite minui potest libertas et imputabilitas. Sed plerumque nonnisi *pedetentim* graviora delicta committuntur, post minora pluries jam admissa, ut constat ex documentis cum publicis tum privatis [1]; exinde fit ut majores pœnæ *recidivis* infligantur, et judices, qui de criminibus inquirunt, plerumque detegant non pauca ejusdem generis delicta a sontibus patrata fuisse. — Verum est pariter a plerisque reis nullam miserationem exhiberi eo ipso tempore quo scelus perficitur; sed sæpe, post patratum crimen, scelestissimi viri ita misericordiâ moventur ut lacrymas fundant [2], si tamen excipiantur casus in quibus ex odio aut vindictâ deliberate homicidium commissum est : hujusmodi enim passiones mentem ac moralem sensum valde obnubilant, nisi ab initio strenue impugnentur ac vincantur.

(d) Nec generatim imprudenter agunt sontes; nam ex publicis documentis constat multos ex eis ignotos manere, eo quod solerter a magistratibus se abscondunt [3]. Unde si *pauci* improvidos sese ostendunt, in *quibusdam* adjunctis, non logice exinde infertur *omnes* et *permanenter* mentis infirmitate laborare.

273. 3° **Quid de hæreditatis lege?** Hæreditate quosdam *physicos* morbos ac defectus a parentibus in filios transmitti omnibus notum est; eodem modo, quamvis nec tam universaliter nec tam efficaciter, quasdam *mentis* aptitudines in posteros transire communiter tenetur, propter nexum qui inter corporis dispositiones ac mentis facultates existere

[1] *Proal*, op. cit., p. 117-118 — [2] Ibid., p. 120.

[3] "Pour plus de précision, je vais emprunter quelques exemples à la statistique criminelle de 1880. De 1875 à 1880, il y a eu en moyenne par an 34,501 individus jugés pour vols; mais les auteurs de 38,682 vols sont restés inconnus et les auteurs présumés de 2,720 autres vols ont été renvoyés des poursuites pour charges insuffisantes. Plus de six dixièmes des voleurs sont restés impunis. Dans la même période, il y a eu 197 individus jugés pour assassinat, mais les auteurs de 72 assassinats sont restés inconnus, et 77 ont été renvoyés des poursuites pour charges insuffisantes". (*Proal*, op. cit., p. 115-116.)

agnoscitur. Quoad *morales* propensiones, fatemur etiam eas quandoque a parentibus in filios transfundi, eas præsertim quæ cum corporis et sanguinis habitudine magis intime connectuntur, quales sunt inclinationes ad ebrietatem, vitia carnis, iracundiam, etc. Hinc in plerisque regionibus allegantur exempla familiarum, in quibus vitia quædam per multas generationes transmissa fuisse videntur [1]. Præterea hujusmodi congenitæ propensiones multum *educatione* augentur, quamdiu filii sub parentum potestate et influxu manent. Proinde, quoties judicatur de gravitate criminum quæ commissa sunt a filiis, quorum parentes vitiis addicti fuerant, mitius sane cum eis agendum est.

274. Attamen ex hoc minime constat eos ab omni culpâ morali immunes esse. Hæreditate siquidem et educatione multum augentur pravæ inclinationes, sed non sunt irresistibiles, nec penitus libertatem extinguunt. *Experientiâ* enim constat non paucos, e vitiosis parentibus ortos, præclaras virtutes coluisse, et ex adverso plures, ex honestis parentibus natos, in vitiorum cœnum lapsos fuisse. Etiam in his familiis quæ vitio veluti immersæ esse videntur, haud pauca inveniuntur membra quæ virtutem coluerint [2].

275. 4° **Quid de causis socialibus?** Dubitari nequit societatis legibus et institutis promoveri vel ex adverso coerceri crimina. Quædam afferamus exempla :

(A) Quoties religio fovetur, eo ipso minuuntur ac præcaventur crimina, cum multi a vitio deterreantur æternarum pœnarum timore, et ad virtutem alliciantur spe æternæ beatitudinis; e contra, quando in puerorum educatione vel publicis institutis omnino prætermittitur religio, multo plura delicta committuntur, teste experientiâ, et fatentibus ipsis adversariis [3].

---

[1] Exempla hujusmodi non pauca invenies ap. *P. Aubry*, La Contagion du meurtre, 2e éd., Paris, 1894, p. 17-51; *R. L. Dugdale*, The Jukes, New York, ubi describitur per quinque generationes, historia cujusdam familiæ americanæ, cujus omnia fere membra vitio publice indulserunt.

[2] Cfr. *Aubry*, op. cit., pp. 42, 48, 50.

[3] Ita in *Galliâ*, ab anno 1880, delicta ac crimina juvenum et adolescentium valde multiplicata sunt. Hæc enim leguntur in relatione ad

(B) Pariter leges aut mores ebrietati plus minusve faventes eo ipso crimina promovent; nam, teste experientiâ, multa sub influxu *alcoolismi* patrantur[1].

276. (C) Nec minus periculosa est *immoderata licentia* omnia scribendi aut in theatris exibendi, etiam obscœna et ea quæ ad crimina diversi generis lectores vel auditores incitant; multi enim sontes aperte declaraverunt se his omnibus impulsos fuisse ad patranda crimina de quibus antea non cogitabant[2].

(D) Tandem modus agendi cum sontibus, qui in *carceribus* detruduntur, sæpe criminis propagationi maxime confert; nam ii qui solum accidentaliter, datâ occasione, delictum commiserunt, imo et qui de crimine accusantur, plerumque cohabitant cum iis qui frequenter scelera patraverunt; ex quo fit ut multa audiant quibus ad vitium et facinora impellantur, ita ut non pauci pejores e carcere exeant quam antea; hinc in dies crescit recidivorum numerus[3].

277. Conclusio. Multiplices sunt igitur causæ ad crimen impellentes; nec sane prætermittendæ sunt primariæ, videlicet pravæ propensiones et passiones[4], quæ plus minusve omnibus insunt, ac magis in animâ radicantur per vitiosos habitus, educationem aliasque externas causas. Inter quas eminent : —

Præsidem Reipublicæ pro anno 1894 : "Nombre de mineurs prévenus de délits de droit commun : hommes de 16 à 21 ans : 1880 : 22,267 ; 1890 : 25,416; 1894 : 28,701 ". (Annuaire d'Economie Politique, par *M. Block*, 1897, p. 212.) Jamvero id tribuendum esse scholæ *neutrali* fatentur viri minime religiosi, quales sunt *J. Bonzon*, Le Crime et l'Ecole, Paris, 1896; *Fouillée*, Les Jeunes Criminels, ap. *Revue des Deux-Mondes*, 15 janv. 1897, p. 417-449.

[1] *E. Masoin*, L'alcool et le crime, ap. *Revue neo-scolastique*, nov. 1901, p. 362-369, ubi hæc, inter alia, ex publicis documentis colliguntur, p. 363 : "Sur l'ensemble des criminels, 11 pour cent étaient en état d'ivresse au moment du fait; pour les condamnés à mort, il s'élève à 43 p. c. — Sur l'ensemble des criminels, 44 p. c. étaient des ivrognes notoires; pour les condamnés aux travaux forcés le chiffre de 44 p. c. monte à 54 p. c. et pour les condamnés à mort il arrive à 60 p. c. — Cfr. *Tr. de Peccatis*, n. 550-555.

[2] *Fouillée*, Les Jeunes Criminels, l. c., p. 436-443; *Proal*, op. cit., p. 187 sq.

[3] *Aubry*, La Contagion du Meurtre, p. 55-67; *H. Joly*, Le Combat contre le Crime, Paris 2e éd., s. d., p. 182-261.

[4] De quibus fusius agitur in *Tr. de Peccatis et Vitiis*, n. 510-567.

(A) *Cupiditas*, seu auri sacra fames, id est inordinata propensio ad divitias omnibus mediis, etiam illegitimis, quam citissime comparandas; hæc enim directe ad furtum, indirecte autem ad homicidium incitat, quoties hoc apprehenditur ut medium ad ditescendum utile. Hinc merito Apostolus[1] : "Nam qui volunt divites fieri incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas".

278. (B) *Voluptas*, seu inordinatus amor carnalium delectationum, intemperantia et luxuria, quibus indulgere non possunt homines, nisi pecuniam habeant; unde, quando propriæ opes jam dissipatæ sunt, nil manet nisi furari; insuper qui vino et mulieribus indulgent, haud raro in rixas et contentiones incidunt, et ita ad majora crimina impelluntur, ut lugendâ constat experientiâ[2]. Quod jam dixerat Sapiens[3] : "Operarius ebriosus non locupletabitur... Vinum et mulieres apostatare faciunt sapientes, et arguent sensatos : et qui se jungit fornicariis, erit nequam : putredo et vermes hæreditabunt illum... et tolletur de numero anima ejus".

279. *Superbia*, seu inordinatus amor propriæ excellentiæ, quem comitatur honorum ac vanæ gloriæ nimius appetitus, ac sequuntur invidia, odium ac vindictæ desiderium. Ex his enim sæpe nascuntur *furta*, quo facilius acquirantur divitiæ ad vanam ostentationem exoptatæ; *contentiones*, *rixæ*, *homicidia*, quo efficacius amoveantur illi qui odio habentur aut invidiam excitant[4]. — Quod quidem ex multis Scripturæ textibus illustrari potest : "Odibilis coram Deo est et hominibus superbia : et execrabilis omnis iniquitas gentium... quoniam initium omnis peccati est superbia[5]. — Non sicut Cain, qui ex maligno erat, et occidit fratrem suum. Et propter quid occidit eum? Quoniam opera ejus

[1] *I Tim.*, VI, 9-10.

[2] Exempla habes ap. *Proal*, op. cit., p. 254-263; *H. Joly*, La Criminalité de la Jeunesse; *M. De Morrison*, Juvenile offenders, New York, 1897, p. 69 sq.; *Proal*, Le Crime et le Suicide passionnels, Paris, 1900.

[3] *Eccli.*, XIX, 1. — [4] *Proal*, op. cit., p. 245-251; 257-258; 260-262.

[5] Eccli., X, 7,15.

maligna erant, fratris autem ejus justa... Omnis qui odit fratrem suum, homicida est[1]. — Unde bella et lites in vobis? Nonne hinc? Ex concupiscentiis vestris, quæ militant in membris vestris... Occiditis et zelatis[2]".

Unde scelesti homines, si excipias amentes qui cæco quodam instinctu ad crimen impelluntur, non tales nascuntur, sed propriâ infirmitate aut malitiâ fiunt, sæpe tamen sub influxu causarum externarum.

II. De mediis quibus præcaveri aut saltem minui possint crimina.

280. Hujusmodi media efficacia esse nequeunt nisi causis criminum obvient. Jamvero de anatomicis defectibus, amentiâ aut animi imbecillitate nil speciale dicendum occurrit, cum hæc medicos potiusquam sacerdotes spectent. Leges *hæreditatis* pariter mutari non possunt; sed pravæ propensiones hæreditate transmissæ, aut habitibus roboratæ, aliquo modo corrigi possunt *christianâ educatione* ac *virili conatu.* Causæ vero *sociales* novis legibus et civium privatis consociationibus in melius mutari valent.

281. 1° Præprimis requiritur *christiana educatio*, quâ pravæ inclinationes moderari ac domari possint. Et sane, quando familia honestate ac religione prædita est, nusquam melior inveniri potest educatio quam in domo paternâ. Ubi vero parentes vitiosi et irreligiosi sunt, conandum est ut, licentiâ a parentibus vel auctoritate civili obtentâ, pueri alteri familiæ tradantur, in quâ christiane institui valeant. Utroque deficiente, committantur uni ex catholicis orphanotrophiis quæ hodie in omni fere loco erecta sunt[3].

Quæ educatio in id tendere debet ut pravæ inclinationes, statim ac manifestantur, cohibeantur ac extirpentur, v. g. propensio ad minuta furta, crudelitas etiam erga bruta, etc. Pariter sæpe inculcetur notio *officii* adimplendi, quo attenue-

---

[1] *I Joa.* III, 12, 15. — [2] *Jacob*, IV, 1-2.

[3] De variis hujusmodi institutis vide *Paris charitable et prévoyant*, Paris, 1897, p. 28-260; *La France charitable et prévoyante; Maxime du Camp*, Paris bienfaisant, Paris, 1888, p. 161-201 et 392-425; *P. Delay*, Les Œuvres de préservation et de réhabilitation, ap. *Correspondant*, 25 nov. 1903, p. 723-753.

tur innata ad voluptatem tendentia; animæ facultates, præsertim ratio et voluntas, perpetuo ad bonum dirigantur; præcipue vero amor Dei et proximi propter Deum, ut supremum officium frequenter exhibeatur[1].

282. 2° Parum tamen prodest educatio, nisi juvenes paulatim propriis alis volare, seu *propriis viribus agere* edoceantur. Cum enim militia sit hominis vita super terram, et colluctatio nostra sit præsertim contra passiones, voluntatem ad malum inclinantes, necesse est ut quisque, Dei fretus auxilio, proprio marte strenue et constanter contra pravas inclinationes pugnare valeat; ad quod duo præsertim desiderantur : firma *mentis persuasio* de officio omnibus rebus anteponendo, — et invictum *voluntatis robur* ad obstacula superanda. Passiones autem non sunt penitus extirpandæ, cum vires addant animæ, sed ad bonum et honestum dirigendæ; ita *cupidi* thesauros cælestis gratiæ ac gloriæ appetant; *ambitiosi* vires suas ad regnum Dei promovendum convertant; et ita de ceteris, prout fusius exponitur in *Tr. de Virtutibus.*

283. 3° Causæ *sociales* quæ ad crimen impellunt, in quantum fieri potest, totis viribus amovendæ sunt.

(A) *Impietas* et *irreligio* coerceri debent juvenum christianæ educationi efficacius providendo, scholas catholicas instituendo, doctrinam Christi sæpius exponendo, associationes et confraternitates creando, laicis utendo tanquam auxiliariis apostolis ad religionem propagandam, etc.

(B) *Intemperantia*, quæ tot homines in vitia projicit, variis mediis impugnari debet quæ proponuntur a societatibus temperantiæ faventibus[2], vivide prava ebrietatis consectaria

[1] De educatione præclare disserit, inter alios, *Dupanloup*, De l'Education, 7e éd., Paris, 1886, præsertim t. I, p. 1-176; t. II, p. 108-484; t. III, p. 367- 498; Lettres sur l'Education des Filles, Paris, 1879.

[2] Jam a pluribus annis hujusmodi societates in Hiberniâ, Angliâ et Statibus Americæ Fœderatis institutæ sunt, nec parum ad ebrietatem compescendam inservierunt. Recenter in Galliâ quædam pariter fundatæ, et hisce diebus (oct. 1903) Congressus *Parisiis* habitus est ad temperantiam variis modis promovendam; de quo vide periodicum, *La Tempérance*, nov. déc. 1903. — Cfr. *Mgr Turinaz*, Le clergé catholique et la lutte contre l'alcoolisme, Paris, 1901; *Riémain*, Plan de campagne contre l'alcoolisme, Paris, 1901; *La Science Sociale*,

describendo, honestasque recreationes juvenibus procurando, quibus a cauponis ac popinis arceantur; legibusque favendo quæ numerum cauponarum restringunt.

284. (C) Quoad libros, ephemerides, spectacula aliaque hujusmodi quæ mores corrumpunt, viamque multis sceleribus sternunt, nihil efficacius est ad hæc pericula arcenda quam bonos libros ac ephemerides spargere, — honestas recreationes præsertim junioribus præbere, — catholicas associationes instituere, in quibus coadunari poterunt ii omnes qui religionem ac virtutem colere sincere volunt. Nec tamen prætermittantur media legalia quibus scandalosæ exhibitiones impediri possunt.

(D) Neque omnino desperandum est de iis qui in *carceres* detruduntur : (a) totis viribus adjuvandi sunt ii omnes qui horum mores reformare conantur, sive sapientiores leges proponendo de modo agendi cum sontibus, sive visitando in carcere detentos eosque instruendo et educando[1]; (b) quando rei e carcere liberantur ac novam vitam incipere parati sunt, eis labor procuretur, in quantum fieri potest, ut honeste vivere valeant; experientiâ enim constat non paucos relabi eo quod media honeste vivendi non invenerunt[2].

His aliisque mediis, quæ, datâ opportunitate, menti occurrent, minui poterit numerus criminum, et non pauci ex iis qui humanâ fragilitate crimen commiserunt, ad meliorem frugem sese recipient.

§ II. Principia generalia de injuria.

Antequam de singulis injuriarum speciebus disseramus, abs re non erit quædam exponere principia quæ omnibus communia sunt : 1° de *gravitate* injuriæ; 2° de axiomate : *scienti et volenti non fit injuria;* 3° de alio axiomate : *domino irrationabiliter invito non fit injuria;* 4° de influxu *intentionis* in injustitiam actus externi.

---

oct. et nov. 1903, p. 334-335; *Oudaille*, Le Foyer familial et la femme contre l'alcoolisme, Paris, 1904; *Cheysson* et *Riémain*, Premier Congrès national contre l'alcoolisme, Paris, 1904; *Bertillon*, L'alcoolisme et les moyens de le combattre, Paris, 1904.

[1] De quo vide *H. Joly*, A la recherche de l'Education correctionnelle, Paris, 1902; Le Combat contre le crime, ch. V-VIII.

[2] *Joly*, Le Combat contre le crime, ch. IX-X.

285. 1° **De gravitate injuriæ.** Injuria est peccatum grave ex genere suo, quatenus violat jus *ex se* gravis momenti; sed veniale esse potest tum ex imperfectione voluntarii, tum ex parvitate materiæ.

Ad dijudicandum autem utrum injuria sit gravis vel non, ad duo attendendum est : (a) ad *singulos homines*, quorum jura læduntur, utrum videlicet grave nocumentum seu damnum eis inferatur, sive materiale sive spirituale, eorum libertatem, securitatem aut pacem turbando; nam, ut recte ait S. Thomas,[1] " peccata quæ committuntur in proximum, sunt pensanda per se quidem secundum nocumenta quæ proximo inferuntur, quia ex hoc habent rationem culpæ "; (b) ad *societatem ipsam*, videlicet ad damnum quod bono publico infertur, aut inferretur si impune talis injuria committeretur; nam, cum bonum commune, ceteris paribus, privato prævaleat, mortaliter peccat qui, quamvis leve tantum damnum alicui privato intulerit, graviter rei publicæ nocet, aut noceret posito quod ejus actio sub gravi non prohiberetur; ita qui centum nummos a divite subripit, forsan nonnisi leve nocumentum ei affert; peccat tamen mortaliter, quia, posito quod tale furtum non prohiberetur sub gravi, mox societatis ordo subverteretur.

286. 2° *De sensu axiomatis :* **Scienti et consentienti non fit injuria neque dolus**[2]. Sensus est nullam injuriam committi erga eum qui *scienter* ac *libere potest* ac *vult* juri suo renuntiare; tunc enim de jure violato conqueri non potest.

Sed, ut axioma verum sit, necesse est ut consensus sit : (a) *plene liber*, id est neque errore neque dolo aut metu extortus; ita debitâ libertate caret viator qui, mortis metu, pecuniam latroni porrigit, — operarius qui, necessitate coactus, salarium accipit minus quam quod ex strictâ justitiâ debetur, — qui pecuniam dat alicui falso asserenti se esse ejus cognatum, quando unicum donationis motivum est allegata propinquitas, etc.

(b) *Validus*, seu *vere* ab eo præstitus qui juri suo *legitime* renuntiare possit. Jamvero qui *patienter* injuriam tolerat

---

[1] *S. Thom.*, 2. 2., q. 73, a. 3.

[2] Reg. 27 de Reg. juris in 6°, p. 1122 ed. *Richter-Friedberg.*

vel condonat, non eo ipso de jure suo cedere censetur; neque etiam qui, humilitatis causâ, opprobria exoptat; sed requiritur actus quo quis proprie sua jura abdicat; et, quanquam consensus aliquando *præsumi* potest, si validis innititur rationibus, facile præsumi non debet.

Aliunde non valet consensus ejus qui in duello occidi consentit, — mariti qui permittit ut alter suâ uxore utatur, — clerici qui renuntiat *privilegio canonis;* juribus enim de quibus agitur neque licite neque valide renuntiari potest.

Præterea, ut lædens ab injustitiæ *peccato* immunis sit, requiritur ut *noverit* hanc juris abdicationem reipsa valide fuisse factam; secus *subjective* injustitiæ reus erit.

287. 3° *De sensu axiomatis :* **domino irrationabiliter invito non fit injuria.** Quando ex *strictâ justitiâ* dominus tenetur non esse invitus occupationi rei suæ, injuria ei non fit, etiamsi huic occupationi obstet; v. g. pauper in extremâ necessitate positus, panem subripere potest ad sustentationem necessarium, domino etiam invito; hoc enim in casu dominus ex justitiâ strictâ tenetur esurienti permittere ut tollat quod ad ejus vitam servandam necessarium est, nisi ipse in eâdem versetur necessitate; proinde jus non habet ad rem suam retinendam; nec consequenter illi fit injuria.

288. 4° **De influxu intentionis in injustitiam actus externi.** Cum ad injuriam duo requirantur, videlicet *actio* vel *omissio* juris alieni læsiva et animus seu *intentio nocendi;* quæstio oritur utrum intentio agentis influat in injustitiam actûs, ita ut ex actu interno actus externus injustus evadere possit.

Jamvero triplex præsertim hypothesis fingi potest :

(A) Quando actus externus est *ex se indifferens*, intentio agentis eum reddere potest injustum, quia efficere valet ut hic actus sit alteri nocivus vel non; ita qui rem furtivam emit intentione eam domino reddendi, nil injusti facit; si vero animo eamdem retinendi, injuriam committit.

(B) Cum autem actus externus est *ex se justus* ac *licitus* prava nocendi intentio eum injustum non reddit; talis est casus judicis qui juste ex probatis reum ad mortem damnat etiamsi id ex odio faciat; tunc enim jus proximi non violat cum hic juridice ut reus agnitus fuerit; attamen caritatem lædit peccato odii.

(C) Quando actus externus est *illicitus* quidem, sed *non injustus*, intentio nocendi hunc non reddit injustum; v. g injuste non agit qui recusat alteri succurrere, qui in gravi periculo versatur, cum aliunde ad id nonnisi ex caritate tenetur; quamvis enim id ex animo nocendi præstet, jus strictum alterius non lædit.

Art. II. De injuriis circa bona corporis.

Hujusmodi injuriæ quinto Decalogi præcepto præhibentur : " *Non occides* "; quibus verbis vetatur *primario* quidem injusta occisio suiipsius vel proximi; *secundario* autem vulneratio, aut mutilatio, uno verbo quidquid injuste sive proprium sive alienum corpus lædit[1]. Quapropter dicemus :

1° de suiipsius occisione, seu suicidio;
2° de proximi occisione, seu homicidio;
3° de duello, quod naturæ utriusque participat;
4° de bello, in quo multa homicidia perpetrantur.

§ I. De suicidio[2].

289. *Conspectus historicus.* (A) Inter *Judæos* paucissima inveniuntur suicidii exempla, tum quia illud crimen a Deo prohibebatur, tum quia Israelitæ cupiebant longævi esse super terram. Allegantur quidem casus *Samsonis*[3], *Saulis*[4], *Architophel*[5], *Eleazari*[6], *Raziæ*[7]; Samson autem et Eleazar suicidium proprie non commiserunt, sed vitam pro patriâ dederunt, ad profligandos hostes.

---

[1] De injuriâ in materiâ castitatis, scilicet de *stupro* et *adulterio* agitur in *Tr. de Castitate.*

[2] *S. Thom.*, 2. 2., q. 64, a. 5; *Lugo*, disp. X, n. 1-55; *Lessius*, lib. I, cap. 9, dub. 6; *Billuart*, diss. X, art. 3; *S. Alphons.*, n. 366-375; *Carrière*, n. 833-856; *Ball. P.*, tr. VI, n. 855-875; *Tissot*, De la manie du suicide, Paris, 1841; *Lisle*, Du suicide, Paris, 1856; *Morselli*, Il suicidio, Milan, 1879; *Legoyt*, Le suicide ancien et moderne, Paris, 1881; *Masaryk*, Der Selbstmord als sociale Massenerscheinung, Vienne, 1881; *Westcott*, Suicide, its history, litterature, etc. Londres, 1885; *Bonomelli*, Il suicidio, Milan, 1892; *E. Durkheim*, Le Suicide, étude de sociologie, Paris, 1897; *P. Hauviller*, Du suicide, unité de son étiologie, son traitement, Paris, 1899; *L. Proal*, le Crime et le suicide passionnels, Paris, 1900; *Gurnhill*, The Morals of suicide, London, 1900.

[3] *Jud.*, XVI, 22-30. — [4] *I Reg.*, XXXI, 2-6. — [5] *II Reg.*, XVII, 23.
[6] *I Mach.*. VI, 43-46. — [7] *II Mach.*, XIV, 37-46.

(B) Inter *Græcos*[1], præcipui philosophi, ut *Socrates*, *Plato*, *Aristoteles*, sui occisionem ut quid ignavum habuerunt; nonnulli tamen, sive propter bonum publicum, sive ad dedecus aliave privata mala vitanda, seipsos occiderunt; quales fuere *Codrus* Atheniensis, *Meneceas* Thebensis, *Cleomenes*, rex Spartæ, *Themistocles*, *Isocrates*. Suicidium advocârunt *Stoici*, tanquam virtutis actum, quo possint pro lubitu e vitæ vinculis eripi; necnon *Epicuræi*, ut medium vitæ acerbitates fugiendi.

(C) *Romæ*, quamdiu cives virtutes ac mores honestos simplicesque coluerunt, suicidium pene ignotum fuit; citantur præsertim exempla Lucretiæ, Scipionis Uticensis, Cassii et Bruti. Sed statim ac opulentia, luxus ac voluptatum amor floruerunt, videlicet ultimis Reipublicæ temporibus ac regnantibus Imperatoribus, multi cives, ad dolores vitandos aut crudeliorem mortem, propriam vitam sibi eripuerunt.

290. (D) Quos mores correxit christiana religio, humanam dignitatem, vitæ pretium, in adversis patientiam, in Deum fiduciam sæpe inculcando, Hinc, inter christianos, rara admodum evaserunt suicidia. Fuere quidem nonnulli qui obviam ierint martyrio, necnon christianæ virgines quæ, ne virginitatem amitterent, mortem sibi inferre non dubitaverint[2]; sed Patres, præsertim *S. Augustinus*[3], dum earum virtutem ac rectam intentionem laudarent, factum ipsum reprobârunt. Suicidium pariter approbârunt quidam hæretici, Donatistis affines et *Circumcelliones* dicti, qui "per mortes varias, maximeque præcipitiorum et aquarum et ignium seipsos necare consuerunt, et in istum furorem alios quos potuerint sexûs utriusque seducere[4]". Sed propterea severe a Patribus vituperantur.

291. (E) Recentioribus autem temporibus, decrescente fide paganisque moribus gradatim renascentibus, non pauci scriptores suicidium iterum advocârunt, inter quos *Montaigne*, *Montesquieu*, *Rousseau*, qui cæteroquin parum sibi consistens illud crimen alibi reprobavit, — *d'Holbach*, *Barbieri*, *J. Robeck*[5], et generatim *positivistæ* ac *materialistæ*. Frequentiora igitur facta sunt suicidia, præsertim in *Galliâ* et *Germaniâ*[6]. Ceterum in variis regionibus

[1] De historiâ suicidii apud Græcos aliasque Gentes vide *Legoyt*, op. cit., p. 7 sq.

[2] Ita *S. Pelagia* (ap. *S. Ambros.* de Vírginibus, III, 7), *Domnica* cum duabus filiabus suis (*Euseb.* Eccles. Hist. VIII, 12, ap. *Migne*, P. G. XX, 770-771), *Sophronia*, (*Euseb.* op. cit. VIII, 14, *Migne*, l. c. 786-787).

[3] De civit. Dei, l. I, c. 26-27, ap. *Migne*, P. L. XLI, 39-40.

[4] *S. August.*, De Hæresibus, n. 69, ap. *Migne*, XLII, 43.

[5] De quibus vide *Legoyt*, op. cit., p. 85-99.

[6] In *Galliâ* quotidie multiplicantur suicidia; — videlicet anno 1826 computabantur 1739; an. 1851 : 3639; an. 1888 : 8451; an. 1897 : 9156.

multo plura committuntur inter protestantes quam inter catholicos, testibus etiam acatholicis scriptoribus[1].

292. **Divisio materiæ.** Suicidium aliquando *intenditur directe* tamquam *finis* aut *medium* : tunc vocatur *directum ;* aliquando autem in se *non intenditur*, sed prævidetur probabiliter secuturum ex actione quæ ponitur; ita miles pro patriâ prælaturus, prævidet probabiliter mortem e prælio secuturam fore; tunc suicidium, si revera occurrat, est *indirectum.* Unde dicemus : 1° de suicidio *directo;* 2° de suicidio *indirecto;* 3° per modum *corollarii*, de sui ipsius *mutilatione*, *operationibus chirurgicis* ac *curâ proprii corporis.*

I. De suicidio directe intento.

293. 1° *Principium :* **Suicidium, directe et propriâ auctoritate intentum, est peccatum ex se grave, Deo injuriosum et non minus individuo quam societati nocivum.**

Dicitur : *propriâ auctoritate...* ut excludatur casus illius qui divinâ inspiratione seipsum occideret; — *ex se*, grave, quia dari possunt nonnulli qui *bonâ fide*, propter varia motiva, propriam vitam tollant; *ex se* autem mortale est peccatum, propter motiva quæ jam exponimus.

294. (A) Est peccatum *Deo injuriosum*[2]*;* nam, ex superius dictis (n. 34), homini non competit dominium perfectum in propriam vitam, sed solum dependenter a Deo, ejus conditore, supremo domino ac ultimo fine. Atqui, vitam

Si comparatio cum aliis regionibus instituitur, primum locum jam an. 1888 Gallia obtinebat; hæc enim erat proportio suicidiorum pro 1.000.000 incolis : — in *Galliâ:* 212; in *Prussiâ :* 198; apud *Belgas :* 116; in *Austriâ :* 114; in *Angliâ :* 80; in *Italiâ :* 53. — In *civitatibus* frequentiora sunt suicidia quam inter ruricolas; ita pro 1.000.000 incolis habentur *Lipsiæ :* 450; *Parisiis :* 400; *Berolini :* 300; *Viennæ :* 290. Cfr. *M. Block*, L'Europe politique et sociale, Paris, 1892, pp. 459, 460, 462. — Quoad *causas* suicidii, hæc ap. *M. Block*, op. cit. p. 461 leguntur : " Relativement aux motifs présumés des suicides, le *Compte général* donne les moyennes suivantes pour la période 1876-80 : misère et revers de fortune, 698; chagrins de famille, 842; amour, jalousie, etc., 254; ivrognerie, 799; désir de se soustraire à des poursuites judiciaires, 236; souffrances physiques, 202; maladies cérébrales, 1901; autres et inconnus, 627 ".

[1] *Durkheim*, op. cit. p. 149-173; *Hauviller*, op. cit., p. 62-65.

[2] Hoc est argumentum *præcipuum;* duo alia nonnisi illud confirmant.

proprio marte sibi eripiendo, Dei jura violat; (a) siquidem Deus, et quidem *solus*, utpote *supremus omnium dominus* jus habet disponendi de vitâ humanâ quam nobis tradidit ad modum depositi, et quâ uti debemus secundum ipsius voluntatem : essentialiter enim et secundum totum suum esse creaturæ a Creatore pendent; quod quidem innuit *Apostolus :* " Nemo enim nostrum *sibi* vivit, et nemo *sibi* moritur. Sive enim vivimus, *Domino* vivimus; sive morimur, *Domino* morimur. Sive ergo vivimus, sive morimur, *Domini sumus* [1]". (b) Præterea Deus, quatenus est *finis ultimus*, jus habet strictum ut ad ipsum tendamus mediis quæ determinavit; jamvero vitæ ac probationis nostræ terminum pro sapientiâ suâ præstituit, ideoque ejus jura usurpamus, si præmaturâ morte propriâ voluntate huic probationi finem imponimus [2].

Merito igitur *S. Augustinus* scribit suî occisionem prohiberi his verbis, *Non occides :* Restat ut de homine intelligamus quod dictum est, *Non occides :* nec alterum ergo, nec *te;* neque enim qui se occidit, aliud quam hominem occidit [3]."

295. (B) *Ipsi individuo nocivum;* qui enim sponte vitam abjicit, eo ipso non solum bonum præsens, sed omnem ulteriorem boni copiam sibi adimit. (a) Vita siquidem est maximum bonum quo in præsenti vitâ frui valemus [4]; est siquidem conditio sine quâ aliis bonis frui nequimus; quamdiu vivimus, non solum bona externa, sed etiam interna, videlicet scientiam, virtutem, merita adipisci valemus; vitam

[1] *Rom.*, XIV, 7-8.

[2] Quod nonnulli pagani jam intellexerant; *Socrates* enim (ap. *Platonem*, Phæd, c. 6) ait : " Id mihi, o Cebes, recte dici videtur, Deum quidem curam habere nostri; nos vero homines unam quamdam *ex possessionibus esse deorum.* Nonne igitur et tu, si quod ex mancipiis tuis seipsum perimeret, irasceris illi, et si potestatem haberes, et pœnâ quâdam afficeres? "

[3] De Civ. Dei, lib. I, c. 20, ap. *Migne*, P. L., XLI, 35; paulo superius, c. 17, p. 30-31, dixerat : " Nam utique si non licet privatâ potestate hominem occidere vel nocentem, cujus occidendi licentiam lex nulla concedit, profecto etiam qui seipsum occidit, *homicida* est; et tanto fit nocentior, cum se occiderit, quanto innocentior in ea causa fuit, quâ se occidendum putavit. "

[4] De momento ac pretio vitæ præclare disserit *Ollé-Laprune*, Le prix de la vie, 3e édit., Paris, 1896.

autem sponte deserendo, his omnibus privamur. (b) Insuper, quamdiu vitam incolumem servamus, etiamsi variis opprimamur miseriis ac vitiis immergamur, spes manet ut, mutatis circumstantiis ac reformatis moribus, res nobis prospere succedant et præteritæ vitæ delicta condignâ satisfactione ac virtutum praxi redimamus; si vero suicidium perpetretur, omnis spes evanescit, et nihil manet nisi ut pœnam culpis nostris proportionatam luamus. (c) Lex est naturæ nostræ insita ut facultates a Deo acceptas, physicas, mentales et morales virili conatu excolamus; quo perfectior hujusmodi evolutio, eo major est nostra felicitas, cum legitimo ac progressivo facultatum exercitio finem nostrum ultimum propius accedamus; ex adverso autem, si vita immature præciditur, sicut flos exsiccatus marcescit homo, antequam gradum perfectionis attigerit sibi destinatum.

296. (C) *Societati nocivum.* Quilibet homo societati tanquam membrum utile inseritur, eique certis vinculis et officiis obstrictus manet, eo quod multa beneficia ab eâ indesinenter accipit : societatis enim præsidio fruitur, ejusque auxilio facultates suas ita excolere valet, ut earum vis centuplo augeatur. Quapropter caritatis et justitiæ debita Civitati solvere debet; quod quidem præstare potest laborando, docendo, bonum exemplum præbendo aliisque mediis quibus bonum publicum promovetur. Atqui proprio motu e vita discedendo, civis hæc omnia officia contemnit, et quibus utilitati ac ædificationi esse debuisset, scandalum præbet. Merito proinde comparatur militi qui præsidium deserit, ubi strenue certare debebat; merito ignaviæ reus habetur.

2° Expenduntur excusationes a suicidii advocatis allegatæ.

297. (A) Imprimis allegantur humanæ vitæ infirmitates ac miseriæ, quales sunt paupertas, morbus præsertim insanabilis, senectus, acerbi dolores, tædium, mœrores aliaque hujusmodi; et exinde infertur magis optabilem esse mortem quam vitam tot et tantis miseriis obrutam.

In hoc autem falsus vitæ conceptus exhibetur; non enim hic sumus super terram ad voluptatibus *fruendum*, sed ad virtutes colendas legitimo facultatum exercitio, moralem perfectionem augendam, vitamque meliorem adipiscendam.

Jamvero nil tribulatione efficacius est ad virtutum praxim; nam virtus in infirmitate perficitur, fortitudo in adversis roboratur[1], patientia dolores fortiter patiendo exercetur, merita valde augentur; præterea, si peccavimus, sese præbet occasio salutari pænitentiâ delicta expiandi. Ita tolerabiliores redduntur hujus vitæ angustiæ; imo quoddam gaudium afferunt, juxta illud Apostoli[2] : " Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem. Spes autem non confundit. "

298. (B) Alii seipsos occidunt, quia *dedecus* tolerare nequeunt, cum honor sit vitâ ipsâ pretiosior.

Insipiens sane excusatio! Ex eo quod alii *injuste* famam nostram impugnant, numquid nosmetipsos punire debemus vitam crudeli manu tollendo? Nec sane ita bonam existimationem proximi recuperamus; sed e contra honeste vivendo ac præclare agendo falsas accusationes superamus. Si vero alicujus delicti rei fuerimus, non suicidio, quo dedecus augetur, sed laudabili vitâ fama recuperatur.

299. (C) Nonnulli, ad *castitatem* servandam, obviam ierunt morti, cum virtus vitâ multo sit pretiosior.

Et hi quidem *subjective* excusatione digni sunt, propter rectam intentionem quam habuerunt, ut notat *S. Augustinus;* sed, juxta eumdem, hæc non est in se sufficiens ratio ad suicidium committendum; nam cum pudicitia virtus sit *animi*, etiam oppresso corpore non amittitur, ait S. Doctor[3] : "Quamobrem non habet quod in se morte spontaneâ puniat femina, sine ullâ consensione violenter oppressa, et alieno compressa peccato : quanto minus antequam hoc fiat; ne admittatur homicidium certum, cum ipsum flagitium, quamvis alienum, adhuc pendet incertum? " — Revera materialis integritas carnis non est vitâ pretiosior, cum aliquando licite amittatur, in chirurgicis operationibus, ad vitam salvandam. — Quid vero, si periculum adsit interius consentiendi? Neque in hoc casu licet seipsum interficere; nam in tanto periculo non deerit gratia ad resistendum libidini, dummodo enixe petatur : " Fidelis autem Deus est qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione proventum, ut possitis sustinere[4]. " Nil igitur

---

[1] Jam *Martialis* poeta dixerat :

" Rebus in adversis facile est contemnere vitam,
Fortiter ille agit, qui miser esse potest. "

[2] *Rom.*, V, 3-5; cfr. VIII, 18-39, ubi fusius idem exponitur.

[3] De Civit. Dei, l. I, c. 18, ap. *Migne*, XLI, 31-32. — [4] *I Cor.*, X, 13.

manet nisi strenue dimicandum; et quod de hâc tentatione dicitur, de aliis prædicari debet : nemini licet, ad superandas quaslibet tentationes, seipsum interimere : non sunt enim facienda mala ut eveniant bona.

300. (D) Non pauci contendunt se vitam *inutilem* ducere, imo aliis *onerosam*, aut etiam *nocivam*, quatenus scandalum præbent, ita ut bonum proximi aut societatis promoveant seipsos occidendo.

Hæc autem motiva non sufficere jam ex dictis constat. (a) Si quis *inutilem* vitam ducat, nil prohibet quominus orando, laborando, alios juvando caritatis operibus, tum sibi tum aliis multa conferat beneficia [1]; hæc est enim Providentiæ lex ut, dum aliis benefacimus, propriæ felicitati maxime conferamus. (b) Si vero aliis onera imponimus, propter morbum, senectutem, etc., eo ipso eisdem occasionem præbemus patientiam exercendi ac merita acquirendi; aliunde fortiter infirmitates nostras tolerando, ipsis ædificationi sumus : " alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi [2] ". (c) Si vero societati aut proximo nocuimus, officium nobis incumbit scandalum vitæ honestate ac sanctitate reparandi; minime autem jus habemus vitam nostram tollendi, cum id potius novum præbeat scandalum.

301. **Notandum pro praxi.** Cum nonnulli ad suicidium ducantur quâdam *auto-suggestione*, vi cujus, de propriis miseriis frequenter cogitando, sibi gradatim persuadent nullum aliud esse medium ad sese extricandum ab his difficultatibus nisi suicidium perpetrare, maximi momenti est eorum mentem ab hâc continuâ cogitatione avertere, eis suggerendo aliquod caritatis opus, aliamve occupationem quâ facilius *tædium vitæ* superare valeant.

---

[1] Quod eloquenter exponit *J. J. Rousseau*, qui alibi suicidio favet : " Le suicide est une mort furtive et honteuse; c'est un vol fait au genre humain. Avant de le quitter, rends-lui ce qu'il a fait pour toi. — *Mais je ne tiens à rien, je suis inutile au monde.* — Philosophe d'un jour ! ignores-tu que tu ne saurais faire un pas sur la terre sans trouver quelque devoir à remplir, et que tout homme est utile à l'humanité par cela seul qu'il existe? Jeune insensé ! s'il te reste au fond du cœur le moindre sentiment de vertu, viens que je t'apprenne à aimer la vie. Chaque fois que tu seras tenté d'en sortir, dis en toi-même : " que je fasse encore une bonne action avant de mourir ", puis va chercher quelque indigent à secourir, quelque infortuné à consoler, quelque opprimé à défendre. " (Nouvelle Héloïse, III, lettre 22.) — [2] *Galat.* VI, 2.

II. De suicidio indirecto.

302. 1° *Principium :* **Non licet seipsum indirecte occidere, seu aliquid facere aut omittere ex quo prævidetur mors secutura, nisi ex causâ proportionate gravi.**

Id constat ex dictis in *Tr. de Actibus Humanis*, ubi de voluntario indirecto. Siquidem indirectum suicidium nihil aliud est nisi actus de se bonus, aut saltem indifferens, ex quo sequitur mors *per accidens* et præter intentionem; atqui hujusmodi actus non licet quidem, quando nulla est ratio sufficiens, quia ponere causam alicujus gravis mali, absque sufficienti motivo, est quid graviter peccaminosum; si vero adsit causa proportionata, licitus evadit; nam malus effectus non intenditur, sed solum permittitur, et aliunde compensatur per effectum bonum directe intentum.

303. 2° **Quænam causa sit proportionate gravis?** Principium generale est *eo majorem requiri causam quo periculum mortis proximius ac certius est.* Præcipuas causas percurramus:

(A) *Bonum publicum* sufficiens est causa ut quis seipsum exponat periculo etiam proximo ac certo mortis; ita militibus licet incendere navem, vel arcem explodere, ad submergendos vel delendos hostes, quamvis propria mors exinde certo sequatur; id autem *per se* non licet solummodo ad vitandam captivitatem, nisi aliqua spes effulgeat vitandi mortem. — Ad bonum publicum referri potest *adimpletio officiorum statûs;* ita sacerdotes, medici aliique viri quibus incumbit *ex officio* aliorum cura, etiam proximo mortis periculo sese exponere possunt et aliquando debent ut salutem, vitam aut securitatem aliorum procurent.

304. (B) *Bonum ordinis superioris*, etiam *individualis*, sicuti est exercitium caritatis, fidei, castitatis, justitiæ aliarumque virtutum christianarum, sufficiens est ratio ad obviam eundum periculo mortis etiam certo.

Ita, *caritatis* causâ, potest quis periculo mortis se exponere ad vitam parentum, conjugis, amici, proximi servandam; v. g. in naufragio licet alteri cedere tabulam jam arreptam, quamvis prævideatur mortem inde secuturam esse. *Fidei* causâ, licet non solum mortem fortiter ferre, sed etiam non fugere, etiamsi opportunitas se præbeat, — imo seipsum judicibus sistere, si id necessarium existimetur ad alios in fide roborandos. Ad tuendam *castitatem*, virgo

cui vis infertur, potest fugere, et fugiendo ex altâ rupe aut e fenestrâ se præcipitem dare etsi mors inde sequi possit, non tamen omnino certe, quia non ipsa mors, sed virginitatis custodia intenditur.

Ex amore *justitiæ*, malefactores possunt seipsos judicibus offerre condemnandos et interficiendos; imo quando quis mortis reus inventus est, *probabilius* potest, *jubente judice*, venenum propriis manibus sumere (prout de *Socrate* narratur), quia tunc nihil aliud facit nisi justam sententiam exsequi; non pauci tamen contradicunt, quia æquitati repugnat reum cogi ad seipsum interficiendum.

305. (C) Ad *vitandum mortis periculum certius*, aut *mortis genus crudelius*, licet periculo vitæ moraliter certo se exponere; ita e fenestrâ desilire licet, cum valde probabili vitæ jacturâ, ad flammas fugiendas; e turri sese præcipitem dare, etiam cum certo mortis periculo, ad fugiendam atrociorem mortem quam actu illaturi sunt malefactores.

306. (D) Quando agitur de *periculo vitæ non certo*, sed plus minusve probabili, minor causa sufficit. Ita licet inservire morbo contagioso laborantibus, etiamsi magnum adsit periculum luem contrahendi; artifices possunt periculosam artem exercere, v. g. ædificiorum tecta ascendere, etiam cum probabili periculo mortis, quando id ad suam suæque familiæ sustentationem utile est. — Si vero agitur de artibus minus necessariis ac magis periculosis, v. g. feras domandi, ab his quidem, in quantum fieri potest, arceantur pœnitentes; sed si has artes per longum tempus exercuerint, ac, propter specialem quâ præditi sunt peritiam, periculum non sit adeo proximum, et aliunde vix aliter sibi suisque providere valeant, ad artem suam deserendam non sunt cogendi.

307. Quando aliquid agitur vel omittitur, *ex quo vita pluribus annis abbrevietur*, sufficit ratio minus gravis; periculum enim mortis non est tam proximum.

(a) Proinde licet operariis vitrum conflare, metalla inaurare, aliasque artes exercere quibus vita brevior redditur; nam bonum, tum privatum, tum publicum postulat ut quandoque vita humana abbrevietur, sive ad propriam sustentationem, sive ad progressum rei industrialis aut mechanicæ. Conandum est tamen ut, meliori quo fieri potest modo, minus periculosa reddantur opera artificibus commissa.

(b) *Regulariter nemo tenetur mediis uti extraordinariis ad diutius vivendum;* lex enim diu vitam protrahendi non obligat cum tanto incommodo. Ita qui parum salubrem incolunt regionem non tenentur salubriorem quærere, longinquam regionem adeundo; qui diutius vivere possent, a certo potu vel cibo abstinendo, non

tenentur sub gravi ab his abstinere, dummodo temperantiæ leges servent; nec necesse est periculosam operationem subire ad vitam protrahendam, nisi *per accidens* id necessarium sit ad bonum familiæ vel Statûs.

III. Corollaria.

308. 1° **De sui mutilatione.** *Seipsum mutilare non licet propriâ auctoritate, nisi id necessarium sit ad vitam aut sanitatem servandam.* Homo enim non habet plenum suæ personæ ac membrorum dominium, sed solum dependenter a Deo (supra, n. 34); consequenter membra sua abscindere nequit, nisi ex concessione Dei rationabiliter præsumptâ; jamvero, cum partes sint propter totum, si alicujus membri abscissio necessaria aut valde utilis est ad totum corpus salvandum, merito præsumi potest divina permissio[1].

309. (a) Licet igitur chirurgicis operationibus sese submittere, quando vere utiles ad sanitatem servandam judicantur a peritis, etiam quando periculo non vacant, dummodo valde utiles sint; expedit tamen ut non unius tantum, sed duorum vel plurium consilium capiatur, cum hodie nonnulli plus æquo, experimenti aut lucri causâ, his operationibus faveant[2].

(b) Non licet autem se mutilare ad aliquod lucrum aliudve commodum comparandum, v. g. ad onus militiæ fugiendum aut copiosiores eleemosynas obtinendas; id enim non est ratio sufficiens, sed ignaviam redolet.

310. 2° **De curâ proprii corporis.** Cum corpus sit animæ instrumentum, ejusque sanitas haud parum animi operationibus rite perficiendis inserviat, officium cuique incumbit de proprio corpore curandi, media saltem ordinaria adhibendo ad sanitatem servandam. Vitandi sunt igitur illi excessus in cibo ac potu, laboribus

---

[1] Ad rem *S. Thom.* 2. 2., q. 65, a. 1 : " Cum membrum aliquod sit pars totius humani corporis, est propter totum, sicut imperfectum propter perfectum. Unde disponendum est de membro humani corporis secundum quod expedit toti. Membrum autem humani corporis per se quidem utile est ad bonum totius corporis; per accidens tamen contingere potest quod sit nocivum; puta cum membrum putridum est totius corporis corruptivum... tunc licitum est de voluntate ejus cujus membrum est, putridum membrum præscindere propter salutem totius corporis. Et eadem ratio est, si fiat voluntate ejus ad quem pertinet curare de salute ejus qui habet membrum corruptivum ".

[2] *Surbled*, La Morale dans ses rapports avec la Médecine, Paris, t. II, pp. 188-193, 216-224.

vigiliisque, quibus vita notabiliter brevietur aut corpus cito impar fiat ad animæ subserviendum[1]; igitur in periculo mortis medicus advocetur.

Minime tamen prohibentur moderatæ austeritates, quibus efficacius sensuales inclinationes domari valeant; corpus enim mancipium est animæ et in servitutem redigi debet, ut altioribus mentis aspirationibus subserviat, juxta illud Apostoli[2] : " Castigo corpus meum et in servitutem redigo, ne forte, cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar ".

§ II. De homicidio[3].

311. Homicidium idem sonat ac hominis occisio. Qui vero occiduntur possunt esse *innocentes*, vel *malefactores* publicâ auctoritate damnati, aut *injusti aggressores*. Unde dicemus : 1° de occisione innocentis; 2° de occisione malefactoris; 3° de occisione injusti aggressoris. — Quæ autem de homicidio dicimus, debitâ proportione, de *vulneratione* et *mutilatione* prædicari possunt.

1. De occisione innocentis.

Hæc potest esse directa vel indirecta, ut supra dictum est de suicido.

1° *De occisione directâ innocentis.*

312. *Principium :* **Directa innocentis occisio est gravissimum peccatum, Deo, proximo ac societati injuriosum.** — *Gravissimum* dico, quia tollendo vitam, gravissimam infert injuriam.

(a) *Est peccatum Deo injuriosum;* nam, cum ipse sit supremus vitæ ac mortis dominus, ejus jura tali homicidio violantur; hinc severe hoc scelus reprobat tum verbis supra relatis : *Non occides;* tum his quæ priora declarant : " Insontem et justum non occides, quia aversor impium"[4].

(b) *Proximo injuriosum;* cum enim, ex dictis supra (n. 295), vita sit bonum valde excellens, et medium multis aliis bonis fruendi, tum naturalibus tum supernaturalibus,

---

[1] *Surbled*, La Morale dans ses rapports avec la Médecine, Paris, 1900, t. I, p. 78-83.

[2] *I Cor.*, IX, 27. — Cfr. *de Virtute Caritatis*, n. 767.

[3] *S. Thom.*, 2. 2., q. 64; *Lugo*, disp. X, n. 56-223; *Lessius*, lib. II, c. 9, n. 36-121; *Billuart*, diss. X, art. 4-9; *Carrière*, II, n. 744-805; *Ball. P.*, Tr. VI, n. 876-922; *Lehmk.*, n. 832-849.

[4] *Exod.*, XXIII, 7.

qui innocentis voluntarie tollit vitam, maximam injuriam ei facit; quæ quidem major est quando nullum ei tempus relinquit ut Deo reconcilietur, si in statu peccati mortalis versetur.

(c) *Societati injuriosum;* cum enim innocens sit membrum utile societatis, injuria fit communitati immature hoc membrum excidendo; unde quo utilior civis erat, eo gravius est crimen.

313. *Corollaria.* (a) Occidere non licet *lethaliter vulneratos,* senes, ægrotos, moribundos, ne diutius patiantur; neque *furiosos,* ne aliis noceant, dummodo aliter cohiberi valeant; nec matrem in extremis positam, ut infans baptizari possit; hi omnes jus ad vitam retinent, et Deo committi debent, qui solus de eorum vitâ disponere potest.

(b) Nec obsides (*otages*) interfici queunt, etiamsi hostes qui eos miserunt fidem datam non servaverint, imo alios obsides interfecerint.

(c) Graviter peccant qui, ex quocumque motivo, infantes occidunt, aut eorum mortem directe accelerant : hi enim sunt innocentes. Horrendi criminis rei sunt parentes qui proprios filios aliis interficiendos tradunt, ut *assecurationis* pretium suum faciant[1].

(d) Aliquando cognati vel affines alicujus defuncti a medico postulant ut mortui cor pungatur vel arteria aperiatur, ne forte vivus sepeliatur. Jamvero si medicus serio dubitat de morte, id peragere nequit cum sese exponeret periculo occidendi hominem qui forsan supervivit; si vero *certa* adsunt mortis signa, punctio cordis non est illicita, cum id fiat tantum ad liberandos cognatos a vanis anxietatibus.

2° *De occisione indirectâ innocentis.*

314. *Principium :* **Non licet actionem ponere ex quâ certo vel probabiliter sequetur indirecte mors innocentis, nisi ex causâ proportionate gravi et cum intentione rectâ.** Patet ex dictis ubi de suicidio indirecto, supra, n. 302.

Hinc (a) in bello justo licet *bellica tormenta* (*canons*) in urbem obsessam dirigere, etsi prævideatur multos innocentes exinde peritu-

[1] "Des parents sans entrailles assurent à un taux élevé la tête de tout jeunes enfants, et, froidement, lentement, les laissent mourir d'inanition et de misère. La mort qui enlève ces petits êtres ne révélant aucune violence manifeste est réputée le plus souvent *naturelle*, et assure de bonnes rentes à ses habiles et sinistres auteurs." (*Dr Surbled*, op. cit. t. III, p. 238). — De occisione infantis in sinu materno dicimus in *Supplemento ad Tr. de Matrim.*, n. 72-78.

ros esse, dummodo id habeatur ut medium necessarium et efficax ad urbem oppugnandam; æquum est tamen ut prius moneatur civitatis præses, ut mulieres ac infantes in tutum locum fugere possint [1].

(b) Si quis, persequente hoste, mortem vitare nequeat nisi per viam angustam transeundo, cum periculo conculcandi innocentem, id facere potest.

(c) Non licet medico, experimenti causâ, novo uti remedio, vel periculosam perficere operationem, quando præsto est remedium magis efficax et minus temerarium [2].

315. (d) Pariter, in rebus industrialibus, peccant qui materias vel machinas adhibent periculosas, ex quibus vita opificum in magno discrimine ponitur, præsertim ubi lex id prohibet [3].

(e) Qui vero actionem ponit de se non periculosam, aut raro nec proinde probabiliter periculosam, ex quâ tamen mors *casu* sequitur, non est moraliter homicidii reus, dummodo diligentiam adhibuerit ordinariam; ita venator qui, dum venationi cum debitâ diligentiâ indulget, *casu* interficit hominem; tunc enim mortem prævidere nec potuit nec debuit; secus dicendum esset si negligentiæ reus est, v. g. imprudenter cum sclopeto ludendo; tunc graviter vel leviter, reus est, prout negligentia gravis aut levis fuerit [4].

II. De occisione malefactorum.

316. **Status quæstionis** [5]. Injustum est quidem innocentes occidere, sed quando agitur de malefactoribus, qui gravissimi criminis rei fuerunt, res aliter se habet. Siquidem, apud omnes fere populos, cum antiquos tum recentes, pœna capitis communi usu recepta est.

Negaverunt tamen *Valdenses* mortis supplicio plecti posse etiam malefactores : quæ opinio tunc communiter reprobata fuit. Attamen, jam a sæc. XVIII, non pauci philosophi ac juristæ in eamdem abierunt sententiam. Ita *Cesare Beccaria* (1716-1793) docuit jus mortis pœnam infligendi restringendum esse ad crimen seditionis periculosæ, vel ad casum quo mors delinquentis unicum sit medium ad coercenda aliorum crimina [6]; *Jeremy Bentham* (1748-1832), qui ut principium moralitatis *solam utilitatem* agnoscit, pœnam capitis

---

[1] *Bonfils*, Manuel de Droit international, 3e édition, Paris, 1901, n. 1083-1086.

[2] *Guermonprez*, L'assassinat médical et le respect de la vie humaine, Paris, 1904.

[3] Præcipuas leges hâc de re recenter in variis regionibus promulgatas recenset *P. Pic*, Traité élémentaire de législation industrielle, Paris, 1903, n. 609-648.

[4] De homicidio *casuali*, quoad legem gallicam, vide *Cod. pén.* a. 319-320.

[5] *Meyer*, op. cit. II, n. 594. — [6] *Beccaria*, Dei delitti e delle pene, § 16.

utilem ac proinde justam esse negavit [1]. Longius processit *Ch. Lucas* [2] (1803-1889), directe asserens pœnam mortis neque justam neque utilem esse : nec enim individuo, nec societati jus directum inest in proximi vitam, sed solum jus injustum aggressorem vi repellendi; atqui pœna mortis legibus statuta non infligitur in sui defensionem, cum malefactor, ab auctoritate captus, jam amplius nocere non valeat, sed solum in vindictam ; quod manifeste injustum est. — Alii, cum *Spedalieri* (1741-1795) idem alio modo propugnant; dicunt videlicet Statum sua jura a *pacto sociali* obtinere, nec proinde jus mortis habere, cum cives juri et officio vitam servandi valide renuntiare non potuerint.

Hinc in quibusdam regionibus de facto pœna capitis abrogata fuit, in Italiâ, in nonnullis Helvetiæ partibus et quibusdam e Statibus Americæ Fœderatis [3]; sed, post paucos annos, jam in pluribus ex his Statibus de novo instaurata fuit.

317. *Principium :* **Potest auctoritas civilis suprema pœnâ capitali plectere malefactores, gravissimi criminis plene convictos, quoties id requirit bonum publicum.**

(A) Auctoritati supremæ jus sane competit societatem tuendi contra malefactores, qui publicum ordinem disturbant, efficaciter eos deterrendo a criminibus reipublicæ ac civium securitati maxime nocentibus; ipsi enim jus et officium incumbit bonum commune contra quoscumque jurium invasores protegendi. Atqui tum *historice*, tum *psychologice* constat quorumdam non contundi audaciam et propensionem ad scelera committenda nisi capitalis pœnæ timore. (a) *Historice:* nam apud omnes fere populos viguit pœna capitalis usque ad hæc ultima tempora. Ita, jam Patriarcharum tempore, Noe ejusque filiis dictum fuerat : " Quicumque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius " [4]; item Judæis : " Maleficos non patieris vivere [5]... Qui percusserit et occiderit hominem, morte moriatur " [6]. Apud Græcos Romanosque, necnon alias Gentes, eadem pœna infligebatur non solum servis, sed etiam *liberis*, quorum vita

[1] Théorie des peines et des récompenses, Paris, 1812.

[2] Multi alii pœnam mortis abolendam esse volunt; inter quos *Mittermaier*, De la peine de mort, traduct. Leven, 1865; *A. J. Palm*, Death Penalty, New York, 1891, cum auctoritatibus allegatis, p. 140-160; alios recenset *Hello*, Revue critique, 1867, t. 31, p. 322.

[3] *Garraud*, Précis du Droit Criminel, 8e éd., 1904, n. 164; *Tarde*, La Philosophie pénale, 3e éd., Paris, 1892, p. 534-536.

[4] *Gen.*, IX, 6. — [5] *Exod.*, XXII, 18. — [6] *Levit.*, XXIV, 17.

magni æstimabatur. Hanc ut legitimam agnoscit Apostolus, de supremâ civili auctoritate scribens[1] : "Si autem malum feceris, time; non enim sine causâ gladium portat, Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum agit". Revera, apud christianas nationes, humanæ vitæ cæteroquin tutrices, minime abolita fuit pœna mortis, sed e contra ut medium necessarium ad vitam pacificorum civium tuendam semper habita fuit. Recentioribus autem temporibus pœna capitalis, in paucis regionibus e medio sublata, post paucorum annorum experientiam, jam in quibusdam restituta est, quo efficacius securitati publicæ provideretur[2]; siquidem malefactorum audacia ac criminum numerus quotannis crescebat. Ex adverso autem, in regionibus in quibus pœna mortis satis firmiter servata fuit, ut in Angliâ, criminum numerus decrescere solet. Historice igitur constat hujusmodi pœnam medium esse efficax ac moraliter necessarium ad bono publico providendum.

318. (b) Idem *psychologice* probatur. Homo enim naturali quodam instinctu mortem plus quam cetera mala horrescit; quem sensum experiuntur etiam perditissimi malefactorum, aliis motivis impervii; hinc capite damnati sententiam mutari enixe precantur, et, imminente supplicio, non pauci totis viribus evadere conantur; aliunde, ex variis testimoniis constat multos a crimine deterreri ultimi supplicii terrore[3]; si vero quidam neque etiam metu mortis a

[1] *Rom.*, XIII, 4.

[2] Ita speciatim in quibusdam partibus Helvetiæ ac Statuum Americæ Fœderatorum. Quoad *Helvetiam* hæc habet *Garraud* op. cit. 234, not. 1 : "A la suite d'une campagne très active de pétitionnement pour le rétablissement de la peine de mort, le Conseil national (de Suisse) a décidé qu'une nouvelle disposition constitutionnelle serait soumise au vote populaire; elle a été adoptée le 18 mai 1879, et revise l'art. 65 en ce sens qu'il est permis à chaque canton de rétablir la peine de mort pour crimes de droit commun. Quelques cantons ont profité de cette faculté, entre autres ceux de Zurich, de Lucerne, de Zug." Ita pariter e quatuor *americanis Statibus* qui pœnam capitis aboleverant, duo eamdem de novo statuerunt.

[3] Ita, in Camerâ italianâ, 10 martii 1865, deputatus *Conforti* narrabat conspirationem de furto et homicidio patrandis derelictam fuisse eo quod eâ die, quâ scelus executioni mandare conventum fuerat, duo alii malefactores mortis pœnam subierunt. Cfr. *Garofalo*, La Criminologie, 1890, p. 225.

crimine deterrentur, id plerumque ex eo oritur quod pravis passionibus, inveteratâ mali consuetudine aut occasionibus irretiti, de pœnâ capitali non cogitant, vel ministros justitiæ eludere sperant; sed multi alii reipsâ a sceleribus abstinent extremi supplicii terrore. — Ex adverso autem, nulla alia pœna sufficienter quosdam malefactores ab homicidio deterret; non *diuturna et laboriosa detentio*, quia hodie ita temperari solet, saltem post aliquod tempus, ut nonnulli eam pluris faciant quam vitam liberam quidem, sed multis miseriis obnoxiam; aliunde spes manet, præ instabilitate rerum politicarum, libertatem post breve tempus recuperandi, — neque illa *solitaria detentio*, quæ in Italiâ locum tenet capitalis sententiæ : hæc enim non sufficienter perditos homines terret, qui spem evadendi retinent[1]. Ergo tum *historice*, tum *psychologice* constat pœnam mortis efficacissimum esse medium ad deterrendos malefactores a sceleribus, proindeque a supremâ auctoritate, ob bonum publicum, infligi posse.

319. (B) Quod alio argumento *confirmatur* ex ordine *ethico*. Justitia postulat ut ordo moralis læsus congruâ satisfactione sanetur ac reparetur; ideoque officium incumbit Reipublicæ præsidibus curandi ut gravia delicta proportionatâ pœnâ puniantur; secus enim moralis ordo turbatur ac periclitatur. Atqui dantur delicta tam gravia ut, juxta communem æstimationem, solâ pœnâ mortis expiari valeant; talia sunt præsertim homicidia post maturam deliberationem crudeliter perpetrata; delicta enim quæ *summam* moralis ordinis læsionem, *summamque* injuriam includunt, pœnam ex genere suo *summam* postulant, seu pœnam capitis. Quod quidem adeo verum est ut, fatentibus adversariis, communi sensu approbetur regula superius exposita : " Quicumque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius ".

320. **Præcipuæ solvuntur difficultates.** (a) Nonnulli quidem *objiciunt* malefactores, quamdiu vivunt, posse in melius emendari, ideo eis parcendum esse ut pœnitentiam agant ac ita ordinem læ-

[1] Aliunde hæc pœna crudelior est ipsâ morte, cum tædium, desperationem ac quamdam insaniæ formam adducere soleat.

sum reparent[1]. — Quam difficultatem jam solverat *S. Thomas*[2] : " Quod vero mali, quamdiu vivunt, emendari possunt, non prohibet quin juste possint occidi ; quia periculum quod de eorum vitâ imminet est majus et certius quam bonum quod de eorum emendatione expectatur. Habent etiam in ipso mortis articulo facultatem ut per pœnitentiam convertantur ad Deum. Quod si adeo sunt obstinati quod etiam in mortis articulo cor eorum a malitiâ non recedat, satis probabiliter æstimari potest quod nunquam a malitiâ resipiscant ".

321 (b) Alii dicunt nulli, præter Deum, jus inesse vitæ ac mortis, ideoque societatem jura divina usurpare dum malefactores occidit. — Fatemur equidem soli Deo jus inesse *plenum* ac *directum* in vitam hominis ; sed Principibus delegare potest et de facto delegavit potestatem indirectam ; ipsis siquidem mandatum est bonum commune societatis promovere ; atqui bonum commune aliquando exigit quosdam malefactores pœnâ mortis plectere, ut hi et alii a similibus criminibus deterreantur[3] ; tunc agunt non quidem propriâ auctoritate, sed quatenus Dei vices gerunt : " Non est enim potestas nisi a Deo... Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum agit "[4].

322. (c) *Instant :* Pœna capitalis, utpote damnum *irreparabile* infligens, nonnisi ab infallibili auctoritate decerni potest ; jamvero quis judex infallibilitatem sibi vindicare potest ? — Libenter concedimus illos solum capite plectendos esse qui, non ex indiciis plus minusve probabilibus, sed ex probationibus moraliter certis nocentes juridice inventi sunt, ut diximus in thesi ; ad hoc autem minime requiritur infallibile judicium, sed sufficit illa certitudo quæ in rebus humanis, post diligens examen, inveniri possit ; revera nonne in chirurgicis operationibus perficiendis sufficit moralis certitudo quæ non excludit omne periculum mortis ? Nonne etiam quotidie homines vitam exponunt ad privatum bonum consequendum ? Si res ita se habet, cur non posset suprema auctoritas extremo supplicio punire eum qui certo moraliter judicatus est societati noxius ?

323. Cæterum æquum est ut nonnisi pro *gravissimis criminibus*, homicidiis scilicet plene deliberatis, mors decer-

[1] Ita *C. Lucas*, op. cit., p. 129 : " Sous le point de vue chrétien, la société commet un crime plus grand que celui de l'assassin qu'elle immole, elle tue l'âme ; c'est la vie de l'âme, c'est la vie pénitencielle qu'elle arrache. "

[2] Contra Gentiles, lib. III, c. 147.

[3] " Bonum commune melius est quam bonum particulare unius. Subtrahendum est igitur bonum particulare, ut conservetur bonum commune. Vita autem quorumdam pestiferorum impedit commune bonum, quod est concordia societatis humanæ. Subtrahendi igitur sunt hujusmodi homines per mortem ab hominum societate. " (*S. Thom.* l. cit.) — [4] *Rom.*, XIII, 1, 4.

natur, prout revera fit hodie apud excultas nationes. Imo optandum est mores ita temperari ut pœna mortis jam amplius necessaria non sit. Interea vero iniquum est, parcendo nocentibus, innocentium vitam periculo exponere.

324. **Corollarium** : *In societatibus bene ordinatis, non licet homini privato propriâ auctoritate malefactores occidere extra casum legitimæ defensionis.*

Ex dictis enim, jus vitæ ac mortis Deo proprium est, nec proinde exerceri potest nisi ab eis quibus divinitus delegatum fuit, ad bonum totius communitatis; atqui, in societatibus jam recte constitutis, jus puniendi malefactores non singulis civibus, sed legitimis superioribus a Deo concessum fuit; et merito; nam, cum malefactorum occisio ad bonum publicum ordinetur, ad illos solum pertinet quibus committitur cura communitatis, videlicet superioribus legitimis publicam auctoritatem habentibus[1]. — Aliunde nemo pœnâ capitali plecti debet nisi post maturum judicium in quo, omnibus sedulo perpensis, reus criminis juridice convictus est; quot enim mala scaturirent, si cuique liceret, absque sententiâ judiciali, malefactores punire? Jamvero ad prudens et maturum judicium requiritur ille ordo quem magistratus sequuntur pro tribunali sedentes.

Reprobanda est igitur praxis, quæ in quibusdam regionibus adhuc viget, quosdam malefactores statim post crimen patratum, absque judiciali formâ, occidendi[2].

III. De occisione injusti aggressoris.

Etsi singulis civibus non liceat malefactores directe occidere, jus habent propriam aut proximi vitam contra injustos aggressores defendendi, etiam cum periculo eosdem interficiendi.

---

[1] *S. Thom.* 2. 2., q. 64, a. 3.

[2] Quæ praxis in *Statibus Americæ Fœderatis* vocatur *lynching;* de quâ vide *The Catholic World*, august. 1887, p. 593; *Bryce*, The American Commonwealth, 3rd ed., New York, 1897, t. II, p. 567. — In quibusdam casibus, quando agitur de criminibus valde odiosis, et cæteroquin auctoritas publica de iis cito puniendis parum sollicita est, dari possunt et de facto dantur homines qui *bonâ fide* licitam esse censeant malefactorum occisionem a privatis factam; proinde dum id *objective* reprobatur, *subjectivis* dispositionibus agentium attendendum est.

325. *Principium :* **Licet cuique vitam propriam aut aliorum, vel etiam membrorum integritatem defendere, etiam cum occisione injusti aggressoris, servato tamen moderamine inculpatæ tutelæ.**

Probatur. (A) Etenim qui seipsum defendit, aggressorem vulnerando aut occidendo, non intendit directe occisionem, sed propriam vel aliorum defensionem, vim vi repellendo; proindeque actum ex se bonum peragit, prævidens malum effectum inde secuturum, videlicet aggressoris vulnerationem aut mortem. Atqui in casu, rationem habet proportionate gravem illum effectum permittendi, scilicet suî vel aliorum legitimam defensionem, et insuper bonum publicum quod postulat ut malorum audacia contundatur. Neque dici potest ita invasorem periculo æternæ damnationis exponi : ipse enim hoc malum sibi imputare debet, et cæteroquin antequam moriatur actum contritionis elicere valet. Ergo licite agit qui seipsum defendit, etiam cum injusti aggressoris occisione.

326. (B) Quod quidem leges positivæ, ecclesiasticæ aut civiles, confirmant. Ita *Innocentius III* ait : " Quamvis vim vi repellere *omnes leges* et *omnia jura* permittant, quia tamen id debet fieri cum moderamine inculpatæ tutelæ, non ad sumendam vindictam, sed ad injuriam propulsandam.... "[1]

327. *Declaratur* principium. (a) Dictum est : *licet;* quia generatim nemo tenetur seipsum defendere hoc modo; potest enim quis, ex *caritate*, propriam occisionem permittere, ne aggressor vitâ temporali et æternâ privetur, nisi tamen invasi vita valde utilis sit bono communi aut familiæ[2].

(b) *Injusti aggressoris;* si enim agitur de satellite vel justi-

[1] *Decret. Greg. IX*, l. V, t. 12 de Homicidio, c. 18, p. 801 ed. *Richter-Friedberg.* — Ita etiam in *Codice pœnali gallico*, a. 328 : " Il n'y a ni crime, ni délit, lorsque l'homicide, les blessures et les coups étaient commandés par la nécessité actuelle de la légitime défense de soi-même ou d'autrui ". Cfr. pro *Germaniâ*, *Cod. p.* a. 53; pro *Angliâ* et *Statibus Fœderatis*, Bouvier, Dict. of Law, verbo *Self-defence.*

[2] Addunt alii cum *S. Alphonso* (n. 380) : nisi ipse invasus esset in peccato mortali, quia tunc omnino teneretur se defendere. — Quod tamen argumentum validum esse non videtur; qui enim ita agit, actum heroicæ caritatis perficit, quo a peccatis suis mundatur et justificatur.

tiæ ministro qui reum capere aut juridice damnatum occidere conatur, hic sane non potest vi repelli et occidi, quia utitur jure suo, imo fungitur officio; jamvero bonum publicum postulat ut ministris justitiæ legitime officium exercentibus non inferatur violentia. Sufficit autem ut aggressor sit *materialiter* injustus; hinc amens vel ebrius occidi potest, si aliter vitam defendere nequimus.

Requiritur insuper ut aggressor *actu* vim inferat, aut saltem signa imminentis aggressionis exhibuerit, v. g. ensem stringendo, sclopetum arripiendo, etc.; hinc non licet aggressorem interficere, antequam aliquo modo incœperit actum invasionis; secus, frequenter homicidia perpetrarentur sub prætextu legitimæ defensionis, non sine magno Reipublicæ detrimento. Merito igitur damnata fuit, saltem ut scandalosa, ab *Alexandro VII*, 24 Sept. 1665, hæc propositio 18ª: " Licet interficere falsum accusatorem, falsos testes ac etiam judicem, a quo iniqua certo imminet sententia, si aliâ viâ non potest innocens damnum evitare"[1]. — Neque occidere licet invasorem, qui jam ab aggressione destitit ac fugit, quia jam non est aggressor, et ad solam auctoritatem publicam spectat punire reos qui *actu* non aggrediuntur alios.

328. (c) *Cum moderamine inculpatæ tutelæ*, id est, id tantum faciendo quod requiritur ad propriam defensionem; proinde si alia via suppetit evadendi periculum, v. g. fugiendo, clamando, non licet invasorem occidere aut vulnerare; item si sufficit vulnus infligere, non licet eum occidere. — Attamen si quis, ex subitâ aggressione perturbatus, moderamen non servaverit, quia deerat tempus omnia adjuncta mature expendendi, ut sæpe fit, de gravi peccato non est redarguendus; non enim facile in praxi quid necesse sit ad se tuendum discerni potest. Pariter si invasus fugere nequit sine magno detrimento, quin v. g. ut ignavus ab aliis habeatur, aggressori resistere potest etiam cum periculo eum occidendi. Quapropter, in casu particulari, psychologicis dispositionibus ejus qui seipsum defendit attendendum est.

329. 2° **Corollaria.** Non solum vitam et corporis integritatem, sed *alia bona defendere licet cum occisione injusti*

[1] Ap. *Denzinger*, n. 989.

aggressoris, bona videlicet maximi momenti, quorum amissio est moraliter irreparabilis.

(A) *Licet mulieri invasorem pudicitiæ vi repellere, etiam cum occisione aggressoris, si non suppetit aliud medium castitatem efficaciter defendendi.* Ita communiter. Nam agitur hic de bono maximi momenti, quod amissum reparari nequit; mulier enim permittendo se opprimi, se exponit periculo interius libidini consentiendi, prolem illegitimam concipiendi et famam amittendi; si sit virgo, difficile nubetur; si jam nupta, adulterinam prolem in familiam viri introducet, cum dedecore ac detrimento totius familiæ; quæ quidem mala sunt ratio proportionate gravis. — Si vero jam oppressa fuerit, non licet aggressorem occidere, ex dictis supra.

Unde non licet marito propriâ auctoritate occidere uxorem in adulterio deprehensam; nam contradictoria propositio saltem ut scandalosa reprobata fuit ab *Alex. VII.*[1] — Utrum vero maritus aut pater possit occidere eum qui uxoris vel filiæ castitatem impetit, quando aliter aggressor repelli nequit, controvertitur. In praxi autem plerumque excusantur qui, indignatione permoti, invasorem interficiunt : non enim putant se male agere; et generatim a civili tribunali non condemnantur.

330. (B) Quoad *bona fortunæ*, certa ab incertis secernamus : —

(a) Non licet eum occidere qui nos impedit a consecutione bonorum *quæ nondum possidemus*, sed ad quæ jus habemus. Patet ex damnatione hujus propositionis (32) ab *Innoc. XI*, 2 mart. 1679: "Non solum licitum est defendere defensione occisivâ quæ actu possidemus, sed etiam ad quæ jus inchoatum habemus et quæ nos possessuros speramus"[2]. — Et merito, nam hic agitur de malo quod reparari potest ad judices recursum habendo.

(b) Si agitur de bonis *actu possessis*, sed *minoris momenti*, idem dicendum est, ex damnatione propositionis (31) ab *Innoc. XI*: "Regulariter occidere possum furem pro conservatione unius aurei"[3]. Ratio enim non est proportionate gravis.

331. (c) Quando agitur de bonis *magni momenti jam possessis*, probabilius *ea defendere licet, etiam cum occisione injusti aggressoris, si aliter servari aut recuperari nequeant.* — Hic enim agitur de amissione irreparabili bonorum quæ valde utilia sunt et quandoque moraliter necessaria ad vitæ sustentationem; atqui bonum publicum postulat ut fures qui bona hujusmodi arripiunt nec ea deserere volunt, in fugâ intercipiantur, etiam lethali vulnere, si opus sit;

---

[1] Ap. *Denzinger*, n. 990: "Non peccat maritus occidens propriâ auctoritate uxorem in adulterio deprehensam".

[2] Ibid. n. 1049; damnata est ut ad minus scandalosa et in praxi perniciosa.

[3] Ibid. n. 1048; quæ propositio saltem ut scandalosa et in praxi perniciosa damnata est.

secus non pauci ad furtum incitarentur. — Aliunde caritas non obligat ut quis præferat bonum proximi, etiam altioris ordinis, proprio bono, nisi hic in extremâ necessitate versetur; atqui injustus aggressor in casu non versatur in extremâ necessitate, cum, relinquendo bona quæ invasit, incolumis evadere possit. Ita *S. Alphonsus* n. 383, cum aliis multis[1].

Quod quidem ab omnibus fere admittitur quando agitur de *nocturno* aggressore; nam, præter rationes jam allatas, timeri potest ne invasor velit etiam vitam domini tollere.

In utroque casu, juxta omnes, potest dominus res proprias a raptore eripere; et si hic obsistat, ac mortem minetur, licitum est domino seipsum defendere, etiam occidendo invasorem[2].

332. (C) *Si honor aut fama impetitur*, regulariter non *licet injustum aggressorem occidere.* — Ratio est quia amissio honoris et famæ generatim non est *irreparabilis*, cum aliis mediis servari aut recuperari valeat; aliunde bonum commune exigit ut fama aggressoris occisione non reparetur; nam innumeris cædibus late pateret aditus, si cuique liceret violentis mediis suam famam vindicare, præsertim quia quisque esset judex in propriâ causâ, quoad rem de cujus gravitate difficile judicari potest. — Merito igitur ab *Innoc. XI* damnata est ut scandalosa saltem et in praxi perniciosa hæc propositio (30): "Fas est viro honorato occidere invasorem, qui nititur calumniam inferre, si aliter hæc ignominia vitari nequit: idem quoque dicendum, si quis impingat alapam vel fuste percutiat, et post impactam alapam vel ictum fustis fugiat"[3].

333. Dixi *regulariter;* si quis enim non solum verbis, sed *factis*, v. g. alapâ vel fuste impetitur, injuriam repellere potest cum moderamine inculpatæ tutelæ; et si aggressor injuriam inferre pergat, vimque inferat ac mortem minetur, invasus potest vim vi repellere, etiam cum occisione aggressoris.

---

[1] Quidam hanc theologorum doctrinam impugnant ut naturali æquitati contrariam. Attamen plerisque jurisperitis probatur, non solum in Galliâ, sed in aliis regionibus. Audiatur *Garraud*, op. cit. p. 213: "Qu'on suppose un voleur, dérobant dans le coffre-fort d'un négociant, les titres qui constituent la majeure partie de sa fortune, fuyant avec ces titres, sans que l'obscurité permette de le reconnaître: le mal sera *irréparable*, si le propriétaire ne parvient pas à blesser ou à tuer le voleur: il tire et le tue; si l'art. 328 (du C. pénal) ne lui donne pas le droit de le faire, aucun tribunal n'hésitera à déclarer que cet acte n'est pas imputable à son auteur, soit qu'on le considère comme *justifié* par la légitime défense, soit qu'on le considère plutôt comme *imposé* par une force à laquelle l'agent n'a pu résister". — Allegat quoad leges aliarum nationum: *Berge*, Revue générale du droit, 1879, t. III, p. 277; *Alimena*, I limiti e i modificatori dell' imputabilità, t. III, p. 97 seq.

[2] *Cod. pœn. gall.* a. 329. — [3] *Denzinger*, n. 1047.

Pariter qui alapâ percutitur, et irâ incensus, statim aggressorem percutit eumque vulnerat et occidit, sæpe a gravi peccato excusatur, quia sine maturâ deliberatione id peregit. — Quando vero injuria jam fuit illata, sive verbis sive factis, non licet de eâ vindictam sumere, sed ad judices recurrendum est.

§ III. De duello.[1]

334. 1° **Duelli origo.** Apud *antiquos* non fuêre duella proprie dicta, honoris vindicandi causâ, sed singularia certamina inter duces aut milites duorum exercituum ad finem imponendum prælio; ita David cum Goliatho, Menelaus cum Paride, Hector cum Ajace, Achilles cum Hectore, Turnus cum Ænea, tres Horatii cum Curiacis congressi sunt. Præterea Romæ floruerunt gladiatorum cruentæ pugnæ inter captivos aut servos, imo quandoque inter liberos, roboris ostentandi causâ. — *Medio Ævo* in usu fuerunt duella *judicialia*, litem finiendi causâ, quæ a Germanis et Longobardis mutuata esse videntur : quando videlicet coram judice plena probatio afferri non poterat, duellum inter litigantes sæpe in usu erat, approbantibus magistratibus ut res judicio Dei relinqueretur, juxta illud : *si non sufficiunt jura, veniamus ad arma.* — A duellis autem differebant *torneamenta* inter equites habita, non quidem hostili animo, sed exercitationis causâ et ad ostentationem fortitudinis.

Sed jam a sæculo XVI, prævalere cœperunt duella proprie dicta, honoris vindicandi causâ; videlicet si quid famæ aut honori noxium illatum fuisset, nobiles et militiæ duces censebant id nonnisi armis vindicari et sanguine lavari posse; non enim frustra se gladios gestare existimabant. Qui mos crudelis primum quidem inter nobiles et milites vigere cœpit, postea etiam inter togatos; huic obstitere quidem sancti viri et nonnulli Principes; sed hodie apud multas Gentes adhuc viget, præsertim inter duces, milites, aut viros politicos[2].

---

[1] *J. P. Pigna*, Il duello, 1554; *Boyssat*, Recherches sur les duels, Lyon, 1610; *J. Savaron*, Traité contre les duels, Paris, 1610; *F. Bacon*, Charge concerning duels, 1614; *Cockburn*, History of duels, London, 1720; *Basnage*, Dissert. historique sur les duels, Basle, 1740; *Stadler*, *S. J.*, Tr. de duello, Ingolstadii, 1751; *F. Gorguereau*, Le duel considéré dans tous les rapports historiques, moraux et constitutionnels, Paris, 1791; *Pinet*, Du duel en jurisprudence, Paris, 1829; *Cauchy*, Du duel considéré dans ses origines et dans l'état actuel des mœurs, Paris, 1846; *Mendez*, Essai sur le duel, 1854; *Millingen*, History of duelling, London, 1841; *Sabine*, Notes on duel, Boston, 1859; *Tavernier*, Le duel, Paris, 1884; *Letainturier-Fradin*, Le duel à travers les âges, Paris, 1892.

[2] Cum in documentis publicis non recenseantur duella, scitu difficile est quot sint in variis regionibus. In *Galliâ*, præter duella inter milites habita, ab anno 1878 ad an. 1890 computantur 647 circiter, ex

335. 2° **Notio et species.** (A) Duellum, quale hodie intelligitur, est singulare certamen inter duos vel plures, ex pacto initum, armis ad occidendum vel graviter vulnerandum aptis. — Tria igitur ad duellum requiruntur : (a) *singulare certamen*, quod inter duos, vel inter plures initur, sed unius contra alterum; parum refert qua *intentione* fiat, exercitationis causâ, aut vindictæ, honorisve reparandi aut fortitudinis ostendendæ; (b) *ex pacto initum*, in quo de tempore, loco et armis adversarii conveniunt; unde si duo ex impetu iræ statim congrediuntur, vel si unus alium provocat et aggreditur hicque se defendit, non est proprie duellum; (c) *arma ad occidendum aut graviter vulnerandum apta*; non necesse est igitur ut de facto mors aut grave vulnus sequatur, sed sufficit ut *per se* infligi possit grave vulnus; unde duella non sunt pugnæ quæ pugillo, virgis, baculis fiunt, aut ferro acie retuso, eâ lege ut neuter lethaliter vulneretur.

(B) Duellum est *publicum*, quando ex auctoritate publicâ, et ob bonum publicum initur, v. g. ad finiendam litem inter duas gentes; vel *privatum*, quando nomine privato suscipitur. Prius licitum est, si fiat propter *bonum commune*, ad bellum finiendum, ne multorum sanguis effundatur : si enim in bello exercitus contra exercitum dimicare potest, duces pacisci possunt ut unus contra unum aut pauci contra paucos pugnent; hodie tamen singularia hujusmodi certamina in desuetudinem abierunt. Si vero propter *bonum particulare* iniretur, etiam cum auctoritate judicis, ad injuriam vindicandam aut veritatem manifestandam, illicitum esset, cum præsto sint alia media ad hos fines assequendos. Posterius autem grave est peccatum, ut ex sequenti propositione patebit.

336. 3° *Principium :* **Duellum, privatâ auctoritate initum, est semper per se graviter illicitum.** Certum est.

Probatur : (A) *Auctoritate.* Sæpius enim Ecclesia duellum ut grave facinus reprobavit; ita *Tridentinum* pœnas contra

---

quibus non pauca (1/77) lethalia fuêre (ap. *Garraud*, Traité du Droit Pénal, Paris, 1891, t. IV, p. 310; cfr. *Questions Actuelles*, t. XIV, 1892, p. 162-163.

duellantes indixit, eosque excommunicatos declaravit, et, si in certamine occumberent, honore indignos censuit ecclesiasticæ sepulturæ; de gravitate hujus peccati mentem suam his verbis exposuit : " Detestabilis duellorum usus, fabricante diabolo introductus, ut cruentâ corporum morte animarum etiam perniciem lucretur, ex christiano orbe penitus exterminetur "[1]. Tridentinas sanctiones ampliavit explicavitque *Benedictus XIV*, varias explodendo rationes a duellantibus allatas[2]. Excommunicationem ipso facto incurrendam et S. Pontifici simpliciter reservatam, jam a Rom. Pontificibus latam, renovavit *Codex* contra " duellum perpetrantes, aut simpliciter ad illud provocantes vel ipsum acceptantes, vel quamlibet operam aut favorem præbentes, necnon de industriâ spectantes, illudque permittentes, vel quantum in ipsis est, non prohibentes, cujuscumque dignitatis sint. "[3] Jam *Leo XIII*, Prædecessorum suo-

[1] Sess. XXV, cap. 19 de Reformatione.

[2] Constit. *Detestabilem*, 10 nov. 1752, ubi sequentes damnat propositiones ut falsas, scandalosas, ac perniciosas :

1. " Vir *militaris* qui, nisi offerat vel acceptet duellum, tanquam formidolosus, timidus, abjectus, et ad officia militaria *ineptus* haberetur, indeque officio quo se suosque sustentat, *privaretur*, vel promotionis alias sibi debitæ ac promeritæ spe perpetuo carere deberet, culpâ et pœnâ vacaret, sive offerat, sive acceptet duellum. "

2. " Excusari possunt, etiam honoris tuendi vel humanæ vilipensionis vitandæ gratiâ, duellum acceptantes, vel ad illud provocantes, quando *certo sciunt pugnam non esse secuturam*, utpote ab aliis impediendam. "

3. " Non incurrit ecclesiasticas pœnas contra duellantes latas *dux* vel *officialis militiæ* acceptans duellum *ex gravi metu amissionis famæ vel officii.* "

4. " Licitum est in *statu hominis naturali* acceptare et offerre duellum ad servandas cum honore fortunas, quando *alio remedio eorum jactura propulsari nequit.* "

5. " Asserta licentia pro statu naturali applicari etiam potest statui civitatis male ordinatæ, in quâ nimirum vel negligentiâ vel malitiâ magistratus justitia aperte denegatur. "

Durus quidem videtur hic loquendi modus; sed ideo adhibetur ut vana effugia præoccupentur; permisso duello in hisce casibus, mox inanes excogitarentur rationes ad omne duellum excusandum.

[3] *Codex*, can. 2351. — *Quâ excommunicatione plectuntur :*

A) Ipsi *duellantes*, id est, qui perpetrant duellum ; imo, et qui *provocat* alium ad duellum, vel qui *acceptat*, etiamsi revera duellum non sequatur ;

rum decreta confirmans, quam inania sint quæ ad immanem duelli morem tuendum vel excusandum solent proferri, lucide exposuerat [1].

337. (B) *Ratione.* (a) Duellum enim ex naturâ suâ directe tendit in occisionem aut vulnerationem adversarii; certe, ut ait *Leo XIII* (l. c.), "qui ad privatum certamen provocant vel oblatum suscipiunt, hoc agunt, *huc animum viresque intendunt*, nullâ necessitate adstricti, ut vitam eripiant aut saltem vulnus inferant adversario"; jamvero directe id intendere est grave peccatum, ex superius dictis, n. 312. — Nec dici valet hic agi de casu legitimæ defensionis; nam nulla est urgens necessitas, cum aggressio, si quæ fuerit, non est *actu* existens sed jam præterita; aliunde recursus haberi potest sive ad judices, sive ad probos homines, qui rem pacifice componere valeant; imo recursus ad arma honorem aut famam vindicare nequit : "quamvis enim, pergit *Leo XIII*, e certamine victor decedat qui, injuriâ acceptâ, illud indixit, omnium cordatorum hominum hoc erit judicium, tali certaminis exitu *viribus* quidem ad *luctandum*, aut *tractandis armis meliorem* lacessentem probari, non ideo tamen *honestate potiorem;* quod si idem ipse ceciderit, cui rursus non inconsulta, non plane absona hæc honoris tuendi ratio videatur?" Minime igitur excusari potest duellum sub prætextu legitimæ defensionis, præsertim quia sæpe oritur ab *ulciscendi libidine*, quæ christianæ caritati maxime adversatur.

B) *Quamlibet operam aut favorem præbentes*, id est, a) : omnes et singuli ad duellum quomodolibet *cooperantes;*

Sic : *patrini*, nisi hoc munus acceptent cum intentione et spe duellum omnino impediendi; — *jubentes* ut duellum fiat; — *suadentes*, vel *consulentes*, si consilium vel ratio fuerit per se efficax, et duellum sequatur; — *medicus* qui, rogatus a duellantibus, assistit duello; — *medicus et confessarius* qui, *ex condicto cum duellantibus*, in domo vicinâ vel in loco propinquo sistunt.

b) *De industriâ spectantes*, etiam merâ curiositate, non vero illi qui aspiciunt casu transeuntes, vel in secreto, nec qui locum certaminis adeunt ut duellum omnino impediant;

c) Duellum positive *permittentes*, imo et illi qui, auctoritate pollentes, illud *non prohibent, quantum in ipsis est*, cum illud prohibere debent et valent.

Cfr. *Tract. de Censuris*, n. 1182; *J. Sole, De delictis et pœnis*, Romæ, 1920, p. 320-325.

[1] Littera apostol. *Pastoralis officii*, 12 sept. 1891, ad episcopos imperii Germanici et Austro-Hungarici.

338. (b) Præterea qui duellum suscipit, *temere propriam vitam gravi* et *manifesto* objicit discrimini; id autem prohibet lex naturalis et divina, quando cæteroquin nulla est *officii* aut *caritatis* ratio quæ hanc temeritatem persuadeat. Quæ quidem agendi ratio eo magis reprobanda est quod duellantes non solum sibi, sed suæ, vel adversarii *familiæ* damnum inferunt : si enim alteruter vel ambo vulnerantur aut interficiuntur, quot dissidia, invidiæ ac miseriæ exinde nascuntur?

339. (c) Duellis insuper turbatur *socialis ordo;* si enim cuique liceat jura sua *privatâ vi manuque* vindicare, et honorem, quem violatum putet, ulcisci, actum est de legitimâ auctoritate judicum, et de familiarum ac societatis pace; vis vi repelletur, etiam extra casum actualis et injustæ aggressionis, et ita Barbarorum mores ubique regnare incipient.

340. **4° Solvuntur difficultates.** (a) *Objiciunt* quidem multi se non posse oblatum certamen detrectare quin ut segnes et ignavi habeantur.

Respondet *Leo XIII*, l. c. : "Si officia hominum ex falsis vulgi opinionibus dimetienda essent, non ex æternâ recti justique normâ, nullum esset naturale ac verum inter honestas actiones et flagitiose facta discrimen. Ipsi sapientes ethnici et norunt et tradiderunt, fallacia vulgi judicia spernenda esse a forti et constanti viro". Majorem sane fortitudinem exhibet qui, conscientiæ voci obediens, inania vulgi aspernatur judicia, quam qui, contra conscientiæ dictamen, oblatum certamen suscipit ne ab aliis despiciatur[1].

341. (b) Saltem, pergunt non pauci, duella militibus permittenda sunt, ut tali exercitatione acuatur militaris virtus, simulque finis imponatur rixis quæ secus frequenter inter milites orirentur.

Ad quod *Leo XIII :* "Militaris virtutis incitamenta eo spectant ut civitas sit adversus hostes instructior. Idne vero effici poterit ope illius consuetudinis, quæ suapte naturâ eo spectat ut, suborto inter milites dissidio, cujus causæ haud raræ sunt, e singulis partibus defensorum patriæ necetur alteruter?" — Et sane alia sunt media ad dissidia componenda[2], judicium videlicet ducum aut arbitrorum (*jury d'honneur*).

---

[1] Quo facilius et efficacius cordati homines duellum detrectent, omnino expedit ut consocientur ac pacto se obligent ad omnia hujusmodi certamina vitanda. Quod jam sæculis anteactis factum est; cfr. *Faillon*, Vie de M. Olier, 4e éd., Paris, 1873, t. II, p. 258.

[2] Apud nonnullas nationes, v. g. Anglos, stricte prohibentur duella, ac infamiæ nota singulare certamen vitantibus minime inuritur. Cfr *Science Sociale*, t. XXIV, 1897, p. 77-92.

342. (c) Instant : minime periculosa sunt pleraque duella, cum sistant adversarii statim ac leve vulnus inflictum est, ac primæ funduntur guttæ sanguinis.

Haud raro evenit ut, non obstante hujusmodi pacto, grave vulnus aut mors ipsa, in æstu pugnæ, infligatur. Cæteroquin nonne ridiculum est talem conditionem pacisci? Quæ specialis virtus primis inest sanguinis guttis, ut offensi honorem vindicet? Nonne hoc est rudioris ævi ac peregrinæ barbariæ ignobile vestigium?

343. 5° **De duellis academicis.** In quibusdam regionibus, præsertim vero in *Germaniâ*, vigent duella quæ *academica* dicuntur, in quibus scilicet academiarum scholares, parvo quodam cultro utentes, sibi in faciem incisionem seu vulnus inferre conantur, ceteris partibus corporis bene tectis; in his non intenditur mors aut mutilatio, nec semper vindicta aut honoris reparatio, sed sæpe fortitudinis ac roboris exhibitio; rarissime mors aut grave vulnus exinde sequitur. — Attamen *S. C. Concilii*, hâc de re interrogata, die 9 aug. 1890 respondit, irregularitatem incurri in hoc casu a duellantibus eorumque patrinis, ex infamiâ juris[1]. Ex quo sequitur certamina hujusmodi vere esse duella, cum infamia juris sit pœna a *Tridentino* duellantibus imposita; revera ibi inveniuntur supra expositæ conditiones : singulare certamen, ex pacto initum, cum armis ad graviter vulnerandum aptis; quamvis raro mors aut mutilatio sequatur, adest tamen periculum utriusque.

344. 6° **Notanda pro praxi.** Cum duella in quibusdam exercitibus satis frequentia sint, et a ducibus sæpe imponantur, dari possunt milites qui inviti *bonâ fide* singulare certamen suscipiant, sive censuras eidem adnexas ignorent, sive falso sibi suadeant se non posse talem pugnam vitare; fieri potest igitur ut, propter bonam fidem, a censuris aut peccato gravi excusentur, ex dictis in *Tr. de Actibus Humanis*, n. 94. Pariter, quando ad sacrum tribunal accedunt et alioquin bene dispositi inveniuntur, non semper expedit ut speciatim interrogentur de proposito nunquam oblatum certamen detrectandi; sufficit ut modo generali leges divinas et ecclesiasticas servare velint. Cfr. *Tr. de Pœnitentiâ*, n. 105. — Ex altero capite ratio habenda est *scandali*, quod præberetur, si catholicus miles aut dux duellum acceptaret.

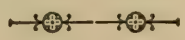

[1] Ap. *Acta S. Sedis*, XXIII, p. 242.

§ IV. De bello[1].

345. **Prænotanda.** Bellum a *duello* differt, cum non inter duos *privatos* fiat, sed inter duas pluresve *nationes;* necnon a *seditione*, quæ locum habet inter partes unius Gentis a se invicem dissentientes. Describi potest : *contentio duarum vel plurium nationum per vim inter se dimicantium, ad jura vera vel prætensa vindicanda.*

Sæpe distinguitur bellum *defensivum* ab *offensivo :* prius suscipitur ad vim ab alterâ gente illatam vi repellendam; posterius vim infert alteri nationi pacemque existentem disturbat. Interdum vero *apparens* aggressio nihil aliud est nisi defensio, v. g. si invaduntur provinciæ iam injuste ab hostibus occupatæ.

I. De legitimitate belli.

346. *Principium :* **Ut bellum legitime suscipiatur, triplex conditio requiritur et sufficit : auctoritas supremæ civilis potestatis, causa justa et intentio recta**[2].

1° **Requiritur :** (A) *Auctoritas suprema;* non enim pertinet ad personam privatam bellum movere, cum possit jus suum coram tribunalibus prosequi, etiam quando injuria ab extraneo illata fuit; sed solum ad eum cui reipublicæ cura commissa est : agitur enim de re ad bonum totius societatis spectante; ideoque, sicut pertinet ad supremam auctoritatem gladio uti contra malefactores qui interius socialem ordinem perturbant, ita ad eam pertinet gladio bellico rempublicam tueri ab exterioribus hostibus. Hæc autem suprema auctoritas aliquando in principibus residet, aliquando in reipublicæ præsidibus, cum assensu Cœtus Legislativi[3]; in

[1] *S. Thom.*, 2. 2., q. 40; *F. de Victoria*, Relectiones Morales, Coloniæ, 1696, p. 410-467, De jure belli; *Suarez*, De Caritate, disp. XIII, De bello; *Grotius*, de Jure belli ac pacis, *Hagæ* 1680; *S. Pufendorf*, De Jure naturæ et gentium, Amstelædami, 1688, lib. VIII, c. 6-8, p. 879-903; *Meyer*, t. II, n. 732-765; *F. de Martens*, La Paix et la Guerre, trad. du russe par le Cte de Sancé, Paris, 1901; *H. Bonfils*, Manuel de Droit international, 3e éd. 1901, p. 563-871, ubi multi allegantur hodierni scriptores.

[2] Ita *S. Thomas*, 2. 2., q. 40, a. 1.

[3] Ita in *Galliâ :* "Le Président de la République ne peut déclarer la guerre sans l'assentiment préalable des deux Chambres". *(Loi constit. du 16 juil. 1875*, a. 9.)

quâcumque hypothesi, nonnisi post maturam deliberationem, ac consultis viris probis jurisque internationalis peritis, bellum indicere licet : agitur enim de re gravissimi momenti.

347. (B) *Causa justa;* quæ quidem debet esse *proportionate* gravis; jamvero cum in bellis, præsertim hodiernis, multi homines occidantur ac innumeræ opes destruantur, nonnisi e *gravissimâ* causâ bellum indici potest; imo requiritur ut sit *necessaria*, cui videlicet per nullum pacificum medium mederi possit. Priusquam igitur ad arma recurratur, sollicite via inquiri debet quâ lis orta pacifice transigi possit, sive legatos mittendo, sive ad mediatores vel arbitros recurrendo[1], quoties id absque dedecore fieri potest.

348. Inter causas justas recensentur : injusta invasio aut detentio alicujus provinciæ ab hostibus; graves injuriæ sive ipsi nationi, sive legatis, sive civibus illatæ quas *obstinate* extera gens reparare renuit; fœderis seu pacti violatio, cum magno rei publicæ detrimento; *neutralitatis*, ut aiunt, violatio; necessitas opem ferendi alteri populo injuste oppresso. — Minime sufficit autem *diversitas religionis* aut desiderium infideles ad fidem convertendi : vera enim religio non armis, sed orationibus ac prædicatione propagatur[2]. — Neque sola amplificatio imperii : alias esset æque justa causa ex utrâque parte bellantium, et jus *fortioris*, non autem *fortius* jus ubique prævaleret. — Nec singularis progressus alicujus nationis, quæ ita potentiâ succrescit ut vicinas gentes, olim æquales, jam superet. — Neque gloria propria aut privatum bonum Principis ejusve familiæ : nam bonum privatum bono publico cedere debet.

349. Hic tamen quæri potest utrum gens exculta territorium barbaræ gentis invadere possit, ut ei beneficium hodiernæ civilizationis impertiatur. Et hic sane distinctione opus est : (a) si gens quædam plures habeat cives quam nutrire valeat, et aliunde adsint regiones minime vel parum excultæ, propter paucitatem incolarum aut eorumdem ignorantiam vel pigritiam, non iniquum est mediis pacificis occupare pene vacua territoria, æquam compensationem indigenis tribuendo; si vero hanc accipere nolunt et occupantes vi repel-

[1] *Hagæ (La Haye)* tribunal *internationale* institutum est an. 1899, ad pacifice dirimendas lites quæ inter varias Gentes oriuntur : optandum est sane ut ad hoc tribunal, potiusquam ad arma plerumque recurratur; cfr. *De Martens*, La Conférence de la Paix à la Haye, Paris, 1901; *H. Bonfils*, op. cit. p. 527. — Arbitrium jam in usu fuisse, et quidem cum felici exitu, ostendit idem auctor, p. 533-542.

[2] Quod late probat *Victoria*, op. cit., De Indis, p. 305-409.

lere volunt, injustitiæ redargui nequeunt qui moderatâ vi utuntur ad retinendum territorium quo indigent ad necessaria vitæ sibi procuranda; terra enim ad subveniendum humanis necessitatibus primario protoparentibus commissa est. (b) Si vero, sub prætextu altioris civilizationis impertiendæ, vi et armis invaduntur regiones jam sufficienter ab incolis excultæ, aggressio injusta esse videtur : non enim armis, sed persuasione, industriâ ac commercio civilitas propagari debet; secus gentes, quæ seipsas magis excultiores existimant, mox alias invadent atque oppriment.

350. (C) *Recta intentio*, quâ scilicet intenditur ut bonum societatis promoveatur vel malum arceatur; sedulo igitur amovendæ sunt intentiones quæ christianæ caritati aut justitiæ adversantur, quales sunt nocendi cupiditas, ulciscendi crudelitas, libido dominandi, implacabilis animus. Non sunt igitur quærendæ occasiones belli, ob magnum inde speratum emolumentum : " Est enim ultimæ immanitatis, ait *Victoria*, op. cit. p. 466, causas quærere, et gaudere quod sint ad interficiendum et perdendum homines quos Deus creavit, et pro quibus Christus mortuus est; sed coactum et invitum venire oportet ad necessitatem belli ". Imo æquitas suadet ut Præsides desistant ab eo quod prævident fore occasionem belli; occasio enim tam gravium malorum sedulo amoveri debet.

351. 2° **Sufficit**, seu, positis omnibus conditionibus supra expositis, bellum licitum est. Sæpe enim bellum est unicum medium quo aliqua natio suam existentiam aut jura magni momenti efficaciter tueri valeat; nam nullum est in terrâ tribunal, etiam hodie, quod nationes inter se dissidentes ad litem pacifice componendam cogere possit. Atqui natio potest se suaque jura, quando sunt gravissimi momenti, contra injustos aggressores defendere; si enim id possunt privati, in casu actualis aggressionis, *a fortiori* natio, quæ eadem ac potiora habet jura, quatenus *publicâ* auctoritate gaudet; si vero hostis non *actu* aggreditur, sed gravem injuriam illatam reparare non vult, *vi* jura vindicari possunt, cum nullum sit tribunal coram quo pacifice repeti valeant; secus injusti ac violenti honestos ac mites mox opprimerent. Ergo licitum esse potest bellum.

Optandum est tamen ut mox instituatur internationale tribunal coram quo se sistere teneantur nationes de re gra-

vis momenti dissidentes; et sane æquum est ut hujus tribunalis præses sit Romanus Pontifex, vicarius ejus qui merito Princeps pacis appellatur.

352. **Corollaria.** (a) Ad bellum offensivum indicendum non sufficit motivum probabile, sed requiritur causa moraliter certa; ita communiter. Cum enim hic agatur non solum de propriis juribus, sed de juribus aliorum, et aliunde tot et tanta mala ex bello sequantur, probabilibus opinionibus in materiâ tanti momenti uti non licet. Unde maximâ prudentiâ causas belli perpendere oportet, rationes adversariorum audire, si ex æquo et bono disceptare velint, atque proborum et sapientium consilium exquirere, qui cum libertate, sine irâ et odio loquantur. Quo facto, si dubium superest, ad arbitros recurrendum est; si altera pars hunc recursum rejicit, jam habetur legitima causa bellum indicendi.

(b) Etiam quando justa causa certo existit, justitia postulat ut, antequam bellum incipiatur, ab adversâ parte reparatio petatur; quæ si offertur congrua, a bello abstinendum est. Patet ex dictis supra; nam omnibus legitimis et honorabilibus mediis bellum arcendum est.

II. De modo bellum gerendi.

353. Quid licitum vel illicitum sit tempore belli ægre definiri potest; quædam *jure naturali*, quædam *jure gentium* determinata sunt; et cum mores secundum tempora et loca diversi sint, quædam hodie apud excultas gentes ut illicita habentur quæ olim ut legitima existimabantur. Unde in praxi adeundi sunt hodierni juris internationalis expositores, qui fuse declarant quid liceat, attentis moribus, conventionibus ac variarum gentium legibus[1]. Quædam tantum magis generalia breviter tradimus.

354. (A) Hodie, inter excultas gentes, *belli declarationem præcedere debet id quod vocant ultimatum*, id est intimatio de instante suscipiendo bello, nisi talis vel talis conditio adimpleatur; sic enim ultima hosti datur opportunitas reparandi injuriam illatam. — Præterea tempore quo bellum declaratur, humanitas postulat ut exteris intra fines territorii commorantibus aliquod temporis spatium concedatur, intra quod sibi suisque bonis providere possint.

[1] Cfr. *H. Bonfils*, op. cit., p. 571-877. — Hinc non pauca ex iis quæ a veteribus theologis hâc de re exponuntur, mutatis circumstantiis, hodie reformanda sunt.

355. (B) *Bellicis operationibus initis*, præ mente habendum est *bellum non geri contra privatos cives, sed contra gentem qua personam publicam.* (a) Proinde, si omnia licent quæ ad frangendas hostium vires necessaria sunt, ut illicitum hodie habetur *privatorum* bona sine compensatione usurpare[1], et a fortiori *non pugnantes* directe occidere aut in captivitatem redigere[2]. Cum vero belli impensæ ab hostibus exigi possint, victor captis civitatibus ac pagis taxas imponere potest, dummodo incolarum opibus sint proportionatæ[3]; urbem vero captam in prædam dare exercitui hodie non licet[4].

356. (b) Licet arces munitas obsidere, easque aquâ et alimentis privare, quo citius sese submittant; item *tormenta* (*canons*) contra eas explodere, etiam cum periculo innocentes occidendi; domos, etiam monasteria et ecclesias diruere, quando iisdem utuntur hostes ad se protegendos; pariter mœnia civitatis destruere, etc.; quia hæc omnia necessaria sunt ad hostes vincendos. — Illicitum est autem veneno fontes vel puteos inficere, aut venenatis armis uti, quia hæc, utpote crudelia, jure gentium hodierno prohibentur.

357. (c) Utrum licita sint *repressalia*, id est actiones cæteroquin lege internationali prohibitæ, quando hostes jus gentium priores violaverunt, non tam certo constat. Si eo solum fine adhibeantur ut hostes ita cogantur ad vitandas hujusmodi injurias, stricte loquendo injusta non sunt, quia sunt unum e mediis similes injurias in futurum avertendi. Cum autem hâc in re facile sit excedere, et aliunde hic agendi modus hostem inducere possit ut novas et pejores injurias inferat, generatim expedit ab hoc abstinere, reclamando tamen contra apertam juris internationalis violationem[5].

(d) *Insidias hostibus parare*, variisque *stratagematibus* uti ad illos superandos est pars prudentiæ militaris, nec ullo jure prohibetur; licet pariter secreta hostium exquirere iisque cognitis uti ad facilius eosdem vincendos; hæc enim omnia ad finem belli prosequendum valde utilia sunt.

358. (C) *Finito bello et hoste pacem rogante*, victor partâ victoriâ moderate uti debet. Potest siquidem :

(a) Id exigere propter quod indictum fuerat bellum, v. g. provinciæ recuperationem, satisfactionem pro gravi injuriâ illatâ, etc.; cum enim bellum supponatur justum, certe dat potestatem vindicandi jura quæ jam antea possidebat; (b) æquam postulare indemnitatem pro belli sumptibus aliisque damnis occasione belli illatis;

---

[1] *H. Bonfils*, op. cit., p. 664-682. — [2] Ibid., p. 638-643.
[3] Ibid., p. 674-677. — [4] Ibid., p. 678-680. — [5] Ibid., p. 575-579.

hæc enim omnia merito imputantur hosti, qui injuste bellum suscepit; (c) cautiones exigere ad futuram securitatem; victor enim sapienter propriæ securitati providere debet; v. g. obstringi potest natio devicta ut loca munita, in confinibus sita, in manus victoris tradat, saltem ad tempus, aut diruat nec nova exstruat, — non autem ut omnes provincias et urbes, durante bello captas, victori cedat; possent tamen quædam partes occupatæ regionis per modum indemnitatis retineri, si victus pecuniam solvere non valeret[1]

III. De officiis ducum ac militum.

359. 1° **Officia utrisque communia.** (a) Tempore *justi belli* duces ac milites patriæ inservire tenentur, etiam cum periculo vitæ, quia bonum publicum id postulat. Unde militiam deserere nequeunt, et desertores ad castra redire debent; qui vero ad hostes fugerent eisque auxilium quodcumque præstarent, proditores essent gravisque rei sceleris.

(b) Si bellum sit *certo et evidenter injustum*, militare non licet, neque hostes in præmio occidere; injusta enim aggressio et occisio innocentis est quid intrinsece malum. Sed in praxi raro id evenit; nam, etiam quando bellum est *in se* injustum, plerumque non videtur esse tale militibus, qui cæteroquin de legitimitate belli nec solent, nec possunt generatim inquirere : id enim relinquitur supremæ auctoritati ac Cœtui Legislativo.

(c) *In dubio utrum bellum sit justum*, milites jam conducti, aut alias sub vexillis supremâ auctoritate vocati, non tenentur de legitimitate belli inquirere, sed præsumere possunt illud esse justum. Secus dicendum est de *alienigenis* qui *sponte* exercitum ingredi volunt; militare nequeunt nisi prius de justitiâ belli constet; agitur enim de gravissimo damno alteri inferendo, et non possunt ultro sese exponere periculo innocentes occidendi.

360. 2° **Ducum officia.** (a) Ipsis incumbit officium omnibus legitimis mediis utendi ad victoriam reportandam, ideoque artis militaris regulas, meliori quo possunt modo, sequendi, — disciplinæ invigilandi, — curandi ut, in quantum fieri potest, nihil militibus desit sive quoad corporis sanitatem, sive quoad animæ salutem.

(b) Leges internationales belli sequi debent, congruis pœnis inutiles deprædationes, vastationes, et innocentium occisionem cohibere.

(c) Possunt quidem ab incolis exigere ea quæ necessaria sunt ad exercitûs sustentationem, sed horum pretium solvere debent, sive immediate, sive post bellum[2].

---

[1] *H. Bonfils*, op. cit., p 874-877.

[2] " Les prestations en nature seront, autant que possible, payées au comptant; sinon elles seront constatées par des reçus" (*Acte de la Haye*, art. 52).

361. 3° **Militum officia.** (a) Milites obedire debent ducibus, nec nostilem actionem incipere nisi eisdem jubentibus.

(b) Cum hodie *jus prædæ* non agnoscatur, spolia hostium sua facere nequeunt nec a fortiori privatorum bona auferre.

Scholion de seditione et tyrannicidio.

362. (A) Sedito *activa* contra legitimam auctoritatem civilem semper in Ecclesiâ reprobata fuit. Veteres christiani, etiam dum sævirent persecutiones, imperatoribus serviebant in omnibus quæ ad rem civilem spectabant, nec eis resistebant nisi in causâ fidei, quia melius est obedire Deo quam hominibus. Merito igitur docet *S. Thomas* seditionem esse peccatum mortale, et tanto gravius quanto bonum commune majus est quam bonum privatum [1]. (B) Si agatur de potestate *tyrannicâ usurpatâ*, communiter docebatur tyrannum a quolibet privato occidi posse, positis certis conditionibus : (a) quod certum esset tyrannum nullum habere jus ad regnum; (b) nullum pariter esse superiorem ad quem posset haberi recursus; (c) tyranni occisioni rempublicam non contradicere; (d) quod ex ejus occisione expectari possent plura et majora bona quam mala [2]. Quæ quidem conditiones raro simul occurrebant. (C) Quoad potestatem *legitimam*, sed *tyrannice* agentem, resistentia *passiva* est *per se* licita et aliquando obligatoria.

363. Hodie vero, cum supremæ auctoritatis exercitium maxime sit penes Cœtum Legislativum, cujus membra civium suffragiis eliguntur, medium ad tyrannidem excutiendam efficacissimum non est seditio, nec rebellio aut tyrannicidium; sed provida perpetuaque *proborum civium consociatio*, quæ totis viribus conetur honestos ac integros viros seligere, qui in Cœtu Legislativo veram libertatem restituere atque tueri valeant. Nostris enim diebus majorem vim habent *civium suffragia* quam cujuslibet generis *arma;* singulorum autem suffragia parum valent, nisi communi consilio probi inter se coadunentur.

Art. III. De injuriis circa bona animi.

364. Post dicta de injuriis circa bona corporis, de injuriis circa bona animi nunc agendum est. Jamvero præcipua animi bona sunt : (a) *fama*, seu bona existimatio quâ apud alios fruimur, quæ duplici modo læditur, *interius* per *judicium temerarium*, exterius autem per *detractionem* seu *diffamationem;* (b) *honor*, qui in agnitione nostræ excellen-

[1] *S. Thom.*, 2. 2., q. 42, a. 2. — Cfr. *S. Alphons.*, Homo Apostolicus, Tr. VIII, c. 2, n. 13; *Meyer*, II, n. 522-537.

[2] *Billuart*, diss. X, art. 2.

tiæ consistit, et per *contumeliam* offenditur; (c) *veritas*, cui opponuntur *mendacium*, quando falsum dicitur, et *violatio secreti*, quando veritas revelatur, quæ taceri debebat.

§ I. De judicio temerario [1].

365. 1° **Notio.** (A) Bona existimatio ad quam jus habet proximus, quamdiu de ejus malitiâ non constat, læditur *quoties levibus et insufficientibus indiciis malum de eo cogitamus et huic cogitationi consensum præbemus.*

(B) Ad judicium temerarium varii sunt **gradus** : (a) *dubium* de proximi honestate, quando de ejus probitate *deliberate* suspendimus judicium, et quidem ex *insufficientibus* motivis; (b) *suspicio*, quâ ex *levibus* indiciis non firmiter quidem, sed cum magnâ errandi formidine, judicamus proximum aliquid mali egisse; (c) *opinio*, quâ non certo, sed *probabiliter*, ex insufficientibus motivis, pronuntiamus proximum aliquid mali egisse. — *Judicium temerarium proprie dictum* est *firmus mentis assensus de peccato aut vitio proximi sine ratione sufficienti conceptus.*— *Psychologice* a dubio et suspicione in firmum judicium facile fit transitus.

In omnibus his gradibus, temeritas ex eo oritur quod quis *sine sufficienti ratione* male de proximo judicat; si vero secundum *probata et allegata* judicaret, dubitans, quando sufficiens adest ratio dubitandi, aut certo pronuntians, quando moralis adest certitudo, judicium esset *prudens*, non autem temerarium, nec proinde ex hoc capite peccaminosum.

366. (C) **Causæ** ex quibus judicium temerarium procedit tres a *S. Thomâ* assignantur [2] : " Uno quidem modo ex hoc quod aliquis in seipso malus est; et ex hoc ipso, quasi conscius suæ malitiæ, faciliter de aliis malum opinatur... Alio modo provenit ex hoc quod aliquis male afficitur ad alterum; cum enim aliquis contemnit vel odit aliquem, aut irascitur vel invidet ei, ex levibus signis opinatur mala de ipso, quia unusquisque facile credit quod appetit. Tertio modo provenit ex longâ experientiâ; unde Philosophus dicit quod " senes sunt maxime suspiciosi, quia multoties experti sunt aliorum defectus ". — Tres igitur sunt causæ : *pravitas* ipsius judicantis; *odium* et *invidia*; *experientia humanæ fragilitatis.* Duæ priores perversitatem affectûs ostendunt, actûsque malitiam augent; tertia eamdem minuit.

---

[1] *S. Thom.*, 2. 2., q. 60, a. 2-4; *Sotus*, lib. III, quæst. IV, a. 3-4; *Lugo*, disp. XIV, n. 10-33; *Sayrus*, Clavis regia sacerdotum, Venetiis, 1618, lib. XII, c. 3; *S. Alphons.*, n. 962-965; *Carrière*, n. 860-868; *Ball. P.*, Tr. VI, n. 1056-1066; *Lehmk.*, n. 1185-1187; *Haine*, De Decalogo, q. 167-169; *Noldin*, n. 647-650. — [2] *S. Thom.*, q. 60, a. 3.

367. 2° *Principium :* **Judicium temerarium proprie dictum in re gravi, est peccatum mortale contra justitiam.**

Declaratur; hic agitur de judicio temerario *proprie dicto*, id est : (a) *certo*, non quidem metaphysice sed moraliter, quatenus firmiter judicatur proximum aliquid mali egisse; si enim judicium sit tantum dubium, generatim injuria proximo illata non est gravis.

(b) *Deliberate* prolato, id est post sufficientem mentis advertentiam, quâ temere judicans attendit ad rei gravitatem et motivorum levitatem, et nihilominus vult assensum præbere; proinde, si judicium sit repentinum, ex levitate potiusquam ex malitiâ conceptum, peccatum erit tantum leve; et ex hoc capite multa judicia temeraria, ex se gravia, veniale non excedunt.

368. (c) *Ex insufficientibus motivis;* qui enim ex gravi aut etiam probabili motivo de alio sinistre judicat, non peccat graviter; leviter tamen peccat, si, omnibus spectatis circumstantiis, judicium limites excedit prudentis assensûs. Unde in praxi attendendum est ad varias circumstantias *personæ*, *temporis*, *loci*, etc. — Ita si vir moribus perditus cum suspectâ muliere morose loquitur, temerarium non est judicare aliquid mali ibi pertractari; secus, si vir probus cum eâdem muliere sermonem habet; — si quis ignotus *clam* et *noctu* ædes alienas ingreditur, non temerarie judicatur pravam intentionem eidem inesse ; secus si per diem aperte nota persona ingreditur; — pariter si viri seditiosi in *obscuro loco* congregantur ibique submissâ voce colloquuntur, merito censetur eos in aliquid mali conspirare; secus, si agitur de probis qui in aperto loco coadunantur.

(d) *In re gravi*, nam si materia sit levis, peccatum erit veniale tantum. Gravis autem habetur materia quæ, attentâ qualitate personæ aliisque circumstantiis, notabiliter ejus famam lædit ; v. g. si quis temere judicet aliquem militem, qui pluries singulare certamen pugnavit, inimicum provocâsse in duellum, peccatum non est grave, cum miles, de quo agitur, se hoc judicio læsum esse minime censeat; secus si de sacerdote idem judicium feratur.

369. **Probatur.** (A) Quisque jus habet strictum ad bonam famam bonamque existimationem apud alios servandam, quamdiu certo moraliter non constat illum esse improbum ; atqui jus illud graviter violatur per judicium temerarium, illis conditionibus vestitum quas supra exposuimus; siquidem in re gravi, absque sufficiente motivo, deliberate ac certo judicamus proximum alicujus peccati aut vitii reum esse, eumque injuste privamus bonâ existimatione ad quam apud nos jus habebat.

Quod quidem melius intelligetur, si attendimus ad judicium æque ferendum tria desiderari : *auctoritatem* in judice, accuratam

causæ cognitionem, perfectamque *integritatem*, seu a præjudiciis et passionibus immunitatem; jamvero hæc tria in judicio temerario desunt: (a) deest *auctoritas*, cum privati homines, superioribus exceptis, nullum mandatum acceperint ad alios judicandos; (b) deficit *accurata rei cognitio*, cum ex hypothesi judicium sit temerarium; aliunde sæpe e fallacibus apparentiis, aut falsis aliorum testimoniis judicium fertur, nec solum de actibus externis, sed etiam de intentionibus quæ soli Deo notæ sunt; (c) deest *integritas*, cum plerumque judicia hujusmodi ex invidiâ, odio, aut præjudiciis oriantur[1].

370. Hinc *Scriptura* prohibet ne alienos mores judicemus ac condemnemus: "Nolite judicare, ut non judicemini: in quo enim judicio judicaveritis, judicabimini... Nolite condemnare, et non condemnabimini[2]"; præsertim vero ne, dum ipsi iisdem aut majoribus peccatis obstricti sumus, de aliorum minoribus severe judicemus: "Propter quod inexcusabilis es, o homo omnis qui judicas; in quo enim judicas alterum, teipsum condemnas: eadem enim agis quæ judicas[3];" hinc qui judicat fratrem suum, legem offendit: "Qui detrahit fratri, aut qui judicat fratrem suum, detrahit legi, et judicat legem[4]".

371. 3° **Corollaria.** (A) *Dubitatio, suspicio et opinio temeraria de probitate proximi, generatim non sunt nisi peccata venialia*, quia bonam existimationem proximi non penitus auferunt, sed solum minuunt, proindeque gravem non inferunt iujuriam.

Attamen in duplici casu mortalia esse possunt: (a) si deliberate feruntur de peccatis gravissimis, absque ullo probabili fundamento, v. g. si temere suspicatur pium sacerdotem esse hæreticum, aut virum probum et omni exceptione majorem, furti reum esse; simplex enim suspicio in casu gravem infert injuriam[5]; (b) si quis ex *invidiâ* aut *odio*, absque sufficienti motivo, suspiciones de re gravi voluntarie fovet; tunc enim peccatum grave est, propter affectum malum ex quo oritur.

372. (B) *Relate ad modum sese gerendi quoad proximum:*

---

[1] Quod solide evolvit *Bourdaloue*, Carême, Sermon pour le Vendredi de la 5e Semaine, sur le Jugement téméraire.

[2] *Matt.*, VII, 1-2; *Luc.*, VI, 37. — [3] *Rom.*, II, 1. — [4] *Jacob.*, IV, 11.

[5] Id quidem negant pauci theologi (ap. *S. Alphons.*, n. 964), auctoritati *S. Thomæ* innixi, l. c., a. 3; sed S. Doctor ibi regulam generalem tradit, nil de exceptione dicens; incassum proinde ejus auctoritas allegatur

(a) non tenemur quidem, quando ratio est dubitandi utrum actiones proximi in bonam vel in malam partem accipiendæ sint, semper judicium ferre proximo favens; sed a judicando abstinere licet [1]. (b) In *externâ agendi ratione*, minime prohibemur cautelas adhibere ad damnum proprium vel alienum præcavendum, perinde ac si proximus esset improbus; ita pecunias in arcâ occludere licet, ne a famulis aut ignotis hospitibus subripiantur; cum enim inter homines, qui probi censentur, quidam sint reipsâ improbi, prudenter agit qui hujusmodi cautelis utitur, quin tamen de probitate talis vel talis individui absque ratione dubitet.

373. (C) Omnia judicia temeraria, qualecumque sit objectum circa quod versantur, ejusdem sunt speciei moralis quia idem jus violant; non est igitur necessarium in confessione exponere *objectum* judicii temerarii, sed declarare sufficit utrum materia sit gravis vel non.

§ II. De detractione, seu diffamatione [2].

Notio ac species.
Malitia et gravitas.
De licitâ manifestatione vitiorum occultorum.
De peccato audientium detractionem.
Scholion de susurratione.

I. Notio ac species.

374. (A) Fama non solum interius per judicium temerarium, sed etiam exterius, verbis aliisve æquivalentibus signis, per *detractionem* læditur, quæ etiam *diffamatio* dicitur. Quæ quidem modo generali est *injusta famæ proximi denigratio* [3]. — Hæc autem dupliciter fieri potest: per *detractio-*

[1] Caritas tamen suadet ut, in quantum fieri potest, in meliorem partem actiones proximi intelligamus; caritas benigna est, nec cogitat malum. *I. Cor.* XIII, 4. — De christianâ benignitate fuse disserit *Faber*, Spiritual Conferences, on kindness, *gallice* Confér. spirituelles, Bonté.

[2] *S. Thom.*, 2. 2., q. 73; *Sotus*, lib. V, quæst. 10; *Lugo*, disp. XIV, n. 34-134; *Sayrus*, lib. XI, cap. 3 et lib. XII, cap. 6; *Billuart*, diss. XV, art. 2; *S. Alphons.*, n. 966-982; *Carrière*, n. 898-922 et 961-963; *Martinet*, lib. IV, art. 14, § 3-6; *Lehmk.*, n. 1175-1184; *Ball. P.*, n. 1067-1102; *Noldin*, n. 633-642.

[3] Quidam in definitione detractionis addunt vocem *occulta*, ut sic distinguatur a contumeliâ, quæ fit *coram* ipso infamato; abstinemus tamen ab hâc voce, quia detractio coram infamato aliisque prolata,

nem simplicem (gallice *médisance*), quæ est *injusta læsio alienæ famæ, verum sed occultum vitium sine causâ manifestando;* — per *calumniam*, quæ est *injusta alienæ famæ læsio, falsum crimen vel defectum alii imputando.* — Calumnia igitur simplici detractioni addit *mendacium*, et quidem perniciosum.

375. (B) Variis modis diffamatio fieri potest, qui his versibus exprimuntur :

Imponens, augens, manifestans, in mala vertens,
Qui negat aut minuit, reticet, laudatve remisse.

Ut rem *psychologice* declaremus, hi sunt varii detractionis gradus : (a) Detractor *remisse* et *frigide* laudat, declarando laudes ab aliis prolatas aut in integrum aut partim immeritas esse; (b) *reticet*, id est tacet, aut positive dicit "de aliâ re sermo habeatur", quando agitur de dotibus proximi, et silentium quamdam denegationem importat; (c) *minuit*, videlicet qualitates proximi paulisper extenuat, dicendo v. g. eum non esse tam pium, honestum, præclarum quam multi putant; (d) *negat* dotes proximi ab aliis agnitas; (e) *in mala vertit*, id est facta innoxia aut etiam bona ambitioni, vanitati, avaritiæ aliisque vitiis tribuit; (f) *manifestans*, seu occulta delicta aut vitia detegens; (g) *augens*, id est delicta amplificans; v. g. si quis semel ebrius fuerit, ut *ebriosus* declaratur; (h) *imponens*, falso alicui tribuens vitium a quo immunis est. — Hæc duo ultima ad *calumniam* spectant, et sæpe etiam *in malum vertere;* cætera ad detractionem simplicem referuntur. Facile autem de uno gradu ad alium fit transitus.

Pessimum est genus reticentiæ his aut similibus verbis expressum: "Sunt alia ejusdem gesta, de quibus satius est silere! — Hæc certe præclara sunt; utinam se talem semper præbuerit! Sed quid juvat præterita recordari? — Sunt quidem et alia multa quæ referre possem; id vero prohibet caritas, etc." Quæ quidem, si fundamento careant, ad calumniam referuntur; si vero veris factis, sed occultis, innitantur, proprie ad detractionem spectant, sed suâ generalitate ad calumniam accedunt, quia pejora suggerunt.

376. (C) Ex parte *malitiæ*, discrimen magnum est inter diffamationem, quæ directe fit *ex intentione* famam lædendi; et eam quæ fit *ex levitate* et *loquacitate*, absque intentione proximo nocendi. — Sedulo tamen monendi sunt qui, ex pruritu loquendi, sæpe proximum diffamant (et inter hos non paucæ sunt piæ personæ!), ut ostium circumstantiæ ponant labiis suis.

---

non desinit esse diffamatio, sed est detractio cum contumeliâ conjuncta. — Discrimen vero essentiale inter diffamationem et contumeliam in eo sita est quod prior *famam*, posterior *honorem* lædit.

II. De malitiâ et gravitate detractionis.

377. 1° *Principium :* **Detractio simplex et calumnia, quæ fiunt ex intentione lædendi famam proximi, sunt ex genere suo peccata mortalia contra justitiam.**

Probatur. (A) Ex dictis enim quisque jus strictum habet ad propriam famam; atqui illud jus per diffamationem læditur; quod patet quando agitur de calumniâ, quæ, falsum imputando crimen aut defectum, innocentem privat famâ ipsi debitâ; constat etiam quoad detractionem, nam quamdiu delictum manet occultum, delinquens jus retinet ad famam apud alios (nisi obstet ratio gravis, ut infra exponetur), ideoque jure suo privatur, quando occulta ejus vitia absque ratione manifestantur. — Nec dicatur veritatem sua jura habere, et postulare ut occulta detegantur delicta; ad Deum enim spectat, utpote supremum judicem, illuminare abscondita tenebrarum et manifestare secreta cordium tempore opportuno; sed qui privatâ auctoritate, absque sufficienti ratione, occulta aliorum vitia detegit, *Dei jura* usurpat, qui est solus judex vivorum ac mortuorum; necnon *bono societatis* nocet; nam si omnibus liceat in lucem proferre occultas proximi turpitudines, undique exsurgent contentiones, rixæ, invidiæ ac zelotypiæ, pax et tranquillitas familiarum graviter turbabuntur. Ergo diffamatio injusta est, et quidem *ex se* graviter, cum lædat famam, quæ ex se auro est pretiosior.

378. (B) *Scriptura* haud raro reprobat detractores, tanquam Deo et hominibus odibiles, eosque assimilat peccatoribus qui a regno cœlorum excluduntur; ita dicitur : " Abominatio hominum detractor "[1]; — Paulus, paganos describens, eos depingit ut " repletos omni iniquitate.... *susurrones, detractores*, Deo odibiles "[2], quasi his omnibus vitiis Deo odibiles facti fuissent; alibi docet *maledicos* a regno Dei excludi[3].

379. (C) *Patres* pariter multoties illud vitium ut vere diabolicum condemnant[4]; *S. Augustinus*, ut convivas ab hoc vitio arceret, in mensâ scriptum habebat[5] :

> " Quisquis amat dictis absentum rodere vitam
> Hanc mensam vetitam noverit esse sibi ".

---

[1] *Prov.* XXIV, 9. — [2] *Rom.* I, 29-30. — [3] *I Cor.* VI, 10.
[4] Quorum testimonia vide ap. *Busæum*, Panarium, verbo *Detractio*.
[5] Ap. *Possidium*, Vita S. Augustini, ap. *Migne*, P. L., XXXII, 52.

Notentur præsertim hæc *S. Bernardi* verba, quæ triplicem detractionis malitiam exponunt: " Numquid non est vipera lingua detractoris? Ferocissima plane : nimirum quæ tam lethaliter *tres* inficiat flatu uno "; videlicet, ut infra exponit, detractor occidit *se*, — *audientem* — et eum *cui detrahitur*[1].

380. 2° **Regulæ ad dijudicandum de gravitate detractionis.** Peccatum diffamationis, quod est grave ex genere suo, veniale esse potest ex duplici capite : ex *inadvertentiâ mentis*, quæ ad damnum proximi parum attendit, et ex *levitate materiæ*, de quâ præsertim agendum est. Jamvero principium generale est gravitatem peccati desumendam esse ex *gravitate damni quod læsus patitur in famâ.* Gravitas autem damni non solum *in se* spectari debet, sed etiam relate ad *personam læsam*, ad conditionem *detrahentis*, ad numerum et qualitatem *audientium.* Attendendum est igitur :

381. (A) *Ad defectum* qui manifestatur; ita detractio in his quæ pertinent ad honestatem vitæ multo gravior est eâ quæ versatur circa naturales defectus animæ et corporis, tam quia hi famam notabiliter non minuunt, tum quia facilius publici juris fiunt aut fieri possunt; unde generatim prior diffamatio gravis est, posterior autem levis. Attamen si defectus naturalis valde probrosus sit, et læso magnam tristitiam afferat (v. g. si de viro præclaro dicatur quod sit illegitimus), peccatum mortale esse poterit. — Pariter aliquem *in genere* vocare superbum, iracundum, pigrum, etc., non est tam grave quam facta particularia narrare, ex quibus hi defectus *actu* manifestantur; generales enim propensiones naturalem inclinationem magis quam personalem culpam denotant. — Ita etiam mortale non est de eo qui jam aliquo peccato diffamatus est aliquid referre cum illo delicto connexum, v. g. dicere de marito, qui ut ebriosus notus est, ipsum cum uxore esse rixatum; secus, si factum sit omnino dissimile, v. g. si dicatur sacerdotem, qui jam amisit famam in doctrinâ, esse moribus perditum; qui enim in unâ re famam amisit, non ideo eamdem amisit in re prorsus dissimili.

382. (B) *Ad personam læsi, ejusque conditionem et dignitatem;* qui enim integrâ famâ gaudet, sibi necessariâ ad munus vel negotium exercendum, gravius damnum patitur quam alius qui integrâ famâ nec gaudet nec eget[2]. Pariter gravitas defectûs qui manifestatur

[1] Serm. XVII, De Diversis, n. 4-5.

[2] Proximi peccatum occultum revelare non licet, simul addendo pœnitentiam de eo peractam fuisse, quia, etiam cum hâc correctione, ejus fama læditur.

multum pendet a conditione personæ; ita accusatio contra castitatem plus nocet sacerdoti quam laico, puellæ quam militi; e contra insimulatio ignaviæ majus detrimentum affert militi quam puellæ; dicere negotiatorem esse improbum, medicum esse inscium, his maxime nocet, non solum quoad ipsam famam, sed etiam quoad lucrum quod facere possunt. — Detrahere de *mortuis*, sive verbis sive scriptis, etsi minus damniferum quam de vivis, nihilominus injustum est, quia hi jus ad famam non amiserunt, et aliunde aliquid dedecoris exinde in familiam redundat; hinc *historiographi*, qui brevi post alicujus viri mortem, ejus vitam narrant, curare debent ne defuncti ejusve familiæ famam lædant[1]. — De aliquâ *familiâ* aut *communitate* detrahere non licet, quia dedecus in totam communitatem redundat, v. g. si quis diceret in *tali* monasterio *quosdam* religiosos tali vel tali vitio indulgere; secus, si modo generali diceretur in monasteriis non deesse qui graviter peccent, quamvis hic loquendi modus vitandus sit coram eis qui exinde scandalum pati possunt.

383. (C) *Ad personam detractoris;* siquidem vir qui habetur ut gravis, prudens ac veridicus plus nocet quam levis, garrulus et mendax; item si quis aliquid affirmet tamquam certum *ex visu*, majus damnum infligit quam si idem referat ut *auditum* a personis *incertæ auctoritatis*. Si tamen quis rem gravem narret ut auditam a personâ fide dignâ, aut si prævideat ex circumstantiis audientes id credituros esse, peccatum grave committere potest.

Qui narrat crimen occultum, quin personam nominet hujus peccati ream, non peccat quidem contra justitiam, si noverit audientes hanc personam cognoscere non posse; secus, si prævideat eamdem facile cognosci posse.

384. (D) *Ad numerum et qualitatem audientium;* nam, ceteris paribus, pejor est detractio coram multis prolata quam in aure unius, — coram loquacibus qui rem prædicabunt super tecta quam coram viris secreti tenacibus.

Quâ occasione, quærunt theologi num peccet graviter qui defectum gravem proximi, sine malitiâ, uni viro prudenti manifestat, qui rem non est divulgaturus. Jamvero si id fiat ex rationabili causâ, ad quærendum consilium vel solatium, profecto grave peccatum non est. Si autem fiat sine causâ, controvertitur : alii dicunt, cum *Cajetano*[2], damnum non esse notabile, quia fama apud unum tantum amittitur; alii asserunt, cum *Lugone*[3], damnum esse nota-

[1] Si vero longe post ejus mortem scribunt, etiam occulta vitia detegere possunt, ratione boni publici, ut homines a vitiis deterreantur; hinc etiam paulo post ejus mortem documenta colligere possunt, in quibus hæc delicta narrantur, ut eorum exstet memoria. — Cfr. *Baller. P.*, n. 1097; *Noldin*, n. 642.

[2] Comment. in q. 73, art. 2. — [3] *Lugo*, l. c., n. 51-52.

bile, præcise quia fama amittitur apud virum gravem, de cujus bonâ existimatione maxime curant homines; et sane hæc ratio soliditate non caret. — In praxi, inquietandi non sunt qui ita agunt, sed hortandi sunt ut abstineant a manifestandis proximi defectibus, quando nulla adest ratio[1].

385. **Notandum pro praxi.** Detractio et calumnia sunt peccata *specifice* diversa, quatenus calumnia, præter detractionem, mendacium continet. Quidam dicunt hanc malitiam, utpote contra veracitatem, non esse mortalem, ideoque non esse necessario in confessione declarandam[2]. — Quod tamen non videtur rectæ rationi consentaneum; nam mendacium de quo agitur est *perniciosum*, ideoque *grave*, si materia ipsa gravis sit.

Detractiones autem in materiis diversis, v. g. aliquem dicere latronem, mendacem aut ebriosum, non sunt probabilius peccata specie diversa, cum eodem modo, si non eodem gradu, famam lædant; confessarius igitur inquirere non tenetur de ipsâ materiâ detractionis, nisi in quantum id necessarium est ad judicandum utrum diffamatio sit *gravis* vel non.

III. De licitâ manifestatione occultorum vitiorum.

386. 1° **Principium.** Ex dictis *nunquam* calumniari licet, imo *generatim* illicitum est occultos detegere proximi defectus; sed, *quando accedit ratio proportionate gravis, id licere potest;* obligatio enim alienos tacendi defectus cessat quando eorum revelationem exigit bonum *publicum*, aut *privatum*, proportionatum damno quod ex ipsâ manifestatione sequitur, dummodo intentio habeatur non nocendi, sed bonum effectum obtinendi; nam manifestatio vitii quod revera existit, *ex se* non est quid intrinsece malum, proindeque permitti potest ex ratione proportionate gravi.

Jamvero motivum sufficiens potest esse : —

387. (A) *Bonum publicum*, quando videlicet revelatio delicti necessaria est ad impediendum malum quod societati aut commu-

[1] Leges *gallicas* de calumniâ et diffamatione invenies in *Supplem.*, p. 71*-72*.

[2] Ita *Noldin*, n. 637, qui tamen addit : " Plerumque tamen confessarium id nosse oportet, tum ut gravitas peccati, tum ut modus restitutionis determinari possit ".

nitati impendet; nam melius est avertere tale damnum quam servare famam personæ nocentis. Ita si agatur de conferendo munere alicui indigno vel inhabili, licet ejus occulta vitia superiori detegere, quando hæc toti communitati nocitura sunt; ephemeridum scriptores vitia detegere possunt candidatorum qui dignitates aut munera publica ambiunt, quoties hæc notitia ad bonum publicum confert; si qui occulte pessimam doctrinam docent, ex quâ fides vel mores corrumpantur, superioribus denuntiandi sunt.

388. (B) *Bonum privatum:* (a) ipsius *delinquentis*, quoties procurari nequit absque læsione ipsius famæ, v. g. quando filii aut subditi corrigi nequeunt quin eorum secreta vitia parentibus aut superioribus manifestentur; cum quis ab invalido matrimonio arceri nequit sine manifestatione occulti impedimenti. — Docent etiam multi id licere ad obtinendas orationes piorum pro delinquentis emendatione; quod tamen nonnisi prudenter et cum rectâ intentione præstandum est; sunt enim qui, sub hoc prætextu, sed revera ex pruritu aliena vitia manifestandi, multis dicant: " orate pro tali personâ, quæ multum indiget precibus, quia... "; et hoc sæpe nihil aliud est nisi aperta detractio aut calumnia hypocrisi velata.

(b) *Bonum revelantis*, quando quis, solatii aut consilii causâ, amico narrat injurias sibi illatas, etiamsi ita detegatur occultum alienum vitium; aut judici detegit accusantis occultum crimen, ad vim ejus testimonii elidendam; proprium enim bonum proximi bono præferre possumus.

389. (c) *Bonum etiam privatum proximi;* videlicet quando innocentes facile a malis decipi ac seduci valent, sæpe expedit horum secreta delicta manifestare, quo facilius et efficacius incautorum ruina temporalis aut spiritualis avertatur; bonum siquidem innocentis præferendum est famæ nocentis. — Quapropter si inquiritur de honestate alicujus famuli, de peritiâ cujusdam medici, etc., veritatem pandere licet, prudenter tamen et caritatis leges servando.

In his omnibus casibus, revelatio fieri debet cum minimo nocentis damno, — scilicet id solum manifestando quod vere utile est ad malum avertendum, illisque solis quibus res prodesse potest. — Nunquam vero licet *falsum* alicui imponere ad vitandum proprium vel aliorum damnum: hoc enim esset mendacium perniciosum; quapropter merito ut scandalosæ et in praxi perniciosæ ab *Innocentio XI*, 2 mart. 1679, damnatæ sunt sequentes propositiones (43-44): " Quidni nonnisi veniale sit, detrahentis auctoritatem magnam sibi noxiam *falso crimine* elidere? — Probabile est non peccare mortaliter, qui imponit falsum crimen alicui, ut suam justitiam et honorem defendat[1] ".

Hinc *probabilius* non licet occultum crimen manifestare, quando ejus notitia *injuste* acquisita fuit (v. g. alienas litteras injuste legen-

[1] Ap. *Denzinger*, n. 1060-1061.

do), etiam ad seipsum defendendum[1]. Nam bonum publicum exigit ut nemini fraus et injustitia patrocinari possint; si quis igitur mediis vere injustis alienum secretum cognoverit, bonum commune postulat ut hoc uti nequeat. Secus vero dicendum esset, si quis jus haberet privatas litteras explorandi, secundum regulas infra exponendas.

390. 2° **Corollarium** : *de manifestatione criminis publici.* Quando crimen est publicum, generatim illud manifestare licet sine injustitiâ etiam his qui idem ignorant, quia jus ad famam amissum est. Attamen, quo res accuratius determinetur, quædam distinctiones necessariæ sunt.

(A) Quando delictum est publicum *notorietate juris*, id est vi *judicialis sententiæ publice promulgatæ*[2], manifestari potest, etiam sine causâ, in regione ubi denuntiatum est, nisi emendatum et oblivione jam deletum sit; nam judex delinquentem legitimâ sententiâ privavit jure in famam, in hâc saltem materiâ; et, hanc sententiam promulgando, aliis licentiam dedit delictum divulgandi, quo facilius cives a scelestis hominibus cavere valeant. — Dixi tamen *in regione ubi sententia promulgata est;* nam si delinquens in *longinquam* regionem abierit, ibique nulli noceat, caritas saltem postulare potest ut ejus crimen non reveletur, ne secus in desperationem veniat . Dixi pariter *nisi emendatum et oblivione jam deletum sit;* nam, si, etiam in regione ubi sententia publici juris facta est, delinquens sese emendaverit bonâque famâ fruatur, contra caritatem, et forsan contra justitiam esset anteacti et expiati criminis memoriam revocare, et reum, jam emendatum, famâ instauratâ privare.

391. (B) Si vero factum publicum sit solum *notorietate facti*, quatenus scilicet publice notum est et nullâ tergiversatione celari valet[3], manifestari potest nisi emendatum et oblivione deletum sit. — Nam, etiamsi nulla intercesserit judicialis sententia, bonum publicum postulat, ut scelesti homines, qui non semel, sed pluries deliquerunt et damnum aliis inferre possunt, omnibus noti fiant. — Si vero delinquens sit vere emendatus, ideoque societati minime noxius,

[1] Ita *Lugo*, disp. XIV, n. 100-108.

[2] Agitur de sententiâ quæ in rem judicatam transiit aut confessione delinquentis in judicio factâ, ad normam *Codicis*, c. 1750 et 2197, 2°.

[3] *Codex*, can. 2197, 3°.

et aliunde ejus delictum oblivione deletum fuerit, certo contra caritatem, et probabilius contra justitiam peccat qui hujus delicti memoriam revocat; nam delinquens, qui jus ad famam amiserat publico delicto, illud recuperavit vitæ emendatione.

392. (C) Si crimen sit publicum notorietate facti in *uno loco*, *probabilius non licet illud*, *sive ex caritate*, *sive ex justitiâ*, *divulgare in alio loco dissito*, nisi prævideatur idem brevi in illo loco publicum fore, aut timeatur ne delinquens in illo loco aliis noceat. Ratio regulæ generalis est quia delinquens jus in famam non amisit in illâ regione remotâ; si vero fama intra breve tempus amittenda est, moraliter ut jam amissa haberi potest; aliunde si reus est aliis perniciosus, ob bonum publicum expedit ut denuntietur. — Etiam quando proximus jus amisit ad famam, ejus delicta narrare ex pruritu lepide loquendi est sæpe peccatum veniale contra caritatem, utpote proximo valde ingratum.

IV. De audientibus detractionem.

Inter audientes detractionem, alii *inducunt* detractorem ad denigrandum proximum, alii voluntarie de eo *gaudent*, alii solummodo *non impediunt* detractionem.

393. 1° Qui alios *inducunt* ad detrahendum, de defectibus proximi *inquirendo*, aut eum ita laudando ut alios ad detractionem moveant, vel eorum narrationem *approbando*, eodem modo peccant ac ipsi detrahentes, non solum contra caritatem, sed etiam contra justitiam; formaliter enim cooperantur injustæ actioni; præterea scandalum præbent, alios ad peccandum provocando.

2° Qui *voluntarie gaudent* de detractione, quin tamen ei formaliter cooperentur, contra *caritatem* peccant, quia de malo proximi gaudent; *graviter*, si ex odio, invidiâ, aut vindictâ alioque hujusmodi motivo id faciant, et aliunde materia sit gravis; *venialiter*, si ex curiositate, aut modo narrandi aliove motivo leviter peccaminoso.

394. 3° Qui neque approbat detractionem, neque de eâ gaudet, sed *solum eam non impedit*, peccat contra *caritatem*, nisi aliquâ ratione excusetur, — tum quia non avertit malum ab infamato, tum quia non impedit peccatum detrahentis; non autem *justitiam* lædit, quia non tenetur ex justitiâ duplex illud malum avertere.

Illa obligatio detractionem impediendi præcipue *superioribus* incumbit; siquidem superior infamantis detrahentem corrigere debet, et superior infamati malum subditi avertere; unde, ceteris paribus, gravius peccant superiores in hoc casu quam subditi aut æquales; nec tamen contra *justitiam*, quia, vi muneris sui, bono spirituali, non autem temporali subditorum invigilare debent, ideoque non ex strictâ justitiâ eorum diffamationem impedire tenentur.

Dictum est *nisi aliquâ ratione excusetur;* sunt enim qui nec venialiter peccent detractionem non impediendo : (a) quia prudenter prævident omnem correptionem inutilem aut etiam nocivam fore, v. g. quia detractor exinde excitatur ad detractionem augendam; (b) quia grave incommodum timetur, v. g. rixæ, convicia; (c) aut quia non audet aliquid dicere, propter rationabilem verecundiam.

In praxi tamen, quamdam displicentiam manifestare oportet aut saltem expedit, si possibile est, sive discedendo, sive præsertim sermonem ad alia divertendo, statim ac sese præbet opportunitas.

Scholion de susurratione.

395. Susurratio (*gallice rapport, délation*) est *manifestatio alicujus dicti aut facti alieni ad pacem et amicitiam turbandam inter familias vel amicos.* Differt proinde a detractione ratione *finis*, quia proprie intendit non denigrationem proximi, sed discordiarum seminationem; plerumque tamen detractionem aut calumniam involvit, ideoque duplicem continet malitiam. — Susurrones in Scripturâ *bilingues* dicuntur, quia sæpe *duplici* utuntur loquendi modo, aliter coram uno, aliter coram altero confabulantes, quo efficacius jurgiorum causas seminent.

396. Susurratio est peccatum grave ex genere suo, *directe quidem contra caritatem*, sed *indirecte* etiam, saltem plerumque, *contra justitiam*, quatenus detractionem aut calumniam involvit. Peccatum est *grave ex genere suo*, quia ex se tendit ad destruendam *amicitiam*, quæ est maximum bonum, teste Scripturâ : " Amicus fidelis, protectio fortis : qui autem invenit illum, invenit thesaurum; amico fideli nulla est comparatio... amicus fidelis, medicamentum vitæ et immortalitatis [1] ". — Hinc ibidem sæpe susurratio reprobatur ut peccatum hominibus et Deo odibile, ac morte dignum : " Susurro coinquinabit animam suam, et in omnibus odietur... Susurro et bilinguis maledictus : multos enim turbabit pacem habentes [2] ".

---

[1] *Eccli.*, VI, 14-16. — [2] *Eccli.*, XXI, 31; XXVIII, 15.

Et alibi[1] : " Sex sunt quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima ejus... eum qui seminat inter fratres discordias "; quapropter, juxta *S. Paulum*[2], susurrones digni sunt morte. Ergo susurratio est per se grave peccatum : " Et ideo susurratio est majus peccatum quam detractio, et etiam quam contumelia; quia amicus est melior quam honor et amari quam honorari[3] ".

Eo autem gravius est peccatum quo intimior est ac magis necessaria amicitia quæ dissolvitur, et quo pejores effectus exinde prævideri possunt; proinde si dissolvitur amicitia inter parentes et filios, aut inter conjugatos, vel inter catholicæ fidei defensores, et ex hoc prævideri possunt dissidia, rixæ et alia hujusmodi, majus est peccatum.

Susurrationem vero non committit qui amicitiam nocivam aut periculosam consiliis aut fraternâ correptione dissolvit.

§ III. De contumelia, seu læsione honoris[4].

397. 1° **Notio et species.** Sicut fama per judicium temerarium et diffamationem læditur, ita *honor* per *contumeliam*. Honor siquidem est externa manifestatio reverentiæ proximo debitæ propter ejus excellentiam; his omnibus debetur qui, quamvis cæteroquin imperfecti, quibusdam præclaris dotibus prædiati sunt. — Cui opponitur *contumelia*, quæ est *injusta honoris læsio præsenti et scienti irrogata;* aut saltem eâ intentione ut nota fiat injuriato, sive per nuntium sive per litteras. Differt proinde a detractione ratione *objecti*, quia directe *honorem*, non famam lædit; ratione *modi*, quia fit *præsenti*, dum plerumque detractio fit de absente. — Quandoque tamen contumelia fit coram aliis, quibus manifestatur occultum offensi delictum, et in hoc casu cum detractione jungitur.

Contumelia irrogari potest *positive* dictis vel factis quæ contemptum exprimant; et *negative*, omittendo honorem debitum, v. g. salutationem in circumstantiis in quibus hæc debetur. Ad contumeliam refertur *irrisio* aut *subsannatio*, quâ defectus proximi in risum vertuntur, ad ejus erubescentiam et confusionem; necnon *convicium*, seu *improperium*, quo vitium probrose ei objicitur. Plerumque contumelia, irrisio et convicium *ex irâ* nascuntur, aut ex odio.

398. 2° *Principium :* **Contumelia est peccatum ex genere suo mortale contra justitiam.**

---

[1] *Proverb.*, VI, 16, 19.—[2] *Rom.*, I, 29, 32.—[3] *S. Thom.*, 2. 2., q. 74, a. 2.

[4] *S. Thom.*, 2. 2., q. 72; *Soto*, lib. V, quæst. 9, art. 1; *Lugo*, disp. XIV n. 189-196; *Sayrus*, lib. XI, cap. 8; *S. Alphons.*, n. 984-990; *Carrière*, n. 977-980; *Martinet*, lib. IV, art. 14, § 2; *Noldin*, n. 651-654.

Etenim quilibet homo jus habet ad honorem propter dotes naturales aut supernaturales quibus præditus est, — puta propter gratiam ac virtutes quibus ornatur, doctrinam aut prudentiam aliasve qualitates quibus effulget, aut ratione muneris vel officii sibi commissi; et hoc quidem verum est etiamsi quibusdam defectibus aut vitiis laboret, cum his non tollantur egregiæ dotes quibus instructus est. Atqui contumelia illud jus violat, dictis, factis aut debitæ reverentiæ omissione proximum contemnendo; hæc autem injuria est *per se gravis*, quia honor, ex communi hominum æstimatione, bonis fortunæ anteponitur, ideoque ut bonum magni momenti habetur; venialis tamen esse potest ex levitate materiæ vel imperfectione voluntarii. Hinc *Scriptura* hujusmodi injurias stricte prohibet, sub gravissimis pænis : " Qui autem dixerit fratri suo, *raca*, reus erit concilio; qui autem dixerit, *fatue*, reus erit gehennæ ignis[1] "; vult e contra ut christiani sint " honore invicem prævenientes[2] ", et " in humilitate superiores sibi invicem arbitrantes[3] "; quapropter spiritui evangelico omnino adversatur qui fratrem contemnit.

399. 3° **De gravitate contumeliæ.** Ut recte judicetur de gravitate contumeliæ vel irrisionis, ad hæc præsertim attendendum est :

(A) *Ad dignitatem personæ offensæ* et *injuriæ gravitatem;* generatim quo honorabilior est persona offensa, eo gravior est contumelia, ceteris paribus; injuriæ autem gravitas non sumitur solum in se, sed relate ad personam; ita convicia quibus plebeii se invicem afficiunt minus honorem lædunt quam similia verba inter personas nobilioris conditionis habita.

(B) *Ad personam offendentem,* ejusque dispositiones; si sit auctoritate prædita, major est offensa, quia de eâ magis curatur; si sit vilioris conditionis, facilius pro nihilo habetur; pariter si ex irâ aut levitate nascatur, minus profecto gravis est quam si ex odio, invidiâ aut contemptu.

(C) *Ad effectus inde secuturos;* videlicet majus est peccatum, si fiat coram multis personis, quæ ex hoc scandalum accipiunt; pariter si prævideatur inde nascituras esse rixas, inimicitias ac contentiones.

400. **Corollaria.** (A) *Irrisio* est peccatum ejusdem speciei ac contumelia; proinde de ejus gravitate idem dicendum est. Facilius tamen a peccato excusatur jocandi

[1] *Matt.*, V, 22. — [2] *Rom.*, XII, 10. — [3] *Philip.*, II, 3.

urbanum genus, si fiat per modum honestæ recreationis, inter amicos qui rem plane intelligunt. Attamen, etiam in his circumstantiis, sobrie ac prudenter, nec diutius adhibeatur, ne forte is de quo agitur, nimis contristetur aut ad iram provocetur.

(B) Aliquando *convicium* et *exprobratio* non solum a peccato excusantur, sed laudabilia sunt, quando videlicet caute et moderate a superioribus aut amicis fiunt ex intentione subditum vel fratrem corripiendi. Tunc autem rectâ intentione fiant, quando gravis adest ratio, et quidem eo modo quo intelligi possit non ex irâ aut passione, sed ex animo corripiendi ac delinquentem emendandi, ea proferri.

§ IV. De læsione veritatis.

Veracitas est *virtus justitiæ annexa animum inclinans ad dicendum verum quando, ubi et quomodo oportet.* Hanc exigit *vita socialis* quæ sinceritatem et honestatem civium supponit; et quandoque *justitia*, ut ex dicendis patebit. Veracitati opponuntur præcipue *falsum testimonium* et *mendacium.*

I. De falso testimonio.

401. 1° *Principium :* **Falsum testimonium est per se grave peccatum contra justitiam.**

(A) Directe enim prohibetur octavo Decalogi præcepto : " Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium [1] "; hinc falsum testimonium recensetur inter sex peccata quæ odit Dominus [2]; et falsus testis ut valde proximo obnoxius exhibetur [3] : " Jaculum et gladius, et sagitta acuta, homo qui loquitur contra proximum suum falsum testimonium ".

402. (B) Revera falsum testimonium, juxta *S. Thomam* [4], triplicem habet deformitatem : (a) *ex perjurio*, quia testes non admittantur nisi *jurati*, ideoque religionem offendunt, juramentum violando [5], et ex hoc capite semper graviter peccant; (b) *ex violatione justitiæ;* qui enim legitime coram magistratibus interrogatur, non solum ex obedientiâ

[1] *Exod.*, XX, 16. — [2] *Prov.*, VI, 16, 19. — [3] *Prov.*, XXV, 18.
[4] *S. Thom.*, 2. 2., q. 70, a. 4.
[5] Hodie tamen in quibusdam regionibus non amplius exigitur juramentum.

legali, sed etiam ex justitiâ commutativâ, ad veritatem dicendam tenetur, cum secus possit esse causa injusta cur innocens condemnetur; et ex hoc capite peccatum est grave ex genere suo, contra justitiam, et ad restitutionem obligat, quoties causa efficax damni fuerit, ex principiis infra exponendis de injusto damnificatore; (c) *ex ipso mendacio;* negatio enim debitæ veritatis est peccatum contra veracitatem, et quidem perniciosum, quod proinde mortale erit, si materia sit gravis. — Merito igitur jus canonicum hujusmodi delictum his reprobat verbis : " Falsidicus testis tribus personis est obnoxius : primum *Deo*, cujus præsentiam contemnit; deinde *judici*, quem mentiendo fallit; postremo *innocenti*, quem falso testimonio lædit [1] ".

403. 2° **Corollaria.** (A) Per accidens falsum testimonium potest esse veniale peccatum : (a) *ex levitate materiæ*, si leve tantum proximo inferatur nocumentum, et aliunde non exigatur juramentum; quod tamen raro in re judiciali occurrit; (b) *ex defectu sufficientis advertentiæ;* cautus quidem esse debet testis, atque serio cogitare antequam testimonium reddat, cum agatur de re omnino gravi; nec debet pro certo asserere id de quo certus non est, sed dubium debet sub dubio proferre. " Sed quia contingit ex labilitate humanæ memoriæ quod reputat se homo quandoque certum esse de eo quod falsum est, si aliquis cum debitâ sollicitudine recogitans, æstimet se certum esse de eo quod falsum est, non peccat mortaliter, hoc asserens : quia non dicit falsum testimonium per se et ex intentione, sed per accidens contra id quod intendit [2] ".

(B) Qui scienter et volenter falsum testimonium protulit, efficaciter ad innocentis condemnationem cooperando, ex justitiâ tenetur damnum illatum reparare, cum pari aut majori [3] suo incommodo, etiam cum retractatione testimonii prolati, si id necessarium sit et efficax. — De illo autem qui inculpabiliter erravit, aut saltem ad damnum inferendum *efficaciter* non cooperavit, — quia v. g. aliorum testimonio jam dato res ut finita haberi poterat, judicandum est secundum principia infra exponenda ubi de *Restitutione.*

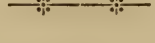

[1] *Decretal.*, lib. V, tit. XX, c. 1, p. 816-817 ed. Friedberg. — Cfr. *Cod. p. gal.*, a. 316-366; *Supplem.*, p. 71*.

[2] *S. Thom.*, l. c. ad 1.

[3] Si proprium damnum esset *longe* majus, a restitutione aut retractatione in quibusdam circumstantiis excusari posset, ut infra exponetur.

II. De Mendacio[1].

404. *Prænotandum.* Mendacium est *locutio contra mentem, verbis aut aliis signis exterioribus expressa.*

Si fiat solâ nugandi causâ, *jocosum* dicitur; si in propriam vel alienam utilitatem, vocatur *officiosum;* quando vero profertur ad damnum alicui injuste inferendum, *perniciosum* nuncupatur. — Ad mendacium revocantur *simulatio*, quâ facto vel signo externo proximus in errorem inducitur; necnon *hypocrisis*, quæ externâ virtutis specie internam improbitatem tegit; *jactantia*, quâ quis seipsum vel suos laudando veritatis limites prætergreditur; *adulatio*, quæ alterum ultra veritatis limites extollit, animo blandiendi.

Cum de essentiâ ac intrinsecâ mendacii malitiâ variæ fuerint opiniones, rem *historice* exponemus, practicas *conclusiones* inde deducturi.

1° *Exponitur doctrina communis de intrinsecâ mendacii malitiâ.*

405. (A) *Doctrina S. Augustini.* Ante Augustinum, Patres mendacium ut christianæ veracitati contrarium modo generali reprobârunt[2]; pauci tamen, ut *Clemens Alex.*, *Origenes*, *S. Chrysostomus* et *S. Hilarius* docuerant in casu necessitatis, ad maximum damnum avertendum, licere uti mendacio quemadmodum *medicamento;* et hoc sensu intelli-

[1] *S. Augustinus*, De Mendacio lib. unus; Contra Mendacium lib. unus; *Migne*, P. L., XL, 487-548; *S. Thomas*, 2. 2., q. 110-111; *Lessius*, lib. II, cap. 47, dub. 6; *J. Barnesius*, O. S. B., Dissertatio contra æquivocationes, Parisiis, 1625; *Th. Raynauldus*, S. J., De æquivocatione et mentali restrictione, inter ejus opera, Lugduni, 1565, t. XIV, p. 71, 232; *L. Thomassin*, Traité de la Vérité et du Mensonge, Paris, 1691; *S. Alphons.*, n. 151-171; *Carrière*, n. 923-960; *Bolgeni*, ap. *Mélanges théologiques de Liège*, 4e série, 1850-1851, p. 406-413; Examen de l'opinion de Bolgeni, ap. *Mélanges*, 6e série, 1852-53, p. 410-462; *Waffelaert*, Dissertation morale sur la malice du mensonge, Tournai, 1884; *F. Bouillier*, Questions de Morale pratique, Paris, 1889, p. 249-359; *Ami du Clergé*, XVIII, 1896, p. 561-572; *Dubois*, Une Théorie du mensonge, ap. *Science catholique*, sept. 1897; Etude sur la malice intrinsèque du mensonge, par un prof. de Théologie, Paris, 1899; Du mensonge proprement dit, par un Prof. de Théol. Paris, 1903.

[2] Quorum doctrinam præclare exponit *Thomassin*, op. cit., p. 75-107; 129-189.

gebant quædam facta in utroque Testamento relata [1]. Hâc de re interrogatus, *S. Augustinus* suam doctrinam exposuit in duplici opere, *De Mendacio* (circa annum 365), et *Contra Mendacium* (circa an. 420); in utroque aperte docet, — non quidem ut doctrinam catholicam, sed ut opinionem cui firmiter adhæret, — omne mendacium esse peccatum, nec unquam mentiendum esse : (a) non pro cujuscumque salute temporali, cum vita animæ potior sit vitâ corporali [2]; (b) nec ad servandam pudicitiam aut stuprum vitandum, cum puritas animæ corporis integritati præstet [3]; (c) neque pro æternâ alterius salute : sicut enim, in salutis æternæ periculo, non licet homini subvenire per stuprum, ita nec per mendacium, quod vere peccatum est [4]; proinde non licet carceris custodes decipere, ad baptizandum hominem; nec possunt catholici falso se Priscillianistas dicere, ut horum secreta cognoscant [5].

406. Cum vero non pauci textus Scripturarum ab adversariis opponerentur ad mendacium propugnandum, triplici modo hos esse exponendos tradidit : (a) ostendatur facta allegata, si rite intelligantur, non esse mendacia : ita ratio agendi Jacob, qui patrem fallere videtur, non est mendacium, sed mysterium [6]; (b) si vero sint mendacia, non sunt imitanda; (c) aut de his saltem rebus quæ ad doctrinam religionis pertinent, nullo modo est mentiendum [7].

De æquivocatione ac mentali restrictione prorsus tacet, easque toto arguendi modo excludere videtur.

Rationes vero cur, juxta Augustinum, omnino et semper, illicita sint mendacia, sunt : (a) *Scripturarum* auctoritas, præsertim Apostoli dicentis [8] : " Deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, quia sumus invicem membra "; ubi vox *proximus* omnes, etiam hæreticos, designat [9]; (b) intrinseca malitia mendacii quod non minus malum est quod adulterium [10]; (c) prava consectaria inde sequenda; siquidem mentienti in uno, fides non habetur in aliis [11].

Cum tamen noverit quosdam esse defensores mendacii, ait :

---

[1] Testimonia vide ap. *Thomassin*, l. c., et *T. Raynaud.*, op. cit., p. 143-149.

[2] Ap. *Migne*, XL, 494, 541-545. — [3] Ibid., 496-497. — [4] Ibid., 546-547.

[5] Liber *contra Mendacium* directe scriptus fuit ut catholicos deterreret ab adhibendo mendacio ad detegendos latentes Priscillianistas. — *Migne*, l. c., p. 517.

[6] Ibid., 533. — [7] Ibid., 535. — [8] *Ephes.* IV, 25. — [9] Ap. *Migne*, l. c., p. 527. — [10] Ibid., 527-528 et passim. — [11] Ibid., 523.

"Saltem in Dei cultu concedant non esse mentiendum... de cæteris mendaciorum generibus eligat sibi quod putat esse mitissimum atque innocentissimum mentiendi genus, cui placet esse mentiendum[1]".

407. (B) *Doctrina S. Thomæ.* Opinionem S. Augustini amplexi sunt plerique Patres, paucis tamen exceptis, qui, cum *Cassiano*[2], tenuerunt mendacium adhiberi posse quasi elleborum, in casu necessitatis, ad imminens malum avertendum. Augustinianam doctrinam expolivit *S. Thomas*, (a) conditiones definiendo ad mendacium proprie dictum requisitas : "Si ergo ista tria concurrant, scilicet quod falsum sit id quod enuntiatur, et quod adsit voluntas falsum enuntiandi, et iterum intentio fallendi; tunc est falsitas materialiter, quia falsum dicitur, — et formaliter propter voluntatem falsum dicendi, — et effective propter voluntatem falsitatem imprimendi[3]". (b) Postea statuit omne mendacium esse peccatum, quia est secundum se malum : est enim contra naturam quod aliquis voce significet id quod non habet in mente[4]. (c) Peccatum est grave, quando mendacium versatur circa res divinas, id est fidem aut religionem, vel grave damnum infert proximo; — veniale est autem, si leve nocumentum inferatur, aut si mendacium sit officiosum aut jocosum[5].

408. (C) *Theoria moralistarum de æquivocatione et restrictione mentali.* Hucusque nil de æquivocatione aut restrictione mentali dictum fuerat; mox tamen theologi intellexerunt in quibusdam circumstantiis, ad majus vitandum malum, veritatem sub *æquivocationis* specie occultari posse. Quod, jam antea implicite propositum, magis directe exposuerunt ac propugnaverunt *Lessius* et *Parsonius*[6];

[1] Ibid., 544.

[2] Itaque taliter de mendacio sentiendum, atque ita eo utendum est, quasi natura ei insit ellebori; quod si imminente exitiali morbo sumptum fuerit, fit salubre, cæterum absque summi discriminis necessitate perceptum præsentis exitii est... Quando igitur grave aliquod imminet de veritatis confessione discrimen, tunc mendaciorum sunt recipienda perfugia, ita tamen ut reatu humilis conscientiæ salubriter mordeamur". (Collat. XVII, cap. 17, ap. *Migne*, XLIX, 1062-1063)

[3] *S. Thom.*, 2. 2., q. 110, a. 1. Addit tamen intentionem fallendi non pertinere ad essentiam mendacii, sed ad quamdam ejus perfectionem.

[4] Ibid., a. 4. — [5] Ibid., a. 3.

[6] *Lessius*, in libro de Antichristo, § 31; de Justitiâ, lib. II, cap. 11, dub. 20, et cap. 42, dub. 9, necnon cap. 47, dub. 6; *Parsonius*, Tr. de Æquivocatione.

horum autem sententiam impugnaverunt *J. Barnesius* et *Thomassinus* (op. cit.); Lessii doctrinam vindicare totis viribus conatus est *Th. Raynaudus*, op. cit.; et, quamvis nonnulli theologi, ut *Caramuel*[1], eamdem tanquam valde periculosam habuerint, hæc tamen in scholis communis evasit.

Longius tamen hâc in re progressi sunt quidam theologi, quorum propositiones ut scandalosas et in praxi perniciosas damnavit *Innoc. XI*, 2 mart. 1679 (n. 24-28) :

24. " Vocare Deum in testem mendacii levis non est tanta irreverentia, propter quam velit aut possit damnare hominem.

25. " Cum causâ licitum est jurare sine animo jurandi, sive res sit levis, sive gravis.

26. " Si quis, vel solus, vel coram aliis, sive interrogatus, sive propriâ sponte, sive recreationis causâ, sive quocumque alio fine, *juret* se non fecisse aliquid, quod revera fecit, *intelligendo intra se aliquid quod non fecit, vel aliam viam ab eâ in quâ fecit, vel quodvis aliud additum verum*, revera non mentitur, nec est perjurus[2].

27. " Causa justa utendi his amphibologiis est, quoties id necessarium aut utile est ad salutem corporis, honorem, res familiares tuendas, vel ad quemlibet alium virtutis actum, ita ut veritatis occultatio censeatur tunc expediens, et studiosa.

28. " Qui mediante commendatione vel munere ad magistratum vel officium publicum promotus est, poterit cum restrictione mentali præstare juramentum, quod de mandato regis a similibus solet exigi, non habito respectu ad intentionem exigentis : quia non tenetur fateri crimen occultum ".

409. His excessibus sepositis, sic hodie proponitur theoria de æquivocatione ac restrictione mentali. *Æquivocatio* est verbum aliudve signum quod, ex naturâ suâ et communi hominum usu, non ad *unum* significandum determinatur, sed plura significare potest[3]. *Restrictio mentalis* est actus mentis, quo verba loquentis per aliquid quod mente retinetur, ad alium sensum quam naturalem et obvium determinantur; si sensus loquentis nullo modo percipi potest, restrictio est *pure* aut *stricte mentalis*[4]; si vero ex contextu

[1] Theologia Fundamentalis, Francofurti, 1652, Fundam. LXII, p. 639.

[2] Ex quo patet hanc et sequentes propositiones damnari eo quod in his agitur de restrictione *pure mentali*, quæ intelligi non possit etiam a prudenti viro, et quidem *juramento* firmatâ.

[3] Ita quando Christus dixit : " Lazarus amicus noster *dormit* " (*Joa.* XI, 11), hæc verba de *somno* aut de *morte* intelligi poterant.

[4] Ita si interroganti " num Romam videris ", respondeas *affirmative*, subintelligens *in picturâ*.

vel ex adjunctis intelligi potest, restrictio dicitur *late mentalis*[1].

Jamvero, ad legitimum æquivocationis aut restrictionis mentalis usum, duæ conditiones simul requiruntur : (a) ut *verus sensus* ex contextu vel ex adjunctis a viro prudente *detegi possit;* (b) ut adsit *causa proportionate gravis;* nam, cum deceptio sit quoddam malum, non licet absque ratione alteri præbere occasionem deceptionis; aliunde quo proximior est hæc occasio, et quo gravior est error cui alter exponitur, eo major requiritur causa.

2° *Recentiorum theoria de mendacio exponitur.*

410. Hæc tamen theoria de mentali restrictione minime placuit multis recentibus philosophis, qui contenderunt, eâ admissâ, jam neminem certum esse in quamnam partem verba alterius debeant accipi; cum aliunde non desint casus in quibus falsum dicere necesse sit, ad majus malum vitandum, rigorem augustianæ theoriæ mitigare ac humanæ debilitati accommodare nisi sunt. Dicunt scilicet illicitum esse mendacium *proprie dictum*, quod *juri aut bono aliorum repugnat;* in casu autem necessitatis licere *falsiloquium* (*fausseté*), quo falsum enuntiatur quidem, sed solum quando veritas aliis non debetur, et aliunde hi nullum patiuntur damnum ex assertione falsi. Ita præsertim *Grotius* et *Pufendorf*[2]. Quibus assenserunt plerique Protestantes theologi[3], non pauci Rationalistæ, ac quidam Catholici[4]. — Mendacium proprie dictum est quidem semper illicitum, aiunt, quia violat jus quod quis habet ad veritatem cognoscendam;

[1] Si quis de *secreto* interrogatus quod celare debet, respondeat *nescio*.

[2] *Grotius*, De jure belli ac pacis, lib. III, c. 1, § 10-21; *Pufendorf*, De jure nat., l. IV, c. 1.

[3] Ita inter alios *Taylor*, *Milton*, *Paley*, *Johson* quos citat *Newman*, Apologia pro vitâ suâ, 5ª ed., Appendix, p. 378-384; *de Wette*, Christl. Sittenlehre, III, 126; *Martensen*, Die christl. Ethik, 1879, t. II, p. 245 sq.; *Dorner*, Christian Ethics, New York, 1887, p. 489-492; *N. Smyth*, New York, 1892, p. 392-400.

[4] *Bolgeni*, Il possesso, c. 48; auctor artic. ap. *Mélanges théol.*, l. c.; *Piat*, in Append. IV ad Theolog. Moralem auctore *Van der Velden*, Tornaci, 1875, t. I, p. 524-533; *Dubois*, l. c.; auctor opusculi *Etude sur la malice intrinsèque du Mensonge; Fonsegrive*, Eléments de Philosophie, t. II, p. 475.

sed falsiloquium jus proximi non lædit, cum ex hypothesi veritas ei non debeatur; sine ratione tamen adhiberi nequit, cum sermo ad verum dicendum ex se institutus fuerit.

3° *Conclusiones ex hâc controversiâ deducendæ.*

411. (A) **Mendacium proprie dictum, seu negatio debitæ veritatis, est intrinsece malum et peccatum per se grave.**

(a) Quoties enim veritas alicui debetur sive ex justitiâ, sive ex obedientiâ, caritate aut aliâ virtute, proximus per mendacium veritate privatur ad quam *jus* habet, ideoque damnum incurrit ex naturâ suâ grave; nam veritas est bonum essentiale intellectûs, sicut virtus est bonum voluntatis; et si quis decipiatur in re gravi, eo ipso grave nocumentum patitur. — Insuper, admissâ mendacii liceitate, jam vitæ socialis securitas subvertitur; hæc enim in mutuâ fiduciâ consistit; jamvero si, quando veritas proximo debetur, falsum dicere licet, fiducia evanescit et suspiciones undique securitatem perturbant.

(b) Merito igitur *Scriptura* mendacium prohibet ac reprehendit : " Non mentiemini, nec decipiet unusquisque proximum suum [1] "; — " Perdes omnes qui loquuntur mendacium [2] "; — " Verbum mendax justus detestabitur [3] "; — " Noli arare mendacium adversus fratrem tuum, neque in amicum similiter facias; noli velle mentiri omne mendacium : assiduitas enim illius non est bona [4] "; — " Deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo. quoniam sumus invicem membra [5] ".

412. Hinc quando quis *ex officio* veritatem annuntiare tenetur, ut prædicator Evangelii; aut *legitime* a superioribus aut judicibus [6] interrogatur; vel si agitur de pactis aut contractibus ineundis, — æquivocationibus aut falsiloquio, quibus proximus in errorem induci possit, nunquam uti licet.

---

[1] *Levit.*, XIX, 11. -- [2] *Ps.* V, 7. — [3] *Prov.*, XIII, 5. — [4] *Eccli.*, VII, 13-14. — [5] *Ephes.*, IV, 25.

[6] In quibusdam regionibus, qui de crimine accusatur, legaliter potest sese declarare *reum* vel *non (to plead guilty or not guilty); quo* casu non tenetur crimen a se commissum confiteri, sed expectare potest donec *judicialiter* ut reus probetur; si vero ut *testis* velit in propriâ causâ comparere (*in the witness-box*, ut aiunt) veritatem manifestare tenetur.

413. (B) **Etiam quando veritas non debetur proximo, illicitum est mendacium, extra necessitatis casum, sed sub levi tantum.**

Nam, cum error sit malum intellectûs, non licet proximum in errorem inducere, nisi gravis necessitas id excuset. — Præterea, cum sermo suâ naturâ sit mentis expressio, qui deliberate et absque gravi ratione aliquid falsi asserit, contra naturalem rerum ordinem ac propriam dignitatem voluntarie agit. — *Sub levi*, ex communi fidelium sensu.

414. (C) **In casu autem necessitatis,** quando grave damnum, sive temporale sive spirituale, ex apertâ veritatis declaratione prævidetur oriturum, *his verbis aut signis uti licet quæ proximum in errorem inducant, si damnum aliter averti nequeat.* Hic autem loquendi modus a theologis communiter restrictio mentalis dicitur, a modernis falsiloquium (*fausseté*), aut psychologicum mendacium [1].

(a) Etenim, in hoc casu, non directe intenditur proximi deceptio, sed bonus effectus qui ex deceptione sequitur, videlicet sui vel aliorum legitima defensio; aliunde proximus in casu jus non habet ad veritatem cognoscendam, et error accidentalis, qui in ejus mente causatur, minus est malum quam illud quod ex manifestatione veritatis sequeretur; præterea ideo decipitur proximus, quia non attendit omnibus *adjunctis.* Proinde hic agitur de actu in se bono, videlicet de proximi salute temporali vel spirituali, ex quo

[1] Parum igitur sibi consistunt qui ex unâ parte *moderatum usum* restrictionis mentalis reprobant, et ex alterâ falsiloquium in multis casibus approbant; *abusum* quidem æquivocationum merito vituperent, sed *usum* non condemnent, nisi, cum Augustino et Kantio, omnem prorsus excludant falsi assertionem. Nec pariter sibi consistunt theologi qui asserere non dubitant, etiam in casu necessitatis, intrinsece illicitum esse quodlibet falsiloquium, et aliunde usum permittunt quarumdam restrictionum quæ ab omnibus probis, theologicarum distinctionum insciis, ut mendacia aut falsiloquia habentur. Quare *Génicot* ait (n. 416) : " Non est enim incommodum si rudes *mendacia licita* appellant quæ a Theologis communius *restrictiones late mentales* vocentur ". — Jamvero hodie non solum rudes, sed multi ex his qui cæteroquin docti sunt, restrictiones mentales non intelligunt, sed eas abhorrent, ut constat tum ex eorum scriptis, tum ex eorum publicis concionibus; si igitur vox *falsiloquium* eis magis placeat, non est de ipso *nomine* disputandum.

tamen prævidetur malus effectus, error scilicet in mente alterius causatus.

415. (b) Oportet sane ut præsto sit omnibus practicum medium quo secreta, aliunde necessaria aut valde utilia, ab importuno et injusto investigatore licite tueri valeant; atqui, nisi, in casu necessitatis, æquivocationibus aut falsiloquio uti liceat, nullum erit hujusmodi medium; silentium enim veritatem prodet, et magnum afferet damnum; nam manifestatio secreti æque perniciosa est humano commercio quam ipsum mendacium, ut ait *S. Alphonsus*, n. 152. Jamvero nemo in eâ conditione versari debet ut, quidquid eligat, peccet; ergo legitimum esse debet medium ad importunos arcendos, eos in errorem inducendo.

Rem exemplis declaremus : si quis innocens ab injustis aggressoribus quæritur, qui eum occidere volunt, et nullo alio modo salvari possit quam injustos persecutores decipiendo, nonne licet eos decipere? In hoc casu, si actu innocentem aggrederentur, eos vi repellere liceret, etiam mortem infligendo; nonne minus est malum eos in errorem accidentalem inducere? — Pariter medicus prævidet quemdam ægrotum moriturum esse, nisi hic decipiatur; advocatus, judex, confessarius aliique ad secretum servandum *ex officio* obligati, prævident secretum sibi commissum solo silentio servari non posse, ideoque dicunt, " nescio ", aut " is de quo interrogas minime tale scelus patravit "; nonne in hoc casu de ipsâ societate magis merentur quam si tacendo secretum manifestâssent?

416. Et sane, quando his limitibus circumscribitur usus æquivocationis aut falsiloquii, minime periclitatur socialis securitas; non enim proximus fallitur, nisi quando injuste veritatem inquirit, et sibimetipsi errorem, in quem cadit, tribuere debet [1].

Hoc quidem admittunt plerique theologi quoad restrictionem mentalem, sed communiter asserunt falsiloquium *divinæ veracitati* adversari, proindeque intrinsece illicitum esse, etiam in casu necessitatis.

Respondetur, falsiloquium non magis opponi Dei veracitati quam homicidium supremo ejus dominio; jamvero, in casu necessitatis, ad sui vel aliorum defensionem, permit-

[1] Nil diximus de illis loquendi modis quibus *urbane* tegitur veritas, v. g. dominus domi non est, ut significetur eum, quamvis præsentem, nullum excipere velle aut posse; hæc et alia similia facile intelliguntur nec ut mendacia haberi possunt.

titur homicidium indirecte volitum, quin tali actione jus Dei violetur; cur non permitteretur, pariter in casu necessitatis, veritatis negatio (sive mentalis restrictio vocetur, sive falsiloquium), in sui vel aliorum defensionem? Tunc enim minime læditur divina veracitas, quæ intacta manet, sed solum tacetur aut negatur veritas particularis, cujus cognitio vere nociva esset.

417. **Notanda pro praxi.** (a) Quæcumque seligatur opinio, *veritatis amor* omnibus, præsertim junioribus, sedulo et indesinenter inculcetur; quando dicitur levia mendacia esse venialia peccata, simul clare et explicite doceatur turpe esse mentiri et viro honorabili indignum, atque omni laude dignos esse qui candide et aperte juxta mentem loquuntur, etiamsi non pauca exinde patiantur incommoda. Magistri igitur benigne excipiant pueros qui culpas suas ingenue fatentur, et plerumque eis veniam concedant, aut saltem pœnam eisdem inflictam misericorditer mitigent; e contra stricte eos puniant qui deliberate mendacio et hypocrisi utuntur ad culpas suas tegendas.

(b) Si quis, in casu necessitatis, ad æquivocationes aut falsiloquia recurrere cogatur, eis non utatur nisi ex causâ proportionate gravi, et quando nullo alio modo damnum proprium aut alienum averti potest[1].

§ V. De violatione secreti.[2]

Agemus : 1° de notione secreti; 2° de ejus obligatione; 3° de causis a revelatione secreti excusantibus; 4° de consectariis inde deducendis.

---

[1] Nec facile quis sibi persuadeat malum imminens alio modo averti non posse. Ad rem *Bentzon*, Causeries de Morale pratique, Paris, 1899, p. 134 : " Il y a dans la vie de ces situations angoissantes où l'on se demande si dissimuler la vérité n'est pas un devoir de miséricorde. Là encore, prenons bien garde. Sans doute la douleur veut être ménagée, la faiblesse aussi. Mais avec du tact, de la bonté, une vive sympathie, il n'y a guère de choses qu'on ne puisse graduellement dire telles qu'elles sont ". — Cfr. *Montaigne*, Essais, liv. II, XVII.

[2] *Lugo*, disp. XIV, n. 135-151; *Lessius*, lib. II, cap. 2, n. 51-62; *Sporer-Bierbaum*, Tr. V, n. 673-674; *Elbel-Bierbaum*, P. IV, n. 387-392; *S. Alphons.*, n. 970-971; *Carrière*, n. 964-976; *Lehmk.*, n. 1196-1199; *Haine*, q. 170-175; *Noldin*, n. 655-661.

418. **I. Notio secreti.** Secretum est *res, hucusque publici juris non facta, quæ occulta servari debet.* — Triplex esse potest : (a) *naturale*, quod ex ipsâ naturâ rei custodiri debet, eo quod res manifestari nequit sine damno proximi; v. g. si noveris ubi recondita sit pecunia aliena quam furari intendunt latrones, lege naturali, absque ullo promisso, id manifestare prohibetur; (b) *promissum*, quando quis explicite promitit silentium servare de re occultâ quam antea cognoscebat; v. g. si quis, *post* auditum secretum, sponte aut ex amici petitione, dicat : tibi promitto rem alto silentio premere; (c) *commissum*, cum res alicui non revelatur nisi sub promissione *expressâ* vel *tacitâ* servandi secretum; *expressâ*, si dicatur : hanc rem non tibi manifestabo nisi sub conditione quod de eâ sileas; *tacitâ*, quando res occulta committitur alicui qui *ex officio*, vi muneris quod gerit, aut speciali *propinquitatis* vel *amicitiæ* titulo rem secretam servare tenetur; ita medici, advocati, sacerdotes, parentes et amici aliique, quibus non manifestatur res occulta nisi quia supponitur eam fideliter esse custodiendam. — Quando peccatum sub sigillo *confessionis* declaratur, *sacramentale* dicitur.

419. **II. De obligatione secreti.** *Principium 1um :* **Qui secretum naturale aut commissum sine causâ violant, contra justitiam peccatum committunt, et quidem grave ex genere suo.**

(A) Quoad secretum *naturale*, patet; nam, ex definitione superius datâ, illud violari nequit quin damnum proximo inferatur in bonis corporis, animi aut fortunæ; ideoque tale secretum sine causâ manifestare idem est ac proximi damno injuste cooperari. — Gravitas autem peccati pendet a gravitate damni quod prævidetur aut prævideri potest.

(B) Secretum *commissum* strictius etiam ex justitiâ obligat; nam, in hoc casu, adest verus contractus, explicitus vel implicitus, vi cujus secretum audiens sese obligat ad illud inviolabiliter servandum; si igitur illud sine ratione manifestat, *proximo* et *societati* nocet : (a) *proximo*, quia violat jus strictum quod hic habet ut servetur secretum quod revelatum non fuit nisi sub conditione illud fideliter

custodiendi[1]; (b) *societati;* nam bonum commune postulat ut omnes tuto consilium vel auxilium quærant ab iis qui *ex officio* vel *specialis amicitiæ* titulo illud præbere valent; atqui hâc utilitate privarentur homines, si secretum commissum absque gravi causâ manifestari posset; quis enim confidenter medicum, advocatum, sacerdotem adiret, eique secreta panderet, quorum manifestatio ipsi nocere potest, nisi certus esset eadem inviolabiliter custodiri?

420. *Principium 2um :* **Secretum mere promissum sine causâ violantes contra justitiam aut fidelitatem peccant, secundum promittentis intentionem.**

Qui enim aliquid promittit, dupliciter sese ligare potest : ex *justitiâ* quidem, si explicitâ declaratione, aut implicite, ex variis adjunctis, suam intentionem ita se obligandi manifestet; ex *fidelitate*, si talem obligationem suscipere nolit, sed solum intendat factis verba confirmare. In priori casu, promissio per se sub gravi obligat, dummodo materia sit gravis; in posteriori, sub levi tantum ligat. Notandum est tamen honorabili viro indignum esse hæc promissa absque ratione violare[2].

Dixi *mere promissum*, quia haud raro evenit ut secretum promissum sit simul *naturale*, quia sine damno revelari nequit; tunc ex justitiâ obligat, juxta superius dicta.

421. III. **De causis excusantibus a revelatione secreti.** Eo majores esse debent quo strictior est obligatio illud servandi; hæc autem a duobus pendet: (a) a *naturâ secreti;* nam ex dictis, commissum secretum strictius obligat quam mere promissum; et illud quod est simul naturale et commissum strictius ligat quam mere naturale; (b) a *damno illato :* quo gravius et irreparabilius est damnum per manifestationem secreti illatum, eo major requiritur causa ad illud revelan-

[1] Hinc leges civiles severis afficiunt pœnis violatores secreti *professionalis;* cfr. *Cod. pen. gal.*, art. 378; *Supplem.*, p. 72*.

[2] " Il ne saurait exister de société en effet, qui ne repose sur ce principe fermement établi : que toute parole donnée est sacrée... Que penser d'un homme qui a plusieurs paroles, ou qui n'a pas de parole, car c'est tout un? Il prodigue en vain sa parole d'honneur, elle n'a de valeur aux yeux de personne. Peut-on imaginer un signe plus certain de déchéance morale? " (*Marion*, Leçons de Morale, 11e éd., Paris, 1901, p. 269-270.)

dum. — Quibus positis, quatuor sunt causæ ex quibus legitime manifestari possit secretum[1] :

422. 1° *Bonum publicum* societatis civilis aut ecclesiasticæ; cum enim obligatio secreti propter bonum publicum præcipue introducta sit, ejus obligatio cessat quando bonum publicum secreti revelationem exigit, juxta illud: *salus reipublicæ, suprema lex.* Sed agitur hic de bono publico *proportionate gravi:* proindeque conferri debet damnum rei publicæ imminens cum damno ex ipsâ violatione secreti secuturum, et minus malum, omnibus sedulo perpensis, est eligendum. Ita si quis sub secreto, etiam commisso, noverit alterius propositum prodendi civitatem, nec aliter ejus executionem impedire valeat, illud auctoritati manifestare potest ac debet; non sufficit autem leve damnum, oriens scilicet ex eo quod aliquis reus impunitus manebit.

423. 2° *Bonum illius qui secretum tradidit;* hic enim non censetur invitus, cum agatur de bono ipsius promovendo; ita si quis noverit alium nubere velle, etsi dirimente impedimento ligatum, nec aliter illud malum averti possit quam proprio sacerdoti impedimentum manifestando. Excipitur tamen casus secreti quod commissum est ratione *officii publici* (*De Matrim.* n. 200) : tunc enim publicum bonum postulat ut tale secretum custodiatur.

424. 3° *Bonum tertii innocentis*, quando videlicet grave hujus damnum non potest alio modo averti; v. g. si noveris, etiam sub

[1] Nonnulli putaverunt nunquam revelari posse secretum, etiam ad amici vitam salvandam; quos præclare confutat *Fénelon*, in epistolâ, hucusque incognitâ, ad *L. de Sacy*, quam publici juris fecit *E. Levesque*, s. s., in periodico *Revue des Facultés Cathol. de l'Ouest*, avril 1902, p. 511-526; ex quâ hæc excerpimus : " Le silence que vous garderiez et qui ferait périr vostre *ami innocent* est contraire à l'humanité, à la charité chrétienne, à la bonne foi, et à la seureté des hommes dans la société... Il est vray que le secret qu'on vous a dit est une espece de depost... Ce n'est point un depost de confiance sincère, mais un piège qui vous est dressé pour vous forcer à estre complice d'un crime. Or la société, qui a tant d'interest à la conservation des autres deposts, et à la fidélité inviolable sur les autres secrets, a un interest capital que le depost frauduleux d'un secret si criminel ne soit pas gardé, et que ce dépositaire trompeur soit confondu dans sa propre tromperie... Il est vrai que la fidélité sur le secret est une vertu, mais cette vertu est inférieure à l'humanité, à la charité, à l'ordre général de la société humaine... Je ne voudrais pourtant pas que vous tournassiez le secret contre cet homme *injuste* de qui vous le tenez. Pour éviter cet inconvénient, ne dittes à votre ami que ce qui est absolument nécessaire pour sauver sa vie. Ne le dittes qu'à lui seul. Ne lui dittes qu'en vous servant de tout le pouvoir que vous donne l'amitié et de tout celuy qui vous est acquis pour le service singulier que vous luy rendez actuellement pour l'empescher de se venger. "

secreto, insidias injuste parari Titio, nec aliter mors ejus impediri possit quam secretum revelando, id facere licet; caritas enim postulat ut grave damnum innocentis impediamus etiam cum damno nocentis. — Si vero de secreto *commisso* agatur, illud manifestare non licet, nisi damnum inferendum sit ab eo qui secretum commisit; nam, si in aliis circumstantiis revelaretur, bonum publicum lædi posset, ut supra expositum est; sed posito quod committens secretum velit ipse occidere aut vulnerare innocentem, jam fit injustus aggressor, et innocens moneri potest ut sibi caveat[1].

425. 4° *Bonum proprium*, quando nempe qui secretum audivit non potest grave damnum fugere nisi secretum manifestando; non enin censetur se obligavisse cum tanto incommodo.

Res tamem difficilior evadit si quæstio sit de secreto commisso; v. g. Caius falso accusatur homicidii, cujus auctorem ex secreto commisso novit : potest-ne eum manifestare, ut propriæ vitæ parcat? — Affirmative respondetur si auctor criminis falso accusaverit eum cui commisit secretum : tunc enim est injustus aggressor. Si vero calumnia ex alio fonte proveniat, controvertitur; utraque opinio probabilis videtur; in praxi manifestari potest nomen rei, si hic prius moneatur ut fugâ sibi caveat : tunc enim hic conqueri nequit.

Quando autem bonum commune postulat ut res occulta omnino servetur, etiam cum maximo damno privato, — v. g. si secreti custodia ad Statûs vel exercitus securitatem necessaria sit, — pro patriâ mori oportet potiusquam secretum prodere.

426. IV. **Corollaria.** 1° *Qui sine legitimâ auctoritate et justâ causâ aliena secreta malitiose explorat aut extorquet, ex se graviter peccat contra justitiam.*

Quisque enim jus habet ad suum secretum : nihil enim magis homini proprium quam cordis arcana; atqui jus illud læditur quoties alius malitiose, id est per vim, dolum aut fraudem hæc secreta expiscari conatur. — Gravitas autem peccati pendet ab ipsâ gravitate rei occultæ quæ ita extorquetur.

Dictum est (a) *sine legitimâ auctoritate;* superiores enim, sive ecclesiastici sive civiles, aliquando secreta explorare possunt, et debent, ob bonum commune; ita Episcopi de ordinandis inquirunt utrum aliquid contra illos notum sit; ita pariter magistratus ex officio crimina etiam occulta detegere possunt ac debent.

(b) *Sine justâ causâ :* nam, si ad avertendum grave damnum, liceat secretum manifestare, ex superius dictis, eo ipso illud explorare

[1] Id tamen in multis regionibus prohibetur iis qui *ex officio* secretum acceperunt; ita medicis vetitum est ne morbum contagiosum occultum revelent etiam propinquis.

licet; v. g. si quis valde probabiliter suspicaretur insidias sibi injuste parari, jus haberet rem investigandi, et secreta adversariorum consilia explorandi : hic est enim casus legitimæ defensionis.

427. 2° Qui juste aut injuste aliena secreta detegit, eis *uti nequit in damnum proximi;* v. g. si quis *casu* alios colloquentes audiat de novo invento, adhuc occulto, hâc notitiâ uti nequit in proprium commodum; secus enim injuriam eis infert, quia jam non poterunt exclusivum obtinere privilegium ad quod jus habebant. A fortiori si, *injuste* alienas litteras aperiendo, noveris aliquod vacare officium, non potes illud petere cum damno alterius : sic enim privares alium legitimâ spe idem adipiscendi.

428. 3° Exinde intelligi datur quid dicendum sit de violatione *secreti in litteris contenti.*

(A) *Per se* peccatum *grave* est litteras alienas aperire et legere, sine consensu ejus ad quem scriptæ fuerunt. Sæpe enim secreta, quorum nonnulla magni momenti esse possunt, his epistolis continentur, v. g. res ad familiam, ad negotia aut conscientiam spectantes; proindeque sine licentiâ has litteras legens, sese exponit periculo injuste cognoscendi secretum magni momenti.

429. (B) *Leve* tamen erit peccatum : (a) si rationabiliter præsumatur in his epistolis nil inveniri nisi minoris momenti, v. g. si quis jam noverit naturam rerum de quibus inter duos amicos tractari solet; (b) si litteræ aperiantur aut legantur ex levitate animi, aut sine plenâ advertentiâ, et lectio interrumpatur statim ac animadvertitur materiam esse gravem.

(C) *Nullum* autem erit peccatum; (a) si adsit consensus *expressus*, aut *tacitus*, — qui tamen facile præsumi non debet, — v. g. si conjuges aut amici soleant sibi invicem legendas tradere epistolas quas a communi amico accipiunt; (b) si in quibusdam communitatibus aut collegiis superiori liceat, e receptâ consuetudine vel regulâ, subditorum epistolas legere; tunc enim inferiores, consuetudinem aut regulam accipiendo, tacitum consensum præbent; excipiuntur tamen litteræ ad *majores superiores* missæ aut ab eis acceptæ, necnon illæ in quibus *secreta conscientiæ* aperiuntur, a quibus legendis abstinere debet superior; (c) si lectio alicujus epistolæ necessaria sit ad avertendum damnum reipublicæ, aut privatis impendens, secundum superius dicta.

430. (D) Si litteræ projectæ fuerint a domino, vel *scienter* in publico loco relictæ, legi possunt sine injustitiâ, quia merito censetur juri suo renuntiasse; secus autem, si id acciderit contra illius intentionem.

Quid vero, si dominus epistolam dilaceraverit ejusque fragmenta projecerit? Non pauci theologi tenent eam legi posse absque injustitiâ, quia ita agendo dominus juri suo renuntiavit[1]. Sed multo probabilius alii docent id non licere; litteras enim dilacerando, satis significavit se nolle eas ab aliis legi, nec proinde juri suo renuntiavit[2].

Art. IV. De injuriis circa bona fortunæ, seu de furto [3].

431. Jus quod inest homini bona fortunæ possidendi, dupliciter lædi potest : *damno injuste illato*, quo res proximi destruitur aut deterior efficitur; et *furto*, quo res aliena injuste aufertur. De priori agemus ubi de *Restitutione*, conditiones definiendo ad actionem damnificativam requisitas ut detur reparationi locus; de *furto* nunc agendum est, duo præsertim exponendo : 1° ejus naturam et gravitatem; 2° causas excusantes ab occupatione rei alienæ.

§ I. De natura et gravitate furti.

Divisio.
1° Notio et species.
2° Principium generale de gravitate furti.
3° Quænam materia sit gravis?
4° Speciatim de minutis furtis.

432. I. **Notio et variæ furti species.** 1° *Notio.* Furtum, si generice spectatur, est *acceptio rei alienæ, domino rationabiliter invito*[4]. — Dicitur : (a) *Acceptio*, id est sive ablatio, sive etiam detentio *boni alieni;* nam, ut ait *S. Thomas*[5], "detinere id quod alteri debetur, eamdem rationem nocumenti habet cum acceptione injustâ" ; quæ quidem

[1] *Layman*, lib. III., tr. III, p. 1, c. 4, n. 4; *Lugo*, d. XIV, n. 150; *Vogler*, n. 388.

[2] *S. Alphons.*, lib. II, De peccatis, n. 70, cum auctoribus ibi allegatis.

[3] *S. Thom.*, 2. 2., q. 66; *Soto*, lib. V, q. 3; *Lugo*, disp. XVI; *Sayrus*, lib. IX, cap. 15; *Lessius*, lib. II, cap. 12; *Sporer-Bierbaum*, Tr. V, n. 779-882; *Billuart*, diss. XI; *S. Alphons.*, n. 518-546; *Carrière*, t. III, n. 981-1020; *Marres*, lib. II, cap. II, n. 158-190; *Ball. P.*, Tr. VIII, n. 274-331; *Lehmk.*, n. 928-943; *Noldin*, n. 403-419.

[4] Nonnulli addunt vocem *injusta;* sed hæc involvitur in verbis "domino *rationabiliter* invito" ; alii addunt *occulta*, sed immerito, quia tunc rapina dici nequiret species furti.

[5] *S. Thom.*, 2. 2., q. 66, a. 3.

acceptio fit cum animo rem sibi retinendi; si enim fieret animo eam domino mox reddendi aut tuto servandi, non esset furtum; et cum intentione re utendi ac fruendi; sic a *damnificatione* distinguitur, quâ bona alterius destruuntur absque ullo emolumento.

(a) *Domino rationabiliter invito*, et ex hoc capite furtum est vere injustum; si enim dominus non esset rationabiliter invitus, v. g. si uxor a marito aliquot pecunias auferret, ne ludis aut comessationibus dissiparentur, nulla esset injustitia nec furtum.

433. 2° *Species.* Tres furti species *moraliter* distingui possunt: (a) *furtum simpliciter*, videlicet *occulta* rei alienæ usurpatio, quatenus fit absente aut saltem nesciente domino; (b) *rapina*, id est *aperta* et *violenta* acceptio rei alienæ, præsente ac nolente domino; tunc enim furto nova additur malitia, *offensa* videlicet personæ possidenti illata, quæ in confessione declarari debet; (c) *sacrilegium*, si res ablata sit sacra, seu Deo dicata, quia nova malitia hic invenitur, nempe peccatum contra virtutem religionis; — putant quidem nonnulli sacrilegum esse omne furtum in loco sacro commissum, quin res ablata sit sacra; sed *probabilius*, cum Lugone[1], negatur, nisi illa res ad ecclesiam aliquo modo pertineat, aut saltem sit sub ejus custodiâ tanquam depositum, commodatum, etc. — Aliæ quidem species a jurisperitis distinguuntur, sed moralem actûs speciem non mutant[2].

434. II. *Principium generale de gravitate furti:* **Furtum est peccatum contra justitiam ex genere suo mortale.**

(A) *Primario* enim adversatur *justitiæ;* supra (n. 74), probatum est jus dominii in bona externa a lege naturali dimanare, et tum individuo tum societati moraliter esse necessarium; atqui tale jus aperte violatur, quando res aliena aufertur domino rationabiliter invito; ergo...

(B) *Secundario* autem et consequenter *caritati* opponitur

[1] *Lugo*, De Justitiâ, disp. XVI, n. 19; de Pœnit., XVI, n. 470.

[2] Pro *Galliâ*, Cod. pén., art. 379-409. — Quoad varios furandi modos (*chantage*, *vol à l'américaine*, *au poivrier*, *à la roulotte*, *au bonjour*, *à la carre*, *à l'amitié*, *à l'esbrouffe*, etc.), vide *E. Nicolay*, Histoire des Croyances, superstitions, mœurs, usages et coutumes, Paris, 3e édit. t. III, p. 355-389.

quatenus proximo tristitiam affert, pacem turbat, rixas, contentiones et odia inducit; — necnon *bono communitatis*, cum eo tendat ut concordiam inter cives, ad bonum societatis necessariam, destruat, et jurium securitatem labefactet.

Merito igitur ab *auctoribus sacris* inter peccata recensetur quæ a regno cœlorum excludunt : " Neque fures... neque rapaces regnum Dei possidebunt[1] ".

435. Attamen illud peccatum *parvitatem materiæ* admittit; qui enim unum vel duo asses subripit, jus privatum graviter non offendit, nec pacem publicam multum disturbat[2]. — Sed etiam *minuta furta* omnino reprobanda sunt ut quid probo viro indignum, tum quia ad majora ducunt, tum quia pravam animi inclinationem ostendunt.

III. Quænam materia sit gravis in furto?

436. Materia gravis esse potest duplici modo : (a) *in se* et absolute, quoad omnes, etiam divites ; (b) *relative* ad conditionem vel dispositionem domini, cui res aufertur.

1° *In se et absolute* admitti debet quantitas gravis quæ sufficiat ad peccatum mortale ; nam, ut dictum est supra (n. 285), injuria ut gravis habenda est, non solum quando *singulis* graviter nocet, sed etiam quando *societati* grave nocumentum infert; atqui, nisi adesset materia absolute gravis, bonum publicum sæpe graviter læderetur, etiam quando bonum alicujus privati leve tantum pateretur damnum; nam, ut recte ait *Lugo* (n. 29), etiamsi furtum unius aurei non afferret magnum detrimentum homini valde diviti, tamen magnum damnum *societati* causaret, eo quod, si tale furtum non prohiberetur sub gravi, multiplicarentur hujusmodi furta, ex quorum frequentiâ maximum detrimentum divitibus in genere et toti societati induceretur; quod periculum vitari nequit, nisi graviter prohibendo singula furta alicujus momenti.

Quænam autem sit illa materia *absolute gravis*, determinari nequit nisi *morali æstimatione prudentum*, secundum varias *temporum* ac

---

[1] *I Cor.*, VI, 10.

[2] Mirum est sane homines esse qui minuta furta a famulis commissa vehementer reprehendant, et simul millia nummorum fraudibus subripere non dubitent! Utrumque malum est, sed secundum pejus : " In quo enim judicas alterum, teipsum condemnas " (Rom. II, 1).

locorum circumstantias : valor enim pecuniæ secundum varias regiones variaque tempora diversificatur. Jamvero hodie in plerisque *Europæ* regionibus, summa sexaginta circiter *francorum* communiter reputatur materia absolute gravis; in *Statibus Americæ Fœderatis*, septem vel octo scutata. — Et hoc quidem pro *confessariis* statuitur; sed, in *concionibus* ad populum, non expedit rem ita definire, ne forte in pravum sensum id detorqueatur.

437. 2° Datur etiam materia *relative gravis*, ea scilicet quæ grave nocumentum afferat, *datâ conditione domini;* nam ad furtum constituendum, requiritur ut dominus sit rationabiliter invitus; jamvero dominus, datâ eâdem pecuniæ summâ, plus minusve rationabiliter erit invitus, prout plus minusve pecuniâ sublatâ indigebit, seu plus minusve pauper erit. — Principium autem communiter receptum est *eam materiam in furto censeri relative gravem, quæ respondet salario diurno*, seu pecuniæ quæ pro unâ die patrifamilias sufficit ad sui suæque familiæ sustentationem, imo opifici pro diurnâ suipsius sustentatione. Et merito; nam grave nocumentum patitur qui injuste privatur summâ ad diurnum cibum requisitâ.

Hinc respectu *opificis*, in *Europâ*, decem, quindecim aut viginti franci materiam relative gravem, secundum diversa loca, constituunt; in *Americâ* tria vel quatuor scutata; — respectu *pauperum*, in Europâ, duo franci, aut, si sunt *valde pauperes*, viginti asses materia gravis esse possunt.

Pariter qui surripit ab operario *instrumentum*, sine quo laborare nequit, grave damnum infert graviterque peccat, etiamsi instrumentum *in se* modici pretii valeat, saltem quando aliud instrumentum non potest tempore utili comparari : tunc enim privatur medio ad sustentationem lucrandam necessario.

438. 3° Ut judicetur de gravitate furti attendendum est etiam ad *dispositionem* personæ læsæ; cum enim una e conditionibus ad furtum necessariis, sit ut *dominus sit invitus*, furtum eo gravius vel levius erit quo dominus est magis vel minus invitus.

(a) Jamvero generatim *conjux relate ad conjugem minus invitus* censetur quam relate ad alios, propter mutuum amorem quo se prosequuntur, et præsertim quamdam bonorum communitatem quæ inter eos existit; ideoque materia, ad peccatum mortale requisita, major est pro conjugibus quam pro extraneis; juxta *S. Alphonsum*[1], *duplo major* requiritur.

[1] Homo Apostolicus, Tr. X, n. 32.

Imo fieri potest ut surreptiones uxorum non sint furta, si merito præsumi possit viri licentia.

(b) Idem dicitur de *filiis familias relate ad parentes*, propter similem rationem. Pro praxi tamen notandum est aliquando juniores filios graviter peccare, etiam in furtis minutis, propter erroneam conscientiam, quia falso existimant hæc esse peccata gravia.

439. (c) Relate ad *famulos*, distinguendum est : si sibi approprient *alimenta communia*, quæ non caute custodiuntur, peccatum mortale non est, dummodo hæc ab ipsis famulis comedantur, ac proinde neque vendantur neque e domo educantur; ratio est quia domini non censentur graviter inviti. — Si vero surripiant res sedulo custoditas, pecuniam, vestes, vinum generosum, etc., quantitas, quæ ad peccatum mortale sufficit pro extraneis, gravis erit materia etiam pro famulis, quia relate ad hæc omnia dominus non est minus invitus pro his quam pro extraneis; imo, juxta communem æstimationem ac leges civiles, furtum hujusmodi gravius reputatur, utpote *fiduciæ abusus* (*abus de confiance*).

Famuli igitur hâc de re serio moneantur, præsertim si sint catholici ab acatholicis conducti, ne tali agendi ratione dedecus in religionem catholicam adducant.

IV. De minutis furtis quatenus coalescunt in gravem materiam.

440. Minuta furta, quæ per se non excedunt peccatum veniale, si moraliter uniantur, in gravem materiam coalescere possunt[1], quadruplici modo : — 1° Ratione *intentionis*, qui minuta committit furta, sive erga eamdem personam sive erga diversas personas, cum intentione ad summam notabilem perveniendi, peccat graviter, quia eo ipso intendit grave damnum inferre sive determinatæ personæ, sive societati. — Graviter igitur peccat qui, cum intendat cen-

[1] Quod quidem deduci potest ex eo quod *Innocentius XI*, 2 mart. 1679, ut scandalosam ac in praxi periculosam damnaverit hanc propositionem (n. 38) : " Non tenetur quis sub pœnâ peccati mortalis restituere quod ablatum est per pauca furta, quantumcumque sit magna summa totalis ". (*Denzing.* n. 1055.)

tum nummos a Titio furari, quo securius propositum exsequatur, iterum atque iterum duos vel tres nummos subripit; item qui falsis ponderibus utitur, quamvis singulis vicibus in parvâ materiâ defraudet; aut qui, sub ementito prætextu, magnam pecuniæ summam successive e variis personis emungit: tunc enim materia gravis de facto intentionaliter aufertur.

Attamen qui intendit notabilem summam pluribus vicibus ab eâdem personâ furari, *probabilius* non peccat mortaliter toties quoties aliquid parvum surripit, sed unum tantum peccatum mortale committit, eo scilicet instanti quo consilium furandi init, — nisi revocet intentionem prius conceptam, posteaque eamdem renovet.

441. 2° Ratione *cumulationis*, qui levia furta jam pluries commisit, etiam sine intentione ad notabilem summam perveniendi, peccat mortaliter tempore quo animadvertit se tunc demum *materiam gravem complere*, dummodo sit *unio moralis* inter varia furta, et absit seria voluntas præcedentia furta reparandi: scienter enim ac volenter notabile damnum infligit. Unio autem moralis existit, quando furtula committuntur brevi temporis intervallo, v. g. infra bimensem. Si vero magnum sit inter varia furta intervallum, v. g. sex menses, furtula, ex communi hominum æstimatione, non censentur moraliter uniri, nec proinde ex *hoc capite* grave furtum constituunt.

442. 3° Ratione *retentionis*, qui *sciens* ac *volens* retinet magnam quantitatem boni alieni, sive ab uno sive a pluribus injuste obtentam, peccat mortaliter, etiamsi nulla adsit unio moralis inter varia furtula, quia retentio rei alienæ in magnâ quantitate, non minus ac ipsa ablatio, magnum damnum individuis vel societati infert.

443. 4° Ratione *cooperationis*, qui *communi consilio vel concursu* simul vel successive, notabilem summam surripiunt, peccant mortaliter, quamvis singuli levem tantum materiam furentur; singuli enim consentiunt et cooperantur in totum damnum. Secus vero dicendum, si non adfuit mutua conspiratio aut mutuum auxilium, sed singuli independenter ab invicem furati sunt, quamvis animadverterint damnum notabile eidem domino inferri. — Pariter si plures, non mutuâ conspiratione, sed *mutuo exemplo* permoti, levia furta commi-

serint, non peccant graviter contra justitiam, quamvis singuli peccent, forsan graviter, contra caritatem, ratione *scandali.*

444. **Corollarium** : *Quænam requiratur materia in furtis minutis, ut fiat gravis?* Omnes concedunt requiri majorem quantitatem quam si simul et semel res magni pretii surriperetur; nam dominus in hoc casu non adeo damnum sentit, ideoque est minus invitus. Quænam autem sit illa *major quantitas*, nonnisi ex communi prudentûm æstimatione determinari potest; juxta communiorem sententiam, si minuta furta contra eamdem personam committantur, materia est gravis, si *dimidiâ parte* excedat summam ad furtum grave communiter requisitam (v. g. si materia gravis habeatur 30 fr., 45 fr. requiruntur in hoc casu); si vero contra diversas personas committantur, materia gravis censetur, si sit duplo major (proinde 60 fr. in hâc hypothesi).

N. B. Etiam quando minuta furta non attingunt mortale peccatum, aliqua restitutio suadenda est, ne cæteroquin pœnitentes a minutis ad majora gradum faciant.

§ II. De causis ab occupatione rei alienæ excusantibus.

445. Cum furtum definiatur *injusta* rei alienæ acceptio, nulla causa proprie ab eo excusat; sed ab occupatione rei alienæ possunt esse causæ excusantes. Duæ sunt : *necessitas* et *occulta compensatio.*

I. De necessitate quatenus ab occupatione rei alienæ excusat.

446. *Principium 1um* : **Qui versatur in extremâ vel quasi-extremâ necessitate, potest e bonis alienis tantum accipere quantum ipsi ad hanc necessitatem evadendam necessarium est, nisi tamen dominus in eâdem necessitate versetur.**

Declaretur. Extrema necessitas ea est in quâ desunt necessaria vitæ, vel periculum *certum* imminet amittendi bonum ordinis superioris quam sunt bona fortunæ, v. g. integritatem membrorum, valetudinem, libertatem, pudicitiam. Quasi-extrema necessitas verificatur quando quis est in *valde probabili* periculo amittendi bonum superius, scilicet vitam, membrum principale, etc.

447. *Probatur.* Secundum ordinem divinæ Providentiæ, res temporales primario institutæ sunt ad subvenien-

dum hominum necessitati, et ideo per rerum divisionem et appropriationem non impeditur quin hominis necessitati subveniendum sit ex hujusmodi rebus; jamvero si homo, in extremâ vel quasi-extremâ necessitate constitutus, non posset sibi appropriare e rebus alienis tantum quantum requiritur ad hanc necessitatem evadendam, ordo divinæ Providentiæ frustraretur et lex humana prævaleret juri naturali ac divino; ergo. — Seu, aliis verbis, jus vitæ, membrorum ac libertatis potius est jure proprietatis; porro in conflictu jurium, minus majori cedere debet, ex dictis supra, n. 29.

Dicitur tamen "*nisi dominus sit in eâdem necessitate*", quia tunc melior est conditio possidentis.

448. **Corollaria.** 1° In extremâ aut quasi-extremâ necessitate, *plus auferre non licet quam quod necessarium est;* unde, si sufficiat solus usus rei, v. g. equi ad fugiendum, sclopeti ad vitæ defensionem, etc., remanet obligatio hæc restituendi, cessante necessitate.

449. 2° Si quis, in casu necessitatis, rem alienam aufert, et possidet bona vel spem ea possidendi, tenetur ad restitutionem, cessante necessitate, etiamsi res consumpta vel destructa fuerit; nam nihil auferre poterat in hoc casu, nisi sub onere restitutionis, cum nihil aliud requiratur ut e præsenti necessitate exeat. — Si vero, tempore quo res ablata fuit, auferens neque actu neque in spe habebat unde restitueret, *probabiliter* ad nihil tenetur postea, etiamsi dives fiat, quia rem fecit suam absque ullo restitutionis onere; attamen *valde decet*, juxta omnes, ut summam æquivalentem reddat. Sed ut *probabiliorem* habemus sententiam quæ asserit eum ad restitutionem teneri etiam in hoc casu; nam, vi principii generalis, plus auferre nequit quam quod necessarium est; porro, etiam in hoc casu, solo rei *usu* indigebat proindeque rem auferre non poterat, nisi eâ conditione ut eam redderet, statim ac fieri valet.

3° Quando pauper in extremâ necessitate versatur, *alius* potest rem alienam auferre ad sublevandam necessitatem hujus pauperis, dummodo ipse ex propriis ei subvenire non valeat: quod enim quis facere potest per se, per alium etiam facere potest.

450. 4° *Controvertitur* num, in casu extremæ vel quasi-extremæ necessitatis, rem magni valoris subripere liceat. Alii affirmant, quia tunc omnia fiunt communia[1]; alii negant, quia, etiam in casu neces-

[1] Illud principium, quod apud nonnullos theologos invenitur, nonnisi cum *grano salis* accipi potest; nam, ut diximus, in hoc casu non *omnia* evadunt *communia*, sed solum id quod requiritur ad vitam aut sanitatem servandam.

sitatis, nemo alteri succurrere tenetur cum tanto incommodo. — Putamus rem magni pretii (v. g. equum ad fugiendum) tunc quidem auferri posse, sed eâ lege ut reddatur statim ac id moraliter fieri valet : nam, ex unâ parte, vita aut membrorum integritas multo pretiosior est equo aut aliâ re hujusmodi, et ex alterâ, solus hujus rei usus ex hypothesi necessarius est.

451. 5° Pauper, qui in his casibus re aliquâ indiget, *regulariter* eam petere debet a domino, si fieri potest, ut ita contentiones vitentur; si tamen eam aufert, sine ullâ petitione, justitiam non lædit, cum jus habeat in rem, sed venialiter peccat, nisi aliquâ ratione excusetur, legitimum modum non servando.

452. 6° *Controvertitur* utrum dives, qui extreme indigenti succurrere negligit, peccet solum contra caritatem, an etiam contra justitiam. Si vero vi aut minis pauperem impediat ab illâ re sumendâ, certo justitiam lædit, cum obstet juri quod extreme indigenti inest aliquid sibi necessarium occupandi; et ex hoc capite damna exinde secuta reparare tenetur.

453. *Principium 2um :* **In necessitate simpliciter gravi vel communi, rem alienam auferre non licet.**

Necessitas *gravis* ea est in quâ proximus notabilem bonorum jacturam aut amissionem statûs valde probabiliter passurus est, nisi alieno juvetur auxilio. *Communis* autem ea est in quâ versantur ordinarii pauperes qui, nisi juventur, molestam vitam agunt, quamvis necessaria sibi providere valeant.

Jamvero, si quæ causa ab occupatione rei alienæ in præfatis casibus excusaret, hæc esset bonum societatis; atqui bonum commune postulat e contra ut rem alienam auferre non liceat ad subveniendum hujusmodi necessitati; cum enim casus hujusmodi omnino frequentes sint, ac facile homines sibi persuadeant se in tali necessitate constitui, possessionum securitas perturbaretur; et otiositas bonorumque dilapidatio foverentur, si cuique liceret propriâ auctoritate res alienas invadere in necessitate tam communi. — Merito igitur *Innocent. XI* ut scandalosam et perniciosam hanc reprobavit propositionem (36) : " Permissum est furari, non solum in extremâ necessitate, sed etiam in gravi [1] ".

II. De occultâ compensatione.

Hic non agitur de *legali* compensatione, quâ mutua duorum debitorum obligatio juridice extinguitur, sed de extralegali actu quo *creditor clam, ex bonis debitoris, aufert quod*

[1] Ap. *Denzing*, n. 1053.

sibi debetur; quæ compensatio *occulta* dicitur, quia fit absque recursu ad judicem, et plerumque saltem inscio debitore.

454. *Principium :* **Generatim illicita est occulta compensatio; sed in quibusdam casibus tolerari potest, si debitæ adsint conditiones.**

1° *Generatim illicita est*, utpote periculis plena; si enim cuique liceret propria jura, quæ ab alio læsa fuisse existimat, sine recursu ad magistratus vindicare, furtis via lata aperiretur, cum plerumque homines sua jura amplificent et aliena extenuent. Generatim igitur qui se ipsos læsos putant, ad judices recurrere debent.

455. 2° Attamen, quando hic recursus vix moraliter possibilis est, *tolerari* potest occulta compensatio debitis vestita conditionibus. Non enim læditur justitia, quando ex alienis bonis id solum aufertur quod ex strictâ justitiâ debetur; aliunde non turbatur ordo publicus, si id fiat rarissime, ex gravi causâ, quando alia via deficit propria bona recuperandi.

456. *Conditiones* requisitæ quinque numerantur :

(a) *Ut debitum sit ex strictâ justitiâ*, non autem e caritate vel quâdam convenientiâ; ita jus non habet ad compensationem famulus, cui herus promiserat *ex gratitudine* quamdam pecuniæ summam, quam revera non dedit; neque etiam hæres non necessarius, qui nullam habet partem in testamento.

(b) *Ut sit moraliter certum;* nam *in dubio melior est conditio possidentis;* secus, cum homines proni sint ad propria jura exaggeranda, via injustitiæ aperiretur.

(c) *Ut debitum non possit aliter recuperari* absque gravi incommodo, v. g. absque multis expensis aut periculo inimicitias excitandi.

(d) *Ut damnum debitoris vel tertii præcaveatur : debitoris* quidem, media adhibendo ne hic bis solvat aut in malâ fide maneat, existimans debitum non fuisse solutum; quod fieri potest fictâ condonatione; — *tertii*, vitando ne alius, v. g. famulus furti insimuletur.

(e) *Ut res quæ sumitur sit ejusdem valoris ac res debita*, et, si commode fieri possit, ejusdem naturæ ac speciei.

457. Corollaria. (A) Famuli vel operarii, qui *libere* de aliquâ mercede pacti sunt, compensatione uti nequeunt eo prætextu quod opus præstitum majus sit salario promisso; nam pacto standum est, nisi sit evidenter injustum. Hinc ut scandalosam ac perniciosam *Innoc. XI* hanc damnavit propositionem (37) : "Famuli et famulæ domesticæ pos-

sunt occulte heris suis surripere ad compensandam operam suam, quam majorem judicant salario quod recipiunt [1] ". — Secus vero dicendum, si *vi*, *metu* aut *necessitate* compulsi, de salario convenerunt quod, juxta prudentum æstimationem, est justo minus, ut infra exponetur ubi de locatione operarum.

(B) Si famulus *sponte* operas debitas auget, jus strictum ad majorem mercedem non acquirit, nec proinde ad compensationem, quia censetur id gratis facere ad sibi conciliandum domini favorem. Si vero id præstet ex voluntate domini expressâ aut tacitâ, majori mercede dignus est; proinde, si hæc non soluta fuerit, et famulus compensatione usus sit, ad restitutionem non est cogendus [2].

458. (C) Mercatores qui *libere* infra legitimum pretium vendunt, non possunt occultâ compensatione uti, videlicet iniquo pondere vel mensurâ; secus, si *errore*, *vi* aut *metu* rem viliori pretio tradiderint.

NOTANDUM. *In praxi*, confessores occultam compensationem non suadeant, cum sit periculis plena; sed, si qui pœnitentes eâ usi fuerint, sub conditionibus supra expositis, ad restitutionem non cogantur.

Et hæc de læsione juris sufficiant : de ejusdem reparatione jam agendum est.

[1] *Denzing.*, n. 1054.

[2] Juxta *Sabetti* (n. 411, q. 2°) occultâ compensatione uti possunt ii qui præsunt curribus per vias ferreas ductis (*conducteurs d'omnibus de tramways*, *car-conductor*), si judicio *hominum timoratorum* pretium quod recipiunt est revera injustum. — Id sane *tolerari* potest, quando *certum* est rem ita se habere; sed multo magis expedit ut hi aliique operarii associationes efforment (*syndicats professionels*, *labor-unions*), et viribus unitis justum salarium obtineant; secus, via fraudibus ac furtis paulatim aperitur.

Caput iij.

DE REPARATIONE JURIS LÆSI, SEU DE RESTITUTIONE.

459. Quando jus strictum violatum est, justitia postulat ut reparetur : quod fit per *restitutionem*[1]; de quâ proinde nunc agendum est.

Prænotanda : de notione et obligatione restitutionis.

- I. De *radicibus* restitutionis.
  - De injustâ damnificatione, positâ actione
    - injustâ,
    - damni causâ efficaci,
    - culpabili.
  - De possessione rei alienæ
    - De possessore bonæ fidei.
    - De possessore malæ fidei.
    - De possessore dubiæ fidei.
  - De injustâ cooperatione
    - quinam restituere teneantur?
    - quo ordine?
- II. De *modo* restituendi
  - In genere
    - Cuinam
    - Quo loco
    - Quo tempore
    - Quomodo
    - } restitutio facienda?
  - Quoad certa bona in specie
    - Quoad bona corporis.
    - Quoad bona animi.
    - Ob impeditam consecutionem boni.
    - Quoad tributa defraudata.
- III. De *causis excusantibus* a restitutione.
  - Ad tempus.
  - In perpetuum.

---

[1] Nomine *restitutionis* antiqui Theologi intelligebant solam redditionem rei alienæ; hodierni vero, per ampliationem, hoc nomine designant quamlibet reparationem juris læsi.

Prænotanda de notione et obligatione restitutionis[1].

460. Restitutio est *actus justitiæ quo injuria ad æqualitatem reparatur*, sive per compensationem damni injuste illati, sive per redditionem rei alienæ. — Differt proinde a *satisfactione*, quæ est reparatio *honoris* læsi et directe *personam* attingit; necnon a debiti *solutione*, quâ extinguitur obligatio quædam, quin tamen injuria irrogata fuerit.

461. *Principium :* **Datur præceptum justitiæ per se sub gravi obligans ad restituendum, in re vel in voto, quod proximo ex stricto jure debetur.**

Dicitur : (a) *per se sub gravi obligans :* sicut enim injuria per se sub gravi prohibetur, ita ejusdem reparatio per se sub gravi præcipitur; si vero injuria sit *levis*, sub levi tantum reparatio debetur.

(b) *In re vel in voto;* videlicet *in re*, quoties id possibile est; si vero moraliter impossibile sit pro tempore, saltem mente concipi debet votum seu desiderium quamprimum restituendi.

Probatur. (A) *Ratione.* (a) Justitia sane vetat ne injuria alicui illata *continuetur;* porro qui non restituit rem ablatam, aut damnum illatum non reparat, quando id præstare potest, eo ipso injuriam causare non desistit; nam, injuste detinendo rem alienam, proximum impedit ab usu rei suæ, et sic ei facit injuriam; pariter, damnum non compensando, illud veluti renovat, et ita jus alienum violare non desinit. — (b) Nullum peccatum sine sincerâ contritione et firmo proposito remitti potest; atqui genuinâ contritione caret qui bonum alienum injuste possessum vult retinere, — nec firmum habet propositum non peccandi qui damnum reparare a se injuste illatum pertinaciter recusat.

(B) Merito igitur *Scriptura* restitutionem præcipit et commendat. (a) Sub *antiquâ Lege* dicebatur : " Si quis furatus fuerit bovem, aut ovem, et occiderit vel vendiderit, quinque boves pro uno bove restituet, et quatuor oves pro unâ ove... Si non habuerit quod pro furto reddat, ipse venumdabitur[2]",

[1] *S. Thom.*, 2-2, q. 62; *Soto*, lib. IV, q. 6-7; *Molina*, disp. 714-716; *Sayrus*, lib. X, Tr. 1; *Lugo*, disp. VIII, n. 17-25; *Lessius*, lib. I, cap. VII, dub. 4; *Billuart*, diss. VIII, art. 1-2; *S. Alphons.*, n. 547; *Carrière*, III, n. 1021-1031; *Baller. P.*, n. 332-335; *Noldin*, n. 422-424; *Bourdaloue*, Sermon pour le 22e Dim. après la Pentecôte, sur la Restitution.

[2] *Exod.* XXII, 1-3. Hic autem dicitur *plus* restituendum esse quam quod injuste ablatum est, per modum pœnæ, quo efficacius Judæi a furto deterreantur.

Unde peccatorum remissio concedebatur ei qui rem furtivam restituebat[1]; et qui habebantur tanquam sancti, ut Tobias, de restitutione faciendâ omnino solliciti erant : " Videte ne forte furtivus sit (hædus): reddite eum dominis suis, quia non licet nobis aut edere ex furto aliquid, aut contingere[2]". — (b) Sub *novâ Lege*, Zachæus, publicanus ad Christum conversus, dixisse fertur : " Si quid aliquem defraudavi, *reddo quadruplum*[3]"; et qui salarium operariorum injuste retinent, gravissime reprehenduntur[4] : " Ecce merces operariorum qui messuerunt regiones vestras, quæ *fraudata* est a vobis, clamat, et clamor eorum in aures Domini sabaoth introivit ".

Unde in *Jure canonico* receptum est hoc axioma a *S. Augustino* prolatum[5] : " *Non remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum* ".

462. **Corollaria.** (A) Obligatio restituendi sub *mortali* obligat quando materia ipsa gravis est, juxta principia superius exposita de furto (n. 436); unde qui ex parte tantum restituit, ita tamen ut pars, quam retinet, materiam gravem non attingat, non peccat graviter hanc detinendo; sed, etiam in hoc casu, suadenda est restitutio sub veniali.

463. (B) Præceptum restitutionis est *primario negativum*, quatenus prohibet ne res aliena injuste detineatur; et *secundario affirmativum*, quatenus præcipit rem alienam reddere, eo præcise quia eam detinere prohibitum est. Ex hoc capite *restitutio quamprimum moraliter fieri debet;* secus enim, injuste privatur dominus *usu* rei suæ. Hinc qui non potest hic et nunc restituere, tenetur statim saltem intentionem habere restituendi, et simul *curare* ut quamprimum suæ obligationi satisfaciat. Item si totum restituere non valeat, *partem* statim restituat, si fieri potest.

464. (C) Qui voluntarie restitutionem omittit, peccat toto omis-

---

[1] *Ezech.*, XXXIII, 14-15. — [2] *Tob.*, II, 21.

[3] *Luc.*, XIX, 8. Ibi promittitur *quadrupli* restitutio, non quidem ex justitiâ, sed, ut dicitur, ad abundantiam juris. — [4] *Jacob.*, V, 4.

[5] En *S. Augustini* verba (Ep. 153, ad Macedonium, n. 20, ap. *Migne*, P. L XXXIII, 662) : " Si enim res aliena, propter quam peccatum est, cum reddi possit, non redditur, non agitur pœnitentia, sed fingitur : si autem veraciter agitur, *non remittetur peccatum, nisi restituatur ablatum;* sed, ut dixi, cum restitui potest ". Quæ verba inserta sunt *Decreto Gratiani*, cap. *Si res aliena*, I, caus. XIV, quæst. 6; et ex ultimis efformata est regula 4ª juris in 6°.

sionis tempore, non solum quatenus positive propositum non restituendi concipit, sed etiam quatenus voluntarie omittit suæ obligationi satisfacere. Attamen, qui diuturno tempore rem alienam servat, *unum numero committit peccatum*, dummodo semper perseveret in eodem proposito non restituendi. Si vero hoc propositum explicite vel implicite revocat, toties peccat quoties id propositum interruptum renovat.

Confessor tamen nimis moleste non interroget pœnitentem de numero peccatorum internorum hâc in re commissorum; sed solummodo inquirat utrum in eâdem voluntate non restituendi continuo perseveraverit, et quanto tempore res aliena detenta fuerit, ut ita quantus sit numerus peccatorum moraliter inferre valeat. Ratio est quia plerumque fideles de hâc multiplicatione peccatorum internorum non cogitant.

465. (D) Absolutione sane indignus est qui, sine ratione excusante, rem alienam magni pretii restituere non vult, quando *conscius* est obligationis sibi incumbentis : caret enim genuinâ contritione. Idem dicendum est de eo qui, absque causâ, restitutionem differt, — aut qui, ære alieno gravatus, inutiles expensas facit ac debita non solvit. — Sed si pœnitens in bonâ fide versetur, simulque prævideatur monitionem non esse profuturam (quod tamen facile præsumi non debet), monitio omitti potest, juxta superius dicta, in *Tr. de Pœnitentiâ*, n. 395-397.

Art. I. De Radicibus Restitutionis.

Causa propter quam restitutio fieri debet est *læsio juris alieni stricti;* quæ tamen dupliciter contingere potest : *damno injuste allato*, — et *rei alienæ detentione;* duplex proinde distinguitur restitutionis *radix : injusta damnificatio*, et *detentio rei alienæ*. Quia vero in utroque casu dari potest *injusta cooperatio*, de hâc pariter dicendum.

§ I. De injusta damnificatione [1].

Injustus damnificator ille est qui damnum alteri infert, sine causâ, etiam absque proprio emolumento.

[1] *S. Thom.*, 2. 2., q. 62, a. 4; *Soto*, lib. IV, q. 7, art. 3; *Lugo*, disp. XVIII, n. 75-116; *Lessius*, cap. 12, dub. 18-19; *Billuart*, diss. VIII, art. 3-7; *Sporer-Bierbaum*, Tr. V, n. 791-795 et 884-895; *S. Alphons.*, n. 549-556; *Carrière*, n. 1103-1161; *Baller. P.*, n. 337-353; *Lehmk.*, n. 962-980.

466. *Principium :* **Ut damnificator restituere teneatur, tres simul conditiones requiruntur : ut ejus actio (quo nomine intelligi debet etiam omissio debitæ actionis) sit injusta, causa efficax damni et theologice culpabilis.**

1° **Actio damnificativa debet esse injusta,** id est violatio juris stricti alterius, sive in re sive ad rem; secus, non esset injuria proprie dicta, nec proinde obligatio restituendi. Revera si actio opponatur tantum caritati, æquitati aliive virtuti, graviter quidem peccaminosa esse potest, sed non requirit reparationem juris quod revera violatum non fuit.

(A) Ad restitutionem non tenetur qui, dum utitur jure suo, aliis nocet : v. g. qui legitime negotiando, causa est cur alii mercatores minus vendant; vel qui, ab inimicis fugiens, alienas segetes pedibus calcat; aut qui suasionibus consiliisve alteri suadet ne testamentum condat in gratiam alicujus personæ; item qui in proprio prædio altam excavat foveam, in quam extraneus cadit.

(B) E contra, qui injustis mediis, scilicet vi, fraude, mendacio aut injustâ detractione, alium impedit a consecutione alicujus boni ad quod hic jus strictum habet, ad restitutionem tenetur; ita advocatus qui creditorem impedit a consequendâ solutione alicujus debiti; hæres, qui prohibet ne tabellio (*notaire*) testamentum scribat quod moribundus in gratiam alterius vult conficere; mercator, qui negotiis proximi nocet litteras ejus intercipiendo, vel calumnias contra eum spargendo; pariter qui calumniis impedit quominus superior beneficium aut munus conferat alicui digno, qui secus fuisset selectus : quamvis enim hic jus strictum non habeat ut seligatur, jus habet strictum ne injustis mediis ab hoc munere arceatur.

467. (C) Obligatio restituendi *per se* non oritur e *justitiâ distributivâ*, quia, quamvis bonum publicum postulet ut officia ac beneficia dignioribus distribuantur, candidati non habent jus strictum ac rigorosum ad hæc officia obtinenda; unde non stricte violatur eorum jus.

Adsunt tamen casus in quibus violatio justitiæ distributivæ *per accidens* ad restitutionem obligat, quando videlicet strictum jus sive individuorum, sive societatis læditur. Jamvero ita est :

(a) In *casu concursus :* videlicet si quis concurrens ab examinatoribus ut *indignus* injuste judicatur, dum revera dignus est, privatur jure suo stricto, ac proinde locus datur restitutioni; attamen, cum non omnes *digni* a superioribus eligantur, concurrens privatur solum jure stricto non ad ipsum officium, sed ad *spem* illud obtinendi; proindeque restitutio in hoc casu minor erit. — Item, si limitatus numerus concurrentium in talem vel talem scholam admittitur, examinatores qui tanquam dignum injuste recensent eum qui

revera dignus non est, unum e concurrentibus privant jure stricto quod habebat ad scholam ingrediendum, et ex hoc capite ad damna eidem compensanda tenentur.

Superior autem, qui inter dignos non seligit digniorem, non videtur ad restitutionem stricte teneri, quia dignior, quamvis ceteris præferendus tum ex æquitate tum ex bono publico, jus strictum non habet ut seligatur, nisi tamen aliquâ lege id præfinitum fuerit.

468. (b) *In distributione onerum*, v. g. tributorum. Qui scienter ac volenter aliquos cives nimis gravant et alios minus, ad restitutionem tenentur, quia damnum inferunt quibusdam civibus, vel Statui, secundum varia jura quæ læsa fuerunt.

(c) *In distributione munerum.* Si quis superior (præses, gubernator, dux, etc.) scienter ac volenter quædam munera confert iis qui omnino inhabiles sunt ad ea exercenda, eo ipso est causa injusta damni quod sive societati, sive individuis exinde oritur; nam tales eligendo, prævidere potuit ac debuit hæc damna oritura esse, et *ex officio* tenetur ea impedire; ita v. g. si quis ut exercitûs medicum aut chirurgum eligeret qui ad hoc munus omnino ineptus est.

469. 2° **Actio damnificativa debet esse causa efficax damni;** ad quod duo requiruntur : ut *damnum revera illatum fuerit* (non enim sufficit intentio damnificativa); ut ex actione, tanquam *ex suâ causâ*, secutum sit. Etenim ille solus ad damnum reparandum tenetur qui vere est auctor damni; jamvero auctor dici nequit nisi ille qui, sive physice sive moraliter, damnum efficit, aut in illud influit, seu aliis verbis, qui vere est causa efficiens, sive totalis sive partialis, illius damni.

470. Unde ad restitutionem non tenetur qui est solum *occasio* damni; occasio enim non est vera causa, sed solum id, quo posito, vera causa agit.

Ita v. g. Petrus Joannem occidit, et Paulus, qui hujus homicidii auctor existimatur, arripitur et damnatur; Petrus, Joannem occidendo, non est causa, sed solum *occasio* mortis Pauli; vera enim hujus mortis causa est judex, qui, ex insufficientibus motivis, Paulum damnavit. — Sed, si Petrus ex industriâ, vestibus aut armis Pauli usus est, ut hic de Joannis occisione accusaretur, vere est causa moralis, saltem partialis, mortis Pauli, quia injusta media adhibuit ad decipiendum judicem; ideoque ad restitutionem tenetur. — Quid vero, si idem Petrus prævidit quidem ac voluit Paulum damnari, quamvis media injusta non adhibuerit ad decipiendos judices? Certo graviter contra caritatem peccavit, imo contra justitiam affectu *interno*, cupiendo videlicet ut judices innocentem condemnent; utrum vero justitiam externe violaverit, ita ut ad resti-

tutionem teneatur, non consentiunt theologi; quidam hunc casum præcedenti æquiparant, et *negative* respondent; alii autem *probabilius*, ut puto, *affirmant:* nam Joannem occidendo, *prævidit* ac *voluit* Pauli condemnationem, et, quamvis judices sint causa principalis injustæ condemnationis, ipse haberi potest ut cooperator, quatenus injuste actionem posuit ex quâ mors Pauli secutura est.

471. Nec ad restitutionem tenetur, ille cujus actio fuit solum *conditio sine quâ non*, seu id sine quo causa vera agere nequit.

Titius v. g. Sempronio reddit *sclopetum*, quo hic abutitur ad Caium occidendum; hujusmodi actio potuit esse *conditio sine quâ* homicidium perpetratum non fuisset, non autem vera illius causa, quæ nihil aliud est nisi Sempronii malitia. Secus autem dicendum esset, si Titius sclopetum præbuisset Sempronio eo fine ut hic Caium occideret; tunc enim esset causa partialis, seu cooperator homicidii.

472. Ut causa efficax haberi debet actio quæ est solum *causa per accidens;* sed quia damnum prævideri nequit probabiliter secuturum, tunc actio agentis moralem connexionem non habet cum effectu malo, cùm deficiat tertia conditio, seu culpa theologica.

Ita qui ab avaro aufert rem exigui valoris, quin probabiliter prævidere valeat hunc exinde præ tristitiâ moriturum esse, non est nisi *causa per accidens* ejus mortis, quum vera hujus causa sit pravus avari affectus; nec proinde ad restitutionem damnorum ex morte provenientium tenetur; — secus vero, si hunc effectum prævidit et intendit, quia tunc est injustus mortis cooperator. Ita pariter, qui in loco remoto accendit ignem, quem ventus ex improviso ortus in segetes conjicit, est tantum *causa per accidens* hujus conflagrationis; secus, si ignem accenderit exorto jam vento, ita ut conflagrationem prævidere potuerit.

473. Proinde, ad judicandum utrum actio quædam sit causa efficax damni, attendendum est ad nexum naturalem inter actionem et damnum illatum. Si agens media ad damnum inferendum apta adhibuit, vere est causa hujus efficiens; si vero media ad illud inferendum apta non adhibuerit, non est causa ejus efficax. — Quoad influxum intentionis in injustitiam, vide n. 288.

474. 3° **Actio damnificativa debet esse culpabilis.** Culpa autem duplex esse potest : *theologica*, seu *moralis*,

et *juridica*. Prior ea est quæ fit cum advertentiâ ex parte intellectûs et consensu ex parte voluntatis; — posterior, i. e. *mere juridica*, est omissio diligentiæ legibus civilibus requisitæ, quæ tamen propter inadvertentiam vel indeliberationem, non est coram Deo imputabilis. Hinc a *culpâ theologicâ* excusant quælibet causæ externæ vel internæ voluntarium liberum tollentes, v. g. ignorantia, indeliberatio, vis, metus, etc. : dum a *culpâ juridicâ* excusant tantum illæ causæ legales quæ in foro externo probari possunt, uti defectus rationis, coactio, casus fortuitus, etc. Quibus positis :

475. (A) *Jure naturali attento*, non adest, secluso contractu, obligatio stricta reparandi damnum nisi ex culpâ theologicâ. Nam (a) ut morali obligatione restituendi vinciamur, actio damnificativa a nobis procedere debet, non solum ut a causâ physicâ, sed etiam ut a causâ morali et liberâ; atqui, si non adsit culpa theologica, actio non procedit a voluntate liberâ, sed a casu fortuito, aut imprudentiâ, cujus conscii non sumus. (b) Cæteroquin, obligatio in conscientiâ reparandi damnum, etiam extra culpam theologicam, non est necessaria ad securitatem dominii; nam semper remanet obligatio moralis communem diligentiam adhibendi, et hoc sufficit ad providendum huic securitati. Imo talis obligatio nociva esset; nam pluribus anxietatibus locum daret, et ita non pauci ab agendo abstinerent, ne forte damna inadvertenter illata reparandi obligationem incurrerent.

Dixi tamen, *secluso contractu*, explicito vel implicito; nam si intercesserit pactum de reparando damno, quomodocumque res perierit, huic standum est, etiam in conscientiâ, quum pactum hujusmodi sit legitimum; v. g. si ancilla promiserit se soluturam esse damna ex casu fortuito; si res perierit, dum quis erat in morâ culpabili.

476. (B) *Leges civiles*, quæ decernunt obligationem damnum reparandi ex culpâ mere juridicâ, obligant *in conscientiâ*, sed solum *post sententiam judicis*. — *Declaratur :* (a) *obligant in conscientiâ*, quia justæ sunt, cum omnibus civibus pariter faveant, et homines vigilantiores reddant ne damnum aliis inferant; — sed *post sententiam judicis*, nam, ex unâ parte, nimis durum est ut quis ultro se condemnet ad reparationem damni quod moraliter ipsi non est imputabile;

et ex alterâ, scopus legis sufficienter obtinetur si damnificator ex culpâ mere juridicâ teneatur damnum reparare post sententiam judicis.

(b) Attamen, etiam ante sententiam judicis, *caritas* obligat ad reparationem illius damni, quod ex lege civili certo debetur, quando læsus id postulat, et aliunde ad judicem recurrere nequit sine gravi incommodo, v. g. sine expensis ipsi onerosis.

Corollaria. 1° *De extensione obligationis restituendi.*

477. Restitutio propter damnum illatum fieri debet *ad æqualitatem;* ideoque injustus damnificator tenetur non solum restituere pretium rei destructæ, sed etiam omnia damna compensare quæ efficaciter et culpabiliter ex ipsius actione secuta sunt; ita qui domum alterius culpabiliter incendit, non solum hujus pretium solvere debet, sed etiam expensas quas dominus ex hoc capite incurrit, donec nova domus exstructa vel comparata fuerit. Ratio est quia restitutio est actus virtutis justitiæ, quæ exigit ut proximo ad æqualitatem reddatur quidquid ex jure stricto ipsi debetur.

Proinde qui *grave* damnum intulit cum culpâ *gravi*, totum damnum *sub gravi* reparare tenetur.

478. Si vero damnum inferatur ex *levi* theologicâ culpâ, distinctione opus est :

(A) Si levitas culpæ oriatur ex *levitate materiæ*, certum est restitutionem sub levi faciendam esse.

(B) Si culpa sit venialis *ex imperfectione advertentiæ vel consensûs*, probabilius, solo attento jure naturali, non datur obligatio restituendi grave damnum illatum; v. g. si famulus ex veniali negligentiâ fores apertas reliquerit, ex quo factum est ut grave furtum committeretur; — si ex veniali negligentiâ sclopeto mors inferatur. Nam talis obligatio imponi nequit *sub gravi:* siquidem obligatio magnum damnum reparandi est quid grave; atqui obligatio gravis oriri nequit ex levi delicto, cum proportio esse debeat inter delictum et pœnam. Imo, juxta quosdam[1], hæc obligatio imponi nequit *sub levi;* nam debet esse proportio inter gravitatem obligationis et materiam hujus obligationis; sed *probabilius* videtur, ex sensu communi honestorum, obligationem totum damnum reparandi *sub levi* imponendam esse.

Attamen non pauci[2] theologi probabiliter dicunt restitutionem fa-

---

[1] Ita *Lugo*, disp. VIII, n. 56; *S. Alphons.*, n. 552 cum auctoribus ibi allegatis.

[2] *Laymann*, lib. III, tr. III, c. 6. n. 4; *Carrière*, n. 1156.

ciendam esse pro culpæ proportione, ideoque levem partem damni sub levi reparandam esse.

In praxi, damnificator ad restitutionem non est cogendus, ante sententiam judicis, sed solum *hortandus* ad compensandum damnum eo meliori modo quo fieri potest, rem componendo cum personâ læsâ.

479. (C) Si culpa sit *venialis*, quamvis *plene deliberata*, quia damnum grave illatum fuit per *plures culpas veniales*, distinguendum est :

(a) Si parva damna *eidem personæ* illata fuerint, et unione morali jungantur, datur obligatio gravis restituendi; nam damnificator tenetur reparare totum damnum deliberate et injuste a se commissum; atqui in hoc casu damnum illatum est aliquid grave, et gravitas obligationis proportionatur gravitati materiæ; ergo sub gravi tenetur grave damnum reparare.

(b) Si vero levia damna *diversis personis* illata sint, ita ut nulla grave damnum passa fuerit, *probabilius* obligatio restituendi levis est tantum; nam, cum nemo graviter læsus fuerit, nemo sub gravi damnificatorem cogere potest ad reparationem; aliunde, cum ex hoc damno ille ditior non evaserit, non tenetur ad restituendum sub gravi, ratione detentionis rei alienæ; et ita est discrimen inter damnificatorem et eum qui minuta furta commisit.

2° *De obligatione impediendi damnum ex actione jam positâ secuturum.*

480. (A) Qui actione vel *inculpabili* vel *leviter culpabili* causam damni alieni posuit, tenetur impedire ne talis causa suum effectum producat, modo id efficere possit sine incommodo relative gravi; secus ad restitutionem tenetur, et quidem sub gravi, si damnum grave sit.

Ita, v. g. medicus vel pharmacopola qui inadvertenter venenum præscribit vel præbet, et postea id animadvertit; — qui inadvertenter ignem in fœni acervum injicit, tenetur, si fieri possit, ignem extinguere; qui ex errore famam proximi graviter lædit, etc. Quisque enim pari jure tenetur abstinere ab actione injustâ, et hanc actionem semel positam retrahere, si fieri possit; secus, vere intendit ac perpetratur malum effectum exinde secutum.

Si vero damnum impediri non possit sine proprio incommodo relative gravi, adest sufficiens ratio malum effectum permittendi. Ad judicandum de relativâ gravitate incommodi, hoc comparandum est cum damno quod proximus passurus est.

481. (B) Si quis *culpabiliter posuerit physicam causam alicujus damni*, et postea malam voluntatem *retractaverit, antequam totum damnum producatur*, tenetur nihilominus ad restitutionem totius damni revera illati, si revera illud non impedierit; nam qui voluntarie causam physicam damni po-

suit, quantumvis doleat postea, est vere causa efficax et culpabilis damni, illudque reparare tenetur.

Ita qui venenum alteri propinavit, licet postea pœnitens antidotum præbeat, sed inutiliter, vere est causa mortis; pariter qui, volens domum incendere, faces domui admovit, etiamsi ignem extinguere conetur, vere est causa efficax et libera incendii et ad restitutionem tenetur.

3° *De damnificatione cum errore patratâ.*

482. (A) Error versatur circa *gravitatem damni.* Qui errore invincibili putat damnum quod infert, minus esse quam revera est, *probabilius* jure *naturali* tenetur tantum ad restituendam partem damni quam mente apprehendit, nisi tamen totum damnum in confuso apprehenderit (v. g. ancilla destruit vel projicit in mare gemmam quam putat decem nummis valere, et quæ revera centum valet). Nam illud tantum damnum reparari debet quod est voluntarie illatum; atqui excessus damni non est voluntarie illatus, cum fuerit invincibiliter ignoratus. — Si vero totum damnum apprehenditur in confuso, (v. g. homicida in confuso prævidet varia damna exinde oritura), totum reparari debet, cum sufficienter sit voluntarium.

483. (B) Error versatur circa *personam læsam;* — v. g. si quis incendat domum Petri, dum vult incendere domum Pauli inimici; vel intendens occidere Caium, occidit Titium. — Duplex datur opinio.

(a) Quidam, ut *Lugo*, *Lacroix*, *S. Alphonsus*[1], dicunt damnificatorem in hoc casu ad restitutionem non teneri; nam, ut actio ad restitutionem obliget, necesse est ut sit materialiter simul et formaliter injuriosa erga personam læsam; atqui in casu, actio est materialiter injuriosa Petro, et formaliter injuriosa Paulo, non autem materialiter simul et formaliter eidem injuriosa; unde non adest obligatio aliquid restituendi Paulo, qui de facto non læditur, nec Petro, qui læditur præter intentionem.

(b) *Communior* tamen ac *verior* sententia est damnificatorem teneri in hoc casu ad restitutionem; hic enim est vere causa injusta, efficax et culpabilis damni illati : *injusta* quidem, cum optime noverit se nullum jus habere hanc domum

[1] *Lugo*, disp. XVII, n. 78; *Lacroix*, lib. III, p. 2, n. 200; *S. Alphons.*. n. 629.

incendendi vel hunc hominem occidendi, quicumque sit; *efficax*, cum revera domum comburat vel hominem occidat; *culpabilis*, cum, non obstante errore circa personam, sciat ac velit destruere domum vel vitam, quam ex justitiâ strictâ destruere prohibetur; — ergo nil deest ad injuriam sive materialem, sive formalem. — Revera error non est circa substantiam, sed circa accidentalia actionis damnificativæ : putat quidem hominem præsentem esse Caium, sed simul novit hominem hic et nunc præsentem esse innocentem, et hunc innocentem vult occidere ac revera occidit. — Nec dici potest eum esse ita dispositum ut non eliceret actum peccaminosum, si sciret hunc hominem non esse inimicum; nam non agitur de eo quod faceret vel non, datâ hypothesi, sed de eo quod vult facere et facit; porro vult occidere et occidit de facto innocentem. Unde putamus hanc secundam opinionem esse in praxi sequendam; ratio quam afferunt prioris opinionis defensores est quidem subtilis, sed morali hominum sensui adversatur, ideoque rejicienda est.

484. Quidquid sit, quædam sunt conclusiones de quibus consentiunt omnes fere graves theologi :

(a) Certo restituendum est, quando ratio damni inferendi non desumitur a personâ, ut tali, sed ab ejus officio; v. g. si quis intendens occidere sacerdotem, ex odio religionis, Titium sacerdotem ferit, putans eum esse Caium sacerdotem; idem dic de eo qui vellet occidere magistratum, militem.

(b) Certo pariter restituendum est, quando sufficiens cura adhibita non est ad errorem vitandum : quia tunc, saltem in confuso, damnificator prævidit malum effectum inde secutum.

(c) Quando damnificator, e duabus rebus ad eumdem dominum pertinentibus, unam quidem vult destruere, sed alteram ex errore destruit, restituere debet saltem pretium rei quæ minoris est valoris; nam injuria, cum materialis tum formalis, in eumdem dominum cadit; jamvero injuria domino, non rebus infertur [1].

[1] Proinde rejicienda nobis videtur contraria solutio quam præbet *Konings*, n. 758, 3°, juxta quem ad nihil tenetur qui, dum capram Mauri vult occidere, vaccam ejusdem, quam non videbat, interficit; putat

4° *De dubio quoad damnificationem.*

485. Illud dubium potest præcedere vel sequi damnificationem.

(A) Si dubium *actionem præcedat*, videlicet si quis dubitat utrum talis actio jus alterius lædere possit an non, rem investigare debet, cum eâ nempe diligentiâ quam materiæ gravitas postulat; si vero, post diligens examen, dubium positivum ac grave perseverat, ab actione probabiliter nocivâ abstinere debet; justitia enim vetat ne etiam probabiliter damnum alteri inferatur.

Ita judex non potest sententiam ferre contra aliquem, si serio dubitet num hic reus sit; nec medicus remedium adhibere, quod ut periculosum probabiliter judicat, quando aliud certo efficax in promptu est; neque venator sclopetum explodere in aliquod objectum, de quo dubitat utrum sit homo an bellua [1].

486. (B) Si dubium actionem *sequatur*, plures fingi possunt hypotheses : (a) si, post diligens examen, *dubium probabile* manet, num causa damni fuerit injuste posita, v. g. num quis alterum injuste calumniaverit, — vel num revera damnum aliquod fuerit proximo illatum, v. g. utrum proximus e calumniâ in suâ negotiatione damnum passus fuerit, necne; in utroque casu stricte loquendo non datur obligatio restituendi, quia obligatio imponi non debet, nisi certo moraliter constet; jamvero injuria in casu dubia est. — Aliunde in dubio melior est conditio possidentis.

487. (b) Si *certum sit damnum*, ac *certum sit* pariter *positam fuisse causam damni sufficientem* (v. g. calumniam), sed dubitetur utrum ex hac causâ vel ex aliâ hoc damnum secutum fuerit, *probabilius* qui posuit causam, tenetur ad restitutionem, quia merito præsumitur damnum revera sequi ex hâc causâ, usquedum contrarium probetur; *probabiliter* tamen quidam tenent non urgendam esse restitutionis obligationem, quia effectum secutum esse ex causâ non præsumi, sed probari debet.

488. (c) Si *damnum certo fuerit illatum*, sed *duplex* sit causa, *utraque ex se efficax*, et *dubitetur* ex *quânam* effectus fuerit secutus (v. g. duo simul in eamdem victimam sclopetum exploderunt) contro-

---

id sequi ex ipso *rigore principiorum;* sed nonne hoc est evidens signum principia ipsa esse justitiæ contraria, cum ex eis inferatur conclusio quam probi homines communiter ut iniquam reprobant?

[1] Hi casus omnino differunt a casu *voluntarii indirecti*, quando scilicet ex causâ per se licitâ duplex oriri potest effectus : alter *certus*, scilicet bonum proprium aut proximi, et alter *dubius*, videlicet damnum tertiæ personæ : tunc enim actio licita est, dummodo bonus effectus malum compenset.

vertitur; multo *probabilius* uterque in solidum tenetur ad restitutionem; nam uterque culpabiliter posuit causam ex se efficacem ad damnum, et si incertitudo oriatur quoad auctorem damni, hæc ipsis damnificatoribus tribuenda est. — *Probabiliter* tamen tenet *S. Alphonsus* (n. 657) nulli stricte imponendam esse restitutionis obligationem, quia nemo tenetur se spoliare ob obligationem dubiam. In praxi, enixe suadenda, si non urgenda, restitutio.

5° *De ebrio damnificatore.*

489. Hic applicanda sunt principia de voluntario indirecto :

(a) Si ebrietas *voluntaria* fuerit, et damnificator, antequam rationis usum amiserit, saltem in confuso præviderit damnum quod ex ebrietate sequi potest, tenetur ad restitutionem.

(b) Si vero ebrietas fuit involuntaria, aut, si pravum effectum prævidere non potuit, ab onere restitutionis excusatur in foro conscientiæ; sed si a judice, propter culpam juridicam, ad damna reparanda condemnetur, obedire debet.

§ II. De injusta possessione rei alienæ[1].

490. Secunda restitutionis radix est *injusta rei alienæ possessio; injusta* dicitur, etiam quoad possessorem bonæ fidei, quia obligatio restituendi eo tempore incipit quo hic juris alterius conscius evadit, ideoque novit rem alienam jam amplius *non posse juste* a se possideri. — Possessor potest esse *bonæ, malæ* aut *dubiæ* fidei, prout *inculpabiliter, culpabiliter*, aut cum *dubiâ conscientiâ* rem alienam detinet; de quibus seorsim dicendum est, prius tamen expositis quibusdam axiomatibus, quæ frequentius in hâc materiâ occurrunt.

Axiomata quædam de possessore rei alienæ declarantur.

491. 1° *Res clamat domino, seu ad dominum.* Illud principium ex ipso jure dominii superius declarato (n. 74) logice fluit; videlicet res, quæ legitime ad aliquem pertinet, ita ei connectitur ut, si fuerit ab illo separata, ad eum

[1] *S. Thom.*, 2. 2., q. 62, a. 2-6; *Sotus*, lib. IV, quæst. 6, a. 3-5; quæst. 7, a. 2; *Sayrus*, lib. X, tr. II, cap. 2-3; *Lugo*, disp. XVII; *Billuart*, diss. VIII, art. 9-11; *S. Alphons.*, n. 607-625; *Elbel Bierbaum*, P. VI, n. 28-91; *Reuter*, P. III, tr. III, cap. 2; *Carrière*, n. 1035-1102; *Lehmk.*, n. 944-961; *Balt. P.*, n. 415-439; *Génicot*, n. 523-534; *Noldin*, n. 434-449.

redire *nitatur*, et sic veluti clamet domino. Proinde dominus, ubicumque eam invenerit, jure meritoque eam deprehendere potest; ac consequenter detentor, etiam bonæ fidei, eam domino reddere debet quamprimum moraliter, nisi præscriptione aliove justo titulo eamdem suam fecerit.

2° *Res fructificat domino*, id est fructus *naturales* ad dominum rei pertinent, sicut ipsa rei substantia, ut supra declaratum est, n. 235-236; sed fructus *industriales*, quatenus et in quantum ab alterius industriâ procedunt, huic et non domino tribuuntur.

492. 3° *Res naturaliter perit domino;* videlicet, si res *naturaliter*, absque alterius culpâ, destruitur, damnum inde secutum ferre debet dominus; sublatâ enim re, quæ fundamentum dominii erat, jus in illâ re eo ipso perit. Attamen si res, quamvis in se destructa, *in æquivalenti* subsistat, — quatenus v. g. alius ejus pretium accepit, vel eâ utendo propriis bonis pepercit, — domino æquivalenter restitui debet.

4° *Nemo ex re alienâ injuste locupletari debet;* id est, nemo ditior fieri debet *ex* ipsâ re alienâ, seu ex iis omnibus quæ *naturaliter* ex illâ re proveniunt, ut constat ex secundo axiomate : *res fructificat domino.* Sed potest quis *occasione* rei alienæ ditior fieri, quatenus illâ re utendo, propriâ industriâ aliquid producit, quod est vere fructus proprii laboris, proindeque ab eo legitime acquiritur.

I. De possessore bonæ fidei

Possessor bonæ fidei ille est qui, rem alienam detinens *inculpabiliter* putat eam esse suam, v. g. quia rem ab eo accepit quem legitimum esse dominum censebat. Ejus obligationes expendi possunt quoad *rem ipsam*, — *fructus* ex eâ perceptos, — et *expensas* pro eâ factas.

1° *De obligatione possessoris fidei bonæ quoad rem ipsam.*

493. **Principium generale** est possessorem bonæ fidei ad restitutionem teneri : 1° *quoties conscius est se rem alienam detinere, sine legitimâ causâ;* 2° *quoties ex re alienâ ditior factus est.*

Ratio prioris est quia *res clamat domino;* statim igitur ac possessor novit rem aliquam non esse suam, sed alterius, et aliunde nullam esse legitimam rationem eam retinendi, non potest eam servare quin alterius jura violet.

Ratio posterioris ex eo desumitur quod *res fructificat domino;* si igitur possessor *ex re alterius* ditior evaserit, v. g. propriis bonis parcendo dum alterius bona consumeret, hoc incrementum sibi retinere nequit, sed illud tradere debet domino, ad quem reipsa pertinet tanquam æquivalens rei consumptæ.

494. **Applicationes practicæ.** Ad fusius declarandum principium generale, triplex fingi potest hypothesis, prout res ab *uno* tantum possessa fuit, — vel a *pluribus* qui eam transmiserunt *titulo oneroso*, — aut *titulo gratuito.*

Prima hypothesis : *Unus est tantum possessor, qui rem aliis non transmisit.* (A) *Quamdiu possessor rei alienæ in bonâ fide manet,* eâ uti potest quasi sua esset; et, elapso tempore ad præscriptionem requisito, dominium in eam acquirit.

(B) *Statim ac detegit rem a se possessam esse alienam,* tenetur eam restituere domino, vel saltem dominum monere ut eam suis expensis auferat. Nam res clamat domino; unde alius eam sine injustitiâ retinere nequit. Insuper nemo ex re alienâ injuste ditior fieri debet; atqui si possessor non teneretur quamprimum moraliter rem alienam reddere, injuste ditior fieret ex re alienâ, retinendo quod suum non est.

Unde, etiamsi rem alienam *emerit,* debet eam restituere et quidem sine compensatione, nisi aliter lex civilis disposuerit[1], sed recursum habet contra venditorem, a quo pretium solutum reclamare potest : venditio enim fuit nulla, cum venditor rem non suam vendiderit. — Tenetur *eamdem rem in individuo* reddere, si adhuc eam habeat, cum res ipsa clamet domino, nec dominus cogi possit hanc rem vendere vel permutare.

(C) Si res aliena perierit, vel consumpta fuerit durante bonâ fide, possessor jure naturali ad nihil tenetur; nisi tamen exinde ditior evaserit, v. g. suis bonis parcendo : tunc enim illud restituere debet domino in quo ditior evasit. Nam, ex unâ parte, *res perit domino;* ac proinde possessor bonæ fidei, qui exinde ditior non evasit, ad restitutionem non tenetur ratione *retentionis,* cum rem non retineat; neque ratione *damnificationis,* cum non sit culpabilis causa

[1] In *Galliâ,* si res empta fuerit in nundinâ, publicâ venditione, vel a mercatore vendente res ejusdem speciei, dominus possessori pretium refundere debet. Cfr. *Cod. civ.*, a. 2280, in *Supplem.*, p. 61*.

damni. Si vero exinde ditior fuerit, tunc res existit, si non in se, saltem in æquivalenti; proindeque id reddere tenetur.

495. **Secunda hypothesis :** *res ab uno ad alium, vel etiam ad plures transiit, et quidem titulo oneroso, per venditionem.*— Vel datur locus evictioni, vel non.

(A) Si locus sit *evictioni*[1], i. e. si res adhuc existit, dominusque eam exigit ab ultimo detentore, sive judicialiter, sive privatim, et detentor nullum medium habet se tuendi ab evictione, ultimus detentor tenetur rem domino reddere vi principii "*res clamat domino*"; sed ultimus detentor recursum habet contra suum venditorem, qui, vi contractûs emptionis, implicite saltem promittit compensare emptorem, si locus fuerit evictioni, ut infra dicitur. Pariter ultimus venditor recursum habet contra eum a quo rem emit, et ita deinceps usquedum perveniatur ad eum qui titulo gratuito rem acceperat, vel ad furem ipsum.

Idem dicendum videtur si ultimus detentor rem *sponte* domino restituerit; sed si id fecerit, *inconsulto venditore*, in quibusdam regionibus *legaliter* pretium rei a venditore exigere nequit, quia recurrendo ad venditorem, sæpe ab evictione se tueri potuisset, quod fusius exponitur ubi de *venditione*.

496. (B) Si locus non sit evictioni, — quia videlicet res consumpta fuit, vel fortuito casu periit, — *primus venditor* tenetur domino refundere pretium rei, quatenus ex eo ditior factus est; ceteri autem possessores ad nihil tenentur, quia ditiores minime facti sunt *ex* re alienâ[2].

497. **Tertia hypothesis :** *res ab uno ad alium transmissa fuit titulo gratuito*, seu per *donationem*. Tunc *primus* possessor, qui rem alienam bonâ fide *donavit*, ad nihil tenetur, cum ex re alienâ ditior factus non fuerit; idem dicendum est de possessoribus *intermediis*, qui rem non detinuerint; sed *ultimus* possessor, qui rem donatione accepit, eam domino reddere debet, si hæc adhuc existat; secus, rem *æquivalentem* tradere tenetur, in quantum ditior evasit; unde ad nihil tenetur, si ditior ex eâ factus non fuerit.

498. **Corollarium.** Si quis bonâ fide rem furtivam emit, et eam furtivam esse novit ante elapsum præscriptionis tempus, potestne eam reddere furi, ad pretium recuperandum?

(a) Si dominus rem suam petierit, antequam furi reddatur, emptor eam restituere tenetur; nam *res clamat domino;* sed ipse recursus habet contra furem.

---

[1] Evictio est actus legalis quo emptor a possessione rei emptæ deturbatur, eo quod hæc a vero domino revindicatur (infra n. 762).

[2] Si carius vendendo quam emerant aliquid lucrati sunt, id ex eorum industriâ, non autem ex re ipsâ procedit; nisi tamen res ipsa creverit (quia v. g. pullus adolevit): tunc incrementum est *fructus*, de quo infra agetur

(b) Si res empta nondum sit a fure tradita, emptor potest contractum rescindere, et rem furi relinquere.

(c) Si dominus rem suam non adhuc petierit, controvertitur inter theologos : alii dicunt rem *domino*, non autem furi reddendam esse, quia res clamat domino; alii satis probabiliter asserunt eam furi reddi posse, quia contractus, propter fraudem seu errorem, est rescindibilis, et aliunde nemo tenetur sibi nocere ut alteri prosit. Unde in praxi ad restitutionem cogi non potest qui hanc opinionem secutus fuerit; sed ex caritate emptor tenetur monere dominum, quoties id sine incommodo fieri potest, ut hic rem suam a fure recuperare valeat.

(d) Si vero fur contractum rescindere pretiumque reddere nolit, emptor non potest rem consumere vel alteri vendere, sed eam domino restituere tenetur, etiamsi nullam compensationem sit ab eo accepturus, quia *res clamat domino;* recursum tamen habet contra furem.

2° *De obligationibus et juribus possessoris bonæ fidei quoad fructus.*

499. (A) Jure naturali : (a) Fructus *industriales*, qui videlicet occasione rei, proprio possessoris labore acquisiti sunt, *ab ipso possessore bonæ fidei retineri possunt :* quisque enim legitime suos facit proprii laboris fructus.

Hinc qui, bonâ fide cum alienâ pecuniâ negotiando, ingentes comparavit divitias, non tenetur has domino restituere, sed solum usuale pecuniæ auctarium; pariter qui alieno penicillo alienisque coloribus picturam magni pretii pinxit, eam non tenetur penicilli domino restituere, sed solum compensationem dare pro usu alienæ materiæ.

500. (b) Fructus autem *naturales* domino restitui debent, modo exstent in se vel in æquivalenti, nec præscripti fuerint, deductis tamen expensis quæ ad eos colligendos aut servandos necessariæ fuerint; nam *res fructificat domino.*

Idem dicendum est de fructibus *civilibus*, qui ex usu rei oriuntur, ut reditus ex domûs locatione aut ex mutuo, etc. Quidam, præsertim inter veteres theologos, excipiunt auctarium ex mutuo, eo quod fructus naturalis dici nequit; quod tamen hodie communiter rejicitur : nam, in præsenti rerum statu, auctarium legale inter fructus naturales merito recensetur, cum non ex industriâ possessoris, sed ex ipsâ re capiatur.

Dictum est : *modo exstent*... si enim consumpti fuerint quin possessor ex eis ditior evaserit, jure naturali pretium solvere non tenetur, ut supra declaratum est; — *deductis expensis*, nam qui commodis fruitur, onera sustinere debet.

501. (c) Quoad *fructus mixtos*, qui partim ex *industriâ* partim ex *re* nascuntur, inter dominum et possessorem dividi debent secundum æstimationem viri prudentis et honesti; nam quâ parte sunt *naturales*, ad dominum spectant; et quâ parte *industriales* sunt, ad possessorem. Ita v. g. quoad *segetes*, possessor eas colligere potest, soluto usuali pretio pro locatione agrorum.

502. *Corollarium.* Si quis bonâ fide rem furtivam viliori pretio emerit eamdemque carius vendiderit, incrementum hujusmodi ut fructus *industrialis* spectari potest, si labori et ingenio possessoris tribui potest; ut fructus *naturalis*, si ex ipsâ re procedit, v. g. si frumentum carius fiat propter annonam; ut fructus *mixtus*, si partim ex industriâ, partim ex ipsâ re oritur.

(B) *Jure civili gallico* (quod in pluribus etiam aliis regionibus viget), possessor bonæ fidei *suos facit omnes fructus jam perceptos*[1]. — Quæ dispositio *probabilius* in conscientiâ valet : nam auctoritati civili jus competit dominium transferendi, quando adest ratio boni publici : hæc autem in casu verificatur, quum lex eo tendat ut vitentur lites et ne possessor bonæ fidei ex improvisâ restitutione damnum patiatur.

3° *De ejusdem juribus et obligationibus quoad impensas.*

503. Impensæ, quæ in rei conservationem aut incrementum fiunt, sunt *usufructuariæ* vel *extraordinariæ*. — Priores hæ sunt quæ ad fructus percipiendos necessariæ sunt; jamvero, ubi possessor fructus non servat, v. g. in *Statibus Americæ Fœderatis*, jus habet ad compensationem obtinendam pro hujusmodi expensis : dominus enim legitime fructus percipere nequit, nisi deductis expensis.

Impensæ *extraordinariæ* triplicis sunt generis : *necessariæ*, sine quibus res periisset aut deterior facta fuisset (v. g. quæ fiunt ne pluvia domum invadat); *utiles*, quæ rei valorem augent, prout sunt plantationes, exstructiones, etc.; mere *voluptuariæ*, quæ fiunt ornamenti causâ, v. g. parietes picturis ornando, quin rei valor augeatur.

504. (A) *Jure naturali*, dominus compensare debet expensas *necessarias*, imo et *utiles*, saltem in quantum venalem

[1] *Cod. civ.*, art. 546-549, 585-586, in *Supplemento*, p. 11* et 51*; cfr. *Planiol*, I, n. 909-915.

rei valorem augent; secus, *ex re alienâ ditescit*, scilicet ex pecuniâ quam solvit possessor ad servandum vel augendum rei valorem.

Quoad expensas *voluptuarias*, quæ rei pretium non augent, stricte loquendo dominus eas refundere possessori non tenetur; sed si hujusmodi ornamenta, sine rei detrimento, auferri possunt, possessor jus habet ea secum tollendi.

(B) Jus autem *civile* hâc de re diversum est apud varias Gentes. In *Galliâ*, dominus possessori, etiam malæ fidei, refundere debet impensas necessarias aut utiles[1]; de voluptuariis statuitur eas a venditore malæ fidei compensandas esse[2].

II. De possessore malæ fidei.

505. Possessor malæ fidei ille est qui *culpabiliter* rem alienam detinet. Ex duplici titulo ad restitutionem tenetur, quatenus est rei alienæ injustus *possessor*, et quatenus *damnificator;* quapropter non solum *rem ipsam* restituere debet, sed etiam compensare *omnia damna* ex rei injustâ detentione secuta.

1° *De ejus obligationibus quoad rem ipsam.*

506. (A) *Ut injustus possessor rei alienæ*, debet quamprimum moraliter domino restituere *rem ipsam*, si eam habeat, vel *rem æquivalentem;* secus *ditior esset ex re alienâ.*

(B) *Ut injustus damnificator*, tenetur dominum præstare indemnem, omnia damna reparando, quæ saltem in confuso prævidit ex injustâ retentione secutura.

Hinc rem consumptam compensare debet, etiamsi exinde ditior non evaserit; et si res *perierit*, etiam *fortuito casu*, ejus pretium restituere tenetur, saltem generatim, quoties videlicet apud ipsum dominum non periisset. Pariter si res deterior facta fuerit, dum apud dominum integra mansisset, illud damnum compensare debet. Siquidem in his omnibus casibus, vere causa est cur dominus hæc damna passus fuerit.

507. Corollarium. *Quid vero, si res apud ipsum dominum periisset?* — Distinguendum est : (a) si periisset *eodem* moraliter *tempore* et *eodem casu* ac periit apud furem (v. g. eodem incendio aut naufragio, vel ex intrinseco rei defectu), *probabilius* fur non tenetur *jure naturali* ad restitutionem, quia non est causa damni *efficax.*

[1] *Cod. civ.*, art. 1381; cfr. art. 555, in *Supplem.*, p. 52*.
[2] *Cod. civ.*, a. 1635, in *Supplem.*, p. 148*.

Idem *probabiliter* dici potest, si res periisset *eodem tempore*, quamvis non *eodem* casu (v. g. periit *incendio* apud furem, dum periisset *aquâ* eodem die apud dominum) : eadem enim est ratio.

(b) Si vero res *non periisset eodem moraliter tempore*, fur ad restitutionem tenetur : tunc enim res, per aliquod saltem tempus, injuste a fure retenta fuit; v. g. si bibatur vinum ex incendio ereptum, ejus pretium refundi debet. — Dixi tamen *eodem moraliter tempore*, quia si certo præviderentur rem esse mox perituram, non esset stricta obligatio restituendi : res enim mox certo peritura vix ullius est valoris.

Jure *civili*, in *Galliâ*[1] multisque aliis Gentibus vigente, possessor malæ fidei ad restitutionem tenetur, quocumque modo res in ejus manibus perierit. Quæ tamen dispositio, quatenus a jure naturali discrepat, ut *pœnalis* spectari potest, ideoque non obligat *ante*, sed solum *post* sententiam judicis.

2° *De ejus obligationibus quoad fructus.*

508. *Jure naturali*, et etiam *jure civili* apud plerasque Gentes vigente, tenetur restituere : (a) omnes fructus *ex re* alienâ perceptos, etsi dominus eos non percepisset, quia *res fructificat domino;* etiam fructus consumptos, quamvis ex eis ditior non evaserit, quia reparare debet omnia damna injuste illata; (b) omnes fructus quos dominus legitime percepisset, quamvis ipse possessor eos non perceperit : v. g. si dominus, utpote maximâ solertiâ præditus, viginti per centum ex negotiatione lucrari solet, et per furtum impeditus est quominus id lucraretur, fur tenetur id solvere; secus non compensat damna injuste illata; (c) fructus ab iis perceptos ad quos res transiit, si hi non restituerint; cum eis enim *in solidum* tenetur omnia damna reparare ex injustâ rei occupatione secuta.

Hic tamen merito advertit *Lugo*[2] : " Quoties agitur de restitutione lucri cessantis, vel damni emergentis, regula generalis ab omnibus tradita, est quod debeat restitutio fieri *non integre*, sed juxta majorem vel minorem certitudinem talis lucri, vel vitandi talis damni, quantum scilicet spes illa incerta valere poterat, attentis iis omnibus, quibus effectus impediri poterat ".

509. (d) Fructus vero *industriales*, non *ex re*, sed ejus *occasione* percepti, ad possessorem pertinent; hinc, si fur aut depositarius cum pecuniâ sublatâ aut acceptâ negotiatus

[1] *Cod. civ.*, art. 1302, in *Supplem.*, p. 89*.
[2] *Lugo*, disp. XVIII, n. 133.

fuerit, pecuniam et legale auctarium restituere debet, aut lucrum quod dominus fecisset, non autem incrementum proprio labori debitum.

510. **Corollarium.** Si res, tempore injustæ detentionis, *varium valorem* habuit, teneturne injustus possessor *summum* valorem restituere? — Principium est summum valorem restituendum esse : (a) quoties dominus injuste illo augmento privatur, v. g. quia, cum sit ipse vigilans, rem vendidisset tempore pretii summi, — aut quia coactus fuit rem æquivalentem emere tempore quo carius vendebatur; (b) quoties injustus possessor secus ditior evaderet, quia v. g. incrementum rei ipsi debetur, ut si vitulus adoleverit : res enim domino crescit.

In praxi vero, sæpe difficile est determinare utrum et quandonam conditiones supradictæ verificentur; si res dubia maneat, urgenda est solummodo compensatio valoris quem tempore furti res habebat.

3° *De obligationibus ejusdem quoad impensas.*

511. Jure *naturali*, possessor malæ fidei, dum restituit rem et fructus, deducere potest expensas quas fecit, tum *necessarias*, tum *utiles*, quæ rei valorem *vere auxerunt;* secus enim, dominus ditior fieret ex re alienâ. Expensas autem mere *voluptuarias* deducere nequit; ornamenta tamen quæ, salvâ rei substantiâ, tolli possunt, sibi retinere potest[1].

III. De possessore dubiæ fidei.

512. Possessor dubiæ fidei ille est qui ex *gravi* et *probabili* ratione dubitat num res quam detinet, sit sua an aliena; unde ad hoc non sufficit ratio mere negativa aut omnino levis. — Quando rem bonâ fide quis possidere cœpit, et postea ortum est dubium, dubia fides dicitur *superveniens;* si dubium ipsam occupationem præcesserit, dubia fides *antecedens* vocatur.

513. 1° *In casu dubiæ fidei supervenientis*, hæc sunt officia possessoris :

(A) Orto dubio, veritatem sedulo investigare debet, et quidem eâ diligentiâ quæ rei valori et dubii gravitati re-

[1] Ita etiam ex jure *civili gallico;* cfr. *Cod. civ.*, a. 1381; non autem ex jure *anglico* aut *americano*, juxta quod dominus refundere non tenetur expensas a possessore malæ fidei factas.

spondeat; secus enim, ut possessor malæ fidei merito haberetur. Interea non potest rem vendere nec consumere, nisi paratus sit æquivalens domino reddere.

(B) *Factâ diligenti inquisitione :* (a) si certo moraliter constet rem esse alienam, rem et fructus restituere debet, ut supra dictum est de possessore bonæ fidei; (b) si dubium perseveret, probabilius rem potest retinere, quia in dubio melior est conditio possidentis. Unde rem consumere aut eâ uti potest, dummodo paratus sit rem aut ejus pretium domino reddere, si hic ante elapsum præscriptionis tempus comparuerit; imo potest rem vendere, dummodo emptorem de dubio moneat, ne hic decipiatur. Non obstante dubio, tempore opportuno præscribere potest.

514. 2° *In casu dubiæ fidei antecedentis*, possessor pariter sedulo rem investigare debet; manente autem dubio, triplex hypothesis fingi potest : —

(a) Si quis *rem abstulit a possessore, dubitans num jus habeat id faciendi* (v. g. probabiliter judicans se jus habere ad partem hæreditatis, hanc sibi appropriavit sine recursu ad judicem), æquiparatur possessori malæ fidei; nam in dubio melior est conditio possidentis.

(b) Qui vero rem *emptione, donatione aliove legitimo titulo acquisivit*, dubitans num venditor aut donator sit vere dominus (v. g. emit monilia pretio ita infimo ut merito suspicari possit rem esse furtivam), probabilius restituere debet, pro ratâ parte dubii, domino, si hic inveniri possit, aut causæ piæ; totum enim retinere nequit, quia possessionem incœpit sine bonâ fide; nec tamen totum reddere tenetur, quia certum non est rem esse alienam. — Si vero rem emerit aut acceperit *animo eam domino reddendi*, statim ac hic inveniri potest, æquiparatur possessori bonæ fidei, et rem detinere potest usquedum dominus compareat.

(c) Si quis *rem occupat a nemine hic et nunc occupatam*, dubitans utrum hæc sit res nullius an non, utrum amissa an derelicta fuerit, eam retinere non potest nisi *conditionate*, id est cum intentione inquirendi eamque reddendi domino, si hic inveniatur, ut dictum est de rebus amissis.

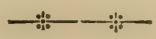

§ III. De cooperatoribus in damnum[1].

515. Ad restitutionem tenentur non solum qui *principaliter* damnum infert, sed etiam *injusti cooperatores*, omnes ii scilicet qui cum eo in damnum causandum vere influunt.

Principium generale est *cooperatores teneri ad reparationem omnis ac solius damni, cujus causa injusta, efficax ac culpabilis fuerunt*, ut constat ex superius dictis, n. 477. — Duo inquiremus : 1° *quinam* cooperatores ad restitutionem teneantur; 2° et *quomodo?*

I. Quinam cooperatores ad restitutionem teneantur?

516. Novem communiter recensentur, his versibus comprehensi :

Jussio, consilium, consensus, palpo, recursus,
Participans, mutus, non obstans, non manifestans.

Ex quibus sex priores dicuntur *positivi*, quia ad damnum inferendum *actione* concurrunt; tres posteriores *negativi* vocantur, quia ad illud concurrunt *omissione* actionis ex justitiâ debitæ. — De singulis exponemus utrum et quâ ratione ad restitutionem teneantur[2].

1° *De mandante seu jubente.*

517. (A) **Notio.** Mandans *in genere* dicitur qui negotium *suo nomine* gerendum alteri committit; in re autem

---

[1] *S. Thom.*, 2. 2., q. 62, a. 7; *Sotus*, lib. IV, q. 7, a. 3; *Sayrus*, lib. X, tr. II, cap. 4; *Lugo*, disp. XIX; *Billuart*, diss. VIII, art. 13; *S. Alphons.*, n. 557-581; *Carrière*, n. 1162-8233; *Ball. P.*, n. 354-396; *Lehmk.*, n. 1000-1018; *Noldin*, n. 467-489.

[2] Quod breviter *S. Thomas* (l. c.) sic contrahit : " Sciendum tamen quod quinque præmissorum semper obligant ad restitutionem; primo *jussio*, quia scilicet ille qui jubet, est principaliter movens, unde ipse principaliter tenetur ad restituendum; secundo *consensus*, in eo scilicet sine quo rapina fieri non potest; tertio *recursus*, quando scilicet aliquis est receptator latronum, et eis patrocinium præstat; quarto *participatio*, quando scilicet aliquis participat in crimine latrocinii, et in prædâ; quinto tenetur ille qui *non obstat*, cum obstare teneatur... In aliis autem casibus enumeratis non semper obligatur aliquis ad restituendum : non enim semper consilium, vel adulatio, vel aliquid hujusmodi, est efficax causa ruinæ. Unde tunc solum tenetur *consiliator*, aut *palpo*, id est adulator, ad restitutionem, quando probabiliter æstimari potest quod ex hujusmodi causis fuerit injusta acceptio subsecuta ".

nostrâ ille est *qui alterum inducit ad damnum suo nomine proximo inferendum;* si mandans est *superior*, qui imperare valeat, dicitur *jubens.* — Quod quidem duplici modo fieri potest : *explicite*, scilicet imperio, minis, precibus, spe mercedis aliove actu quo positive moveatur alter ad proximo nocendum; *implicite*, si factis vel dictis subdito significet damnum alii illatum, sibi gratum fore; v. g. quando *Henricus II*, Angliæ rex, sæpius conquerebatur se pacem non habere cum *Thomâ*, Episcopo *Cantuariensi*, ita ut aulici intelligerent gratos se regi facturos, si Thomam e medio tollerent[1]. — Mandans autem non censetur is qui solummodo *ratum habet* damnum jam antea suo nomine illatum.

518. (B) **Obligationes mandantis erga damnificatum.** (a) *Mandans tenetur omnia damna reparare quæ alter vi mandati proximo intulit;* eaque omnia quæ cum executione mandati moraliter conjuncta sunt, quæ scilicet saltem in confuso prævisa sunt, omnibus circumstantiis sedulo perpensis. Qui enim mandat aliquod damnum suo nomine fieri, illud patratur per alium; porro qui facit per alium, per se facere censetur, ac proinde hoc damnum reparare tenetur.

Dixi : *vi mandati;* unde si mandatarius limites mandati transgressus est, ita ut hoc prævideri non potuerit, mandans non tenetur hæc ulteriora damna reparare, neque tenetur proinde de damnis quæ mandatarius intulit ex errore qui facile vitari poterat.

(b) Si mandans *revocaverit mandatum*, et hæc revocatio mandatario innotuerit antequam damnum illatum fuerit, non tenetur ad restitutionem, dummodo sit solum mandans et non consulens (infra, n. 523); quia tali revocatione cognitâ jam extinguitur mandatum, et si mandatarius damnum inferat, id proprio nomine patratur. — Sed, si revocatio non innotuerit, damnum vere sequitur e mandato

519. (C) **Obligationes mandantis erga mandatarium.** Quoad damna quæ *ipse mandatarius* patitur, mandans ea tenetur reparare, si vi, vel metu vel fraude vel alio modo injusto mandatarium coegit ad id faciendum, aut etiam si

[1] *Breviarium Rom.* Pars hiem., In festo S. Thomæ, lect. 5-6

expresse ad talem indemnitatem præstandam se obligaverit; in priori casu vere est causa hujus damni; in posteriori ad reparationem tenetur vi contractûs; — *secus*, non tenetur mandans : nam qui sponte, vel pactâ mercede aliquod negotium gerendum suscipit, in se assumit executionis pericula.

2° *De consulente.*

520. (A) **Notio.** Consulens ille est qui, motivo vel mediis ostensis, vel suasione, alium inducit ad damnum proximo inferendum; a *mandante* distinguitur, quia non alium movet ad agendum *suo nomine.*

Unde tribus præsertim modis consilium dari potest : (a) proponendo *motiva*, ex quibus appareat rem esse licitam, vel honorabilem, vel utilem aut etiam necessariam; (b) *media indicando*, quibus damnum inferri possit, quibus v. g. venenum confici aut sine periculo ministrari valeat, — vel talis domus invadi; (c) *suasione utendo*, v. g. hortatu, precibus, blanditiis, promissis alium inducendo ad proximo nocendum. — Sub alio respectu, duplex præsertim consilium dari potest : *doctrinale*, quo declaratur talem actionem esse malam vel bonam, validam vel invalidam, etc.; *impulsivum*, quo, abstrahendo a quæstione validitatis aut liceitatis, alius movetur ad damnum inferendum.

521. (B) **Obligationes consulentis in casu consilii impulsivi.** Principium generale est *consulentem teneri ad restitutionem illius damni, quod prævidit ex suo pravo consilio efficaciter secuturum.* Patet ex jam dictis; tunc enim est causa injusta, efficax et culpabilis illius damni. — Si duo simul eidem injustum præbuerint consilium, uterque ad restitutionem tenetur, quia uterque efficaciter in damnum influxit.

522. *Applicationes.* (a) Si injustum consilium datur ei qui jam vere determinatus est ad malum inferendum, non datur obligatio restituendi; quia in hoc casu consilium causa efficax damni non fuit.

(b) Si alter jam determinatus est ad damnum inferendum, et consulens suasit tantum *modum* rei faciendæ, vel alias circumstantias *temporis*, *loci*, etc., consulens ad restitutionem non tenetur, nisi per accidens tali consilio damnum auxerit, vel totius damni causa fuerit; v. g. si *modum* suadendo, *majus* damnum suasit, de hoc excessu tenetur; si *citius* suaserit damnum esse inferendum, ita ut damnum impeditum fuisset, si diutius expectatum esset, tenetur ad totum damnum reparandum.

(c) Qui consulit *minus malum* ei qui jam determinatus est ad *majus* inferendum, non tenetur ad restitutionem, si damnum minus inferatur *eidem* personæ; nam in hoc casu non est causa efficax ullius

damni; sed si consulat ut damnum alii inferatur personæ determinatæ, juxta *communem* sententiam, restituere debet, cum vere sit causa damni minoris tali determinatæ personæ illati. Quidam tamen dicunt, etiam in hoc casu, non dari locum restitutioni, quia, inquiunt, consilium hujusmodi est conforme caritati; aliunde qui minus damnum patitur non est rationabiliter invitus erga consulentem, sed tantum erga damnificatorem. — Quod argumentum debile videtur; nam, si consilium non fuisset datum, damnum huic determinatæ personæ illatum non fuisset; jamvero hæc non tenetur jure suo cedere, ad vitandum majus damnum alterius. Unde in praxi prior opinio nobis sequenda videtur.

523. **Corollarium.** *Qui consilium datum revocat, antequam damnum inferatur :* (a) non tenetur ad restitutionem, si consilium fuerit simplex, seu nudum, nullo videlicet motivo fundatum, quia per revocationem tollitur consilii influxus; (b) *probabilius* autem tenetur, quando consilium rationibus fulcitum est, si contrariis motivis non potuerit mentem executoris mutare; nam rationes prius allegatæ adhuc subsistunt, et in mentem alterius efficaciter agunt; quod præsertim verum est et *communiter* admittitur, si consulens damnificatori notum fecerit modum patrandi damnum, sine cujus notitiâ injuria committi non potuisset, v. g. docendo secretum modum aperiendi fores; aut media subministraverit damni inferendi.

Nonnulli tamen probabiliter tenent consulentem ad restitutionem non teneri, etiam quando motiva allegavit, dummodo in retractatione alia motiva attulerit æque efficacia; nam si executor cedere nolit, damnum ejus malitiæ, non autem alterius consilio tribuendum est. — Cæteroquin, juxta omnes, si consulens executorem ab injusto proposito avertere nequiverit, ex justitiâ tenetur dominum monere ut sibi caveat.

524. **(C) Obligationes consulentis in casu consilii doctrinalis.** (a) Qui *vi officii sui*, ut confessarius, advocatus, medicus, dedit nocivum consilium, sive ex ignorantiâ vincibili, sive ex malâ intentione, tenetur compensare damna exinde secuta sive consilium petenti sive tertio; nam qui consilium petit ab eo qui est in officio, jus *strictum* habet ut non decipiatur consulentis culpabili imperitiâ vel malitiâ; proindeque consulens in hoc casu directe violat jus ejus qui consilium petit, et indirecte eorum qui cum eo contrahunt.

525. (b) Qui autem dat consiliun, *non ex officio*, generatim excusatur a restitutione pro damno quod petens consilium passus est,

nisi tamen *dolose* peritiam affectet; nam, excluso fraudis casu, qui tale consilium petit ab imperito et sequitur, sponte sese exponit periculo damni, et sibi adscribere debet damnum quod passus est.

Attamen præbens pravum consilium, tenetur reparare damnum tertio innocenti illatum, dummodo id saltem in confuso præviderit.

(c) Qui consilium nocivum dedit, ex ignorantiâ vel negligentiâ, absque gravi culpâ, certo ex caritate et probabilius ex justitiâ tenetur id retractare, dummodo id facere possit absque gravi incommodo; si id neglexerit, ad restitutionem tenetur. Patet ex dictis supra, n. 480.

3° *De palpone.*

526. Palpo, seu adulator, consulenti æquiparandus est; ille est siquidem *qui laudando, vel vituperando* alium incitat ad damnum tertio inferendum; ideoque ad restitutionem tenetur eodem modo et sub iisdem conditionibus ac consulens. — Si vero damnum jam illatum approbat, *per se* ad reparationem non tenetur; secus autem, si hæc approbatio ad novas injurias alium inducit, vel ab injuriâ reparandâ efficaciter impedit.

4° *De consentiente.*

527. Consentiens ille dicitur qui approbatione externâ, suffragio vel sententiâ vere cooperatur ad damnum [1]. Suffragium autem duplex esse potest : *consultativum* et *decretorium;* hic agitur de suffragio *decretorio*, quod vim præcepti vel legis habet : prius ad consilium refertur. — Ita, *senatores, deputati* aliique qui suffragio suo iniquam legem condunt, judices vel jurati qui sententiam iniquam ferunt.

Jamvero consentientes *tenentur ad restitutionem quotiescumque jus strictum alterius efficaciter ac culpabiliter violaverunt.* Ratio est quia, legem vel sententiam injustam ferendo, eodem fere modo concurrunt ad damnum illatum ac mandantes.

528. Sed quæstio est quandonam consentientes causa *efficax* damni censeri possint. Jamvero :

(A) Si *omnes simul* suffragium injustum ferunt, sive schedulis secretis, sive surgendo, etc., omnes pariter ad damnum concurrunt, omnesque ad restitutionem tenentur.

(B) Idem dicendum est de iis qui suffragia ferunt iniqua

[1] Proinde hic non agitur de quocumque consensu rei injustæ præstito, sed de eo qui est causa efficax damni.

ex *mutuâ conspiratione*, quia communi voto ad damnum concurrunt.

(C) Si suffragia dentur *successive* et *vivâ voce :* (a) certo tenentur ad restitutionem primi qui suffragia emittunt usquedum *compleatur* numerus *necessarius* ad legem condendam, etiamsi prævideant alios non defuturos qui consensuri sint; nam vere influunt in legem ac proinde in damnum; — (b) quoad illos qui, *post completum numerum* sufficientem, vota edunt, distinguendum est : si vota sint *revocabilia*, ad restitutionem tenentur, quia damnum non est consummatum, ac proinde etiam *ultimi* in illud vere cooperantur; si vero vota sint *irrevocabilia*, jam damnum peractum est, ac proinde *ultimi probabiliter* et *speculative* ad restitutionem non tenentur, quia non sunt causa damni efficax. Sed *in praxi*, plerumque saltem, omnia suffragia per *modum unius* in effectum influunt, quatenus vires addunt legis executoribus, ejusque revocationem difficiliorem reddunt; quapropter generatim ad reparationem tenentur.

(D) Si antequam lex vel sententia feratur, suffragium injustum *efficaciter* revocetur, nullus datur restitutioni locus, quia jam nulla præbetur efficax cooperatio.

(E) Qui vero suffragium dant in rem minus justam, non intrinsece malam, quando id *unicum* est medium ad avertendum *majus malum*, non peccant, nec ideo ad restitutionem tenentur [1].

529. **Corollaria.** (A) In societatibus modernis, in quibus res maximi momenti suffragio *senatorum* et *deputatorum* definiuntur, *officium* incumbit his omnibus suffragia tempore opportuno emittendi, ut bonum rei publicæ promoveant, et mala avertant quæ pravi cives moliuntur : peccant igitur graviter non solum qui suffragium edunt pro iniquâ lege, sed etiam qui, sine justâ causâ, ex gravi negligentiâ vel timore Gubernio displicendi, *a votis edendis abstinent*, aut tempore suffragii absunt, quando prævidere possunt silentio hujusmodi grave damnum bono publico aut alicui civium cœtui imminere; imo ad restitutionem tenentur, quoties hâc agendi ratione causa efficax alicujus injustitiæ dici possunt.

[1] *Lehmk.*, n. 800; *Génicot*, n. 540; *Noldin*, n. 481.

530. (B) Idem officium pariter incumbit iis *electoribus* qui senatores vel deputatos eligunt, quoties prævidetur iniquas leges proponendas ac condendas fore; quod quidem hodie plerumque prævideri debet; multi enim sunt qui ordinem religiosum ac socialem penitus evertere conantur; et nisi probi officio suo fungantur, politicas consociationes efforment, ac tempore opportuno honestos eligant deputatos, mox injustitia ubique prævalebit. Cives igitur qui *jure suffragii* gaudent, et eo *non* utuntur, propter incuriam aut vanum timorem, hodie *per se* graviter peccant, quia negative quidem, sed *efficaciter* ad iniquas leges condendas concurrunt[1]. Haud pauci *subjective* excusantur a gravi peccato, quia de consectariis suæ negligentiæ non cogitant; sed sacerdotibus, et laicis qui rem melius intelligunt, officium incumbit eos instruendi, prudenter quidem, sed indesinenter, ut boni cives, unitis ac fœderatis viribus, pravorum audaciam et injustitiam contundere valeant.

5° *De receptante.*

531. Receptans, seu recursum præbens, ille est qui *malefactori, ut tali, refugium aut securitatem præbet, vel res ab eo sublatas recipit et custodit.* — Dixi : *ut tali,* quia si eum recipit non ut malefactorem, sed ut consanguineum, aut amicum, vel vi officii (v. g. si agitur de caupone), nec ei intendit auxilium præstare, non est proprie receptans.

Jamvero receptans ad restitutionem tenetur, quatenus malefactorem securiorem facit ad damnum injuste aliis inferendum, vel causa est cur bona injuste ablata non restituantur.

532. Hinc ad restitutionem obligantur : (a) *mercatores* et *caupones* qui a filiisfamilias, famulis, etc. acceptant pecunias aut res a parentibus aut heris clam sublatas, quia sic hujusmodi furtis favent; (b) *advocati,* qui in re *civili,* causis manifeste injustis patrocinantur, vel, in re *criminali,* injusto accusatori; non autem qui, in *judicio criminali,* malefactores defendunt, quando hi ex ipsâ lege defensorem habere debent; (c) qui *auxilium furi* aliive malefactori *præstant,* observando et admonendo si forte occurrant qui delictum sint denuntiaturi vel impedituri; (d) *tabernarii,* qui fures excipiunt et occultant *ne capiantur.*

---

[1] De quo vide *Ami du Clergé,* Le péché électoral, t. XXV, 1903, p. 979, et t. XXVI, 1904, p. 2.

6° *De participante.*

533. **Notio.** Participans duplex esse potest : in *prædâ* et in *actione injustâ.* Si prius, restituere debet id quod injuste accepit, ut dicetur infra de possessore rei alienæ; de participante in *actione injustâ* hic solum agimus.

Jamvero cooperatio hujusmodi dicitur *formalis*, seu *intentionalis*, si cooperans tum ad actionem, tum ad *injustam intentionem* concurrit; *materialis*, si solum ad *actionem pravam* concurrit. Ita qui furi tradit claves domûs quo facilius hic furari possit, *formaliter* cooperatur; *materialiter* autem, si id facit, eo tantum fine ut proprium damnum vitet, mortem aut vulnus.

534. **Principia.** (A) *Qui formaliter cum alio cooperatur in actione injustâ, et quidem efficaciter, ad restitutionem tenetur:* tunc enim causa est injusta, efficax et culpabilis damni illati, cum *intendat* injuriam facere et revera *faciat.*

Specifica malitia cooperationis desumitur ex naturâ peccati ad quod præbetur concursus, ideoque in confessione hoc peccatum declarandum est.

535. (B) *Qui materialiter cooperatur in actione damnificativâ, a peccato et a restitutionis obligatione excusatur*, dummodo actus *non sit intrinsece malus*, et aliunde *proportionata habeatur causa* cooperandi. Patet ex dictis ubi de cooperatione in genere.

Hinc non licet *immediate participare in occisione innocentis*, cum hæc actio sit intrinsece mala; — nec in ejus *mutilatione*, nisi ad vitam aut sanitatem ipsius servandam, ex superius dictis, n. 308.

Licet probabilius materialiter et immediate cooperari furto ad vitandum malum altioris ordinis, v. g. mortem; tunc enim dominus, si obsisteret, non esset rationabiliter invitus. — Imo id licet ex *gravi causâ*, si cooperans possit ac velit damnum e suâ cooperatione secuturum reparare, — aut si damnum sit leve, — vel si æquale damnum, etiam omissâ cooperatione, inferatur : in his enim casibus non censetur rationabiliter invitus.

7° *De cooperatoribus negativis.*

536. (A) **Notio.** Tres sunt negativi cooperatores: *mutus, non obstans, non manifestans.* (a) *Mutus* ille est qui, *antequam* damnum inferatur, illud non impedit, saltem monendo, dum potest ac debet; v. g. custos domûs qui, adveniente

fure, non clamat. (b) *Non obstans*, qui *dum* malum infertur, illud non impedit, dum ad id tenetur, v. g. satellites, qui injustum aggressorem non prohibent ab occidendo innocente. (c) *Non manifestans*, qui *post* damnum illatum, non denuntiat damnificatorem, dum potest ac debet id præstare; v. g. custodes vectigalium, qui nil dicunt de eis qui tributa defraudant.

537. (B) **Principium generale :** *Cooperatores negativi restituere debent, quando hæc duo concurrunt : scilicet quando* 1) *ex justitiâ* (*i. e. ex officio vel e pacto*) *damnum impedire tenentur; et* 2) *possunt illud impedire sine graviori incommodo.*

Nam, si tenentur non ex justitiâ, sed tantum ex caritate aliâve virtute, peccant quidem contra has virtutes, sed non contra justitiam, nec proinde ad restitutionem tenentur. — Jamvero ex *justitiâ* damnum impedire debent illi qui ad id sese obligârunt aliquo *pacto*, seu *contractu*, sive *explicito*, sive *implicito*, vel qui susceperunt *munus*, seu officium, vi cujus damnum prohibere tenentur : ibi enim est quasi-contractus.

Aliunde hi omnes non censentur sese obligare ad damnum impediendum cum maximo proprio incommodo, v. g. cum periculo vitæ, nisi agatur de *bono publico*, quod quandoque sacrificium propriæ vitæ exigit.

538. (C) *Applicationes præcipuæ :* — (a) *Confessarius*, qui etiam ex gravi incuriâ negligit monere pœnitentem de restitutione faciendâ, non tenetur ad restitutionem, nisi ejus silentium positivo consilio æquivaleat, v. g. si pœnitens confessarium rogaverit ipsum monere de officio restituendi; nam confessarius, vi muneris sui, tenetur quidem bono spirituali pœnitentis providere, non autem temporale damnum aliorum præcavere. — Si vero falsum responsum scienter dedit, tenetur ad restitutionem ut *consulens ex officio*[1].

539. (b) *Parentes*, aut *superiores*, qui patiuntur damnum a filiis vel subditis proximo inferri, restituere debent : quando silentio suo filios vel subditos ad damnum inferendum moverunt; vel quando filii non sunt adhuc sui compotes. — Secus, *jure naturali*, ad restitutionem non tenentur; nam *ex officio* habent quidem curam suorum, sed non tenentur aliorum bona protegere. Sed *jus civile* longius procedit in multis saltem regionibus.

540. (c) *Dominus* tenetur reparare damnum ab *animalibus* illatum quorum dominium, vel usum aut custodiam habet, quando ex

[1] De quo fusius agitur in *Tr. de Pœnitentiâ*, n. 415-416.

gravi ejus negligentiâ causatum fuit; ipsi enim cura incumbit vigilandi ne aliis noceant.

(d) *Famuli*, qui tamquam *rerum custodes* conducuntur, v. g. custodes domuum, vinearum et silvarum, damnum reparare tenentur his rebus illatum quæ ipsorum curæ commissæ sunt; nam *ex contractu* ad hoc damnum avertendum sese obligârunt. — Quoad famulos, qui tale onus non explicite susceperunt, controvertitur num non impedientes damna ab extraneis illata, ad restitutionem teneantur; multi quidem affirmant, quia, familiam ingrediendo, implicite censentur obligationem suscipere bona domestica adversus extraneos[1] defendendi; id tamen *probabiliter* negant non pauci auctores, præsertim hodierni, quia, juxta mores nostros, famuli ad nihil sese obligant in *justitiâ* nisi ad fideliter obeundum speciale munus ipsis commissum. — In praxi, ad usum et mores locorum attendendum est, necnon ad famulorum psychologicas dispositiones; juxta omnes tamen, *ex caritate* hoc damnum impedire tenentur.

(e) *Custodes vectigalium*, qui ex gravi negligentiâ taxas non colligunt, ad restitutionem tenentur, quia *vi muneris sui* eas tempore opportuno colligere debent, et defraudantes denuntiare, nisi agatur de rebus minoris momenti, pro quibus tributum rigorose exigi non solet.

541. (f) Quâ occasione, quæritur num ad restitutionem teneatur qui a *fure* pecuniam accepit ad non denuntiandum reum. — Si agatur de eo qui *ex officio* denuntiare tenetur, restituere debet domino læso, quia vere est injustus cooperator; — idem dicendum est, si pecunia accepta sit *furtiva*, quia tunc est *receptans;* — extra hos casus, *controvertitur :* quidam negant cum *Lugone*[2], quia tunc læditur quidem caritas, sed non justitia; alii affirmant[3], quia pecuniam accipere et tacere in hoc casu nihil aliud est nisi auxilium et securitatem præstare furi. Hanc posteriorem sententiam ut *probabiliorem*, naturali æquitati et bono publico consentaneam amplectimur. Restitutio autem fieri debet non furi, sed domino læso aut magistratibus.

II. De modo quo cooperatores restituere debent.

542. Cooperatores sæpe ad restitutionem tenentur *in solidum*, quatenus *obligatio singulis cooperatoribus incumbit totum reparandi damnum quod a pluribus illatum est.* Quæ obligatio est *absoluta*, si restitutio fieri debet sine recursu contra alios complices; *conditionata*, si jus habetur contra alios recurrendi.

---

[1] Dicitur *contra extraneos;* nisi enim ex speciali officio toti domui præsint, non censentur sese obligare ad protegenda domini bona contra alios famulos : id enim nimis odiosum esset.

[2] *Lugo*, disp. XIX, n. 102; *Génicot*, n. 547. — [3] *Crolly*, t. III, n. 703.

543. (A) *Principium :* **Singuli cooperatores ad restitutionem in solidum tenentur, quoties in totum damnum influxerunt, ita ut totum singulis moraliter tribui possit : absolute, si sunt causa principalis, conditionate, si sunt causa secundaria.**

Nam quisque tenetur totum damnum reparare cujus causa injusta, efficax et culpabilis fuit; atqui ita est de iis quibus agitur, ut patet. — Tota difficultas est in definiendo quinam in totum damnum influant. -- Hi sunt :

544. (a) Cooperatores qui *proprie dictâ conspiratione* agunt, quando videlicet singuli ceteros efficaciter ad totum damnum inferendum impellunt suasione, consiliis, etc. ; v. g. latrones qui consilium ineunt de domo diripiendâ, et ad id faciendum sese mutuo incitant. — *Dubitatur* autem utrum idem dicendum sit de iis qui simultaneâ actione, sed *absque mutuâ suasione*, aliquod damnum inferunt in unâ et eâdem re, v. g. eamdem domum incendunt, aut navem demergunt, quando cæteroquin cooperatio singulorum non est necessaria; *probabilius* multi affirmant[1], quia moraliter totus effectus a singulis procedit; probabiliter tamen non pauci negant[2], quia singuli *partialiter* tantum in damnum concurrunt, ideoque tenentur solum ad reparandam *partem* damni quam causaverunt.

(b) Cooperatores, quorum *unusquisque causa necessaria* fuit ad totum damnum inferendum; v. g. *jurati*, qui in *Angliâ* aut *Statibus Fœderatis*, innocentem condemnarent, cum singulorum votum sit *necessarium* ad condemnationem obtinendam ; duo fures rem alienam injuste auferentes, quam unus auferre non potuisset.

545. (c) Cooperatores, quorum unusquisque *causa sufficiens fuit totius damni*, v. g. duo simul sclopetum explodentes in innocentem, ita ut quisque vulnus lethale infligat; vel duo pravum consilium dantes, quando alterutrum sufficiens fuisset ad movendum agentem ad actionem damnificativam.

(d) Damnificator qui est *causa principalis* totius damni, ut mandans, vel *fur qui* alios quærit socios ad rem furtivam asportandam.

546. Hinc qui se adjungit aliis jam determinatis ad domum diripiendam, sed ita ut ejus actio non sit necessaria, ad partem damni reparandam quam ipse intulit, solummodo tenetur; qui ignem ædibus subjicit, quas alii jam efficaciter incenderunt, tenetur solum ad partem damni compensandam quam ipse causavit; miles qui in bello injusto damna cum reliquo exercitu intulit, non tenetur nisi ad partem damni reparandam cujus ipse auctor fuit.

---

[1] *Salmantic.*, de Restit., cap. 1, n. 151; *Soto; Bonacina*, etc.

[2] *Lugo*, disp. XIX, n. 83; *Sporer-Bierb.*, tr. IV, n. 351; *S. Alphons.*, n. 579.

547. (B) **De ordine servando inter cooperatores** *qui* **in solidum** *obligantur.* Distinguendum est inter eos qui *eodem gradu* et eos qui *diverso gradu* damnum causârunt.

1) Si cooperatores *eodem gradu ac modo* damnum intulerunt, v. g. si omnes fuêre mandantes, aut consulentes, eodem modo in agentem influentes, singuli æqualiter restituere debent; i. e. quisque tenetur ad suam partem, et si unus vel alter non restituat, ceteri proportionate restituere debent hanc partem, salvo recursu contra eum qui nihil solvit.

548. 2) Si cooperatores diverso gradu ad damnum concurrerint, tenentur hoc ordine : (a) qui rem alienam detinet; (b) mandans; (c) exsequentes; (d) ceteræ causæ positivæ; (e) denique negativæ causæ; videlicet : —

(a) *Qui rem detinet* in se vel æquivalenti, vel injuste consumpsit; nam res clamat domino, si adhuc exstat; et, si non existit, qui præ aliis lucrum habuit ex re alienâ, prior sentire debet restitutionis onus; (b) *mandans*, qui est causa principalis relate ad exsequentes; (c) *exsequentes*, quia, post mandantem, præcipuas partes habuerunt; et si inter eos unus principalis fuerit, quia ipse mandatum aliis dedit, præ aliis tenetur; (d) *cæteræ causæ positivæ*, quæ æqualiter tenentur, dummodo æquali fere modo ac independenter egerint; (e) ultimo loco *causæ negativæ*, inter quas illa prior tenebitur, quæ damnum avertendi strictiori obligatione tenebatur.

549. (C) **Corollaria.** (a) Si *causa principalis* restituerit vel *condonationem a domino obtinuerit*, causæ secundariæ ad nihil tenentur. Si vero dominus condonaverit unam e causis secundariis, non ideo liberatur causa principalis.

(b) Si *una e causis secundariis restituerit*, causa principalis huic restituere tenetur.

Itaque, si *detentor* rei alienæ restituerit, ad nihil tenentur alii cooperatores. — Si *mandans* restituerit, detentor huic restitutionem facere debet, ac reliqui ad nihil tenentur. — Si *executor* principalis restituerit, primum detentor, et, ejus defectu, *mandans* compensationem præbere debent principali exsequenti. — Si *una e positivis causis* restituerit, primum detentor, postea mandans, tertio principalis executor huic totum restituere debet. — Si vero hi recusent, cæteræ causæ æquales suam partem ei solvere debent.

(c) Si *una e negativis causis* restituerit, detentor, ejusque defectu mandans, postea exsequens, ac tandem alii cooperatores positivi huic totum restituere debent; his autem deficientibus, tenentur causæ negativæ suam partem ei solvere.

550. **Notanda pro praxi.** (a) Si unus e secundariis cooperatoribus dubitet, post factam inquisitionem, utrum auctor

principalis restituerit, ad restitutionem non est cogendus, cum obligatio restituendi imponi nequeat nisi certo moraliter constet. — Si vero dubitet utrum cooperatores ejusdem gradûs restituerint, sufficit ut suam partem restituat, propter eamdem rationem.

(b) Sæpe expedit cooperatores non cogere ad *totum* damnum restituendum, etiamsi in solidum teneantur. Recte enim ait *S. Alphonsus* (n. 579) : " Advertendum tamen, quod rudes, etsi teneantur in solidum, raro expedit obligare ad totum; cum difficulter isti sibi persuadeant se teneri ad restituendam partem a sociis ablatam. Quinimo satis præsumi valet, quod ipsi domini, quibus debetur restitutio, consentiant, ut illi restituant tantum partem ab eis ablatam; cum aliter valde timendum sit, ut nihil restituant, si obligentur ad totum ". Unde sæpe confessarius hortabitur injustum cooperatorem ut restituat quod debet, juxta dictamen illius conscientiæ.

Art. II. De modo restituendi.

551. Positâ reparationis obligatione, de modo quo fieri debeat restitutio inquirendum manet. Dicemus : 1° de *circumstantiis* restitutionis in *genere*; 2° de restitutione quoad *certa bona*, de quibus specialis occurrit difficultas.

§ I. De Circumstantiis restitutionis in genere[1].

Expendemus : 1° *cuinam;* 2° quo *loco;* 3° quo *tempore;* 4° *quo modo* restituendum sit.

I. Cui restituendum sit?

552. **Principium generale.** *Restitutio illi facienda est cujus jura læsa sunt*, eoque defuncto, *ejus hæredibus vel causam habentibus.* — Sed, ad rem magis elucidandam, triplex hypothesis fingi potest, prout persona læsa *certo nota est*, — aut *incerta*, — vel *penitus ignota.*

1° *Si persona læsa certo cognoscitur*, restituendum est ei

[1] *S. Thom.*, 2. 2., q. 60, a. 5; *Sayrus*, lib. X, tr. V, cap. 9; *Lugo*, disp. XX; *Lessius*, lib. II, cap. 15; *Billuart*, diss. VIII, art. 14-19; *S. Alphons.*, n. 676-695; *Carrière*, n. 1234-1266; *Ball. P.*, n. 499-526; *Noldin*, n. 490-503.

qui rem legitime possidebat, quoties sine magno incommodo fieri potest; res enim clamat domino, id est non ei qui habet solum *nudam proprietatem*, sed legitimo possessori. Ita si res a depositario, aut locatario ablata fuerit, huic, non autem *nudo proprietario*, restituenda est, quia ipsi injuria facta est. — Attamen, si gravis adsit ratio, restitutio alteri fieri potest; v. g. res, filiofamilias subrepta, ejus parentibus reddi potest, si timeatur ne ab eo dissipetur.

553. **Corollaria.** (a) Si persona læsa *defuncta est*, hæredibus vel causam habentibus restituendum[1]. — Si dominus *cessionem bonorum* facere coactus fuerit, restitutio non ei, sed bonorum administratori fieri debet, nisi dominus sit in gravi necessitate et jus habeat retinendi quæ ad honestam sustentationem requiruntur, ut infra dicetur, ubi de *Contractibus*.

(b) Si *communitas* aut *societas* læsa fuerit, restituendum est hujus communitatis administratoribus. — Si tamen societas, de quâ agitur, finem omnino pravum prosequatur, ut secta massonica, non ipsi societati restitutio facienda est, sed singulis ejus membris, aut, si id fieri nequit, pauperibus. Si vero societas non sit essentialiter mala, quamvis quandoque pecuniam in malos usus expendat, — ut est secta hæretica, — ipsi restituendum est; nam legitime possidere potest, nec jure suo privatur propter quosdam abusus quibus indulget[2].

(c) Qui culpabiliter incendit domum *assecuratam*, *societati assecurationis* restituere debet id quod ipsa domino solvit, et domino partem damni quam societas non reparavit. — Si vero moraliter impossibile evadat scire quænam societas damnum passa fuerit, propter pactum quod vocant *retroassecurationis* (*réassurance*), pauperibus vel causis piis restituendum est.

554. 2° Si *dubitatur quænam* persona læsa fuerit, primum quidem inquisitio fieri debet, et quidem eâ diligentiâ, quæ rei valori proportionetur; sed, dubio permanente, —

(A) Si dubium inter paucos versetur, — quia v. g. inventa pecunia

---

[1] Hinc restitutio fieri nequit *pauperibus*, quando adsunt legitimi hæredes; nec licet pecuniam restituendam erogare in *missas pro defuncto*, nisi rationabiliter præsumi possit voluntas defuncti vel hæredum, ut constat ex decreto *S. Pœnitent.*, 7 febr. 1899, ap. *Ami du Clergé*, t. XXI, 1899, p. 415.

[2] *S. Officium*, 21 sept. 1842 : « Utrum Christifidelis qui sciens et volens delubri muros, januas, implementa diruit et perdit, atque ab Ethnicis eâ de causâ capitur, debeat vel possit damnum sarcire, saltem ex alio titulo? — Resp. Teneri ad restitutionem, titulo justitiæ » (Ap. *Bucceroni*, Enchiridion, n. 672).

amissa fuit ab unâ e quatuor vel quinque personis, inter ipsas res dividatur meliori quo fieri potest modo.

(B) Si inter *multos*, restitutio fiat personis læsis, si moraliter fieri possit, v. g. si mercatores fraudaverint in pondere aut qualitate mercium, augeant pondus vel meliorem præbeant qualitatem, quando emptores læsi redeunt; si id fieri non possit, restituatur pauperibus vel piis operibus, præsertim illius loci ubi injustitia commissa est; in hoc enim casu, læsi huic modo restituendi consentire censentur.

555. 3° Quando persona læsa *penitus incognita* manet, peractâ diligenti inquisitione, distinguendum est : (A) Si res *bonâ fide* acquisita fuerit, a possessore *probabilius* retineri potest tanquam res amissa (supra, n. 229).

(B) Si vero *malâ fide*, pauperibus vel causis piis restituenda est. Omnes theologi illud admittunt, quamvis de fundamento hujus obligationis disputent : alii eam e jure naturali repetunt, alii autem e jure ecclesiastico[1]. Putamus eam e jure naturali dimanare, et a jure ecclesiastico explicite declaratam fuisse. Jus enim naturale præcipit ut, propter bonum publicum, nemo injuste ditior evadat *ex re alienâ;* jamvero si malæ fidei possessor rem injuste possessam retineret, ditior fieret *ex re alienâ*, et ita ejus injustitia ipsi patrocinaretur; ideoque bonum publicum pateretur, cum exinde malefactores audaciores fierent. — Aliunde lex ecclesiastica id determinavit quoad *usuras* et *simoniacum pretium;* et theologi communiter illud extendunt ad omnia debita ex delicto orta.

556. Hinc, in restitutione debitorum incertorum, quandoque Pontifices condonationem aut reductionem concesserunt, gravi de causâ, quatenus sunt piarum causarum administratores.

Si debitor ipse pauper sit, partem rei alienæ servare poterit quæ necessaria est ad suam paupertatem sublevandam : possidens enim non excluditur e numero eorum quibus restitutio fieri potest; cavendum est tamen ab illusionibus quæ facile occurrunt, quando quis judex est in propriâ causâ. Si ignotus dominus postea comparuerit, possessor rei alienæ jura et officia possessoris *bonæ fidei*

[1] Siquidem *Alexander III* (*Decretal. Gregor. XI*, lib. V, tit. 19 de Usuris, c. 5, p. 812, ed. *Friedberg*) decernit usurarios cogendos esse usuras " his a quibus extorserunt, vel eorum hæredibus restituere, vel his non superstitibus, *pauperibus* erogare "; idem alibi declaratur de simoniacis, et, per analogiam, ad omnes extenditur qui *malâ fide* rem alienam detinent.

habet, si requisitam diligentiam ad dominum inveniendum adhibuerit; ideoque si pauperibus restituerit, ad nihil amplius tenetur; — si diligens non fuerit, ut possessor *malæ fidei* habetur, damnumque domino illatum compensare debet.

II. De loco ubi sit restituendum.

557. **Principium generale.** *Restitutio ibi fieri debet ubi jura creditoris salvantur, absque tamen graviori incommodo debitoris.* Hinc : —

1° *Possessor bonæ fidei* tenetur rem restituere in loco ubi est, quando incipit cognoscere rem non esse suam; nec tenetur ad expensas vel pericula transmissionis subeunda; sed sufficit ut absenti domino notum faciat se esse paratum rem reddere.

Ratio est quia possessor bonæ fidei non tenetur detrimentum pati ex re alienâ. — Hinc si res perit, dum transmittitur, possessor ad compensandum damnum non obligatur.

558. 2° *Possessor malæ fidei vel injustus damnificator* restituere debet, suis sumptibus, in loco ubi dominus rem esset possessurus, si non ablata aut destructa fuisset, deductis tamen (jure *naturali*) expensis quas dominus fecisset rem asportando. — Nam, ut damnificator, tenetur totum damnum reparare quod dominus passus est.

(a) Si tamen expensæ ad rem domino deferendam valde superarent valorem ipsius rei, sufficeret pretium rei domino transmittere, nisi res esset maxime cara domino. — Hodie vero, ob commeatuum facilitatem, (*facilité de transports*), plerumque res ipsa parvis expensis remitti potest.

559. (b) Si res restituenda casu vel culpâ tertii perierit, antequam ad dominum pervenerit, injustus possessor damnum compensare debet, sed recursum habet contra eum cui res commissa fuerat; nam debitor *ex delicto* omne damnum etiam fortuitum ferre debet, ex dictis supra, n. 506. — Excipitur casus quo dominus aut judex nuntium determinaverit, cui res credenda erat : tunc enim statim ac nuntio tradita est, fit creditoris, et, si pereat, ipsi perit.

Quapropter multi *probabiliter* censent a novâ restitutione immunem esse qui pecuniam restituendam *confessario* tradidit, apud quem casu vel culpâ tertii periit; nam confessarius haberi potest ut nuntius ex *præsumpto* creditoris consensu electus, cum sæpe restitutio aliâ viâ tuto fieri non possit, absque infamiæ periculo, — et aliunde confessarius sit *ex officio* nuntius fide dignus. — Unde, in praxi, qui hoc modo restituit, et putat se officio suo jam satisfecisse, ad novam restitutionem non est cogendus.

III. De tempore quo sit restituendum.

560. **Principium.** Restitutio fieri debet *quamprimum moraliter*, nisi rationabilis causa excuset, *ita ut reparari debeant omnia damna ex culpabili morâ secuta.* — Dominus enim jus habet rem suam possidendi, eâque fruendi; utroque autem jure privatur si restitutio nimis differatur absque causâ.

(a) Peccat igitur graviter qui sine causâ *notabiliter* restitutionem differt in materiâ gravi; necnon qui, *totum* restituere valens, nonnisi per partes vult restituere; peccatum veniale erit si *brevis* sit dilatio, nec grave creditori damnum inferat.

(b) Si e *culpabili morâ* dominus patiatur damna quæ prævideri poterant, injustus possessor, utpote *damnificator*, ea compensare debet. Jamvero prævideri possunt damna *communiter* in similibus circumstantiis occurrentia, non autem *extraordinaria*, nisi debitor qui est *in morâ* sufficienter admonitus fuerit.

(c) Graviter peccant qui, absque sufficienti ratione, restitutionem usque ad mortem differunt, non solum propter dilationem restitutionis, sed etiam quia timendum est ne hæredes restitutionem omittant. — Prudenter igitur confessarius hortari debet pœnitentes ut ipsi ante mortem restituant, in quantum fieri potest; aut saltem media efficacia adhibeant ut restitutio fiat, v. g. pecuniam donando personæ fide dignæ, quæ sedulo omnia debita solvat.

IV. De modo restitutionis.

561. **Principium generale.** Restitutio *eo modo fieri debet quo justitia violata ad æqualitatem reparetur.* — Patet ex ipsâ notione justitiæ ac restitutionis.

Declaratur : (a) Restitutio generatim *secreto* et inscio domino fieri potest nisi scandalum sit reparandum, ut sic famæ et honori restituentis parcatur.

(b) Fieri potest *sub specie donationis;* aut per laborem sponte ac gratuito in utilitatem domini susceptum, vel per parcimoniam, aut alia hujusmodi media; præsertim si agatur de iis qui aliter vix restituere possunt. — Si fiat per modum donationis, et creditor, hâc causâ motus, aliud donum ejusdem valoris debitori rependerit, alio modo procedendum est.

(c) Debitor, seu damnificator restituere potest sive per seipsum sive per alium fide dignum. Sæpe confessarius a pœnitente eligitur ut *media persona;* hoc munus accipere potest confessarius, dummodo prudenter agat, ne sigillum confessionis frangat; — v. g. potest restituere mediante alio sacerdote, pecuniam ex aliâ civitate mittendo etc.; expedit etiam ut pœnitens certus reddatur restitutionem vere factam fuisse, ut omnis suspicio vitetur.

562. 2° **Corollaria.** (A) Si quis, debiti immemor, aliquid gratuito creditori donat, numquid obligationi restituendi satisfacit? — *Controvertitur :*

(a) Alii *negant;* nam donatio ex motivo benefaciendi, non ex motivo restituendi facta est. (b) Alii *probabilius affirmant;* nam donator, in hoc casu, virtualiter et implicite vult restituere, quia cum sit bene dispositus, habet voluntatem implicitam restituendi; ita ut hanc voluntatem explicite habuisset, si suæ obligationis conscius fuisset. Unde in praxi non est *urgenda* restitutio in hoc casu. — Imo, si pauperibus restitutio facienda sit, eleemosynæ, post contractam obligationem factæ, ut restitutio haberi possunt.

563. (B) Quomodo restituendum sit Statui vel Municipio?

(a) Si quis modus a lege determinetur, hic servandus est, in quantum fieri potest.

(b) Secus, restitutio fieri potest administratoribus Statûs, aut Municipii, — vel destruendo *titulos debiti* a Statu vel Municipio emissos (*rentes sur l'Etat, timbres, obligations des villes*), non autem eos qui a privata societate emittuntur. Quidam addunt restitutionem fieri posse iis qui a potestate civili bonis suis *injuste spoliati sunt;* sed in hoc casu, injustitia debet esse manifesta; — aut *pauperibus*, quia potestati politicæ obligatio incumbit eis subveniendi; id tamen non videtur probabile; nam generatim Status huic obligationi aliis modis satisfacit, nec ad privatos pertinet de publicis reditibus privatâ auctoritate disponere.

§ II. De restitutione quoad certa bona in specie.[1]

Hic exponemus quomodo restituendum sit : 1° quoad damnum in *bonis corporis;* 2° quoad *bona animi;* 3° ob *impeditam consecutionem* alicujus boni; 4° propter *tributa defraudata.*

I. De restitutione ob damnum in bonis corporis.

Quæstio expendi potest : 1° quoad *homicidium* et *vulnerationem*; 2° quoad *duellum*; 3° quoad *stuprum*; 4° quoad *adulterium.*

1° *Ob homicidium ac vulnerationem.*

564. *Status quæstionis.* (A) Obligatio restituendi oritur ex homicidio et vulneratione injuste, efficaciter et culpabiliter commissis. Hinc qui alium occidit vel mutilat,

[1] *Sayrus*, lib. XI, cap. 1-10; *Lugo*, disp. XI-XV; *Billuart*, diss. X art. 11; diss. XV, art. 3; *S. Alphons.*, n. 626-675; *Carrière*, n. 1301 1430; *Ball. P.*, n. 440-498; *Marres*, lib. II, n. 257-366.

justæ defensionis causâ, et cum moderamine *inculpatæ tutelæ*, ad nullam restitutionem tenetur. Qui vero, in casu legitimæ defensionis, notabiliter justam *moderationem excesserit*, juxta quosdam, tenetur ad restitutionem ; juxta alios, *probabiliter* non tenetur, quia injustus aggressor scienter ac volenter sese exposuit periculo mortis, et sibi imputare debet propriam mortem aut vulnerationem ; qui enim injuste impugnatur, vix cogitare potest de *moderamine inculpatæ tutelæ*, ac fere semper est in bonâ fide.

(B) Damnum ex homicidio vel mutilatione triplex esse potest : *naturale*, scilicet amissio vitæ vel membrorum; *spirituale*, quatenus occisus privatur opportunitate pœnitentiam agendi et suffragiis quæ testamento potuisset sibi procurare; *temporale*, quod contingit sive *ipsi occiso* aut mutilato, sive *ejus familiæ*, v. g. expensæ ad curandum vulnus, lucrum cessans ob mortem, morbum vel mutilationem læsi.

565. Jamvero (a) *damnum naturale* non potest proprie ac directe compensari in eodem genere; et controvertitur num *indirecte* ac *æquivalenter* compensari debeat per pecuniæ solutionem. Multi hodierni probabiliter dicunt nullam compensationem deberi, nisi a judice imponatur, quia nulla est possibilis, cum vita, integritas membrorum ac sanitas corporis omne pretium excedant. *Probabilius* tamen censemus, cum *S. Thoma*[1], multisque aliis antiquis theologis, quamdam compensationem etiam pro damno naturali deberi læso, non autem ejus familiæ. "Quando id quod est ablatum, non est restituibile per aliquid æquale, debet fieri recompensatio qualis possibilis est, puta cum aliquis alicui abstulit membrum, debet ei recompensare vel in pecuniâ, vel in aliquo honore, consideratâ conditione utriusque personæ, secundum arbitrium boni viri." Etsi enim justitia intendat æqualitatem perfectam, si hæc tamen obtineri nequeat, ad eam accedere debemus, in quantum fieri potest. Juxta omnes tamen, curandum est ne talis compensatio sit incitamentum ad crimen, v. g. ad fornicationem. — Eadem opinionum diversitas viget quoties restitutio in eodem genere bonorum fieri nequit.

(b) Damnum *spirituale* potest ac debet compensari in eodem genere, per orationes, missas, aliaque opera spiritualia. Juxta non paucos, hæc obligatio oritur ex *justitiâ;* juxta alios, ex *caritate;* confessarius homicidas hac de re moneat.

(c) De damno igitur temporali remanet dicendum.

566. *Principium :* **Homicida vel mutilator tenetur reparare omnia damna temporalia quæ saltem in confuso**

[1] *S. Thom.*, 2. 2., q. 62, a. 2, ad 1.

prævidit ex actione suâ secutura. — Nam vere est injusta, efficax ac culpabilis causa horum damnorum.

567. **Corollaria.** (A) Hæc obligatio est realis, proindeque transit ad hæredes qui tamen non tenentur ultra vires hæreditatis.

(B) Damna præcipua sunt : *expensæ* pro vulnerati vel occisi *curatione*, — aut pro *funere*, quatenus scilicet majores sunt quam si læsus domi mortuus fuisset; *lucrum cessans* ob vulnus vel mortem læsi, quod æstimari debet judicio viri prudentis, spectatis omnibus circumstantiis personæ, ætatis, officii, laboris, etc.

Quia vero difficile est ea omnino accurate definire, multum expedit ut amica *compositio* seu transactio fiat.

(C) Restitutio fieri debet primario *ipsi personæ læsæ*, et, post ejus mortem, ejus *hæredibus* proximis, videlicet *parentibus*, *liberis* et *uxori*, quia, propter strictissimum nexum quo ei uniuntur, unam personam moralem cum eo efformant. Obligatio restituendi his proximis hæredibus certa est, si ab eo alimenta accipiebant, nec aliunde habent quo se sustentent. Probabilius ac communius idem dicitur, contra *Lacroix*[1] ac paucos alios, in casu quo parentes, uxor et filii sibi facile subvenire possunt; nam etiam in hoc casu injustum damnum passi sunt.

568. (D) *Controvertitur* utrum restitutio fieri debeat *reliquis hæredibus*, etiam consanguineis, et *creditoribus* defuncti, qui exinde damnum incurrunt. Hæc sunt quæ *probabiliora* nobis videntur :

(a) Non clare constat, nec proinde urgenda est obligatio restituendi hæredibus non necessariis, quibus videlicet defunctus providere non tenebatur; nam incertum est utrum defunctus voluntatem habuerit eos ditandi, ideoque si damnum patiantur, illud *per accidens* causatur, et insuper tale damnum partim compensatur eo quod citius adeant hæreditatem. — Excipitur tamen casus quo quis eorum in familiam defuncti susceptus fuerat, et ut filius habitus; tunc enim ejus curam agere defunctus implicite saltem promiserat, et ad id sese obligaverat.

569. (b) Neque constat obligatio restituendi *creditoribus* defuncti, nisi homicida in particulari casu præviderit et, juxta quosdam, intenderit damnum hujusmodi creditorum. Secus enim, damnum creditoribus illatum sequitur *per accidens*, ita ut homicida non sit vere causa efficax ejusdem (n. 472); accedente autem prævisione ac, juxta quosdam, intentione, jam nihil deest ut homicida sit causa efficax, culpabilis ac injusta damni.

Notandum. Si lethaliter vulneratus sponte ac libere ante mortem, omnia debita homicidæ remittit, hic ex strictâ justitiâ ad restitutionem *probabilius* non tenetur : condonatione enim extinguitur debitum, ex infra dicendis. — Attamen vulneratus, ita agendo caritatem lædit, si ejus cognati sustentatione indigent.

---

[1] *Lacroix*, lib. III, P. II. de Restitutione, n. 309; *S. Alphons.*, n. 631

2° *De restitutione ob duellum.*

570. (A) Qui alterum *provocat ad duellum*, eumque, *vi, metu*, aut *gravibus minis moraliter cogit ad acceptandum*, ac tandem eum occidit aut vulnerat, tenetur ad restitutionem sicut homicida aut vulnerator; nam utitur *injustis mediis* ad consensum extorquendum; qui provocatur, vere invitus est, et invito fit injuria.

(B) Si vero provocatus *sponte acceptet*, et occidatur aut vulneretur, vel a fortiori si provocatus occiderit provocantem, nullus datur jure naturali restitutioni locus; uterque enim libere duellum acceptans, se libere exponit periculo damnum incurrendi : scienti autem ac volenti non fit injuria.

Attamen, si judex civilis damni reparationem injunxerit, ejus sententia in conscientiâ obligat, cum lata fuerit propter bonum publicum, ad alios a duello arcendos.

3° *De restitutione ob stuprum aut fornicationem.*

Non agitur hic nisi de damno temporali, quod oritur præsertim ex *difficultate nubendi* cum personâ ejusdem conditionis, aut ex onere *prolis educandæ*, si quæ concepta fuerit; amissio autem virginitatis est damnum in se irreparabile.

571. **Obligationes erga mulierem seductam vel oppressam.** (A) *Qui vi, vel fraude, honestam mulierem oppressit vel seduxit, omnia damna reparare tenetur exinde secuta.* Nam his utendo mediis, damna hujusmodi injuste, efficaciter ac culpabiliter intulit.

Declaratur : (a) *vi*, aut *fraude;* quo nomine veniunt non solum violenta oppressio, sive in statu vigiliæ, sive in statu somni aut ebrietatis, sed etiam minæ injuste incussæ, importunæ preces superioris, mendacia aut falsæ promissiones, — præsertim matrimonii promissio, — quibus mulier quasi inscia aut invita ad copulam inducitur.

(b) *Mulier honesta*, sive sit virgo, sive sit vidua, dummodo ut casta juxta publicam æstimationem habeatur.

572. (c) *Damna reparare tenetur.* Quod quidem fieri potest aut mulierem *nubendo*[1], — aut eam *dotando*, quo facilius alteri nubat, quamvis deflorata.

[1] Mulier stupratorem, qui nuptias offert, accipere non tenetur, sed libertatem cui vult nubendi servat : tunc stuprator eam dotare debet, juxta communem et veram sententiam.

Prius quidem *consulendum* est, nisi obstet nimia disproportio inter virum et mulierem, aut alia gravis ratio; nec tamen *sub gravi imponendum*, nisi explicita adfuerit matrimonii promissio; — imo etiam in hoc casu urgenda non est hæc obligatio, si matrimonium sit moraliter impossibile propter disparitatem conditionis, odia exinde inter familias oritura, vel alios infelices exitus prudenter prævisos, — si puella ex circumstantiis facile advertere potuerit promissionem esse fictam, aut postea libere condonaverit offensam, sive explicite, sive implicite (v. g. fidem frangendo).

Si seductor puellæ non nubat, congruam dotem ei præbere debet, — aut aliter curare ut nubere possit secundum suam conditionem, — vel, si hæc nubere nequeat, ad ejus sustentationem concurrere. — Ab hoc officio tamen excusatur, si mulier reipsa nullum damnum fortunæ passa fuerit, quia v. g. jam secundum suum statum nupsit, aut religionem ingressa est, vel præmaturâ morte obiit; pariter, si mulier injuriam condonaverit.

573. (B) *Qui puellam libere consentientem defloravit*, vel solum precibus, blanditiis, suasionibus ad peccandum induxit, *stricte non tenetur ad restitutionem ex hoc capite*, nisi postea occultum delictum aliis manifestaverit, vel a judice ad mulctam damnatus fuerit. — Ratio regulæ est quia scienti et volenti non fit injuria.

Si vero rem aliis manifestaverit, eo ipso fit *injustus detractor*, et sub hoc respectu, damna exinde secuta reparare debet. Aliunde, si judex, propter bonum publicum, aliquam reparationem præceperit, hæc sententia in conscientiâ obligat[1].

574. **Obligationes quoad prolem conceptam.** (A) Si quis vi, metu aut aliis injustis mediis mulierem seduxerit, tenetur, si proles nata fuerit, omnes nutritionis ac educationis expensas ferre, quia ipse est injusta, efficax ac culpabilis causa totius damni. Attamen, si pater proli non provideat, mater tenetur, lege *pietatis*, infantem educare; sed seductor omnes expensas quas hæc subiit compensare tenetur.

(B) Si mulier libere consenserit, ambo parentes æquali obligatione tenentur, *in solidum*, prolem educare, quoadusque sibi providere possit; ad hoc enim obligat *pietas* quâ parentes erga liberos tenentur.

(C) Omnino *decet* ut proles coram Ecclesiâ et foro civili agnoscatur, atque *legitima* reddatur, nisi grave obstet incommodum, ne proles infamis et absque hæreditate maneat.

[1] Jure civili *gallico*, ex art. 1382, puella gravida compensationem obtinere potest a seductore. Cfr. *Planiol*, 4e éd., I, n. 1529 sq.

4° *De restitutione ob adulterium.*

575. **Status quæstionis.** Adulterium, præter malitiam fornicationis, importat injuriam alteri conjugi illatam, quæ reparari debet per *satisfactionem*, quando adulterium marito innotuit; si vero secretum remanserit, silentium omnino servandum est, ne jurgia causentur. Si proles ex adulterio nata non fuerit, nullum damnum temporale est reparandum; sed si proles certo nata fuerit *ex adulterio*, adest duplex damnum reparandum : (a) expensæ ad nutriendam et educandam prolem, quas maritus injuste subiit; (b) *portio hæreditatis paternæ*, quâ injuste privantur legitimi filii, eo quod spurius injuste aliquam hæreditatis partem accipiat. — *Probabilius* autem non sunt compensanda damna quæ *per accidens* proveniunt, v. g. ex eo quod consanguinei adulterino quædam donent vel testamento relinquant.

Dixi : si *certo ex adulterio* nata fuerit proles; nam *in dubio*, proles ex legitimo marito nata censetur, juxta illud : *pater est, quem nuptiæ demonstrant.*

576. **Principia.** (A) Si vir *dolo* aut *vi* uxorem alterius carnaliter cognoverit, ipse *solus* tenetur ad omnia damna reparanda, quia solus est causa injusta, efficax et culpabilis damni.

(B) Si vero *uxor libere adulterio consenserit, ambo adulteri* tenentur *in solidum* ad restitutionem damni marito et filiis legitimis illati; uterque enim est causa injusta, efficax ac culpabilis hujus damni.

577. **Corollaria.** (a) Aliquoties mulier *adultera sola* tenetur ad reparanda damna quæ ratione *hæreditatis* contingunt; videlicet si facile potuisset hæc damna vitare, prolem adulterinam extra familiam alendo, v. g. in orphanotrophio, — et adulter fecerit quidquid potuit ad hoc obtinendum; ita enim agendo, causam damni a se positam sufficienter retractavit; et sola adultera, hoc medium recusando, est causa efficax damni quoad hæreditatis divisionem. Hoc autem raro verificatur, cum in praxi valde difficile sit prolem extra familiam educare, quin suspiciones oriantur.

578. (b) Si uxor carnale commercium habuerit cum *duobus* adulteris, tempore ad conceptionem apto, et *dubitetur quisnam* e duobus sit pater prolis adulterinæ, *controvertitur* utrum ambo ad restitutionem teneantur : — juxta quosdam, neuter tenetur, quia nemo ad reparationem damni obligatur, nisi certo moraliter constet eum esse ejusdem causam efficacem; atqui de neutro res certo moraliter

constat. *Probabilius* tamen uterque tenetur in solidum aut saltem *pro ratâ parte dubii;* nam uterque posuit causam *ex se aptam* ad damnum causandum, et si paternitas est dubia, uterque ad hanc incertitudinem efficiendam cooperavit; proindeque a restitutione excusari nequit, propter hanc incertitudinem.

579. **De modo restituendi.** Valde difficile est restituere in hoc casu, cum ex restitutione oriri possint suspiciones de adulterio commisso, quæ pacis familiam turbarent. Hinc omnino prudens esse debet confessarius hâc de re.

(A) Plerumque mulier adultera non tenetur crimen suum manifestare ad vitanda damna ex eo secutura; talis revelatio generatim fieri nequit absque periculo incurrendi odium mariti, discordias, divortium et gravem infamiam, non solum sibi, sed toti familiæ; porro hæc omnia sunt multo graviora incommoda quam damna fortunæ, ideoque dispensant a restitutione, si aliter fieri nequeat.

(B) Insuper *filius non tenetur credere matri suæ* ortum suum adulterinum manifestanti, nisi ex circumstantiis ut adminiculis hoc testimonium certitudinem pariat, v. g. si probetur patrem absentem fuisse tempore conceptionis. Si vero res certo constet, nequit in conscientiâ paternam hæreditatem retinere.

(C) Si possibile sit prolem adulterinam in *brephotrophio* educare, quin oriantur suspiciones, id sane præstandum est, cum ita educationis expensæ valde limitentur ac vitetur hæreditatis divisio.

Secus, mulier adultera restituere conabitur, plus donando, e propriis bonis, filiis legitimis quam spurio, sumptus minuendo, diligentius laborando et fructus laboris filiis legitimis dando. — Vir autem adulterus restituere potest aliquid filiis legitimis donando, sive inter vivos, sive per testamentum, secundum æstimationem viri prudentis.

II. De restitutione quoad bona animi.

Bona animi, de quibus difficultas esse potest, sunt præsertim *fama* et *honor.*

1° *De restitutione famæ.*

580. *Principium :* **Qui injuste alterius famam læsit, sive calumniis sive detractionibus, ex justitiâ tenetur eam restituere, simulque omnia damna reparare, quæ efficaciter et culpabiliter ex diffamatione secuta sunt.**

Etenim quicumque scienter et volenter jus strictum violat alterius, tenetur illud reparare; atqui injustâ detractione aut calumniâ jus strictum ad famam violatur, ut supra (n. 377) dictum est; præterea sæpe, famam lædendo, eo ipso bona fortunæ læduntur; ita negotiator, medicus, advocatus, etc., famam amittendo, damna temporalia eo ipso patientur:

ergo etiam ad hujusmodi damnorum reparationem tenetur injustus diffamator.

Obligatio famam restituendi est *personalis*, ideoque solum diffamantem spectat; obligatio autem damna temporalia reparandi est *realis*, proindeque ad *hæredes* transit, non tamen ultra vires hæreditatis. — Multi tamen hanc ignorant, et sæpe in bonâ fide relinquendi sunt, ne forte formalem injustitiam committant.

581. **Corollaria.** (a) Qui *graviter* peccavit alium diffamando, famam resarcire tenetur etiam cum gravi suo incommodo; obligatio enim gravis ligat cum incommodo proportionate gravi. Si quis autem, non ex gravi culpâ, sed ex inadvertentiâ aut imprudentiâ famam alterius læserit, tenetur famam et damnum resarcire, sed non cum magno incommodo.

(b) Fieri potest ut *levis* famæ læsio *grave* damnum in bonis fortunæ inducat, v. g. si quis secretarii munus amittat, quia ut garrulus exhibetur : tunc gravis adest obligatio grave damnum temporale reparandi, si prævisum fuerit.

(e) Si *tota culpa* non ex loquentis, sed ex audientium parte oriatur, qui ejus verba sinistre intellexerunt, detractor non ex justitiâ, sed solum ex caritate errorem corrigere debet.

582. **Modus reparandi famam.** (A) Modus diversus est prout injuria fuit *calumnia*, vel *detractio simplex*.

(a) Si agitur de *calumniâ*, hæc aperte retractanda est, etiam cum jacturâ propriæ famæ, nisi efficaciter fama aliter reparari possit, dicendo v. g. se errâsse vel deceptum fuisse : innocens enim jus ad famam habet potiusquam calumniator.

(b) Si de *simplici detractione* agitur, difficultas sane crescit, cum crimen injuste manifestatum sit verum; reparatio fieri potest tamen duplici modo : *directe*, dicendo se deceptum fuisse, male et injuste locutum fuisse; imo, juxta quosdam, diffamator dicere potest se *falsum* dixisse, utendo restrictione mentali; quod tamen negat *Billuart*, et quidem merito, cum talis loquendi modus sit mendacium; — *indirecte*, laudando et honorifice tractando eum qui diffamatus est, ejusque vitia excusando; quod sæpe efficacius est quam quælibet restrictio mentalis.

583. (B) Si *diffamatio publica* fuerit, reparatio debet eodem modo publica esse, in quantum fieri potest : hinc, —

(a) Diffamator tenetur famam proximi læsam restituere non solum coram auditoribus immediatis, sed etiam coram mediatis, quando prævidit audientes hanc diffamationem evulgaturos esse; sed, cum sæpe directa reparatio sit difficilis, tunc sufficit auditores hortari ut sese retractent coram eis quibus hoc manifestârunt.

(b) Si diffamatio fuerit *in scriptis*, generatim debet etiam reparatio *in scriptis* fieri.

584. **Causæ excusantes a restitutione famæ.** Haud raro dantur causæ quæ a restitutione famæ excusent, videlicet : —

(A) *Si diffamatio non fuerit efficax*, quia v. g. auditores detrahenti fidem non præstiterunt, — aut alius, detrahentem corrigendo, malum effectum impedivit; — aut si *infamia jam sublata est*, v. g. quia falsitas calumniæ publice agnita fuit, aut decursu temporis oblivione deleta : tunc enim sedulo cavendum est ne, per inopportunam retractationem, reviviscat diffamatio.

(B) *Si reparatio sit physice aut moraliter impossibilis;* v. g. si detractionis auditores ignoti sint, vel adiri nequeant; si delictum aliâ viâ jam publicum evaserit; aut fama aliena reparari non possit sine damno proprio *longe graviori.*

(C) *Si læsus injuriam condonaverit*, sive expresse, sive tacite, dummodo potestatem habeat condonandi, et aliunde bonum publicum non obstet; nam si ageretur de magistratu aut sacerdote, qui bono nomine indiget ad munus suum exercendum, condonatio fieri nequit. — Ad condonationem accedit *compensatio*, quando videlicet diffamatus ipse famam detrahentis læsit, nec vult injuriam reparare : tunc enim reparatio differri potest donec alter famam resarcire paratus sit.

2° *De restitutione honoris.*

585. (A) *Principium :* **Qui honorem alicui debitum injuste læsit, tenetur ipsi restituere honorem ac damna efficaciter et culpabiliter exinde secuta.** — Nam jus strictum ad honorem sicut ad famam habemus; ideoque violatio hujus juris reparari debet.

Hoc *certum est* quando contumelia fuit aliquo modo *publica*, v. g. quando quis, coram duobus vel tribus, colaphis cæsus est; et *communiter* admittitur etiam quando contumelia fuit *occulta;* nam etiam tunc violatur jus ad honorem, ex dictis supra, n. 398.

586. (B) **Modus honorem reparandi.** Requiritur et sufficit illa honoris significatio, quæ, omnibus circumstantiis inspectis, ac gravitate injuriæ, necnon consuetudinibus locorum apta sit, judicio viri prudentis, ad reparandum damnum illatum. Hinc : —

(a) Quando *superior subditum* offendit, raro tenetur ad veniam ab inferiori petendam, sed plerumque sufficit amica salutatio, vel aliud benevolentiæ signum.

(b) Si offensio fit inter *æquales*, — vel signa honoris solito majora læso exhibeantur, si injuria non sit gravis; vel, si sit gravior, venia petatur.

(c) Si *inferior superiori* contumeliam intendit, generatim humilis veniæ deprecatio requiritur.

III. De restitutione ob impeditam consecutionem alicujus boni[1].

Triplex distingui potest hypothesis, prout ille qui a bono consequendo impeditur, jus strictum habet ad illud bonum, — vel solum facultatem et spem legitimam, — aut hujusmodi bono indignus est.

587. 1° Qui alium *quocumque modo impedit a consecutione alicujus boni* ad quod *jus strictum* habet, sive in re sive ad rem, veram *injustitiam* committit, et *ad restitutionem* tenetur damno illato proportionatam.

Ita v. g. si advocatus creditorem impediat quominus solutionem debiti obtineat; si quis patrem precibus, suasionibus aliisve mediis inducit ut filium privet legitimâ hæreditatis parte ad quam ex lege civili jus strictum habet.

588. 2° Si agatur de bonis ad quæ consequenda *non habetur jus strictum*, sed solum *legitima potestas et spes fundata*, distinguendum est : (a) qui *mediis utitur injustis*, vi, metu, fraude, calumniis, etc. injuriam committit, et ad restitutionem tenetur, quia quisque jus strictum habet ne *injuste* impediatur a consequendo bono quod legitime acquirere potest.

Ita v. g. qui fraude impedit ne avunculus in gratiam nepotis testamentum condat; — qui calumniis divitem prohibet quominus tali pauperi eleemosynas largiatur; — qui, famulum diffamando, eum arcet a servitio quod merito sperabat; — mercator, qui ut suas merces vendat, aliorum merces mendaciis deprimit, aut eorum interceptis litteris, suppeditat merces quæ ab his petebantur, etc.

(b) Qui vero mediis *minime injustis* utitur, sed solum precibus, obsequiis, suasionibus, etc., non peccat contra justitiam, nec ad restitutionem tenetur; id enim faciendo, jure suo utitur.

---

[1] *Lugo*, disp. XVIII, n. 90-113; *Sporer-Bierb.*, II, tr. IV, n. 242-260; *S. Alphons.*, n. 582-588; *Noldin*, n. 421.

Ita v. g. qui testatorem *precibus* inducit ne hæreditatem relinquat tali hæredi non necessario, sed potius alii magis sibi dilecto; qui *suasionibus* episcopum movet ut beneficium aut munus ecclesiasticum non conferat tali sacerdoti, — digniori quidem, sed jus ad illud minime habenti, — sed potius alteri minus digno.

589. 3° Si quis alterum impediat a *consecutione boni*, *quo hic est indignus*, injustitiam non agit, *neque ad restitutionem tenetur*, quia indignus nullum jus habet ad illud bonum, sed e contra ab eo arceri debet, ob bonum publicum.

Ita qui superioribus detegunt occulta alicujus delicta, ne munus ipsi conferatur, ad quod ineptus est; — mulier quæ prodigum maritum avertit a donatione faciendâ alicui qui seipsum pauperem fingit.

590. *Corollaria.* 1° Qui se fingunt esse pauperes, dum revera non sunt, et ita copiosas obtinent eleemosynas, *injuste* a donatoribus pecuniam extorquent, et restituere debent ipsis donatoribus qui decepti sunt, si commode fieri possit, aut aliis pauperibus piisve operibus, secundum præsumptam donatorum intentionem. —

Si vero pauperes sint, et solummodo paulo *pauperiores* quam revera sunt se finxerint, ad restitutionem non tenentur, cum hic modus agendi plerumque a divitibus intelligatur, nec substantialem errorem inducat.

Quod de pauperibus dictum est, applicari potest iis omnibus qui, sub ementito titulo, munera, pecunias aut legata extorquent.

2° Si damnum respicit jus *ad rem* vel spem legitimam, restituendum est juxta prudentûm æstimationem.

IV. De restitutione propter tributa defraudata[1].

Quo res melius intelligatur, pauca de notione et obligatione tributorum prænotanda sunt.

1° *Notio tributorum et conditiones ut hæc justa sint.*

591. (A) Tributa, seu vectigalia sunt quæcumque cives solvere tenentur ad communia reipublicæ onera sublevanda. — Varia sunt, sed communius in *directa* et *indirecta* distinguuntur : *priora* ea sunt quæ immediate et primario *personas* afficiunt propter bona quæ possident, immobilia vel mobilia, vel artes aut negotia quæ exercent. *Indirecta* autem censentur ea quæ immediate ac prima-

[1] De tributis, præter theologos, vide *œconomistas*, v. g. *P. Leroy-Beaulieu*, Traité d'Economie Politique, Paris, 1896, t. IV, p. 736-799; *P. Cauwès*, Cours d'Econ. Politique, Paris, 1893, t. IV, n. 1216-1290; *C. Gide*, Principes d'Econ. Polit., Paris, 1903, p. 611-634; *R. Ely*, Taxation in American States and Cities, New York, 1818; *Seligman*, Essays on Taxation, New York, 1895; *id.* Progressive Taxation.

rio res ipsas afficiunt, et mediate tantum personas, qualia sunt ea quæ colliguntur occasione successionis, transvectionis, fabricationis, etc. Hæc est communis distinctio; quandoque tamen leges civiles, in variis regionibus, non eodem modo intelligunt hanc tributorum divisionem.

(B) Jamvero, ut tributa *justa* sint, triplex præsertim requiritur conditio : (a) ut a *legitimâ et competenti auctoritate* imponantur, nationali, provinciali aut municipali; (b) propter *justam causam*, videlicet reipublicæ utilitatem aut necessitatem; proindeque ex hoc capite, excluduntur tributa imposita propter expensas inutiles aut a fortiori nocivas[1]; (c) *servatâ debitâ proportione* ad cujusque facultates, ita ut qui ditiores sunt ac beneficia civilis administrationis magis percipiunt, majora pariter onera portent.

2° *Obligatio solvendi tributa in conscientiâ.*

592. Duplex hâc de re datur sententia : alii enim dicunt leges tributorum esse *mere pœnales*, et obligare tantum ad solvendum *vel tributum*, *vel mulctam* quæ fraudantibus imponitur : hodie enim civiles legislatores, implicite saltem, declarant se hanc obligationem nolle imponere in conscientiâ; aliunde ita intelliguntur leges a plerisque civibus, qui revera nullius peccati conscii sunt, quando tributa effugerunt[2]. Probabilior tamen sententia, cui adhæremus, tenet hujusmodi leges, quando cæteroquin justæ sunt, vere obligare in conscientiâ.

593. **Principium** : *Leges tributorum, quando justæ sunt, per se in conscientiâ obligant, directe quidem ex justitiâ sociali, sed indirecte ex justitiâ commutativâ, postquam quota pars legitime determinata est.* Ita probabilius[3].

Probatur. (A) In *Evangeliis*, res quidem non explicite declaratur, sed ut consentanea Christi doctrinæ ejusque rationi agendi exhibetur. Cum enim Pharisæi et Herodiani ab eo quærerent utrum liceret censum dare Cæsari,

[1] In modernis societatibus quædam esse hujusmodi tributa sapientes œconomistæ fatentur.

[2] Ita v. g. *Ball. P.*, n. 327; *Crolly*, III, n. 1010-1023; *Berardi*, III, n. 413; *Génicot*, n. 574; *Noldin*, n. 466.

[3] *Bouquillon*, Theol. Moralis fundamentalis, Parisiis, 1903, n. 227-229; *Marres*, De justitiâ, I, 196-197, 199-209; *Waffelaert*, II, 421.

respondit[1] : " Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei, Deo." Quod docebat, jam exemplo firmaverat; nam paulo antea, Petro jusserat tributum solvere[2]. — Eamdem doctrinam *S. Paulus* clare inculcat[3] : " Ideo enim et *tributa* præstatis; ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum servientes. *Reddite ergo omnibus debita : cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal.*"

594. (B) *Ratione* probatur. Cives enim in conscientiâ ea præstare tenentur quæ necessaria sunt ad societatem tuendam ac præservandam, cum homines nati sint ad vivendum in societate; atqui societas plerumque servari nequit, nisi solvantur expensæ necessariæ ad bonum ordinem servandum, et patriam contra hostes tuendam; — aliunde, nisi cives teneantur in conscientiâ has expensas solvere, finis intentus non facile obtinebitur; nam via aperietur innumeris fraudibus et dolis, cum maximo ærarii et morum detrimento; honesti ac simplices plus æquo, dum improbi ac dolosi minus, solvent; ditiores, non secundum vires ac facultates suas, sed pro arbitrio suo, taxas persolvent, cum maximam partem bonorum suorum celare possint; et sic inæqualitas ac injustitia prævalebit, cum maximo totius societatis detrimento.

Hæc igitur obligatio ex justitiâ non solum legali, sed etiam commutativâ oritur; nam, cum Status determinaverit summam pecuniæ quæ ad communes expensas necessaria est, si quidam cives fraudulenter suæ obligationi non satisfaciant, eo ipso aliis graviora imponuntur onera, ideoque hi solvere debent non solum tributorum partem quæ ipsorum fortunæ proportionatur, sed etiam partem quæ a fraudantibus non solvitur.

595. **Declaratur.** (a) Dictum est *per se*, quatenus videlicet legislator potestatem habet subditos obligandi in conscientiâ, et revera generatim intendit eos ita obligare; unde, si ex adjunctis pateat talem non fuisse legislatoris mentem, et legem a maximâ populi parte ut mere pœnalem intelligi, ita ut etiam timorati fraudibus utantur quoties mulctam avadere possunt, *per accidens* lex non ligat in conscientiâ. Pariter *consuetudo* efficere potest ut lex, quæ antea vim obligatoriam habebat ex ipsâ intentione superioris, postea mere

[1] *Matt.*, XXII, 21. — [2] *Matt.*, XVII, 23-26. — [3] *Rom.*, XIII, 6-7.

pœnalis evadat. — Id sane dolendum est, quia, dum probi integre solvunt tributa, minus honesti nonnisi partialiter debitis suis satisfaciunt, et paulatim injustitia prævalet; unde etiam fit ut timorati anxietatibus laborent.

(b) *Postquam quota pars legitime determinata est;* hodie enim lex tributorum non obligat subditos, nisi legitimâ auctoritate quota solvenda determinata fuit : tunc enim tantum, juxta leges, generale officium solvendi tributa transit in obligationem strictam, quæ actione civili peti potest. De variis autem modis quibus illa determinatio legaliter fiat, vide variarum gentium leges. Quo facilius quota pars solvenda determinetur, leges imperant ut vel cives ipsi suarum rerum valorem declarent, vel fisci officiales (*répartiteurs*), aut magistratus rem investigent. Jamvero cives ex obedientiâ legali tenentur res tributo subjectas declarare, in quantum *legitima consuetudo* has leges interpretatur; hinc, si mitior interpretatio legum communi consuetudine in usu sit, scientibus ac tacentibus legislatoribus, hæc sane in conscientiâ admitti potest. Dixi ex *obedientiâ*, non ex justitiâ; attamen, si quis mendaciis aut fraudibus violaverit legem hâc de re, indirecte ad restitutionem teneri potest, quatenus causa fuit cur fiscus taxam lege statutam percipere non potuerit.

3° *Conclusiones practicæ quoad tributorum restitutionem.*

596. (A) Juxta omnes, *tributorum exactores* ad restitutionem tenentur, quando fraudantibus scienter ac volenter favent, cum *ex officio* id prohibere debeant. — Pariter qui corrumpunt exactores, ne isti tributa exigant quæ vere debentur, aut vi vel metu impediunt quominus de rebus tributo obnoxiis inquirant : tunc enim cooperatores efficiuntur exactorum in re injustâ. Constat ex dictis supra, nn. 494, 512.

(B) Qui defraudandis vectigalibus *ex habitu*, et quasi *ex arte*, operam dant, graviter peccant, tum quia se gravi exponunt periculo, tum quia ad defensionem etiam cruentam contra custodes vectigalium animo parantur. — Insuper, juxta *opinionem* quam exposuimus, injustitiæ rei sunt, et ad restituendum tenentur, præsertim si ditiores ex hoc evaserint.

597. (C) In regionibus in quibus lex tributorum ut in conscientiâ obligans habetur, ac probi cives *taxas* fideliter solvere solent, ad restitutionem tenentur, juxta *opinionem* superius expositam, qui fraudibus utuntur ad eas non solvendas : injuria enim fit sive Statui aut Municipio, sive aliis civibus qui ex hoc capite majora onera ferre debent. — Ubi vero *consuetudo* prævaluit declarandi bona sive mobilia sive immobilia *multum infra rerum valorem* proin-

deque minores taxas solvere, probi cogi non possunt, sub onere restitutionis, ad integrum valorem declarandum : secus, plus æquo solverent. Quod præsertim valet ubi tributa nimis onerosa imponuntur, multæque fiunt inutiles expensæ.

598. (D) Ad legem militarem quod spectat, hæc statuenda videntur : (a) Qui medicos *muneribus* corrumpunt, ut ab eis inepti declarentur ad militiam, dum revera habiles sunt, ad restitutionem tenentur erga eos qui, ipsorum loco, ad militiam vocati sunt, ubi videlicet determinatus numerus assumitur; ita enim injustæ actioni medicorum cooperantur, qui *ex officio* aptos declarare debent eos qui revera tales sunt. — Secus autem, si solum eorum *benevolentiam* captare student, ut in *dubio* de ipsorum idoneitate, ipsis faveant.

(b) Quando vocati ad militiam mutilatione, fictis morbis aut mendaciis, a militiâ se subtrahunt, peccant quidem contra obedientiam auctoritati legitimæ debitam; sed quæstio est utrum ad restitutionem teneantur. Jamvero, ubi *omnes* ad militiam vocantur, nullius civis jura violant, nec proinde ad restitutionem cogi possunt; ubi vero *determinatus numerus* assumitur, putamus, juxta principia superius exposita, eos ad restitutionem teneri erga eos qui, ipsorum loco, militiæ adscripti sunt, quia vere sunt causa efficax hujus damni. Nonnulli tamen *probabiliter* docent eos ad nihil teneri, quia sunt quidem *occasio* cur alii assumantur, sed non causa : causa vere efficax est ipsa lex conscriptionis. Quod argumentum nobis debile videtur; nam qui ita se militiæ subtrahunt causa sunt efficax cur lex aliis applicetur, qui secus a militari servitio exempti fuissent.

(c) Quidquid sit, ii qui lege naturali (v. g. propter morbum), aut lege ecclesiasticâ a militiâ immunes sunt, non peccant dum licitis utuntur mediis ad legem evadendam, nec ad restitutionem tenentur erga eos qui, ipsorum loco, militiæ adscribuntur; ita enim agendo, jure suo utuntur. — Aliunde *bona fides* sæpe excusat.

Art. III. De causis a restitutione excusantibus[1].

599. Post dicta de obligatione, radicibus et circumstantiis restitutionis, inquirendum manet utrum et quænam causæ a restitutione excusent. Quædam vero *ad tempus*, aliæ autem *in perpetuum* excusant : de quibus seorsim dicendum.

[1] *Lessius*, lib. II, cap. 16; *Sayrus*, lib. X, tr. V. cap. 6; Lugo, disp. XXI; *Billuart*, diss. VIII, art. XX; *Sporer-Bierb.*, t. II, tr. IV, n. 511-568; *S. Alphons.*. n. 696-706; *Carrière*, n. 1267-1300; *Ball. P.*, n. 527-550; *Lehmk.*, n. 1038-1044; *Génicot*, n. 557-559; *Noldin*, n. 504-512.

§ I. De causis ad tempus excusantibus.

Causæ quæ *ad tempus* a restitutione excusant, ad duo capita referuntur : *impotentiam* et *damnum* creditori vel tertiæ personæ ex restitutione secuturum.

I. De impotentiâ, quatenus a restitutione excusat.

Impotentia duplex est : *physica* seu *absoluta*, et *moralis*.

600. 1° **Principia.** (A) *Impossibilitas physica seu absoluta*, — quæ in eo consistit ut debitor nihil habeat unde restituat, quin ad extremam necessitatem se reducat, — *certo a restitutione excusat, quamdiu durat;* nam ad impossibile nemo tenetur, et in casu extremæ necessitatis, quisque potest surripere, et *a fortiori* servare ea quæ necessaria sunt ad hanc necessitatem sublevandam; dominus, in hoc casu, restitutionis dilationi non rationabiliter obstaret.

(B) *Impossibilitas moralis*, — quando quis scilicet restituere nequit absque gravi damno sive proprio sive familiæ, — *excusat a restitutione, quamdiu durat*, nisi ex dilatione dominus similem patiatur necessitatem. — Etenim lex non obligat cum tanto incommodo; aliunde dominus non est rationabiliter invitus, quando vult restitutionem statim fieri, quæ tantum damnum proximo illatura est. — Attamen, si tum dominus, tum debitor in eâdem necessitate gravi versantur, melior esse debet conditio domini, quum jus habeat ad usum rei, dum debitor tale jus non habeat. — Si vero debitor, restituendo, in extremam aut quasi extremam necessitatem incideret, dum creditor est solum in gravi, restitutio differri potest.

601. 2° **Corollaria.** (A) Si debitor restituere nequeat quin a *proprio statu* excidat *juste* acquisito, restitutionem differre potest; ita mercatores, magistratus, etc. qui, statim debita solvendo, negotium vel officium amitterent. Quod *probabiliter* extenditur ad eos qui propriâ culpâ, ludo, ebrietate, hanc necessitatem incurrerunt. His tamen omnibus obligatio incumbit suas expensas minuendi et diligenter laborandi, ut quamprimum restituere valeant.

Quod privilegium non extenditur ad eos qui, juxta publicam æstimationem, statum suum *injuste* acquisierunt, v. g. rapinâ aut

supposito testamento : hi enim, statim restituendo, non a statu suo excidunt, sed potius ad pristinum statum revertuntur.

602. (B) Si debitor statim restituere non valeat, quin *magnum damnum* patiatur in bonis *juste* acquisitis, v. g. quin vendat possessiones suas multo minori pretio quam valent, — aut quin se privet instrumento ad laborandum necessario, etc., potest restitutionem differre [1].

(C) Idem dici debet, si debitor non possit *statim* restituere sine gravi damno in bonis altioris ordinis, sive corporis, sive animæ; quia videlicet privaret se pecuniâ ad sanitatem recuperandam necessariâ, aut se vel quædam familiæ membra periculo peccandi exponeret.

603. (D) Quâ occasione quæritur utrum *gravatus ære alieno possit religionem ingredi*, antequam restituerit? — Juxta principia superius exposita, potest quidem religionem ingredi, si secus in gravi periculo versetur animam perdendi; sed, etiam post ingressum in religionem, ea omnia agere debet, suo statui convenientia, ut lucretur quæ necessaria sunt ad debita solvenda. Quum autem, nostris diebus, multa sint incommoda in accipiendis hujusmodi debitoribus, Prælati eos admittere non debent : melius est enim ut hi strenue laborando prius debita solvant; posteaque absque dedecore religionem ingrediantur.

Cæteroquin *Sixtus V* prohibuit ne qui, propriâ culpâ, debita contraxerant, religionem ingrederentur, eorumque professionem irritam decrevit; *Clemens VIII* hanc constitutionem abrogavit quoad nullitatem professionis, sed non quoad ipsam prohibitionem; ex *Codice*, ære alieno gravati, qui solvendo pares non sint, *illicite*, sed valide ad novitiatum admittuntur [2].

604. (E) Quando debitor, in his variis casibus, restitutionem distulit, teneturne compensare lucrum cessans vel damnum emergens quod exinde passus est creditor? Controvertitur inter theologos; ad rem æque solvendam, distinguendum est :

(a) Debitor *ex delicto*, id est possessor malæ fidei, vel in-

---

[1] Hinc in plerisque regionibus *opifices* cogi nequeunt ad vendenda instrumenta suæ arti necessaria; et in quibusdam, domus paterna alienari nequit ad solvenda debita, nonnisi sub conditionibus omnino specialibus. Ita, 12 jul. 1909, in Galliâ promulgata est lex " *sur la constitution d'un bien de famille insaisissable* ", cujus textum invenies p. 224b*.

[2] *Sixtus V*, Constit. *Cum de omnibus*, 26 nov. 1587, *Bullar. Roman.*, t. IV, part. IV, p. 371-372; *Clemens VIII*, Constit. *In supremâ*, 2 apr. 1602. ibid., t. V, part. II, p. 410; *Codex*, c. 542, 2°.

justus damnificator hæc omnia compensare debet, quia tenetur de damno injuste illato; atqui, etiamsi ex justâ ratione restitutionem distulerit, *culpabilis fuit in causâ*, cum jam antea restituere debuisset.

(b) Debitor autem *bonæ fidei* ad compensationem non tenetur juxta multos, dummodo non sit in morâ culpabili : non est enim causa injusta et culpabilis hujus damni. Quod tamen hodie accipi nequit sine restrictionibus. Nam, statim ac novit rem non esse suam, fructus naturales legitime percipere non poterat, nisi eâ conditione ut eos domino redderet, ideoque auctarium legale solvere debet. Præterea, si *præviderit* dominum quædam damna passurum esse ex dilatione, nobis videtur eum non potuisse rem servare, nisi eâ conditione ut hæc damna resarciret, statim ac sine gravi incommodo id præstare posset; — si vero nil præviderit, ex hoc capite non tenetur ad restitutionem.

II. De damno creditoris aut alterius personæ, quatenus a restitutione excusat.

605. Si ex immediatâ restitutione grave damnum, spirituale aut temporale, immineat ipsi creditori vel alteri personæ, debitor potest, et quandoque ex caritate debet, restitutionem differre. Tunc enim creditor non censetur rationabiliter invitus, et aliunde *generatim* ex caritate tenemur damnum proximi impedire, quando *commode* fieri potest[1].

Ita differri potest restitutio, si prævideatur dominum re suâ abusurum ad ebrietati vel libidini indulgendum, aut ad aliquem innocentem vulnerandum aut occidendum. Sed ad hoc requiritur ut dilatio tanquam *efficax* prævideatur : si enim nullo modo malum effectum impedire possit, v. g. quia creditor aliis mediis utetur ad peccandum aut aliis nocendum, jam nulla est ratio restitutionem differendi.

§ II. De causis a restitutione excusantibus in perpetuum.

Præcipuæ causæ quæ obligationem restituendi exstinguunt, sunt : *condonatio*, *compensatio*, *donatio*, *sententia judicis* et *compositio* a S. Sede concessa.

[1] Hinc, si dilatio grave damnum debitori inferat, quia v. g. creditor ut injustitiæ reum debitorem coram judicibus prosecuturus est, potest, quin caritatem lædat, statim restituere.

606. 1° *Condonatio*, sive expressa, sive tacita, id est remissio debiti a creditore facta, dummodo tamen quibusdam sit vestita conditionibus, videlicet : (a) omnino *libera*, id est ab omni errore, fraude, metu aut vi immunis; hinc non valet condonatio, si creditor errat aut decipitur circa quantitatem debiti, putans illud multo minus esse quam revera est, — si debitor comminatione utitur aut multo pauperiorem se fingit quam reipsa est; (b) ut fiat ab eo qui condonandi potestatem habet, id est qui bona sua donare potest, juxta ea quæ trademus ubi de capacitate donandi.

Jure *naturali*, condonatio *expressa* aut *implicita*, seu *tacita* esse potest, v. g. debiti chirographum delendo; non autem *facile præsumi* potest. Attamen in quibusdam casibus, merito præsumitur, quando *positivum* ac *solidum* adest fundamentum; ita *filiifamilias* generatim parentum condonationem præsumere valent, quando agitur de pecuniæ summâ, quæ non est valde magna, et jam expensa fuit; idem valet de *uxoribus*.

Jure *gallico*, condonatio præsumitur quando creditor debitori remittit chirographum unde probetur debitum. *Ex se* nulla specialis *forma* ad condonationem requiritur; sed ad *gratuitam* condonationem desiderantur conditiones necessariæ ad ipsam donationem; si fit per *testamentum*, essentiales testamenti formæ servari debent.

607. 2° *Compensatio*, quâ debitum utrinque æquale extinguitur, dummodo utrumque sit certum et ex strictâ justitiâ.

Sæpe etiam lege *civili* exigitur ut fiat in eodem genere bonorum. — Huic accedit *solutio creditori creditoris facta*, quæ legitima est, quando fit ex rationabili causâ; videlicet si creditor solutionem debiti obtinere nequeat, *potest* petere a *creditore sui debitoris* ut velit ipse debitum solvere; ita Paulus centum nummos debet Petro, dum Joannes centum et quinquaginta Paulo debet; Petrus a Joanne petere *potest* solutionem centum nummorum, et ita Joannes nonnisi quinquaginta Paulo debebit. — Quæ tamen facultas in variis regionibus lege *civili* restringitur.[1]

608. 3° *Donatio rei æquivalentis creditori facta;* quando videlicet Caius, qui Titio debet quinquaginta nummos, ei dat rem ejusdem pretii, quam Titius acceptat, dummodo tamen intentionem saltem implicitam habeat debitum solvendi, non autem donationem faciendi, ut jam supra (n. 562) notatum est.

[1] Quoad *Galliam*, cfr. *C. civ.*, a. 1242, 1291; *C. procéd. civ.*, a. 557, 580, 581; *Planiol*, II, n. 567 sq.; 456 sq.

609. 4° *Sententia declaratoria judicis* in materiâ *dubiâ;* quando videlicet dubitatur utrum quædam res alicui debeatur, judex civilis dubium solvere potest, et bonum publicum postulat ut huic sententiæ partes in conscientiâ adhæreant. — Si tamen postea detegatur sententiam fuisse *objective* injustam, — quia v. g. novus titulus hucusque incognitus detegitur, — certo licebit læsæ parti ea repetere quæ jam soluta fuerant, sive judicialiter, sive alio legitimo modo.

610. 5° *Compositio*, seu debiti remissio a S. Pontifice concessa, sive directe, sive per Sacras Congregationes. Quæ quidem fieri potest pro debitis *temporalibus incertis*, et pro *bonis ecclesiasticis.*

(A) Quando dominus, cui restitutio facienda est, ignotus omnino manet, etiam post diligentem inquisitionem, regulariter possessor *malæ fidei* rem debitam piis causis dare deberet. Sed quandoque evenit ut debitor totum restituere non sine magno incommodo valeat; tunc recursus fieri potest ad *S. Pontificem*, mediante *S. Pœnitentiariâ* aut *Datariâ.* Jamvero S. Pontifex condonationem ita facere solet, ut aliquam debiti partem causis piis applicandam esse decernat, et aliam debitori concedat. Quod quidem rationi consentaneum est : vi enim supremæ quâ pollet potestatis, id omne facere potest quod saluti animarum vere utile est; atqui, quando de bonis incertis agitur, sæpe ad conscientiæ tranquillitatem expedit ut quædam fiat compositio : hæc enim prodest debitori, qui, omissâ restitutione, in malâ fide versaretur, — necnon piis causis, quæ partem debiti accipiunt, dum secus nil forsan accepissent.

Quid autem, *si postea verus dominus comparuerit?* Nulla est difficultas, si tempus ad præscriptionem jam elapsum fuerit, prout plerumque continget de rebus mobilibus. Si vero tempus elapsum non fuerit, debitor *in conscientiâ* non tenetur id restituere quod *bonâ fide* pauperibus dedit, nisi post sententiam judicis civilis; imo, juxta multos, non tenetur, ante sententiam judicis, id reddere quod S. Pontifex ex justâ causâ condonaverat; hic enim, in casu dubii, jus habet dominium transferendi ab uno ad alium, sicut ipsa potestas civilis; melius est tamen hanc partem domino reddere, etiam ante judicis sententiam, si absque gravi incommodo fieri possit.

(B) Quoad bona *ecclesiastica usurpata* vel *illegitime detenta*, S. Pontifex, vi alti dominii, ex justâ causâ de facto ea pluries condonavit præsertim Guberniis. Ex Indulto, 21 sept. 1907, Ordinarii Galliæ possunt ad æquam compositionem admittere emptores bonorum ecclesiasticorum vel alios illegitimos detentores de consensu eorum qui causas pias canonice repræsentant et aliorum interesse habentium.

Pars Altera.

DE CONTRACTIBUS.

611. Contractus nihil aliud est nisi unus e modis varia jura acquirendi: primum quidem homo *res nullius* occupat; postea autem *labore* novas res producit quas legitime suas facit; cum vero omnia, quæ sibi necessaria aut utilia sunt, propriâ arte facere non valeat, ab aliis eadem comparare satagit, videlicet permutatione, venditione, locatione, uno verbo, pactis seu contractibus.

Contractuum origo proinde ex ipsâ *sociali naturâ* hominis repetenda est; cum enim homo ad societatem natus sit, eo ipso tendit non solum ad vivendum, sed etiam ad *paciscendum* cum aliis mortalibus: ipsius scilicet vires valde limitatæ sunt et mox intelligit se non posse simul agriculturæ, pastorali vitæ, variisque mechanicis artibus operam dare; imo, etiamsi posset, id non expedire; nam *uni* tantum arti vacando, peritior in eâdem fit, ac multo plura eaque perfectiora producit: *divisione laboris*, ut aiunt, in immensum crescunt res artefactæ. Si vero res unius et *ejusdem generis* solum fabricetur, plures habebit quam sibi necessariæ sunt; aliunde multis indiget quas proprio labore sibi acquirere nequit; necesse est igitur ut cum aliis *paciscendo* eas assequatur.[1]

612. Ad hanc materiam absolvendam, primum quidem de *contractibus in genere* disseremus, ea videlicet exponentes quæ omnibus communia sunt; postea de *præcipuis contractibus in specie*, non autem de singulis; quando enim moralia principia de *præcipuis* pactis elucidata sunt, necesse non est minutim singula percurrere; sed sufficit ut, occasione datâ, quando occurrit difficultas, adeantur *civiles Codices* variarum

---

[1] Hanc contractuum originem ac socialem utilitatem lucide exposuit *F. Bastiat*, Harmonies Economiques, Paris, 1851, p. 74-113; cfr. *Ahrens*, Cours de Droit naturel, Leipzig, 1875, t. II, § 81-82.

Gentium, qui plerumque rem juxta æquitatis normas solvunt, necnon *jurisperiti*, quibus notum est quomodo hujusmodi leges a magistratibus authentice exponantur.

- Cap. I. De Contractibus in genere.
  - Prænotanda
    - De generali contractuum conceptu.
    - De vi nullitatum legalium in conscientiâ
  - De *consensu.*
    - De ejus dotibus.
    - De vitiis consensui nocentibus.
  - De *materiâ* contractûs.
  - De *subjecto* contractûs, seu de contrahentibus.
  - De *effectibus* contractuum.
- Cap. II. De Contractibus in specie.
  - De contractibus *gratuitis.*
    - De promissione.
    - De donatione.
    - De testamentis.
    - De successionibus.
  - De contractibus *onerosis certi eventûs.*
    - De emptione venditione.
    - De locatione.
    - De locatione operarum, seu de contractu laboris.
    - De mutuo.
    - De contractu societatis.
  - De contractibus *onerosis aleatoriis.*
    - De assecuratione.
    - De ludo.
    - De speculationibus Bursæ.

Caput j.

DE CONTRACTIBUS IN GENERE.

Art. I. Prænotanda.[1]

Dicemus 1° de generali contractuum conceptu; 2° De vi nullitatum legalium in conscientiâ.

1. De generali conceptu contractûs.

613. 1° **Definitio.** Contractus definiri potest *conventio inter duas aut plures personas, quâ jus aliquod transfertur* et *quædam producitur obligatio.*

Dicitur (a) *conventio*, id est consensus plurium in unum idemque placitum : nam duæ saltem requiruntur personæ, ut jus ab unâ ad aliam transferri valeat; aliunde, nisi contrahentes in *unum et idem* consentiant, deerit conditio essentialis ad moralem juris translationem, scilicet traditio ab uno facta et ab altero acceptata.

(b) *Quâ jus transfertur et producitur obligatio;* jus illud potest esse *in re* aut *ad rem;* utrumque enim potest transferri; — jus autem transferri nequit, nisi eo ipso quædam obligatio suscipiatur seu *vinculum juris quo quis erga alterum adstringitur* ad aliquid dandum, faciendum vel omittendum.

Unde in contractu tria *essentialia* distinguere licet : — (a) *consensum* partium de aliquo jure transferendo; (b) *objectum* circa quod versari possit consensus; (c) *personas* ad contrahendum habiles.

Præterea in contractu quædam dicuntur ad ejus *naturam* spectare, ea nempe quæ ex lege aut consuetudine in eo *includuntur*, nisi explicitâ conventione excludantur, v. g. assecuratio contra evictionem emptori a venditore præstanda. *Accidentalia* autem dicuntur ea quæ contractui adjungi possunt, sed adjecta non censentur nisi ex speciali pacto, v. g. solutionis dilatio ultra tempus a lege vel consuetudine statutum.

---

[1] *Lugo*, disp. XXII, n. 1-35; *Salmanticences*, Tr. XIV, de Contractibus, cap. 1, n. 1-7; *Haunoldus*, de Justitiâ et Jure privatorum, Ingolstadii, 1672. Tr. VIII, cap. 1; *Beüsch*, de Pactis et Contractibus, ap. *Migne*, Curs. Theol., XVI, cap. I, n. 1-7; cap. II; *Carrière*, De Contractibus, n. 2-16; 86-172; *Marres*, lib. III, n. 1-6.

614. 2° Contractuum variæ species[1]. (A) Ratione *effectûs*, contractus sunt; (a) *bilaterales*, seu *synallagmatici*, quando obligationem in *utroque* contrahente pariunt, ut sunt emptio-venditio, locatio; (b) *unilaterales*, qui in *uno* tantum contrahentium obligationem pariunt, quales sunt promissio, donatio.

(B) Ratione *causæ*, seu *motivi* : (a) alii sunt *gratuiti*, quando quis alteri jus transfert *gratis*, id est absque proprio emolumento ut fit in donatione; (b) alii vero sunt *onerosi*, quando uterque contrahentium aliquid commodi et aliquid oneris accipit, ut in venditione et locatione; (c) alii tandem *mixti* dicuntur, quando partim gratuiti et partim onerosi sunt; v. g. si in venditione stipuletur dimidiam solum partem pretii ab emptore solvendam esse, — aut si donatio fiat sub onerosâ conditione, quamvis levi. — Sed, ut constat ex ipsâ notione, *mixti* ad *onerosos* referuntur.

Omnis contractus *bilateralis* eo ipso *onerosus* est, cum obligationem, ideoque onus in utroque contrahente pariat; sed dantur *onerosi* contractus qui non sunt perfecte *bilaterales* : ita mutuum, in quo auctarium stipulatur, est quidem *onerosum*, quia uterque contrahens onus sentit, *mutuans* pecuniam ad tempus alienando, et *mutuatarius* sese obligando ad rem cum auctario reddendam; sed *non est proprie bilaterale*, quia solus mutuatarius obligationem suscipit.

615. (C) Ratione *rei præstandæ*, contractus onerosi sunt : (a) *certi eventûs*, seu *commutativi*, quando res præstanda est certa simul ac determinata, v. g. si *talis* res pro *tali* pretio hic et nunc venditur; (b) *aleatorii*, seu *incerti eventûs*, quando *res* præstanda, aut saltem rei *quantitas* a fortuito eventu pendet, ut in ludo, assecuratione, speculationibus.

(D) Ratione *modi* quo perficiuntur, contractus sunt : (a) *consensuales*, si solo consensu perficiuntur; et hi quidem *simplices* dicuntur, si absque speciali formalitate contrahuntur, *solemnes* vero, si absque certis formalitatibus valide contrahi nequeunt; (b) aut *reales*, qui non solo consensu, sed *rei traditione* perficiuntur, quales sunt mutuum, pignus, depositum.

[1] Hujusmodi divisiones in plerisque Codicibus civilibus inveniuntur, sed formalitates ad contractum solemnem variæ sunt apud varias Gentes. — Pro *Galliâ*, cfr. *Cod. civ.*, a 1102-1106; *Planiol*, II, n. 947-996, *Supplem.*, p. 76*.

Pariter ratione *modi*, contractus iniri possunt *explicite*, verbis, scriptis, aut aliis signis expresse consensum exhibentibus; aut *implicite*, seu *tacito* consensu, vel *quasi-contractu;* quando v. g. assumitur officium judicis, parochi, eo ipso *implicite*, et vi *quasi-contractûs* suscipitur obligatio recte adimplendi omnia officia eidem adnexa.

616. (E) Tandem, præter contractus *nominatos*, eos nempe qui *proprium nomen* in jure habent, — adsunt contractus *innominati* qui proprio nomine carent, et ad quatuor species revocantur : (a) *do ut des;* (b) *do ut facias*, vel *omittas* facere; (c) *facio ut facias*, aut *non facias;* (d) *facio ut des.*

II. De vi legalium nullitatum in conscientiâ.[1]

617. Præsupponimus, ex *Tr. de Legibus*, potestati civili facultatem inesse leges condendi circa contractus mere civiles, necnon conditiones definiendi ad eorum validitatem. Jamvero lex humana septem modis contractus attingere potest :

1° Aliquando eos neque prohibet neque approbat, sed solum eis nullam vim tribuit in foro externo; ita, in multis regionibus, contractus *ex ludo* non agnoscuntur a lege, quatenus jura ex eis orta coram judicibus vindicari nequeunt; tunc nulla est difficultas : valor actûs ex jure *naturali* definiri debet.

2° Alias, quosdam actus prohibet, sed eorum validitatem agnoscit, si revera fiant; ita sæpe *proxenetæ* (*courtiers*) vetantur ne pro seipsis commercium agant in iis rebus in quibus suum munus exercent; tunc pariter nulla est difficultas, cum actus, quamvis illicitus, ut validus a lege habeatur.

618. 3° Aliquoties decernitur contractus non esse per se nullos, sed solum *rescindibiles;* ita v. g. quoad multos *minorum* actus; tunc contractus tamquam validi habendi sunt, quamdiu a judice irritati non fuerunt.

4° Quandoque autem contractus ut *nulli ipso jure* declarantur, sed ita tamen ut ex contextu, aut scopo legis intelligi possit actum esse quidem *invalidum in foro externo*, sed *validum* manere *naturaliter* seu in foro conscientiæ; quo casu, *ante sententiam judicis*, is cui favet contractus eum ut

[1] *Laymann*, lit. I, c. 16; *Carrière*, n. 88-172; *Bouquillon*. Theol. Fundament., n. 237-240; *Van Gestel*, De Justitiâ et Lege civili, Groningæ, 1896, n. 63-87; *Noldin*, n. 346-347.

validum habere potest eoque uti, cum in foro conscientiæ suam vim retineat; aliunde illi quorum interest, tutâ conscientiâ possunt jure suo uti et nullitatem contractûs postulare; et *post sententiam judicis*, utraque pars huic acquiescere debet : bonum enim publicum postulat ut legitimæ tribunalium sententiæ vim habeant in conscientiâ. — Imo, etiam ante judicis interventum, si contractus sit ex jure civili *evidenter* nullus, et una pars rescissionem contractûs petat, caritas postulat ut altera pars huic rescissioni non obstet, ne inutiles litis expensæ incurrantur.

619. 5° Tandem lex contractum irritare potest non solum *civiliter*, sed etiam *naturaliter*, seu in foro conscientiæ, etiam ante sententiam judicis declaratoriam, quoties bonum publicum id exigit. — Ita communiter.

Potestatem civilem tales leges condere posse plerique admittunt : sicut enim Ecclesia, in rebus *religiosis*, quosdam contractus irritare potest etiam ante sententiam judicis, ita pariter potestas politica, in rebus *temporalibus*, contractus irritare potest eodem modo, etiam in foro conscientiæ, quoties id postulat bonum publicum : utraque enim potestas a Deo procedit, et est suprema in suo genere, ita ut leges condere valeat quæ, ante sententiam judicis, in conscientiâ obligent[1].

Tota vero difficultas est in definiendo *quænam* leges civiles ita obligent. Quando legislator id clare declaravit, nulla difficultas; sed hodie legislatores explicite de morali obligatione legum sermonem non habent; unde ex scopo legis, communi interpretatione aut consuetudine quæstio solvi debet; videlicet, si *bonum publicum postulat ut lex habeatur ut irritans etiam ante judicis interventum*, statim ut invalidus haberi debet in conscientiâ; talis esset, v. g., conventio quâ filii cum parentibus paciscerentur de non dandis alimentis, aut contractus de præstandâ re illicitâ. — Secus, contractus tamquam naturaliter validus haberi potest ante judicis senten-

[1] Quod confirmari potest recenti exemplo; lex *italica* 1 maii 1866 statuerat creditores teneri in solutionem accipere *chartam papyraceam (monnaie en papier)*, non obstante quocunque contrario pacto; jamvero *S. Pœnitentiaria*, interrogata an hujusmodi lex in foro conscientiæ valeret, 21 jan. 1873, respondit : "regulariter *affirmative*, nisi peculiares obstent circumstantiæ." (*Acta S. Sedis*, t. VII, p. 211.)

tiam; nam actus jure *naturali validus*, tamquam nullus haberi non debet, nisi de ejus nullitate certo moraliter constet.

6° Hodie a nonnullis jurisperitis agnoscuntur non solum contractus *nulli* et *rescindibiles*, sed etiam *inexistentes*[1], ii videlicet qui carent uno ex elementis ad validitatem *absolute* necessariis, v. g. libero consensu; hi nulli sunt, etiam in foro conscientiæ, ante sententiam judicis. — Si tamen res *dubia* sit, expectari potest sententia *declaratoria* judicis.

7° Contractus initi *in fraudem legis* irriti sunt eâ nullitate quam decernit lex violata, ratione boni publici.

Art. II. De consensu ad contractum requisito.[2]

Consensum ad essentiam contractûs requiri theologi ac juristæ unanimi ore docent; dicemus igitur : 1° de *dotibus* quibus vestiri debet; 2° de *vitiis*, quæ ipsi nocere possunt.

I. De dotibus ad consensum requisitis.

620. *Principium.* **Ad validitatem contractûs, consensus jure naturali debet esse : 1° internus ac liber; 2° externus, seu signis externis manifestatus; 3° mutuus.**

1° **Internus ac liber,** id est *non fictus*, nec *indeliberatus* aut *coactus*, sed *ex animo* præstitus, cum illâ advertentiâ et libertate, quæ ad actum vere humanum requiritur, et cum intentione sese obligandi. Etenim contractu jus transfertur et moralis obligatio suscipitur; atqui jus, cum sit *moralis* potestas, transferri nequit sine actu morali ac libero; pariter obligatio *moralis* suscipi non potest absque actu vere humano, ideoque interno et libero.

Proinde ad contractum non sufficit consensus *jocando* prolatus, aut *mere præsumptus*, vel eâ *conditione* datus ut *pro libitu retrahi* possit; nec ab eo præstitus qui *actu* est ebrius, hypnotizatus aut amens.

621. Corollaria. (A) Qui *ficte* consentit, quamvis externe serio verba proferre videatur, contractum revera non perficit. Sed in *foro externo*, tum civili tum ecclesiastico, consensus serio datus merito præsumitur esse internus, donec contrarium certo moraliter constet.

---

[1] *Planiol*, I, n. 315.

[2] *Lugo*, disp. XXII, n. 35-186; *Salmant.*, cap. I, n. 8-22; *Haunoldus*, Tr. VIII, cap. 2; *Billuart*, diss. I, art. 2-4; *S. Alphons.*, n. 709-710; 714-719; *Beüsch*, cap. I, n. 18-92; *Carrière*, n. 19-80; *Marres*, l. III, n. 38-103; *Noldin*, n. 521-528; cfr. *Supplem. pro Galliâ*, p. 77*; *Planiol*, II, n. 1047-1076.

(B) Qui nullâ vi coactus ficte consensit, damnum alteri injuste intulit, et ex justitiâ illud reparare tenetur; sæpe autem damnum reparari nequit nisi verum consensum præbendo, ideoque contractum perficiendo.

(C) Qui pactum init cum intentione se obligandi, sed *animo obligationem susceptam non adimplendi*, valide contrahit, veram obligationem suscipit, eamque implere tenetur; nam ad essentiam contractûs sufficit intentio obligationem suscipiendi, quæ in voluntate contrahendi includitur. — Attamen, si quis *manifestaret* intentionem non implendi obligationem, dicens, v. g.: tibi promitto centum nummos, quos tamen nunquam dabo, talis loquendi modus ut *jocus* haberi posset.

622. 2° **Externus,** id est *sensibilibus signis manifestatus;* cum enim contractus inter homines ineantur, qui *intima cordis* intelligere non valent nisi exterius manifestentur, consensus *mere internus* ad validitatem pacti minime sufficit.

Jure *naturali* non requiritur ut consensus *verbis* exprimatur, sed sufficit quodlibet signum externum quo mens paciscentium clare intelligatur. Sæpe autem jure *civili* præcipitur ut consensus *verbis* aut *scriptis* manifestetur, quo facilius lites præcaveantur.

Silentium autem, seu taciturnitas, generatim non habetur pro consensu, nisi ex adjunctis assensum significet. Jamvero in contractibus *gratuitis*, ut donatione, silentium plerumque ut *acceptatio* haberi potest; non ita tamen in *jure gallico*, (infra, n. 681); nam, in rebus favorabilibus, *qui tacet consentire videtur;* secus autem in contractibus *onerosis*, cum nemo obligationem suscipere censeatur, nisi consensum aliquo signo manifestet.

Hinc, si ephemeridum editores, folia mittendo ad varias personas, declarent subscriptionis pretium deberi ab eis quæ ephemerides non remittunt, silentium haberi nequit ut consensus, saltem ubi lex civilis nihil hâc de re decernit.

623. 3° **Mutuus,** seu ab utroque contrahente de eodem objecto præstitus post intimationem unius saltem ad alterum. Nam duo saltem sunt contrahentes, *unus* videlicet qui aliquid *proponit*, seu offert, et *alter* qui *acceptat;* proinde, si deficiat alterutrius consensus de unâ et eâdem re, jam non erit contractus. Quod quidem patet ubi agitur de contractu *bilaterali*, cum nemo sese obligare possit sine

aliquo consensu; et valet etiam pro contractu *unilaterali*, quia nemo jus acquirit nisi rem oblatam acceptet.

Non requiritur ut uterque contrahens *eodem tempore* consensum *eliciat* aut *significet*, sed sufficit ut consensus unius moraliter perseveret quando alter suum consensum exprimit aut saltem alteri manifestat : tunc enim ambo vero consentiunt in idem placitum. Hinc contractus inter absentes per procuratorem, litteras, vel telegraphi aut telephonii ope, perfici potest.

624. **Corollaria.** (A) Qui alteri *aliquam rem obtulit*, jure *naturali* a pollicitatione suâ recedere potest, quamdiu ab altero *acceptata non fuerit;* nam mera oblatio non ligat, nisi postquam acceptata fuerit. — Potest insuper determinare tempus intra quod alter consentire debeat, dicendo v. g. tibi offero hunc equum pro mille nummis, si intra tres dies consenseris; tunç, si alter intra hoc tempus consentiat, contractus valet; si vero post elapsum tempus, non valet, quia prior consensus jam non virtualiter perseverat. — Si nullum tempus præfixum fuerit, consensus offerentis absolute datus, perdurare censetur usquedum revocetur; sed aliquando leges *civiles* aliquid hâc de re definiunt, quod, utpote juris determinativum, in conscientiâ obligat.

(B) Quando contractus inter *absentes* perficitur, *dubitatur* utrum ineatur tempore quo *acceptans* suum consensum exprimat, an solum eo tempore quo hæc acceptatio *offerenti* fit nota.

(a) In contractibus *gratuitis*, jure *naturali* contractus perficitur statim ac signo externo manifestatur acceptatio, etiamsi nondum offerenti sit cognita; nam, in re *favorabili*, ipsum silentium ut consensus habetur, et a fortiori positiva acceptatio, etsi nondum intimata. — Aliquando tamen, jure *civili* requiritur acceptatio donatori intimata, ut fit in *Galliâ* pro donatione *solemni*.

(b) In contractibus *onerosis*, res controvertitur; alii *affirmant* sufficere acceptationem, quin alteri intimetur; nam cum offerentis consensus perseveret, jam habetur duorum consensus in idem placitum; — alii autem *negant*, quia quamdiu offerens acceptationem non novit, consensum prius datum revocare potest. Utraque opinio est probabilis; unde res *lege civili* aut *consuetudine* definienda est, quæ non eadem est apud varias Gentes [1].

II. De vitiis quæ consensui nocere valent.

Contractûs validitati nocere possunt quædam vitia, quæ impediunt ne consensus perfecte liber sit, ideoque contrac-

[1] Ita, *in Galliâ*, jurisperiti generatim docent non valere contractum nisi postquam acceptatio innotuerit offerenti (*Planiol*, II, n. 986); idem in *Germaniâ* viget, ex art. 130 *Cod. civ.*

tum aut nullum aut rescindibilem efficiunt. Tria sunt : *error* et *dolus*, quibus *intellectus* decipitur; et *vis* seu *metus* quo *voluntatis* libertas læditur.[1]

I. De errore.

625. 1° Notio et species. *Error* est falsum judicium de aliquâ re; *speculative* quidem differt ab *ignorantiâ*, quæ est cognitionis carentia; sed *practice* et *juridice* error et ignorantia eosdem producunt effectus. — Parum refert utrum error sit error *juris* an error *facti*.

Error est *substantialis* aut *accidentalis*, prout versatur circa *essentiam* aut *accessoria* contractûs. — In re nostrâ, essentia seu substantia contractûs est id circa quod *præcipue* fertur consensus.

Jamvero *substantialis* habetur error : (a) quando cadit in ipsam *naturam* seu *speciem* contractûs : v. g. si quis putet agi de *emptione*, dum de *locatione* agitur; (b) quando cadit in *rem ipsam*, v. g. Titius intendit *talem* equum album vendere, dum Caius vult *alium* equum rufum emere; tunc enim non habetur consensus de unâ et eâdem re; (c) quando versatur circa *qualitatem substantialem*, cui alligatur consensus, ita ut consensus præstitus non fuisset, si notum fuisset hanc qualitatem deesse; ita v. g. qui catenam *inauratam* pro *aureâ* emit; qui vinum *novum* pro *vetere* comparat.

E contra *accidentalis* reputatur error qui versatur circa qualitates rei minus principales, quibus contrahentes suum non alligant consensum. — Fieri tamen potest ut quis de facto, propter speciale motivum, consensum alliget accidentali qualitati; tunc dicitur error accidentalis *dans causam contractui*.

626. 2° Principia. (A) *Jure naturali, error substantialis invalidum reddit contractum.* Qui enim circa *substantiam* rei errat, aut ipsam *naturam contractûs* vel *qualitatem substantialem*, cui consensum alligat, verum consensum non præbet de re circa quam versatur contractus.[2]

627. (B) *Error accidentalis per se non reddit contractum invalidum;* nam ad valorem contractûs, sufficit consensus in substantiam contractûs; jamvero hic consistere

[1] Quæ hic exponimus ex jure naturali, apud plerasque Gentes accipiuntur; sed ex variis Codicibus quoad particularia compleri debent. — Pro *Galliâ*, cfr. *Cod. civ.*, a. 1109-1122, in *Supplem.*, p. 77*; *Planiol*, II, n. 1047-1076.

[2] Jure *gallico*, error circa qualitatem substantialem facit contractum *rescindibilem*, non autem nullum. Cfr. *Planiol*, II, n. 1053.

potest cum errore accidentali, qui, ut dictum est, non in substantiam actûs cadit, sed solum in *accessoria.*

Dixi : *per se;* fieri enim potest ut quis de facto suum consensum alicui qualitati seu circumstantiæ accidentali alligaverit; tunc error, quamvis accidentalis, vere dat causam contractui, et, in *foro interno*, consensus est nullus. — Sed in *foro externo*, contractus ut validus habetur, nisi ex circumstantiis vel explicitâ declaratione id probari possit; illud enim postulat *securitas* commercii; si enim cuique liceret contractum rescindere asserendo, sine ullâ probatione, se tali vel tali accidentali qualitati consensum alligavisse, vix ullus esset contractus cujus validitas certa esset.

Hinc si *sacerdos* emit pannum *cæruleum*, putans illum esse nigrum, ad vestem talarem conficiendam, emptio est nulla, quia ex adjunctis suum consensum *colori nigro* alligavit. Si quis autem, equum emendo, circa *colorem* erraverit, quin aliquid de suâ intentione manifestaverit, contractus est validus, quia ex adjunctis suspicari non poterat eum emere velle equum *albi* potiusquam *rufi* coloris.

628. **Corollaria.** (A) *Error circa personam non irritat contractum*, nisi consensus unius saltem e contrahentibus *alligatus fuerit tali personæ*, propter ejus speciales qualitates aut rationes; patet ex jam dictis.

Ita si emo librum apud Victorem, putans eum esse Jacobum, valet contractus, quia, ut supponitur, intentio principalis est emere librum, a quocumque vendatur; — si vero tabulam pictam habere voluero a *tali* pictore celebri, error circa personam invalidat contractum : quo casu tamen pictor, qui bonâ fide opus incœpit aut perfecit, indemnis præstari debet; — in contractibus *gratuitis*, error circa personam invalidat donationem, quoties hæc fit *intuitu personæ*, ita ut quis nonnisi *huic* personæ dare velit; secus, si intentio prævalens sit *pauperibus* aliquid dare.

629. (B) *Error circa motivum extrinsecum contractûs hunc non invalidat*, nisi pactum *conditionate* initum fuerit.

Res exemplo declaratur. Titius emit equum, quia falso putat suum equum interiisse; sed de hoc motivo omnino tacet : certo valet contractus, quia secus periret securitas commercii; — motivum alteri contrahenti manifestavit, quin tamen ullam conditionem emptioni apposuerit : probabilius valet contractus, saltem in foro externo, quia subsistit ratio sufficiens pretium solvendi, nempe valor equi; — si vero emerit sub conditione quod equus, quem jam habet, sit mortuus, contractus invalidus est, quia conditio adimpleta non fuit.

II. De dolo.

630. 1° **Notio.** Quando error unius contrahentis *fraudibus* aut *fallaciis alterius* inducitur, habetur dolus. Hic igitur supponimus dolum cum errore conjungi; nam si contrahens fallaciam detegit et nihilominus contrahit, non vitiatur consensus. — Dolus autem potest esse *substantialis* aut *accidentalis*, sicut dictum est de errore.

631. 2° **Principia.** (A) *Dolus substantialis contractum jure naturali nullum reddit;* destruit enim consensum. Præterea deceptor tenetur reparare damnum injuste decepto illatum, ex superius dictis, n. 466 sq.

(B) *Dolus accidentalis dans causam contractui*, id est alterum vere movens ad contrahendum, *jure naturæ non invalidum, sed rescindibilem facit contractum, ad nutum decepti.* Nam, ex unâ parte, dolus accidentalis consensum non tollit; ex alterâ autem, libertatem paciscendi *injuste lædit*, ideoque deceptor hanc injuriam reparare debet, jamvero id nullo efficaciori modo fieri potest quam facultatem faciendo parti deceptæ petendi rescissionem contractûs, et compensationem damni exinde illati.

(C) *Dolus accidentalis*, qui de facto *non influit in contractum*, ejus validitati non obstat, quia neque tollit consensum, neque libertatem *efficaciter* lædit.

632. 3° **Corollarium.** Si contrahens a *tertiâ personâ* deceptus fuerit, absque cooperatione alterius contrahentis, contractus erit quidem *nullus* jure *naturali*, si error *substantialis* fuerit; secus, validus erit; — in utroque casu autem, damnum decepto illatum, a deceptore, non autem ab innocenti contrahente, resarciri debet. Prius constat ex dictis de errore, n. 626; posterius, ex dictis de damnificatore, n. 466.

III. De vi et metu.

633. 1° **Notio et species.** (A) Vis, seu violentia, quandoque physica et absoluta est, cum quis v. g. physice cogitur contractum subscribere contra propriam voluntatem : tunc *jure naturæ* nullus est omnino contractus. — Sæpius autem vis est tantum *moralis* et *minis* producitur; definiri solet : *motio ab extrinseco principio illata contra voluntatis inclinationem.* Quo sensu, substantialiter non differt a *metu*,

qui ex *jure romano* describitur : *trepidatio mentis, ob aliquod malum imminens;* — vis scilicet est veluti causa metûs : urgente enim morali violentiâ, mens incipit trepidare, seu timere.

(B) Metus est *gravis* aut *levis*, prout trepidatio mentis plus minusve mentem disturbat; unde *subjective*, et in foro *interno*, gravitas metûs pendet ab ipsâ mentis trepidatione; sed *objective*, et in foro externo, ejus gravitas pendet a gravitate ipsius mali quod imminet.

Hinc metus potest esse *absolute* et *relative* gravis : *absolute*, quando malum quod timetur, adeo *grave*, *certum* et *imminens* est ut *virum constantem* disturbare valeat; — *relative* gravis, quando malum ex se non sufficit ad virum movendum, sed de facto contrahentem serio disturbat, ratione habitâ illius *ætatis*, *sexûs*, aut *conditionis*.

Metus autem *levis* est, quando malum quod timetur est *leve*, aut grave quidem, sed *non certo* aut *immediate* imminens, ita ut non serio mentem commoveat.

634. 2° **Principia.** (A) *Metus extremus*, qui rationis usum omnino perturbat, *jure naturæ contractum irritat*, quum tollat libertatem ad contrahendum necessariam.

635. (B) *Metus, etiam gravis*, a causâ *naturali* ortus, aut *juste* incussus, *non irritat contractum*, dummodo *rationis usum non impediat.* Nam, etiamsi consensus non sit perfecte liber, sed cum aliquâ repugnantiâ datus, voluntarie tamen et prudenter præbetur; aliunde nulla injuria fit contrahenti; ergo contractus nec invalidus, nec rescindibilis est.

Ita valet contractus illius qui, in incendio aut naufragio metu correptus, alteri pecuniæ summam offert, ut a periculo eripiatur, dummodo promissum pretium operæ præstitæ proportionetur; aut ejus qui alium offendit, et, ex metu pœnæ, pecuniam promittit ne res ad judicem deferatur.

636. (C) *Metus gravis, injuste incussus, ad extorquendum consensum, jure naturæ irritat contractus gratuitos,* — contractus autem *onerosos rescindibiles facit, ad nutum ejus qui metum passus est.* (a) *Contractus gratuitos irritat;* nam ad contractûs gratuiti valorem requiritur consensus *omnino liber*, cum causa hujus contractûs sit dantis *liberalitas;* jamvero perfectam hanc libertatem destruit metus gravis, quo injuste

extorquetur consensus. (b) *Contractus onerosos rescindibiles facit;* nam ad valorem horum pactorum sufficit ea libertas quæ ad gravem obligationem suscipiendam requiritur; atqui, etiam cum metu gravi injuste incusso, consistere potest libertas hujusmodi; quamvis enim mens aliquo modo perturbetur, sufficienter apprehendere potest naturam obligationis quam suscipit, eamque libere amplecti. — Attamen cum injuria inferatur ei qui metum gravem patitur, hic damni reparationem petere potest, contractûs rescissionem exigendo.

Supponimus in hoc casu consensum *vere* præstitum fuisse; nam si ille cui metus incutitur, *externum* tantum præbeat assensum, ad grave damnum vitandum, contractus est nullus; ita v. g. si viator latroni pecuniam promittat, ad mortem vitandam.

Præterea jure *positivo* irritari possunt contractus cum metu gravi initi; ita *jure canonico* irritantur professio religiosa, vota aut matrimonia ex metu gravi inita.

637. (D) Metus gravis *injuste incussus*, non quidem ad extorquendum consensum, sed ad alium finem, contractum facit *rescindibilem*, si ab altero contrahente incutiatur, quia hic tenetur reparare damnum quod ipse intulit; ita si quis promiserit calumniatori pecuniam ut a diffamatione abstineat, potest contractum rescindere. — Si vero metus gravis ejusmodi incussus fuerit a tertiâ personâ, contractus validus est, quia ipse contrahens nullam injuriam infert; ita si quis a latrone impugnatus ac perterritus, occurrenti viatori pecuniam promittat, ut ab hoc periculo liberetur, promissum pretium dare tenetur.

638. (E) *Metus levis* in foro *externo* non attenditur; sed in foro *interno probabilius* irritat contractus *gratuitos*, ad quos requiritur perfecta libertas; et, juxta quosdam, rescindibiles facit contractus *onerosos*, quando vere causa fuit cur hi initi fuerint; eorum autem validitati minime obstat, si eisdem causam non dederit.

Art. III. De objecto, seu materiâ contractûs[1].

Consensus, ad valorem contractûs necessarius, versari debet circa aliquod objectum; jamvero objectum consen-

[1] *Lugo*, disp. XXII, n. 304-309; *Billuart*, diss. I, art. 8-9; *S. Alphons.*, n. 712-713; *Beüsch*, cap. IV; *Carrière*, n. 209-244; *Marres*, lib. III, n. 135-150; *Noldin*, n. 515-517; *Supplem. pro Galliâ*, p. 79*; *Planiol*, II, n. 997-1016.

sûs potest esse sive *res*, sive *actio* aut actionis *omissio*, in quâ vel ad quam jus acquiri valet, uno verbo, quidquid est *objectum juris* seu dominii.

639. *Principium :* **Ut contractus sit validus**, materia circa quam versatur, debet esse : 1° *Possibilis* et *existens;* 2° *determinata;* 3° *propria contrahentis;* 4° *licita et honesta.*

1° **Possibilis et existens.** (A) *Possibilis* quidem; nam *ad impossibile nemo se obligare potest;* unde si res sit *physice* impossibilis, v. g. si quis promittat in lunam transmigrare, contractus est nullus; si vero res sit *moraliter impossibilis*, id est *valde difficilis*, contractus valet, sed nemo se obligare velle censetur, nisi id *explicite* dixerit, v. g. si expresse promiserit montem ascendere, cujus jugum in altum cacumen exsurgit. Si objectum contractûs sit *divisibile*, et *partim possibile*, valet contractus quoad partem possibilem, quia *utile non debet per inutile vitiari.*

Aliquando res, quæ promissa fuit, ex circumstantiis imprævisis, v. g. morbo aut vulnere, fit ipsi contrahenti impossibilis; validus tamen *ex se* manet contractus, si contrahens *per alium* idem præstare valeat, absque gravi incommodo.

Qui *propriâ culpâ* efficit ut materia contractûs impossibilis fiat (v. g. quia incuriæ reus est), damnum alteri contrahenti exinde illatum resarcire tenetur; secus, si nullo modo fuerit culpabilis, v. g. si absque ejus culpâ oriatur generalis cessatio ab opere (*grève générale*).

(B) *Existens in re* aut saltem *in spe;* ita fructus pomarii, nondum maturi, — segetes, antequam albæ sint ad messem, vendi possunt; nam etiam jus ad rem est aliquid pretio æstimabile; sed si res nec in re, nec in spe existat, ejus dominium certe transferri nequit.

640. **Corollarium.** Hinc res quæ *non sunt in commercio positæ*, nec *pretio æstimabiles*, objectum contractûs esse nequeunt.

Ita jure *naturali* extra commercium sunt : quæ occupari nequeunt, ut aer, oceanus, etc; pariter quæ pretio æstimare non licet, qualia sunt electorum aut judicum suffragia.

Jure *divino* aut *ecclesiastico* vendi nequeunt quædam res sacræ, ut sacramenta, sacra olea, indulgentiæ.

Jure *civili* pariter quædam res emi et vendi prohibentur, v. g. ea quæ ad publicum dominium pertinent, officia et munera publica; de quibus adiri possunt *Codices civiles.*

641. 2° Determinata aut saltem determinabilis; nemo enim sese obligare potest ad aliquid omnino indefinitum.

Quapropter duo determinari debent : *qualitas* rei, saltem quoad speciem, et ejus *quantitas* : hæc autem aliquando *mathematice* definitur, v. g. si vendantur decem libræ sacchari; aliquando *moraliter*, v. g. si quis pro tali pretio promittat præbere frumentum necessarium ad sustentationem alicujus familiæ, per integrum annum.

642. 3° **Propria contrahentis;** nemo enim in alium transferre potest jus quod ipse nullo modo habet; hinc invalida est donatio aut venditio rei quam fur injuste abstulit. — Si quis vero rem habeat *in spe*, jure *naturali* eam vendere potest; generatim tamen leges *positivæ* irritant venditionem hæreditatis, quæ a personâ adhuc superstite expectatur; et merito, ne alteruter contrahentium hujus personæ mortem exoptet et procuret.

(a) Hinc generatim quisque promittere potest aliquid *a se* præstandum, *non autem ab alio.* — Attamen potest quis cum alio contrahere de re ab *aliquo tertio* præstandâ, quatenus se obligat ad *curandum* ut alter det aut faciat rem de quâ contrahitur : si hic renuat, qui ita se obligavit, alterum contrahentem indemnem præstare debet. Ita, in partitione hæreditatis, Carolus promittere potest fratrem absentem Augustum eamdem ratihabiturum esse; et ex hoc capite curare tenetur ut Augustus partitioni assentiat.

(b) Potest stipulatio fieri inter duos contrahentes *in gratiam* tertiæ personæ; ita Titius promittere potest certam pecuniæ summam quotannis solvere *societati assecurationis*, ut, tempore quo ipse moritur, viginti millia nummorum *nepoti* donentur.

643. **Corollaria.** (a) Quando aliquid jam alteri debetur ex *strictâ justitiâ*, de eodem contrahi non potest; ita judex non potest aliquid accipere pro justâ sententiâ quam ex officio ferre tenetur; nam ad nihil novi se obligat, nec proinde, ex hoc capite, pretium accipere potest.

(b) Si quid vero debeatur ex *solâ caritate*, aut aliâ virtute, contractus de hâc re præstandâ illicitus est quidem, sed non invalidus; v. g. medicus, qui *ex caritate* alicui pauperi operam suam *gratis* præstare debet, valide cum eodem paciscitur de aliquâ mercede accipiendâ.

644. 4° **Honesta et licita** : nemo enim ad aliquid malum sese obligare potest, nec postulare ut res illicita fiat.

(A) Quapropter si duo pactum inierunt de re *illicitâ*, vel sub conditione *turpi*, — v. g. do tibi mille nummos *ut* Titium occidas, aut *si* Titium occideris, certum est contractum esse *invalidum*, antequam opus malum patratum fuerit;

ideoque neuter contrahens ad illum implendum tenetur, sed uterque ab eo recedere tenetur; imo, si pretium pro actione turpi jam solutum est, illud restitui debet.

645. (B) **Post opus patratum,** *controvertitur* utrum unus contrahens promissum pretium solvere teneatur, et alter illud exigere et retinere licite possit. — Omnes quidem fatentur pretium solvendum esse, quando res quæ promissa fuit, est *in se* bona, quamvis ex *accidentali* circumstantiâ illicita fuerit; v. g. si promissa fuerit merces serviliter operanti die *dominicâ.* — Sed quæstio est num idem dicendum sit, quando agitur de re *in se* malâ.

646. (a) Prima opinio docet irritum esse contractum, etiam post patratum opus, ideoque pretium non esse solvendum, nec solutum retineri posse[1]. Etenim 1) merces promissa non debetur ut *pretium* rei illicitæ, cum hæc non sit pretio æstimabilis, sed potius castigatione digna; neque *vi promissionis:* nam contractus, ab initio invalidus, non potest tractu temporis firmari; 2) aliunde bonum publicum postulat ut tale pretium exigi nequeat: si enim post patratum crimen exigi valeat, sed non antea, malefactor eo ipso inducitur ad scelus statim patrandum, ne pactâ mercede privetur. Hinc generatim leges *civiles* prohibent ne promissum pretium solvatur, quia merito censetur illud nihil aliud esse nisi incitamentum ad crimen.

647. (b) Secunda opinio tenet, post patratum opus, pretium exigi posse[2]. Nam 1) opus illicitum, quamvis ratione *culpæ* et *formaliter* ut peccatum, non sit pretio æstimabile, tamen *materialiter* sumptum, quatenus est actio uni utilis aut jucunda, alteri vero laboriosa et periculosa, pretio æstimari potest, et est mercede dignum. 2) Aliunde contractus, de quo agitur, ex duobus contractibus componitur quorum alter est promissio de *re malâ* (*promitto tibi mille nummos ut interficias Titium*), alter autem est de solvendo pretio, si patratum fuerit opus malum (*do tibi mille pro occisione Titii*); prior contractus, utpote de re illicitâ, invalidus est, sed posterior valet, quia non est de re illicitâ, sed de solvendo pretio pro opere materiali, quod est pretio æstimabile. 3) Quam opinionem confirmâsse videtur *S. Pœnitentiaria*, dum declaravit meretricem pretium meretricii retinere posse[3].

---

[1] *Comitolus*, Resp. moral., l. III, q. 5; *Carrière*, n. 331-338, cum multis auctoribus ibi allegatis; *Beüsch*, cap. IV, n. 272; *Gousset*, n. 753.

[2] *S. Thom.*, 2. 2., q. 32, a. 7; q. 87, a. 2, ad 2; *Lugo*, de Justitiâ, disp. XVIII, n. 45-74; *Billuart*, diss. I., art. 8; *S. Alphons.*, n. 712, *Ball. P.*, n. 581-599; *Noldin*, 517, et alii satis communiter.

[3] *S. Pœnitent.*, 23 apr. 1822, ap. *Carrière*, n. 338. *Dubium:* — "Meretrix quæ magnam pecuniæ summam obtinuit, concedendo usum sui

648. Si mentem nostram aperire liceat, putamus contractum, etiam post patratum delictum, *invalidum manere* : non enim firmari potest contractus ab initio invalidus; et aliunde distinctio allegata duplicis contractûs non videtur solido inniti fundamento : unus est enim *moraliter* contractus, et, cum actus sit ex *naturâ suâ* illicitus, dici nequit *laborem* huic annexum, esse pretio æstimabilem. — Sed, si qui illicite egit aliquod *damnum* passus fuerit, ex hoc capite compensationem proportionatam accipere potest; ita forsan intelligi valet decisio *S. Pœnitentiariæ* superius allata : meretrix videlicet acceptum pretium retinere potest ut compensationem pro damno ipsi illato; et eodem modo intelligi possunt non pauci theologi qui secundæ favent opinioni.

649. **Conclusiones practicæ.** (a) Hodie, in plerisque regionibus, leges *civiles* invalidos declarant contractus de re illicitâ initos; et, cum fuerint propter bonum commune latæ, *in conscientiâ* obligant, saltem post sententiam judicis. Qui igitur promisit pecuniam pro re inhonestâ, stricte eam solvere non tenetur, etiam post patratum opus : potest enim beneficio uti a lege sibi concesso, præsertim cum, jure *naturali* inspecto, res sit dubia; sed, jure *naturæ* damna compensare debet ex hoc opere secuta, secundum principia superius exposita de injusto damnificatore.

(b) Aliunde qui, post patratum opus, pretium sibi promissum accepit, illud tutâ conscientiâ retinere potest, si non excedat limites justæ compensationis sibi debitæ pro damno illato; si vero pretium hos limites excedat, *hortandus* est quidem, sed *non cogendus* ad hunc excessum restituendum.

650. (c) Si quis, *absque ullo pacto, dona acceperit*, quæ, omnibus attentis circumstantiis, eo fine dantur ut donatarius ad peccatum inducatur, hæc ex strictâ justitiâ non sunt necessario restituenda,

---

corporis variis amatoribus, nuperrime conversa est. Numquid tenetur restituere omne pretium suorum criminum, vel partem tantum, aut illud impendere in piis operibus? Et si ad alterutrum teneatur, numquid ex strictâ justitiâ, vel ex consilio tantum? N. B. hæc meretrix, restitutione factâ, non ad summam paupertatem reduceretur." — *Responsum* est : "Mulier pœnitens *non cogenda est*, sed *hortanda*, ut pretium meretricium, juxta prudentis confessarii judicium, eroget in pios usus."

quia ut dona gratuita spectari possunt. Sed omnino consulenda est restitutio, ne ex retentione doni quis ad peccandum alliciatur; ita, v. g , mulier honesta, quæ ex adjunctis intelligit sibi multa donari a viro ut cum eo liberius agat, omnia hæc firmiter respuere debet, si casta manere velit.

Art. IV. De subjecto contractûs, seu de habilitate contrahentium.[1]

651. I. *Jure naturæ* valide contrahere possunt ii omnes et soli qui *rationis usu* fruuntur sufficienti ad intelligendam obligationem quam suscipiunt: ad validum enim contractum ex parte subjecti nihil aliud requiritur nisi liber consensus quo *dominium* transferri et *obligatio* suscipi valeat.

Proinde jure *naturæ*, *omnino inhabiles* sunt ad contrahendum : (**a**) infantes et pueri, qui rationis usum nondum attigerunt, non autem impuberes, qui jam sufficienti rationis usu gaudent; (**b**) perpetuo amentes; (**c**) ebrii et furiosi eo tempore quo mentis non sunt compotes. — *Minus habiles* sunt ad contrahendum : semi-fatui, aliive qui aliquo, sed non pleno rationis usu fruuntur; ideoque omnino decet ut hi contrahere non valeant absque *tutore* aut *curatore*, qui eis consilium et auxilium præstet.

II. Jure *civili*, apud varias Gentes vigente, ii omnes contrahere valent qui lege non prohibentur. Jamvero lege positivâ *limitatur* potestas contrahendi *minorum*, *interdictorum* et *uxorum*, et quidem diverso modo, secundum diversas Gentes.

652. Pro *Galliâ*, hæc præsertim notentur : —

1° De Minoribus. Hi sunt qui non compleverunt annum ætatis vigesimum primum; in triplici statu haberi possunt : sub potestate *paternâ*, — sub *tutelâ*, — sub *curatelâ*.

(**A**) *Sub potestate paternâ* versantur, quando nec patre nec matre orbantur, neque aliunde sunt emancipati. — Si bona propria habeant, pater eorum administrationem habet, imo et usumfructum usque ad annum ætatis decimum octavum (supra, n. 146.) — Quoad *contractus* ineundos, id præstare valent quod minores sub *tutelâ*, paucis exceptis.

---

[1] *Lugo*, disp. XXII, n. 280-303; *Salmanticenses*, Tr. XIV, De Contractibus, cap. I, n. 32-48; *Haunoldus*, Tr. VIII, cap. 3; *Billuart*, diss. I, art. 5; *Beüsch*, cap. III, n. 21-226; *Carrière*, n. 174-203; *Marres*, l. III, n. 104-134.

653. (B) Sub *tutelâ* constituuntur minores, nondum emancipati, qui uno saltem e parentibus orbantur. — Tutela dicitur : (a) *legalis*, quando *ipsâ lege patri* defertur, matre defunctâ, — aut *matri*, patre mortuo, — vel *ascendentibus*, utroque parente defuncto, (b) *testamentaria*, quæ a patre vel matre superstite, paternâ auctoritate legitime fruente, alicui defertur post mortem deferentis exercenda; (c) *dativa*, seu *nominativa*, quæ a *concilio familiæ* alicui defertur, deficiente tutelâ legali aut testamentariâ.

Jamvero minores non possunt contrahere *proprio nomine*, sed in omnibus pactis *tutori* subjiciuntur, qui eorum nomine agit, eorum que bona administrat tanquam bonus paterfamilias. *Tutor* vero actus meræ administrationis *solus* perficere potest; actus vero majoris momenti, nonnisi accedente concursu *concilii familiæ* vel *tribunalis;* imo quosdam actus peragere omnino prohibetur, ut fusius exponitur in *Supplemento*, p. 95* sq.

Actus a minoribus initi cum *omnibus legalibus formis*, validi ac firmi sunt. Quando autem desunt hujusmodi formæ, distinguendum est : si neglectæ sint *formæ communes*, ut est v. g. assistentia tutoris, actus *rescindibiles* sunt, dummodo constet minorem fuisse *læsum;* si neglectæ fuerint *formæ speciales*, ut est consensus concilii familiæ, actus rescindibiles sunt ad *nutum minoris* ejusque causam habentium, non autem alterius partis, etiam *independenter* a læsione; decennium conceditur ad petendam rescissionem.[1]

654. (C) Sub *curatelâ* constituuntur minores *emancipati :* quæ quidem emancipatio *tacita*, seu *legalis* dicitur, quando fit ipso jure per matrimonium; et *expressa*, quando fit actu juridico, cum explicito consensu patris aut matris superstitis, vel concilii familiæ.[2]

Minores *emancipati* agunt quidem *proprio nomine*, et quosdam contractus meræ administrationis inire possunt; sed in rebus majoris momenti, indigent assistentiâ curatoris, concilii familiæ aut judicis, secundum varia legis civilis præscripta.[3] — Si vero, cum consensu parentum aut concilii familiæ, *negotiatoris* officium assumunt, omnia quæ ad negotium spectant soli peragere valent, si excipiatur immobilium alienatio.

655. 2° **De interdictis.**[4] Quando *majores*, propter imbecillitatem mentis aut habitualem dementiam, incapaces sunt bona sua gerendi, auctoritate judicis *interdici* possunt : tunc sub *tutore* constituuntur, et contractus quos sine tutoris interventu ineunt, *rescindibiles* sunt, quatenus eorum rescissio postulari potest, per decennium, ab ipsis interdictis aut eorum hæredibus. — Actus vero ante judi-

[1] *Cod. civ.*, art. 466, 1309, 1314; *Planiol*, II, n. 1081-1088.
[2] *Cod. civ.*, art. 476-479, in *Supplem.*, p. 100*.
[3] *Cod. civ.*, art. 481-484; 840; 935.
[4] *Cod. civ.*, art. 489-512, in *Supplem.*, p. 101*; *Planiol*, II, n. 1090.

cium interdictionis peracti, irritari possunt, si causa interdictionis jam notoria erat tempore initi contractûs.

Interdictis affines sunt ii quibus juridice datum est *concilium judiciarium*, videlicet prodigi et semi-fatui, qui bona sua prudenter gerere nequeunt. Hi siquidem litigare, transigere, pecuniam mutuari, mobilia bona accipere, bona sua alienare aut hypothecis subjicere, sine assistentiâ præfati concilii, non valent; et si nihilominus id præstent, eorum contractus sunt *rescindibiles*. Ceteri autem contractus ab ipsis initi, rescindi nequeunt.[1]

656. 3° **De uxoribus.**[2] Uxores, quæ adhuc sub potestate viri sunt, quosdam contractus inire nequeunt sine *speciali consensu mariti*, vel *auctoritate judicis;* ita non possunt bona sua donare inter vivos, alienare, hypothecam concedere, donationes et successiones acceptare. — Si tamen publice *mercaturam* exerceant, consentiente marito, contractus inire possunt quæ ad suum commercium spectant; etiam extra hunc casum, *obligari* valent ratione delicti aut quasi-delicti, — aut ratione impensarum domesticarum, quia, nisi contrarium constet, his impensis maritus consentire censetur. — Præterea sub regimine *dotali*, uxor habet administrationem bonorum suorum paraphernalium (art. 1576), quamvis bona immobilia alienare non valeat (art. 1449-1538). — Tandem, si uxor sit *thoro* separata a viro suo, jam potest libere de bonis suis disponere exceptis *dotalibus*.

Contractus ab uxore initi contra has legis dispositiones, *rescindibiles* sunt ad nutum mariti, ipsius uxoris eorumque hæredum, per decennium; nisi tamen confirmati fuerint *ab uxore, consentiente marito*. — Præ oculis haberi debet L. jul. 1907 de uxorum salario.[3]

657. 4° **De personis moralibus**, seu societatibus quæ juridicam capacitatem obtinuerunt, variæ sunt legis civilis dispositiones, quæ sæpe nimis earum facultatem contrahendi restringunt. Modo generali, cum non existant nisi vi auctoritatis civilis, nihil agere valent nisi quod ipsis ex concessione legis permittitur. — Jamvero illæ societates quæ dicuntur *établissements publics* vel *établissements d'utilité publique*, sub tutelâ Gubernii constituuntur, præsertim quoad donationum aut legatorum acceptationem, quasi essent minores.[4] — Societates autem *privatæ*, quæ a Gubernio agnoscuntur, ut *societates civiles*, *commerciales* aut *collegia opificum*, majori gaudent libertate in bonorum suorum administratione.

658. III. Principia moralia de contractibus minorum, uxorum et interdictorum. Quæstio est num hi omnes *in conscientiâ* uti possint beneficio lege sibi concesso; videlicet

[1] *Cod. civ.*, art. 513-515, *Supplem.*, p. 104*; *Planiol*, I, n. 2684-2725.
[2] *Cod. civ.*, art. 215-226; *Planiol*, III, 254-326.
[3] Legis textum invenies in *Suppl.*, p. 224a*.
[4] *A. Hudelot*, Des obligations, Paris, 1908, n. 104—129.

num rescissionem contractûs petere valeant, etiam quando læsi non fuerunt; et num, contractu rescisso, rem acceptam (v. g. pecuniam mutuatam) retinere possint.

1° *Si absque fraude egerint*, vel ex contractu *ditiores facti non sint*, beneficio legis uti possunt, cum lex propter bonum commune lata fuerit; — aliunde qui cum minoribus, interdictis aut uxoribus contrahunt, sibi imputare debent damnum illatum, cum lege moneantur ne cum his paciscantur nisi sub conditionibus a *Codice* definitis.

659. 2° *Si vero minores, interdicti aut uxores fraude usi fuerint*, fingentes se esse capaces, aut si ex pacto *ditiores* evaserint, damnum injuste fraudibus illatum compensare debent, et rem acceptam in se aut in æquivalenti restituere: tunc enim sunt injusti damnificatores aut possessores rei alienæ.

Ita si minor, jam maturæ indolis, falso se fingat esse majorem natu et pecuniam mutuetur, eam reddere debet; pariter, qui studiorum causâ a domo paternâ abest, et ea comparat quæ sibi necessaria sunt ad honestam sustentationem; item *uxor*, quæ pecuniam mutuatur, ad suis suorumque necessitatibus subveniendum : ditiores enim facti sunt. — Ex adverso autem, si minores, uxores et interdicti ut *prodigi* noscantur, ac pecuniam mutuatam inutiliter expendant, potationibus ac voluptatibus indulgendo, neque hi neque eorum parentes aut tutores ad restituendum tenentur; non enim exinde ditiores facti sunt, nec aliunde fraude usi sunt. — Item, si quis *bonâ fide* pecuniam mutuo tradiderit alicui minori, putans eum esse fiduciâ dignum, et nummi in *usus inutiles* consumpti fuerint, stricte loquendo minor ad nihil tenetur; sed *æquitas* postulat ut compensatio mutuanti detur.

Art. V. De Effectibus contractuum.[1]

Ex ipsâ notione contractûs superius traditâ, (n. 613) patet duplicem esse pactorum effectum, videlicet *translationem juris* et *obligationis productionem*. Prior autem in praxi non distinguitur a posteriore, cum jus in uno obligationem importet in alio. De *obligationibus* igitur agendum est: de earum *naturâ*, *speciebus*, et *exstinctione*.

[1] *Lugo*, disp. XXII, n. 187-248; *Salmant.*, cap. I, n. 54-73; *Billuart*, diss. I, art. 6-7; *Beüsch*, cap. 6; *Carrière*, n. 259-444; *Marres*, lib. III, n. 177-377.

I. De naturâ obligationum.

Contractus ad duo obligat : *directe*, ad præstandum id de quo pactum est; *indirecte*, ad compensanda damna ex inexecutione pacti secuta.

660. 1° **De obligatione directâ contractuum.** (A) *Contractus validus obligationem parit in conscientiâ*, etiamsi ejus validitas probari nequeat in foro externo; nam merito *instar legis* habetur quoad ipsos contrahentes, qui libere pactum inierunt, et obligationem moralem in se susceperunt.

(B) *Natura et extensio obligationis pendet ex ipsâ voluntate contrahentium*, quatenus ex omnibus adjunctis intelligi valet. — Contractus enim, utpote ad bonum commune ordinati, *bonâ fide* ineundi et adimplendi sunt; obligant igitur ad ea omnia quæ paciscentes intenderunt. Eorum vero intentio colligitur non solum ex verbis adhibitis, sed etiam ex indole personarum, usu locorum aut legibus civilibus. — Si vero, omnibus sedulo perpensis, aliquod dubium maneat, amicabilis transactio suadenda est.

(C) *Contractus vim obligatoriam non habent nisi inter ipsos contrahentes*, et eos qui *ipsorum locum tenent;* nemo enim obligationem ex pacto incurrit, nisi huic consensum præbuerit.

(D) Contractus rescindibilis unum saltem contrahentium *obligat*, donec is qui jus habet rescindendi, rescissionem postulet; si vero intra tempus a lege præfinitum rescissio petita non fuerit, contractus *firmus* evadit, et duos contrahentes ligat.

661. 2° **De obligatione indirectâ contractuum.** (A) *Jure naturali*, quando contrahentes, ex culpâ theologicâ susceptam obligationem non adimpleverunt, damnum compensare tenentur exinde secutum, quia sunt vere causa injusta et culpabilis hujus damni; si vero damnum *fortuito*, absque ullâ culpâ, acciderit, debitor illud reparare non tenetur, nisi in se susceperit casus fortuitos.

Si damnum oriatur ex *culpâ mere juridicâ*, certo reparari debet *post sententiam judicis*, ex dictis supra, n. 476; imo *probabiliter*, juxta quosdam, etiam *ante sententiam*, quia contrahentes sese obligare censentur secundum sensum legis; atqui, juxta leges, reparari debet damnum, quoties adest culpa etiam mere juridica. Attamen

probabilior opinio docet eos non teneri nisi *post* sententiam judicis, aut saltem post petitionem læsi; nemo enim censetur se obligare *moraliter* ultra id quod requiritur *jure naturali*, nisi illud explicite declaraverit.

(B) Jure civili *gallico*, compensatio debetur ob inexsecutionem contractûs, quoties debitor est *in morâ*, et simul damnum oritur ex *culpâ juridicâ*, seu ex omissione ordinariæ diligentiæ quam leges præsumunt et requirunt.[1] Generatim vero non tenetur de *casu fortuito*, nisi ad id sese obligaverit, aut aliqua culpa præcesserit ipsum casum fortuitum.[2]

II. De speciebus obligationum.

Inter varias obligationum species, de quibus jurisperiti disserunt, duæ sunt quas breviter exponere haud inutile erit, nempe obligationes *juramento* firmatæ, et obligationes *conditionatæ*.

662. 1° **De obligatione juramento firmatâ.** Quandoque contrahentes, vel saltem unus ex eis, sese obligant ad aliquid præstandum sub fide *juramenti promissorii;* quæritur num exinde nova exsurgat obligatio. Ad quod solvendum, præ mente haberi debet juramentum in hoc casu esse quid *accessorium* contractui, cum huic solummodo accedat. Jamvero triplex fingi potest hypothesis, prout contractus est *validus*, *invalidus*, aut *rescindibilis*.

(A) *Si contractus sit validus et firmus*, juramentum naturali obligationi aliam addit, scilicet obligationem *religionis*, proindeque, si infringatur, duplex erit malitia, contra *justitiam* et contra *religionem*. — Sed obligatio juramenti non latius patet quam obligatio contractûs, et, hâc cessante, cessat et illa : accessorium enim sequitur principale.

(B) *Si contractus sit invalidus ex jure naturali* aut *divino*, — quia v. g. deficit liber consensus, aut objectum est illicitum, — contractus non fit validus ex juramento, quod supplere nequit consensum nec esse vinculum iniquitatis; — neque ipsum juramentum valet, cum accessorium sequatur naturam actûs cui accedit.

---

[1] *Cod. civ.*, art. 1136, 1142, 1145-1155, in *Supplem.*, p. 80*; *Planiol*, II. n. 221-277.

[2] *Cod. civ.*, art. 1148, 1302, 1807, 1881, in *Supplem.*, p. 81*, 89* *Planiol*, n. 231-233.

663. (C) Si contractus sit *validus* quidem *jure naturali*, sed invalidus aut *rescindibilis* ex jure *civili*, distingui debet inter ipsum *juramentum* et *contractum* cui accedit : (a) *juramentum validum est*, ac proinde servari debet, nisi ab eo obtenta fuerit dispensatio. Nam qui juramento sancivit promissionem aliquid faciendi quod in se bonum est, — v. g minorennis qui juravit se non rescissurum esse contractum aliunde justum, — tenetur, virtute religionis, servare promissum : obligatio enim ex juramento orta est gravis, et aliunde minorennis, rescissionem non petendo, grave non subit incommodum. Si vero ab auctoritate ecclesiasticâ concessa fuerit dispensatio, jam cessat obligatio religionis, et peti potest rescissio.

(b) Controvertitur autem utrum tali juramento contractus, qui *rescindibilis* erat, firmus et validus evadat, ideoque statim duos contrahentes obliget ex virtute justitiæ. Olim jure *civili romano* contractus juramento firmabatur; sed hodie, in jure *gallico*, aliisque multis codicibus, id non admittitur; et, cum hic agatur de materiâ temporali, dispositio legis civilis in conscientiâ servari potest[1]; proindeque non lædit justitiam qui, beneficio legis utens, contractûs petit rescissionem, sed tantum religionem

664. **N. B.** In præfatis casibus supponitur juramentum fuisse *libere* præstitum; si vero fuerit ita *metu* extortum ut nullomodo liberum dici possit, non est validum, nec proinde ullam vim addit contractui; si metus mentis deliberationem non abstulerit, *probabilius* valet juramentum, sed ab eo facile dispensatio obtineri potest. Hinc si quis, ex metu mortis, latroni pecuniam jurejurando promiserit, stricte loquendo eam solvere non tenetur, sed potest ad cautelam dispensationem a juramento petere.

665. **2° De obligatione conditionatâ.** Quandoque contractui adjicitur *conditio*, ideoque obligatio *conditionata* dicitur, quatenus pendet ab impletione conditionis. — Conditio adjecta potest esse de *præsenti*, de *præterito* aut de *futuro*. Si sit de *præterito* vel de *præsenti*, etiam incerto, non suspendit obligationem, sed eo ipso instanti

[1] In rebus autem *sacris*, quæ ex jure *canonico* dijudicandæ sunt, juramento firmus evadit contractus aliunde rescindibilis, quia, ut ait *Alexander III*, "non est tutum quemlibet contra juramentum suum venire, nisi tale sit juramentum quod servatum vergat in interitum salutis æternæ" (*Decret. Greg. IX*, lib. II, tit. 24, c. 8, p. 361, ed. *Friedberg*).

quo contractus initur, obligatio existit vel non, prout res evenit aut non evenit.

Remanet igitur dicendum de obligatione quæ pendet ab eventu *futuro*. Hæc autem duplex esse potest : *suspensiva*, quando existentia obligationis ab impletâ conditione pendet; *resolutoria*, quando obligatio jam existens tempore contractûs, postea, impletâ conditione, resolvitur seu tollitur, v. g. tibi hunc equum vendo, eâ tamen lege ut contractus sit nullus, si bellum intra decem dies excitetur. — Quod breviter declaremus.

(A) *De effectibus conditionis suspensivæ.* (a) *Ante eventum*, suspenditur obligatio, ac proinde *debitor* rei dominium servat, dum *creditor* solum acquirit jus conditionatum. (b) *Impletâ conditione*, contractus fit statim perfectus, sine renovatione consensûs, et obligatio censetur extitisse a die initi contractus. (c) *Deficiente conditione*, contractus ab initio censetur invalidus fuisse, ideoque nullam obligationem peperisse; hinc si res jam tradita fuisset, cum fructibus perceptis restitui debet.

666. (B) *De effectibus conditionis resolutoriæ.* (a) *Ante eventum*, contractus ut validus habetur, et debitor iisdem obligationibus tenetur ac si contractus esset firmus; ita rem promissam præstare aut tradere debet. (b) *Impletâ conditione*, contractus dissolvitur, absque ullâ judicis sententia, ideoque obligatio exinde orta numquam exstitisse censetur. (c) *Deficiente conditione*, contractus omnino firmus evadit, et ex eo eædem obligationes oriuntur ac si nulla unquam conditio apposita fuisset.[1]

III. De extinctione obligationum.

667. 1° **Varii modi recensentur.** Multis modis extingui potest obligatio, scilicet :

(a) *præscriptione*, de quâ superius dictum est, n. 243;

(b) *contractûs rescissione*, quando contractus rescindibilis judicis auctoritate dissolvitur; aut *annulatione*, quando a judice declaratur invalidus;

(c) *solutione debiti*, seu præstatione rei de quâ conventum fuerat;

(d) *condonatione*, quando creditor remittit debitum;

(e) *compensatione*, quæ locum obtinet quoties ambo contrahentes sibi invicem debent eamdem quantitatem pecuniæ aut rerum fungibilium;

(f) *confusione*, quando obligatio debitoris, et jus creditoris in eamdem personam conveniunt, v. g. per testamentum aut successionem;

[1] *Cod. civ.*, art. 1168-1184; *Supplem. pro Galliâ*, p. 83*-89*; *Planiol*, II, n. 374-388. — De obligationibus *in diem*, *alternativis*, *in solidum*, *dividuâ* et *individuâ*, cum *stipulatione pœnæ*, vide *Cod. civ.*, art. 1185-1233.

(g) *interitu rei debitæ*, quoties nempe res certa et determinata, quæ debebatur, destruitur vel amittitur, absque culpâ et morâ debitoris.

De quibus plura invenies apud *Codices civiles.*[1]

668. 2° **Quæstiones morales.** Hic autem occurrunt *quæstiones morales* de *solutione* et *bonorum cessione*, quando debitor *impar* est omnibus debitis solvendis : 1° utrum *aliquid retinere possit;* 2° quisnam *ordo* inter creditores sit servandus; 3° utrum *bonorum cessio* moralem obligationem debita plene solvendi tollat.

(A) Utrum debitor, omnibus suis debitis solvendis impar, aliquid sibi retinere possit?

Jam dictum est supra (n. 600-602) *impotentiam*, sive *absolutam*, sive *moralem*, a restitutione excusare, quamdiu durat; ex quo sequitur debitorem jure *naturali* sibi retinere posse quæ ad suam suorumque honestam sustentationem necessaria sunt, parce tamen vivendo.[2] Sed alia bona creditoribus suis honeste ac sincere cedere tenetur. Hinc : —

(a) *Graviter* contra *justitiam* peccant, qui præter bona sibi suisque necessaria, alia quædam *occultant* et *creditoribus subtrahunt*, sive ea alibi asportando, sive ea vendendo et pecuniam exinde obtentam in tuto collocando; item mariti, qui propria bona *ficte* uxori vendunt, ut eis postea frui valeant; uno verbo, ii omnes qui variis fraudibus a creditoribus subducunt bona ipsis debita. — Excusari tamen possunt qui occulte retinent quædam sibi maxime pretiosa, ob memoriam parentum aut amicorum, et quæ alii parvipendunt, præsertim si adsit spes fundata pretium postea creditoribus refundendi.

(b) Debitoris injustitiæ participes fiunt, ideoque ut injusti cooperatores ad restitutionem tenentur, qui cum illo concurrunt ad creditores defraudandos, dummodo malæ fidei debitoris *conscii* sint.

669. **(B) De ordine inter creditores servando.** Jure *naturali*, debitorum bona inter varios creditores æqualiter dividenda sunt, nisi specialis obstet ratio. Jamvero qui-

[1] Pro *Galliâ*, *Cod. civ*, art. 1234-1314; *Supplem.* p. 84*-89*. *Planiol*, II, n. 399-629.

[2] Non pauci putant, cum *Noldin* (n. 509), injustitiæ reos non esse qui sibi reservant media quibus aliud negotium a *parvis initiis* inchoare possint. Nam ad honestam sustentationem referri potest inchoatio alicujus negotii; aliunde ipsum societatis bonum postulat ut honesti bonorum cessores novum negotium inchoare valeant, ne in desperationem incidant, et societati inutiles aut nocivi reddantur. — Quoad legem civilem gallicam, cfr. *Cod. Commer.*, art. 530.

dam, ex lege *civili*, aliis anteponi debent; lex autem, quanquam in variis regionibus quoad quædam particularia diversa sit, communiter hæc statuit, præsertim in Galliâ.

(a) Res *alienæ*, videlicet furtivæ, depositæ, locatæ, commodatæ, inventæ, etc., quæ adhuc *in se* exstant, domino restituendæ sunt, etiamsi nihil supersit ad creditoribus satisfaciendum; nam *res clamat domino*. — Sed si res *in æquivalenti* solum existat, creditor non est aliis præferendus, quia jus habet tantum *personale*, et non reale.[1] — Quæ quidem præscripta rationi omnino sunt consentanea.

(b) Secundo, solvendæ sunt *expensæ judiciales* pro operationibus quibus bona debitoris in pecuniam sunt transmutata.[2]

670. (c) Tertio, solvenda sunt præcipua tributa (*contributions directes, impôt du timbre, contributions indirectes*).[3]

(d) Quarto veniunt *creditores privilegiati privilegio speciali*, qui compensantur ope pecuniæ ex rebus mobilibus redactæ v. g. pignoratores (gagistes), locatores (bailleurs d'immeubles), secundum ordinem a lege præfixum.[4]

(e) Quinto loco, creditores *privilegiati privilegio generali* qui compensantur ex reliquis bonis mobilibus et deinde ex immobilibus, servato ordine sequenti : 1) expensæ funerales; 2) medicorum stipendia; 3) expensæ nutritionis infantis (mois de nourrice pour enfants élevés hors de la maison); 4) salaria; 5) debita pro alimentis (fournitures de subsistances); 6) indemnitates pro fortuitis casibus (accidents industriels.)[5]

(f) Sexto loco, *creditores hypothecarii hypothecâ privilegiatâ* v. g., vendeur d'immeuble, copartageant, architectes, entrepreneurs.[6]

(g) Septimo, creditores hypothecarii hypothecâ *ordinariâ*, servato ordine diei inscriptionis hypothecarum, si exigatur inscriptio.

(h) Octavo, *cætera tributa* (débets des comptables, droits de douane, frais en matière pénale).

(i) Nono, *creditores mere-chirographarii* seu communes.

671. N. B. Ex dictis, novem sunt ordines creditorum; jamvero lex civilis, in *Galliâ* multisque aliis Statibus vigens, decernit : (a) *priori* generi creditorum *integre* satisfaciendum esse, antequam creditores *posterioris* generis aliquid accipiant; (b) in *eodem* genere creditorum, singulis pro ratâ parte debiti satisfaciendum esse.

---

[1] *Cod. civ.*, a. 2092-2093.
[2] *Cod. civ.* a. 2101. *Planiol*, II, 2552-2553, 2623-2624.
[3] *Planiol*, II, 2643.
[4] *Planiol*, II, 2542, 2627, 2634, 2636.
[5] *Planiol*, II, 2642.
[6] *Planiol*, II, 2628, 2886.

672. Notanda pro foro conscientiæ. (a) Præscripta juris civilis in hâc materiâ sunt *determinativa* juris proprietatis, ideoque in conscientiâ obligant, *probabilius* saltem, etiam ante judicis sententiam.

(b) Præterea, in multis regionibus, lege civili statuitur invalidam esse solutionem debitorum non exigibilium, aut etiam debitorum exigibilium alio modo quam in pecuniâ aut chirographis commercialibus factam, post epocham cessationis solutionum definitam per judicium tribunalis, imo intra paucos dies (in *Galliâ*, intra *decem* dies) ante hanc declarationem; et merito quidem, ne debitor injuste quibusdam creditoribus præ aliis faveat; proinde hæc statuta in conscientiâ obligant, saltem post sententiam judicis. [1]

(c) *Extra casus a lege determinatos :* 1) certum videtur prius solvenda esse debita ex titulo *oneroso* quam debita ex titulo *gratuito;* 2) communiter admittitur præferenda esse debita *certa incertis*, et anteponendum esse *creditorem certum incerto;* 3) caritas et æquitas suadent ut pauperes divitibus anteponantur, et antiquiora debita prius solvantur, sed non constat ex *justitiâ* id requiri. — Hinc probabiliter creditori prius petenti, etsi tempore posterior sit, prius satisfacere licet etiam cum præjudicio aliorum.

673. (C) Num bonorum cessio aut concordatum cum creditoribus moralem obligationem debita solvendi extinguat?

Status quæstionis. Aliquando debitor omnibus suis debitis solvendis impar, omnia sua bona creditoribus tradit, ut ex eis debita pro ratâ parte solvantur; quæ quidem *voluntaria* dicitur, quando sponte fit et a creditoribus acceptatur; *judicialis* autem, quando a judice imponitur etiam invitis creditoribus; *culpabilis* aut *inculpabilis*, prout debitor ex propriâ culpâ vel mero infortunio impar solvendis debitis factus est. Quandoque etiam fit *concordatum* cum creditoribus, vi cujus debitor partem proportionatam debitorum solvere promittit, juxta vires suas. — Quibus positis, quæstio exsurgit num debitor, qui omnia bona creditoribus tradidit, aut concordatum inivit, sed integre debita non solvit, in conscientiâ ab obligatione restitutionis excusetur, si postea ditior evadat.

[1] Insuper lege civili cautum est, in casu *judicialis cessionis bonorum*, ne quidam creditores cum debitore aliquod pactum ineant sibi favens, cum detrimento aliorum. Pro *Galliâ*, cfr. *Cod. commerc.*, art. 597-598; ibidem, art. 437-614, legere est ea quæ respiciunt *la faillite*, *la banqueroute;* cfr. *Loi du 4 mars 1889, sur la liquidation judiciaire*, ap. *Rivière*, Lois usuelles, p. 1019-1021.

674. **Principia.** Jure *naturali*, cessio bonorum *per se non tollit obligationem debita plene solvendi*, sed solum *ad tempus* a restitutione excusat, propter impotentiam debitoris (supra, n. 600); unde manet obligatio postea restituendi, nisi creditores *explicite* aut *implicite* debitum remittant (supra, n. 606).

(a) Porro, juxta omnes, si quis *propriâ culpâ* ad solvenda debita impotens factus est, ab obligatione restituendi non dispensatur, cum sit injustus damnificator, et aliunde creditores debitum condonare non censeantur in casu.

(b) Si quis autem, ex *mero infortunio*, solvendo impar evaserit, distinguendum est; si cessio sit *voluntaria*, et creditores libere et explicite declarent se nihil amplius exigere velle, nulla est difficultas, cum talis declaratio ut remissio debiti merito habeatur. Si vero sit *judicialis*, solutio pendet ab ipsâ intentione legislatoris; ita, in *Galliâ*, statuitur debitorem non liberari nisi secundum ea quæ solvit, ita ut, si nova bona acquirat, teneatur ea dimittere usque ad integram solutionem.[1] In quibusdam vero aliis regionibus[2], lex non ita aperte rem decernit, et communis persuasio invaluit debitorem, qui honeste omnia sua bona creditoribus tradidit, ab omni obligatione aliquid amplius restituendi immunem esse; nam, ex unâ parte, negotiatores majus lucrum percipiunt ob periculum sortis, proindeque in talem jacturam facile consentiunt; et ex alterâ, postulat bonum publicum ut infelices debitores, cæteroquin honesti, spe lucri sibi retinendi, ad novum negotium incipiendum alliciantur. Quod quidem *tolerari* potest, ubi revera lex ita intelligitur aut prævalet consuetudo.

Sed vir *honorabilis* omnibus viribus conabitur debita integre solvere; præterea, si qui creditores in paupertatem exinde inciderint, caritas et æquitas postulant ut ipsis plena satisfactio detur, in quantum fieri potest.

Cetera jam exponemus in capite de *Contractibus in specie.*

---

[1] *Cod. civ.*, a. 1270, in *Supplem.*, p. 86*. Quod valere putamus etiam in casu *concordati.*

[2] Ita in *Angliâ*, juxta *Crolly*, III, n. 1202; cfr. *Lehmk.*, n. 1035; *id.*, Casus, t. I, n. 773; *Noldin*, n. 509.

Caput ij.

DE CONTRACTIBUS IN SPECIE.

Inter contractus, alii sunt *gratuiti* et alii *onerosi :* hi autem sunt vel *certi* vel *incerti* eventûs; unde dicemus : 1° de contractibus *gratuitis;* 2° de contractibus *onerosis certi eventûs*, qui dicuntur etiam *commutativi;* 3° de contractibus *onerosis incerti eventûs*, seu *aleatoriis.*

Art. I. De contractibus gratuitis.

675. Contractus gratuiti principales sunt *promissio* et *donatio;* quibus accedit *testamentum*, quod, — licet proprie non sit contractus, sed *actus*, — *donationi* tam affine est ut de eo disserere statim post donationem opportunum sit; cum vero *successiones* cum *testamentis* intime connectantur, de eis pariter in hoc articulo agemus : —

De promissione.
De donatione.
De testamentis.
De iis quæ donationibus et testamentis communia sunt.
De successionibus.

Alii sunt contractus gratuiti, ut *commodatum*, *mutuum*, *depositum* et *sequestrum*, *mandatum* et *negotiorum gestio*, de quibus adiri possunt *Codices civiles*, in quibus exponuntur regulæ, etiam in foro conscientiæ vim habentes.

§ I. De Promissione.[1]

676. **I. Notio.** Promissio gratuita est *contractus quo aliquis gratuito se obligat ad aliquid alteri præstandum.* Hinc ad validam promissionem tria requiruntur : —

---

[1] *Lessius*, lib. II, cap. 18; *Lugo*, disp. XXIII; *Salmant.*, cap. IV, n. 65-86; *Billuart*, diss. II, art. 1; *S. Alphons.*, n. 720; *Carrière*, II, n. 472-485; *Marres*, lib. IV, n. 1-12; *Ball. P.*, n. 626-630; *Lehmk.*, n. 1081-1082; *Noldin*, n. 536-537.

(a) *Animus se obligandi*, et ita promissio distinguitur a *mero proposito*, quo quis intendit quidem aliquid facere aut omittere, quin tamen velit veram obligationem suscipere; quapropter qui propositum non servat, *inconstantiæ* quidem reus est, sed neque fidelitatem neque justitiam offendit; — differt pariter a *donatione*, in quâ res ipsa *statim* donatur, dum in promissione obligatio suscipitur *futuro* tempore rem præstandi.

(b) Voluntas *spontanea*, id est *ab omni errore, metu aut vi immunis*, cum promissio, utpote contractus *gratuitus*, ex liberalitate procedat, ideoque plenam requirat libertatem.

(c) Ut promissio sit exterius *manifestata*, et a *promissario acceptata*, ab eo nempe cui res promittitur.

677. II. Obligatio ex promissione orta. 1° Juxta omnes, promissio *onerosa*, edita scilicet cum adjectâ conditione ut promissarius aliquod onus sustineat ad rem promissam consequendam, vere ex justitiâ obligat, et, quidem *per se* sub gravi, cum sit contractus onerosus. Idem dicendum est de promissione *mutuâ*, quæ fit in sponsalibus, ut exponitur in *Tr. de Matrimonio*, n. 142.

2° Quando autem agitur de promissione *gratuitâ* et *unilaterali*, controvertitur utrum hæc ex *justitiâ*, an ex *fidelitate* obliget, et quidem sub gravi an sub levi.

Juxta *communiorem* sententiam, natura et gravitas obligationis ex *animo promittentis* pendent; nam promissio est quædam *lex particularis* quam promissor *libere pro arbitrio* sibi imponit; quapropter illam inducit obligationem quam ipse statuit : si ex *fidelitate* tantum et *sub levi* se ligare intendit, nonnisi *sub levi* et *ex fidelitate* obligatur; si vero *ex justitiâ* et *sub gravi*, pari modo ex *justitiâ* et *graviter* obligatur. — Intentio autem promittentis tum ex ejus *declaratione*, tum ex *circumstantiis* dijudicari debet. — Si res sit *dubia*, inferri debet generatim obligationem esse tantum ex *fidelitate* et *sub levi*, quia obligatio justitiæ non præsumenda, sed probanda est. — Vir tamen *honorabilis* firmiter promissis stat, quæcumque fuerit ipsius intentio.

678. Jamvero, cum hodie *leges civiles* quasdam solemnitates requirant ad validitatem gratuitæ promissionis, intentio se obligandi *ex justitiâ* deesse generatim censetur, si hujusmodi formalitates omittantur[1]. — Imo promissiones, quæ jactandi gratiâ aut ex merâ urba-

[1] Jure *civili gallico* nil speciale definitur quoad promissionem in genere; sed, ex art. 1134, omnes conventiones legitimæ vim habent legis

nitate proferuntur, necnon promissiones omnino generales, nullam obligationem inducunt, quia deest animus se obligandi.

Attamen fieri potest, ex circumstantiis, promissionem, etiam solis verbis expressam, inducere obligationem *ex justitiâ*, quoties videlicet promissionis violatio damnum promissario infert; ita v. g. si medicus promiserit alicui ægroto subvenire, et hic, tali promissioni innixus, nullum alium medicum advocaverit; aut si frater fratri promiserit dimidiam partem expensarum solvere pro educatione nepotis, si hic tale collegium ingrediatur. Quod quidem magis etiam apparet, si promissioni accedat juramentum, aut promissio subscribatur.

Qui promisit rem *illicitam*, nullam obligationem contraxit: " promittendo peccavit, mutando autem propositum bene facit "[1].

679. III. **Obligationis cessatio.** Promissio, etiam valida et ex justitiâ obligans, corruit: (a) si superveniat vel innotescat *mutatio rerum*, quæ, si ante promissionem prævisa fuisset, eam impedivisset; censetur enim facta sub tacitâ conditione quod absque gravi incommodo impleri possit; (b) si promissarius sponte condonet; (c) si, quando promissio *mutua* fuit, alter promissis non steterit.

Quando, ante rei promissæ executionem, *promissarius* moriatur, promittens ad nihil tenetur, si unice aut primario benefacere voluerit ipsi promissario; si vero principaliter ejus *familiæ*, obligatio non expirat. — Si *promittens* ante executionem moriatur, promissio *personalis*, id est de *actione* personaliter præstandâ, hæredes non obligat; si sit *realis*, id est de *re* dandâ, transit ad hæredes, nisi ex adjunctis constet promittentem noluisse eos obligare.

§ II. De Donatione[2].

680. I. **Notio et elementa.** Donatio in genere triplici modo fieri potest, videlicet *inter vivos, causâ mortis* et per *testamentum*: in primo casu, translatio dominii fit *actualiter* et *irrevocabiliter*; in secundo *actualiter*, sed *revocabiliter* usque

pro contrahentibus, dummodo certo de his constet; insuper, ex art. 1589, promissio aliquid *vendendi* vere obligat in justitiâ, quando adest mutuus consensus de ipsâ re et pretio; cfr. *Planiol*, II, n. 1398-1410.

[1] *S. Thom.*, 2. 2., q. 110, art. 3, ad 5.

[2] *Lugo*, disp. XXIII; *Salmant.*, cap. IV, n. 87-118; *Billuart*, diss. II, art. 2; *S. Alphons.*, n. 721-743; *Carrière*, n. 487-491; n. 450-558; *Marres*, lib. IV, n. 13-90; *Ball. P.*, n. 631-658; *Lehmk.*, n. 1084-1086; *Noldin*, n. 538-541.

ad mortem; in tertio, dominium transfertur *in futurum*, pro tempore quod mortem testatoris sequitur, et simul *revocabiliter*.

Hic agitur de *donatione inter vivos*, quæ definiri potest *contractus gratuitus, quo dominium alicujus rei in alterum transfertur actualiter et irrevocabiliter*.

Tria igitur in donatione reperiuntur : (a) *translatio alicujus rei*, seu juris; (b) *gratuita*, et ita distinguitur a commutatione aut venditione; aliquando tamen donatario aliquot onera imponuntur, et tunc habetur contractus *mixtus*, partim gratuitus et partim onerosus; (c) *actualis* et *irrevocabilis*, quatenus bona seu jura *statim* transferuntur, et ita quidem ut revocari nequeant nisi in casibus a jure expressis; sic donatio distinguitur a *promissione*, quâ jura non transferuntur actualiter, et a *testamento*, quo nec actualiter nec irrevocabiliter jura conferuntur.

Jure *naturali*, ad validam donationem, requiritur et sufficit ut res ab eo donetur qui capax est dandi, et ab eo acceptetur qui capax est accipiendi, juxta superius dicta de *Contractibus in genere*. — Aliæ autem conditiones jure *civili* requiruntur.

681. II. Præscripta legis civilis. 1° In *Galliâ*[1] donatio *proprie dicta* ut contractus *solemnis* habetur, ad cujus validitatem *speciales formæ* requiruntur, ut de eâ *certo* constare possit, ejusque *irrevocabilitas* in tuto ponatur.

(A) Duæ conditiones pro *quâlibet* solemni donatione necessariæ sunt : (a) ut fiat coram *duobus* notariis, aut coram *uno* notario et *duobus* testibus, et *protocollum* (*la minute*) penes notarium servetur; (b) ut acceptatio *explicite* detur eodem modo, ita ut donatio non valeat nisi a die acceptationis.

(B) Duæ conditiones præterea pro quibusdam contractibus desiderantur : (a) Pro rebus *mobilibus*, index æstimatorius omnium quæ donantur, in quo videlicet describuntur singulæ res earumque pretium; (b) Pro rebus *immobilibus*, quæ hypothecæ subjici possunt, actus donationis et acceptationis transcribi debent apud *conservatorem hypothecarum;* attamen transcriptionis defectus donationem non reddit invalidam, sed solum *rescindibilem;* rescissio autem peti nequit ab ipso donatore, sed ab eis quorum jura per donationem læsa fuerunt.

682. 2° Ab his tamen *formalitatibus* immunes sunt quædam donationes : —

(a) *Donationes manuales*, quæ solâ *traditione rei* perficiuntur; harum validitas agnoscitur etiam in foro externo, dummodo fiant a

[1] *Cod. civ.*, art. 931-952, in *Supplem.*, p. 109*; *Planiol*, III, n. 2501-2676.

personâ capaci et partem disponibilem (de quâ infra) non excedant. Quod quidem hodie maximi momenti est, cum multæ sint res mobiles, quæ ita de manu ad manum transferri valeant[1].

(b) *Donationes sub specie emptionis simulatæ*, quando quis, v. g., vendit aliquam rem pretio centum millium francorum, eodemque actu condonationem facit hujus pecuniæ, vel partis ejusdem; quod quidem ut validum hodie habetur a magistratibus, dummodo donator sit capax dandi, et donatarius accipiendi capax.

(c) *Donationes accessoriæ*, id est quæ accedunt contractui oneroso, in favorem tertii; v. g. Titius Caio vendit domum pro 50000 fr., eâ lege ut Caius 10000 fr. det Sempronio; quæ stipulatio ut valida habetur a jurisperitis.

(d) *Donationes* quæ fiunt *per modum renuntiationis*, ut si creditor debitum remittat, aut dominus renuntiet alicui servituti, vel legatarius alicui legato, etc.; quæ omnia valent, dummodo fiant modo a lege definito, v. g. si remissio debiti fiat chirographum destruendo in quo continetur debiti probatio[2].

683. 3° Quamvis donatio *per se* sit irrevocabilis, in triplici casu revocari potest : (a) si donatarius erga donantem insignis ingratitudinis reus judicatus fuerit; (b) si donatori, qui tempore donationis, prole carebat, postea nascatur filius; (c) si in donatione onerosâ, conditiones, donatario impositæ, minime adimpletæ fuerint[3].

684. III. **Notandum pro foro interno.** Donationes validæ ex jure *naturali*, sed nullæ ex defectu legalium formarum, in foro interno haberi possunt ut validæ, donec a judice rescindantur; quando rescissio pronuntiata fuit, huic sententiæ obediendum est, si agitur de rebus profanis (supra, n. 618); quando agitur de *piis* causis, quid agendum sit, inferri poterit ex iis quæ dicemus ubi de *testamentis*, n. 698.

685. IV. **De donatione mortis causâ.** Quo nomine vocatur *gratuitus contractus quo alteri aliquid actu donatur, ita tamen ut donatio revocari possit usque ad donatoris mortem.* Distinguitur proinde a donatione *inter vivos*, quæ revocari nequit nisi in casibus a lege expressis; et a *testamento*, quo jus *actu* non transfertur, sed tantum post mortem; ideoque est quid *medium* inter donationem et testa-

[1] Quando donationes manuales 150 fr. excedunt, non possunt quidem authentice *probari* nisi scripto documento; sed probatio hujusmodi non est necessaria, cum *possessor* rei mobilis ut *dominus* habeatur, vi art. 2279 : "En fait de meubles, la possession vaut titre."

[2] De quibus vide *Planiol*, III, n. 2535-2555.

[3] Cf. *Cod. civ.*, art. 953-966, in *Supplem.*, p. 112*; *Planiol*, III, n. 2628-2676.

mentum, — ac vocari potest donatio *conditionata*, quatenus fit sub conditione quod valeat, si ante mortem donatoris non revocetur.

Hodie, in *Galliâ* et quibusdam aliis Statibus, non valet hujusmodi contractus, quia donatio ut essentialiter *irrevocabilis* habetur, exceptis casibus ab ipsâ lege exceptis. Sed potest fieri donatio sub conditione quod *resolvatur*, si donatarius ante donatorem moriatur[1].

§ III. De Testamentis.[2]

686. Testamentum est *actus revocabilis, quo testator de bonis suis disponit aut de certâ illorum parte, pro tempore mortem ipsius secuturo.* — Distinguitur a donatione : (a) quia est *actus*, non proprie contractus; non est enim *conventio* inter testatorem et legatarium, sed actus quo testator suam voluntatem exprimit, independenter a quolibet pacto cum alio; (b) quia est essentialiter *revocabilis* usque ad mortem, dum donatio est *ex se* irrevocabilis; (c) eo quod non transfert jura *actualiter*, sed solum pro tempore mortem subsecuturo. — Dicemus : 1° de *jure testandi;* 2° de *formis legalibus* requisitis ad validitatem testamenti; 3° de *juribus* et *oneribus legatariorum;* 4° de *cessatione* testamenti.

I. De jure testandi.

687. Jus testandi negant *socialistæ*, qui legitimitatem dominii privati rejiciunt.

De *origine* illius juris acriter inter theologos et jurisperitos disputatur. (a) Alii dicunt illud a jure *naturali* oriri, tum quia apud varias Gentes a remotissimis temporibus in usu fuit, tum quia ad bonum societatis moraliter necessarium esse videtur, ut foveatur hominum industria.[3] (b) Alii e contra docent testandi facultatem a jure *civili* repetendam esse; nam, solo inspecto jure naturæ, invalida est translatio dominii per testamentum : siquidem dominium transfertur solum post mortem, id est tempore quo testator jus

---

[1] *Planiol*, III, n. 2522.

[2] *Molina*, Tr. II, disp. 124-141; *Lugo*, disp. XXIV; *Salmant.*, Tr. XIV, cap. V, n. 1-76; *Billuart*, diss. II, art. 3; *S. Alphons.*, n. 919-931; *Carrière*, n. 497-499; 559-605; *Marres*, lib. I, n. 294-380; *Ball. P.*, n. 964-1083; *Lehmk.*, n. 1160-1170; *Pothier*, Donations testamentaires, Paris, 1777; *Troplong*, Traité des donations et testaments, Paris, 1865; *Baudry-Lacantinerie et Colin*, Des donations et des testaments, Paris, 1899.

[3] *Grotius*, l. II, c. VI, n. 14; *Wolf*, Instit. juris nat. § 927; *Molina*, disp. 134, n. 12.

dominii jam amisit, cum mors omnia jura solvat.[1] (c) Unde alii, viâ mediâ incedentes, contendunt facultatem testandi *fundari* quidem in jure *naturali*, sed *plenam vim* non accipere nisi a jure *civili*[2]; unde sequitur eam lege positivâ non posse tolli, sed solum restringi. — Quid sentiamus sequens thesis declarabit.

688. *Thesis :* **Jus testandi a jure naturali dimanat, quatenus est legitimum complementum juris dominii privati.**[3]

Jam superius (n. 74) demonstratum est dominium privatum, permanens et exclusivum, a lege naturali dimanare, et in præsenti rerum statu moraliter esse necessarium; atqui jus testandi nihil aliud est nisi legitimum dominii privati complementum, et propter easdem rationes moraliter necessarium est in præsenti rerum ordine : (a) est *complementum dominii privati;* nam dominium hujusmodi, utpote *exclusivum* et *permanens*, complectitur jus disponendi de suâ re quocumque tempore, et quidem in perpetuum, ideoque jus disponendi de bonis propriis ante mortem, et pro tempore mortem secuturo.

689. (b) Aliunde tale jus *ad bonum commune moraliter est necessarium;* nisi enim homo libere bona sua relinquere posset filiis, cognatis, affinibus aut amicis, otio ac voluptatibus plerumque indulgeret statim ac sufficienter suis necessitatibus providisset; dum e contra, si aliis sibi caris opes suas dimittere possit, novas res producere divitiasque augere non cessabit, ut cognatorum aut amicorum futuris necessitatibus subvenire valeat.[4] Revera homo, *in aliis* et *per alios supervivendi* cupidus, iis qui sibi sunt dilectissimi fundos, domos, aliasque opes relinquere exoptat, proptereaque assi-

[1] *Puffendorf*, l. IV, c. 10, n. 4-8; *Zallinger*, Instit. jur. nat. § 120; *Pothier*, op. cit., c. I; *Beüsch*, cap. I, n. 89.

[2] *Carrière*, n. 498; *Taparelli*, Essai de Droit naturel, Paris, 1875, n. 787.

[3] Ad rite intelligendam thesim, videre est quæ supra diximus, n. 74, de jure dominii privati.

[4] "Nombreux en ce monde, disons-le à l'honneur de la nature humaine, sont les hommes qui travaillent et qui épargnent moins pour eux-mêmes que pour d'autres. Si vous les forcez à ne songer qu'à eux-mêmes, ils travailleront moins et dépenseront davantage. Que de richesses en ce cas jetées à la consommation improductive par un train de vie plus large! Que d'années soustraites au travail productif par une retraite prématurée!" (*Ch. Gide*, Principes d'Economie politique, p. 421.)

due et improbe laborat, ut *aliquid sui* eis largiatur eorumque felicitati conferat. Jamvero tota societas haud parvum emolumentum suscipit ex his conatibus, quibus communes opes valde augentur.

Præterea, si jus testandi tollatur, bona defunctorum vel fiunt primi occupantis, vel ad Statum devolvuntur : in priori casu, acerrima erit civium concertatio ad hæc bona *nullius* occupanda, ideoque maxima perturbatio; in posteriori casu, brevi orientur omnia mala quæ e *collectivismo* secutura fore superius (n. 93-98) probatum est.

690. Solvuntur difficultates. (A) Nonnulli *juristæ* contendunt translationem dominii fieri non posse per testamentum, quia non adest *simultaneus* consensus testatoris et legatarii : testator enim jam defunctus est, quando legatarius ejus bona acceptat.

Quidam *respondent* testatoris consensum *virtualiter* perseverare post mortem, aut legatarii acceptationem merito *præsumi* ante testatoris mortem; quæ quidem responsa ut parum valida a multis rejiciuntur.

Probabilior nobis videtur hæc solutio : simultaneus consensus requiritur quidem ad validitatem *contractûs*, sed non ad validitatem *actûs*, qui testamentum dicitur; præterea testamentum est veluti *conditionata* donatio, quæ valebit statim ac legatarius eam acceptaverit; potest proinde repudiari, et tunc nullam vim habebit; sed si acceptetur, jam omnino firma evadit. — Aliunde si, solo inspecto jure naturæ, donatio hujusmodi plenam vim non haberet, auctoritas civilis juri naturali supplere valet, ac legalem vim tribuere actui qui bono societatis tantam utilitatem affert.

691. (B) *Socialistæ* vero contendunt jure testandi filiorum-familias pigritiam foveri, et naturalem hominum æqualitatem destrui.

Resp. (a) *Quosdam* esse filiosfamilias qui otiositati ac libidini indulgeant, eo quod pinguem hæreditatem expectant, lugendâ sane constat experientiâ; sed hic est *abusus*, qui nec semper, nec necessario e jure testandi sequitur; ideoque tollendus aut saltem minuendus est abusus, non autem jus ipsum testandi propterea negandum est.

Siquidem omnibus, præsertim junioribus utriusque sexûs, necessitas et dignitas laboris inculcanda est, non solum ver-

bis et exemplis, sed etiam *factis*, plura videlicet largiendo iis qui magis strenue laborant; necnon *virili educatione*, curando ut etiam ditiores *artem* quamdam *discant* et *exerceant*. Iisdem ostendatur *otiositatem* esse *injuriosam Deo*, qui omnibus, etiam ditioribus, præcipit ut laborent : " In sudore vultûs tui vesceris pane[1]... Si quis non vult operari, nec manducet[2]";—*periculosam ipsis pigris;* nam, teste Scripturâ, " multam malitiam docuit otiositas[3] "; et insuper, experientiâ constat eos qui otio indulgent, mox opes suas amittere, eo quod, pigrorum incuriâ crescente, paulatim minuuntur reditus sive ex fundis sive ex aliis *capitalibus;* — *societati noxiam*, cum respublica privetur iis omnibus opibus quas laborando isti acquirere potuissent. — His ac similibus mediis juvenes, etiam ditiores, plerumque ad strenue operandum inducentur, nec minus societati quam sibi utiles evadent.[4]

692. (b) *Æqualitatem* vero, quam *socialistæ* propugnant, impossibilem esse nemo est qui non videat : " Sunt enim in hominibus, ut recte ait *Leo XIII*[5], maximæ plurimæque naturâ dissimilitudines : non omnium paria ingenia sunt, non sollertia, non valetudo, non vires; quarum rerum necessarium discrimen suâ sponte sequitur fortuna dispar." Hanc porro inæqualitatem societati prodesse experientiâ constat : nam ad bonam reipublicæ ordinationem diversa esse debent munera, ad quæ fungenda cives impelluntur fortunarum disparitate; secus omnes præesse cuperent, nullus obedire vellet.

Cæteroquin facultas testandi, dum cuidam inæqualitati favet, ad bonum societatis maxime confert; ditiores enim, qui ad victum quotidianum labore non indigent, liberalibus artibus vacare possunt et intellectualem moralemque progressum promovere; industriam et commercium efficacius

[1] *Gen.*, III, 19. — [2] II *Thess.*, III, 10.

[3] *Eccli.*, XXXIII, 29; cfr. *D'Hulst*, Confér. 1896, p. 264.

[4] Non pauci adolescentes in *Galliâ* otiosi manent eo quod publicum munus exercere nolunt sub ducibus religioni infensissimis; sed nonne sunt innumeræ artes a Statu prorsus independentes, in quibus seipsos exercentes religioni simul et patriæ servire valent? Cf. *V. Bettencourt*, Du Choix d'une carrière indépendante, Paris, 1903.

[5] Encycl. *Rerum Novarum*.

amplificare valent, novis favendo experimentis, ad quæ copiosa pecuniæ summa desideratur; pariter multa instituta toti communitati utilia erigere possunt, et revera in multis locis fundaverunt; quæ quidem omnia plerumque feliciori modo a privatis quam ab ipso Statu geruntur.[1]

II. De formis legalibus requisitis ad valorem testamenti.

693. 1° **Status quæstionis.** Jure *naturali* et *canonico* nihil aliud requiritur ad valorem testamenti, ex parte *formæ*, nisi ut *certo moraliter constet* de ultimâ voluntate defuncti. Jure autem *civili* variæ requiruntur conditiones apud varias Gentes.

Attamen, in omni fere natione, quædam admittuntur *privilegiata* testamenta, quæ, etiam absque formis legalibus condita, valida sunt, dummodo de voluntate testatoris constet; ita generatim testamenta *militum*, aut *trans mare peregrinantium*, vel tempore quo sævit *morbus epidemicus*.[2]

694. 2° **Præscripta juris civilis in Galliâ.**[3] Triplex esse potest testamentum, juxta legem gallicam : *olographum*, *solemne* et *mysticum*.

(A) Testamentum *olographum*, a vocibus, ὅλος et γράφω (*integrum scribo*) illud est quod *manu testatoris integre fuit scriptum*, *cum adnotatione diei*, *mensis et anni quo confectum est*, *et subscriptione testatoris*. Unde, ad ejus validitatem, tria essentialiter requiruntur : (a) ut *integre* manu testatoris scriptum fuerit, nullo verbo excepto. *Interpositiones* (*interlignes*) propriâ testatoris manu additæ non vitiant testamentum ; additiones in *margine* factæ, validæ sunt, etiamsi non subsignatæ fuerint, si eodem tempore ac ipsum testamentum scriptæ fuerint ; si vero postea, novasque dispositiones contineant, subsignari debent, cum inscriptione diei, mensis et anni. *Lituræ* (*ratures*) quas manu testatoris factas fuisse constat, invalidant solummodo dispositiones quæ deletæ fuerunt. — Interpositiones vel additiones marginales alienâ manu factæ, sed inscio testatore, non vitiant testamentum ; secus, si consentiat testator.

(b) *Ut recte designetur dies*, *mensis et annus*, quo testamentum confectum est, initio aut fine documenti, antequam proprium nomen

---

[1] *P. Leroy-Beaulieu*, Traité d'Economie Politique, t. IV, p. 282-296.

[2] Pro *Galliâ*, *Cod. civ.*, art. 981-998 ; *Planiol*, III, n. 2725. Sed, etiam in his casibus, tutius est scribere testamentum *olographum*, quoties id fieri potest.

[3] Juxta legem *gallicam*, duæ aut plures personæ non possunt *eodem* actu suum testamentum conficere, sed quisque debet *speciali* actu suas ultimas voluntates declarare. (*Cod. civ.*, a. 968, in *Supplem.* p. 114*.)

signetur. Quod quidem requiritur ut cognoscatur utrum scriptum fuerit a testatore tempore quo capax erat testandi, et quodnam e duobus vel tribus testamentis sit validum. — Notandum est non pauca testamenta ut invalida declarari, sive quia designatio diei omissa fuit, sive quia non recte aut sincere facta fuit. — Designatio *loci* necessaria non est, quamvis utilis esse possit.

(c) *Ut testator propriâ manu nomen suum apponat* in fine documenti; nullæ sunt igitur dispositiones infra subscriptionem positæ, nisi subsignentur.

695. N. B. Testamentum olographum optimum est quidem, cum paucis obnoxium sit irritationis causis; sed, quia facile subduci potest ac deleri, expedit ut duo saltem exemplaria scribantur, quorum unum ipsi hæredi, et alterum notario tradatur. — Mortuo testatore, hæres designatus exhibere debet testamentum *præsidi* tribunalis domicilii defuncti, qui statuet testamentum apud *talem* notarium reponendum esse, et hæredi tradenda esse bona ipsi a testatore relicta.

Per se nulla existit obligatio testamentum conficiendi; sed *per accidens*, hæc obligatio adesse potest ut vitentur lites et restitutio tutius fiat, si necessaria sit. *Sacerdotibus* autem, qui missarum stipendia acceperunt et pecunias ad bona opera instituenda, officium incumbit quamprimum testamentum scribendi, ut prudenter de *suis* bonis disponant, et curent ne *aliena*, quæ apud ipsos deposita fuerunt, ab hæredibus naturalibus invadantur.

696. (B) Testamentum *solemne* illud est *quod a duobus notariis coram duobus testibus excipitur, vel ab uno notario coram quatuor testibus.* Dictatur a testatore, scribitur a notario, et signatur a notario, testibus et testatore.

(C) Testamentum *mysticum* illud est quo *testator secreto de bonis suis disponit, quodque clausum et sigillatum notario offert*, coram sex testibus, declarando hoc esse suum testamentum propriâ manu scriptum et subscriptum, vel ab alio exaratum et a se subscriptum.[1]

697. 3° **De vi in conscientiâ testamenti formis legalibus carentis.**[2] (A) Si agatur de testamento vel legatis ad causas *profanas* spectantibus, testamentum ut validum haberi potest a legatario, donec a judice rescindatur, juxta superius dicta, n. 618; sed nullâ *fraude* uti licet ad decipiendum ju-

[1] *Cod. civ.*, art. 968-980, in *Supplem.*, p. 114*.
[2] Quæ principia valent etiam pro *donationibus*.

dicem, v. g. supplendo designationem diei aut anni quæ omissa fuerit, aut apponendo nomen testatoris qui, antequam subscripsit, mortuus est; et si is cui favet testamentum, fraude aut alio injusto medio usus fuerit, ad restitutionem tenetur erga hæredes qui jus habent petendi rescissionem testamenti : bonum siquidem publicum postulat ut nemini fraus patrocinari possit.

Hæres autem naturalis rescissionem testamenti petere potest, nisi explicite testatori promiserit non impugnare testamentum, et testator, huic promissioni innixus, abstinuerit a mutando testamento; si enim promissioni non stet, fraude privat legatarium jure quod hic legitime consequi potuisset; testator siquidem alia media adhibuisset ad transmittenda hæc jura legatario.

698. (B) Si vero questio sit de testamento *ad causas pias*, quo videlicet bona relinquuntur ecclesiis, monasteriis, pauperibus, piisve operibus ad cultum divinum aut pauperum sublevamen, in honorem Dei erectis, *controvertebatur* num in foro conscientiæ valeret, etiam post sententiam judicis illud testamentum irritantis.

(a) *Communior* sententia *affirmabat;* nam testamenta ad causas pias, quæ finem *supernaturalem* respiciunt, legibus *ecclesiasticis*, non autem civilibus, subsunt, cum Ecclesia jus habeat bona temporalia independenter a Statu acquirendi, ad finem suum prosequendum; valida igitur manent in foro conscientiæ testamenta civilibus formis carentia, quoties valida sunt ex principiis *Juris canonici*, id est, quoties certo moraliter constat de voluntate testatoris, v. g., concordi testimonio duorum testium, vel scripturâ testatoris.

Id probant decreta Pontificum et responsa Congregationum. Ita *Alexander III* judicibus *Velletrensibus* rescribit de testamentis ad causas pias[1] : "Quia hujusmodi causæ de judiciis ecclesiæ, non secundum leges, sed secundum *canones* debent tractari, et his, divinâ scripturâ testante, duo aut tres idonei testes sufficiunt, discretioni vestræ per apostolica scripta mandamus, quatenus, cum aliqua causa talis ad vestrum fuerit examen deducta, eam non secundum decretorum statuta tractetis." — Quæ quidem lex minime in desuetudinem abiit, ut ex recentioribus Rom. Congregationum responsis

[1] *Decretal. Greg. IX*, lib. III, tit. 26, cap. II, p. 541, ed. *Friedberg*.

patet; ita *Eudorius* cælebs *Bonifacium* instituerat legatarium universalem per testamentum debitis vestitum formis; scriptum autem *privatum* (coram lege civili invalidum) Bonifacio tradiderat, in quo piam manifestabat voluntatem. Bonifacius autem, mortuo Eudorio, hæreditatem *integram* servabat, quin adimpleret pium legatum. Quâ de re interrogata, *S. Pœnitentiaria* 23 jun. 1844 respondit[1] : " Bonifacium teneri in conscientiâ ad implendam voluntatem Eudorii certe cognitam, pro foro conscientiæ ".

699. (b) Pauci tamen theologi, ut *Daelman*, *d'Annibale*, *Haine*[2], docebant hanc obligationem esse *dubiam*, proindeque non urgendam.

Etenim rescriptum *Alexandri III* valet quidem pro ditione Pontificiâ, non autem pro universali Ecclesiâ; et quamvis in *Corpore Juris* insertum fuerit, sicque ad universam Ecclesiam extensum, in multis Ecclesiæ partibus obsolevit, ita ut hodie Ecclesia jus suum non urgeat. — Responsum autem *S. Pœnitentiariæ* rem non dirimit; nam Bonifacius in casu tenebatur ad implendam voluntatem Eudorii non quidem vi testamenti, sed vi contractûs innominati quo se obligaverat ad pia legata adimplenda, posito quod ab Eudorio institueretur legatarius universalis.

700. Conclusiones practicæ. *Codex* practice liti finem imposuit, hæc statuendo : (a) " In ultimis voluntatibus in bonum Ecclesiæ serventur, si fieri possit, solemnitates juris civilis; hæ si omissæ fuerint, hæredes *moneantur* ut testatoris voluntatem adimpleant." (b) " Voluntates fidelium facultates suas in pias causas donantium vel relinquentium... diligentissime impleantur etiam circa modum administrationis et erogationis bonorum..." (c) " Ordinarii omnium piarum voluntatum tam mortis causâ quam inter vivos, exsecutores sunt... Clausulæ huic Ordinariorum juri contrariæ, ultimis voluntatibus adjectæ, tanquam non appositæ habeantur." (*Codex*, 1513-1515).

Si vero legata pia nimis onerosa videntur, facile admittuntur hæredes ad compositionem cum Ecclesiâ; de quâ hæc statuit *Codex*, c. 1517 : " Ultimarum voluntatum reductio, moderatio, commutatio, quæ fieri ex justâ tantum et necessariâ causâ debent, Sedi Apostolicæ reservantur, nisi

[1] Ap. *Acta S. Sedis*, II, p. 369.

[2] *Daelman*, Tr. de Justitiâ, P. II, de Contractibus, q. II. obs. 8; *d'Annibale*, III, n. 70; *Haine*, q. 53, p. 214-218.

fundator hanc potestatem etiam Ordinario loci expresse concesserit. Si tamen exsecutio onerum impositorum, ob imminutos reditus aliamve causam, nullâ administratorum culpâ, impossibilis evaserit, tunc Ordinarius quoque, auditis iis quorum interest, et servatâ, meliore quo fieri potest modo, fundatoris voluntate, poterit eadem onera æque imminuere, exceptâ Missarum reductione quæ semper Sedi Apostolicæ unice competit."

III. De Juribus et oneribus legatariorum.

701. 1° **Status quæstionis.** Testator variis modis de suis bonis disponere potest, instituendo hæredes, aut *legatarios* vel testamenti *executores*, dummodo clare exprimat animum sua bona aut partem eorum donandi pro tempore suam mortem secuturo. — Olim distinguebatur inter hæredes et legatarios : *priores* defunctum repræsentabant in ejus bona succedendo sive ex toto, sive secundum quotam partem; *legatarii* autem certa aliquot bona ex ipsis hæredibus accipiebant. Hodie vero, in *Galliâ* aliisque multis nationibus, hæc divisio omittitur; distinguuntur autem legatarii *universales*, legatarii *titulo universali*, legatarii *particulares* et *executores testamentarii;* de quibus pauca dicemus.

702. 2° **Præscripta juris civilis gallici.**[1] (A) Hæredes seu legatarii *universales* dicuntur illi quibus donatur *universalitas* bonorum defuncti. Testator unum legatarium universalem seligere potest, aut plures, prout voluerit. (a) Quoad *jura*, legatarius universalis, si non adsint hæredes *necessarii*, statim obtinet bonorum defuncti dominium et *saisinam*, ut aiunt; si adsint hæredes necessarii, hi *saisinam* consequuntur, et legatarius ab ipsis bonorum traditionem postulare debet. (b) Ejus *officia* hæc sunt : si *solus* hæreditatem accipiat, omnia legata et debita solvere debet, etiam *ultra vires hæreditatis*, nisi hæreditatem acceperit sub *beneficio inventarii*[2]; — si vero concurrat cum hærede necessario, *solus* omnia

[1] *Cod. civ.*, art. 1002-1034; *Planiol*, III, n. 2730-2835.

[2] *In foro conscientiæ*, *probabilius* non tenetur solvere debita ultra vires hæreditatis, etiamsi *beneficio inventarii* usus non fuerit, saltem ante sententiam judicis; nam hujusmodi debita, utpote *realia*, ipsi hæreditati annexa sunt, nec proinde ipsam personam legatarii obligant ultra vires hæreditatis. Sed, post sententiam judicis, legi obediendum est, quæ *in se* rationi consentanea est, quatenus eo tendit ut juridice constare possit de *viribus hæreditatis*, et ita serventur jura creditorum.

legata solvere tenetur, sed debita nonnisi *proportionate* ad partem hæreditatis quam accipit.

(B) Legatarii *titulo universali* ii sunt quibus testator donat *quotam* partem bonorum suorum, v. g. tertiam aut quartam partem, vel omnia mobilia aut immobilia. (a) Hi *saisinam* non habent, sed bona sibi donata ab hæredibus naturalibus, aut legalibus, vel a legatariis universalibus postulare debent. (b) *Debita* et *legata particularia* solvere debent pro *ratâ parte* hæreditatis quam accipiunt.

703. (C) Legatarii *titulo particulari* illi vocantur quibus testator *rem determinatam* donat. (a) *Jus* habent ad bona sibi legata statim post mortem testatoris; sed possessionem inire vel fructus exigere generatim nequeunt nisi a die quâ petierunt bonorum traditionem, vel hæc voluntarie ab hæredibus concessa fuit. (b) Non tenentur *debita* et *onera* successionis solvere, nisi explicite id declaraverit testator, vel bona ipsi donata *hypothecis* sint onerata.

(D) *Executores testamentarii* sunt mandatarii ab ipso testatore selecti, eo fine ut dispositionum, in testamento contentarum, executioni fideliter invigilent; eorum jura et officia pendent tum ab ipsâ intentione testatoris, tum a lege civili.

IV. De cessatione testamenti.

Testamentum triplici modo cessare potest : *revocatione, caducitate et rescissione.*[1]

704. 1° **Revocatione;** nam testamentum est ex naturâ suâ *revocabile*, quum voluntas hominis *ambulatoria sit usque ad mortem.* Si testator sub fide juramenti promiserit se non revocaturum testamentum, peccat quidem contra *religionem*, illud sine legitimâ ratione revocando; sed *non contra justitiam*, quia juramentum mutare nequit naturam testamenti, quod est de se revocabile; proinde, etiam in hoc casu, valeret revocatio.

Revocatur autem testamentum : (A) *Explicite*, per *testamentum novum* in quo *antiquum* integre abrogatur aut quoad aliquas dispositiones; vel per *actum* coram notario, quo declaratur mutatio voluntatis.

(B) *Implicite :* (a) novum condendo testamentum, in quo nil quidem de priore dicitur, sed continentur *dispositiones contrariæ* his quæ in veteri habebantur; (b) *alienatione rei legatæ*, licet alienatio nulla sit, aut testator postea rem recuperaverit; nam talis alienatio mutationem mentis satis clare significat; (c) *laceratione*, obliteratione aut destructione testamenti ab ipso testatore, aut ejus jussu, peracta.

[1] Quæ sequuntur, apud plerasque Gentes admittuntur; cfr. *Cod. civ. Gal.*, art. 1035-1047; *Planiol*, III, n. 2836-2870.

705. 2° Caducitate, quæ verificatur quando dispositiones ab initio validæ, suum effectum, propter superveniens impedimentum, obtinere nequeunt :

(a) Si legatarius moriatur ante testatorem; quum enim donatio testamentaria fiat intuitu personæ, ad hæredes non transit; (b) si legatarius moriatur antequam impleatur conditio a quâ pendebat legatum; (c) si res legata *totaliter* perierit vivente testatore; aut, post ejus mortem, absque ullâ hæredis culpâ : tunc enim *res perit domino;* (d) quando legatarius legato *renuntiat*, post mortem testatoris; aut *inhabilis* fit ad illud recipiendum : quod in *Galliâ* occurrit solum quando unam ex his pœnis subit quæ olim *civilem mortem* post se trahebant.

706. 3° Rescissione, quam hæredes petere possunt ob triplicem causam : (a) Si legatarius *conditiones* a testatore impositas *non exsequatur;* (b) propter *gravem legatarii ingratitudinem* erga testatorem; ita, in *Galliâ*, si vitæ testatoris insidiatus fuerit, — sævitiarum, delicti aut gravis injuriæ contra eum reus fuerit, — vel gravem injuriam ejus memoriæ intulerit; (c) si quædam sit nullitatis causa ex carentiâ legalium formarum aut partium inhabilitate.

§ IV. De iis quæ donationi et testamentis communia sunt.

Dicemus : 1° de *incapacitate* donandi aut accipiendi; 2° de quibusdam *donandi modis lege prohibitis;* 3° de limitatione facultatis donandi per *reservationem legalem.*

I. De incapacitate donandi aut accipiendi.

707. Jure *naturali*, donandi et accipiendi capaces sunt ii omnes qui ad contrahendum idonei sunt, juxta superius dicta, n. 651. — Jure autem *civili*, quod apud varias Gentes diversum est, restringitur donandi aut accipiendi capacitas, propter bonum publicum.

1° *De incapacitate donandi ex jure gallico.*[1]

708. (A) *Minores*, etiam *emancipati*, donare nequeunt nisi in casibus a lege determinatis; videlicet (a) post annum ætatis decimum sextum, donare possunt per *testamentum* dimidiam partem bonorum quæ dare valerent, si majores essent natu; (b) quando nuptias contrahunt, dare possunt per contractum matrimonii quidquid majores dare valent. — Præterea *parvæ* donationes manuales non cadunt sub prohibitione legis.

[1] *Cod. civ.*, art. 903-907, in *Supplem.*, p. 106*; *Planiol*, III, n. 2888-2908.

(B) *Uxores* donare *inter vivos* nequeunt sine consensu mariti vel auctoritate judicis; sed per *testamentum* de bonis suis disponere valent : nam testamentum non valebit nisi tempore quo jam cessaverit mariti auctoritas.

(C) *Amentes* et *interdicti* nullomodo donare possunt; ii vero, quibus *concilium judiciarium* datum est, bona alienare inter vivos sine hujus concilii assistentiâ nequeunt, sed testamentum condere valent.

709. (D) *Bonorum cessores* (gallice *faillis*) donare non possunt intra decem dies quæ præcedunt judicialem declarationem cessationis solutionum; et donationes antea factæ irritari possunt, si probetur eas fuisse fraudulentas.

(E) *Damnati ad pœnas perpetuas* nullomodo donare valent, nisi Status ab hâc inhabilitate dispenset; imo testamentum valide ab eis antea conditum, eo ipso irritatur.

(F) *Moniales* in instituto civiliter approbato degentes, non possunt donare communitati aut uni ex ejus membris ultra quartam partem bonorum, nisi donataria aut legataria hæres sit in lineâ rectâ donatricis; quæ tamen restrictio non attingit donationes quæ non excedunt decem millia francorum.[1] Præterea attende ea quæ dicenda sunt de personis interpositis, infra, n. 712.

2° *De incapacitate accipiendi.*[2]

710. Quidam sunt *absolute* incapaces, id est respectu *cujuslibet* personæ; alii vero *relative* incapaces, scilicet respectu *talis* aut *talis* personæ.

(A) **Absolute incapaces** sunt : (a) infantes nondum concepti tempore quo moritur testator; censetur autem tempore opportuno conceptus qui nascitur tercentum diebus post mortem testatoris, dummodo *vitalis* (*viable*) edatur.

(b) *Damnati ad perpetuas pœnas*, qui nihil accipere valent nisi *pensionem alimentariam*.

(c) *Societates*, seu associationes quæ *non sunt legaliter agnitæ :* singula tamen membra donationes accipere valent, sicut ceteri cives, attentis tamen iis quæ de interpositione dicemus, n. 712.

(d) *Instituta legaliter agnita*, ut seminaria, congregationes, xenodochia, etc. nihil accipere possunt *sine approbatione Statûs*, videlicet *Præfecti*, si res data non superet 300 fr., et *Gubernii*, si hanc summam superet.[3] Quæ tamen restrictio ad *donationes manuales* non extenditur.

---

[1] L. 24 maii 1825, ap. *Rivière*, Lois usuelles, p. 221.

[2] *Cod. Civ.*, art. 908-911, in *Supplem.*, p. 106*; *Planiol*, III, n. 2209.

[3] Attamen, quando agitur de *Fabricis* ecclesiarum, Præfectus approbare potest donationes et legata quæ non excedunt 1000 fr. — De capacitate civili ecclesiasticorum institutorum fuse et accurate disserit *P. Caulet*, L'Avocat du Clergé, Paris, 1897, p. 689-748.

(e) *Uxores* acceptare nequeunt absque consensu mariti vel judicis auctoritate; *minores emancipati* absque assistentiâ curatoris; minores vero nondum emancipati nil *per se* recipere possunt; sed parentes eorumve tutores, ipsorum nomine, donationes acceptare valent; *interdicti* accipere nequeunt sine consensu tutoris et concilii familiæ.

711. (B) **Relative incapaces** sunt : (a) *Tutor* relate ad minorem, usquedum hic majoritatem attigerit eique redditæ sint tutelæ rationes; ne videlicet tutor suâ auctoritate abutatur in pupilli detrimentum. — Si tamen tutor sit unus ex *ascendentibus* pupilli, ab eo aliquid accipere potest.

(b) *Medici, chirurgi, pharmacopolæ et ministri cultûs*, etiam acatholici, qui alicui ægrotanti, in *ultimo morbo*, artis aut ministerii sui operam præstiterunt, nihil ab eo titulo gratuito recipere valent, per donationem, etiam testamentariam, durante illo morbo factam, nisi sint hæredes directi, — vel deficientibus directis hæredibus, collaterales saltem in quarto gradu. Ratio est quia hi omnes, in hujusmodi circumstantiis, in mentem ægroti nimium imperium exercere possunt.

Inhabiles non sunt : medicus qui vocatur solum *consilii causâ* (*en consultation*); pharmacopola qui medicamenta vendidit quin operam suam præstaret; nec minister cultûs qui solummodo extremam unctionem, aut sacram communionem præbuit, aut ut amicus ægrotum invisit.

(c) Filii *illegitimi*, a parentibus *legaliter* agniti, minorem tantum hæreditatis partem accipiunt quam legitimi, ut dicetur ubi de *successionibus;* si legaliter agniti non fuerint, tanquam *extranei* habentur. — Filii *incestuosi* et *adulterini*, quando *legaliter* ut tales demonstrantur (quod raro evenit, quia lex non permittit eos a parentibus legaliter agnosci), nonnisi pensionem *alimentariam* accipere possunt.

II. De quibusdam modis donandi a lege prohibitis.

712. Quo efficacius *incapaces* a donando vel accipiendo prohibeantur, lex civilis *Gallica* vetat ne donationes fiant inhabili per *interpositionem*, aut *substitutionem;* vel eis adnectatur *conditio illicita*.

1° *Interpositio vetita* adest quando donatio fit *personæ habili*, eâ lege ut rem tradat personæ quæ *legaliter est incapax accipiendi;* tunc enim donatio fit in fraudem legis. — Jamvero *generatim* interpositio probari debet ab eo qui validitatem donationis impugnat, ostendendo pactum sive expressum, sive tacitum, inter donatorem et donatarium initum fuisse, vi cujus hic vere se obligaverit ad rem tradendam incapaci, — aut donatorem jussisse ut res incapaci daretur.

— Non autem sufficit ut *desiderium* expresserit, cum tale desiderium obligationem non inducat.

Attamen quædam sunt personæ quæ præsumuntur *legaliter interpositæ*, videlicet *pater* et *mater*, *descendentes* et *conjux* personæ incapacis[1]; quæ quidem præsumptio est *juris et de jure*, ita ut probatio in contrarium non admittatur. — Ex lege recenti 1 jul. 1901, ut interpositæ habentur personæ membra *Congregationum*, aut societatum civilium quæ bona congregationum possident, ut videre est in *Supplem. pro Galliâ*, p. 45; in hoc tamen casu probatio in contrarium admittitur.

713. 2° *Substitutio* in genere est dispositio quâ donator *duplicem* designat personam, unam quæ immediate donata aut legata acceptura est, et alteram quæ, prioris defectu aut post priorem, eadem bona accipiet.

Duplex esse potest : *directa* seu *vulgaris* et *fideicommissaria.*

(A) *Prior* consistit in designando personam quæ donum vel legatum consequetur, si donatarius aut legatarius non vult aut non potest illud consequi; v. g. talem domum do Joanni, et, ejus defectu, Jacobo. Quæ substitutio nihil aliud est nisi conditionata donatio, et valida est, etiam in jure *Gallico*, ex art. 898, in *Supplem.*, p. 105*.

(B) *Posterior*, seu *fideicommissaria*, quatenus a *Codice* prohibetur (art. 896), est dispositio quâ donator alicujus rei tradit dominium alteri, cum onere rem donatam servandi usque ad mortem, eamque post mortem transmittendi tertiæ personæ. Unde qui rem accipit cum *onere* eam transmittendi, dicitur *gravatus* (*le grevé*) seu *fiduciarius*, dum is cui res transfertur dicitur *fidei commissarius* seu *vocatus* (*l'appelé*, *le substitué*).

714. Quod substitutionis genus, ante *Gallicam perturbationem*, apud nobiles et divites in usu erat, ut secure bona familiæ descendentibus transmitterentur, et ita splendor harum familiarum in perpetuum servaretur. Sed *Codex civilis* illud prohibuit ut civium æqualitati, liberæ bonorum translationi et agriculturæ noxium; et quidem tam stricte ut non solum substitutio, sed ipsa donatio irritetur; unde *fiduciarius* bona donata nec sibi retinere, nec alteri tradere potest, sed hæredes naturales ea vindicare possunt. Quæ lex, utpote valde coarctans naturalem libertatem de propriis bonis

[1] *Cod. Civ.*, art. 911, in *Supplem.*, p. 107*; *Planiol*, III, n. 2988.

disponendi, *probabilius* non obligat in conscientiâ nisi post sententiam judicis.

Attamen, ne prodigi bona sibi legata dissipent, duplex substitutio *Codice civili* permittitur : (a) *pater* et *mater* uni vel pluribus ex filiis suis dare possunt bona, quorum liberam habent dispositionem, cum onere ea reddendi *omnibus* liberis ex ipsis natis vel nascituris, absque ullâ distinctione, in *primo* gradu tantum; (b) qui nullos habent descendentes, possunt pariter bona, de quibus libere disponere valent, *fratribus* aut *sororibus* relinquere, cum onere ea reddendi *omnibus* liberis ex ipsis natis aut nascituris, in *primo* gradu tantum (art. 1048-1074, in *Supplem.*, p. 120*).

715. 3° *De conditionibus illicitis donationi aut testamento adnexis.* Hujusmodi conditiones, ex art. 900 (*Supplem.* p. 105*), donationem non reddunt invalidam, sed pro *non scriptis* habentur, ita ut donatarius eas implere minime teneatur. — Attamen, ex *jurisprudentiâ*, ut invalida habetur donatio, si conditio illicita vere causam dederit contractui; tunc enim consensus ipsi conditioni alligatus erat.[1]

III. De limitatione facultatis donandi per reservationem hæreditariam.[2]

716. 1° **Status quæstionis.** Jure *naturali*, quisque libere de suis bonis disponere potest, nisi hæredes habeat naturales, quibus providere teneatur. Parentes siquidem filiis, qui necessaria vitæ sibi comparare nequeunt, dare tenentur alimenta, vestes aliaque necessaria, simulque eos ita educare ut honestæ sustentationis media acquirere valeant. Filii pariter parentibus, qui jam suis necessitatibus providendi incapaces sunt, alimentariam pensionem concedere debent, ut infra exponetur in *Tr. de Variis Statuum obligationibus.*

In multis autem regionibus, jus *civile* longius procedit, et definit quota pars hæreditatis sit *disponibilis*, et quota hæredibus naturalibus sit *reservanda.* Unde pars *disponibilis* ea est de quâ dominus *gratuito* ad libitum disponere potest; pars *reservata*, seu *legitima*, ea dicitur quæ ad hæredes natu-

[1] Hujus rei fusiorem expositionem videre est ap. *Planiol*, III, n. 3026-3045.

[2] *Boissonnade*, Histoire de la réserve héréditaire, Paris, 1873; *Glasson*, L'autorité paternelle et le droit de succession des enfants, in periodico *Réforme sociale*, 1889, t. II, p. 209; *Albert*, La liberté de tester, Paris, 1895.

rales ipso jure devolvitur, secundum proportionem a lege definitam; de eâ igitur dominus *gratuito* disponere nequit, sed solum titulo *oneroso.*

Jamvero in *Angliâ* et *Statibus Americæ Fœderatis* plena viget testandi libertas; in quibusdam aliis regionibus, v. g. in *Italiâ* et *Germaniâ*, dimidia pars bonorum est *disponibilis*, et altera est *reservata;* in *Hispaniâ*, tertia pars bonorum est disponibilis, — tertia pars inter filios æqualiter distribuenda, — et ultima pars libere donari potest cuilibet e filiis, non autem alienis.[1]

omit

717. 2° **De reservatione in Galliâ.**[2] (A) *Extensio reservationis :* (a) Quando supersunt descendentes legitimi, pars disponibilis a numero filiorum pendet : si *unicus* sit filius, parentes de *dimidiâ* parte bonorum libere disponere valent; si *duo* filii supersint, de *tertiâ* parte disponere possunt; si *tres* aut *plures*, *quarta* pars est disponibilis. — Nomine filiorum intelliguntur etiam *nepotes* (*petits-fils*) eorumque descendentes, eo tamen sensu quod *omnes* posteri ex *uno* filio orti, pro *uno* tantum computantur; ita si Petrus duos habuerit filios, Joannem et Jacobum, priorque sit mortuus, quinque filios post se relinquens, hi quinque unum Joannem repræsentant et pro *uno* habentur in ordine ad partem reservatam.

Si vero supersint filii *naturales* legaliter agniti, his reservari debet *quota* pars, minor tamen quam si legitimi essent.[3]

(b) Si supersint *ascendentes* deficientibus posteris, et quidem in *utrâque* lineâ, paternâ et maternâ, reservatur *dimidia* pars bonorum; si vero in *unâ* lineâ, *quarta* pars reservatur.

(c) Nulla est reservatio in *collateralium* gratiam; attamen, in praxi, si collaterales, cæteroquin *pauperes*, conquerantur quod legata institutis publicis aut privatis facta fuerint, cum suo detrimento, solet auctoritas publica hæc reducere legata. Et merito quidem; nam *caritas* postulat ut cognatis, præsertim fratribus aut sororibus, qui in necessitate communi versantur, quædam relinquantur bona.

(d) *Conjugi* superstiti non conceditur reservatio proprie dicta, sed jus ad usumfructum cujusdam partis bonorum defuncti conjugis, ut infra dicetur, ubi de *successionibus*, n. 729.

omit

718. (B) *De reductione donationum.* Quando donationes inter vivos aut testamentariæ partem disponibilem excedunt, non sunt absolute irritæ, sed *reduci* possunt, si id postulent hæredes reservatarii eorumve successores aut causam habentes; primum quidem

[1] De quibus vide *Albert*, La liberté de tester, p. 571-651; cfr. *Brocher*, Etude sur la légitime et les réserves, Paris, 1868; *Cuënot*, Des droits de légitime et de réserve, Paris, 1877.

[2] *Cod. civ.*, art. 913-930, in *Supplem.*, p. 107*; *Planiol*, III, n. 3047-3140.

[3] Cum res sit valde implexa, vide recentes jurisperitos, v. g. *Planiol.* n. 3070-3074.

reducuntur dispositiones *testamentariæ*, pro ratâ parte valoris; deinde, si legata non sufficiant ad partem reservatam solvendam, reducuntur donationes, non quidem pro *ratâ parte*, sed ordine *chronologico*, incipiendo a novissimâ et retro ascendendo usque ad primam, si opus sit.

N. B. Quidam dicunt a lege reservationis excludi quaslibet donationes ex *meris reditibus* erogatas, qui *capitali* nondum adjuncti fuerunt; sed jurisprudentiâ id minime admittitur, si excipias ea quæ non sunt proprie dona, sed solum munera aut eleemosynæ.[1]

719. 3° **De sociali utilitate reservationis et partis disponibilis.** Magno æstu hac de re disputatur inter juristas et œconomistas, necnon inter philosophos ac theologos, aliis *plenam testandi libertatem* propugnantibus, aliis autem *legalem reservationem* defendentibus; utriusque scholæ argumenta breviter expendemus, quasdam conclusiones inde deducturi.

(A) *Plenam testandi libertatem*, aut saltem facultatem pro parentibus de *dimidiâ parte bonorum disponendi*, quicumque sit filiorum numerus, tuentur *Leplay* et schola *Socialis Œconomiæ* ab ipso fundata, *Baudrillart*, *P. Leroy-Beaulieu*, *d'Espinay*, *Pinard*, *Cl. Jannet*, aliique multi œconomistæ[2] quibus consentiunt quidam theologi; quam sententiam propugnant argumentis ex ordine cum *œconomico* tum *morali*.

720. (a) Legalis reservatio, prout existit in Galliâ, hæreditatum *dismembrationem* inducit, cum magno familiarum ac ipsius societatis detrimento; cum enim, ubi adsunt multi filii, pars reservata sit *præcipua*, et *æqualiter* inter omnes filios partienda, magnæ possessiones non possunt diu in eâdem familiâ servari, nisi voluntarie posterorum numerus limitetur; præterea, cum ex jurisprudentiâ quisque filiorum jus habeat ad portionem non solum ejusdem pretii, sed etiam *ejusdem naturæ*, plerumque *fundi* ita dividi debent ut eorum cultura omnino difficilis evadat, industrialia vero aut com- omit

[1] *Planiol*, III, n. 3088, allegans *Cass.* 11 jan. 1882; cfr. *M. Henry*, Du legs de la quotité disponible, Paris, 1902.

[2] *Le Play*, La réforme sociale, Tours, 1887; *id.* Organisation du travail, 1888; *Baudrillart*, Les lois de succession en France, ap. *Rev. des Deux-Mondes*, 15 avril 1872, p. 851; *P. Leroy-Beaulieu*, in periodico *l'Economiste français*, mars 1880; *d'Espinay*, La liberté de tester et la copropriété familiale, Angers, 1882; *Pinard*, Les réformes possibles en matière successorale, in periodico *La réforme sociale*, 1er août 1886, p. 127; *Cl. Jannet*, Le Socialisme d'Etat, Paris, 1890, p. 491-538; *L. Brun*, Introd. à l'Etude du droit, Paris, 1887, p. 207-234; — alios recenset *Albert*, op. cit., p. 715-727.

mercialia instituta, cum dividi nequeant, sæpe venduntur viliori pretio, et in alienas manus transeunt, ita ut filii aliud negotium incipere debeant; quod quidem commercii aut industriæ progressui non parum nocet. — Præterea, quando agitur præsertim de parvis hæredis, expensæ, quæ ex successione oriuntur, tam onerosæ sunt ut ipsum hæreditatis pretium fere adæquent; et ita ad extremam paupertatem reducuntur filii, præcipue minores, eo tempore quo patre orbantur.[1]

omit

721. (b) Pejores sunt effectus in ordine *morali :* 1) *voluntaria conjugum sterilitas;* nulla est in Europâ alia gens, in quâ tam exiguus sit natorum numerus ac in Galliâ; atqui præcipua tanti mali causa ex *æquali* et *coactâ* hæreditatum partitione desumenda est; parentes enim timent ne, si multos genuerint filios, dominia ab ipsis possessa in minusculas partes dividantur, et posteri ad statum fortunæ mediocrem aut infimum reducantur; ideoque mediis, plerumque illegitimis, utuntur ad limitandam prolis procreationem; quod constat tum ex apertis declarationibus patrumfamilias, — tum ex eo quod apud pauperes et opifices, qui possessionibus carent, numerosior sit proles, — tum ex comparatione Galliæ cum aliis regionibus, ubi plenior est testandi libertas.[2]

2) *Nuptiæ propter pecuniam*, non autem propter mutuum amorem, *sæpe initæ;* siquidem ex hâc necessitate hæreditatem partiendi inolevit consuetudo *filias dotandi*, quo facilius nubant; cum enim parentum possessiones æqualiter dividantur, compensatio quæritur in contractu matrimoniali, quatenus videlicet adolescentes ditiori puellæ nubere quærunt, ut pars bonorum, quam fratribus relicturi

[1] Exempla habes ap. *Le Play*, Réforme sociale, t. I, p. 265; *Albert*, p. 683-686. — " De 1879 à 1883... la moyenne des frais par cent francs du prix avait été de 146 fr. 72 dans les ventes d'un produit maximum de 500 fr., de 57 fr. 13 dans celles dont le prix variait de 501 à 1000 fr., et de 31 fr. 10 dans les ventes d'immeubles adjugés pour 1000 à 2000 fr." (Rapport du Garde des sceaux, ap. *Officiel*, samedi 6 mai 1893, p. 2300.) Cfr. Enquête sur l'état des familles et l'application des lois de succession, par la *Société d'Economie Sociale*, Paris.

[2] Cfr. *Albert*, op. cit., p. 657-667; *Cheysson*, Discours sur la dépopulation de la France, in periodico *Réforme sociale*, 1er juin 1898, p. 858; *Baugas*, L'affaiblissement de la natalité en France, ap. *Revue Cath. des Inst. et du Droit*, janv. 1895, p. 54; *A. des Cilleuls*, Les lois successorales et la population; *id.*, La population, Paris, 1902, p. 124-127. Ad rem *Leroy-Beaulieu*, l'Economiste français, mars 1880 : " On a voulu empêcher le bourgeois comme le paysan de faire ce qu'on appelait jadis un aîné, c'est-à-dire d'avantager un des enfants; on n'a réussi qu'en partie. On peut toujours faire un aîné, en supprimant les cadets : c'est à ce beau résultat que s'ingénient une foule de familles françaises. " — Cfr. *de Nadaillac*, Un cri d'alarme, ap. Le *Correspondant*, 25 avril 1894, p. 250-264.

sunt, per dotem sponsæ suppleatur; et ita haud raro evenit ut sponsæ *bona* potiusquam *morales dotes* ambiantur; exinde nascuntur jurgia divortiaque.

3) *Auctoritas parentum* ex hoc pariter *minuitur;* cum enim filiifamilias pinguem hæreditatem secure exspectent, improvidi, pigri, luxuriosi sæpe evadunt; aliunde parentes sufficienti auctoritate carent ad eorum pervicaciam frangendam, eosque ad strenue laborandum excitandos, eo quod eosdem exhæredare non valent. Hinc in dies decrescit reverentia aut obedientia erga parentes; imo quandoque filii parentum mortem exoptant, quo citius et liberius paternâ hæreditate frui possint. Ex adverso autem, ubi posteri non tam secure ascendentium bona exspectare valent, ad strenue laborandum incitantur ut sibi providere possint, — haud raro ad exteras nationes transeunt, ut opes suas augeant, — debitoque honore parentes prosequuntur, ut partem bonorum consequi valeant.

722. (B) Ex adverso reservationem legalem, prout in Civili Codice jacet, multi *juristæ* approbant[1] : — omit.

(a) Magis enim favet *æqualitati* civium, et efficacius obstat *invidiæ* ac *dissidiis*, quæ frequentiora essent inter fratres, si parentibus liceret unum exhæredare, alium vero donis cumulare. Hi enim non semper filiis favent qui majori industriâ aut virtute præditi sunt, sed potius iis qui adulatione blanditiisque benevolentiam captare satagunt.

(b) Aliunde maximi interest numerum augere bona quædam possidentium; qui nihil proprium habent, facile in socialismum labuntur, dum possessores fundorum, etiam exigui valoris, jus proprietatis strenue propugnant; quapropter, inter agricolas, pauci sunt admodum qui collectivismo adhæreant, dum opifices qui in urbibus degunt nihilque ut proprium habent, plerumque socialistarum theorias enixe amplectuntur.

723. (c) Cæteroquin, quando fundi inter *multos* dividuntur, majori curâ et industriâ excoluntur, et ita magis feraces efficiuntur, ut experientiâ constat; in *Galliâ* enim, ubi hæc viget partitio, agri diligentius et fructuosius coluntur quam in *Angliâ*, ubi vastissimi fundi in eâdem familiâ per longum tempus servati fuerunt. — Nec dicatur in parvis hærediis machinarum usum impossibilem esse, et ita majores expensas incurri; hodie enim facile efformantur agricolarum associationes (*syndicats agricoles*) quarum ope comparari possunt machinæ et instrumenta ad agros sine magnis impensis excolendos.[2]

---

[1] Ita, inter alios, *Batbie*, *H. Ameline*, *Wolowski*, quorum argumenta legere est in opusculo *La liberté de tester*, discussion sur le régime des successions, Paris, 1892; *Boissonnade*, op. cit.; *Cornulier-Lucinière*, Etudes sur le droit de tester, 7e éd., Orléans, 1880.

[2] Divisionem fundorum inter multos valde utilem esse erudite ostendit *A. de Foville*, Le Morcellement, Paris, 1885.

(d) *Voluntaria autem conjugum sterilitas* non unice, nec præcipue legi civili tribuenda est, cum in *Belgio* aliisque regionibus, ubi eadem præscripta vigent, numerosa gignatur proles, — sed effrænato luxui, voluptatum amori et effeminatæ educationi quæ sæpius inter divites prævalet. Quare frustra lex de partitione bonorum immutaretur, nisi prius mores reformarentur ac pueri magis virili disciplinâ instituerentur.

724. (C) **Conclusiones practicæ.** (a) Censemus quidem testandi libertatem *plus æquo* in Galliâ restringi, cum revera minor sit quam in multis aliis regionibus; sed minime constat legem civilem hâc de re omnino injustam esse, ut quidam contendunt : mala enim quæ ex ipsâ sequi dicuntur, non unice, nec forsan præcipue ipsi imputari debent, sed aliis causis. Quapropter ita temperanda est lex *gallica* ut, in omni casu, parentes de dimidiâ parte bonorum disponere valeant, — faciliusque suas opes inter filios partiri, dum vivunt, quin cogantur *ejusdem naturæ* bona singulis dare, — et hæreditates minoribus devolutæ, sine tot et tantis expensis, inter ipsos secundum æquitatem dividi possint.[1] — Interea vero *virili educatione* attenuentur ac corrigantur puerorum propensiones in luxum et voluptates.

725. (b) In quibusdam Galliæ partibus, præsertim in *meridionali* regione, usus invaluit uni e filiis, præsertim primogenito, plus dandi quam lex ipsa permittit, ut ita melius conservationi ac decori familiarum consulatur.[2] Qui bonâ fide ita agunt, non sunt inquietandi, dummodo ceteris filiis præbeantur ea quæ ad honestam sustentationem sufficiant; lex enim *gallica*, utpote coarctans jura parentum naturalia, non obligat stricte in conscientiâ nisi *post sententiam judicis*. Quod quidem magis evidens est, quando parentes proprio labore maximam partem bonorum suorum acquisierunt.

Aliunde hæredes, qui putant se fuisse læsos, jus habent

[1] Quæ fuse exponit *Cl. Jannet*, loc. cit. — Aliis magis placet systema *hispanicum* (supra, n. 716) quod revera æquitati consentaneum omnino videtur, quatenus jura parentum ac filiorum feliciter conciliat; de quo vide *Glasson*, l. c.

[2] *A. de Brandt*, Droits et coutumes des populations rurales de la France en matière successorale, trad. de l'allemand par *E. Regnier*, Paris, 1901.

in conscientiâ ad tribunal recurrendi, et omnes judicis sententiæ acquiescere debent.

Si vero parentes, propter præjudicia aut odium, unum aut quosdam e filiis parte legitimâ privarent, contra caritatem certo peccarent; *probabilius* tamen non contra justitiam, ante judicis sententiam, dummodo eis reliquerint quæ ad honestam sustentationem, pro statu suo, requiruntur; quod præsertim verum est quando testatores propriâ industriâ bonum *familiale* multum auxerunt : tunc enim liberius de eo disponere possunt.

§ V. De successionibus.[1]

726. Quando quis de rebus suis non integre disponit per donationem aut testamentum, bona quæ supersunt ad hæredes transeunt per *successionem legalem.* Successio igitur legalis est *transmissio bonorum defuncti ad unam vel plures personas, secundum ordinem a lege definitum.* Principia generalia de successionibus eadem *substantialiter* sunt apud varias Gentes, paucis tamen exceptis circa ordinem sequendum inter *collaterales* et *ascendentes*, deficientibus descendentibus. — Hic, secundum legem *gallicam*, exponimus : 1° *quinam* sint legales successores; 2° utrum *optio* eis detur *acceptandi* aut *repudiandi* hæreditatem; 3° *quomodo partitio* inter varios successores facienda sit?

I. Quinam ad successionem vocentur ex jure gallico?

727. 1° Quidam ab hæreditate excluduntur :[2]

(A) Ratione *incapacitatis :* (a) nondum concepti (n. 710), (b) qui nascendo non sunt ad vitam habiles (*non viables*); (c) qui, tempore quo successio incipit, jam mortui sunt. — Hi omnes *ipso facto* excluduntur.

(B) Ratione *indignitatis :* (a) qui damnati fuerunt propter patratam aut attentatam defuncti interfectionem; (b) qui contra defunctum tulerunt accusationem *capitalem calumniosam*, quæ ut talis judicialiter declarata est; (c) majores natu, qui defuncti interfectionem, sibi notam, judicibus

[1] *Carrière*, de Justitiâ, II, n. 501-570; *Marres*, lib. I, n. 256-293; *Planiol*, III, n. 1698-2495.

[2] *Cod. civ.*, art. 725-730, in *Supplem.*, p. 123*; *Planiol*, II, n. 1705-1759.

non denuntiaverunt, nisi tamen a denuntiatione excusentur ut interfectoris cognati vel affines. — Hi tamen non *ipso facto*, sed post sententiam judicis exhæredantur.

728. 2° **De ordine successionis.**[1] Duplicis generis sunt hæredes : *regulares*, qui *ipso facto* personæ defuncti succedunt, et *statim* omnia illius jura acquirunt, dummodo onera successionis in se suscipiant; *irregulares*, qui a judice in possessionem bonorum mittuntur.

(A) Quinque sunt *ordines* hæredum *regularium;* nec ab uno ordine ad alium fit transitus, nisi omnino deficiant hæredes anterioris ordinis. — Jamvero ad successionem vocantur : (a) *descendentes* defuncti, videlicet filii legitimi aut legitimitati, vel naturales recogniti, aut adoptivi, deinde nepotes (*petits-fils*), etc.

Filii legitimi *æqualiter* inter se dividunt hæreditatem. Si unus ex eis mortuus fuerit, ejus posteri inter se dividunt portionem quæ patri contigisset. — Filii illegitimi *recogniti* nonnisi partem hæreditatis consequuntur a lege determinatam (art. 756-761), si supersint legitimi descendentes, aut ascendentes, vel fratres aut sorores horumve filii; secus, totam consequuntur hæreditatem.

(b) Deficientibus descendentibus, vocantur *pater* et *mater* defuncti simul cum ejus fratribus et sororibus vel eorum filiis, secundum proportionem a lege determinatam (art. 746-752).

(c) Deficientibus autem descendentibus et parentibus defuncti, *fratres* et *sorores* integram hæreditatem inter se dividunt modo a Codice definito (art. 752).

(d) Si deficiant descendentes, fratres et sorores, necnon parentes defuncti, successio devolvitur ad *ascendentes :* dimidiam partem inter se dividunt *propiores* ascendentes *paterni;* alteram autem inter se dividunt *propiores* ascendentes *materni*, (art. 746-749). — Si vero una e duabus lineis ascendentium exstincta fuerit, dimidia pars inter ascendentes dividitur, altera autem inter *collaterales* alterius lineæ.

(e) Si deficiant descendentes, fratres et sorores, et ascendentes, hæreditas transit ad filios fratrum vel sororum usque ad duodecimum gradum (a. 750-755), ad alios collaterales usque ad sextum.

729. (B) Duo sunt successores *irregulares :* (a) *conjux superstes* qui, deficientibus supradictis hæredibus, totam hæreditatem consequitur, dummodo judicialiter non sit ab alio conjuge separatus. — Insuper, quando conjux superstes non obtinet integram alterius hæreditatem, nec est judicialiter separatus, usumfructum acquirit cujusdam portionis bonorum defuncti, juxta art. 767; (b) *Status*, seu fiscus, qui, defectu aliorum hæredum, omnia bona consequitur (art. 768).

[1] *Cod. civ.*, art. 731-773, *Supplem.*, p. 124*; *Planiol.*, III, n. 1780-1925.

II. De acceptatione aut repudiatione successionis.[1]

730. 1° **De optione hæredibus datâ.** Hæredes possunt *acceptare* successionem sive *simpliciter* sive sub *beneficio inventarii*, vel eam *repudiare*. Expedit quidem *simpliciter* acceptare, quando certo moraliter constat successionem non gravari oneribus ultra vires hæreditatis : ita enim multæ vitantur expensæ. — Si vero res *dubia* sit, sub *beneficio inventarii* melius est acceptare, quia, licet majores sint expensæ, hæres tamen non tenetur debita solvere ultra vires hæreditatis. — Utile est autem successionem repudiare, quando certo moraliter constat hæreditatem gravari oneribus quæ superant opes, aut quando donatio maximi valoris, antea facta, amitti aut minui posset obligatione eam referendi ad *massam communem*, ut infra dicetur.

731. 2° **De juribus et obligationibus acceptantis.** (A) Qui acceptat *simpliciter*, sive *explicite*, nomen *hæredis* assumendo in actu authentico vel privato, ita tamen ut *clare constet* eum successionem acceptavisse, — sive *implicite*, *actum* eliciendo qui necessario voluntatem acceptandi importet : (a) *statim* acquirit omnia *jura* defuncti et de eis disponere valet; (b) omnia pariter *onera* in se suscipit, etiam ultra vires hæreditatis, ita ut debita solvere teneatur non solum ex bonis successionis, sed etiam *ex propriis*.[2] — Quæ obligatio est irrevocabilis, juxta illud "*semel hæres, semper hæres*", nisi tamen in casibus a lege exceptis, videlicet quando acceptatio per *dolum* obtenta fuit, — vel quando hæreditas plus quam dimidiâ parte imminuitur, ob inventionem testamenti tempore acceptationis incogniti (art. 783).

732. (B) Qui acceptat *sub beneficio inventarii*, id expresse declarare debet et hanc declarationem inscriptam habere in *tabulario tribunalis*, " au greffe du tribunal de première

---

[1] *Cod. civ.*, art. 774-810, *Supplem.* p. 129*; *Planiol*, III, n. 1953-2034.

[2] Ita quidem ex lege *civili;* non autem ex jure *naturali*. — Lex autem civilis in hoc casu, non obligat *in conscientiâ* ante sententiam judicis, ut supra (n. 618-619) dictum est, quia nititur *falsâ præsumptione* fraudis, quæ non existit in casu; supponimus enim hæredem honeste egisse, nec ulla bona successionis subtraxisse.

instance dans l'arrondissement duquel la succession s'est ouverte" (art. 793); tunc : (a) *administrationem tantum* accipit bonorum, donec res *in liquido* positæ fuerint, et oneribus satisfactum fuerit; (b) curare debet ut *inventarium* perficiatur; (c) quo posito, non tenetur onera solvere ultra vires hæreditatis, sed ab omni obligatione sese liberare potest omnia bona relinquendo creditoribus et legatariis; imo jus habet exigendi solutionem omnium quæ sibi debentur a successione.

733. 3° **De repudiatione successionis.** Cum nemo nisi *volens* sit hæres, potest quis successioni renuntiare. Hæc autem renuntiatio non præsumitur, sed expresse declarari debet eodem modo ac acceptatio *sub beneficio inventarii.* Jamvero renuntians (a) *censetur nunquam fuisse hæres*, proindeque ejus portio accrescit cohæredibus ejusdem ordinis, aut, his deficientibus, ad gradum subsequentem devolvitur; (b) *a debitis solvendis liberatur*, sed creditores, qui per hanc renuntiationem læsi sunt, a judice obtinere possunt ut successionem acceptent ipsius loco; quo casu, renuntiatio invalidatur tantum in gratiam creditorum, et quidem eo solum fine ut solvantur quæ his debita sunt (art. 788); (c) *retinere potest dona et legata sibi facta*, dummodo partem disponibilem non excedant.

III. De partitione hæreditatis.[1]

734. 1° **Status quæstionis.** Aliquando, ad præcavendas lites, partitio hæreditatis fit ab ipsis ascendentibus, dum vivunt; tunc facienda est in formâ *donationis*, aut *testamenti* (art. 1075-1080), regulas servando de reservatione, et de successione. — Si nulla partitio facta fuerit viventibus parentibus, post eorum mortem instituenda est, nisi cohæredes paciscantur de eâ differendâ per aliquod tempus, quod quinquennium excedere non debet; quo tempore elapso, conventio renovari potest; — sed si nullum sit hujusmodi pactum, nullus cohæres cogi potest ad manendum in indivisione.

735. 2° **De collatione** *(rapport)* **ante partitionem faciendâ.** Ut servetur *æqualitas relativa* inter hæredes, quisque ad

[1] *Cod. Civ.*, art. 815-892, *Supplem.*, p. 133*; *Planiol*, III, n. 2170-2442.

massam communem referre debet quæcumque a defuncto accepit per donationem, nisi tamen *donator* explicite dixerit res datas, quæ aliunde non excedunt partem disponibilem, non esse referendas, — vel lex ipsa aliter disposuerit.

Jamvero lex a *collatione* eximit : a) impensas *educationis*, videlicet quæ necessariæ sunt ad artem vel mercaturam addiscendam, vel sumptus nuptiales, aut consueta munera; non autem expensas factas ad procurandum aliquod munus seu vitæ statum (*frais d'établissement*); (b) fructus et fenora rei donatæ, quæ ante mortem donatoris percepta fuêre; (c) res immobiles quæ absque culpâ donatarii perierunt. — Legata testamentaria a collatione eximuntur nisi aliter disposuerit testator, vel nisi excedant partem disponibilem.

736. 3° **De rescissione partitionis.** Partitio semel facta rescindi potest (a) propter vim et dolum; (b) quando una pars læditur, et hæc læsio excedit *quartam* partem portionis quæ ipsi tribui debuisset. — Præterea in *foro conscientiæ*, quæcumque læsio injusta reparari debet.

737. 4° **De assecuratione partitionis** *(garantie des lots)*. Ad æqualitatem servandam, statutum est ut, si unus ex hæredibus *evictionem* patiatur, totaliter vel partialiter, bonorum quæ ei obtigerant, vel in eorum fruitione turbetur, ceteri hæredes teneantur eum indemnem præstare, dummodo : (a) causa evictionis fuerit partitioni prævia, nec culpæ hæredis cujus interest tribuenda; (b) hæc evictio non fuerit per explicitam clausulam ab assecuratione exempta.

738. 5° **De proportione servandâ in solutione debitorum.** Principium generale, juri naturæ ac civili (art. 870) consentaneum, est quemlibet hæredem concurrere debere ad solutionem debitorum, proportione habitâ eorum quæ ex hæreditate accepit. Attamen, quando unus ex hæredibus aliquem fundum accepit hypothecæ subjectum, creditores illum cogere possunt ad totum debitum solvendum quo fundus gravatur; sed hic recursum habet contra ceteros hæredes ad repetendam partem ab ipsis debitam (art. 874)

Art. II. De contractibus onerosis certi eventûs.

739. Post dicta de contractibus et actibus *gratuitis*, ad contractus *onerosos* accedimus, et quidem *certi eventûs*, postea de *aleatoriis* disputaturi. Jamvero inter contractus *onerosos certi eventûs* eminent : *emptio-venditio*, quâ rei *dominium* transfertur pro *pretio; locatio*, quâ rei *usus* pro *mercede* conceditur; contractus *laboris*, quo promittitur *opera* præstanda pro *salario; mutuum*, vi cujus *lucrum* percipitur e pecuniâ quæ alteri conceditur in consummationis usum; *contractus societatis*, quo plures *conveniunt* de re aliquâ *in communi* ponendâ ad lucrum exinde faciendum et proportionate inter se dividendum. De quibus seorsim dicemus.

§ I. — De emptione-venditione.[1]

740. **Prænotanda.** 1° Ut supra (n. 611) notatum est, contractus ex ipsâ *sociali* naturâ hominum originem ducunt; cum enim, datâ *divisione laboris*, quasdam producant res quibus non indigent, et aliunde multis rebus indigeant quas non producunt, exinde fiunt inter ipsos bonorum *permutationes*, quatenus aliis tradunt quædam bona et ab eis accipiunt alia diversi generis. Postea vero, cum sæpe contingeret ut res commutandæ essent inæqualis valoris, paulatim usu et consensu gentium electa est communis rerum mensura, *pecunia*[2] scilicet, quâ commutationes faciliores et frequentiores factæ sunt; illud autem commutationis genus quod fit *mediante pecuniâ*, vocatum est *emptio-venditio*.

741. 2° Jamvero emptio-venditio est *contractus onerosus quo transfertur rei alicujus dominium pro pretio determinato.*

---

[1] *S. Thom.*, 2. 2., q. 77; *Lugo*, disp. XXVI; *Salmant.*, Tr. XIV, cap. II; *Billuart*, diss. III; *S. Alphons.*, n. 793-830; *Carrière*, II, n. 655-765; *Ball. P.*, n. 747-820; *Berardi*, n. 597-668; *Lehmk.*, n. 1109-1123; *Noldin*, n. 577-596.

[2] Pecunia *etymologice* originem ducit a voce *pecus*, quia olim designabat omnes opes seu divitias, quæ primævis temporibus in *pecoribus* maxime consistebant; hinc quando *nummi* ut pretium commutationis adhibiti sunt, vocati sunt *pecunia;* et apud quasdam Gentes nummi *pecudis* capite signabantur (*Bréal et Bailly*, Diction. étymologique latin, Paris, 1898, p. 254).

— Hinc tria ad essentiam hujus contractûs requiruntur : (a) *mutuus consensus* unius qui emit et alterius qui vendit; (b) res aliqua, sive mobilis sive immobilis, quæ *merx* dicitur; et ita venditio distinguitur a *cambio*, in quo quoddam *pecuniæ* genus pro alio genere pecuniæ permutatur; (c) *pecunia* tanquam mercedis pretium; et ita emptio secernitur a simplici *commutatione*, in quâ *merx* pro *merce* datur.

742. 3° Jure *naturali*, dominii translatio fit *solo consensu* contrahentium, statim videlicet ac mutuum consensum expresserunt de merce et pretio. Jure autem *civili*, apud nonnullas Gentes, quædam conditiones requiruntur ut contractus sit perfectus; de quibus *Codices* adeantur.

In *Galliâ*,[1] dominium solo consensu contrahentium transfertur. — Attamen, in quibusdam casibus, venditio non est perfecta, quia alicui conditioni subjacet. Ita (a) quando res venduntur juxta *pondus*, *numerum*, aut *mensuram*, venditio non perficitur nisi quando fuerunt ponderatæ, numeratæ aut mensuratæ; (b) quando agitur de rebus quæ *gustari* solent antequam emantur, ut vinum et oleum, venditio non est absoluta nisi postquam emptor eas gustaverit et approbaverit; (c) si venditio fiat *sub probatione* (*à l'essai*), non censetur perfecta nisi quando res probata fuerit. — In his aut similibus casibus, quamdiu venditio perfecta et absoluta non est, res *perit venditori;* statim vero ac contractus completus fuit, res etiam nondum tradita *perit emptori.*

Dicemus : 1° de *justo pretio* quod venditor exigere potest et emptor solvere debet; 2° de *officiis venditoris;* 3° de *officiis emptoris;* 4° de *quibusdam venditionis speciebus*, in quibus speciales occurrunt difficultates.

I. De justo pretio.[2]

743. **1° Status quæstionis.** (A) Pretium est *valor* rei *pecuniâ* expressus. Undenam autem rei valor pendeat, inter œconomistas valde disputatur. Alii dicunt hunc ex ipsâ *intrinsecâ rei utilitate* desumendum esse, attentâ simul rei *abundantiâ* vel *inopiâ;* ita aqua, quæ valde utilis est, generatim parvipenditur, quia multum abundat, sed, ubi deficit, maximi fit pretii. Alii tenent valorem rei ex *labore* in eâ conficiendâ consumpto repetendum esse. Alii tandem, quibus assentimus, putant valorem ex hâc utrâque causâ simul pendere, et insuper ex *desiderio* plus minusve vehementi quod emptor

[1] *Cod. civ.*, art. 1583-1593, *Supplem.*, p. 143*; *Planiol*, II, n. 1354-1365. — [2] *Cavallera*, Semaine sociale 1921, p. 57-70.

concipit rem comparandi, propter utilitatem aut voluptatem quam ipsi affert [1].

Pretia hodie maxime regulantur *concurrentiæ lege*, vi cujus venditores ejusdem mercis *parvo lucro* contenti sunt, ut majorem numerum emptorum sibi concilient; necnon *proportione inter res oblatas et petitas (la loi de l'offre et de la demande, supply and demand)*, eo sensu quod, ceteris paribus, eo *cariores* sunt merces quo ex unâ parte minus abundanter offeruntur, et ex alterâ numerosiores sunt emptores qui has comparare volunt.[2]

744. (B) *Justum* dicitur pretium quod mercis valorem moraliter adæquare censetur. Æqualitas vero de quâ hic agitur non potest esse mathematica et absoluta, sed solum *moralis* et *relativa*, quatenus videlicet uterque contrahens ex venditione quamdam utilitatem derivat, quæ, omnibus attentis circumstantiis, compensare videtur id quod alteri tradit. — Jamvero triplex distinguitur pretium : *legale*, *vulgare* et *conventionale*.

(a) *Legale* dicitur illud quod *auctoritate publicâ* definitum est; ita, in quibusdam civitatibus, magistratuum auctoritate determinatur pretium panis,aut carnis,vel pretium solvendum pro curruum usu. Quando adest pretium legale, huic standum est *in conscientiâ*, nisi sit manifeste injustum (quod vix unquam occurrit), aut in desuetudinem abierit; nam auctoritate legitimâ et competente statutum fuit, ob bonum commune; qui ergo, sine ratione omnino speciali et æquitati consentaneâ, illud pretium excedit, *injustitiam* committit sive erga emptores, sive etiam (saltem frequenter) erga alios venditores, et ad restitutionem tenetur.

745. (b) *Vulgare* pretium est illud quod *communi hominum æstimatione*, pro locorum et temporum varietate, determinatur. Quod quidem *mathematice* non determinatur, sed quamdam habet latitudinem, et triplex esse potest : *supremum*, illud nempe supra quod *probi mercatores* vendere non

[1] *P. Leroy-Beaulieu*, Tr. d'Econom. pol., III, p. 15-94; *J. Rambaud*, Eléments d'Econ. Politique, p. 31-42; *Ch. Gide*, Princ. d'Econ. polit., p. 51-70; *V. Brandts*, Les grandes lignes de l'Econ. Polit., Louvain, 1904, t. II, p. 4-25.

[2] " On la formule ainsi : la valeur des choses (richesses ou actes) est en raison inverse de l'offre et en raison directe de la demande " (*J. Rambaud*, op. cit., p. 257). — De utilitate et incommodis *concurrentiæ*, vide *Rambaud*, p. 80-83; *Gide*, op. cit., p. 153-157.

solent; *infimum*, infra quod *probi emptores* generatim non emunt; *medium*, quod inter utrumque consistit. — Generatim, in rebus *necessariis* de quibus *sæpe* contrahitur, pretium infimum non multum a supremo distat in eodem loco, et pretium *medium* omnibus facile notum est per id quod dicitur *le prix courant*, *le prix du marché*. In *superfluis* autem, præsertim quando raro venduntur, major est latitudo, et vix invenitur pretium *currens*, seu vulgare.

746. (c) *Conventionale* pretium illud est quod *liberâ venditoris et emptoris voluntate determinatur*. Jamvero omnes concedunt res, quæ nec legale nec vulgare pretium habent, juste vendi pretio conventionali, dummodo absit fraus, metus aut vis. Tunc enim pretium ideo justum est quia contrahentes *scienter* ac *libere* de eo conveniunt, et aliunde nulla est alia via illud determinandi. — Ita est, v. g., quoad opera artis, gemmas pretiosas extraordinariæ magnitudinis, antiqua manuscripta, vel alia hujusmodi quæ nonnisi raro venduntur; — pariter quoad res usu jam attritas mobilia non nova; aut quoad res de quarum pretio ambo contrahentes dubitant, quando uterque periculum sortis subire consentit.

Sed quæstio est num, etiam in rebus pro quibus pretium adest vulgare, licitum sit pretium *conventionale* a vulgari distinctum.

747. 2° **Controversia de normâ sequendâ quoad justum pretium.** Duplex datur sententia.

(A) Alii *communius*, post *S. Thomam*,[1] docent *pretio vulgari* standum esse in justitiâ, nisi specialis et legitima sit ratio aliter agendi. Etenim (a) quando alicujus rei pretium communi proborum æstimatione determinatum est, contrahentes juxta illud pretium pacisci censentur; ideoque, si illud excedatur, consensus debitâ libertate carere merito putatur; (b) si *sola* conventio sufficeret ad justum pretium, minus prudentes ac vigilantes sæpe a peritioribus deciperentur et spoliarentur, cum magno societatis detrimento, cum exinde commercii securitas periclitaretur.

(B) Pauci tamen theologi, sive antiqui sive novi, putant in omnibus pretium *conventionale* legitimum esse, dummodo contrahentes de eo libere paciscantur. Nam (a) pretium justum est quando venditor et emptor *scienter* ac *volenter* de eo conveniunt, quamvis limi-

[1] *S. Thom.*, 2. 2., q. 77, a. 1.

tes pretii vulgaris excedat : tunc enim, quidquid sit de communi æstimatione, putant in hoc particulari casu rem moraliter æquivalere pretio; (b) aliunde talis est hodie etiam proborum *praxis;* huic leges civiles favent, dum sanciunt venditiones quocumque pretio libere initas, nisi alteruter contrahens *enormem* passus sit læsionem; imo prioris opinionis defensores *tot exceptiones* admittere coguntur, ut revera in praxi non multum ab alterius opinionis propugnatoribus differant.

748. 3° **Conclusiones practicæ.** (a) In rebus quæ *frequenter ac communiter vendi solent, generatim pretio currenti standum est in justitiâ,*[1] *nisi specialis sit ratio aliter agendi.*

(b) In rebus autem quæ *minus frequenter venduntur*, et pro quibus *vix adest pretium currens*, *ut justum haberi potest pretium conventionale, dummodo absit fraus, vis aut metus.*

(a) Ratio *prioris* est quia, ubi adest pretium *currens*, honestorum communi æstimatione *clare* et *definite* determinatum, vix concipi potest quomodo *scienter* et *volenter* contrahentes de alio pretio paciscantur, nisi specialis adsit ratio aliter agendi : non enim solent homines, in contractibus *onerosis*, ultra pretium summum emere aut infra imum vendere, nisi aliquo modo decipiantur, aut quâdam necessitate cogantur.

(b) Aliunde multæ sunt res, ut domus, fundi, equi, etc. pro quibus vix datur pretium *clare* et *absolute* determinatum, quia earum valor ex multis circumstantiis locorum, temporum aut personarum pendet. Tunc si duo contrahentes, valorem rei non solum extrinsecum, sed etiam relativum apprime noscentes, et aliunde ab omni metu aut vi immunes, libere de aliquo pretio consentiunt, illud generatim ut justum haberi potest : si enim emptor plus quam pretium commune solvere consentiat, id nihil aliud probat nisi rem pluris valere, ipsius judicio, quam valet juxta communem æstimationem. — Qui autem rem viliori emit pretio quia

[1] Fieri potest ut *pretium currens* injustum sit, sive propter *mendacia* et fraudes, sive propter *monopolia*, quæ a præcipuis venditoribus alicujus mercis instituta fuerunt; tunc mendaciorum et monopoliorum *fautores* contra justitiam peccant, ut infra dicetur, ubi de monopoliis, n. 777; sed alii mercatores qui his fraudibus decipiuntur, aut monopolistarum pretiis stare *coguntur*, ne foro cedant et ruinam patiantur, ab injustitiâ immunes sunt (*Berardi*, n. 643).

venditor in quâdam necessitate versatur, — quia v. g. pecuniâ indiget ad debita solvenda, — injustitiæ reus est.

749. 4° **Applicationes.** (A) *De titulis propter quos rem vendere licet supra pretium vulgare.* Tres præsertim recensentur hujusmodi tituli : — (a) *damnum emergens* aut *lucrum cessans;* v. g. si quis, in gratiam emptoris, vendit mercem quam servare intendebat in aliud tempus, quo carior fuisset; aut solutionem pretii ultra tempus legale differri permittat; in his et similibus casibus, pretium *vulgare excedere* licet, dummodo moneatur emptor : nam damnum quod patitur venditor aut lucrum quod amittit, est quid pretio æstimabile.

(b) *Specialis affectus venditoris erga rem suam;* si venditor speciali affectu rem suam prosequatur, propter *utilitatem* aut *voluptatem* quam ipsi affert, majus pretium exigere potest, quia carentia rei specialiter amatæ est quid pretio æstimabile, et aliunde emptor liber manet rem comparandi vel non.

750. (c) *Specialis rei utilitas quoad emptorem*, quia v. g. fundus prope est domum emptoris. Id quidem negat *S. Thomas*, quem multi sequuntur theologi; tunc enim " utilitas quæ alteri accrescit, non est ex vendente, sed ex conditione ementis. Nullus autem debet vendere alteri quod non est suum "[1]. Hodie tamen non pauci theologi docent hunc esse legitimum titulum exigendi majus pretium, dummodo venditor emptoris necessitate non abutatur; nam valor rei desumitur ex ejus utilitate non solum intrinsecâ et absolutâ, sed etiam extrinsecâ et relativâ; jamvero fundus, prope domum locatus, ex hâc proximitate majorem acquirit valorem; hic autem, utpote ex agri locatione procedens, vere ad dominum fundi pertinet. Aliunde hodie communiter admittitur rei pretium partim determinandum esse ex *desideriis* quæ excitat; pluris igitur vendi possunt ea quæ vividius emptores comparare volunt. — Unde in praxi inquietandi non sunt qui carius vendunt res quæ specialem utilitatem aut voluptatem emptori præbent. — Secus autem dicendum esset, si majus pretium exigeretur, quia emptor in *necessitate* versatur; hic enim non libere, sed quasi coacte illud pretium solvit.

751. (B) *De titulis propter quos infra pretium vulgare emere licet.* Tres etiam distingui possunt : (a) si quis res emat quibus nunc non indiget, *in gratiam venditoris* qui numeratâ pecuniâ caret; ita enim agendo huic emolumentum præstat quod est pretio æstimabile; (b) si merces *ultro*

[1] *S. Thom.*, 2. 2., q. 77, a. 1.

offerantur; nam *res ultro oblatæ vilescunt*, et, juxta modernos œconomistas, quo *abundantiores* offeruntur, eo *vilioris* pretii valent; (c) si *anticipata* fiat solutio, quia tunc venditori præbetur commodum quod est pretio æstimabile.

752. (C) Corollaria. (a) Quandoque mercatores *infra pretium vulgare vendunt*, ad *alliciendos emptores*, et ita indirecte aliis venditoribus aliquod damnum inferunt; et questio est utrum talis agendi ratio sit injusta. Jamvero *per se* non lædunt justitiam, quia vili pretio suas merces vendendo, utuntur jure suo. Si vero *mendaciis* et *fraudibus* emptores alliciant, infra pretium vulgare quidem vendere simulando, sed simul merces adulterando, aut pondera mensurasve minuendo, injustitiam committunt erga alios venditores, a quibus emptores fraudibus avertunt; non autem stricte loquendo erga ipsos emptores, si pretium minuant eâdem proportione ac quantitatem aut qualitatem mercium.

753. (b) Quando contrahentes ex *privatâ* scientiâ nôrunt pretium alicujus mercis brevi augendum aut minuendum esse, possunt nihilominus emere aut vendere pretio vulgari, modo non utantur mendaciis aut dolo; non enim coguntur aliis suam privatam scientiam communicare, et aliunde quando hic et nunc contrahunt, ad futurum valorem respicere non tenentur. — Hæc est praxis etiam proborum, qui res emere conantur eo tempore quo viliori sunt pretio, ut eas vendant quando cariores evadunt : jura enim vigilantibus prosunt.

Si vero officiales vel supremi magistratus hanc notitiam acquisierint *vi officii sui*, controvertitur utrum eâ uti possint in proprium commodum, cum aliorum detrimento, antequam res publice divulgetur. Quidquid sit, omnes admittunt illos *injuste* agere si hanc notitiam publici juris facere *ex industriâ* differant, eo fine ut exinde magnum lucrum percipere valeant, aut si eamdem *prius* paucis amicis manifestent quam aliis civibus; ita enim publico munere abutuntur, et sibi aliisve injuste favent, in detrimentum aliorum.

754. (c) Si res *pretiosa* inter res *communes* exponatur, hæc statuenda videntur : — si uterque contrahens rei specialem valorem ignorat, pretium de quo *libere* conveniunt ut legitimum haberi potest, quia uterque æquale periculum damni incurrit et æqualem habet spem lucrandi. — Si emptor rei valorem cognoscit, dum alter ignorat, vili pretio eam emere potest, si vix ullus sit in hoc loco qui hujus rei valorem cognoscere possit : nam in hoc casu pretium non determinatur communi æstimatione; secus, si ibi sint periti qui verum pretium nôrint : tunc enim adest pretium *vulgare*, cui standum est. Nonnulli tamen, in hoc casu, ab injustitiâ excusantur, ob bonam fidem. — Quidquid sit, in his aut similibus adjunctis, vir probus et honorabilis *integrum* pretium solvet, sibi tamen retinendo lucrum suæ industriæ et solertiæ proportionatum.

II. De officiis venditoris.

Quæ officia spectant : 1° rei *qualitates;* 2° *defectuum manifestationem;* 3° rei venditæ *traditionem ;* 4° ejus *assecurationem.*

1° *De qualitatibus rei venditæ.*

755. (A) **Principium** : *Res vendita debet esse moraliter saltem eadem ac res petita, sive quoad speciem, sive quoad qualitates.* — Dicitur *moraliter*, quia si res vendita physice quidem differat a re petitâ, sed *moraliter*, et, ut ita dicam, *commercialiter* sit eadem, æque emptori utilis et ad finem intentum apta, contractus valet. — Secus invalidus et illicitus est, nam non adest consensus de unâ et eâdem re, cum venditor tradiderit rem quæ, in communi æstimatione, substantialiter differt ab eâ quam petiit emptor.

756. (B) **Conclusiones practicæ** : (a) Non licet igitur rei naturali ab emptore petitæ substituere rem artificialem, v. g. vinum chimice, non autem ex vite confectum, — butyrum quod nihil aliud est nisi *oleomargarina*; etc. Attamen, *post factum*, si res tradita non sit noxia, et aliunde pretium sit æquivalens rei venditæ, urgenda non est restitutio quoad præteritum, ob bonam fidem quæ plerumque existit, sed moneantur mercatores ne deinceps id faciant[1].

(b) Neque licet res ab emptore petitas *adulterare*, aut miscere cum aliis vilioris qualitatis[2]; ex hoc capite, injuste agit qui ita merces adulterat aut miscet, ut emptores eas *tali* pretio comparare nollent, si res ipsis nota fieret. Si vero mixtiones tales sint quales fieri solent a mercatoribus, nec sanitati noceant, et aliunde pretium proportionaliter minuatur, non adest injustitia stricte dicta, nec proinde obligatio restituendi.

2° *De manifestatione defectuum.*

757. (A) Jure *naturali :* (a) venditor emptori manifestare debet defectus *substantiales*, eos scilicet qui rem noxiam

[1] Aliquando mercatores ita agunt, quia emptores rei naturalis pretium solvere nolunt; tunc injustitia non committitur quidem, sed magis honeste agerent, si aperte dicerent rem non posse *tali pretio* comparari.

[2] Quot et quantæ sint hujusmodi adulterationes, nostris diebus variis factis ostendit *P. Delay*, ap. *Le Correspondant*, 23 février 1903, p. 782-792. Nonnullæ ex his adulterationibus specialiter lege civili prohibentur; pro Galliâ, cfr. *Cod. pén.*, art. 423; L. du 27 mars 1851; 5 mai 1855; 4 février 1888; 14 août 1889; 11 juillet 1891; 24 juillet 1894; 16 avril 1897; ap. *Rivière*, pp. 334, 392, 994, 1059, 1120, 1253.

reddunt, aut ineptam ad notum finem emptoris; secus, verus consensus non præbetur, cum nemo intendat rem nocivam emere aut plane inutilem.

(b) Quoad defectus *accidentales*, qui solum rem *minus utilem* faciunt ad finem intentum, venditor tenetur eos manifestare, *si de eis interrogetur;* secus dolo et fraude uteretur, et ita justitiam læderet; *a fortiori* injustum est positive *verbis* aut *factis* emptorem fallere, utendo v. g. illegitimis mediis ut merces meliores quam sint appareant; tunc enim mendacium committitur, et quidem perniciosum. — *Si vero non interrogetur*, venditor stricte non tenetur patefacere rei defectus, præsertim manifestos, nisi emptor sit imperitus et dicat se omnino venditori confidere; debet tamen pretium minui propter illos defectus, ne, omnibus attentis, excedatur summum pretium. Ratio est quia cavere debet ipse emptor ne rem vitiosam emat; si communi solertiâ et prudentiâ polleat, manifestos defectus percipere potest; si vero hâc solertiâ careat, interrogare potest ac debet.

758. Quæ quidem principia *speculative* ab omnibus fere admittuntur. In *praxi* autem, non pauci sunt mercatores qui putent licitum esse in omni casu celare defectus, etiam occultos, dummodo, contractu jam peracto, emptorem moneant de vitiis rei quæ huic nocere possent. Et hi quidem, post factum, excusandi sunt a *tanto*, si non a *toto*, nec ad restitutionem cogendi, nisi supra pretium summum rem vendiderint; sed prudenter monendi sunt ne deinceps emptores decipiant.

759. (B) Jure *civili gallico*[1], agnoscuntur vitia *redhibitoria*, propter quæ emptor potest vel rem reddere et pretii restitutionem exigere, vel rem servare et partem pretii recuperare, juxta peritorum æstimationem.

Jamvero, ad vitia redhibitoria, quatuor requiruntur conditiones : (a) ut vitia sint *occulta;* quando enim sunt manifesta, ita ut communi diligentiâ detegi valeant, regula est : *caveat emptor!* (b) *emptori ignota :* si enim, quamvis occulta, ab emptore detecta fuerint, hic censetur voluisse rem comparare, non obstante defectu; (c) tempore *venditionis* existentia, saltem virtualiter; nam, venditione peractâ,

[1] *Cod. civ.*, art. 1641-1649, *Supplem.*, p. 149*; quoad vitia redhibitoria *animalium*, cfr. L. 21 juil. 1881; 2 août 1884; 31 juil. 1895, ap. *Rivière*, pp. 771, 902, 1318, et *Supplem.*, p. 149*, not. 1.

ipse emptor periculum sortis subit : hinc quamprimum rescissionem contractûs petere debet; (d) *utilitatem rei impedientia*, aut *minuentia* ita ut emptor non emisset, si defectus novisset.

Quando hæc quatuor verificantur, venditor tenetur de vitiis redhibitoriis, sive ea cognoverit, sine non. Attamen, si *bonæ sit fidei*, speciali pacto se eximere potest ab omni obligatione quoad defectus; et, si id non pepigerit, tenetur tantum restituere pretium rei et sumptus ex contractu ortos; si vero sit *malæ fidei*, hoc privilegio non gaudet, sed omnia damna emptori illata compensare debet.

Si res vendita perierit *ex vitio redhibitorio*, venditor pretium reddere et damna compensare tenetur; secus, si perierit *casu fortuito* aut *emptoris culpâ*.

3° *De traditione rei venditæ.*

760. (A) Venditor tenetur rem venditam emptori *tradere*, id est in ejus *potestatem* et *possessionem* transferre; et quidem in eo *statu* in quo erat *tempore venditionis*, cum omnibus *fructibus* quos a die initi contractûs percepit; *tempore*, *loco* et *modo* præfinitis, et deficiente pacto, secundum præscripta legis civilis[1] aut consuetudinem in hoc loco receptam. Secus, emptor habet actionem *personalem* contra venditorem, et *realem* circa rem venditam. — Attamen si emptor non solvat pretium præfixo tempore, aut in statum *decoctionis* incidat, venditor rem tradere non tenetur.

761. (B) Venditor pariter tenetur rem fideliter tanquam *depositarius* custodire, usquedum emptori tradatur; quapropter, si ex ipsius *culpâ* pereat aut detrimentum patiatur, damnum reparare tenetur; si vero ex *casu fortuito*, ille subit damnum qui rei dominus est; jamvero in *Galliâ*, dominium transfertur emptori, etiam ante traditionem.

(C) A traditione rei differt *asportatio* (*l'enlèvement de la marchandise*); hæc fit *expensis emptoris*, nisi aliter conventione aut consuetudine statutum fuerit.

4° *De assecuratione rei venditæ.*

Venditor tenetur emptori securitatem præstare quoad rei *possessionem* et *vitia occulta*.

762. (A) Securitatem præstare debet de *tranquillâ rei possessione*, contra *evictionem;* evictio autem locum habet, quando emptor *juridice* cogitur rem emptam alteri tradere, sive integre, sive ex parte, quia v. g. creditor *hypothecarius*

[1] *Cod. civ.*, art. 1604-1624, *Supplem.*, p. 146*; *Planiol*, n. 1448-1456.

eam vindicat. — Et merito quidem; nam venditor non acquirit jus in pretium, nisi in quantum emptori transfert quietam mercis possessionem. — Unde, si emptor disturbetur, ad venditorem recursum habere debet : hic autem evictionem impedire conabitur, et, si eam non impediat, omnia damna reparare tenetur quæ emptor subiit, videlicet pretium, sumptus contractûs, impensas factas pro jure suo prosequendo, etc.

Attamen venditor ab assecuratione excusatur; (a) si *expresse* dixerit se nolle securitatem præstare contra evictionem, dummodo sit bonæ fidei; aut *implicite*, causam evictionis aperte declarando; tunc enim emptor in se suscipit evictionis periculum; (b) si causa evictionis nonnisi post venditionem orta sit, v. g. ob præscriptionem quam emptor, quamvis hâc de re monitus, non interrupit; aut si *propriâ culpâ* evincatur emptor.

(B) Præterea venditor tenetur emptori securitatem præstare quoad *vitia rei occulta*, ut supra dictum est, n. 757-759, ideoque pretium restituere, aut illud minuere.

III. De officiis emptoris.[1]

Emptor debet *pretium solvere* et *rem tollere*.

763. 1° *Pretium solvere* loco et tempore præfixis; et, si nil speciale conventum fuerit, loco et tempore quo res traditur aut tradi debebat; si enim res *casu fortuito* pericerit, inito jam contractu, emptor a pretio solvendo non liberatur. — Si solutio ultra præfixum tempus differatur, auctarium legale debetur dummodo ita conventum fuerit, aut solutio expresse requisita, vel res sit frugifera; secus enim damnum infertur domino.— Tandem, si emptor nullo modo pretium solvat, venditor petere potest contractûs rescissionem, ne secus ejus jura lædantur.

764. 2° *Rem tollere*, et quidem tempore determinato, et, si nihil statutum fuerit, quamprimum moraliter, ne ex dilatione venditor aliquod patiatur damnum. — Si emptor rem tollere neglexerit, venditor non amplius tenetur rem custodire, et, si eam servaverit, impensas hâc de causâ factas

[1] *Cod. civ.*, art. 1650-1657, *Supplem.*, p. 151*; *Planiol*, II, n. 1521-1532.

repetere potest. In *Galliâ* quando agitur de rebus *mobilibus*, resolvitur contractus in gratiam venditoris, si res post præfixum tempus sublata non fuerit (art. 1657).

IV. De quibusdam emptionis-venditionis speciebus.

Tres sunt de quibus dicere oportet, ob speciales quæ in illis occurrunt difficultates : venditio per *proxenetas*, venditio *sub hastâ*, et *monopolia*.

1° *De venditione per proxenetas* (*courtiers*).

765. *Proxenetæ* dicuntur ii omnes qui *alterius nomine* aliquid emunt vel vendunt; variis nominibus vocantur *courtiers*, *commissionnaires*, *commis voyageurs*, *représentants de commerce*. Sunt veluti *mandatarii* eorum quorum nomine agunt, ideoque mandatariorum obligationes implere debent.

766. **Principia**. (A) *Proxenetæ negotium sibi commissum fideliter gerere debent, eâ* scilicet *diligentiâ quam in propriis negotiis ejusdem generis adhibere solent;* ideo enim seliguntur et stipendium accipiunt ut mandantis negotia fideliter gerant. Quapropter reparare tenentur damna quæ mandanti illata fuerunt, ob culpabilem negligentiam in negotio gerendo, juxta principia superius exposita, n. 466.

767. (B) *Omne lucrum quod percipiunt in gerendis hujusmodi negotiis tradere debent mandanti;* nam ejus nomine agunt, ab eoque stipendium aut salarium accipiunt, ac proinde quidquid negotiando lucrantur, non sibi, sed *domino* acquirunt.

Possunt tamen partem lucri sibi retinere :

(a) Si specialis fuerit conventio, quâ v. g. *quinque per centum* proxenetis concedatur; (b) si *extraordinariâ* diligentiâ, ad quam vi officii non tenebantur, carius vendiderint aut vilius emerint quam a domino præstitutum fuerat; in quo tamen cavendum est ab illusionibus, quæ tam facile concipiuntur.

Generatim ipsis non licet rem statuto pretio *sibi* emere, et postea eamdem aliis majori pretio vendere, *excessum sibi retinendo;* dominus enim hunc agendi modum merito reprobare censetur, cum stipendium illis det ut negotia sua meliori quo fieri potest modo gerant. Attamen, si in determinato casu, post adhibitam diligentiam, invenire non potuerint quemquam qui pluris rem emere voluerit, stricte loquendo possunt eam sibi acquirere, dummodo *sincere* id faciant, in se suscipiendo rei periculum, et si postea lucrum ex eâ fecerint, ab injustitiâ immunes sunt.

Proxenetæ sibi retinere possunt *munera* quæ sibi dantur a mercatoribus, quorum officinam frequentant, dummodo tamen exinde non inducantur ad male aut minus vigilanter gerenda domini negotia.

Si vero mercatores *vulgare* pretium *minuant*, generatim proxenetæ illud lucrum domino tradere debent; cum enim stipendium accipiant, nec jus habeant ad *duplicem* mercedem, sibi retinere nequeunt lucrum quod ex ipsâ negotiatione accrescit. Si tamen certo moraliter constet hanc pretii imminutionem *in gratiam proxenetarum* fieri, ab his retineri potest, præsertim ubi viget consuetudo.

768. (C) Idem dicendum est de *famulis*, qui cibaria aliaque hujusmodi pro dominis emunt : possunt siquidem *munuscula* a mercatoribus accipere, non autem generatim loquendo sibi retinere lucrum ex imminutione pretii (quod gallice vocatur *le sou du franc*); *per se* enim tale lucrum domino accrescit, non autem famulis, qui jam salarium accipiunt. Et revera valde timendum est ne mercatores majus pretium inscribant et dominis imponant, ut exinde aliquid famulis solvant, sub prætextu minuendi pretium. — Attamen si certo moraliter constet illam imminutionem vere *in gratiam famulorum* fieri, nec expensis domini, sed ipsius mercatoris qui in casu particulari partem sui lucri cedere consentit, famuli id sibi licite retinent. Insuper idem dici potest, si domini hanc praxim sciant et tacite approbent aut saltem tolerent, tanquam medium famulorum augendi salarium. Sed optandum est ut domini et famuli clare de hoc paciscantur, ne paulatim, his aut similibus minus honestis lucrum faciendi mediis, minuatur naturalis æquitatis sensus.

auction sale

2° *De venditione sub hastâ* (vente aux enchères).

769. (A) **Notio.** Venditio *sub hastâ*, quæ dicitur etiam *auctio, licitatio (vente à l'encan, auction sale, versteigerung)* ea est quâ res vendenda per *præconem* proclamatur, coram pluribus *licitatoribus*, et adjudicatur *majus pretium* offerenti. Quæ quidem *voluntaria* aut *judiciaria*[1] esse potest, prout *sponte* fit a domino, vel *a lege* statuitur, v. g. ad solvenda debita.

[1] Quoad *judicialem* auctionem, cfr. *Code de procédure*, art. 702-717; *Cod. pén.*, art. 412.

770. (B) *Principium.* In venditione hujusmodi, *justum pretium* dijudicatur non ex æstimatione communi, sed ex *honestâ concertatione inter licitantes;* hic enim agitur de contractu *aleatorio*, in quo vendens et emens *æquali* periculo lucri aut damni se committunt; proindeque, dummodo ex utrâque parte *absit fraus*, pretium erit legitimum.

771. (C) **Conclusiones practicæ.** Duplici modo fieri potest auctio : —

(a) *Modo plene aleatorio*, quando videlicet venditor *expresse* aut *tacite* statuit ut pretium per *solam* ementium licitationem determinetur, absque ullo interventu, et res non retrahatur, sed plus offerenti tradatur. Tunc ipsi non licet *fictos* licitatores mittere, qui, sine animo emendi, rei pretium augeant; et, etiamsi pretium offeratur infra vulgare, tenetur rem cedere. Ex alterâ parte, emptores non debent metu, fraude, uno verbo, illegitimis mediis, alios impedire a plus offerendo, nec probabilius pacisci de non licitando ultra tale pretium, vel quoad talem rem; secus enim injuste agunt erga *venditorem* qui majori lucro privatur, et erga *licitatores*, qui privantur *spe* rem comparandi. Injustitiam tamen non committunt, si solum *suasione* aut *precibus* alios a licitando deterreant.

772. (b) *Modo communi*, seu *non plene aleatorio*, quando venditor *explicite* aut *implicite* sibi servat jus pretium augendi per se aut per alios, et rem sibi retinendi, si nemo majus pretium offerat; quod quidem *hodie* sæpe occurrit. Quo casu, ex unâ parte, venditor sibi consulere potest, falsos licitatores adhibendo, et rem retrahendo, si pretium nimis infimum offeratur. Ex alterâ parte, emptores sua jura tueri possunt simul paciscendo de non licitando ultra tale pretium determinatum; nequeunt tamen *vi*, *metu* aut *fraude* alios emptores a licitando avertere, cum hæc media sint injusta.

773. N. B. (a) In utroque casu, *præcones* justitiam lædunt, si mediis injustis venditori aut quibusdam emptoribus damnum inferant : v. g. auctionem instituendo tempore quo prævident paucos futuros esse licitatores, rem citius aut tardius adjudicando, ut amicis faveant.

(b) Venditor securitatem præstat quoad rei evictionem, sed *non quoad vitia*, etiam redhibitoria, nisi aliter lege aut pacto statutum fuerit.

3° *De Monopoliis.*

774. (A) **Præviæ notiones.** Monopolia diversi generis sunt, præsertim vero *legale* et *privatum.* (a) Legale monopolium est *exclusiva potestas certas merces vendendi*, uni vel

paucis ab *auctoritate publicâ* concessa[1]. Hoc esse legitimum, dummodo intra certos limites contineatur, nemo est qui dubitet; nihil aliud est enim nisi unum e mediis quibus Status sibi comparare potest pecuniam necessariam ad res publicas bene gerendas; quapropter etiamsi pretium sit multo majus pretio vulgari, injustitia non committitur, dummodo pecunia hoc modo comparata, ad promovendum bonum commune adhibeatur, et aliunde justos limites taxationis non excedat.

775. (b) Monopolium *privatum* existit quando pauci homines variis mediis efficiunt ut ipsi *soli* certum genus mercium vendant, *pretio sibi placito*, aut cum aliis venditoribus paciscuntur de certâ mercede *non vendendâ infrâ tale pretium;* ita enim naturalis mercatorum *concurrentia* impeditur, et pretia ad arbitrium paucorum determinantur.

Quandoque illud pactum eo solum tendit ut *concurrentiæ* excessum corrigat; aliquando tamen initur ut pretium æquo majus emptoribus imponatur. Hujusmodi monopolia variis modis instituuntur; quandoque varii venditores aut venditorum societates totam rei administrationem committunt paucis viris, qui omnia ad rei productionem et venditionem spectantia pro arbitrio statuere valeant : tunc instituitur quod vocant *trust;* — alias, paciscuntur solum de *limitandâ* productione aut venditione alicujus mercis, et quoad alia suam libertatem retinent; quod vocant *cartell;* — aliquando communi consilio maximas quantitates alicujus mercis emunt, ut earum pretium augere valeant et exinde maximum lucrum percipere : quod quidem vocatur *ring* aut *corner*[2].

Societates, quæ dicuntur *trusts*, in Majori Britanniâ et præsertim in Statibus Americæ Fœderatis institutæ sunt; aliæ, quæ nuncupan-

[1] Non pauci theologi aliud monopolium legale hic describunt, videlicet privilegium auctoribus et inventoribus concessum exclusive vendendi libros aut nova inventa; de quo supra dictum est, n. 42.

[2] De notione, commodis et incommodis hujusmodi pactorum, cfr. *Gunton*, Trusts and the public, New York, 1899; *Ely*, Monopolies and Trusts, New York, 1900; *Jenks*, The Trusts problem, New York, 1900; *Nettleton;* Trust or Competition? Chicago, 1900, *de Rousiers*, Les Industries monopolisées aux États-Unis, Paris, 1900; *id.*, Les syndicats industriels de producteurs, en France et à l'étranger, Paris, 1901; *Pohle*, Die kartelle der gewerblichen Unternehmer, Leipzig, 1898; *Grunzel*, Uber kartelle, Leipzig, 1902; *Sayous*, La crise allemande de 1900-1902, Paris, 1903; *Dolléans*, De l'accaparement, Paris, 1902; *Martin Saint-Léon*, Cartells et Trusts, 1903, ubi *compendiose* omnia alia opera contrahuntur.

tur *cartells*, in Germaniâ, Galliâ aliisque regionibus vigent; *rings* et *corners* apud varias Gentes a *speculatoribus* passim usurpantur.

776. (B) **Principia.** (a) Monopolia, quæ *eo fine instituuntur ut effrænatæ concurrentiæ excessibus remedium afferant*, et hunc finem nonnisi *legitimis prosequuntur mediis, nec aliunde justum excedunt pretium, non sunt per se illicita*, sed *certis limitibus circumscribi debent*, ne suâ potestate abutantur ad civium et reipublicæ detrimentum.

1) *Non sunt quidem per se illicita;* nam finem honestum justis mediis prosequuntur; *concurrentia* siquidem est veluti vis cæca quæ ex se bonos aut malos effectus producere valet; si nullomodo reguletur, eo tendit ut pretia rerum et opificum salaria ita deprimat, ut hi quotidianum victum ægre consequi possint; expedit igitur ut, ad hos abusus compescendos, aliquod pactum inter mercatores intercedat infra certum pretium non vendendi. Nil ergo prohibet tale pactum inter varias societates industriales et commerciales iniri, mediaque *honesta* adhiberi ut, in quantum fieri potest, alii mercatores *infra certum pretium* non vendant, dummodo hoc a probis peritisque viris ut æquum habeatur, omnibus attentis circumstantiis.

Revera hujusmodi pacto, inter varias societates inito, multum *minui possunt expensæ* ad rerum productionem et distributionem necessariæ, sive perfectiorum machinarum usu, sive meliori laboris divisione; multa pariter damna, ex illimitatâ concurrentiâ necessario orientia, vitari queunt; et ita securior efficitur herorum et opificum conditio[1].

2) *Sed certis limitibus circumscribi debent;* cum enim hominis activitas sit finita, consociationes quæ niniam amplitudinem ambiunt, mox infelicem consequuntur exitum, ut constat ex iis quæ recenter in *Americâ* acciderunt; — insuper, si nimium crescat earum auctoritas, et omnis concurrentia impossibilis evadat, pretia rerum plus æquo augentur, quia simul crescit *auri sacra fames*[2]; — valde timendum est pariter ne *officiales, magistratus, aliosque viros publicos pecu-*

---

[1] Cfr. *Martin Saint-Léon*, op. cit., p. 130-178; *Gunton*, op. cit. p. 213-238; *Nettleton*, op. cit., p. 15-42.

[2] *Mart. Saint-Léon*, p. 148-163; *Jenks*, op. cit., chap. VIII.

niâ corrumpant, et injustis mediis leges aut judiciales sententias bono publico noxias obtineant[1].

777. (b) *Injusta sunt monopolia quæ eo fine instituuntur ut, deletâ penitus concurrentiâ, pretia emptoribus imponantur ad nutum venditorum*, vel *injustis utuntur mediis ad alios venditores evincendos.* Ratio est quia in priori casu emptoribus damnum injuste infertur, in posteriori casu aliis venditoribus.

Jamvero haud raro media injusta usurpantur contra venditores qui *monopolio* adhærere nolunt, v. g. viliori pretio merces vendendo in illâ civitate in quâ manent liberi venditores, ut hi negotium deserere cogantur, — ab administratoribus viarum ferrearum obtinendo facultatem merces transvehendi minori pretio (anglice *discriminating rates*), — corrumpendo aliorum venditorum ministros (*employés*) ut hi proprios dominos fallant.[2]

Unde in praxi periculis plena sunt monopolia, nisi æquis legibus restringantur, eorumque agendi modus a probis officialibus sedulo introspiciatur.

§ II. De locatione-conductione[3].

778. Locatio in genere est contractus onerosus quo *usus rei*, vel quædam *opera* promittitur *pro certo pretio.* Et ita distinguitur a *commodato*, quo usus rei *gratis* alteri conceditur.

Ex ipsâ notione duplex est locationis species : locatio *rerum* et locatio *operarum;* hæc pariter duplex est : *contractus laboris*, de quo in sequenti paragrapho, et *susceptio operis* (*contrat d'entreprise*), de quo hic agemus.

I. De locatione rerum.

779. Locatio rerum est contractus quo *aliquis se obligat ad alteri præstandum alicujus rei fruitionem, per aliquod tempus, pro certo pretio.* Plures sunt hujus locationis species : locatio ædium et mobilium (*bail à loyer*), — locatio ruralium bonorum (*bail à ferme*), — locatio animalium (*bail*

[1] *Mart. Saint-Léon*, p. 187-205; *Nettleton*, p. 175-193.

[2] *M. Saint-Léon*, p. 134-143; *Industrial Commission* on Trusts, t. I, pp. 20, 27, 277, 356, 772-774 et alibi passim; *Nettleton*, p. 204-206.

[3] *Lugo*, disp. XXIX; *Lessius*, cap. XXIV; *Billuart*, diss. VI, art. 1: *S. Alphons.*, n. 857-864; *Carrière*, II, n. 766-821; *Marres*, lib. IV, cap. 9, n. 331-385; *Ball. P.*, n. 856-882; *Lehmk.*, n. 1125-1127; *Noldin*, n. 597-602.

à cheptel); de quibus adiri debent varii *Codices*.[1] Hic principia generalia exponere satis erit, animadvertendo tamen ab ipsis contrahentibus addi posse speciales stipulationes.

780. 1° **Obligationes locatoris** (*bailleur*, *propriétaire*). (A) Rem *tradere* debet *conductori* (*preneur*, *locataire*, *fermier*), — et quidem *statuto tempore*, ita ut teneatur reparare damnum ex morâ culpabili ortum, necnon in *bono statu*, ita ut apta sit ad usum ad quem destinatur.

(B) Rem in eo statu *servare* in quo apta permaneat usui ad quem locata fuit, proindeque perficere majores reparationes *necessarias* ad conservationem rei, non autem *modicas* quæ a conductore præstari debent; quænam autem sint *modicæ* aut *majores*, ex Codicibus et usu locorum determinatur; unde immutare nequit rei locatæ formam, nec aliud facere ex quo minuatur conductoris fruitio.

(C) *Rei tranquillam fruitionem præstare*, ideoque conductorem indemnem præstare contra vitia occulta quæ rei locatæ usum impediunt, — eumque tueri contra evictionem aut perturbationem juris a tertio illatam.

781. 2° **Obligationes conductoris.** (A) Re locatâ *uti* debet tanquam *bonus paterfamilias*, et quidem in *illum tantum usum* ad quem fuit locata, *expresse* aut *implicite*, quatenus ex circumstantiis legitime præsumi potest; si re locatâ *abutitur*, ad reparationem damni illati tenetur, et insuper contractus rescindi potest. — Rem *sublocare* potest, aut ipsam locationem *alteri cedere*, ad *eumdem* usum, nisi tamen hæc facultas speciali pacto interdicta fuerit.

(B) *Pactam mercedem solvere* tenetur *statuto tempore*, et modo præfixo, aut juxta consuetudinem in regione vigentem[2]; secus, locator jus habet ad quædam mobilia conductoris servanda ut de solutione securus efficiatur.

---

[1] Pro *Galliâ*, *Cod. civ.*, a. 1708-1830, in *Supplem.*, p. 155*.

[2] *Agrorum conductores*, quando minus abundantes sunt segetes, aut fructus nonnisi viliori veneunt pretio, non sunt statim et absque misericordiâ cogendi ad totum pretium, sub pœnâ ejectionis, solvendum; sed *æquitas* et *caritas* suadent ut vel de pretio locationis aliquid remittatur vel dilatio eis concedatur ut pretium solvere possint, quin in miserabilem sortem incidant. Ad rem *Lugo*, l. c., n. 40 : "Ex æquitate benignitate introductum esse, et ut propter sterilitatem supervenientem

(C) *Finito locationis tempore*, rem locatam *reddere* in eo statu in quo tradita fuit, quin tamen teneatur reparare ea quæ *vetustate* et *legitimo usu* collapsa aut deteriora facta sunt. — Si quod damnum illatum fuerit, sive ab ipso conductore, sive a domesticis aut commensalibus, qui sub ejus curâ sunt, vel sublocatoribus, illud compensare debet, nisi probet id sine ipsius culpâ accidisse. Jure *naturali*, statim reparare debet damna ex culpâ *theologicâ* orta, nonnisi autem *post sententiam judicis* ea quæ ex culpâ juridicâ oriuntur.

Jure *gallico*, si domus *incendio* perierit, omnes locatarii in hâc domo degentes, partem damni proportionate ad pretium locationis solvere debent, nisi *probent* incendium in cubiculo alterius excitatum fuisse, aut non potuisse in suo loco excitari; quæ quidem dispositio, utpote *naturali æquitati contraria*, non obligat in conscientiâ eos qui *optime norunt* ignem non fuisse excitatum suâ culpâ, saltem juridicâ, aut culpâ eorum quorum curam habent.[1]

II. De locatione, seu susceptione operis (*contrat d'entreprise*).

782. 1° Natura hujus contractûs. Locatio operis est contractus quo architectus, aut opifex vel commissarius *conducitur a domino ad certum opus* pro *determinato pretio efficiendum*, v. g. ad domum ædificandam, aut viam ferream construendam. — Quod duplici modo fieri potest : ita scilicet ut opifex *operam* suam tantum præstet, — vel *operam* simul et *materiam*.

In hujusmodi contractu pretium statuitur pro *opere confecto*, ita ut non debeatur nisi postquam conductor (*entrepreneur*) opus *compleverit*, nisi aliter conventum sit; ideoque periculum operis apud *conductorem* manet, donec illud confectum et traditum fuerit.

Sæpe opus perficiendum *publice* denuntiatur, exponendo

---

absque conductoris culpâ .. quando *nulli omnino colliguntur fructus*, liberetur conductor omnino a pensione solvendâ... Si autem sterilitas non tollat omnes fructus, sed tamen sit *magna et notabilis*, diminuitur pensio pro ratâ; si vero sit *modica*, nihil remittitur. " *Cod. civ.*, a. 1769.

[1] Cfr. *C. civ.*, a. 1734 et L. 5 jan. 1883. — De variis locationum speciebus, *baux à loyer*, *baux à ferme*, *baux à cheptel*, vide *C. civ.*, a. 1752 1778, *Sup.*, p. 159*; 1800-1830; *Planiol*, II, n. 1666-1822.

et describendo *quænam* res sit conficienda, ex quânam materiâ, intra quodnam tempus, etc; varii conductores ad concurrendum invitantur, et res conficienda committitur ei qui pro minore pretio opus perficere spoponderit. Quâ in re bona fides ex utrâque parte requiritur : in *conductore*, ut sincere intendat opus perficere pro illo pretio, et sub determinatis conditionibus ; in *locatore* seu *domino*, ut opus committat ei qui minus pretium petit, dummodo tamen idoneus sit ad rem conficiendam.

783. 2° **Obligationes conductoris.** (A) Ex *justitiâ* tenetur rem eo modo conficere ac conventum est, eam scilicet adhibere *diligentiam*, eamque *materiæ* qualitatem et quantitatem, quæ *expresse* per descriptionem, vel *tacite* per consuetudinem pactæ fuerint. Pariter *pretio statuto* contentus esse debet ; attamen, si opifex, propter mutata rerum pretia aut adaucta operariorum salaria, non potest sine damno proprio rem perficere pro illo pretio, aliquid amplius petere potest. Huic dominus non tenetur leviter credere, nec forsan ex strictâ justitiâ cogi potest ad majus pretium solvendum ; nam hic agitur de contractu partim aleatorio, in quo conductor rei periculum suscepit ; sed æquitas postulat ut in his adjunctis, quando res certe constat, merces augeatur, pacto non obstante, præsertim quando supervenit casus qui præviderí non potuit.

784. (B) Contra *justitiam* peccat qui *viliorem materiam* adhibet, aut *minorem diligentiam*, præsertim quando exinde minuitur operis soliditas; ita enim damnum injuste domino infertur. — Illud tamen haud raro nostris diebus occurrit; et non pauci conductores aliquando bonæ fidei esse possunt, quando viliorem materiam adhibent quæ tamen ædificii soliditati non obstat, et aliunde id necessarium reputant ne damnum ipsi incurrant; si prævideatur monitionem pro præterito inutilem fore, ab his fraudibus tamen pro futuro caute arceantur.

(C) Opus *tempore condicto* absolvere et tradere debent, nisi quâdam necessitate excusentur; si propriâ culpâ *tardius* rem compleverint, damnum exinde illatum compensare tenentur.

785. 3° **Obligationes locatoris seu domini.** (A) *Statutum pretium* præfixo tempore solvere debet; (B) si postulet ut res fiat alio modo ac conventum fuerat, aut quædam operi addantur, compensare debet majores expensas exinde

natas; (C) si morâ *culpabili* absolutum opus acceptare neglexerit, damnum conductori exinde illatum reparare tenetur.[1]

§ III. De locatione operarum, seu de contractu laboris.[2]

786. Inter ea quæ locari possunt recensentur *operæ;* videlicet multi hodie dantur homines qui mediis carent quibus industriam aut commercium proprio nomine gerere valeant, ideoque *operam* suam aut *facultatem operandi* quâ pollent aliis locare consueverunt; contractus quo opifices se obligant ad laborandum in gratiam alicujus heri, ad tempus, pro pretio, dicitur *locatio operarum personalium*, seu, ex usu hodierno, *contractus laboris.* De quo paulo fusius, præ ejus momento, disserere juvat : 1° de ipso contractu laboris; 2° de salario; 3° de collegiis opificum; 4° de cessatione ab opere; 5° de modis meliorem efficiendi sortem operariorum.

I. De contractu laboris generatim spectato.

1° *Conspectus historicus.*

787. (A) Labor manuum apud Græcos et Romanos, parvipendebatur, solisque servis aut vilioris conditionis hominibus committebatur; hinc aiebat *Cicero :* "Illiberales et sordidi quæstus mercenariorum, omniumque quorum *operæ*, non artes emuntur. Est enim in illis ipsa merces auctoramentum servitutis. Sordidi etiam putandi qui *mercantur* a mercatoribus quod statim vendant... Nec enim quidquam ingenuum potest habere officina.[3]" — Christiana

[1] Cfr. *Cod. civ. gal.*, art. 1787-1799, in *Supplem.*, p. 163*; *Planiol*, II, n. 1897-1932. — Regulæ speciales quoad *mercium transvectionem* exponuntur ap. *Cod. civ.*, art. 1782-1786, *Supplem.*, p. 163*; *Bœuf*, Droit Commercial, Paris, 1903, p. 162-175.

[2] *Lugo*, disp. XXIX, n. 54-63; *Lessius*, cap. XXIV, dub. 4; *Carrière*, II, n. 801-806; *E. J. de Gryse*, De contractu conductionis, Rollarii Flandrorum, 1895; *Antoine*, Cours d'Economie Sociale, ch. XIX; *Lehmkuhl*, Le Contrat entre Patrons et Ouvriers et les Grèves, Louvain, 1896; *Pottier*, De Jure et Justitiâ, n. 118-246; *Vermeersch*, de Justitiâ, n. 386-477; *Hubert-Valleroux*, Le Contrat de Travail, Paris, 1895; *P. Bureau*, Le Contrat de Travail, le rôle des Syndicats professionnels, Paris, 1902; *L. Garriguet*, Le Contrat de Travail, Paris, 1904; *T. Rothe*, Traité de Droit Naturel, t. IV, Droit Laborique, Paris, 1904.

[3] *Cicero*, De officiis, lib. IV, 42; cfr. *Guiraud*, La main d'œuvre industrielle dans l'anc. Grèce, Paris, 1900; *Waltzing*, Etude historique sur les corporations professionnelles chez les Romains.

religio ex adverso laborem nobilitavit : Christus ipse propriis manibus laboravit : " Nonne hic est faber?... Nonne hic est *fabri* filius?[1]" Ejus necessitatem *S. Paulus* inculcavit : "Si quis non vult operari, nec manducet[2]"; præcepto addidit exemplum[3] : " Neque gratis panem manducavimus ab aliquo, sed in labore et in fatigatione, nocte et die operantes, ne quem vestrum gravaremus." — Hinc, primis Ecclesiæ sæculis, non solum christiani, sed etiam sacerdotes et monachi, Christi vestigiis inhærentes, manibus laborare non dedignabantur.[4] Revera, in omnibus monachorum regulis, præscripta inveniuntur de opere manuum quotidiano[5]; et ipse *Augustinus* opus scripsit *de opere monachorum*, in quo eos ad laborandum hortatur exemplo præsertim et doctrinâ S. Pauli, eosque monachos otiosos et vagos graviter redarguit, qui verbis Christi innixi, *nolite solliciti esse animæ quid manducetis*, sub prætextu contemplationi vacandi, pigritiæ indulgebant : "Cantica vero divina cantare etiam manibus operantes facile possunt, et ipsum laborem tamquam divino *celeumate* (cantu nautarum) consolari.[6]" Revera monachi, eorumque coloni, improbo et assiduo labore, silvestres et aridas terras feliciter excoluerunt, et industriæ artibusque maximum contulerunt emolumentum.[7]

788. (B) In historicâ laboris evolutione, tria præcipua stadia distinguere licet : *servitutem*, *colonatum* et *liberum laboris contractum*. (a) Ante Christum, *servitus* apud omnes fere Gentes vigebat : servus autem non sibi, sed domino laborabat, nec proprie stipendium accipiebat, sed solummodo quoddam *peculium* et victum vestitumque. Pauci tamen *liberi*, paupertate laborantes, operam suam ditioribus locabant[8]; *libertini*, seu servi manumissi, variis artibus et commercio vacabant. Quæ quidem servitus nonnisi pedetentim aboleri potuit.

(b) Circa quartum sæculum vigere cœpit *colonatus* (*servage*), seu status eorum qui alicui prædio addicebantur, illudque colebant in

---

[1] *Marc*, VI, 3; *Matt.*, XIII, 55. — [2] *II Thess.*, III, 10. — [3] Ibid., 8.

[4] *Thomassin*, Discipline de l'Eglise, P. III, l. III, ch. 8-16. — *S. Antonius*, inter regulas quas monachis tradidit, hæc ait : " Cum sederis in cellâ tuâ, sollicitus esto de tribus hisce rebus perpetuo : nimirum *de opere manuum tuarum*, de meditatione tuorum psalmorum, et de oratione tuâ." *Regula S. P. N. Antonii*, Codex Reg., t. I, p. 5.

[5] Regula S. Benedicti, cap. 48, *ap. Migne*, P. L., LXVI, 703, ubi dicitur : " Otiositas inimica est animæ. Et ideo certis temporibus occupari debent fratres in labore manuum; certis iterum horis in lectione divinâ." — Cfr. *S. Hieronymus*, Regula Monachorum, cap. 17, ap. *Migne*, P. L., XXX, 362.

[6] Apud *Migne*, P. L., XL, 565; integer legatur tractatus, 547-582.

[7] *Levasseur*, Histoire des Classes ouvrières, Paris, 1900, t. I, p. 182-196.

[8] Inter quos *Plautus*, postea, qui servilem laborem describit in opere *Asinaria*.

perpetuum : non erant quidem perfecte liberi, sed mediæ conditionis inter liberos et servos, cum locum et dominium, cui adscripti erant, relinquere non possent; sed domum aliaque bona sibi acquirere valebant, suisque heredibus transmittere; certis diebus et horis in domini gratiam operabantur, sed, hoc expleto tempore, partem fundorum sibi assignatam colebant, fructusque exinde perceptos *suos* faciebant.[1]

789. (C) Postea servi et coloni gradatim statum liberum adepti sunt, variisque artibus operam dederunt; tunc instituta sunt *opificum collegia*, quæ Medio Ævo floruerunt, et, non obstantibus quibusdam difficultatibus et incommodis, industriæ securitatem, et societati pacem per multa sæcula contulerunt.[2] Operarii videlicet, in varias associationes et confraternitates distributi (*corporations d'arts et métiers*), sibi invicem mutuam opem ferebant, certisque limitibus concurrentiam circumscribebant, ita ut quisque sufficiens lucrum percipere valeret; aliunde inter *opifices* et *dominos* generatim dissidia et invidiæ non vigebant, quia quilibet operarius, post aliquod tempus, *proprio nomine* artem suam tanquam dominus exercere poterat. Hujusmodi collegia *Galliæ perturbatione* penitus deleta sunt, et "sensim factum est ut opifices inhumanitati dominorum effrenatæque competitorum cupiditati solitarios atque indefensos tempus tradiderit.[3]" Quapropter hodierni *socialistæ*, et nonnulli christianæ Democratiæ asseclæ[4] exoptant ut, aboleto contractu locationis operarum qualis nunc existit, in ejus locum sufficiatur contractus quidam *cooperationis*, vi cujus operarii partem *lucri* obtineant suo labori proportionatam.

2° *De naturâ hujus contractûs.*

790. Hâc de re controvertitur inter juristas et œconomistas.

(A) Præcipui *juristæ* contendunt contractum, qui inter opificem et herum intercedit, vere esse *locationem-conductionem*, quatenus operarius hero locat suam *vim operandi* pro certo pretio. Quod sane omnino consentaneum est legibus apud plerasque Gentes vigentibus; siquidem illud pactum vocatur locatio-conductio (*gallice louage*

[1] De quibus vide *P. Allard*, Esclaves, Serfs et Mainmortables, Paris, 1894, p. 158-398.

[2] Horum collegiorum historiam, leges et disciplinam describunt inter alios; *Hubert-Valleroux*, Les Corporations d'arts et métiers, Paris, 1885; *Martin Saint-Léon*, Histoire des corporations de métiers, Paris, 1897; *Blanc*, Les Corporations de métiers, Paris, s. d.; *Levasseur*, Histoire des classes ouvrières avant 1789, Paris, 1901.

[3] *Leo XIII*, Encycl. *Rerum novarum*.

[4] Ita, inter alios, *Vogelsang* et *de Breda* in periodico *Œsterreichische Monatschrift*, Vindobonæ, 1883, fascic. 7-8.

d'ouvrage) in jure civili Romano, et modernis Codicibus.[1] Huic tamen conceptui hodie multi obstant, quia non decet ens *liberum* et *rationale* suas facultates ita aliis hominibus locare.

(B) Hinc alii putant contractum laboris esse quamdam *emptionem-venditionem*, quâ opifex suas *operas*, seu propriæ activitatis exercitium, pro aliquo pretio vendit.[2] Quod quidem multi rejiciunt, utpote humanæ dignitati minime consentaneum, cum opus hominis liberi non sit *merx* quæ prætio comparari valeat. — Dici tamen posset, absque injuriâ hominis dignitati illatâ, vendi non quidem ipsam operam, sed *fructum laboris*, seu partem rei productæ quæ opifici competit propter opus in re confectâ consumptum; quod præsertim verum esse videtur quando *tale* pretium datur pro *tali* re conficiendâ (*travail aux pièces*).

(C) Alii autem volunt contractum laboris nihil aliud esse nisi *contractum societatis*, vi cujus dominus suum *capitale* et operarius suas *operas* conferunt ad commune opus perficiendum, et lucrum exinde perceptum inter se dividendum. — Ita, inquiunt, melius consulitur opificum dignitati, concordiæ inter operarios et heros, necnon æquiori lucrorum partitioni. — Ad *factum* autem quod spectat, res non ita se habet in præsenti rerum statu; aliunde difficile videtur quomodo contractus laboris prælaudato modo iniri possit : nam, ex unâ parte, *domini* contendunt felicem industriæ exitum maxime pendere a sapienti unius ac supremæ auctoritatis gestione, ideoque operarios in *socios* habere nolunt, ne eorum consilium capessere cogantur; ex alterâ, operarii, quotidiano ac certo salario ad victum indigentes, exspectare nequeunt donec lucri quantitas determinetur et æque dividatur; cæteroquin quâ *proportione* et *mensurâ* lucrum inter opifices et heros, pro ratâ parte cooperationis, sit partiendum vix definiri potest.

(D) Quapropter nonnulli, cum *Funck-Brentano*, putant contractum laboris esse unum ex *innominatis* contractibus (supra, n. 616), nempe, ex parte operarii *facio ut des*, et ex parte heri *do ut facias*, quatenus nempe opifices sese obligant ad aliquid præstandum pro certo pretio.

791. Conclusio. Quidquid sit, omnes cordati viri fatentur hujusmodi contractum *specialis esse naturæ*, cum humanæ operæ non sint *communes merces*, sed aliquid humani præ se ferant, ideoque *humanioribus* legibus regi debeant quam res mere commerciales.

---

[1] "Quand tu livres ton travail, que fais-tu donc? N'exiges-tu pas un salaire? Tu vends ton travail comme l'épicier vend son sel, son café et son sucre, comme le boulanger vend son pain, comme le boucher vend sa viande." (*Yves Guyot*, La Tyrannie socialiste, Paris, 1893, p. 44; cf. *P. Leroy-Beaulieu*, op. cit., t. II, p. 241-244.)

[2] *P. Leroy-Beaulieu*, Traité, t. II, p. 241-250.

Ad rem *Leo XIII:* "Itaque duas velut notas habet in homine labor naturâ insitas, nimirum ut *personalis* sit, quia vis agens *adhæret personæ*, atque ejus omnino est propria, a quo exercetur, et cujus est utilitati nata; deinde ut sit *necessarius*, ob hanc causam, quod *fructus laborum* est homini opus ad vitam tuendam : vitam autem tueri ipsa rerum cui maxime parendum, natura jubet."

Insuper, teste eodem Pontifice, summum malum est fingere locupletes et proletarios ad *digladiandum* inter se *pertinaci duello* naturâ comparatos esse; quod quidem a ratione et veritate abhorret; nam, sicut in humano corpore diversa inter se membra conveniunt ad harmonice cooperandum, ita in civitate geminæ illæ classes inter se concorditer agere debent; siquidem omnino altera alterius indiget: non res sine operâ, nec sine re opera consistere potest. Quare de mutuis operariorum et herorum officiis, ad mentem *Leonis XIII*,[1] pauca dicenda manent.

3° *De officiis operariorum.*

792. Hæc in Encycl. *Rerum Novarum* ita contrahuntur : "Quod libere et cum æquitate pactum operæ sit, id integre et fideliter reddere; non rei ullo modo nocere, non personam violare dominorum; in ipsis tuendis rationibus suis abstinere a vi, nec seditionem inducere unquam : nec commisceri cum hominibus flagitiosis, immodicas spes et promissa ingentia artificiose jactantibus, quod fere habet pœnitentiam inutilem et fortunarum ruinas consequentes." Quæ officia paucis declaremus : —

793. (A) *Integre et fideliter præstare id quod libere et ex æquitate pactum est*, seu, aliis verbis, *præfixo* tempore opus *determinatum* peragere, cum illâ *diligentiâ* quæ ex pacto, lege, aut consuetudine requiritur. Generatim sufficit ordinaria seu communis diligentia; sed, in quibusdam casibus, specialis requiritur cura, quando videlicet ex pacto aut ex naturâ rei exigitur, et aliunde majus præbetur stipendium. Quod quidem ex *justitiâ* obligat, utpote ex ipso contractu defluens : non enim *suum* facit salarium operarius, nisi integre et fideliter adimpleat opus, quod libere præstare promisit; hic enim agitur de contractu bilaterali, quod ex justitiâ utrumque contrahentem obligat.

---

[1] Regulas a *Leone XIII* traditas renovavit ac confirmavit *Pius X*, Motu proprio 18 dec. 1903 edito, in quo normas exponit fundamentales actionis christianæ popularis, ap. *Acta S. Sedis*, XXXVI (1904), p. 339-345.

Contra justitiam igitur peccant operarii qui ex incuriâ aut negligentiâ culpabili tempus inutiliter terunt;[1] et gravitas peccati pendet ex gravitate damni illati.

794. (B) *Nullo modo hero nocere*, id est nullum damnum inferre, sive materiis prodige utendo, sive machinas destruendo, aut vitiosas merces producendo; his enim aliisque hujusmodi mediis injuria infertur domino aut mercis emptori, et sæpe utrique. Gravitas peccati pariter a gravitate damni prævisi pendet. — Aliunde lege civili prohibentur ac mulctis puniuntur actus hujusmodi.[2] Si vero damnum ex *casu fortuito* oriatur, illud compensare non tenetur opifex, nec propterea jus amittit ad pactum stipendium.

795. (C) *Nec personam violare dominorum*, id est nullam injuriam ipsis dominis inferre, conviciis, comminationibus, sævitiis aliisque violentis agendi modis. Jus quidem inest operariis sua jura legitimis mediis prosequendi, consociationes instituendo, et dominis viriliter exponendo quid exoptent, et de quibus legitime conquerantur; pariter recursum habent ad magistratus, et deputatos eligere possunt qui justas leges ipsorum jura tuentes promulgari procurent. Sed seditionem movere, vimque aut calumnias adhibere nec justum nec opportunum est; plerumque ita agentes non solum dominis, sed sibi nocent, cum alicujus fabricæ ruina plus detrimenti his quam illis afferre soleat. — Ad judicandum de gravitate injuriæ illatæ, in memoriam revocanda sunt principia superius exposita (n. 285), præ oculis tamen habendo psychologicas dispositiones opificum qui, haud raro irâ et indignatione commoti, totam malitiam actûs sui non percipiunt.

In praxi igitur opifices sedulo arceant flagitiosos homines qui, fingentes se nihil antiquius habere quam proletariorum bonum, reipsâ de propriis commodis maxime sunt solliciti, et immodicas spes excitant, falso promittentes bona quæ consequi impossibile est, eo

[1] Quod aliunde honesti opifices intelligunt; ita inter ipsos viget axioma : "*a fair day's work for a fair day's wages*," id est honestum opus pro decenti salario. (*Bureau*, op. cit., p. 252.)

[2] Quoad *Galliam*, cfr. *P. Pic*, Traité de Législation industrielle, Paris, 1903, n. 1147. "L'ouvrier est responsable des *détériorations* causées par sa négligence au matériel confié à ses soins, ainsi que des *malfaçons* provenant de sa faute." (*Cass.*, 15 fév. 1892.)

tantum fine ut operariorum suffragia obtineant, et, his obtentis, honores pecuniasque ambire valeant.

(D) Non cessare a labore ante præfixum tempus, nisi gravis sit ratio; de quo infra.

4° *De officiis dominorum.*

Alia ex *justitiâ*, alia ex *caritate* oriuntur.

796. (A) **Officia ex justitiâ.** (a) *Æquum salarium* tempore statuto solvere (*Codex*, c. 1524) :

" In maximis autem officiis dominorum, ait *Leo XIII*, illud eminet, justa unicuique præbere... fraudare vero quemquam mercede debitâ grande piaculum est, quod iras e cælo ultrices clamore devocat : *Ecce merces operariorum... quæ fraudata est a vobis clamat : et clamor eorum in aures Domini Sabaoth introivit.*[1] " Quodnam autem salarium sit justum, infra exponetur.

797. (b) *Vereri in operariis dignitatem personæ charactere christiano nobilitatam :*

" Non habendos mancipiorum loco opifices; vereri in eis æquum esse dignitatem personæ utique nobilitatam ab eo, character christianus qui dicitur. Quæstuosas artes, si naturæ ratio, si christiana philosophia audiatur, non pudori homini esse, sed decori, quia vitæ sustentandæ præbent honestam potestatem. Illud vere turpe et inhumanum, abuti hominibus pro rebus ad quæstum, nec facere eos pluris quam quantum nervis polleant viribusque.[2] "

Et merito; haud raro conqueruntur opifices quod tanquam *mancipia*, imo tanquam mera *productionis instrumenta* habentur, nullo habito respectu ad eorum dignitatem. Obedientiam sane præstare debent dominis in iis omnibus quæ ad pactum opus spectant, horis diei quibus eorum imperio sese submittunt[3]; sed expleto hoc tempore, liberi manent, nec dominis jus inest aliquid contra eorum libertatem et conscientiam moliendi.[4] Præterea, dum præsunt, humano

---

[1] *Jacob.*, V, 4. — [2] *Leo XIII*, Encycl. *Rerum novarum.*

[3] Quo melius serventur regulæ ad rectam rerum industrialium ordinationem, expedit ut non solum heris, sed etiam opificum delegatis approbentur; quod fieri potest in concilio quod dicitur *Conseil d'usine*, *Shop council.* Cfr. *E. Rivière*, Vingt ans de vie sociale, Paris, 1901, p. 61-82.

[4] Hinc si herus christianus irreligiosos opifices ad fidem reducere velit, prudenter agere debet, exemplis et suasione, quin eos *urgeat* religionem amplecti, ne forte hypocrisi faveat : " Le chef chrétien doit, tout en donnant l'exemple, s'efforcer d'entourer ces âmes d'une atmosphère d'amour et de dévouement, de liberté aussi, afin qu'elles s'ouvrent d'elles-mêmes à la vérité. " (*E. Rivière*, op. cit., p. 78.)

modo imperare debent, nihil exigendo quod nimis sit onerosum.[1]

798. Quare dominus ex justitiâ tenetur *idoneum temporis spatium operariis concedere, ut hi religiosis officiis vacare possint :* jus enim strictum habent talia officia adimplendi, nec eo privari possunt ullo laboris pacto; concedi igitur debet requies ab operibus per festos dies, nisi, ob quamdam necessitatem; et si, in nonnullis industriis, quidam opifices quâlibet die dominicâ laborare debeant, ipsis tamen tribuatur spatium temporis ad officia religiosa adimplenda necessarium. — Curare etiam debet ne exponantur lenociniis corruptelarum illecebrisque peccandi; quapropter in illis officinis, in quibus viri ac mulieres necnon juniores utriusque sexûs simul laborant, officium heris incumbit illa media adhibendi quibus amoveantur, in quantum fieri potest, occasiones peccandi proximæ;[2] v. g. ne impiis aut libidinosis sermonibus scandalum oriatur,[3] aut præpositi (*contre-maîtres*) suâ abutantur auctoritate ad aliquid extorquendum quod legi morali repugnet.

" *Neque ullo pacto a curâ domesticâ parcimoniæque studio abducere* " licet, id est nihil moliendum est quod familiam et domesticam vitam penitus evertat, impediendo videlicet prolis educationem, viros ab uxoribus per longum tempus separando, ita ut fere impossibilis evadat vita domestica. Nec quidquam fiat ad opifices alliciendos in cauponas, in quibus

[1] Quod quidem multo facilius præstabunt si quandoque consilium capessere non dubitent quorumdam opificum. Cfr. *E. Rivière*, op. cit., p. 40-43; 55-56; 80-81.

[2] Cfr. *L. Harmel*, Catéchisme du Patron, Paris, 1889, p. 31-93.

[3] Ita, v. g., catholicus dominus, qui inter suos opifices non paucos recensebat positivistas, his approbantibus, sequentes regulas omnibus proposuit : " Catholique convaincu, je demande à ceux de mes ouvriers qui ne partagent pas mes convictions de s'abstenir de conversations *contraires à mes idées religieuses.* Je fais appel pour cela à leur sympathie envers un chef qui les aime sincèrement et qui ne leur *demandera jamais un acte contraire à leurs convictions personnelles.* — Père de famille, ayant charge d'âme vis-à-vis de Dieu pour les apprentis confiés à mes soins par leurs parents, je demande à tous mes ouvriers de s'abstenir de *conversations immorales.* Les pères de famille ne parleraient pas ainsi devant leurs enfants, les ouvriers non mariés ne tiendraient pas de pareils propos devant leur mère ou leur jeune frère. " (*E. Rivière*, op. cit., p. 73-74.)

facultates suas inutiliter consumant, magno cum detrimento totius familiæ.

799. (c) " Item *non plus imponere operis quam vires ferre queant*, nec *id genus*, quod cum *ætate sexuque dissideat.*" Ex dictis enim supra (n. 314-315, non licet ea imperare ex quibus valde probabiliter sequatur mors aut mutilatio vel sanitatis amissio. Propterea, si ex materiis quæ elaborantur, vel machinis quæ adhibentur, vel ex modo quo labor efficitur, aliisve hujusmodi causis periculum valde probabile immineat vitæ, integritati membrorum aut valetudini opificum, cautionibus uti oportet, quibus periculum removeatur. Si vero omne periculum avertere impossibile sit, pro periculi probabilitate, quota salarii augeatur, aut damna in exsequendo opere illata æquâ compensatione reparentur. — Hinc etiam, si opifex in utilitatem heri laborans, ex fortuito casu vulneretur, mutiletur aut occidatur, ipsi aut ejus familiæ compensatio debetur; cum enim dominus *lucrum* suum faciat, *damna* pariter et *pericula sortis* subire æquum est. Quod quidem apud plerasque Gentes civili lege confirmatum est.[1]

800. Præterea *nimium protrahi non debet quotidianus labor*, ne vires opificis exhauriantur; pro diversâ autem laboris ratione, longiores aut breviores esse debent horæ in opere consumptæ.

Principium quod præ mente habendum est, ita exponit *Leo XIII:* "Scilicet tantum exigi operis, ut *hebescat animus* labore nimio, unaque *corpus defatigationi succumbat*, non *justitia*, non humanitas patitur... Intervalla vero quiescendi quanta esse oporteat, ex vario genere operis, ex adjunctis temporum et locorum, ex ipsâ opificum valetudine judicandum. Quorum est opus lapidem e terrâ exscindere, aut ferrum, æs, aliaque id genus effodere penitus abdita, eorum

[1] In *Galliâ*, jure civili hæc compensatio debetur, etiam quando opifices *propriâ culpâ* seu incuriâ vulnerati sunt (*Loi du 9 avril 1898; L. 30 juin 1899, L. 22 mars 1902*); in hoc tamen casu, lex, utpote juri naturali minus consentanea, ante judicis sententiam non obligat; imo injustitiam erga heros committerent opifices qui deliberate alicui mutilationi se exponerent, eo fine ut pecuniariam compensationem obtinerent. — Cfr. *P. Pic*, op. cit., n. 1036-1145, ubi fuse exponuntur commoda et incommoda hujus legis, necnon leges quæ apud alias Gentes vigent.

labor, quia multo major est idemque valetudini gravis, cum brevitate temporis est compescendus. Anni quoque dispicienda tempora : quia non raro idem operæ genus alio tempore facile est ad tolerandum, alio aut tolerari nullâ ratione potest, aut sine summâ difficultate non potest."[1]

801. Nec *mulieribus* imponatur labor qui earum vires excedat, aut earum sexum non deceat : "Sic certa quædam artificia minus apte conveniunt in feminas ad opera domestica natas : quæ quidem opera et tuentur magnopere in muliebri genere decus, et liberorum institutioni prosperitatique familiæ naturâ respondent." Revera cum mulieres primario ad procreandam et educandam prolem natæ sint, ad matris et uxoris officia domi exercenda, ipsis assignari non debet labor cum his muneribus incompossibilis. — Quapropter in multis regionibus lege civili cautum est ut a quibusdam operis generibus immunes sint, et insuper, paulo ante et post partum, ab omni arduo labore vacent.

802. Neque *pueris* committere licet opera ad quæ peragenda pares nondum existunt : "Erumpentes enim in pueritiâ vires, velut herbescentem viriditatem, agitatio præcox elidit : quâ ex re omnis est institutio puerilis interitura." Et quia hâc in re non defuerunt abusus, Status leges ferre debuit ad protegendos juniores contra quorumdam herorum immanitatem.

803. **(B) Officia ex caritate.** Nec solum justitiam, sed etiam *caritatem* erga *opifices* exercere debet dominus. *Fundamentum* ac rationem hujus officii in memoriam revocat *Leo XIII :*

---

[1] In *Galliâ*, lege 2 novemb. 1892 (ap. *Rivière*, Lois usuelles, p. 1170-1173), lege 12 junii 1893 (*Rivière*, p. 1206), et lege 30 martii 1900, limitatæ sunt horæ quibus mulieribus et pueris laborare licet, multaque alia de salubritate et securitate officinarum statuta sunt; de quibus vide *P. Pic*, op. cit., n. 609-869. — Quas leges necessarias fuisse, ad abusus compescendos ex concurrentiâ secutos, colligi potest ex his operibus : *Villermé*, Tableau physique et moral des ouvriers employés dans les manufactures de soie, de laine et de coton, Paris, 1840; *J. Simon*, L'ouvrière, Paris, 1861; *d'Haussonville*, Salaires et Misères de femmes, Paris, 1900; *Pelloutier*, La Vie ouvrière en France, Paris, 1900; *Levasseur*, L'Ouvrier américain, Paris, 1898, t. I, p. 422-451; *H. Campbell*, Prisoners of Poverty, Boston, 1887; *H. J. Brunhes*, Les conditions de travail de la femme dans l'industrie, ap. *Quinzaine*, mars 1904; *id.* L'Exploitation de la femme, Paris, 1904.

"Sentient enim et intelligent omnes plane homines a *communi parente Deo* procreatos : omnes ad *eumdem finem* bonorum tendere, qui Deus est ipse, qui afficere beatitudine perfectâ atque absolutâ et homines et angelos unus potest; singulos item pariter esse Jesu Christi beneficio redemptos et in dignitatem filiorum Dei vindicatos"... — Ex quo sequitur ditioribus officium incumbere e superfluis aliquid pauperibus largiendi : "Quicumque majorem copiam bonorum Dei munere accepit, sive corporis et externa sint, sive animi, ob hanc causam accepisse, ut ad perfectionem sui pariterque, velut *minister Providentiæ* divinæ, *ad utilitates adhibeat ceterorum.*"

Quæ quidem obligatio strictiori vinculo *heros* urget quoad *suos opifices.*

Nam, ut aiebat *Card. Zigliara*,[1] "opus operarii cedit in emolumentum heri; quoties ergo hic ad exercenda caritatis officia in singulis casibus ex præcepto caritatis adigitur, *ordinem* etiam caritatis observare tenetur. Qui quidem ordo *proximiores* facit *hero operarios* diuturnum opus exercentes in ejus utilitatem, quam pauperes alios nihil pro ipso agentes. Quocirca herus potens caritatis officia exercere, operarios suos *præferre* debet."

804. Hanc autem caritatem variis modis exercere potest herus : — (a) imprimis *benigne* operarios excipiendo, certis saltem horis, quando hi eum adire exoptant, benigneque excipiendo *delegatos* ab ipsis opificibus missos : experientiâ enim constat ad pacem et concordiam nihil magis conferre quam frequentiores inter dominos et operarios relationes, in quibus honestâ ac sincerâ expositione ex utrâque parte declarantur querelarum motiva, necnon immutationes quæ utrinque utiles existimantur;

805. (b) *varia favendo instituta*, quibus opificum conditio melior evadere possit, v. g. scholas ad puerorum educationem, societates cooperativas quibus minori pretio res utiles comparari valeant, associationes quibus operarii mutuum sibi præbeant auxilium, etc. Sed in his omnibus sedulo caveat herus ne ita se ingerat in rerum gestionem, ut opifices omnino ab eo pendere videantur; ipsis siquidem inest *innatus libertatis amor*, et erga dominos *diffidentiæ sensus*, ita ut multi pauperes et miserabiles esse malint quam propriam abdicare libertatem. Ex quo factum est ut non pauci contra heros rebellionem excitaverint, non obstantibus multis bene-

[1] Epistola ad Archiep. Mechlinensem, jussu *Leonis XIII*, missa, 1891.

ficiis quæ ab eis acceperant, eo quod recte aut falso existimarent se dominorum auctoritate nimis opprimi.[1] Ita igitur caritas exerceatur ut opificum libertatem et dignitatem opprimere non videatur.

5° *De interventu Statûs in contractu laboris.*

806. (A) **Status quæstionis.** Multum hâc de re inter varias Œconomistarum scholas disputatur. (a) Schola *liberalis* dicta[2] contendit Statui nullum jus esse novas leges condendi de relationibus inter operarios et heros, sed leges generales de contractibus in genere et de locatione plane sufficere ad compescendos abusus, si qui oriantur; revera, inquiunt, quotannis melior efficitur opificum conditio, res industriales et commerciales prospere succedunt; si quæ sint dissidia, vi naturali liberæ concurrentiæ componuntur; Statûs interventus, nedum prosit, tum heris tum operariis maxime nocet.

(b) Ex adverso autem *socialistæ* variarum scholarum[3] quotidie conclamant operariorum sortem esse prorsus intolerabilem, effrænatam concurrentiam, qualis viget, vim esse cæcam et crudelem, quâ *proletarii* conculcantur ditiorum pedibus : exinde justæ querelæ, perpetuaque dissidia enata sunt, quæ nonnisi jugi Statûs interventu componi possunt; talique interventu via paratur socialismo et collectivismo, quorum ope socialis concordia in perpetuum regnabit.

807. (c) Inter hæc duo extrema non pauci sunt hodie Œconomistæ qui *moderatum* Statûs interventum propugnent, quamvis de extensione et limitibus hujus interventûs minime consentiant[4]. Quorum doctrinæ Catholici generatim adhærent, diverso tamen gradu; ita schola quæ dicitur *Andegavensis* propius *liberali* scholæ accedit, nec Reipublicæ interventum admittit nisi ad privatorum jura tuenda et *compescendos abusus.*[5] Longius procedit schola *Leodiensis* nuncu-

---

[1] Cfr. *P. Bureau*, Montceau-les-Mines et le Paternalisme, apud *La Quinzaine*, 1er avril 1902. — Quare hæc sæpe præ oculis habeantur : " L'amour de l'ouvrier, l'amour désintéressé, *non pour le tenir en tutelle*, mais pour l'élever et l'attirer vers les hauteurs, voilà la vraie solution de la question sociale." (*De Mun*, apud *E. Rivière*, op. cit., p. 5.)

[2] *A. Smith*, Wealth of nations, *gallice* redditum *La richesse des nations; Ricardo*, Principes d'Economie Politique; *J. B. Say*, Traité d'Economie politique; *de Molinari*, Précis d'Economie politique, Paris, 1893; *Hubert-Valleroux*, op. cit.; *P. Leroy-Beaulieu*, op. cit., qui tamen quemdam moderatum Statûs interventum non rejicit.

[3] Quorum opera supra recensuimus, n. 66-70.

[4] Inter quos *Cauwès*, Cours d'Economie Politique; *Ch. Gide*, Principes d'Economie politique; *P. Pic*, Traité de Législation industrielle; *V. Brants*, Législation du travail, comparée et internationale, Louvain, 1903; *R. Jay*, La Protection légale des travailleurs, Paris, 1904.

[5] *Andegavensis* hæc schola dicitur, quia *Andegavi* (Angers) congressum habuit, præside *DD. Freppel*, qui suam mentem ita exposuit :

pata,[1] juxta quam Status non solum abusus compescere debet, sed etiam eos *prævenire*, varias leges condendo, præsertim de puerorum et mulierum labore, de horis in operando consumendis, de mediis ad opificum sanitatem tuendam, etc. Ultra etiam progreditur schola *Austriaca*, quæ christianam democratiam anti-semitismo conjungens, fere universalem totius ordinis œconomici innovationem exspectat, et interea vult quotam salarii a Statu determinari, necnon *cooperativas* societates ab eo institui, ita ut contractui laboris, qualis nunc existit, substituatur *cooperationis* contractus.[2]

Ut tuto in hâc opinionum varietate progrediamur, ipsam doctrinam *Leonis XIII* (Encyc. *Rerum Novarum*) exponemus.[3]

808. (B) **Principia generalia.** (a) Status non debet ita se immiscere in rebus privatis ut *jura civium aut familiarum usurpet :* " Non civem, ut diximus, non familiam absorberi a Republicâ rectum est : suam utrique facultatem agendi cum libertate permittere æquum est, quantum incolumi bono

" Liberté individuelle, liberté d'association avec toutes ses conséquences légitimes, *intervention de l'Etat limitée à la protection des droits et à la répression des abus :* voilà, Messieurs, ma formule dans la question du travail." (Ap. *Revue Catholique des Institutions*, 1890, t. 11, p. 416 sq.) Ita etiam *Claudio Jannet*, Le socialisme d'Etat; *J. Rambaud*, Eléments d'Economie Politique; *Théry*, Exploiteurs et salariés; *d'Haussonville*, Socialisme et Charité, Paris, 1896.

[1] *Leodiensis* vocatur quia præcipua quæ advocat principia, in Congressu *Leodiensi* (*Liège*, en Belgique) exposita fuêre; inter ejus asseclas recensentur : *de Mun*, Discours sur la Question sociale; *de la Tour du Pin*, *L. Harmel*, *Gayraud*, *Lemire*, *Ketteler*, *Korum*, *Winterer*, *Lehmkuhl*, *H. Pesch*, *Cathrein*, *Meyer*, *Pottier*, *Decurtins*, *Liberatore*, *Toniolo*, *Talamo;* quorum doctrinas expositas vide ap. *Antoine*, *S. J.*, Cours d'Economie sociale, et *Pottier*, de Jure et Justitiâ.

[2] Quæ schola præsertim in *Austriâ* viget, ejusque præcipui asseclæ sunt *de Lichtenstein*, *Blome*, *Vogelsang*, *Lueger*, quorum programma sic breviter contrahitur : " 1° Etablissement d'un juste rapport entre la production et la consommation; 2° garantie d'un emploi stable pour les travailleurs, avec la possibilité d'un salaire progressif et d'une ascension professionelle; 3° garantie d'un traitement convenable pour les travailleurs âgés ou invalides, pour les vieillards et les orphelins; 4° corporations accréditées par l'Etat ou les grands établissements financiers, afin que les ouvriers puissent profiter de la fabrication mécanique et de la production en grand; 5° mesures légales nécessaires pour procurer aux ouvriers un logement convenable. " (Apud *Association Catholique*, XXVII, 1889, p. 667.)

[3] Cfr. *L. Grégoire* (*Goyau*), Le Pape, les Catholiques et la Question sociale, Paris, 1899, p. 174-240; *A. Leroy-Beaulieu*, La Papauté, le Socialisme et la Démocratie, Paris, 1893, p. 156-179.

communi et sine cujusquam injuriâ potest." Non enim ad civitatem homines privati ordinantur tanquam ad finem, sed civitas ad eos ordinatur, ut eorum scilicet bonum promoveat; ideoque civium activitas non debet ita coarctari ut absorberi videatur, sed solum ita dirigi ut ad bonum commune tendat. — Familia pariter est *tempore* senior et *jure* prior quam civitas, proindeque ejus jura non sunt a Statu absorbenda, sed potius protegenda. Nihil igitur moliendum est quod conjugali societati noceat, parentum auctoritati aut relationibus quæ inter familiæ membra, naturâ dictante, existere debent.

809. (b) *Status quasdam leges ferre potest de contractu laboris, heris et opificibus æque faventes.* Etenim potest ac debet *promovere quidquid ad bonum commune necessarium est :* ad id instituta est auctoritas suprema.[1] Bonum vero commune postulat ut inter heros et opifices pax et concordia regnent : ad quem finem maxime conferunt leges, quæ non uni civium ordini faveant, sed operariis æque ac divitibus :[2] ambo enim ad prosperitatem Reipublicæ simul laborant.

Attamen, etsi potestas publica juribus utriusque ordinis providere debeat, infimos et inopes speciatim tueri potest ac debet, præsertim quando propriis viribus sua jura vindicare nequeunt; divites siquidem minus egent tutelâ publicâ, dum miserum vulgus, nullis opibus suis fretum, Reipublicæ patrocinio magis indiget.[3]

---

[1] " Itaque per quos civitas regitur, primum conferre operam generatim atque universe debent tota ratione legum atque institutorum, scilicet efficiendo ut ex ipsa conformatione atque administratione reipublicæ ultro prosperitas tam communitatis quam privatorum efflorescat." (Encycl. *Rerum Novarum.*)

[2] " Sunt nimirum proletarii pari jure cum locupletibus naturâ cives, hoc est, partes veræ vitamque viventes, unde constat, interjectis familiis, corpus reipublicæ : ut ne illud adjungatur, in omni urbe eos esse numero longe maximo. Cum igitur illud sit perabsurdum, parti civium consulere, partem negligere, consequitur, in salute commodisque ordinis proletariorum tuendis curas debitas collocari publice oportere. " (Ibid.)

[3] Ita *Leo XIII* (cit. Encycl.) : " Siquidem natio divitum, suis septa præsidiis, minus eget tutelâ publicâ : miserum vulgus, nullis opibus suis tutum, in patrocinio reipublicæ maxime nititur. Quocirca mercenarios, cum in multitudine egenâ numerentur, debet curâ providentiâque singulari complecti respublica. "

810. (c) *Statûs interventus legitimus ac necessarius est, quoties grave detrimentum jam illatum est, aut impendet rebus communibus, aut singulorum ordinum rationibus, quod aliâ ratione sanari aut prohiberi non possit.*[1] Nam, ex unâ parte, actum est de bono publico, si suprema auctoritas intervenire nequeat, — sive legum promulgatione, sive earumdem fideli executione, — quando grave detrimentum societati, aut etiam uni civium ordini, illatum est vel valde probabiliter imminet, quod secus averti non possit; tunc enim finis propter quem instituta fuit Civitas, non amplius attingitur : potentiores vi aut fraude infirmiores opprimunt, donec hi, malis obruti quæ pacifice averti nequeunt, tandem aliquando seditiones excitant, et ferro, igne, aliisque violentis mediis, jurium suorum vindicationem prosequuntur. — Ex alterâ parte, quando damna imminentia efficaciter aliâ ratione præcaveri possunt, sive privatorum industriâ, sive præsertim herorum et opificum collegiis recte ordinatis, ad Statum recurrere non expedit; nimius siquidem interventus privatam activitatem et vigilantiam cohibet, ac paulatim quamdam desidiam et incapacitatem civium inducit, — multiplicat officia et munera publica, proindeque publicas expensas, dum e contra minuuntur libera incepta industriæ et commercii, — nimis extendit potestatem virorum politicorum et partium studium, et ita viam tyrannidi parat.[2] — Quapropter cum *Leone XIII* concludimus : " videlicet non plura suscipienda legibus, nec ultra progrediendum, quam incommodorum sanatio vel periculi depulsio requirat. "

811. (B) **Applicationes.** Præcipuas hujus principii applicationes *Leo XIII* ita recenset :

" Quamobrem si quando fiat, ut quippiam turbarum impendeat ob secessionem opificum, aut intermissas ex composito operas (*grèves*, *strikes*); ut naturalia familiæ nexa apud proletarios relaxen-

[1] " Si quid igitur detrimenti allatum sit aut impendeat rebus communibus, aut singulorum ordinum rationibus, quod sanari aut prohiberi aliâ ratione non possit, obviam iri auctoritate publicâ necesse est. " (Encycl. *Rerum novarum.*)

[2] Quam facile politici, etiam quando *democratiæ* adhærere sese jactitant, *tyrannidi* indulgeant, luculenter colligi potest ex iis quæ scripsit *Taine*, Origines de la France contemporaine; cfr. *P. Martin*, ap. *Etudes Religieuses*, nov. 1891, p. 375.

tur; ut religio in opificibus violetur non satis impertiendo commodi ad officia pietatis; si periculum in officinis integritati morum ingruat a sexu promiscuo, aliisve perniciosis incitamentis peccandi; aut opificum ordinem herilis ordo iniquis premat oneribus, vel alienis a personâ et dignitate humanâ conditionibus affligat; si valetudini noceatur opere immodico, nec ad sexum ætatemve accommodato, his in causis plane adhibenda, certos intra fines, vis et auctoritas legum."

(a) Ratio est quia, in his et similibus rebus, minime sufficit privatorum zelus et industria ad compescendos abusus, ut fere universali probatur *experientiâ*. Ista enim mala jam sævire incœperunt statim ac exstructæ fuerunt magnæ industriales officinæ[1]; conati sunt quidem optimi cives, sive privatim sive collegialiter, per multos annos, eadem cohibere aut præcavere, infelici tamen exitu. Quapropter, apud omnes populos, etiam Anglos et Americanos, privatorum jurium licet tenaces, necesse fuit leges condere ad opificum jura tuenda.[2]

Jamvero tam constans et universalis experientia luculenter demonstrat imparem esse privatam industriam ad quosdam saltem abusus compescendos.

812. (b) Revera, vi ineluctabilis concurrentiæ, quæ non solum inter mercatores unius regionis viget, sed etiam inter varias orbis Gentes, rerum productores eo quotidie tendunt ut mercium pretia minuant, quo facilius easdem vendere valeant; id autem præstare nequeunt, nisi minores expensæ fiant in mercibus conficiendis. Exinde sequitur ut, necessitate quâdam insuperabili, illos seligant opifices qui minori salario sunt contenti, et longiori tempore laborare consentiunt. Dantur quidem multi inter illos qui probi sint, et misericordes, atque sincere exoptent cum operariis benigne

[1] Cfr. *Villermé* et *J. Simon*, op. cit.

[2] Quod multis documentis probat *R. Jay*, La Protection légale des Travailleurs, Paris, 1904, p. 7-49; pro *Angliâ*, cfr. Final Report of the select Committee of the House of Lords on the Sweating System, 1890; *Sidney Webb*, The case for the factory Acts, London, 1900; — pro *Americâ*, *Levasseur*, op. cit., t. I, p. 198-225; 422-451; *N. M. Auten*, Some phases of the Sweating System. ap. *The American Journal of Sociology*, march 1901, p. 602-645; pro *Galliâ* aliisque regionibus, *P. Pic*, op. cit. — Hinc instituta est *societas internationalis* ad tuenda opificum jura, cujus statuta legere est ap. *R. Jay*, op. cit., p. 225-234.

agere; sed, si ipsi majus salarium solvant aut minus diuturnum opus exigant, dum alii aliter agunt, mox merces suas vendere nequibunt eodem pretio ac isti, sed opifices dimittere et officinas claudere cogentur.[1]

Et ita tum experientiâ, tum ratione confirmatur doctrina *Leonis XIII.*

II. De salario opificum.[2]

Cum præcipuum heri officium sit æquum salarium solvere, dicemus: 1° de normâ justi salarii; 2° de mediis quibus augeri possit salarium.

1° *De normâ justi salarii.*

Hæc est quæstio vere ardua, de quâ multum inter œconomistas et theologos disputatum est.

813. (A) Systema liberalium. Juxta scholam *liberalem*, salarium definitur, sicut mercis pretium, a *solâ et liberâ conventione* inter opificem et herum, ideoque ut *justum haberi debet stipendium quod offert herus et accipit opifex;* in praxi igitur regulatur *lege concurrentiæ*, vi cujus augentur aut minuuntur salaria prout domini plus minusve indigent labore opificum. Nam, ex unâ parte, herus librabit *utilitatem* quæ ipsi accrescit ex usu operativæ facultatis opificum, et ejusdem *raritatem* aut *frequentiam;* ex alterâ vero, proletarius librabit ea quæ sibi ad *honestam sustentationem* requiruntur; et, si vere liber sit, operam suam præstare non promittit nisi ei qui rependit ea quæ ad honestam sustentationem necessaria sunt. Cæteroquin, in omnibus fere locis, existit pro quolibet generis opere *pretium currens*, cui adhærent opifices et domini, nisi speciales occurrant circumstantiæ.[3]

---

[1] Quos effectus concurrentiæ vivide exponit *P. Bureau*, op. cit., p. 123-134.

[2] Præter opera jam citata de contractu laboris, cfr. *Walker*, The Wages question, New York, 1876; *Beauregard*, Essai sur la théorie des salaires, Paris, 1887; *J. A. Ryan*, A Living Wage, New York, 1906; *Dalla Volta*, Le forme del salario, 1893; *D. Schloss*, Les modes de rémunération du travail, Paris, 1902, traduit de l'anglais *Methods of Industrial Remuneration; L. Garriguet*, Le Salaire, Paris, 1903.

[3] "En fait, le débat n'est pas long, parce qu'il existe sur chaque chantier, dans chaque atelier, on peut dire dans chaque localité, un prix courant applicable à chaque profession ou spécialité et dont on ne s'écarte guère, à moins de circonstances spéciales, ou de capacité exceptionnelle de l'ouvrier, s'il est sensiblement au-dessus de l'ordinaire." (*Hubert-Valleroux*, op. cit., p. 176.)

814. Attamen hæc norma non semper, nec necessario determinare potest quale debeat esse justum salarium. Etenim, (a) haud raro occurrit operarios, qui tale vel tale stipendium acceptant, non esse vere liberos; cum enim fructuose laborare nequeant sine *machinis*, quæ penes dominos sunt, et aliunde quotidiano labore indigeant ad quotidianum panem lucrandum, conditiones sibi impositas sæpe acceptare *coguntur*, nisi fame tabescere velint.[1] Hodie quidem *consociati* opifices, vires simul uniendo, æquum salarium facilius consequi valent; sed pauciores sunt *consociati* quam alii; imo, in quibusdam artibus, præsertim ubi operarii seorsim in propriis cubiculis laborare coguntur (quod præsertim de mulieribus verum est), quælibet consociatio moraliter impossibilis est : quo casu solitarii atque indefensi effrænatæ competitorum concurrentiæ traduntur.[2] — Jamvero, in his adjunctis, ut justum haberi nequit pretium quod offert herus et accipit opifex; quod sic declarat *Leo XIII :* " Quod si necessitate opifex coactus, aut mali pejoris metu permotus duriorem conditionem accipiat, quæ, etiamsi nolit, accipienda sit, quod a domino vel redemptore operum imponitur, istud quidem est subire vim, cui justitia reclamat. "

(b) Etiamsi opifices libere a jure suo cederent, et salarium acciperent quod ad honestam sustentationem non sufficiat, pactum hujusmodi æquum non esset, quia non possunt *valide* renuntiare iis quæ ad honeste vivendum necessaria sunt; quâ de re idem Pontifex audiatur : " Esto igitur, ut opifex atque herus libere in idem placitum, ac nominatim in salarii modum consentiant : subest tamen semper aliquid ex justitiâ naturali, idque liberâ paciscentium voluntate majus et antiquius, scilicet alendo opifici, frugi quidem et bene morato, haud imparem esse mercedem oportere. "

---

[1] Plerumque enim tam multi sunt operarii ut quidam a nemine conducti, pro minori pretio laborare parati sint : " En temps ordinaire, la masse des offres de travail dépasse sensiblement la masse des demandes, et les statistiques de tous les pays industriels attestent que le nombre des ouvriers en chômage forcé dépasse ordinairement 5 pour 100, ce qui veut dire que, sur vingt ouvriers, dix-neuf seulement réussissent à trouver un emploi. " (*P. Bureau*, op. cit., p. 122.)

[2] Exinde natum est systema quod vocant *sweating system*, quod describitur in operibus supra allegatis, n. 811.

815. (B) **Socialistarum systema.** *Socialistæ* ex adverso contendunt opificibus *ex justitiâ* deberi *integrum laboris fructum*,[1] deductis tantum expensis quæ oriuntur ex pretio materiarum, usu instrumentorum et intellectuali labore eorum qui rerum productioni præsunt; hic autem, inquiunt, majoris æstimari non debet quam opus manuum. Rem vero ita non se habere, aiunt, quotidianâ experientiâ constat; heri siquidem sibi retinent majorem lucri partem, sub prætextu *fœnoris* pro pecuniâ percipiendi, aut præmii pro *periculo sortis;* et ita opifices injuste privantur majori fructuum parte, et, vi *æneæ legis* (*loi d'airain*), in miseriam prolabuntur, vix habentes alimenta ad propriam sustentationem necessaria. Volunt proinde operarios ut *cooperatores* haberi, et partem lucri obtinere suo labori proportionatam.

816. Quod quidem systema nihil aliud est nisi conclusio e principiis illata *Marxii* supra expositis, n. 61-62; nam, si omne *capitale* sit furtivum, nihil sane ei debetur in partitione lucri. — Si vero *capitale* legitime acquisitum fuerit, pars lucri ipsi assignari debet. Etenim (a) *capitale*, quod machinas, materiasque præbet opifici, eidemque salarium solvit, antequam res confecta vendatur, multum certo ad bonorum productionem confert, ideoque non potest, sine injustitiâ, proportionatâ parte emolumenti privari. Aliunde si nihil consequatur dives ex opibus suis, in industriâ et commercio adhibitis, quis unquam officinas exstruet, et novis rebus producendis operam dabit? Nonne tutius et jucundius erit bonis acquisitis tranquille frui, quam omnes curas et labores in se suscipere quos exigit rei industrialis gestio, absque ullâ spe lucri? In *negotiis* quæritur emolumentum, et si nullum aut fere nullum exspectetur, nemo officinas exstruet, et opifices instrumentis et opibus ad laborandum necessariis carebunt.

(b) Præterea capitalistæ in se *periculum sortis* suscipiunt, et revera non pauci in negotiis infelicem consequuntur exitum, et maximam partem pecuniæ inceptis commissæ haud raro amittunt[2]. Jamvero, ubi adest periculum sortis, necesse

[1] Quorum doctrinam et argumenta exponit *Vandervelde*, Le Collectivisme, p. 123-140; 192-205.

[2] " L'expérience prouve que sur dix entrepreneurs d'industrie ou de commerce, il en est deux ou trois qui tombent en faillite ou en déconfiture, cinq à six qui trouvent seulement le moyen de vivre en ayant une modeste rémunération de leur peine et en conservant leur avoir ou en

est ut majus lucrum percipiatur; quis enim huic periculo se exponet, nisi magnum emolumentum inde exspectet?

(c) Nec parvipendere licet *intellectuale* opus a capitalistis præstitum, necnon solertiam assiduo labore et multis expensis acquisitam; experientiâ enim constat felicem aut infelicem inceptorum exitum maxime pendere a solertiâ et activitate eorum qui rebus industrialibus præsunt : in eâdem enim regione, cum iisdem opibus, eodemque salario operariis soluto, alii prospere succedunt, alii in ruinam prolabuntur, prout bene vel male res suas gerunt[1]; — quod etiam *cooperativarum* societatum exemplo firmatur : non paucæ siquidem, non obstantibus subsidiis quæ susceperunt, infelicem habuerunt exitum, quia operarii qui eisdem præerant, solertiâ et activitate carebant.[2]

Ex quibus inferre licet *non æqualem*, sed *proportionatam* lucri partem heris et opificibus competere.

817. (C) Catholica doctrina. Inter hæc duo extrema media incedit doctrina catholica quam *Leo XIII* exposuit, Encycl. *Rerum Novarum.* Ibi duo præsertim declarat : (a) "alendo opifici, frugi quidem et bene morato haud imparem esse mercedem *oportere*", et quidem *ex justitiâ* ut supra, n. 814, exposuimus; (b) *optandum* esse ut salarium satis amplum sit ad honestam sustentationem non solum ipsius opificis, sed etiam uxoris ac liberorum : " Mercedem si ferat opifex satis amplam ut eâ se uxoremque et liberos tueri commodum queat, facile studebit parcimoniæ, si sapit, efficietque, *quod ipsa videtur natura monere*, ut, detractis

ne l'accroissant que très légèrement, et tout au plus un ou deux qui font une fortune de quelque importance. " (*P. Leroy-Beaulieu*, Traité, t. II, p. 207.)

[1] " Ces chiffres démontrent que le bénéfice de l'entrepreneur ne peut pas avoir une origine automatique, comme celle que lui attribuent les socialistes, qu'il a une cause purement personnelle, tenant aux facultés mêmes de la personne. " (*P. Leroy-Beaulieu*, l. c., p. 208.) — Quantum *utilitatis* inventores opificibus et societati conferant ostendit idem auctor, t. I, pp. 569, 685, t. II, p. 198-199.

[2] De quibus societatibus vide *P. Leroy-Beaulieu*, t. II, p. 623-643; *Schloss*, Methods of Industrial Remuneration, London, 1898; *gallice* redditum curante *C. Riss*, Les Modes de Rémunération du Travail, Paris, 1902, p. 279-315.

sumptibus, aliquid etiam redundet, quo sibi liceat ad modicum censum pervenire... Quamobrem *favere huic juri leges debent*, et, quoad potest, providere ut quamplurimi ex multitudine rem habere malint." Describit postea hujus rationis agendi utilitatem, videlicet æquiorem bonorum partitionem, majorem ad laborandum alacritatem, necnon imminutionem emigrationis in exteras Gentes.

818. Exinde vero controversiæ inter Catholicos ortæ sunt, quibusdam dicentibus ex hâc Pontificis declaratione *familiale salarium ex justitiâ* deberi, aliis autem asserentibus illud tantum *ex caritate* convenienter dari, quoties rerum industrialium conditio id patitur. Quare tria dubia ad S. Sedem a *Cardinali Goossens* proposita fuere, quibus *Card. Zigliara*, *jussu S. Pontificis*, respondit. Jamvero ex hoc responso tria pariter constant : (a) ex *commutativâ justitiâ* opifici, cæteroquin habili ac bene laboranti, per se deberi mercedem quæ ad victum et vestitum convenientem sufficiat, non quidem punctualiter et mathematice, sed ex communi æstimatione, determinandam, attentis qualitate, quantitate et duratione operis, necnon pretio rerum quæ ad convenientem victum et vestitum ab operario emi debent in tali vel tali regione[1]; (b) herum qui solvit mercedem opificis sustentationi sufficientem, sed imparem ipsius familiæ alendæ, non peccare quidem contra *justitiam*, cujus exigentiis plene satisfit quando *æqualitas mercedis et operis observatur;* — sed quandoque peccare posse contra *caritatem*, quæ postulat ut herus operarios suos præferat in eleemosynas largiendo; aut contra *naturalem honestatem*, quatenus herus, qui ex opere operarii magnum beneficium et emolumentum percipit, ex quâdam *naturali æquitate* id recompensare per supererogationem quodammodo tenetur; (c) per se loquendo contra justitiam commutativam peccare heros qui, "nullâ vi aut

[1] "Quoties igitur opus tale sit, quod operarius per seipsum satisfaciat prædicto suo officio naturali consequendi finem immediatum laboris sui, ac merces ad consequendum hunc finem, *victum nempe et vestitum convenientem*, *impar sit*, per se loquendo et consideratâ rerum naturâ, habetur objectiva inæqualitas inter opus et mercedem, et ideo *læsio justitiæ commutativæ*. — Duo tamen hâc in re sunt generatim consideranda : alterum est quod, sicut pretium rerum venalium non est *punctualiter* determinatum a lege naturæ, sed magis in communi existimatione consistit, ita et de mercede generatim est dicendum;... alterum est quod in assignandâ æqualitate justitiæ inter mercedem et opus manuale, non solum attenditur a communi æstimatione tum qualitas, tum quantitas operis, sed etiam tempus durationis ejus, item pretia rerum quæ emi ab operario debent, ad convenientem victum et vestitum; quæ pretia non sunt ubique eadem." (*Card. Zigliara*, Epist. ad *Card. Goossens* an. 1891.)

fraude utentes, minus dant salarium quam opera præstita meretur, ac honestæ sustentationi sufficit, ideo quod plures operarii sese offerunt, qui parvo illo stipendio contenti sunt, seu in illud libere consentiunt"; dixi *per se loquendo;* nam "per accidens possunt dari casus particulares in quibus heri conducere valent operarios inadæquatâ mercede contentos: puta, si herus aut nullum, aut omnino suæ vitæ convenienter sustentandæ insufficiens beneficium retraheret, si mercedem adæquatam largiretur, imo, etiam damnum exinde caperet"; quod quidem accidere potest quando, propter *industrialem crisim*, fabricatores infimo pretio merces vendere coguntur.

Hæc tamen epistola finem liti non imposuit; siquidem *Pater Eschbach*, superior seminarii gallici de Urbe, contendit quod, secundum stylum scholæ et Rotæ romanæ, sub nomine *alimentorum*, veniunt omnia cibaria, vestimenta, habitatio, medicinæ, etc, attentâ qualitate *alimentati;* quare, si alimentatus est *uxoratus*, jus habet ad honestam sustentationem pro se, uxore ac liberis[1]. — Ex adverso autem DD. *Turinaz*, episcopus *Nanceiensis*, respondit laborem opificis esse opus *personale*, non autem familiæ, nec habere relationem nisi secundariam et accidentalem cum familiâ, ideoque *ex justitiâ* nihil aliud mereri nisi personalem sustentationem[2].

819. (D) Conclusiones practicæ. (a) *In omni casu, heri tenentur ex justitiâ salarium solvere quod respondet æconomico valori operis præstiti, juxta communem æstimationem prudentîûm*, id est dominorum et opificum qui hâc de re æquum judicium ferre possunt.

Quæ quidem regula defluit ex generali principio pro omnibus contractibus admisso, nempe *æqualitatem* requiri *inter opus præstitum* et *pretium solutum*, juxta communem peritorum et honestorum æstimationem.

Diximus autem rationem habendam esse æstimationis *dominorum* et *opificum*, non autem unius tantum ordinis; cum enim agatur de re quæ ad utrumque ordinem spectat, et aliunde uterque suum proprium bonum naturaliter quærat, æquum non est stare judicio unius potiusquam alterius; sed utriusque ordinis periti et honesti convenire debent ut, omnibus sedulo perpensis, justum pretium determinari possit. Quod in praxi fit per consilia mixta ex heris et opificibus composita (*Conseils des prud'hommes*, *Conseils d'usine*).

820. Corollaria. 1) Itaque *pretio currenti*, quod in regione viget,

[1] *Eschbach*, ep. 19 aug. 1893 et 24 jan. 1895.

[2] *Turinaz*, Le salaire familial et le Card. Zigliara, Nancy, 1895, ubi etiam inveniuntur duæ epistolæ Patris Eschbach.

stare licet, nisi certo moraliter constet illud injustâ conspiratione fuisse determinatum.

2) Illud pretium non idem esse potest in omnibus regionibus aut temporibus, sed augeri aut minui debet secundum majorem vel minorem rerum industrialium prosperitatem : ita, si ex variis adjunctis lucrum augeatur, illud augmentum inter dominos et opifices æquâ proportione dividi debet, non autem solis heris accrescere, præsertim cum utrorumque conatibus merito tribui possit; ex adverso autem, si lucrum minuatur, æquum est ut salarium proportionate minus sit, ne secus domini in ruinam prolabantur, non sine opificum detrimento.

3) Injuste agerent heri qui, ignorantiâ aut necessitate alicujus opificis abutentes, ipsi præberent salarium infra currens pretium, v. g. tres tantum nummos darent pro opere quod, juxta communem æstimationem, quatuor nummis valet.

821. (b) *In statu normali industriæ et commercii, ex justitiâ debetur saltem illud salarium, quod ipsi opifici necessarium est ad ejus honestam sustentationem, dummodo communi et ordinariâ cum solertiâ atque activitate laboret.*

Ita expresse declaravit *Leo XIII*, supra, n. 817; et merito. Nam *jus* et *officium* operariis incumbit propriam vitam tuendi; atqui, ex communiter contingentibus, nihil aliud habent unde vivant, nisi salarium pro labore acceptum; ergo jus et officium habent exigendi mercedem ad decentem sustentationem necessariam; secus dici deberet opificem ad laborandum idoneum, et aliunde communi diligentiâ laborantem, non posse etiam in ordinariis circumstantiis sibi providere quin eleemosynam petat; quod quidem nemo sanæ mentis dicet; nam, si ad caritatem pertineat pauperes sublevare et operariis auxilium præstare in quibusdam extraordinariis casibus, ad justitiam sane spectat ordinariis opificum necessitatibus providere, sufficiens salarium ipsis præbendo; alias, actum est de eorum dignitate, et *mendicantibus* annumerandi sunt.

Jamvero nomine honestæ sustentationis merito recensentur : *alimenta* ad reparandas vires necessaria, *vestitus* suo statui conveniens, *salubris habitatio*, — ea quæ requiruntur ad *observandos dies festos* et alicui *honestæ* et *necessariæ recreationi* indulgendum, et ad occurrendum *consuetis morborum* et periculorum casibus, necnon ad parandam sibi *tranquillam senectutem;* hæc enim omnia, juxta communem

æstimationem, moraliter necessaria dici debent. — Si vero extraordinaria occurrant infortunia, diuturni morbi, fractæ vires ante tempus consuetum, etc., necesse non est ut salarium ad hæc omnia sublevanda sufficiat, sed ad *caritatem* recurrendum est, nisi *assecuratione* opifex fortuitis casibus providerit.

822. Dictum est "*in statu normali industriæ*," quia si conditiones rerum ita sint ut, per aliquod tempus, domini non possint tantum salarium solvere nisi e statu suo excidant, stipendium minui potest, et æquum est ut opifices ac heri aliquid patiantur, usquedum fructuum copia ad pristinum salarium redire permittat; expedit tamen id fieri *communi consilio*, quo facilius lites et dissidia removeantur.

Pariter, si quis opifex, ob senium vel infirmam valetudinem, aut communis solertiæ defectum, integrum laborem præstare nequeat, herus non tenetur *ex justitiâ* nisi præstitum opus compensare. Idem dici potest, si ex misericordiâ tantum opificem, cujus operâ non indigebat, conduxerit.

823. (c) *In statu normali industriæ, salarium idoneo opifici præstitum, tale esse debet ut, auctum salario quod uxor et filii lucrantur labore ipsorum viribus proportionato, ad familiæ honestam sustentationem sufficiat;* et hoc quidem *ex justitiâ* commutativâ juxta multos, ex justitiâ legali et distributivâ juxta plures, ex *caritate* autem et *æquitate*, juxta alios.

Declaratur. Quod ut melius intelligatur, paucis verbis declarari debet. Non agitur hic de salario *familiali relativo*, quo videlicet proportionate ad numerum filiorum augeri debeat salarium; nec contenditur plus conjugatis et patribusfamilias deberi quam iis qui cælibes manent; si enim res ita se haberet, uxorati ægre invenirent dominos qui ipsos conducere vellent, et ita sæpe ab omni opere vacare cogerentur, magno cum sui suæque familiæ detrimento.

Sed agitur de salario *familiali collectivo;* videlicet tale stipendium cuilibet opifici præbendum est ut, quando hic nubit et caput familiæ efficitur, possit suam familiam sustentare, dummodo tamen uxor illud operis genus suscipiat quod cum ejus officiis consistere valeat, pariterque filii, tempore opportuno, laborare incipiant modo ipsorum viribus proportionato. Supponitur pariter numerum filiorum esse ordinarium; si vero proles valde sit numerosa, bonum sociale postulat ut sive Respublica, sive societates privatæ aliquod juvamen huic familiæ præstent; cum enim proles numerosa bene educata ad bonum totius societatis maxime conferat, æquum est ut ipsa societas aliquid contribuat ad hujus prolis educationem; neque *ex justitiâ* tenetur herus salarium augere eorum qui multos habent filios, quamvis *ex caritate* ad aliquid dandum teneri possit, juxta superius dicta, n. 803-805.

Supponimus etiam industriæ conditionem prosperam esse, ita ut dominus, tale salarium solvendo, non solum ruinæ periculum non

incurrat, sed et ipse proportionatum lucrum facere valeat; non enim tenetur aliquod damnum pati ut necessitatibus opificum provideat; sed justitiæ satisfacit, mercedem præbendo valori operis præstiti æqualem.

824. *Probatur.* Quibus positis, sic argui potest. Lex naturæ communis est ut opifices, sicut ceteri homines, matrimonium ineant, et, quatenus patresfamilias suis officiis erga uxorem et liberos fungantur; atqui unum ex his officiis primariis est providere necessitatibus uxoris, quando hæc, propter munera matris quæ ipsi incumbunt, sibi providere nequit, necnon alere atque educare prolem quam genuit : " Sanctissima naturæ lex est, ait *Leo XIII*, ut victu omnique cultu paterfamilias tueatur quos ipse procrearit : idemque illuc a naturâ ipsâ deducitur, ut velit liberis suis, quippe qui paternam referunt et quodam modo producunt personam, acquirere et parare, unde se honeste possint in ancipiti vitæ cursu a miserâ fortunâ defendere. "

Unde sic : in statu normali industriæ, idoneus opifex medium efficax habere debet providendi familiæ ordinariæ. Atqui tale medium nequit esse nisi labor cui insit valor æquivalens salario familiali absoluto et collectivo. — Ergo labori opificis inest valor æquivalens salario familiali absoluto et collectivo.

825. Ex quo sequitur, juxta multos, hoc salarium *ex justitiâ* deberi, quoties industriæ conditio id patitur[1]; nam secus violaretur jus quod habent opifices necessaria suæ familiæ præbendi. Neque hæc opinio, sic intellecta, sententiæ Cardinalis *Zigliara* contradicit; hic enim loquebatur de patrefamilias qui *solus* ad sustentationem totius familiæ operabatur, dum in casu nostro supponitur *alia familiæ membra* labore quodam, viribus ipsorum proportionato, aliquid ad rem domesticam conferre. Aliis verbis, familia ipsa spectari potest ut corpus morale, quod jus habet ad honestam sustentationem, quando pro viribus suis laborat.

826. Non diffitemur tamen quosdam esse, inter Catholicos hodier-

[1] Ita *Card. Manning*, La Question ouvrière et sociale, Paris, 1892; *Liberatore*, Econ. Polit., p. 246-252; *Nicotra*, Le minimum de salaire, art. 2; *Verhaegen*, Le minimum de salaire, Gand, 1892; *C. Périn*, Note sur le juste salaire, Mons, 1892; *Pottier*, op. cit., n. 195; *Gayraud*, Questions du jour, Paris, 1897, p. 171-176; *Waffelaert*, ap. *Collationes Brugenses*, VI, jan. 1901; *Vermeersch*, op. cit., n. 430-440; *Lehmk.*, n. 1127[a]; *Noldin*, n. 600-601.

nos, qui adhuc contendant *ex justitiâ* deberi tantum mercedem ad personalem sustentationem necessariam; nam, inquiunt, opera præstita est quid *personale*, nec ullam habet relationem ad familiam; unde salarium familiale, quocumque modo intelligatur, non debetur nisi ex quâdam caritate aut æquitate; si uxor laboret, accipiet quidem *ex justitiâ* mercedem suo labori proportionatam; idem dicendum est de *filiis;* sed si *salarium collectivum* non sufficit ad totius familiæ sustentationem, id vitio verti nequit dominis, qui stipendium valori operis respondens præbuerunt. — Quibus respondetur labori opificum, etsi mere personali, inesse valorem intrinsecum sufficientem ut ex eâ provideri possit familiæ in circumstantiis ordinariis.

Plures e contra ad solam justitiam legalem et distributivam recurrunt. Bonum enim commune postulat ut opifices nubere et familiæ providere possint, et admitti nequit a solâ caritate expectandam esse familiarum sustentationem. Hinc tenentur patroni ex justitiâ legali salarium familiale absolutum præbere et præsides civitatis ex justitiâ distributivâ familiis, præsertim numerosis, favere.

Quidquid sit de quæstione *speculativâ*, jam pauca dicenda sunt de mediis *practicis* quibus gradatim, absque ullius dispendio, salaria opificum augeri possint.

2° *De mediis quibus augeri possit salarium.*

827. (A) **Prænotiones.** (a) Plerique socialistæ et seditiosi syndicalismi fautores contendunt *salarii systema* in se et essentialiter esse injustum ideoque abolendum esse potiusquam emendandum.

Non negamus quidem plures in hoc regimine fuisse abusus, et ante *magnum bellum*, salaria in multis regionibus prorsus insufficientia fuisse, in iis præsertim regionibus in quibus pauca erant opificum collegia, maxime vero quoad mulieres quæ domi laborabant vestimenta conficiendo pro magnis officinis,[1] ita ut necesse fuerit leges condere ad determinandum *salarium minimum* eis solvendum. Sed exinde minime sequitur ipsum patronatûs regimen utpote *intrinsece malum* esse abolendum, sed quærenda esse media quibus, sapienti et progressivâ evolutione potiusquam vio-

[1] *Enquête sur la petite industrie*, (*Office du Travail*) t. II, Le vêtement à Paris; *Ch. Benoist*, Les ouvrières de l'aiguille à Paris, 1895; *d'Haussonville*, Salaires et misères des femmes; *Bonnevay*, Les ouvrières lyonnaises travaillant à domicile, 1896; pro *Angliâ :* Final Report of the Committee of the House of the Lords on the Sweating system, 1890; pro *Americâ :* Report of the Committee on the Sweating system, 1893, et brevius ap. *Levasseur*, L'Ouvrier Américain, t. I, p. 422-451.

lentâ rerum eversione, opificum salaria rationabiliter augeri valeant.

(b) In quâlibet regione majus est salarium, ceteris paribus, pro *viris* quam pro *mulieribus*, præsertim quia stipendium his solutum habetur ut *complementum* salarii marito præstiti; in *magnis* civitatibus quam in *parvis*, ubi minores sunt impensæ.

828. (c) Revera, ex communi consilio dominorum et opificum, paulatim crescunt salaria; ita, in secundâ parte sæculi recenter elapsi, aucta fuêre circiter *quinquaginta per centum*, dum expensæ ad honestam sustentationem necessariæ nonnisi *viginti quinque per centum* creverunt.[1] Hodie, exacto bello, multum quidem aucta sunt, ita ut ad honestam sustentationem sufficiant opificum qui vel cælibes sunt, vel filios habent jam aliquid lucrandi capaces. Attamen, propter imminutum pecuniæ valorem et rerum auctum pretium, parentes qui numerosam habent prolem adhuc laborandi incapacem, nonnisi ægre eam sustentare valent. Quapropter, in nonnullis regionibus, domini *fundum communem* instituerunt ex quo *superadditum salarium* (*sursalaire*) solvunt opificibus pro rato numero filiorum; quod sane æquitati omnino consentaneum est.[2]

---

[1] *Souchon*, La situation des ouvriers en France au XIXe s., in periodico *Le Musée social*, août 1899; *E. Cauderlier*, L'Évolution économique du XIXe siècle, Bruxelles et Paris, 1903, p. 73-201.

[2] *Max Turmann*, Problèmes sociaux du travail industriel, Paris, Gabalda, 1921, ch. III; *P. Bureau*, La Caisse de compensation du Syndicat des métallurgistes dauphinois, 1919; *Antoine du Passage*, Economie Sociale, p. 685, ubi legitur : "Les sursalaires deviennent... de plus en plus habituels. En Dauphiné, dans le Nord, en Normandie... ils constituent déjà de véritables institutions. D'abord quelques patrons dauphinois (c'est dans cette région que les premiers essais furent tentés) donnaient à la famille comprenant un ou plusieurs enfants une rétribution supplémentaire. Ensuite, pour établir la mesure sur une base plus large et proscrire toute velléité de favoriser les célibataires au détriment des pères de famille plus onéreux pour l'entreprise, les patrons associés fondèrent une Caisse régionale de compensation. Chaque entreprise verse à cette caisse une somme fixe par ouvrier employé (marié ou non) et c'est ensuite la caisse qui répartit les sursalaires entre toutes les familles, dans les usines ainsi associées, proportionnellement au nombre des enfants. — A la Semaine sociale de Caen (août 1920), M. Deslandres signalait que les caisses de compensation existantes payaient déjà des sursalaires pour plusieurs millions de francs chaque année, et faisait voir que l'institution, dont l'importance gagne chaque jour, a une véritable portée sociale."

829. (B) **Media præcipua quæ ad augenda salaria excogitata fuêre.** Hic agitur tantum de mediis quæ magis *directe* ad ipsum *salarium* referuntur, cum postea dicturi simus de aliis quæ generalem opificum conditionem meliorem efficere valeant. Quinque sunt præcipua : —

(a) *Præmia* quædam illis opificibus concessa qui melius laborant, videlicet qui *diligenter* tempore præfixo incipiunt opus, aut *longius* in eâdem officinâ manent, vel intra eumdem temporis tractum *plura* conficiunt, aut *perfectius*, vel etiam *parcius* materiis utuntur; in his enim casibus majus lucrum domino accrescit, qui proinde majus stipendium, absque ullo detrimento, solvere valet.— Huic quidem agendi rationi multi obstant *Socialistæ*, quia perfectæ opponitur æqualitati, et aliunde vires opificum exhaurit, necnon dominis præsertim favet, qui præmium intensiori labori proportionatum concedere non solent. Illud tamen systema, non obstantibus quibusdam incommodis, tum heris tum operariis multum prodest, dummodo *sapienter* et *honeste* in praxim adducatur, cavendo scilicet ne opifices nimis arduis laboribus protracte vacent, simulque curando ut hi præmium accipiant suis conatibus æquale, juxta prudentûm æstimationem. [1]

Aliquando etiam augentur vel minuuntur salaria, secundum *scalam mobilem* (*échelle mobile*, *sliding scale*), respondentem *quantitati* et *pretio* rei venditæ; quod fit præsertim in Angliâ et Americâ. [2]

830. (b) *Participatio quædam lucrorum*, vi cujus operarii, præter quotidianum et usuale stipendium, quolibet anno aut semestri, quotam partem accipiunt lucrorum quæ fecit dominus. Etiamsi enim ille qui omne negotii periculum in se suscepit, emolumentum non teneatur cum operariis partiri, æquum est tamen ut, sepositâ quâdam lucri parte ad

[1] De variis modis *præmium* solvendi (*primes à la production*, *à l'assiduité*, *à l'économie*, *à l'ancienneté*, *etc.*) sapienter scripserunt *Schloss*, op. cit., p. 11-134; *Vanlaer*, La Participation aux bénéfices, Paris, 1898, p. 25-46; *P. Bureau*, L'Association de l'ouvrier au profit du patron et la Participation aux bénéfices, Paris, 1898; *Gilman*, Profit sharing, London and New York, 1892, ch. II, p. 44-58.

[2] *Vanlaer*, op. cit., p. 33-36; *Bureau*, op. cit., p. 90-99; *Gilman*, op. cit., p. 56-58.

se tuendum contra adversa, alteram inter se et opifices distribuat; quum partem habuerint in rerum productione, non decet ut omnino excludantur ab emolumentis, præsertim si hæc ingentia sint, et aliunde diminutionem salarii patiantur, quando res non tam prospere succedunt. — Ita etiam non parum augetur productio, saltem in multis casibus : quando nempe operarii aliquod præmium supra *usuale* salarium exspectant, intensius laborare consueverunt. — Hâc agendi ratione pariter magis amicabiles et pacificæ redduntur relationes inter dominos et opifices, qui hoc modo melius intelligunt se esse cooperatores.[1]

Revera, jam ab anno 1842, hujusmodi lucrorum participatio in usu fuit apud varias Gentes[2], et, quamvis non semper nec ubique felicem habuerit exitum, multum profuit præsertim in officinis in quibus pauciores sunt operarii, qui mutuo exemplo ad melius laborandum excitari possint. Hodie hæc participatio fieri posse censetur per distributionem *actionum laboris* (*actionnariat ouvrier, actions de travail*) de quibus cfr. *Supplem.*, p. 236.

831. (c) *Subsidia operariis concessa* (*subventions patronales*); quidam scilicet domini aliquam partem lucri dividunt sub formâ *subsidiorum*, quatenus ex *superfluis* aliquid conferunt variis institutis ad juvandos opifices creatis : ad augendas assecurationes contra fortuitos casus, involuntariam cessationem ab opere, morbos, senectutem aut præmaturam laborandi incapacitatem, — ad scholas fovendas in quibus *professionalis instructio* datur, — ad salubres domos mediocri pretio comparandas, — ad societates cooperativas instituendas, aliasve honestæ recreationis gratiâ initas, — ad juvandas speciali modo familias numerosâ prole oneratas, etc. — Quæ quidem valde proderunt, si domini permittant ipsis operariis hos fundos hasve societates gerere, aut saltem in horum gestione partem habere; secus enim mox diffidentiæ sensus contra hujusmodi instituta concipiunt, et omnia pati malunt potiusquam recursum habere ad societates quæ a solis heris geruntur, et, ut putant, in eorum commodum.

832. (d) *Moderatus Reipublicæ interventus*, non quidem

[1] Quæ commoda fuse exposita videre est apud *Vanlaer*, p. 161-190.

[2] Cfr. *Vanlaer*, p. 47-81; 277-302, ubi recensitas invenies officinas in quibus hæc viget participatio; *Gilman*, p. 66-411.

eo sensu quod auctoritate publicâ definiri possunt modo *generali* et *universali* salaria operariis solvenda; sed *exemplum* præbendo, quatenus videlicet Status, Provincia, Municipium, quando operarios conducunt, quotam salarii solvant ad decentem eorum sustentationem plene idoneam, aut executoribus *publicorum operum* imponant quotam salarii minimi opificibus solvendi; modo generali curando ut salaria in tali civitate aut provinciâ definiantur a *conciliis mixtis*, in quibus delegati ab heris et operariis communi voto rem æque perpendent, rationibus utrinque honeste expositis.

(e) *Associationes opificum*, quibus hi consociatis viribus id omne consequi valeant quod domini absque detrimento concedere possunt; de quibus collegiis jam paulo fusius dicendum.

III. De collegiis opificum (*syndicats professionnels*).

833. 1° *Status quæstionis.* (A) Inter media quibus tolerabilior et securior conditio opificum reddi potest, *Leo XIII* recenset *collegia artificum*, quorum *utilitatem* in sæculis *præteritis* sic describit : "Fabrûm corporatorum apud majores nostros diu bene facta consistere. Revera non modo utilitates præclaras artificibus, sed artibus ipsis, quod perplura monumenta testantur, decus atque incrementum peperere."[1] In plerisque tamen regionibus, jam a sæculo XVII, hujusmodi consociationes decrescere cœperunt, posteaque aboletæ fuerunt, vetito jure consociandi. Quædam tamen *secreto* supervixerunt; aliæ sub uno vel alio prætextu institutæ sunt, usquedum tandem instaurata fuerit *libertas associationis.*

(B) *Necessitatem* hujusmodi collegiorum, nostris moribus accommodatorum, inculcat idem Pontifex: "Eruditiore nunc ætate, moribus novis, auctis etiam rebus quas vita quotidiana desiderat, profecto sodalitia opificum flecti ad præsentem

[1] Historiam et commoda horum collegiorum descripserunt *E. Levasseur*, Histoire des Classes Ouvrières avant 1789; *Martin Saint-Léon*, Les Corporations de métiers; *Hubert-Valleroux*, Les Corporations d'Arts et Métiers; *Blanc*, Les Corporations de Métiers; brevius autem *L. Garriguet*, L'Association ouvrière, 1904.—Eorum statum præsentem exponunt : pro *Galliâ*, *L. de Seilhac*, Syndicats ouvriers, Fédérations, Bourses de Travail, Paris, 1902; pro *Angliâ*, *P. de Rousiers*, Le Trade-Unionisme en Angleterre, Paris, 1904; pro *Americâ*, *L. Vigoureux*, La concentration des forces ouvrières dans l'Amérique du Nord, Paris, 1899; *R. Ely*, The Labor Movement in America, New York, 1886; in *Belgio*, *Vandervelde*, Enquête sur les associations professionnelles d'artisans et d'ouvriers en Belgique, 1892; pro *Germaniâ*, *Brandts*, Les associations ouvrières en Allemagne, 1899, etc.

usum necesse est." Sane jam supra, n. 185, demonstravimus utilitatem ac moralem consociationis necessitatem; homo siquidem, virium suarum exploratâ exiguitate, propensione naturali cum aliis inire societates expetit, ut communi consilio et actione vires suas augeat atque multiplicet.[1] Et si hoc verum est de omnibus civibus, potiori jure de opificibus dici debet, qui secus effrenatæ concurrentiæ solitarii atque indefensi traderentur; cum enim *singuli* multo minus potentes sint quam heri, sua jura efficaciter vindicare nequeunt nisi consilia viresque uniendo.

834. 2° *De relativâ utilitate collegiorum mixtorum et independentium.* Hic autem exsurgit quæstio quodnam collegiorum genus melius sit, utrum *sodalitia mixta* (*syndicats mixtes*), ex opificibus et dominis conflata, an *sodalitia separata*, ex solis opificibus aut ex solis heris composita. Utrumque genus approbat *Leo XIII* : " Vulgo coiri ejus generis societates, sive *totas ex opificibus* conflatas, sive *ex utroque ordine mixtas*, *gratum* est : optandum vero ut numero et actuosâ virtute crescant." Inter catholicos tamen, alii mixtis collegiis, alii separatis favent.

835. (A) Qui priori generi favent, ita arguunt[2] : (a) *sodalitia mixta mutuam fiduciam et concordiam inter opifices et dominos promovent.* Siquidem collegia ex *solis operariis* conflata sunt veluti exercitus contra heros armati; ex utrâque parte viget perpetua diffidentia, ac sæpe inter duos ordines sine justo motivo erumpit discordia. Ad componendas lites non admittuntur alia principia ac principia strictæ justitiæ et absolutæ æqualitatis, neque alia media nisi pacta quæ nunc ab heris, nunc ab opificibus minis aut metu extorquentur. Unde regimen illud vocari potest regimen separationis, mutuæ diffidentiæ et solius justitiæ, sub minis violenti dissidii vel sub fœdere pacis arma-

[1] Ad rem *Leo XIII* (Encycl. *Rerum Novarum*) : " Virium suarum explorata exiguitas impellit hominem atque hortatur, ut opem sibi alienam velit adjungere. Sacrarum litterarum est illa sententia : *Melius est ergo duos esse simul, quam unum : habent enim emolumentum societatis suæ. Si unus ceciderit, ab altero fulcietur. Væ soli : quia cum ceciderit, non habet sublevantem se* (*Eccles.*, IV, 9-10). Atque illa quoque : *Frater, qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma* (*Prov.*, XVIII, 19). Hâc homo propensione naturali sicut ad conjunctionem ducitur congregationemque civilem, sic et alias cum civibus inire societates expetit, exiguas illas quidem nec perfectas, sed societates tamen."

[2] *Castelein*, Instit. Philos. Moralis et Socialis, p. 400-403; *id.*, Le Socialisme et le droit de propriété, p. 289-304.

tæ. — Ex adverso autem, in collegiis *mixtis* agnoscitur quidem *hierarchicus* ordo in iis quæ ad *directionem* laboris spectant, sed simul *æqualitas* inter heros et opifices quoad ipsum contractum laboris; variæ difficultates quæ oriuntur, per fiducialem recursum ad dominos solvuntur, mediante concilio pari numero ex delegatis utriusque ordinis composito (*conseil d'usine*); quare regimen illud vocari potest regimen *unionis*, *mutuæ fiduciæ* et *benevolentiæ*.

836. (b) Ex hâc benevolâ et mutuâ dominorum et opificum concordiâ nascitur *industrialis prosperitas*, quæ non minus societati quam utrique ordini prodest; siquidem labor communis fit intensior, meliusque in eumdem finem ordinatur, ideoque plura ac perfectiora producuntur, et lucrum domini æque ac salarium opificis augeri potest. Ita etiam *minuuntur onera* laborantium : herus enim, qui opifices suos vere diligit et ab eis diligitur, pronior est ad eis favendum et juvamen præstandum : plus enim prodest æquitas caritate temperata quam sola justitia.

(c) Exinde *validior contra socialismum instituitur pugna;* cum enim socialistæ nihil antiquius habeant quam dissidia inter heros et opifices spargere, ad socialem ordinem efficacius evertendum, huic agendi rationi nil validius opponi potest quam mutua utriusque ordinis benevolentia et fiducia : sic enim multa præcaventur dissidia, et, si quæ oriantur, non seditione et violentiâ, sed conciliatione et arbitrio componuntur.

837. (B) Quas quidem utilitates *speculative* non negant ii qui *separatis collegiis* favent; hæc autem animadvertunt : — (a) Per plures annos, Catholici in variis regionibus, maximâ cum liberalitate, totis viribus sodalitia mixta instituere conati sunt, infausto tamen exitu. Ita hodie, in Galliâ, dum anno 1900, in *mixtis* collegiis aderant solummodo 29.044 opifices et heri, *separatis* collegiis industrialibus adhærebant 170.030 domini et 588.832 opifices.[1] Ratio est quia opifices mente et ingenio, educatione ac vivendi modo tantum distant a dominis, ut frequenter simul convenire ac colloqui abhorreant; *opifices* siquidem *independentes* esse volunt, saltem horis quibus non laborant, *dignitatis suæ* conscii, *jurium* suorum tenaces, *justitiæ* potiusquam caritatis cupidi, *solidaritatis* custodes diligentissimi; heri vero, propriæ *auctoritatis* ac *dignitatis* studiosi assertores, sæpe *ambitiosi* ac *divitiarum*

[1] Apud *P. Pic*, op. cit., n. 552; ab illo tempore multum creverunt collegia separata, ut legi potest in periodico *Bulletin de l'Office du Travail.*

cito comparandarum cupidi, res suas soli gerere volunt, absque ullo Statûs aut operariorum interventu.[1] Quapropter valde difficile est in uno eodemque collegio dominos opificesque coadunare.

838. (b) Præterea *separatis* collegiis efficacius *eliditur cæca vis effrenatæ concurrentiæ;* ex unâ parte scilicet, consociati opifices salarium sibi suæque familiæ sufficiens communi consilio et actione petunt, et ex alterâ, consociati domini perpendunt quali pretio res confectas vendere debeant, ut, absque proprio dispendio, legitimis operariorum petitionibus satisfacere valeant. Cum autem difficultates ac dissidia sæpe oriantur, *concilia* vocantur *deputatorum*, ex *utroque* ordine electorum, et ita, post honestam sinceramque rerum expositionem et disceptationem, lis amice componitur.

Objicitur quidem *collegia opificum separata* nihil aliud esse nisi *legiones contra dominos armatas*, ad *rebellionem* semper paratas, et in *socialismum* plus minusve prolabentes. — Rem ita se habere in *Galliâ* et quibusdam *Germaniæ* partibus ex multis factis satis certe constat.

Resp. Concedimus quidem collegia opificum, quando primum instituuntur, ac præsertim ubi optimi operariorum ab eorum ingressu deterrentur, sæpe quemdam *rebellionis spiritum* fovere, et socialistarum placita plus minusve amplecti; inde nascuntur dissidia, cessationes ab opere ex condicto, violentiæque permultæ. Sed tractu temporis, experientiâ atque rerum socialium studio, duces consociationum paulatim intelligunt nihil violentiâ ac seditione obtineri posse, cum officinarum ruina non minus operariis quam heris noceat; quapropter, post varia tentamina, sapere incipiunt resque saniori mente considerare, et legitimis mediis suam sortem meliorem efficere satagunt. Ita præsertim in Majori Britanniâ[2] et Statibus Americæ Fœderatis[3]; proindeque exspectari potest, post aliquod

[1] Ad fusiorem rei intelligentiam, cfr. *J. Huret*, Enquête sur la Question sociale en Europe, Paris 1897; *G. Routier*, La Question sociale et l'opinion du pays, Paris, 1894; *G. Lebon*, Psychologie du Socialisme, Paris, 1902, p. 44-56; 317-323; 332-342; 414-418.

[2] *Sydney and Beatrice Webb*, The History of Trade Unionism, London, 1894; *G. Howell*, Trade Unionism new and old, London, 1894; *F. Fagnot*, Le Syndicalisme anglais, Paris, 1903; *de Rousiers*, op. cit.

[3] *R. T. Ely*, The Labor movement in America, New York, 1886; *G. E. N. Neill*, The Labor Movement, 1887; *Levasseur*, op. cit., t. I, p. 237-305. — Recenter, in 23° Congressu *Americanæ Fœderationis opificum*, Bostonii habito (nov. 1903), Præses *Gompers* aperte declara-

tempus, res ita se habituras in *Galliâ*, præsertim si honesti ac bene morati opifices collegia independentia instituant, juraque sua non minus strenue, sed magis legitime quam socialistæ vindicent.[1]

839. (c) His collegiis bene ordinatis *promovetur operariorum educatio*, quatenus videlicet hi, propriæ dignitatis magis ac magis conscii, in suâ arte peritiores, in suis moribus puriores ac temperatiores, in rebus gerendis solertiores fieri conantur; ita v. g., vi statutorum in quibusdam collegiis vigentium, excluduntur ebriosi, blasphematores, luxuriosi, uno verbo ii omnes qui honestatem aut bonos mores offendunt.[2] — Præterea, quando consociati opifices sunt catholici, bonis exemplis verbisque hortatoriis ad colendam virtutem religionemque sese mutuo excitant, aliosque ad praxim religiosam suasione et benignâ agendi ratione haud raro adducunt.

840. (d) Ita etiam via paratur *collectivo contractui laboris*, qui rite intellectus dominis æque ac operariis prodest; in magnis siquidem officinis, moraliter impossibile evadit ut heri cum *singulis* opificibus contractum laboris ineant; aliunde, ut æquum sit pactum, nec multis dissidiis occasionem præbeat, conditiones quoad quantitatem aut qualitatem operis, necnon pretii determinationem, minutim definiri debent. Jamvero ad hæc omnia juste definienda, nihil magis expedit quam conventio delegatorum, qui partes herorum et opificum *ex officio* gerant: quod quidem facile præstatur si adsint collegia herorum et opificum separata; tunc

bat socialistarum doctinas solido carere fundamento, imo erroneas esse et in praxi impossibiles. (Report of the proceedings, Washington, 1903; *Bulletin de l'Office du Travail*, mars 1904, p. 240.)

[1] Revera *collegia typographorum*, quæ antiquiora sunt, majorem exhibent prudentiam, ut videre est ap. *L. de Seilhac*, p. 121-125.

[2] Exempla habes, pro *Americâ*, ap. *Ely*, op. cit., p. 120-160; pro *Angliâ*, ap. *P. Bureau*, Le Contrat de Travail, p. 227-228, ubi hæc referuntur verba unius e ducibus opificum : " Croyez-vous que si nous luttons avec l'ardeur que vous connaissez..., ce soit uniquement pour vous faire gagner trois ou quatre *pence* de plus par jour? A quoi cela servirait-il si vous continuez à parier aux courses, et à vous enivrer dans les *public houses?* Beau résultat de nos efforts en vérité! Non, mes amis, sachez-le bien, ce que nous voulons, ce qu'il nous faut obtenir, c'est que vous vous éleviez à une vie meilleure, à une vie plus conforme à la dignité de l'espèce humaine. "

enim ab ipsis operariis libere eliguntur deputati, qui ipsorum jura tueantur, proptereaque conditiones a deputatis subscriptæ, facilius ratæ habentur et adimplentur.[1]

841. (C) Conclusio. Cum utrinque non spernendæ afferantur rationes, quisque potest, prout libuerit, alterutri collegiorum generi favere.

(a) In *parvis officinis*, ubi heri et opifices facilius convenire possunt et amicæ relationes haberi, *mixta* collegia utiliter institui valent[2]; curent tamen domini ut operariis liceat libere mentem suam aperire et exponere quales immutationes sibi placeant aut displiceant; ipsis pariter liberum sit *proprio motu* varias societates instituere ac gerere, ne secus omnino ab heris pendere videantur, posteaque, hujus dependentiæ conscii, in apertam rebellionem propendant.[3]

842. (b) In *magnis autem officinis*, attentis psychologicis dispositionibus tam diversis opificum atque dominorum, necnon experimentis in variis regionibus factis, sæpe moraliter impossibilis evadit *mixtorum collegiorum* institutio et diuturna conservatio. Hinc hodie, apud plerasque Gentes, sive catholicas sive acatholicas, vigent *collegia separata*, quæ tamen pacem et concordiam tueri conantur *Concilio mixto conciliationis et arbitrii.* Sedulo tamen curandum est ut hujusmodi collegia, præjudiciis politicarum partium sepositis, *spiritum seditionis* non foveant, sed potius legitimis mediis bonum operariorum professionale, physicum, intellectuale, morale et religiosum promoveant. Ab his proinde collegiis non arceantur viri probi et honesti, catholicæ religioni addicti; ubi socialistarum errores jam pervaserunt opificum collegia, alia instituantur *independentia*, quibus probi se jungere possint; tempus enim veniet quando ope-

[1] *Raynaud*, Le Contrat collectif de travail, Paris, 1901; *P. Bureau*, Le Contrat de travail, p. 183-271; *P. Pic*, op. cit., n. 442-444.

[2] Ita in loco dicto *Val-des-Bois*, amicæ omnino vigent relationes inter *L. Harmel*, qui *bonus pater* vocatur, ejusque opifices; cfr. *L. Harmel*, Manuel de la Corporation chrétienne, Tours, 1879, p. 23-38; 213-255; *U. Guérin*, Fileur en peigné du Val-des-Bois (Collection *Les Ouvriers des Deux Mondes*), 2e série, 38e fas., 1896, p. 73-136.

[3] Exemplum hujus rei habes ap. *La Quinzaine*, 1er avril 1902, p. 350-375, Montceau-les-Mines et le Paternalisme, par *P. Bureau*.

rarii, a socialistis illecti, intelligent se fuisse deceptos, illisque consociationibus se adjungent quæ meliorem opificum sortem reddere satagunt, quin tamen totum ordinem socialem et religiosum evertere velint.[1]

Ad rem *Leo XIII:* "Isti quidem se plerumque intelligunt falsâ spe simulatâque rerum specie deceptos... Fracto animo, extenuato corpore, quam valde se multi vellent e servitute tam humili vindicare : nec tamen audent, seu quod hominum pudor, seu metus inopiæ prohibeat. Jamvero his omnibus mirum quantum prodesse ad salutem collegia catholicorum possunt, si hæsitantes ad sinum suum, expediendis difficultatibus, invitârint, si resipiscentes in fidem tutelamque suam acceperint."

843. (c) Ut catholicorum *collegia professionalia* bonum privatum et sociale promoveant, *catholico spiritu* imbui debent et ad perfectionem pietatis et morum, non minus quam ad incrementum bonorum corporis, animi, reique familiaris tendere. Quapropter sacerdotes, qui opificum collegiis sese adjungere nequeunt, in multis regionibus, curare debent ut quidam saltem ex catholicis, qui hæc collegia ingrediuntur, ita sint in fide roborati ac genuinâ pietate instituti ut verbis et exemplis alios instruere valeant; sicut enim modicum fermentum totam massam sublevat, ita pusillus grex devotorum totam laborantium multitudinem paulatim ad meliora convertet.

Quod quidem *Leo XIII* illustrat exemplo priorum christianorum,

[1] "Les ouvriers qui sont réfractaires aux excitations socialistes, et qui ne demandent qu'à secouer le joug du parti socialiste sont nombreux; nous croyons même qu'ils sont la majorité. Mais abandonnés à eux-mêmes, que peuvent-ils faire, sinon courber l'échine devant les plus violents et les plus audacieux? Ils ne pourront résister sérieusement que du jour où au syndicat socialiste on opposera une organisation syndicale accueillie par les chefs d'industrie avec une sympathie réelle." (*Delcourt-Haillot*, in periodico *Réforme sociale*, 16 mai 1902, p. 767). — Revera *christiana* aut *independentia* opificum collegia instituta sunt in *Belgio* (*P. Rutten*, Mouvement syndical chrétien en Belgique, Gand, 1903; *L. Varlez*, Quelques pages d'histoire syndicale belge, ap. *Musée social*, mars 1902); in *Germaniâ* (*Tondeur-Scheffler*, Les Syndicats ouvriers allemands, ap. *Musée social*, avril 1902; *G. Blondel*, Le Mouvement syndical chrétien en Allemagne, ap. *La Quinzaine*, 1er janvier 1902, p. 30-41); in *Galliâ* hodie nationali consociationi catholicorum opificum adhærent 140000 viri et mulieres, quorum numerus in dies crescit, faventibus non paucis episcopis, ut ad calcem operis gallice exponetur.

quorum plerique opere manuum victitabant : " Cernere licebat impigros, laboriosos, pacificos, justitiæ maximeque caritatis in exemplum retinentes; ad ejusmodi vitæ morumque spectaculum, evanuit omnis præjudicata opinio, obtrectatio obmutuit malevolorum, atque inveteratæ superstitionis commenta veritati christianæ paulatim cessere. " Ita christiani artifices, si pietati arduum laborem conjungant, simulque industrios, modestos ac benignos sese ostendant, multorum fiduciam ac benevolentiam sibi conciliabunt, et catholicæ religioni reverentiam et honorem[1].

IV. De cessatione ab opere (*grève, strike*).[2]

844. 1° **Status quæstionis.** (A) Quando initur *contractus laboris*, definitur explicite aut implicite quamdiu durare debeat; quo posito, injuste agunt opifices aut domini, qui, sine gravi ratione, e legitimâ conventione desistunt, ideoque damnum exinde alteri illatum compensare tenentur.[3] — Si vero contractus fuerit ab initio, vel evaserit *injustus* (quod ex regulis superius expositis, n. 793-802, dijudicari potest), injuriam non committunt qui, propter læsionem quam patiuntur, a contractu recedunt. — Tempore elapso, sine injuriâ erga dominum operarii desistere possunt, etiam absque ullâ ratione : eis enim licet sive quiescere, sive aliis operam suam locare.[4]

(B) Sed quæstio exsurgit num opifices possint turmatim

[1] Ad rectam et christianam juniorum opificum institutionem multum conferunt quædam catholicæ societates, quæ, dum christianarum virtutum praxim assidue inculcant, adolescentes edocent quomodo legitimis mediis, illæsis dominorum juribus, suam sortem meliorem reddere valeant. Cfr. *Max Turmann*, Education populaire, 2e éd.

[2] *Lehmkuhl*, Arbeitsvertrag und Strike, Freiburg, Herder, 1895, *gallice* Le Contrat entre patrons et ouvriers et les grèves; *Pottier*, op. cit., n. 172-183; *Vermeersch*, op. cit., n. 470-477; *Antoine*, op. cit., p. 462-470; *Rutten*, Nos grèvres houillères et l'action socialiste; *Turquan*, Les Grèves, Paris, 1890; *L. de Seilhac*, La Grève de Carmaux, Paris, 1897; *id.* Les Grèves, 1903; *Howell*, Conflicts of Capital and Labour, London, 1890; *Levasseur*, op. cit., t. I, p. 497-571; *W. F. Willougby*, La Corporation de l'Acier des Etats-Unis et la Grève de ses ouvriers en 1901, traduit de l'anglais par J. de Montaignac, ap. *Musée social*, février 1902.

[3] Quod generatim leges civiles sanciunt; pro *Galliâ*, cfr. *Planiol*, n. 1878-1896, ubi exponuntur leges 27 dec. 1890 et 19 juil. 1901.

[4] Attamen, si laborare indigent ad sui suorumque sustentationem, nec affulget spes alium dominum inveniendi a quo conducantur, ex *caritate* et ex *prudentiâ* teneri possunt ad non relinquendum opus.

ex condicto ab opere cessare, eo fine ut majus salarium aliasve conditiones ab heris obtineant aut extorqueant. Quæ quidem cessatio ab opere *operistitii* nomine appellatur, et definitur *communis multorum operariorum secessio ex condicto ad quædam emolumenta ab heris consequenda.* — Sæpe operarii a laborando desistunt ad majorem mercedem obtinendam, sed aliquando etiam ut labor minus diuturnus minusque gravis fiat, aut quia quidam opifices, præsertim si sint *consociati*, dimissi fuere vel durius tractati; quandoque conqueruntur fidem læsam fuisse, aut iniquam stipulationem contractui adnexam. Haud raro, præsertim in Galliâ, a *politicis agitatoribus* excitantur,[1] qui amorem affectant erga populares, ut eorum captent suffragia; hinc aliquando evenit ut plerique causam ignorent cur operari recusaverint, et nesciant quid ab heris petendum sit.

845. 2° **Principia de cessatione ab opere.** (A) *Communis cessatio ab opere ex condicto non licet nisi gravi de causâ, post maturam deliberationem, et inutiles conatus ad litem pacifice dirimendam.*

(a) Etenim operistitium est veluti bellum inter heros et opifices, multaque mala secum trahit : " Genus illud cessationis non heros duntaxat, atque opifices ipsos afficit damno, sed mercaturis obest reique publicæ utilitatibus, cumque haud procul esse a vi turbisque soleat, sæpenumero tranquillitatem publicam in discrimen adducit.[2] "

Revera, toto tempore quo ab opere desistunt, opifices nullum salarium percipiunt, sed pecuniam diuturnâ parcimoniâ thesaurizatam, ad sui suæque familiæ sustentationem expendunt; domini autem non solum nullum faciunt lucrum, sed expensas sæpe one-

[1] " Utique pars opificum longe maxima res meliores honesto labore comparare sine cujusquam injuriâ malunt : verumtamen non pauci numerantur pravis imbuti opinionibus rerumque novarum cupidi, qui id agunt omni ratione ut turbas moveant, ac ceteros ad vim impellant. " (Encycl. *Rerum novarum*). — De variis *motivis* propter quæ fit cessatio ab opere, vide *L. de Seilhac*, les Grèves, 177-229.

[2] Encycl. *Rerum Novarum.* — Ita, *Massiliis*, an. 1901, opifices, ab opere desistendo, amiserunt circiter 2.000.000 fr., civitas ipsa 25.000.000 fr. per hebdomadem; in *Statibus Americæ Fœderatis*, vigente cessatione ab opere in *carbonariis* (*houillères*) Pensylvaniæ an. 1902, domini amittebant circiter 157.500.000 fr. — Cfr. *L. Seilhac*, op. cit., p. 23-32.

rosas incurrunt ad sua ædificia laborisque instrumenta tuenda et reficienda, opportunitatem amittunt merces suas vendendi non solum pro præsenti, sed sæpe etiam pro futuro tempore, cum non pauci emptores ad alios fabricatores recurrere soleant, et hanc consuetudinem sæpe postea retineant. Insuper viæ ferreæ, necnon quædam aliæ officinæ, quæ ab illis pendent in quibus cessavit opus, haud modica damna exinde patiuntur; quandoque totius provinciæ industria et commercium intricatis difficultatibus involvuntur, numerusque pauperum in totâ regione valde augetur. — Nec tacenda sunt mala ordinis moralis quæ inde exsurgunt, *odia* nempe quæ cives dissociant, *morum corruptio* quæ ex diuturnâ otiositate naturaliter fluit, *blasphemiæ* contra religionem, actus violenti et injusti quibus personæ aut res impugnantur, aliaque hujusmodi.

Jamvero principium ethicæ inconcussum est tot tantaque mala permitti non posse absque gravi ratione, quæ his malis vere proportionetur; bonum igitur quod ex operistitio exspectatur debet esse *maximi momenti*, spes illud consequendi *bene fundata;* proindeque commoda et incommoda sedulo et mature pensanda sunt in omni justitiâ et caritate. Præterea necesse est ut *nulla suavior ac melior via* præsto sit finem intentum assequendi; prius igitur convenire debent viri probi et honesti, ab heris et operariis delegati, ut, in quantum fieri potest, lis pacifice componatur mutuis concessionibus; imo, omnino expedit ut, si delegati in unum idemque placitum consentire non possint, res arbitris judicanda relinquatur.

846. (b) Quando vero adest ratio proportionate gravis, mature ac diu perpensa, et lis non potuit pacifice præfatis mediis componi, licet operariis ab opere *ex condicto* desistere, dummodo bonum finem prosequantur; agitur enim de actu in se indifferenti, ex quo duplex secuturus sit effectus, et ex hypothesi, bonus effectus intentus prævidetur superaturus malum effectum; et si tale jus, in his circumstantiis, opificibus denegaretur, vix alio modo sua jura tueri possent.[1] —

[1] Ita *Leroy-Beaulieu*, Traité, t. II, p. 453-454; *Lehmk.*, Theol. moralis, t. I (ed. 11ª, n. 1348), ubi ait : "Ante hoc tempus (elapsi contractûs), operistitium facere injustum non fuerit si ex parte domini aperta committitur contractûs læsio neque ille monitus velit ab inferendâ injustitiâ desistere. Immo in tali casu, quando de tuendo jure magni momenti agitur, fieri potest ut, non violentiam quidem, at moralem quamdam coactionem contra alios operarios exercere... liceat excludendo eos a bonis *indebitis* ne ipsi injuriæ repulsam inefficacem reddant, modo

Nec dicatur illud medium esse prorsus inefficax; nam, fatentibus etiam scholæ liberalis œconomistis, etiamsi opifices multa damna ex operistitiis passi fuerint, majora tamen commoda sæpe ex eis consecuti sunt; sæpe etiam timor ne cessatio ab opere prævaleat, dominos inducit ad operariis concedendum quidquid, sine detrimento, largiri possunt.[1]

847. (B) Etiam quando cessatio ab opere legitima est in se, *violenta media adhiberi non debent sive ad deterrendos alios a laborando, sive ad damnum heris inferendum.*

Ratio est quia *illegitimis* mediis uti non licet etiam ad bonum finem prosequendum; jamvero violentia est quid illegitimum, nec adhiberi debet nisi ad vim repellendam. Quapropter opifices, qui desistunt ab opere, non possunt *vi* alios cogere ad idem faciendum, nec percutere aut vulnerare eos qui laborare pergunt. Possunt tamen probabiliter, quando de injustitiâ dominorum certo constat et in commune damnum redundat, alios opifices, præsertim consociatos, *moraliter cogere*, suasione, justisque minis, (eos v. g. expellendo a consociatione), ne pro his dominis laborent, usquedum justis querelis satisfactum fuerit[2]; secus enim jura operariorum sæpe vindicari nequeunt.

Pariter damnum positive dominis inferre eorum domos aut merces comburendo, vel eos lædendo, non minus jure naturali quam positivo prohibetur; alia enim sunt media ad jura opificum tuenda; imo experientiâ constat his violentis mediis pessumdari eorum causam, tum quia ita alienatur

tamen hi sine proprio damno incurrendo communem cum aliis causam agere possint. Ejusmodi injusta contractûs læsio ex parte domini est depressio mercedis aperte injusta, injusta denegatio requiei festivæ, continuatio periculi gravis contra bonos mores."

[1] "A tout considérer, les grèves ont été plutôt utiles que nuisibles à la classe ouvrière. — Le gain permanent dépasse de beaucoup les pertes passagères. — Les grèves ont surtout contribué à faire améliorer les règlements d'atelier, à réduire la journée excessive de travail, à rendre plus loyal le mode de paiement, enfin à faire respecter l'ouvrier par le patron." (*P. Leroy-Beaulieu*, Répartition des richesses, p. 626; cfr. p. 395-407; *P. Pic*, n. 292-295).

[2] Ita *Lehmk*, Casus 278, n. 895 : "Quod si injustitia dominorum clara est et in commune damnum operariorum grave redundat, injustum non erit etiam eos operarios, qui vellent pergere pro illâ mercede inferiore laborare, *moraliter cogere*, ne faciant."

mens aliorum civium, tum quia locus datur armato interventui Reipublicæ.

848. (C) *Quando illegitima est communis cessatio ab opere, sive in se, sive ex violentiis usurpatis, jus Statui incumbit huic finem imponendi vel abusus compescendi.*

Etenim ad auctoritatem supremam spectat bonum publicum promovere, eaque impedire quæ societatis ordinem perturbant; atqui operistitia quæ fiunt non propter gravem et rationabilem causam, sed ob seditionem fovendam aliave motiva hujusmodi, vel vim inferunt pacificis civibus, eo ipso pacem et ordinem socialem perturbant, maximeque industriæ, commercio ac bonis moribus nocent, ut supra dictum est. " Intersit igitur Reipublicæ auctoritas, ait *Leo XIII*, injectoque concitatoribus freno, ab opificum moribus corruptrices artes, a legitimis dominis periculum rapinarum coerceant. "

849. 3° **De conciliatione et arbitrio.**[1] Cum melius sit mala præcavere quam corrigere, multum sane expedit dissidia inter dominos et opifices prævenire *conciliis conciliationis et arbitrii*, quorum alia auctoritate *privatâ*, alia *lege* instituta sunt.

(a) Primum quidem in *Angliâ*, *Belgio* et *Statibus Americæ Fœderatis*, jam ab anno 1860, privatâ auctoritate creata sunt concilia hujusmodi ex æquali numero dominorum et opificum constituta, ad solvendas difficultates quæ de omnibus ad industriam spectantibus sæpe oriuntur, v. g. quotitatem salarii, durationem laboris, regulas in officinâ sequendas, etc. Præses horum conciliorum est vel unum e membris ab ipso concilio selectum, vel quidam magistratus regionis qui communi opificum et herorum voto ad hoc officium eligitur. His mediis multa dissidia pacifice composita fuêre.

850. (b) Quapropter, in multis regionibus, leges latæ sunt ad instituenda *ex officio tribunalia mixta*, quæ lites inter heros et opifices componere valeant, aut ad conditiones definiendas, sub quibus

[1] *H. Crompton*, Industrial conciliation, Londres, 1876; *gallice* redditum curante *Weiler :* Arbitrage et conciliation entre patrons et ouvriers, Bruxelles; *Office du Travail :* De la Conciliation et de l'Arbitrage, Paris, 1893; *Weiler*, L'organisation des Conseils d'arbitrage établis en Angleterre, Paris, 1877; *Bayles*, The Shop Council, New York, 1886, gallice redditum currante *Foccroulle :* Le Conseil d'Usine, Bruxelles et Paris, 1892; *Peronnet*, La Conciliation et l'Arbitrage, Paris, 1897; *de Seilhac*, La grève et l'arbitrage, *Correspondant*, déc. 1902, p. 820-842; *Tanquerey*, ap. *Vacant*, Diction. de Théologie, t. I, 1733-1737.

arbitri eligi possint. In plerisque locis, recursus ad arbitros liber omnino manet; in quibusdam tamen, ut *Helvetiâ* et *Australiâ*, coguntur opifices et heri, in casu dissidii, arbitrio sese subjicere.

Quid sit magis opportunum hâc de re, inter *sociologos* controvertitur. Censemus equidem cogi posse operarios et dominos ut sive *per se*, sive per *delegatos*, coram magistratu compareant, ut dissidii motivum et argumenta sua honeste exponant; sed non expedit ut sententia arbitrorum ita sit obligatoria, ut ei parere cogantur. — Ratio prioris est quia opportunum sane est, ad violentos conflictus præcavendos, ut utriusque ordinis delegati simul conveniant, suamque mentem plane aperiant; sincerâ enim factorum et rationum expositione multa præjudicia dimittuntur, viaque concordiæ paratur. Jamvero, in multis casibus, nisi legalis obligatio ita agendi utrique parti incumbat, sub quocumque prætextu, alterutra propositam conventionem rejiciet.

Ex alterâ parte generatim non expedit ut dissidentes sententiæ parere cogantur; quis enim operarios coget ad laborandum pro tali domino, contra mentem suam? et, si inviti laborant, nonne opus valde imperfectum erit? Pariter, si domini judicent se non posse impositas conditiones acceptare, sine proprio detrimento, numquid ad certam ruinam damnari possunt?

Nec dici valet prorsus inutilem esse sententiam quæ vim legis non habeat; nam cum hæc publici juris fiat, opifices et heri ad ei parendum *moraliter* obligantur, dummodo satis evidenter rationi consentanea videatur; ad id enim publicâ existimatione impelluntur, ne scilicet aliorum civium indignationem incurrant.

V. De mediis quibus melior effici possit conditio opificum.[1]

851. **Status quæstionis.** Quæ cum ita sint, *probis* et *catholicis* viris officium incumbit, sed præsertim *sacerdotibus*, omnibus viribus conandi ut conditionem opificum, in quantum fieri possit, meliorem efficiant, et ita concordiam et pacem inter divites et proletarios

[1] *Soderini*, Socialisme et Catholicisme, Lille, 1896, chap. 23-27; *G. Goyau*, Autour du catholicisme social, Paris, 1900-1903; *V. Brants*, Les grandes Lignes de l'Econ. pol., Moyens généraux d'améliorer la situation sociale, t. II, p. 266-363; *Millot*, Que faut-il faire pour le peuple? Paris, 1901; *F. Veuillot*, l'Apostolat social, Paris, 1902; *Bou-*

firmiorem reddant. Ad rem *Leo XIII :* " Ad Ecclesiam quod spectat, desiderari operam suam nullo tempore nulloque modo sinet, tanto plus allatura adjumenti, quanto sibi major in agendo libertas contigerit... intendant omnes animi industriæque vires ministri sacrorum." — Quæ quidem verba, anno 1891 prolata, laici et sacerdotes audierunt, et in variis regionibus *catholicæ actioni* operam dederunt; hinc diversa creata sunt instituta in gratiam opificum : "mensæ ad ruricolarum mutuationes; consociationes, aliæ ad suppetias mutuo ferendas, aliæ ad necessitates ob infortunia levandas; opificum sodalitia; alia id genus et societatum et operum adjumenta.[1]" Hæc agendi ratio a quibusdam *socialismi christiani* nomen accepit, minus recte tamen, cum socialismus, qualis de facto propugnatur, christianis dogmatibus aperte contradicat; — ab aliis autem, *actio christiana popularis*, et alibi *democratia christiana :* prior quidem appellatio nullam difficultatem patitur; posterior, quæ pluribus non placuit, permittitur tamen a *Leone XIII*, dummodo ad sensum politicum non detorqueatur, nec superiores ac divites excludere videatur, sed "eo unice pertineat, ut qui vitam manu et arte sustentant, tolerabiliorem in statum adducantur, habeantque sensim quo sibi ipsi prospiciant; domi atque palam officia virtutum et religionis libere expleant; sentiant se non animantia sed homines, non ethnicos, sed christianos esse; atque adeo ad *unum* illud *necessarium* nitantur.[2]"

Præcipua igitur media hucusque adhibita ad meliorandam operariorum conditionem, breviter recensere haud ingratum erit : 1° *christianâ educatione* juniores instruendi sunt, ut boni opifices evadant; 2° *variis consociationibus* adulti simul uniendi sunt, quo securius sibi providere valeant; 3° juvandi sunt aliis *consociationibus inter ditiores* institutis; 4° in fide ac virtute roborandi sunt per *religiosas associationes*.

852. 1° Educatio juniorum christiana, virilis ac profes-

---

chage, L'Apostolat paroissial, Paris, 1903; *Berardi*, De officio parochi nostris temporibus, Faventiæ, 1902; *E. Rostand*, L'Action sociale par l'initiative privée, Paris, 3 vol., 1892-1897-1902; *Vermeesch*, Manuel social, Louvain, 1900; *Baunard*, L'Evangile du Pauvre, 2e éd., Paris, 1904. — De his etiam egimus ubi *de Caritate*, n. 817-835.

[1] Ita *Leo XIII*, in Encycl. *Graves de Communi*, 18 jan. 1901; *actionis catholicæ* evolutionem ab anno 1891 descripsit *Max Turmann*, Le Catholicisme social depuis l'Encycl. *Rerum Novarum*, Paris, 1900.

[2] *Leo XIII*, cit. Encyclicâ *Graves de Communi*, quæ tota attente legenda est; commentarium habes in opusculo : L'Eglise et la Démocratie chrétienne par *Goyau*, *Toniolo* et *Pottier*, Liège, 1901. — Quid sæculis anteactis clerus gallicanus fecerit ad promovendum bonum etiam temporale fidelium, exponit *Sicard*, L'ancien Clergé de France, Paris, 1893, t. I, pp. 142-192; 318-335.

sionalis. Ad sortem opificum meliorem efficiendam maxime confert juniorum bona educatio; multi siquidem, sive domi, sive in scholis *neutralibus*, non recte instituuntur. Necesse est igitur ut in piis operibus, quæ *patronatus* dicuntur, aut in *studiorum circulis* (*cercles d'études*, *debating* clubs) educatio compleatur. Quæ quidem debet esse : (A) *christiana;* siquidem pietas "ad omnia utilis est, promissionem habens vitæ quæ nunc est, et futuræ[1];" juvenes enim informando sobrios, castos, laboris et parsimoniæ amantes, illos multum sane juvat ad res etiam temporales prospere gerendas. Sed, cum hodie errores ubique spargantur, juniorum fides nutriri et firmari debet : non satis est recte exponere, sed oportet solidis probare argumentis præcipua dogmata, qualia sunt Dei existentia, animæ immortalitas, Christi divina missio, Ecclesiæ auctoritas, etc. Adolescentes edoceantur quomodo communibus incredulorum difficultatibus pro captu suo respondeant, et, in difficilioribus, ad doctos recurrant. Inter eos quidam seligantur, acutiori intellectu, nobiliori ingenio ac majori fortitudine præditi, qui specialem efforment societatem, *apostolico spiritu* imbutam, et alios juvenes verbis et exemplis ad virtutum praxim alliciant. Hi erunt veluti totidem *apostoli*, qui in propugnandâ fide moribusque reformandis sacerdotes maxime juvabunt.[2]

853. (B) *Virilis*, id est, eo tendens ut *animi fortitudinem* et invictum *voluntatis robur* præstet; ideoque pedetentim pueros in *viros* immutet, qui sibi sufficere valeant. Opifices siquidem variis exponuntur illecebris, sive interne ex passionibus, sive externe ex vano hominum timore diversisque occasionibus quibus ad malum alliciuntur; maxime igitur interest ut firmiter credant suamque fidem exterius, absque jactantiâ et rubore, operibus manifestent; pariter ut, in virtute roborati, voluptatum illecebras despiciant, et pravis sociis strenue resistant. Quare gradatim edoceantur quo-

[1] *I Tim.*, IV, 8.

[2] *Congrès international officiel du Patronage de la Jeunesse ouvrière*, du 10 au 13 juin 1900, Paris, 1901; *Max Turmann*, Les Œuvres complémentaires de l'Ecole, Paris, 1900; *id.* Les Patronages, 3e éd. 1901; *Gatouillat*, Réflexions pratiques sur la nécessité et la direction des Patronages de Jeunes Gens, Troyes, 1899.

modo, gratiâ Dei juvante, proprias vires augere valeant atque viriliter agere, inutiles peccandi occasiones fugiendo, in necessariis autem fortiter dimicando.[1] Eisdem exponatur quanta sit consociationis efficacia ad superandas difficultates et *energeias* multiplicandas; et quam necessarium sit probos simul uniri, ut malorum contundant audaciam.

854. (C) *Professsionalis*, quatenus efformet opifices in *suâ arte peritos*;[2] quo peritiores enim simul ac honestiores erunt, eo pluris existimabuntur tùm a sociis tum a dominis; quapropter majus salarium et nobiliora munera tempore opportuno consequentur. Nostris autem diebus omnino expedit ut eis tradantur palmaria principia *scientiæ socialis*, quo facilius socialistarum sophismata confutare valeant, et in collegiis opificum plurimum auctoritatis habere; ita enim moderate ac sapienter sua sociorumque jura tueri poterunt; ita etiam via parabitur concordiæ inter dominos et opifices. — Puellis autem detur educatio non solum speculativa in litteris et artibus, sed *practica*, ut discant quomodo *rei domesticæ* attendere valeant.[3]

855. **2° Variæ consociationes inter catholicos opifices institutæ.** (A) Imprimis promoveantur *collegia opificum (syndicats professionnels)*; nisi enim viri probi et catholici inter se coadunentur, sua jura tueri nequibunt, et aliunde

[1] "Obligée sans doute de préserver l'enfant de certains dangers supérieurs à son âge ou à ses forces, l'éducation n'a pourtant pas pour fin la préservation : ce qui serait la substitution de l'effort du maître à l'effort de l'enfant. Elle vise au contraire à former des énergies qui puissent se suffire à elles-mêmes et se garder elles-mêmes : il faut aider les faibles, mais arriver à les rendre assez robustes pour se passer d'aides... Un mot résume tout : notre éducation morale veut faire des hommes." (*Ackermann*, ap. *Congrès internat.*, p. 30-31.)

[2] "Oui, il est nécessaire de développer la formation professionnelle et de préparer le jeune homme à la coopération sociale. L'évolution industrielle oblige à l'un, l'évolution sociale impose l'autre : ce sont deux éléments nouveaux qu'il est urgent d'introduire dans l'éducation de l'enfant du peuple. On complétera donc son instruction, on développera donc son intelligence et son habileté technique. Puis on l'habituera à la prévoyance, à l'économie, au sentiment de solidarité". — Cfr. *Loi du 21 juillet 1919* sur l'enseignement professionnel.

[3] Ita in *Belgio* institutæ sunt scholæ quæ dicuntur *écoles ménagères*, cfr. *Mme Van Gehuchten*, Guide de la Jeune Ménagère, Lierre (Belgique), 1894; *de Diesbach*, L'enseignement ménager, Paris, 1903.

socialistæ sodalitiis operariorum omnino præerunt, et ordinem socialem mox evertent; de quibus associationibus jam supra egimus, n. 833. Inter ruricolas autem instituantur societates quæ vocantur *syndicats agricoles*, quibus agricolæ non parum juvantur in discendis optimis mediis ad arva perfectius excolenda, juraque sua legaliter tuenda.[1]

(B) Promoveantur etiam *mutuæ illæ consociationes* (*mutualités*), quibus operarii sibi invicem juvamen et auxilium præstare possunt, et parsimoniam augere.[2] Cum enim opifices modicum salarium accipiant, multisque damnis obnoxii sint ex inopinatis casibus aut morbis, vel ex cessatione a labore, multum sane proficient si sobrie, caste ac frugaliter vivendo, aliquam pecuniam seponant, tempore quo res sat prospere succedunt, eamque deponant apud illas *societates mutuales* dictas, quæ in variis regionibus institutæ sunt. Quædam in *scholis* creatæ sunt, ut jam a pueritiâ juniores parsimoniæ studere valeant, et, vanâ prodigalitate contemptâ, ad parcius vivendum et futuris necessitatibus providendum assueti fiant;[3] has in *catholicis scholis* instituere omnino expedit.

856. (C) His adjungi possunt *societates cooperativæ*, sive ad merces emendas minori pretio, sive etiam ad res quasdam conficiendas.[4] Priores facile instituuntur ac geruntur; sed in parvis oppidis

[1] De quorum origine, evolutione, multis commodis et organisatione disserunt *de Rocquigny*, Les syndicats agricoles, leur œuvre professionnelle, économique, sociale, Paris, 1898; *de Gailhard-Bancel*, Manuel pratique des Syndicats agricoles, 6e éd., Paris, 1900. — Quam partem sacerdotes in eorum fundatione habuerint in *Belgio*, describit *Max Turmann*, Les Associations agricoles en Belgique, Paris, 1903.

[2] *F. Lépine*, La Mutualité, ses principes, ses bases véritables, Paris, 1903; *L. Mabilleau*, La Prévoyance sociale en Italie, Paris; *Rostand*, t. III, p. 663-678.

[3] *Lépine*, op. cit., p. 53-67; *M. Turmann*, Educ. populaire, p. 69-76.

[4] *Ch. Gide*, La Coopération, Paris, 1900; *id.*, l'Économie Sociale à l'Exposition de 1900, Paris, 1902, p. 273-294; *id.*, Les sociétés coopératives de consommation, Paris, 1904; *Clavel et Soria*, Guide pour l'organisation et l'administration des sociétés coopératives de consommation, 4e éd. Paris, 1901; *Hubert-Valleroux*, La Coopération, Paris, 1904; *Congrès des Associat. ouvrières de production*, Paris, 1900; *Comptes-rendus du Congrès* de l'Alliance coopérative internationale, Paris, 1902; *Bertrand*, Histoire de la Coopération en Belgique, Bruxelles; *Beatrice Potter*, The cooperative Movement in Great Britain, London, 1888.

plerumque expedit societates creare, quæ non directe merces emant ad eas cooperatoribus minori pretio vendendas, sed pactum ineunt cum mercatoribus ut hi consentiant aliquam determinatam partem sui lucri cooperatoribus cedendam; secus, excitatur odium et invidia mercatorum, qui ex fundatione *cooperativæ* societatis maximam partem sui lucri haud raro amittunt. — Multo difficilius est feliciter et prospere curam gerere *societatum quæ productivæ* dicuntur; ad hoc enim duo desiderantur : *capitale* haud modicum, non solum ad instrumenta comparanda, sed etiam ad solvendas multiplices expensas quas incurrere necesse est per plures menses, antequam ullum percipiatur lucrum; *peritus administrator*, qui rem sapienter gerere valeat, et auctoritate polleat sufficienti ad ceteris operariis imperandum; quæ quidem ægre inveniri possunt. [1]

Quidquid sit, si sacerdos harum societatum promotor fuerit, in occulto latere consentiat, et rem gerendam committat probis et prudentibus laicis, qui tempore opportuno sociis rationem reddent totius rei. [2] Cavendum est pariter ne hujusmodi societates aliquid lucri ipsis sacerdotibus afferre videantur; nam si opifices id suspicarentur, mox ab eis societatibus averterentur.

---

[1] Melius tamen proficiunt societates *pistoriæ*, seu ad panem conficiendum institutæ, tum quia ars pistoria sat facilis est, tum quia *pistrinis (boulangeries)* bene organisatis pretium panis multum minuitur, ut videre est ap. *Gide*, Coop. de consommation, p. 84. — *Socialistæ* non paucas *societates productivas* feliciter gerunt; inter has eminet ea quæ dicitur *Vooruit*, de quâ lege *Le Vooruit*, la coopération et l'organisation socialiste en Belgique, ap. *Musée social*, 20 déc. 1897; — circa societates ejusdem generis in *Galliâ*, cfr. *Une Enquête* sur les boulangeries coopératives rurales, ap. *Musée social*, déc. 1899. — Quam necessarium sit Catholicis societates cooperativas instituere, ex eo patet quod *socialistæ* his utuntur ad suos errores spargendos; ait enim *M. Lauzel*, Manuel du Coopérateur socialiste, Paris, 1900, p. 17 : " Entre les mains des socialistes, *la coopération n'est qu'un moyen d'action socialiste*, un puissant levier, capable de remuer le monde capitaliste sur ses bases de propriété individuelle et d'injustice sociale. Nous ne voulons pas être coopérateurs pour la satisfaction de diminuer un peu l'infinie misère du prolétariat : *Nous voulons être coopérateurs pour coopérer plus efficacement à la révolution sociale.* "

[2] " J'appelle tout particulièrement l'attention du Curé-fondateur sur ce point important. Voulez-vous avoir des hommes dans votre église? Voulez-vous former une réunion nombreuse, durable et honorable? Laissez-les s'administrer eux-mêmes. Donnez-leur un *chez eux :* il ne faut pas qu'ils soient chez vous, mais *chez eux*... Les changements survenus depuis un siècle dans la société française n'ont fait que rendre plus impérieux ce besoin d'autonomie, de *self-government*, comme disent les Anglais. " (*L. de la P.*, Les Associations d'hommes, Marseille, 1903, p. 7, 9.)

857. (D) Inter illas societates merito laudantur illa *æraria* quæ a *Raiffeisen* prius inventa sunt (*caisses Raiffeisen*), et vocantur etiam *societates mutui crediti* (*prêt mutuel*), quia pecuniam *mutuo* tradunt, cum minimo auctario.[1] Constant ex *agricolis* ejusdem parochiæ, qui quædam immobilia possident; hi efformant quamdam civilem societatem, juxta leges cujusque regionis constitutam; directores eliguntur, qui *gratis* munus suum adimplent; solus *argentarius* (*trésorier*) aliquam mercedem, minimam tamen, accipit. Jamvero pauperes agricolæ pecuniam mutuari possunt a *societate*, approbantibus directoribus, si promittant capitale cum modico auctario refundere; quotannis rationes redduntur societatis præsidibus; et si quid lucrum supersit, non distribuitur creditoribus, sed vel custoditur, vel operi utilitatis publicæ impenditur, v. g. comparandis illis recenter inventis *machinis*, quibus opus serendi ac metendi multo promptius ac facilius peragitur. — His societatibus adnecti possunt *assecurationes* contra incendium, grandinem, pestem animalium, etc.[2]

858. 3° **Consociationes inter ditiores formatæ ad juvandos opifices.** Cum enim operarii ægre possint propriis viribus se suosque sufficienter juvare, necesse est ut inter ditiores instituantur societates ad auxilium proletariis præstandum.[3] Jamvero, inter eas quæ jam in variis regionibus fundatæ sunt, eminent : —

(A) **Societates ad salubres domos ædificandas,**[4] quæ opificibus mi-

[1] *A. Kannengieser*, Catholiques allemands, Paris, 1892, p. 138-148; *Max Turmann*, Associations agricoles, p. 322-374; *G. Malherbe*, Le Raiffeisenisme, Bruxelles, 1902; *C. Ract*, Les Caisses de Famille, Paris, 1896.

[2] *Max Turmann*, op. cit. p. 375-408; *de Rocquigny*, Les petites Institutions mutuelles de prévoyance contre la mortalité des animaux, ap. *Musée social*, juin 1898.

[3] Quod sane inculcat *Leo XIII*, in Encycl. *Graves de Communi*, ubi ait : " Non dissimili modo a democratiâ christianâ removendum est alterum illud offensionis caput : quod nimirum in commodis inferiorum ordinum curas sic collocet, ut *superiores præterire* videatur; quorum tamen non minor est usus ad conservationem perfectionemque societatis... Eorum præsertim advocata est benigna opera, quibus et locus et census et ingenii animique cultura plus quiddam auctoritatis in civitate conciliant. "

[4] *Rostand*, L'action sociale par l'initiative privée, t. I, p. 147; II, p. 313; *Siegfried*, Les Habitations à bon marché, *Gans et Weber*, L'Ouvrier stable et l'Habitation ouvrière, Paris, 1897; *H. Barrau*, Le Congrès internat. des Habitations à bon marché, ap. *Musée social*, Juillet 1900; *C. Wright and Gould*, The Housing of the Working people, 1895; *J. Perez Canto*, El Obrero propietario, Santiago de Chile 1903; *Réforme sociale*, 1er mars 1904, p. 382-395.

nori pretio locari aut vendi possint. Quod quidem maximi est momenti : quando enim operarii decentem domum inhabitant, non solum bene valentes manent, sed etiam de cauponis ingrediendis minus cogitant, vitamque domesticam agunt, quæ bonis moribus ac ordini sociali maxime favet. Ad hoc autem requiritur etiam ut uxores opificum practice discant artem rei domesticæ munde et ordinate vacandi. — Hinc apud varias Gentes, leges conditæ sunt quibus haud spernenda emolumenta his societatibus conferuntur, præsertim immunitas a quibusdam taxis.[1]

(B) Quibus adjungi possunt societates quæ operariis locant aut modico pretio vendunt *hortos*[2]; hos enim propriis manibus excolere valent, fructusque ex eis percipere quibus in re domesticâ non parum juvantur; præterea experientiâ compertum est *hortorum culturâ* meliores effici relationes inter divites, qui gratis vel pro modico pretio eos locant, et operarios qui eisdem fruuntur, — ebrietatem minui, — parcimoniam augeri, — inanitatem socialismi apparere, quatenus hortorum cultores melius utilitatem privati dominii percipiunt.

859. (C) His addi possunt variæ *consociationes assecurationis* contra *fortuitos casus*, aut *involuntariam cessationem a labore;* quum enim ipsi opifices sæpe non valeant totam pecuniæ summam solvere ad seipsos contra diversa pericula tuendos, expedit sane ut a ditioribus hâc in re juventur : quod ita fieri potest ut quando illi talem pecuniæ summam præbent, aliam æqualem aut etiam duplo majorem benefactores largiantur.[3] — In quibusdam regionibus, ut in *Germaniâ*, lege civili præscribitur assecuratio, et fundus constituitur ex quo solvi possint pensiones omnibus operariis qui morbo aut senectute laborant : huic fundo ipsi *opifices*, *domini* et *Status* determinatam pecuniæ summam conferunt. Quod quidem systema a multis impugnatum est utpote jura privatorum nimis invadens; reipsa tamen sat felices habuit effectus[4]; unde, in aliis regionibus parantur leges

---

[1] Pro *Galliâ* vide *P. Pic*, op. cit., n. 1368, ubi exponuntur leges 30 nov. 1894 et 31 martii 1896; pro aliis regionibus, *Ann. de législation étrangère*, 1898, p. 546; 1900, p. 26, etc.

[2] Originem, utilitatem et practicam organisationem harum societatum describit *L. Rivière*, La Terre et l'Atelier, Jardins ouvriers, Paris, 1904. cfr. *D. Lancry*, Une visite aux Jardins ouvriers de Sedan, ap. *Démocratie chrétienne*, Oct. 1897; *Lemire*, qui varia hâc de re scripsit in periodico *Le Coin de terre et le Foyer.*

[3] *L. Lefébure*, Le Devoir social, Paris, 1890, p. 217-247; 292-297.

[4] *P. Pic*, n. 1388-1391, 1394. — Ibidem, n. 1392-1393, exponitur quid in aliis regionibus statutum fuerit; et n. 1396-1397, quid in *Galliâ* hâc de re propositum fuerit. Cfr. *Salaun*, Les retraites ouvrières en Belgique, ap. *Musée social*, juin 1901, juillet 1902; *Ghio*, Les retraites ouvrières en Italie, *Musée social*, déc. 1902; *Lemire*, Discours sur les Caisses de retraites ouvrières; *Les Questions actuelles*, t. LIX, 1901, pp. 354, 386, 418; t. LX, 1901, p. 2, 72, 107, 112; 130; t. LXVII, 1903, p. 56-63.

plus minusve similes legi quæ in Germaniâ prævaluit. Quibus favere possunt Catholici, invigilando tamen ut nimia potestas Statui non concedatur, sed privatis societatibus et individuis sua jura serventur.

Involuntariæ cessationi a labore (*chômage forcé*) non tam facile remedium afferri potest. Quæ tamen multa mala secum trahit; operarium enim validum *otio* tradit et omnibus *vitiis* quæ ex eo sequuntur, eum privat mediis se suosque honeste sustentandi, et haud raro eumdem mendicum, vagum et ebriosum efficit.[1] Privatâ quidem *caritate* aliquando alleviatur hæc misera conditio, præsertim quando non solum eleemosyna datur, sed etiam *labor* præstandus offertur : aut etiam *collegiis opificum*, quæ membris suis modicam præbent pecuniæ summam usquedum conducantur[2]; vel illis institutis privatis aut publicis, quorum ope facilius conduci valeant operarii (*bureaux de placement*,[3]) quin ex hoc capite inutiles expensas subire cogantur; et sane maxime optandum est ut inter Catholicos hujusmodi instituta multiplicentur. Cum vero, non obstantibus his omnibus mediis, non pauci ab opere vacare cogantur, in quibusdam regionibus nova creata est *assecurationis* forma, vi cujus augetur fundus quem *collegia opificum* dividunt inter sodales a nemine conductos.[4] In quibusdam pariter civitatibus, *subventiones* his collegiis concessæ fuerunt[5] : quod quidem expedire potest tempore quo specialis viget *crisis;* sed, extra hunc casum, melius est sane ita productionem rerum ordinare ut minuatur numerus eorum qui involuntarie ab opere cessant.

860. 4° **Consociationes catholicæ,** quibus opifices juvari possint sive in virtutibus colendis, sive in adimplendis religionis officiis. Quæstio enim socialis non est *œconomica* tantum, sed etiam ac præcipue *moralis* et *religiosa.* Frustra siquidem duplicabitur merces operariis soluta, incassum minuetur pretium eorum quæ ad victum aut vestitum necessaria sunt, vel breviores erunt horæ laborando consumptæ, nisi simul bene morati, sobrii, casti, honesti et religiosi sint proletarii. Si enim salarium et tempus terant in comessa-

---

[1] *Varlez*, Les Formes nouvelles de l'assurance contre le chômage, Paris, 1903, hæc mala vivide describit p. 13-15; necnon remedia, p. 23-265; cfr. *Rostand*, t. II, p. 817-897; t. III, p. 609-626; *Gide*, Écon. sociale, p. 235-244; *Crafts*, Practical Christian Sociology, New-York, 1896, p. 138-146.

[2] Ita in periodico *Bulletin de l'Office du Travail*, juin 1903, p. 485-488, exponitur quid hâc in re præstiterit *Fœderatio typographorum;* cf. *M. Lecoq*, L'Assistance par le travail en France, Paris, 1900.

[3] *Le Bailly*, Bureaux Municipaux de Placement gratuit, Paris, 1890.

[4] De quo lege *Varlez*, op. cit, p. 23-71. — [5] *Varlez*, 248-254.

tionibus, potationibus, aleatoriis ludis aliisque hujusmodi, eorum conditio miserabilior fiet quam antea.[1] Necesse est igitur ut Catholici societates ineant ad meliora plebi paranda, ad ignaros solide instruendos, ad debiles strenue roborandos, et in fide instabiles confirmandos; necnon ad eos, qui a verâ religione alienati sunt, convertendos, et omnes qui jam credunt, ad perfectiorem virtutum religionisque praxim paulatim alliciendos.

Quâ in re necesse est hodie ut sacerdotes in *cooperatores* assumant quosdam probos et pios *laicos*, qui zelo animarum flagrant. Ubique enim socialistæ, positivistæ et rationalistæ omnibus viribus quotidie conantur errores suos in plebem spargere; et nisi catholici sacerdotes et laici consilia, vires et conatus uniant, fraternâque æmulatione sese provocent ad meliora præstanda, impossibile erit adversariorum consociatis viribus feliciter resistere, et a viâ veritatis errantes ad rectam tramitem reducere.

861. (A) *Confraternitates* quidem erigere, ad pietatem promovendam inter eos qui jam religionem colunt, maxime expedit; nostris enim diebus necesse est ut vitam christianam *intensiorem* agant nonnulli fideles, qui verbis et exemplis alios instruere et ædificare valeant; jamvero ad hanc perfectiorem virtutum praxim non parum conferunt confraternitates, quæ, auspice ac promotore devoto sacerdote, sæpe coadunantur ad pias exhortationes audiendas, et vitam Evangelio magis conformem reddendam. Inter quas certo eminet sodalitas *Tertii Ordinis S. Francisci*, cujus membra vitam religiosam prope accedunt, quin tamen familiæ vincula abrumpant; spiritus enim hujus ordinis hic est ut luxus vanaque oblectamenta

[1] Quod præclare exponit *Leo XIII*, in Encycl. *Graves de Communi*: "Esto namque ut operam locantibus geminetur merces; etiam annonæ sit vilitas: atqui, si mercenarius eas audiat doctrinas, ut assolet, eisque utatur exemplis, quæ ad exuendam Numinis reverentiam alliciant depravandosque mores, ejus etiam labores ac rem necesse est dilabi. Periclitatione atque usu perspectum est, opifices plerosque anguste misereque vivere, qui, quamvis operam habeant breviorem spatio et uberiorem mercede, corruptis tamen moribus nullâque religionis disciplinâ vivunt. Deme animis sensus, quos inserit et colit christiana sapientia; deme providentiam, modestiam, parcimoniam, patientiam, ceterosque rectos naturæ habitus: prosperitatem, etsi multum contendas, frustra persequare. Id plane est causæ, cur catholicos homines inire cœtus ad meliora plebi paranda, aliaque similiter instituta invehere. Nos nunquam hortati sumus, quin pariter moneremus hæc *religione auspice* fierent, eâque adjutrice et comite."

despiciantur, et pauperes diligantur tanquam imaginem Christi ferentes.[1]

(B) Neque prætermitti debent illæ societates quæ, dum sodalium sanctificationem promovent, aliis eleemosynam non solum corporalem, sed etiam spiritualem largiuntur. Tales sunt *Societates S. Vincentii a Paulo*, quas feliciter instituit ac propagavit *F. Ozanam;* sodales siquidem invisunt pauperes, eisque praebent non solum cibum temporalem, sed etiam panem verbi divini et humanæ consolationis. Hodierni quidem socialistæ eleemosynam carpunt utpote ingenitæ hominis nobilitati injuriosam, quod sane verum esse potest, quando ex *ostentatione* datur; christiana autem caritas, quæ homines ut *fratres* diligit et juvat, nihil indecorum præ se fert, sed potius veram fraternitatem et solidaritatem fovet : "Nemo quippe hominum est adeo locuples, qui nullius indigeat; nemo est egenus adeo ut non alteri possit quâ re prodesse : est id innatum ut opem inter se homines et fidenter poscant et ferant benevole.[2]"

862. (C) Ad verbum Dei annuntiandum eis qui a fide catholicâ longe aberrant, creata sunt *instituta popularia*[3] *(instituts populaires, universités populaires)*, in quibus simul conveniunt, ad pacifice disputandum de rebus moralibus et religiosis, ex unâ parte docti catholici, et ex alterâ, plebeii qui religionis praxi aut etiam fidei valedixerunt. Quæ quidem instituta nostris diebus omnino necessaria esse videntur : multi sunt enim qui nunquam ecclesias ingrediantur, nunquam proinde verbum Dei audiant; nisi igitur catholici ad illas oves vadant quæ perierunt, vix sperari potest ut hæ unquam ad ovile redeant. Omni igitur honore digni sunt laici et sacerdotes qui errantes oves ad salutaria pascua reducere conantur.

(D) Cum vero unum ex vitiis quæ hodie operariis maximum afferunt detrimentum, sit intemperantia, seu potuum inebriantium abusus, valde opportunæ sunt societates ad temperantiam promovendam institutæ. "Est enim hujusmodi excessus peccati fomes perpetuus, miseriarumque origo fœcunda; homines innumeros familiasque integras ruinâ pessimâ obruit, animasque plurimas in exitium æternum præcipites trahit[4]." Hinc, in nonnullis regionibus, præsertim *Majori Britanniâ* et *Americâ*, institutæ sunt societates, quarum membra ab usu potuum inebriantium *omnino* abstinent. In *Galliâ* autem *Latinisque* regionibus, in quibus fere omnes

---

[1] De quo vide *Leonis XIII* Encyclicam *Auspicato concessum*, 17 sept. 1882. — [2] Encycl. *Graves de communi.*

[3] De quibus vide *Max Turmann*, l'Education populaire, p. 61-110, ubi describuntur ea quæ jam a Catholicis hâc in re instituta sunt.

[4] *Concil. plen. Baltimor.*, *III*, n. 262. — De extensione et remediis hujus abusûs vide *M. Vanlaer*, L'Alcoolisme et ses remèdes, Paris, 1897; *J. Bertillon*, L'Alcoolisme et les moyens de le combattre jugés par l'expérience, Paris, 1904; *Cyclopedia of Temperance*, New York.

vinum, cerevisiam aut alios fermentatos liquores bibere solent, societates creatæ sunt in quibus sodales promittunt a liquoribus *distillatis* (*liqueurs distillées*) *omnino abstinere*, et *fermentatis* liquoribus, ut vino, *moderate* uti. Sacerdotes igitur illas societates promoveant quæ indoli cujusque regionis melius adaptari valent, nec ipsi *bonum exemplum* hâc in re præbere omittant. *Legibus* etiam restringi potest *alcooli* confectio et commercium; *educatione* in scholis et familiâ acceptâ hoc vitium minui potest; contra hujusmodi flagellum *scientia*, *mores*, *Status*, *Religio* indesinenter dimicare debent.[1]

863. Notanda pro praxi. Quo prudentius tamen sacerdotes agant, antequam *nova opera* instituant, sedulo inspiciant quæ in eâdem regione jam per aliquod tempus floruerunt, ut, aliorum experientiâ edocti, scopulos vitent ac tuto procedant. — Præterea catholicorum actio, qualiscumque sit, feliciorem consequetur effectum, si omnes consociationes, salvis cujusque juribus, unâ eâdemque fœderatione conjunctæ fuerint.[2] In quâlibet vero diœcesi, catholici sacerdotes et laici Episcoporum auctoritati subditi maneant : " Postremo id rursum graviusque commonemus, ut quidquid consilii in eâdem causâ vel singuli vel consociati homines efficiendum suscipiant, meminerint Episcoporum auctoritati esse penitus obsequendum.[3] " Revera in multis diœcesibus *specialia concilia* instituta sunt ad promovendam et dirigendam actionem catholicam; et merito quidem : novis enim temporibus nova *apostolatûs* media accommodari debent.[4]

His aliisque mediis quæ suggeret animarum zelus, prudentiâ informatus, melior sane reddetur opificum conditio, et paulatim omnia instaurabuntur in Christo.

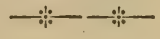

[1] De quo fusius disputavimus in *Tr. de Peccatis*, n. 550-555.

[2] Hinc, in *Italiâ*, S. Pontifex jussit ut omnes catholicæ consociationes a *Congressibus catholicis* dirigerentur; et sane optandum est ut in aliis regionibus sæpe coadunentur, auspicio et ductu sacrorum Antistitum, Congressus catholici, in quibus communis actio quibusdam generalibus regulis determinari possit.

[3] Encycl. *Graves de Communi*.

[4] " Si le travail ne nous est pas imposé comme une nécessité de l'existence, sachons l'embrasser et travailler aux *œuvres sociales*, *syndicats*, *mutualités* et autres formes d'action bienfaisante. " (*Card. Richard*, Mandement pour le Carême, 1904, p. 10.)

§ IV. De mutuo oneroso, seu de contractu crediti.[1]

864. Status quæstionis. Post dicta de *locatione rerum* et *operarum*, dicendum manet de *mutuo oneroso*, quod a quibusdam modernis vocatur *locatio* aut *quasi locatio pecuniæ*, et ab aliis *contractus crediti*.

(A) Mutuum in genere est contractus quo res *fungibilis*, seu *primo usu consumptibilis* (supra, n. 121-122), alteri traditur eâ lege ut, statuto tempore, res ejusdem speciei et qualitatis reddatur. — Differt proinde a *commodato*, in quo res locata *eadem identice* redditur, quia non est primo usu consumptibilis, sed permanens; necnon a *locatione rerum*, in quâ locator rei locatæ dominium retinet, dum in *mutuo* dominium pecuniæ alteri transfert; hinc in locatione res perit *domino*, dum in mutuo perit *mutuatario* (*emprunteur*), qui tenetur rem similem mutuanti (*prêteur*) reddere.

Mutuum, juxta jus civile romanum, est contractus *per se* gratuitus, et sub hoc respectu etiam a locatione distinguitur, quæ est *ex se* contractus onerosus (n. 779). Sed quætio est utrum mutuum possit esse *onerosum*, utrum scilicet *mutuans* juste possit, ultra rem mutuatam (quæ dicitur *sors*), aliquod lucrum percipere, nempe *auctarium* seu *fœnus*. Quod olim magno æstu inter theologos et œconomistas disputatum est, et hodie etiam inter sociologos frequenter agitatur.

865. (B) Ad quod melius intelligendum, quædam notiones exponendæ sunt. (a) Hodie pecunia sub duplici respectu consideratur : ut *medium commutationis* (*moyen*

---

[1] Inter *innumera* fere opera de mutuo scripta, præcipua sunt : *Gibalinus*, De usuris, commerciis, Lugduni, 1656; *Bossuet*, Traité de l'usure, 1682; *Leotardus*, Liber singularis de usuris, Lugduni, 1682; *Collet*, Traité des usures, Paris, 1694; *Thomassin*, Traité du négoce et de l'usure, Paris, 1697; *Broedersen*, De usuris licitis et illicitis, Delphis, 1743; *P. Ballerini*, De jure divino et naturali circa usuram, Bononiæ, 1747; *Zech*, Rigor moderatus doctrinæ Pontificiæ circa usuras, 1747 (*Migne*, Curs. Th., XVI, 763-996); *Biner*, Dissertatio juridica de usuris, 1766 (ibid., 996-1007); *Card. de la Luzerne*, Dissertations sur le prêt de commerce, Dijon, 1823; *Pagès*, Dissertation sur le prêt à intérêt, Lyon, 1830-1838; *Funk*, Zins and Wucher, Tübingen, 1868; *id.*, Zur Geschichte des Wucherstreites, Tübingen, 1901; *Ashley*, An introduction to english economic history and theory, London, 1892; *W. Blissard*, The Ethic of Usury and interest, 1892; *J. Favre*, Le Prêt à intérêt dans l'Anc. France, Paris, 1900; *H. Savatier*, La théorie moderne du capital et la justice, Paris, 1898; *Böhm-Bawerk*, Capital und Capitalzins, *gallice* redditum curante *J. Bernard* : Histoire critique des théories de l'intérêt du capital, Paris, 1902-1903.

d'échange), quatenus pecuniæ ope quælibet res comparari potest; ut *medium productionis* (*moyen de production*), quatenus est *capitale* et instrumentum quo res novæ conficiuntur. Jamvero antiqui philosophi et theologi pecuniam generatim habebant ut *medium commutationis* et mensuram rerum venalium; quapropter eam *sterilem* dicebant, quia revera sub hoc respectu nihil parit aut producit.[1] — Moderni autem œconomistæ docent pecuniam esse non solum mensuram rerum venalium, sed etiam et præcipue *medium productionis*, quatenus ad novas res conficiendas maxime confert; unde aiunt eam esse *virtualiter fœcundam*, quatenus statim mutari potest in res frugiferas cujuslibet generis, ideoque potens est multas res gignere.

(b) Quapropter mutuum potest esse *industriale* aut *commerciale*, quando fit ad res novas conficiendas aut distribuendas, quando nempe pecunia traditur iis qui industriæ aut commercio operam dant eo fine ut aliquid faciant pretio æstimabile; aut *necessitatis*, cum pecunia *indigentibus* mutuo datur, ut ex eâ sibi necessaria vitæ comparent. — Jamvero antiquitus plerumque vigebat necessitatis mutuum, dum hodie plurimum fit mutuum commerciale.

866. (c) Insuper *auctarium* seu *fenus*, e pecuniâ mutuatâ perceptum, potest esse *moderatum*, si, attentâ praxi communiter ab honestis viris hujus loci aut temporis servatâ, justos limites non excedit; vel *immodicum*, si, omnibus attentis, limites prætergreditur a probis determinatos. Porro antiquitus haud raro immodicum erat fenus, nempe *viginti*, *triginta* et quandoque *quinquaginta* per centum; dum hodie, apud Gentes excultas, *quinque* aut *sex* per centum non excedit.

Hodie vox *usura* generatim *immodicum* auctarium designat; olim significabat quidquid præter sortem percipiebatur, ideoque etiam moderatum fenus.

Quæ quidem omnia præ oculis habenda sunt, quando antiqui auctores leguntur, et historia mutui delineatur.

Cum res sit valde implexa, præcipuæque difficultates ex historiâ oriantur, historicum conspectum hujus quæstionis trademus, exponentes : 1° doctrinam *utriusque Testamenti;* 2° theorias antiquorum *legislatorum* et *philosophorum;* 3° *Patrum* et *Conciliorum* communem

[1] *Van Roey*, De justo auctario ex contractu crediti, Lovanii, 1903, p. 150-175; *V. Brants*, Les Théories économiques aux XIIIe et XIVe siècles, Louvain, 1895, p. 133-138.

doctrinam usque ad sæc. XII; 4° *Scholasticorum* opiniones et *Conciliorum* decisiones usque ad sæculum XVI; 5° *modernorum* præcipua systemata; 6° *Benedicti XIV* doctrinam et practicas *Congregationum resolutiones;* 7° *hodiernas* de mutuo theorias; 8° solutionem difficultatis quæ auctoritati simul et rationi magis consentanea videtur.

I. Exponitur doctrina utriusque Testamenti de mutuo.

867. 1° **Ante Christum**, sub *lege mosaicâ*, usura prohibebatur Judæis inter se, ipsis autem permittebatur quoad alienos.

(A) *Prohibebatur Judæis inter se*, præsertim erga pauperes et modo excessivo : " Si pecuniam mutuam dederis *populo meo pauperi* qui habitat tecum, non urgebis eum quasi *exactor*, nec *usuris opprimes*[1] " ; paulo infra : " Non fœneraberis *fratri tuo ad usuram* pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem, sed *alieno.* Fratri autem tuo absque usurâ id, quo indiget, commodabis, ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in omni opere tuo in terrâ, ad quam ingredieris possidendam.[2]" Hujusmodi legem non fuisse accurate servatam ex eo colligitur quod Prophetæ usuras reprobant, et eos laudant qui pecuniam suam non dant ad usuram[3]; quapropter, post captivitatem, Nehemias ita usurarios objurgabat[4] : " Cogitavitque cor meum mecum, et increpavi optimates et magistratus, et dixi eis : *Usurasne singuli a fratribus vestris exigitis?....* Non est bona res quam facitis. " — Jamvero ex contextu satis evidenter constat, in his omnibus locis, agi de mutuo *indigentibus* facto, non autem de mutuo commerciali.

(B) *Mutuum onerosum permittebatur quoad alienos;* quod sane patet ex verbis supra relatis : " Non fœneraberis *fratri tuo ad usuram....* sed *alieno.*" Quod quidem facile intelligitur, si præ oculis habeatur, sub Antiquâ Lege, Judæos caritatem non coluisse erga alienos eodem modo atque eodem gradu ac inter seipsos.

Ex hoc autem statim colligi potest usuram moderatam non esse absolute et intrinsece malam; secus a Deo permitti

---

[1] *Exod.*, XXII, 25; cfr. *Levit.*, XXV, 35-37.

[2] *Deut.*, XXIII, 19-20; cfr. XV, 7-10. — Hos textus non spectare mutuum *commerciale* fuse ostendit *La Luzerne*, op. cit., t. I, p. 211-284.

[3] *Ps.* XIV, 5; *Ps.* LXXI, 14; *Ezech.*, XVIII, 5-20.

[4] *Nehem.*, V, 7, 9.

non potuisset etiam erga extraneos. — Nonnulli quidem dixerunt id permissum fuisse vi *supremi dominii* Dei, quasi videlicet Judæis potestatem dederit *spoliandi* extraneos; sed hæc distorta evasio viris honestis non placet : tam insolita derogatio juri naturali absque solidâ ratione admitti nequit.

868. 2° **Christus** ipse de mutuo oneroso hæc tradidit : (a) in parabolâ talentorum, dominus sic alloquitur servum qui acceptum talentum absconderat : " Oportuit ergo te committere pecuniam meam nummulariis, et veniens ego recepissem utique quod meum est *cum usurâ*[1]. " Exinde quidam inferre voluerunt fœnus ex mutuo commerciali esse legitimum; sed immerito; hic enim agitur de parabolâ, in quâ Christus *exponit* quid suo tempore agere consueverint qui pecuniam possidebant, quin eo ipso horum agendi rationem approbare velit; eos quidem non reprobat, sed neque laudare intendit, cum primarius finis parabolæ sit ostendere illos solum præmiandos esse qui talentis a Deo acceptis bene usi fuerint.

(b) Alibi, de caritate loquens, ait : " Verumtamen diligite inimicos vestros; benefacite, et *mutuum date, nihil inde sperantes;* et erit merces vestra multa[2]. " Ex quo certe colligitur unum ex *caritatis operibus*, quæ præmium æternum consequuntur, esse *gratuitum mutuum; utrum* vero, et in *quibusnam* casibus *præcipiatur* mutuari pecuniam non clare definitur, sed determinari debet ex regulis circa eleemosynam. Sed, ut patet, nil dicitur de pecuniâ *ditioribus* mutuo traditâ, et ad novas res producendas destinatâ; de rebus industrialibus hic disserere Christus minime intendebat. — Eodem sensu dicit : " Qui petit a te, da ei : et volenti mutuari a te, ne avertaris[3] " ; ibi pariter mutuum inter opera caritatis recensetur, et nil dicitur de mutuo *oneroso*, quod proinde in Evangelio neque approbatur neque condemnatur.

[1] *Matt.*, XXV, 27.

[2] *Luc*, VI, 35. — In antiquioribus latinis versionibus legitur : *nihil desperantes*, id est, nolite timere ne pecunia vestra pereat; — in syriacâ versione : *nec præscindatis spem unius*, id est, ne aliquem in desperationem projiciatis, pecuniam denegando indigenti. Cfr. *Fillion*, Les SS. Evangiles, Saint Luc, in h. loc. — Nonnulli Patres hæc verba intellexerunt eo sensu quod nec expectari debet redditio ipsius sortis. (*La Luzerne*, t. I, p. 290-329.) — [3] *Matt.*, V, 42.

Notandum est sub Novâ Lege nullam distinctionem fieri inter Judæos et alienos, sed quoad omnes commendari mutuum gratuitum.

II. Antiquorum philosophorum theoriæ de mutuo.

869. Usura apud plerosque populos paganos prævaluit, et generatim legibus fuit approbata; sed communiter ab ipsis philosophis reprobata.

1° Ita, apud *Græcos*, usura immodica vigebat : mutuatarii scilicet ad minus *duodecim* et sæpe *triginta* per centum solvere debebant. Ante *Solonis* tempora, debitores qui fœnus præbere nequibant, in servitutem redigebantur; quod tamen sapiens Atheniensis legislator prohibuit[1], etsi mutuum onerosum permiserit[2]. — Philosophi autem, inter usum et abusum minime distinguentes, omnem usuram damnârunt ut a naturâ alienam. *Plato* eam reprobat ut civium *æqualitati* contrariam : juxta ipsum, ad seditiones vitandas, necesse est ut non sint duo civium ordines, unus ditissimus et alter pauperrimus; ideoque prohibenda sunt media quibus facile divitiæ comparari possunt, præsertim quædam commercia et usuræ[3]. — *Aristoteles* pariter, ab omni quæstuosâ pecuniæ permutatione aversus, usuram speciatim condemnat ut juri naturæ contrariam; nam pecunia ex se *sterilis est*, quia nummus non parit nummum; attamen usurarii *pecuniam ex pecuniâ* lucrari volunt, quasi esset fœcunda.[4]

2° Apud *Romanos*, lege *duodecim Tabularum* permittebatur *fenus unciarium*, id est *decem per centum;* a tempore *Syllæ*, vigere cœpit *centesima usura*, id est *duodecim per centum;* haud raro autem feneratores *binas centesimas* exigebant, seu *viginti quatuor* per centum; regnantibus christianis imperatoribus, prævaluere *usuræ semisses*, videlicet sex per centum[5]. — Romani tamen philosophi non minus stricte quam Græci usuras reprobârunt; ita *Cicero*[6] ait, juxta *Catonem*, fœnerari idem esse ac occidere : "A quo cum quæreretur, quid maxime in re familiari expediret, respondit, bene pascere... Et cum ille qui quæsierat, dixisset, *quid fœnerari?* Tum Cato : *quid hominem*, inquit, *occidere?*" Ita pariter *Seneca* :[7] "Quid enim ista sunt, quid *fenus* et calendarium et *usura*, nisi humanæ cupiditatis extra naturam quæsita nomina?"

Quæ quidem præ oculis habenda sunt, quando *Patrum* doctrina expenditur.

---

[1] *Schæmann*, Antiquités grecques, trad. par *Galuski*, Paris, 1884, t. I, p. 376-379. — [2] *A. Boxler*, Précis des Institutions publiques de la Grèce et de Rome, Paris, 1903, p. 72.

[3] *Plato*, de Legibus, V, 742. — [4] *Aristoteles*, Polit., l. I, c. 3, n. 23.

[5] *A. Boxler*, op. cit., p. 215. — [6] De officiis, II, circa finem.

[7] *Seneca*, De Beneficiis, VII, 10.

III. Patrum et Conciliorum doctrina de usurâ usque ad sæc. XII.

870. 1° Patres generatim usuram habuerunt ut quid christianæ *caritati* contrarium, cum in Evangelico commendetur et præcipiatur indigentibus pecuniam mutuo dare, absque ullâ spe lucri; imo, præsertim quarto et quinto sæculis, cum haud raro immodicæ usuræ a pauperibus extorquerentur, nonnulli Patres id tanquam inhumanum et injustum aperte denuntiârunt. Pauci tamen aliquod moderatum lucrum ex mutuatâ pecuniâ percipere toleraverunt aut permiserunt. Quod quidem declarabimus, quædam Patrum loca exponendo.

871. (A) *Tribus prioribus sæculis*, Patres solummodo docent præcepto *caritatis* et *misericordiæ* adversari *fenus ab egeno exactum.*

(a) Ita, apud *Græcos*, *Clemens Alexandrinus*, de lege mosaicâ loquens, quatenus est omnis doctrinæ moralis fons, humanitatem ejus commendat ex eo quod prohibeat fenus exigere a fratribus[1] : "De elargitione autem et communicatione cum multa dici possint, sufficit hoc dicere quod *lex prohibet fratri fenerari;* fratrem nominans non eum solum qui ex iisdem natus parentibus, sed etiam qui fuerit ejusdem sententiæ, et ejusdem *Logi* particeps; non æquum censens ut ex pecuniis usuras legamus, sed laxis manibus et animis gratificemur egentibus."

(b) Apud *Latinos*, *S. Cyprianus*[2], corruptos Christianorum mores describendo, severe corripit Episcopos plurimos, "quos et hortamento esse oportet ceteris et exemplo," nihilominus, divinâ procuratione contemptâ, *usuris multiplicantibus fenus augent.* — *Tertullianus* autem[3], adversus Marcionem probans Novum Testamentum Veteri non contradicere, animadvertit prohibitionem usurarum, quæ apud *Ezechielem* (*l. cit.*) invenitur, viam paravisse legi perfectiori quæ commendat ut mutuator *sorti* ipsi renuntiet; ita enim interpretantur verba *Lucæ :* nihil inde sperantes.

872. (B) *Sæculis IV et V*, Patres multo magis invalescunt contra *usurarios;* et merito : his enim temporibus usuræ aliquando usque ad *quinquaginta per centum* evectæ fuerunt, et nonnunquam infantes eorum, qui fenus solvere nequibant,

---

[1] *Clem. Alex.*, Stromat., l. II, c. 18, *Migne*, P. G., VIII, col. 1023.
[2] *S. Cypr.*, De lapsis, c. 6, *Migne*, P. L., IV, col. 470-471.
[3] Adversus Marcionem, l. IV, c. 17, *Migne*, P. L., II, 398-399.

ut servi vendebantur[1]; mirum non est igitur hujusmodi usuras tanquam inhumanas et injustas reprobatas fuisse.

(a) Inter *Græcos*, *S. Basilius* integram homiliam habet *contra fœneratores*[2] in quâ declarat usuram Sacris Scripturis reprobari : "Nam reipsa perquam maxima est inhumanitas, illum quidem qui necessariorum indiget, mutuum ad vitæ subsidium quærere, hunc vero sorte contentum non esse, sed sibi ex pauperis calamitatibus proventus excogitare, opesque colligere[3]." Postea vivide describit miseram sortem mutuatarii[4] : "Argentum qui accepit, primum quidem splendidus ac hilaris est... sed, cum sensim diffluunt pecuniæ, tempusque progrediens secum fœnus advehit, tum ei requiem non afferunt noctes, non dies hilaris est, non sol jucundus, sed eum vitæ tædet. Dies ad constitutum tempus festinantes habet odio, extimescit menses tanquam fœnoris parentes. Quod si dormiat, videt fœneratorem in somnis, quod malum somnium capiti est, astantem; si vero vigilet, cogitat ac sollicitus est de fœnore." In fine, usurarium ita objurgat[5] : "Facis quæstum ex calamitatibus, ex lacrymis colligis argentum, nudum strangulas, verberas famelicum : nusquam misericordia." Ex quibus constat hic agi de mutuo *indigentibus* præstito.

S. Gregorius Nyssenus totam pariter orationem habet contra usurarios,[6] ubi, præter argumenta biblica, aliud affert philosophicum ex *pecuniæ sterilitate* desumptum; solus Deus adeo est omnipotens ut ex rebus minime fecundis aliquid producere valeat : "Tu vero æris et auri, *rerum parere non solitarum*, ne quære fetum, neque coge paupertatem ea quæ divitum sunt præstare, neque usuras pendere illum qui sortem petit.[7]"

S. Chrysostomus asserit a Christo prohiberi usuras quoad omnes, dum in veteri Lege vetabatur a solis *fratribus* eas exigere; et exinde humanitatem Christi extollit : "Et vide humanitatem Domini. In his sensibilibus pecuniis prohibuit ne quis usuram acciperet. Quare et ob quam causam? Quia uterque magno damno afficitur. Nam debitor quidem inopiâ atteritur, creditor autem, augens divitias, peccatorum accumulat sibi multitudinem.[8]" — Longius procedens, declarat *injustitiæ* reos esse qui pauperes usuris opprimunt[9] : "Qui jubentur thesauros suos egenis aperire, ex aliorum paupertate ditescunt, speciosam rapinam excogitantes et bene coloratam avaritiam... hoc *injustitiæ vinculum* est... Annon multæ sunt justæ negotiationes? Agrorum, gregum, armentorum, manualium laborum, solersque rei familiaris cura? Quid insanis ut spinas frustra demetas?" — Quæ

[1] *Troplong*, Contrat de Prêt, Préface, p. LXXXII.
[2] Ap. *Migne*, P. G., XXIX, col. 263-280. — [3] *Ibid.*, 266. — [4] *Ibid.*, 267.
[5] *Ibid.*, col. 279. — [6] *Migne*, P. G., XLVI. col. 433-452. — [7] *Ibid.*, 442.
[8] In Genesim homil. 56, *Migne*, P. L,, LIII, 377.
[9] *In Matth.* homil. 56, P. L., *Migne*, LVII, col. 556-558.

quidem verba de *immodicis* erga pauperes usuris satis facile explicantur.

873. (b) Inter *Latinos*, *S. Ambrosius*, in libro de Tobiâ, fuse de usurâ disserit,[1] quæ grave peccatum est; fœnerator enim pecuniam, quæ otiosa est, tradit pauperi ut plus accipiat quam dedit : "Ille medicamentum quærit, offertis venenum; panem implorat, gladium porrigitis; libertatem obsecrat, servitutem irrogatis; absolutionem precatur, informis laquei nodum stringitis.[2]" Ibi usura reprehenditur ut quid *inhumanum*.

Idem docet *S. Augustinus*, qui reprobat omne fenus ex quâlibet re acceptum : [3] "Nolo sitis feneratores, et ideo nolo quia Deus non vult... Et quam detestabile sit, quam odiosum, quam execrandum, puto quia et ipsi feneratores noverunt... si feneraveris homini, id est, mutuam pecuniam tuam dederis, a quo aliquid plus quam dedisti expectes accipere; non pecuniam solam, sed aliquid plus quam dedisti, sive illud triticum sit, sive vinum, sive oleum, sive quodlibet aliud; si plus quam dedisti expectas accipere, fenerator es, et in hoc improbandus, non laudandus."

S. Leo Magnus injustam dicit agendi rationem eorum qui pauperes usuris opprimunt : "*Injusta* et impudens avaritia quæ beneficium se dicit præstare, cum decipit... Fugienda prorsus est *iniquitas* fenoris : et lucrum quod omni caret humanitate vitandum est. Multiplicatur quidem facultas injustis et tristibus incrementis, sed mentis substantia contabescit : quoniam *fenus* pecuniæ *funus* est animæ.[4]"

Ex his aliisque locis, in quibus eadem doctrina continetur, colligi potest : (a) usuram, ab *indigentibus* acceptam, esse quid inhumanum ac præcepto caritatis oppositum; (b) in quibusdam casibus immodicas usuras pauperibus exactas vere *injustas* esse; (c) nil vero certi definiri posse quoad mutuum *commerciale*, de quo tacent Patres.

874. 2° Eodem tempore, *Concilia* primum quidem prohibuerunt ne *clerici* usuras acciperent; deinde pedetentim hanc prohibitionem ad ipsos *laicos* extenderunt; tandem a civilibus legislatoribus postulârunt ut leges usuram permittentes immutarentur.

(A) Jam apud *Canones Apostolorum* (IV sec.) legimus : "Episcopus, aut presbyter aut diaconus usuras debitoribus exigens, aut desinat aut certe damnetur.[5]" — Conc. *Eliberitanum* (*Elvire*, 305)

[1] *Migne*, P. L., XIV, col. 762-794. — [2] *Ibid.*, col. 763.

[3] Enar. in psalm. XXXVI, *Migne*, P. L., XXXVI, col. 386.

[4] Sermo XVII, al. XVI, ap. *Migne*, P. L., LIV, 181.

[5] Can. 44, ap. *Mansi*, Sacr. Concil. Collectio, Florentiæ, 1759, t. I, p. 56. — Cfr. *La Luzerne*, op. cit., t. III, 1ère part., 256-386, ubi congeruntur omnes hâc de re editi canones.

etiam laicis prohibet ne usuras accipiant, quamvis mitius cum eis agat quam cum clericis : "Si quis *clericorum* detectus fuerit usuras accipere, placuit eum *degradari* et abstineri. Si quis autem *laicus* accepisse probatur usuras, et promiserit correctus jam cessaturum, nec ulterius exacturum, placuit ei veniam tribui. Si vero in iniquitate duraverit, ab Ecclesiâ esse projiciendum.[1] " — Sed Conc. generale *Nicænum* (325) nonnisi de *clericis* agit, qui centesimas (12 c|o) exigebant[2] : "Æquum censuit sancta et magna Synodus, ut si quis inventus fuerit post hanc definitionem usuras accipiens... e clero deponatur." — Concil. provinciale *Carthaginense V* (419 circiter) pœnas contra *clericos* usurarios tulit, simul reprehendens usuram in laicis; ait enim : "Quod in *laicis* reprehenditur, at multo magis debet in clericis prædamnari.[3] "

(B) Jam a sæculo octavo *communis* evadit usuræ prohibitio etiam quoad laicos; *Aquisgranense* (Aix-la-Chapelle, 787) : "In lege Dominus ipse *præcepit omnino omnibus* interdictum esse ad usuram aliquid dare[4] "; ita etiam *Parisiense*[5] (829) et *Meldense*[6] (845.) — Imo, a sæculo nono, quædam Concilia declarant usurarios restitutioni esse obnoxios : "Si supersunt a quibus usuras exegerunt, ipsis restituant quæ superabundantius abstulisse probantur.[7] "

Eodem fere tempore, videlicet ætate *Caroli Magni*, lex civilis, suadente Ecclesiâ, usuras omnibus prohibuit.[8]

875. 3° Quanquam hisce temporibus explicita non fiebat distinctio inter immodicam usuram et moderatum fenus, pauca allegantur facta et testimonia, ex quibus constare videtur moderatum auctarium toleratum aut permissum fuisse. Ita *Sidonius Apollinaris* (430-488), episcopus Claromontensis, narrat se adivisse creditorem, nomine Maximum, ut inducias peteret in gratiam amici, ære alieno gravati; creditor, qui *clericus* factus fuerat, benigne inducias concessit et *con-*

[1] Can. 20, ap. Mansi, t. 11, p. 10. — Attamen non pauci *critici* suspectam habent hanc ultimam sententiam, quæ deest apud *Ivonem* et *Parnorniam*, *Migne*, P. L., CLXI, 805, 1167.

[2] Can. 17, ap. *Mansi*, t. II, p. 675. — [3] Ap. *Mansi*, t. IV, p. 494.

[4] *Mansi*, t. XIII, p. 825. — [5] *Mansi*, t. XIV, p. 470.

[6] *Mansi*, t. XIV, p. 831. — [7] *Mansi*, t. XIV, p. 937.

[8] "C'est seulement à la législation capitulaire qu'il faut arriver pour trouver l'abrogation des lois impériales sur les usures et l'accord de l'Eglise et de l'Etat pour en proscrire l'usage. Le capitulaire d'Aix-la-Chapelle de 789 (lib. 1, c. 5) interdit les usures à tous sans exception : Omnino *omnibus* interdictum est ad usuram aliquid dare. Cette défense est répétée dans un autre Capitulaire de 813 (lib. V, c. 38) : Usuram non solum clerici, sed nec *laici* christiani exigere debent." (*Troplong*, op. cit., CX-CXI.)

donavit usuras; quem actum Sidonius laudat ut *pietatis* et *misericordiæ* opus, et addit creditorem jus habuisse usuras percipiendi, "cum totum possit exigere," id est sortem et auctarium, ut ex contextu apparet.[1]

876. Pariter *S. Gregorius M.* (540-604) rogat *Anthemium* ut adeat quemdam creditorem, qui merces alteri tradiderat sub conditione alicujus feneris, ab eoque petat de jure suo cedere, quia debitori res male successerant, ita supponens aliquod moderatum lucrum legitimum esse : "Lucrum de damno alterius non exspectet, sed receptâ pretii sit sorte contentus, quatenus *quidquid pauperi cesserit*, omnipotens ei Deus multiplicatâ, sicut promisit, restitutione compenset.[2]"

Item *S. Gregorius Turonensis* (538-593) narrat *Desideratum*, ep. *Viridunensem*, a Theuderico rege petiisse ut aliquam pecuniam commodaret civibus negotium exercentibus, promittens se pecuniam redditurum cum legitimis usuris : "Pecuniam tuam cum *usuris legitimis* reddemus.[3]" Revera cives cum illâ pecuniâ negotiati sunt, et quidem cum felici exitu; oblatam vero pecuniam rex liberaliter recusavit. — Ex quibus constare videtur quoddam moderatum fenus ut legitimum habitum fuisse.

877. 4° Attamen, a tempore *Gratiani* (1150), usura universim prohibita fuit : Gratianus enim, in suo *Decreto*, illas inseruit Patrum sententias illosque Canones quibus usuræ modo generali reprobantur.[4] Postea *Gregorius IX*, in *Decretalibus*, titulum integrum promulgavit de *Usuris*,[5] ubi contra clericos usurarios decernitur suspensio, et contra laicos excommunicatio.

IV. Scholasticorum theoriæ et Conciliorum decreta ad sæc. XVI.

878. Ad recte intelligendas scholasticorum doctrinas de mutuo, sententiam exponere juvat *S. Thomæ*, quem omnes fere secuti sunt alii.[6]

1° **Doctrina S. Thomæ.** (A) "Accipere usuram pro pecuniâ mutuatâ est *secundum se* injustum.[7]" Ad quod probandum, asserit, post Aristotelem, pecuniam principaliter

[1] *Sidonius*, Epistola 24, *Migne*, P. L., t. LVIII, col. 528-531.
[2] Epist. 38 ad Anthemium, *Migne*, LXXVII, col. 973.
[3] Histor. Franc., l. III, n. 4, *Migne*, P. L., LXXI, col. 267.
[4] Decret. Grat., 2ª p., causa XIV, p. 3-4, p. 734-738, ed. *Friedberg*.
[5] Decretal. lib. V, tit. XVIII, p. 811-816, ed. *Friedberg*.
[6] *S. Thom.*, 2. 2., q. 78; Quodlibet III, art. 19; De Malo, q. 13, art 4.
[7] *S. Thom.*, 2. 2., q. 78, a. 1.

esse inventam *ad commutationes* faciendas, et ita præcipuum pecuniæ usum esse ipsius consumptionem; agit proinde de mutuo *ad consumptionem*, non ad commercium destinato. Quo posito, sic probat suam thesim : (a) Si fenus pro pecunia accipitur, venditur id quod non est, scilicet *usus rei* qui non distinguitur ab ipsâ re; seu, aliis verbis duplex compensatio pro eâdem re exigitur : una quidem, restitutio æqualis rei; altera vero, pretium usûs, quod *usura* dicitur; quod est injustum. Nam, in rebus consumptibilibus, non debet seorsum computari usus rei a re ipsâ, sed cuicumque conceditur usus, ex hoc ipso conceditur res; si igitur, præter sortem, aliquod fenus exigatur, injuste venditur *usus rei*, quasi esset ab ipsâ re distinctus; sicut injuste ageret qui, postquam vendidit vinum justo pretio, vellet iterum vini *usum* seorsim vendere. (b) Cæteroquin pecunia, quæ principaliter est medium commutationis, sterilis est, ideoque pro ejus usu nil accipi potest.

879. (B) *Per accidens* autem aliquod lucrum ex pecuniâ mutuatâ percipi valet : (a) " Si quis concederet pecuniam signatam ad *ostentationem* vel ad ponendum *loco pignoris;* et talem usum pecuniæ licite homo vendere potest.[1] " Tunc enim pecunia non destinatur ad consumptionem, sed ad alium usum, ex quo lucrum legitime accipitur. (b) " Ille qui mutuum dat, potest absque peccato in pactum deducere cum eo qui mutuum accipit, *recompensationem damni*, per quod subtrahitur sibi aliquid quod debet habere; hoc enim non est vendere usum pecuniæ, sed damnum vitare.[2] " En origo tituli extrinseci, quod postea vocatum est *damnum emergens*. (c) " Qui committit pecuniam suam vel mercatori vel artifici per modum societatis cujusdam, non transfert dominium pecuniæ suæ in illum, sed remanet ejus; ita quod cum periculo ipsius mercator de eâ negotiatur, vel artifex operatur; et ideo sic licite potest partem lucri inde provenientis expetere, tanquam de re suâ.[3] " Seu, aliis verbis, qui *contractum societatis* init cum mercatore et artifice, mutuans pecuniam ut hic cum eâ negotietur vel operetur, aliquod lucrum licite percipit, quia retinet dominium pecuniæ, atque subit periculum sortis.

880. 2° **Conciliorum decreta.** Quibus expositis, melius intelligi possunt Canones Conciliorum hujus temporis. Cum enim Medio Ævo industria et commercium non multum florerent, pecunia mutuo tradebatur, plerumque saltem, non ad res novas producendas, sed ad *consumptionem*, *indi-*

[1] S. Thom., 2. 2., q. 78, a. 1, ad 6.
[2] *S. Thom.*, 2. 2., q. 78, a. 2. ad 1. — [3] Ibid., ad 5.

gentibus, et sæpe cum *maximo* auctario (15 et 20 %)[1] : unde mirum non est usuram fuisse stricte prohibitam. Ita Concil. *Lateranense III* (1179) ait usuras esse utriusque Testamenti paginis condemnatas, et usurarios excommunicatione plectit.[2] *Lugdunense II* (1274) prohibet insuper ne domus locentur alienigenis volentibus eas conducere ad usuras exercendas.[3] *Viennense* autem (1311), post renovatas excommunicationes antea latas, damnat etiam errorem eorum qui pertinaciter asserunt usuram non esse peccatum : " Si quis in illum errorem inciderit, ut pertinaciter affirmare præsumat, exercere usuras non esse peccatum, decernimus eum velut hæreticum puniendum.[4] " Non ibi definitur utrum usura sit peccatum contra justitiam an contra caritatem, utrum contra legem naturalem an contra legem positivam. Neque pariter declaratur quid sit usura; sed postea, in Concil. *Lateranensi V* (1550), hæc notio tradita fuit, quæ definitioni *Viennensis* Concilii accommodari potest : " Ea propria est usurarum interpretatio, quando videlicet ex usu rei, quæ *non germinat*, nullo labore, nullo sumptu, nullove periculo lucrum fœtusque conquiri studetur.[5] " Quapropter prohibitas usuras non exercet qui lucrum accipit ex re quæ frugifera est, aut alicui periculo sortis exponitur. — Circa finem sæc. XVI, *Sixtus V* reprobat " usurarum voraginem, Deo hominibusque odiosam, sacris canonibus damnatam et christianæ *caritati* contrariam.[6] "

881. Multi quidem hodierni scriptores vitio vertunt Scholasticis et Conciliis, quod leges œconomicas ignoraverint et, usurarum prohibitione, industriæ commerciique progressum retardaverint. — Animadvertimus imprimis *errorem*, de quo insimulantur, non esse moralem, sed œconomicum; putabant siquidem pecuniam esse *sterilem*, et exinde inferebant nullum fenus ex pecuniâ mutuatâ *per se* accipi posse : quod *principium* verum est, si revera pecunia sit omnino sterilis. Præterea error facti, qui eis tribuitur, facile excusari potest. Nam pecunia *in se* est vere sterilis, nec fit fœcunda

[1] " Dû XIIe au XIVe siècle, on cite en France et en Angleterre, de la part des Lombards et des Juifs, le taux de 20 p. 100. Philippe IV, de France, fixe à 20 p. 100 l'intérêt maximum, et l'abaisse á 15 p. 100 pour les foires de Champagne. " (*P. Leroy-Beaulieu*, Traité, t. II, p. 148.)

[2] *Mansi*, t. XXII, p. 231. — [3] *Mansi*, t. XXIV, p. 99.

[4] Ap. *Denzinger*, n. 407. — [5] Ap. *Denzing.*, n. 623.

[6] *Bullar.*, p. 4, t. 4, p. 263.

nisi quando vertitur in res frugiferas. Jamvero Medio-Ævo valde difficile erat, propter œconomicas conditiones illius temporis, pecuniam vertere in res frugiferas : fundi scilicet ægre comparari poterant, propter systema quod vocant *feodale*, industriæ erant locales et opificum *consociationibus* reservatæ, commercium nonnisi a paucis exercebatur, scilicet *Judæis* et *Lombardis;* mirum igitur non est pecuniam tanquam sterilem communiter habitam fuisse.[1]

Cæteroquin, si hac prohibitione Ecclesia aliquomodo progressum commercii retardaverit, agriculturæ necnon parvis industriis favit, et opificum dignitati atque felicitati non parum contulit. Aliunde contractu societatis, aliisque hujusmodi pactis industriæ evolutioni satis cautum est, usquedum inventio machinarum ortum dederit novo rerum statui, novæque mutui formæ quæ *contractus crediti* vocatur.

882. 3° Mitigatio disciplinæ circa usuras. Jam a sæculo XV mitior disciplina pedetentim vigere incœpit. (A) Primum quidem instituti sunt *Montes pietatis (Monts-de-piété, Funds of piety)*, in quibus colligebantur pecuniæ aliæque res fungibiles quæ pauperibus mutuo tradebantur, mediante aliquo pignore et moderato auctario. Jamvero Concil. *Lateranense V* (1515) solemniter declaravit licitos et meritorios esse hos montes "in quibus pro eorum impensis et indemnitate aliquid *moderatum* ad solas ministrorum impensas et aliarum rerum ad illorum conservationem, ut præfertur, pertinentium, pro eorum indemnitate duntaxat, ultra sortem absque lucro eorumdem Montium accipitur." Ex quo etiam factum est ut opulenti mercatores, præsertim *Lombardi*, a principibus obtinuerint licentiam moderatum

[1] "Avec un marché très étroit, sans outillage puissant et sans industrie active, alors que les grandes entreprises se réduisaient à la construction des églises et des forteresses féodales, *les emplois productifs de l'argent faisaient défaut.* Il n'y avait guère place, au moins au XIIe siècle et presque encore au XIIIe, que pour les prêts à la consommation... La fixité de la propriété féodale et l'immobilité générale des conditions écartaient même ce que nous appelons aujourd'hui les emplois en immeubles." (*J. Rambaud*, Histoire des doctrines écon., p. 39). De statu industriæ et commercii, necnon de doctrinis œconomicis Medii Ævi, cfr. *W. J. Ashley*, An introduction to english economic history and theory, London, 1892-1893; *Ch. Jourdain*, Mémoires sur les commencements de l'Economie polit. dans les écoles du Moyen Age (Mém. Acad. Inscr. et B. L., t. 28, 1874); *L. Cossa*, Di alcuni studii recente sulle teorie economiche nel Medio Evo, Milano, 1876; *Espinas*, Histoire des doctrines économ., Paris, s. d., p. 72-119; *V. Brants*, Les Théories économiques aux XIIIe et XIVe siècles, Louvain, 1895.

lucrum ex mutuo percipiendi, prout fiebat in *Montibus pietatis*. Et ita *pauperum* necessitatibus cautum est.

883. (B) Postea, etiam quoad divites, præter contractum *societatis* (supra, n. 879) recognitus est *contractus censualis*, vi cujus acquirebatur jus percipiendæ annuæ pensionis primum quidem ex re *frugiferâ* alienatâ, deinde etiam ex *pecuniâ alteri traditâ*. Talis contractus differebat quidem a mutuo, quia pecunia *in perpetuum* alteri tradebatur, eâ lege ut census annuus (*rente annuelle*) solveretur; sed, quando stipulabatur censum *redimibilem* fore, reipsa vix ille contractus a mutuo oneroso distinguebatur. Quare a *Pio V* (1569) reprobatus fuit; nihilominus ut legitimus a non paucis theologis et canonistis habitus est.[1]

884. (C) Pariter *tituli extrinseci*, ex quibus legitime accipi potest fenus e mutuatâ pecuniâ, multiplicari cœperunt; videlicet admittebatur non solum *damnum emergens* (supra, n. 879), sed etiam *lucrum cessans*, quod videlicet verificatur quando mutuans amittit occasionem lucrandi, quatenus cum pecuniâ suâ volebat censum vel agrum fructiferum emere, aut licite negotiari; necnon *periculum sortis*, quatenus legitime timetur ne pecunia mutuata amittatur.

(D) Mox *consuetudine* ac *lege civili* invaluit mos, sæc. XVI, *moderatum fœnus* (5%) accipiendi, tanquam ab *usurâ* distinctum; quod quidem ut legitimum agnovit *Pichler*, S. J., propter bonum publicum. — Insuper, crescentibus opportunitatibus pecuniâ utendi ad negotiationem, non pauci theologi docuerunt licere cuilibet mercatori auctarium exigere pro mutuo, tamquam pretium obligationis *carendi pecuniâ* pro certo tempore, etiamsi nullum lucrum reipsa inde cessaret.

885. (E) A multis pariter tanquam licitus agnitus est *trinus contractus*, ita dictus quia triplex in eo includebatur pactum : contractus *societatis*, contractus *assecurationis sortis* et contractus *assecurationis lucri*. Videlicet Petrus et Joannes societatem ineunt negotiationis, in quam Petrus confert 1000 aureos, et Joannes suas operas : Petrus sperat ex hoc 200 aureos lucrari; en contractus *societatis*. Petrus autem, qui non vult sortem periclitari, Joanni offert 50 aureos ut sortem assecuret : en contractus *assecurationis sortis*. Quia vero lucrum *certum* minus præfert lucro majori incerto, Joanni vendit *spem* lucrandi 200 aureos pro 100 aureis : en contractus *assecurationis lucri*. Finitâ igitur negotiatione, Petrus accipiet 50 aureos. Jamvero facile intelligitur hâc agendi ratione accipi pro pecuniâ fenus 5%.

Merito autem reprobatus est contractus *mohatra*, quo, sub specie venditionis-emptionis, immoderatæ percipiebantur usuræ.[2]

---

[1] Historiam hujus contractus censualis delineavit *Thomassin*, op. cit., p. 453-471.

[2] Contractus sic initur : Petrus, centum aureis indigens, illos a Joanne mutuari cupit; hic denegat mutuum, sed Petro merces offert

V. Modernorum theoriæ de mutuo.

886. 1° **Protestantium theoriæ.** Primi mutui onerosi defensores fûere *Calvinus* et *Molinæus* (*Dumoulin*), qui non paucos habuerunt asseclas.

(A) *Calvinus* (1509-1564) docebat non omnem usuram esse peccatum, sed solum eam quæ *caritati* erga miseros adversatur, aut *justitiæ* opponitur, utpote immodicum fenus exigens. Textus enim *Scripturæ* superius allati solos Judæos respiciunt; ratio autem ostendit usuram esse legitimam, quia pecunia non est sterilis, sed est virtualiter fœcunda, quatenus cum eâ comparari possunt res frugiferæ.[1] Quem secuti sunt *Œcolampadius*, *Viretus* ac *Rivetus*.

(B) *Molinæus* (1500-1566), celeberrimus jurisperitus Parisiensis, asserebat pecuniam mutuandam esse quidem pauperibus absque ullo fœnore, sed ex mutuo *negotiatoribus* concesso legitime percipi moderatam usuram; ad bonum enim publicum requiritur ut negotiatores pecuniam mutuari possint; porro hanc obtinere nequibunt, nisi aliquod auctarium solvant.[2]

(C) *Grotius* contendebat jure naturali moderatam usuram licere, sed fassus est eam jure divino prohiberi.[3] — *Pufendorf* tenebat eam licere jure tum naturali tum divino : " Etsi enim nummus non gignat alterum, tamen postquam in eumdem pretium eminens fuit collatum, mediante industriâ hominum redditur utique fœcundissimus, comparatis pro eo rebus naturaliter et civiliter fructiferis.[4] — *Salmasius* (*Claude de Saumaise*, 1588-1658) censebat pecuniam *locari* posse, seu *pecuniæ usum* esse vendibilem, sicuti usum omnium rerum fæcundarum : pecunia enim, sicut ager, humanâ industriâ redditur fertilis.[5].

887. 2° **Œconomistarum theoriæ.** Scriptores multi, qui rei politicæ et œconomicæ operam dederunt, generatim doce-

---

credito vendendas summo pretio, v. g. centum et decem aureis, cum pacto ut Petrus Joanni easdem merces statim retrovendat infimo pretio, v. g. centum aureis; ita Petrus obtinet quidem centum aureos, sed, post annum elapsum, reddet centum et decem.

[1] Doctrinas suas exposuit in *Comment. ad Ezechielem*, et in *Epist. ad Œcolampadium;* cfr. *Favre*, op. cit., p. 127-129; *Böhm-Bawerk*, op. cit., t. I, p. 32-34.

[2] Tractatus contractuum et usurarum redituumque pecuniâ constitutorum, 1546; cfr. *Favre*, op. cit., p. 130-145; *Böhm-Bawerk*, op. cit., t. I, p. 34-38.

[3] De Jure belli ac pacis, lib. II, cap. XII, § 20-23; Commentar. in Lucam, VI, 35; cfr. *Favre*, p. 158-161.

[4] De jure naturæ et gentium, lib. V, cap. 7, § 10; cfr. *Favre*, p. 161-165.

[5] *Salmasius*, De usuris, 1638; De modo usurarum, 1639; Dissertatio de fœnore trapezitico, 1640; Diatriba de mutuo, 1640; cfr. *Favre*, p. 148-153; *Böhm-Bawerk*, I, p. 41-47.

bant moderatam usuram necessariam esse, — ideoque legitimam — ad bonum publicum, præsertim vero ad res commerciales.

Ita *Montesquieu* (1689-1755) tradebat negotiationem impossibilem fore absque mutuo oneroso[1]; idem docebant *Condillac*[2] (1715-1780) et *Turgot*, qui præterea addebat pecuniam esse fœcundam, quatenus est veluti *capitale*, quod ad res novas producendas multum inservit[3]; necnon *Bentham*, qui contendit auctarii quotitatem non lege, sed liberâ pasciscentium conventione definiendam esse.[4]

888. 3° Quorumdam theologorum opiniones. Quibus argumentis moti, nonnulli catholici theologi mitiorem doctrinam de usurâ tradere cœperunt; ita, inter alios, *Jos. Gibalinus*, S. J., qui aperte liceitatem *trini contractûs* propugnavit[5]; — *Maignan*, ex Ordine Minimorum, qui tanquam licitum agnoscit contractum *commissæ pecuniæ*, " quo propriam quis pecuniam, retento sibi proprietatis in eam dominio, proindeque repetendam, tradit ad negotiandum non suâ, sed alienâ mediante operâ et industriâ ad id conductâ, cum pacto vindicandi quidem sibi partem unam lucri mediocrem, judicio prudentûm determinandam[6]; — *Le Correur*, presbyter Parisiensis[7], qui duplex mutuum distinguit: alterum, quo res datur in consumptionem, alterum quo datur in negotiationem; jamvero lucrum ex priori, utpote ex re sterili, perceptum, est usurarium, sed lucrum ex posteriori acceptum licitum est, quia res datur in usum pretio æstimabilem; — *Scipio Maffei*, qui docet usuram esse quidem injustam, quando lucrum exigitur ultra modum legibus determinatum, vel a pau-

[1] *Montesquieu*, Esprit des Lois, liv. XXII, ch. 19-22; cfr. *Favre*, p. 216-220.

[2] *Condillac*, Le commerce et le gouvernement, ch. 18; cfr. *Favre*, p. 224-226.

[3] *Turgot*, Mémoire sur les prêts d'argent, présenté au Conseil d'Etat en 1769.

[4] *Bentham*, Defense of usury, 1787, *gallice:* Lettres sur l'usure, 1787; cf. *Favre*, p. 232-237.

[5] *Gibalinus*, De usuris, commerciis, deque æquitate et usu fori Lugdunensis, Lugduni, 1656.

[6] *Maignan*, De usu licito pecuniæ, Tolosæ, 1673, p. 42. Idem fere docuit *P. de Calonia*, ejusdem Ordinis. Eclaircissement sur le légitime commerce des intérêts, Lyon, 1676; cfr. *Carrière*, III, n. 1114, not. 1.

[7] *Le Correur*, Traité de la pratique des billets entre les négociants, Mons, 1684.

peribus; sed licitum esse lucrum moderatum a divitibus perceptum, qui mutuum postulant ad fortunam amplificandam.[1]

VI. Doctrina Benedicti XIV et Rom. Congregationum de mutuo.

889. 1° Encyclica "Vix pervenit". Cum animi in Ecclesiâ, et præsertim in Italiâ, his variis opinionibus et controversiis maxime permoverentur, *Benedictus XIV* congressum theologorum instituit ad rem penitus expendendam, eorumque conclusiones promulgavit in Encycl. *Vix pervenit*, 1 nov. 1745, quam ad omnes Italiæ episcopos misit[2]. Hâc in Epistolâ, noluit, ut ipse declarat, aliquid decernere de illis contractibus, "pro quibus Theologi et Canonum interpretes in diversas abeunt sententias," sed *certam de usuris doctrinam constituere.* Hæc autem doctrina quinque propositionibus continetur, quas breviter contrahimus[3].

1. Usura in eo reposita est quod quis *ex ipso mutuo*, quod suâ naturâ tantumdem duntaxat reddi postulat quantum receptum est, plus sibi reddi velit, quam est receptum, ideoque ultra sortem lucrum aliquod, *vi ipsius mutui*, sibi deberi contendat : quod illicitum et usurarium est.

2. Neque usura legitima fieri potest ex eo quod lucrum sit *moderatum*, vel a *divite* exigatur, vel ab eo qui pecuniam impensurus est *ad fortunas suas ampliandas*, vel novis coemendis prædiis, vel quæ-

---

[1] *Maffei*, Dell' impiego del Danero, 1744; *gallice :* De l'emploi de l'argent, par M. le marquis de Maffei, Avignon, 1787. — Maffei librum suum *Benedicto XIV* dicaverat, sed nihil ostendit Pontifici hanc dedicationem placuisse; cæteroquin, post editam Encycl. *Vix pervenit*, nil retractavit, sed in secundâ editione declaravit doctrinam Encyclicæ minime suis theoriis adversari.

[2] De vi doctrinali hujus Encyclicæ multum disputatur; alii siquidem tenent eam esse infallibilem definitionem; alii vero judicium doctrinale gravissimi momenti, sed non infallibile. Ad rem *Vermesch*, S. J., n. 360, p. 458 : "Observes tamen litteras istas missas fuisse ad solos Italiæ episcopos. Diu post quidem, 29 Jul. 1836, *S. Officium*, approbante Gregorio XVI, obiter declarasse videtur litteras respicere Ecclesiam universalem. Non ideo tamen potuere hæ litteræ evadere infallibilis definitio. Quare gravissimam quidem, non tamen summam, existimamus ipsis inesse auctoritatem." Pariter *E. Van Roey*, op. cit., p. 44, not. 1, scribit hanc "*non esse locutionem ex cathedrâ*, imo potius formam quasi referre decreti alicujus Congregationis, speciali quidem et solemniori modo a S. Pontifice approbati, et ab ipso auctoritate promulgati."

[3] Textum habes ap. *Denzinger*, n. 1318-1322.

stuosis agitandis negotiis; vi mutui ipsius nihil percipi potest, et si quis lucrum acceperit, restituendo erit obnoxius.

3. Attamen cum mutui contractu concurrere possunt *tituli extrinseci*, ex quibus justa consurgat causa quiddam amplius supra sortem exigendi. — Potest pariter pecunia per alios contractus a mutuo diversos recte collocari et impendi, sive ad proventus sibi annuos conquirendos, sive etiam ad licitam mercaturam et negotiationem exercendam, honestaque lucra inde percipienda.

4. In his variis contractibus servari debet æqualitas; secus injustitia committitur et obligatio adest restituendi; servatâ autem æqualitate, multiplex remanet licitus modus fructuosam negotiationem ad publicum commodum conservandi ac frequentandi.

5. Falso et temere asseritur *reperiri semper* ac *præsto ubique* esse simul cum mutuo titulos alios legitimos, vel alios justos contractus, quibus liceat auctarium moderatum ultra sortem exigere. Nam in *multis casibus* tenetur homo simplici ac nudo mutuo alteri gratuito succurrere, juxta illud [1] : " Volenti mutuari a te ne avertaris ".

890. 2° **Controversiæ post Encyclicam.** Hæc epistola liti finem non imposuit. *Maffei*, in novâ editione sui operis, dicebat se in antecessum docuisse quidquid Pontifex tradebat, non vero docuisse quidquid in eâ reprobabatur. — *P. Grangier* triplicem contractum propugnare non desinebat [2]; — *De la Forest*, parochus Lugdunensis, contendebat in mutuo *negotiationis* non admitti usuram [3]; — *Beurrey*, presbyter Rupellensis, dicebat pecuniam *locari* posse tanquam rem frugiferam [4]. Initio sæc. XIX, duo præsertim viri moderatum fenus e mutuo commerciali legitime percipi posse contenderunt : *Card. de la Luzerne*, qui exponit pecuniam mutuo alteri tradi posse ob triplicem finem, ad consumptionem, ad conservationem, vel ad incrementum : in primo casu adest mutuum proprie dictum, ex quo non potest legitime percipi usura; in secundo et tertio casu, adest contractus *crediti commercialis*, ex quo moderatum fenus legitime accipitur [5]; — *Mastrofini*, qui ostendere conatus est facultatem concessam mutuatario aliquid lucrandi,

[1] *Matt.*, V, 42.

[2] Examen théologique sur la société du prêt à rente, Paris, 1741 quod opus confutavit *Lecoq*, præpositus generalis Eudistarum, Dissert. théologique sur l'usure, Rouen, 1767.

[3] Traité de l'usure et des intérêts, Cologne et Paris, 1769, 1776; quod confutavit *P. Carpuac*, Minor. Convent., Examen et réfutation du Tr. de l'Usure, Avignon, 1779.

[4] La question de l'usure éclaircie, Paris, 1786; quod impugnavit *Rougane*, Les nouveaux patrons de l'usure réfutés, 1789.

[5] Dissertation sur le prêt de commerce, Dijon, 1823; quod impugnavit *Bouyon*, canonicus Claromontensis, Examen du système de feu Mgr le Card. de la Luzerne sur le Prêt de commerce, Clermont, 1826.

mediante usu pecuniæ mutuatæ, esse pretio æstimabilem, proinde que legitimum titulum aliquod auctarium accipiendi[1].

891. 3° Romanarum Congregationum responsa.

(A) Usque ad annum 1830, SS. Congregationes, de mutuo interrogatæ, respondebant, ad mentem *Benedicti XIV*, non licere auctarium percipere *vi mutui*, sed solum *vi tituli extrinseci*, videlicet ratione *periculi sortis*, *lucri cessantis* et *damni emergentis*. Ita v. g., an 1645, ad Miss. Sinenses responsum est : " Ratione mutui, immediate et præcise, nihil esse accipiendum ultra sortem principalem; si vero aliquid accipiant ratione periculi probabiliter imminentis, ... non esse inquietandos, dummodo habeatur ratio qualitatis periculi et probabilitatis ejusdem "; ibidem additur aliquid accipi posse ratione lucri cessantis et damni emergentis[2].

892. (B) Ab anno 1830, longius processerunt SS. Congregationes : (a) *S. Officium*, interrogatum ab episcopo Rhedonensi utrum probari possit agendi ratio confessariorum qui absolutionem non denegabant pœnitentibus lucrum percipientibus e pecuniâ *negotiatoribus mutuo datâ*, respondit, 18 augusti 1830, "eos non esse inquietandos"; (b) *S. Pœnitentiaria*, 16 sept. 1830, declaravit non esse inquietandos presbyteros qui contendunt licitum esse percipere auctarium quinque pro centum *solius vi legis Principis* absque alio titulo; (c) Eadem Cong. respondit, 11 nov. 1831, durius et severius se gerere confessarium qui denegat absolutionem pœnitentibus qui lucrum percipiebant e mutuo, solo titulo legis civilis; (d) *S. Officium* declaravit, 17 jan. 1838, pœnitentes qui moderatum lucrum solo legis titulo ex mutuo *dubiâ* vel *malâ* fide perceperunt, absolvi sacramentaliter posse, nullo imposito restitutionis onere. — Partem præcipuam horum documentorum hic subjicimus.

893. *Pius VIII*, in audientiâ Assessoris *S. Officii*, ad dubia Episcopi Rhedonensis : — " Episcopus Rhedonensis in Galliâ exponit Sacræ Congregationi Inquisitionis, non eamdem esse Confessariorum suæ diœcesis sententiam de lucro percepto ex pecuniâ negotiatoribus mutuo datâ, ut ea ditescant.

De sensu epistolæ encyclicæ *Vix pervenit* acriter disputatur. Ex utrâque parte momenta afferuntur ad tuendam eam quam quisque amplexus est sententiam, tali lucro faventem, aut contrariam. Inde querelæ, dissensiones, denegatio sacramentorum plerisque negotia-

[1] Le Usure, libri tre, Roma, 1831; quod confutatum est in sequentibus operibus : Osservazioni pacifiche sopra di un'opera intitolata, Le Usure, Roma, 1834; Réponse au livre de Mastrofini, par *Moralet*, pr. du dioc. d'Annecy, Lion, 1836; cfr. *Pagès*, Dissertation sur le Prêt à intérêt t. II, Lyon, 1838.

[2] Ap. *Collectanea* S. C. de Propag. Fide, n. 2118; ibid. n. 2119-2143 invenies præcipua Congregationum responsa; cfr. *Bucceroni*, Enchiridion, n. 853 sq., 863 sq.

toribus isti ditescendi modo inhærentibus, et innumera damna animarum.

Ut animarum damnis occurrant, nonnulli Confessarii mediam inter utramque sententiam viam se posse tenere arbitrantur. Si quis ipsos consulat de istiusmodi lucro, illum ab eo deterrere conantur. Si pœnitens perseveret in consilio pecuniam mutuo dandi negotiatoribus, et obiiciat sententiam tali mutuo faventem multos habere patronos, et insuper non fuisse damnatam a sanctâ Sede non semel eâ de re consultâ; tunc isti Confessarii exigunt, ut pœnitens promittat se filiali obedientiâ obtemperaturum judicio summi Pontificis, si intercedat, qualecumque sit : nec, hâc promissione obtentâ, absolutionem denegant, quamvis probabiliorem credant opinionem contrariam tali mutuo. Si pœnitens non confiteatur de lucro ex pecuniâ sic mutuo datâ, et videatur in bonâ fide, isti Confessarii, etiamsi aliunde noverint ab eo perceptum esse aut etiam nunc percipi istiusmodi lucrum, eum absolvunt, nullâ eâ de re interrogatione factâ, quando timent ne pœnitens admonitus restituere aut a tali lucro abstinere recuset. Inquirit ergo dictus Episcopus Rhedonensis : *I. Utrum possit horum posteriorum Confessariorum agendi rationem probare. II. Utrum alios Confessarios rigidiores ipsum adeuntes, consulendi causâ, possit hortari, ut istorum agendi rationem sequantur, donec sancta Sedes expressum eâ de quæstione judicium ferat. — C. L. Episcopus Rhedonensis.*

Feriâ IV, die 18. Augusti 1830, Sanctissimus Dominus noster Pius divinâ providentiâ Papa VIII, in solitâ audientiâ R. P. D. Assessori S. Officii impertitâ, auditâ relatione superiorum dubiorum una cum voto eminentissimorum DD. Cardinalium Inquisitorum Generalium, respondit : *Ad I. Non esse inquietandos. Ad II. Provisum in primo.*"

894. S. Pœnitentiaria ad dubia D. Denavit, Professoris theologiæ in Seminario S. Irenæi Lugdunensi : — " Quando Sacræ Pœnitentiariæ dubia circa materiam usuræ proponuntur, semper remittit ad doctrinam Summi Pontificis Benedicti XIV, quæ revera sat clara et perspicua est pro iis qui bonâ fide eam perscrutari volunt.

Attamen sunt quidam Presbyteri, qui contendunt licitum esse percipere auctarium quinque pro centum solius vi legis Principis absque alio titulo vel damni emergentis vel lucri cessantis : quia, inquiunt, lex Principis est titulus legitimus, cum transferat dominium auctarii sicut transfert dominium in præscriptione : et sic prorsus annihilant legem divinam et legem ecclesiasticam, quæ usuras prohibet.

Quare infrascriptus Orator humiliter supplicat, ut sequentia dubia solvantur : *I. Utrum possit in conscientiâ denegare absolutionem presbyteris præfatis. II. Utrum debeat.* — Lugduni, 25 Maii 1830. *Denavit professor.*

Sacra Pœnitentiaria, diligenter ac mature perpensis dubiis propositis, respondendum censuit : *Presbyteros, de quibus agitur, non*

esse inquietandos quousque sancta Sedes definitivam decisionem emiserit, cui parati sint se subiicere; adeoque nihil obstare eorum absolutioni in sacramento Pœnitentiæ. Datum Romæ, in Pœnitentiariâ. die 16. Septembris 1830."

895. Sacra Pœnitentiaria ad nova quæsita D. Denavit professoris : — "Ad sacram Pœnitentiariam iterum exponit orator infrascriptus : E responso sacræ Pœnitentiariæ ad oratorem infrascriptum directo die 16 Septembris 1830, absolvendi sunt presbyteri, qui contendunt legem Principis esse titulum sufficientem et legitimum aliquid percipiendi ultra sortem in mutuo absque alio titulo a Theologis communiter admisso, donec sancta Sedes definitivam decisionem emiserit, cui parati sint se subiicere : et huic responso humiliter et libenter acquiesco. Attamen, salvo sacræ Pœnitentiariæ responso præfato, consultis auctoribus probatis, et attentâ doctrinâ omnium fere Seminariorum Galliæ, ac præsertim eorum quæ a presbyteris Congregationis sancti Sulpitii diriguntur, sententia quæ reiicit titulum legis civilis tamquam insufficientem videtur longe probabilior, securior et sola in praxi tenenda, donec sancta Sedes definierit. Quapropter fidelibus, qui a me consilium petunt utrum possint auctarium percipere ex mutuo, et qui nullum habent titulum a Theologis communiter admissum præter titulum legis civilis, respondeo, eos non posse præfatum auctarium exigere, et denego absolutionem sacramentalem si exigant. Pariter denego absolutionem iis, qui, perceptis hujuscemodi usuris, id est vi solius tituli legis, nolunt restituere. Quæritur : *I. Utrum durius et severius me habeam erga huiuscemodi fideles. II. Quæ agendi ratio in praxi tenenda erga fideles, donec sancta Sedes definitivam sententiam emiserit.* Lugduni, 24 Septembris 1831. *Denavit Professor.*

Sacra Pœnitentiaria, perpensis dubiis, quæ ab oratore proponuntur, respondit : *Ad I. Affirmative : quandoquidem ex dato a sacrâ Pœnitentiariâ responso liquet, fideles hujusmodi, qui bonâ fide ita se gerunt, non esse inquietandos. Ad II. Provisum in primo : unde orator priori sacræ Pœnitentiariæ responso sub die 16 Septembris 1830, sese in praxi conformare studeat.* Datum Romæ, in sacrâ Pœnitentiariâ, die 11 Novembris 1831."

Ex his aliisque hujusmodi responsis, quæstio practica jam soluta est, et lucrum *moderatum* percipi potest *in omni casu*, usquedum S. Sedes aliter judicaverit, salvis tamen officiis *caritatis*, de quibus infra; sed expendenda manet quæstio speculativa.

VII. Hodiernæ theoriæ de mutuo.

896. Ad tres præcipuas reducuntur : *Socialistarum, Œconomistarum, Theologorum.*

1° *Socialistæ*, cum *Proudhon, Lassalle, K. Marx*, contendunt nullum lucrum posse unquam ex pecuniâ percipi; cum enim *labor*

sit non solum primarius, sed *unicus* fons valoris, totus quantus valor producitur ad ipsos opifices pertinet; proinde auctarium, quod *capitalistæ* tribuitur, injuste ipsi datur, cum operarium privet parte valoris ipsi debitâ[1]. — Quidam tamen admittunt aliquod moderatum fenus tamdiu legitimum esse quamdiu privatum dominium permanet.

897. 2° Ex adverso autem *Œconomistæ*, qui collectivismum rejiciunt, non solum liceitatem fenoris ex mutuatâ pecuniâ agnoscunt, sed etiam ejus commoda et necessitatem, in statu hodiernæ civilizationis, uno ore proclamant[2]; de *ratione* tamen propter quam liceat auctarium percipere valde dissentiunt.

(A) Multi dicunt *primariam causam*, seu rationem cur ex pecuniâ mutuatâ auctarium accipi possit, esse *fœcunditatem* seu *productivitatem capitalis* et *pecuniæ*, quæ naturam *capitalis* participat, quando ad novas res producendas concurrit. Tria videlicet ad productionem concurrunt : *natura*, seu naturales vires, — *labor* et *capitale :* mediante enim pecuniâ, statim comparari aut confici possunt machinæ, materiæ aliaque hujusmodi ex quibus vires humanæ multiplicantur et vis productiva centuplum augetur. Jamvero si pecunia partem habet non mediocrem in rerum productione, partem habere debet in lucro[3].

(B) Alii vero dicunt hâc pecuniæ fecunditate non satis explicari auctarium, nisi addatur auctarium esse *remunerationem usûs* pecuniæ; hæc enim non est *per se* productiva, sed solum ex humano labore; proinde non *ipsa pecunia*, sed pecuniæ *usus* confert jus ad aliquod lucrum percipiendum; videlicet qui pecuniâ mutuatâ utitur, plura producit quam solus producere potuisset; proinde qui pecuniam mutuo tradidit, jus aliquod habet ad partem rerum confectarum[4].

898. (C) Quæ tamen sententia non omnibus placuit; quare nonnul-

---

[1] *V. Modeste*, Le prêt à intérêt, dernière forme de l'esclavage. Quam theoriam exponit et confutat *Böhm-Bawerk*, t. II, p. 1-136; cfr. *G. Rambaud*, Hist. des Doctrines économiques, p. 447-466. — Præter socialistas, quidam ut illicitum ac bono societatis contrarium rejiciunt omne auctarium ex pecuniâ perceptum : ita J. *Morel*, Du prêt à intérêt ou des causes théologiques du socialisme, Paris, 1873; *P. Lapeyre*, Le Catholicisme social, Paris, s. d., t. II, p. 125-150.

[2] *P. Leroy-Beaulieu*, Traité, II, p. 83-108; *Gide*, Principes d'Econ., p. 487-490.

[3] Ita præcipue *J. B. Say*, Traité d'Econ. Politique, Paris, 1803; Cours complet d'Econ. Pol., Paris, 1828-29; *Lauderdale*, An inquiry into the nature and origin of public wealth, Edinburgh, 1804; quam theoriam exponit ac critice expendit *Böhm-Bowerk*, t. I, p. 135-243; t. II, p. 248-268.

[4] *Hermann*, Staatswirthschaftliche Untersuchungen, 1870; *Menger*, Gründsätze; cfr. *Böhm-Bawek*, t. I, p. 244-343; t. II, p. 198-200.

li aliam excogitaverunt theoriam, videlicet aliquam *remunerationem* capitalistis deberi, quia per aliquod tempus *se privant* rebus quibus frui possent, easque aliis *voluntarie cedunt* ut hi novas res conficere valeant; hæc autem privatio, seu *abstinentia*, quatenus ad productionem aliquid confert, quamdam mercedem meretur.[1] Qui enim voluntarie se abstinet a fruitione alicujus pecuniæ, eamque alteri cedit, huic *emolumentum*, opportunitatem nempe aliquid lucrandi, confert quod est pretio æstimabile.

(D) Alii vero, putantes unicum valoris fontem esse *humanum laborem*, contendunt auctarium nihil aliud esse nisi *pretium laboris anteacti;* videlicet pecunia, sicut capitale, est veluti labor alicui rei insertus et in ea veluti congelatus (*travail cristallisé*); quando igitur pecunia mutuo traditur, eo ipso aliquis labor alteri præstatur, qui sane aliquâ mercede dignus est.[2] — Aliter tamen quidam scriptores Germani hanc theoriam proponunt; dicunt siquidem capitalistam esse quasi *ministrum* a societate ad bona producenda constitutum, cui proinde auctarium debetur ut merces laboris quasi-socialis.[3]

(E) Quas theorias ut insufficientes nonnulli rejiciunt, novamque proponunt, vi cujus auctarium legitimum evadit ex *discrimine* quod existit inter bona *præsentia* et bona *futura;* videlicet bona *præsentia* pluris valent, ceteris paribus, quam bona *futura;* ita v. g. centum nummi *hic et nunc possessi* merito pluris æstimantur quam centum nummi qui nonnisi *post annum elapsum possidebuntur;* quapropter qui centum nummos hic et nunc alteri tradit, eâ lege ut sibi reddantur post annum, revera aliquid amittit si, anno elapso, nonnisi cen-

---

[1] *N. W. Senior*, Outlines of the Science of Political Economy, London, 1836; *Bastiat*, Harmonies Economiques, p. 188-211; cfr. *Böhm-Bawerk*, t. I, p. 344-373; t. II, p. 200-230. Quam theoriam sic deridebat *Lassalle*, Kapital und Arbeit, Berlin, 1864, p. 110 : " Le profit du capital est le salaire de l'abstinence ! Heureux, inestimable mot ! Les millionnaires européens sont des ascètes, des derviches indiens, des saints canonisés ! Ils se tiennent sur une colonne, la mine pâle, le corps penché, le bras tendu pour présenter le plateau dans lequel ils recueillent le salaire de leurs privations ! " (Ap. *Böhm-Bawerk*, I, 352). Hæc sane lepida sunt; nihilominus pecunia, quâ se privant capitalistæ ad productionem augendam, plus aliis prodest, quam si voluptatibus inutiliter consumeretur.

[2] *J. Mill*, Elements of Political Economy, London, 1821; *M. Culloh*, Principles of Polit. Economy, 1825; *Courcelle-Seneuil*, Traité d'Econ. Paris, 1858; cfr. *Böhm-Bawerk*, I, 374-384.

[3] *Schäffle*, Das gesellschaftliche System, der menschlichen Wirthschaft, 1873; *Wagner*, Allgemeine oder theoretische Volkswirthschaftslehere, 1879, I p.; *Stolzmann*, Die Sociale Kategorie in der Volkswirthschaftslehere, Berlin, 1896; — cfr. *Böhm-Bawerk*, I, 384-394; II 230-248.

tum accipiat; ergo jus habet ad aliquid amplius consequendum : secus non servatur æqualitas [1].

899. (F) Tandem quidam *eclectici* simul componunt plures ex his titulis, quo facilius auctarii legitimitatem demonstrent. Ita *P. Leroy-Beaulieu* putat fundamentum *principale* auctarii legitimi esse quidem *pecuniæ productivitatem*, sed simul ad id conferre discrimen inter bona *præsentia* atque *futura*, necnon *privationem* quam patitur creditor et periculum sortis, atque *emolumentum* quo fruitur debitor [2].

Ex quibus colligi potest rem esse satis intricatam, nec proinde sine injustitiâ carpi posse theologos antiquos, eo quod *hodiernæ* scientiæ œconomicæ principia ignoraverint : industriæ et commercii evolutionem prævidere nequibant; aliunde, ex dictis, adhuc sub judice lis est.

900. *Theologi hodierni* varias, ante *Codicem*, tenebant sententias :

(a) Alii, *Benedicti XIV* vestigiis inhærentes, dicebant omne lucrum, *ex ipso* mutuo acceptum *vi mutui*, esse injustum, sed sæpissime percipi posse lucrum moderatum, vi tituli extrinseci, v. g. ob periculum sortis speciale, damnum emergens, lucrum cessans, pœnam conventionalem.

(b) Quidam, cum *Ballerini* (n. 707-735) contendebant percipi non posse auctarium ex mutuo proprie dicto, sed ex *locatione* pecuniæ.

(c) Plures etiam, post *Lehmkuhl*, putabant mutuum proprio sensu sumptum excludere jus ad usuram (1296), sed hodie transire generatim in *locationem* rei *quasi-fructiferæ* (1314).

Hodie vero practice standum est solutioni quam *Codex* exhibet, c. 1543, de quâ nunc dicendum est.

VIII. Doctrina tenenda et conclusiones practicæ [3].

Dicemus : 1° de mutuo *in genere;* 2° de mutuo *pecuniario.*

901. 1° *De Mutuo in genere* hæc tradit *Codex* (c. 1543) : "Si res fungibilis ita alicui detur ut ejus fiat et postea tantumdem in eodem genere instituatur, nihil lucri, ratione

[1] Ita *Böhm-Bawerk*, t. p. 332 : "Le prêt est un véritable échange de biens actuels contre des biens futurs... Les biens actuels possèdent une valeur supérieure à celle des biens futurs de même sorte pris en quantité égale. En conséquence et en règle générale, une quantité déterminée de biens actuels ne peut être acquise qu'à l'aide d'une somme plus considérable de biens futurs."

[2] *P. Leroy-Beaulieu*, Traité, II, p. 83-94; cfr. *Böhm-Bawerk*, II, p. 137-159. — [3] *F. Cavallera*, in Semaine sociale, 1921, p. 71-76.

ipsius contractûs, percipi potest. Sed in præstatione rei fungibilis non est per se illicitum de lucro legali pacisci, nisi constet ipsum esse immoderatum, aut etiam de lucro majore, si justus ac proportionatus titulus suffragetur".

Explicatur et *probatur* per partes.

(a) Agitur de contractu vi cujus res fungibilis, et primo usu consumptibilis, sive physice, sive moraliter, v. g. dolium vini, alicui in dominium datur eâ conditione ut restituatur res ejusdem generis in eâdem quantitate, qualecumque nomen huic contractui imponatur.

Jamvero, vi talis contractûs, nihil lucri percipi potest.

1) Constat ex jure naturali. Alicui enim non licet vendere quod suum non est. Atqui usus rei fungibilis alii datæ ut *ejus* fiat et postea reddatur in eâdem qualitate et quantitate non pertinet ad donatorem. Ergo donator ex illo usu non potest lucrum percipere.

Minor autem sic probatur. In re fungibili, usus non distinguitur a dominio; atqui dominium pertinet ad eum cui res data est; ergo etiam et usus. Cf. supra n. 878.

2) Constat ex jure ecclesiastico, ex variis nempe documentis quæ jam allata sunt, præsertim ex Encyclicâ Benedicti XIV, *Vix pervenit.*

(b) Attamen *in præstatione rei fungibilis non est per se illicitum de lucro legali moderato pacisci.*

Acriter equidem disputatum est num lex civilis, deficientibus aliis titulis, valeret usuram reddere licitam. Ante Codicem, sententia affirmans probabilior videbatur et in praxi teneri poterat, præsertim ex responsione *S. C. de Propagandâ Fide*, 1873: "Deficientibus aliis quibuslibet titulis... unum quoque legis civilis titulum ceu sufficientem in praxi haberi posse"[1].

Codex vero per se licitam perhibet pactionem de pretio legali, quæ præsumitur justa, nisi constet lucrum esse immoderatum; sed abstinet a formali explicatione istius liceitatis.

Ratio tamen videtur esse sequens juxta plures. Auctoritas civilis bonorum materialium dominium ab uno in alterum valide transferre potest ratione boni communis; atqui quando determinatur a lege lucrum aliquod occasione contractûs de quo agitur, præsumitur ad bonum commune requiri translationem dominii ab uno ad alium, quæ jam licita evadit.

(c) Imo, *in præstatione rei fungibilis, non est per se illicitum de lucro majore pacisci, si justus ac proportionatus titulus suffragetur.*

Qualis vero possit esse titulus justus et proportionatus, colligitur ex doctrinâ jam communiter admissâ et a *S. C. de Propagandâ Fide*, anno 1873, his verbis confirmatâ: "Deficientibus aliis quibus-

[1] *Collect. de Propagandâ Fide*, n. 2140.

libet titulis, cujusmodi sunt *lucrum cessans*, *damnum* emergens, atque *periculum* amittendæ sortis *vel assumendi* insolitos labores pro sortis recuperatione". Agitur nempe de privatione lucri quod mutuans habuisset si mutuum non dedisset, de detrimento quod mutuans in suis rebus patitur ratione mutui, de periculo speciali amittendæ sortis vel assumendi extraordinarios labores pro sortis recuperatione. Quibus titulis additur etiam titulus *pœnæ conventionalis*, quo mutuatarius se obligat ad aliquid solvendum per modum pœnæ, si tempore præfixo sortem non reddiderit.

Jamvero, quando adsunt hi tituli extrinseci, ex æstimatione communi, mutuans jus habet ad aliquam compensationem pretio æstimabilem dummodo justam proportionem non excedat.

2° *De mutuo pecuniario.*

Quæstio de mutuo pecuniario ex principiis jam expositis *theoretice* solvitur. Sed quæri potest num *practice* hodie semper adsit justus titulus pro lucro percipiendo. Jamvero hæc nobis statuenda videntur.

902. (A) *Hodie, ob peculiares æconomicas societatis conditiones, pecunia est virtualiter et vere fœcunda.*[1]

Agitur proinde de *hodiernis* temporibus, non autem de præteritis aut futuris, in quibus œconomicæ conditiones plane diversæ esse possunt. Nec contendimus *omnem* pecuniam *omni tempore* fuisse fertilem, sed hodie, propter specialia adjuncta, esse virtualiter productivam. Pecunia siquidem *per se sterilis* est, quia nummi non generant nummos; sed *virtualiter fœcunda* dici potest, quia hodie statim, et absque ullâ difficultate, converti potest in res fructuosas aut usus frugiferos. Quæ quidem aptitudo ad lucratorios usus *non pendet a speciali industriâ* singulorum utentium, sed *ipsi pecuniæ inest*, prout nunc generatim consideratur. Quam facillime enim convertitur in agros feraces, domos ex quibus census legitimus percipitur, machinas et instrumenta ex quibus multum augetur vis productiva laboris. Si qui vero nolint propriâ pecuniâ hoc modo uti, ubique sunt societates agricolares, industriales et commerciales quæ hanc pecuniam frugiferam reddere, pro moderato auctario, vehementer exoptant; nec desunt Status, Civitates, Municipia quæ capitalistas sollicite efflagitant ut pecunias sibi committere velint, pro moderato fœnore, ad bonum publicum promovendum.

Nec dicatur pecuniam concreditam esse solum *occasionem*, non

[1] *Antoine*, ed. *du Passage*, p. 602-606.

autem causam lucri, quod reipsa ex solo humano labore acquiritur. Verum est quidem nummos, absque hominis industriâ, otiosos manere et nihil ex se producere, sicut generatim ager non fert fructus sine culturâ, nec instrumentum aliquid operatur sine manu artificis. Sed agricola, qui sapienter pecuniâ utitur ad fundos melius excolendos, artifex qui pecuniâ mutuatâ perfectiora instrumenta comparat, multo majus lucrum legitime faciunt, et quidem *ex* iis, quæ pecuniæ ope, consecuti sunt; pecunia igitur non est solum occasio, sed vere *causa efficiens instrumentalis*, saltem partialis, hujus incrementi, ac proinde jus aliquod ad partem lucri vindicare potest.

903. (B) Cum hodie pecunia sit virtualiter fecunda, *licet ex eâ moderatum fenus percipere, dummodo non agatur de mutuo caritativo* (n. 905).

Qui enim alteri utendam tradit pecuniam, per determinatum tempus se privat opportunitate aliquod lucrum faciendi, et alteri confert emolumentum, quatenus ei præbet facultatem aliquid lucrandi; seu, aliis verbis, ex parte creditoris, adest lucrum cessans, dum ex parte debitoris adest opportunitas reditus suos augendi. Porro hæc duo sunt quid pretio æstimabile, quod aliquam meretur mercedem. Olim titulus lucri cessantis satis raro occurrebat; hodie vero, datâ virtuali fœcunditate pecuniæ, universalis evasit.

904. (C) Contractus, quo pecunia alteri committitur, sub conditione alicujus auctarii moderati, *non est proprie mutuum, nec locatio pecuniæ*, sed *contractus sui generis, qui dici potest contractus crediti*[1].

(a) Non est quidem *mutuum*, quale a veteribus intelligebatur; juxta ipsos siquidem, in mutuo tradebatur res primo usu consumptibilis, quæ *nullo modo erat frugifera;* dum hodie traditur res quæ est *virtualiter fœcunda;* hinc antiquitus mutuum *ex se* gratuitum erat, dum hodie traditio pecuniæ non fit nisi pro aliquo pretio.

(b) Non est *locatio pecuniæ*, quia in locatione res non alienatur, sed eadem omnino post aliquod tempus redditur; dum in casu nostro, pecunia vere alienatur, nec redditur nisi in æquivalenti.

(c) Sed est contractus sui generis, qui dici potest *contractus crediti;* revera hoc aut simili nomine jam apud peritos

[1] De quo vide *E. Van Roey*, op. cit., p. 219-297.

rerum commercialium vocatur; et merito; nam qui pecuniam alteri tradit, vere huic *rei suæ usum concredit*, eâ lege ut, post determinatum tempus, reddatur tum res æquivalens rei commissæ, tum aliqua merces pro usu rei virtualiter frugiferæ. — Nec mirum est novum nomen requiri pro re novâ; jamvero, datâ mutatione quæ in rebus œconomicis locum obtinuit, contractus novus, antiquis ignotus, sensim et sine sensu invaluit, qui novis subjacet regulis.

Et ita, ni fallimur, optime explicatur *apparens discrepantia* inter theologos veteres et recentes hâc de re. Principia ethica eadem sunt hodie ac sæculis anteactis; sed diversæ sunt omnino œconomicæ conditiones. Tempore quo pecunia ut *sterilis* habebatur, verum erat dicere nullum auctarium percipi posse ex mutuatâ pecuniâ vi mutui ipsius, sed solum vi tituli extrinseci. Sed hodie, cum pecunia virtualiter frugifera evaserit, non minus verum est dicere *ex contractu crediti*, quo alteri traditur, legitime aliquod auctarium percipi posse, dummodo sit moderatum.

905. 2° **Conclusiones practicæ.** (A) Nostris diebus, sicut tempore Christi, *caritas* exigere potest ut proximo, in gravi necessitate constituto, succurramus ope *mutui gratuiti*, quando nempe auctarium solvere nequit, et aliunde id facere valemus absque gravi incommodo. Ad rem *Benedictus XIV*, cit. Encyclicâ : " Neminem enim id saltem latere potest, quod multis in casibus tenetur homo simplici ac nudo mutuo alteri succurrere, ipso præsertim Christo Domino docente : Volenti mutuari a te ne avertaris.[1] " Ordinarie tamen non tenentur divites magnas pecuniæ summas pauperibus mutuo tradere, propter periculum amittendi sortem, possuntque imitari *S. Franciscum Salesium*, qui pauperibus aut ditioribus mutuum petentibus *parvam* pecuniæ summam *donare* solebat, et putabat talem agendi rationem *sibi* et *aliis* prodesse.

906. (B) Extra hos casus, licet ex *creditâ pecuniâ* moderatum fenus accipere ; imo non per se prohibetur *anatorismus* seu conventio quâ fenus debitum et nondum solutum producat novum auctarium (*capitalisation des intérêts*).

Fenus autem erit moderatum, si proportionetur periculo sortis, lucro cessanti, damno emergenti, aliisque circumstantiis temporum ac locorum, juxta communem proborum æsti-

[1] *Matt.*, V, 42.

mationem. Quare, ubi adest taxa legalis vel consuetudine definita, huic standum est, nisi speciales adsint rationes aliquid amplius petendi, v. g. majus periculum amittendi sortem. — Reprobandi sunt igitur ut *injustitiæ* rei qui aliorum indigentiâ abutuntur ad immodicas usuras extorquendas.

Hodie, apud excultas Gentes, auctarium satis moderatum est (4-6%) et gradatim minus quotannis evadit, præsertim quando pecunia valde abundat, et aliunde bella non oriuntur in quibus inutiliter consumitur.[1] Et sane optandum est ut auctarium adhuc decrescat; ita enim qui opibus carent, et aliunde ingenio, solertiâ atque activitate gaudent, pecuniam mutuando, poterunt res novas producere, non solum ad propriam utilitatem, sed ad Reipublicæ bonum promovendum.

§ V. De contractu societatis[2].

907. 1. **Notio et species.** 1° Contractus societatis ille est quo *duo vel plures se obligant ad rem aliquam in commune conferendam, ut lucrum quod inde oriri potest æquâ proportione inter se dividant.*

Duo igitur elementa in eo reperiuntur : (a) aliqua *res in communi posita*, quæ potest esse vel *pecunia* vel aliquod bonum *mobile* aut *immobile*, aut etiam aliqua *opera, industria*, aliquod *creditum commerciale.* Societas ita iniri potest ut ambo simul pecuniam et operam conferant, — vel unus operam et alter pecuniam; et quidem æqualiter vel inæqualiter.

(b) Aliquod lucrum inter *socios* (*sociétaires*) dividendum; hic est finis intentus, ut scilicet aliquod emolumentum percipiatur ac dividatur : quod potest esse sive pecunia, sive usus alicujus rei, sive intellectuale aut morale beneficium. Necesse non est ut *de facto* aliquod lucrum accipiatur, sed sufficit ut possit probabiliter percipi. Si vero adsint *damna*, æque pariter socii ea subire debent.

908. 2° Hodie innumeræ sunt societates, variisque regun-

[1] De causis quæ maxime influunt in diminutionem fenoris ingeniose disserit *P. Bureau*, La Diminution du revenu, Paris, 1893; cfr. *P. Leroy-Beaulieu*, Traité, II, p. 109-182.

[2] *Lugo*, disp. XXX; *Billuart*, diss. V, art. 3; *S. Alphons.*, n. 904-910; *Carrière*, II, 851-900; *Marres*, lib. IV, n. 401-426; *Ball. P.*, n. 884-891; *Génicot*, n. 651-652.

tur regulis apud diversas gentes.[1] — Quæ magis recepta sunt, exponemus.

(A) Societas potest esse *universalis* vel *particularis :* prior in commune confert universa bona præsentia et universos quæstus, aut solum omnes quæstus postea faciendos; posterior autem certas res determinatas, vel illarum usum, aut fructus ex eis percipiendos, vel determinatam negotiationem. Hæc multo frequentior est quam societas universalis.

(B) Societates autem particulares aliæ sunt *civiles* et aliæ *commerciales :* priores ineuntur quidem ad lucrum faciendum, sed alio modo quam negotiatione; v. g. ad prædia emenda et excolenda, ad domos ædificandas, ad collegia instituenda et administranda, etc.; *commerciales* autem dicuntur quæ *negotiationi* dant operam.

(C) Sub alio respectu, societates sunt : (a) *collectivo nomine designatæ*,[2] quando duo vel plures socii sub communi personali nomine (*raison sociale*) agunt, ita ut quisque personaliter et in solidum teneatur de omnibus debitis societatis; ita, v. g. *Desclée, Lefebvre et socii;* (b) *anonymæ*, quando socii non agunt proprio collectivo nomine, sed nomine societatis (*Banque de France, Crédit Lyonnais*), ita ut non teneantur de debitis ultra portionem capitalis quam contulerunt aut conferre debuerunt.[3]

909. II. Principia. Officia sociorum, sive inter se sive quoad alios, definiri debent tum ex lege civili, tum ex specialibus statutis cujuslibet societatis. Quapropter nonnisi generalia principia tradere possumus.

1° *De obligationibus sociorum erga societatem.* (A) Quilibet socius *honeste* et *integre* societati transferre debet ea omnia quæ conferre promisit (*apports*), sive agatur de pecuniâ aut rebus, sive de industriâ et operâ; secus, injustitiam committit et damnum illatum restituere tenetur. Si promissa sit *pecunia*, nec tradita fuerit, auctarium legale debetur.

(B) Socii non possunt *nomine ipsius societatis* agere, eamque *obligare*, nisi sub conditionibus a lege, statuto aut consuetudine determinatis; pariter uti nequeunt rebus societati propriis nisi modo præfinito. Si, contra leges et statuta,

[1] *Pro Galliâ*, cfr. Cod. commerc., a. 18-64; *Bœuf*, Résumé de Droit Commercial, Paris, 1903, p. 26-108; *Baudry-Lacantinerie et Wahl*, De la société, du prêt, du dépôt, Paris, 1898.

[2] Pro *Galliâ*, *Cod. Commerc.*, a. 19-28; *Bœuf*, p. 37-70.

[3] Pro *Galliâ*, vide leg. 24 juil. 1867, et 1er août 1893; *Bœuf*, op. cit., p. 70-80; *Houpin*, Traité général théorique et pratique des sociétés civiles et commerciales, 3e éd., Paris, 1901.

societatis administrationi se immisceant, *proprio nomine* agunt et seipsos, non autem societatem, obligant.

(C) Administratores gerere debent res societatis tanquam proprias, communi saltem diligentiâ, proindeque damnum e culpabili incuriâ ortum adæquate compensare.

910. 2° *De obligationibus sociorum inter se.* (A) *Partitio lucrorum* fieri debet secundum æquitatis leges, id est *proportionate ad ea quæ quilibet socius societati contulit*, attentis non solum pecuniis et rebus, sed etiam industriâ et operâ præstitis. Lucra autem computantur, *deductis impensis;* quare fit etiam *partitio damnorum* proportionate inter socios, si hæc lucra superent. Attamen in multis societatibus, damna limitantur ad partem quæ in communi collata est : ita præsertim in societatibus anonymis.

Generatim hæc proportio lege et statutis particularibus determinatur, eique in conscientiâ standum est, nisi sit manifeste injusta. Ita iniqua esset conventio quâ unus e sociis omnino excluditur a lucro; si quis autem omnino eximatur a damno, quamvis partem habeat in lucro, non adest societas *proprie dicta*, sed alius contractus, vi cujus ille qui operam præstat, *aleatoriam* partem in lucro consequetur.

(B) *Nullus socius in proprios usus convertere potest communem pecuniam :* hæc enim ad ipsam societatem pertinet, non autem ad singulos socios, ante partitionem. Quare, si quod lucrum e fundo communi ablatum fuerit, absque morâ restitui debet, cum auctario legali; præterea compensanda sunt damna societati ex hoc capite illata, ut dictum est de injusto damnificatore et possessore malæ fidei.

911. III. **Præcipui modi quibus injustitia committitur in societatibus, præsertim anonymis.** [1] Hodie frequentes injustitiæ committuntur in institutione ac gestione societatum, præsertim anonymarum, quas breviter recensere expedit, non solum ut de eis æquum judicium ferant confessarii, sed etiam ut cautiores sint qui cum his societatibus negotia transigunt.

1° *In ipsâ institutione societatum*, (a) haud raro *fundatores* sibi tribuunt partem lucrorum quæ valde superat ea quæ societati contule-

[1] Cfr. *Cl. Jannet*, Le Capital, la Spéculation et la Finance, Paris, 1892, p. 167-188.

runt, multum videlicet exaggerando valorem sive *rerum* quas in communi posuerunt, sive *industriæ* et *operæ* quam præstant aut præstare promittunt; æquum est sane ut qui *cæptum* aliquod excogitârunt, suâque industriâ societatem formaverunt, aliquam mercedem accipiant sive numeratâ pecuniâ, sive concessione jurium quæ dicuntur *parts de fondateur*[1]; sed in his omnibus, excedere non licet id quod, omnibus attentis, tanquam æqua retributio ab honestis viris habetur.

(b) Quando augetur *capitale* harum societatum, sæpe administratores partem pecuniæ a privatis subscriptæ sibi retinent, et nonnisi dimidiam partem ad augendas societatis opes adhibent (quod dicitur *watering the stock, mettre de l'eau dans le capital*)[2] : ex quo fit ut injuste reditus sociorum valde minuantur. — Quod frequenter etiam occurrit quando duæ vel plures societates simul uniuntur ad novam constituendam, vel ad efformandum quod vocant *trust*.

912. (c) Quandoque etiam instituitur societas cum *capitali* ad rem prospere gerendam *plane insufficienti;* paulo post, societate jam ad ruinam vergente, fundatores aliam societatem, sive per se sive per alios, instituunt, quæ vili pretio comparat omnes prioris societatis opes, magno cum detrimento eorum qui pecunias huic contulerant[3].

(d) Injustitiæ pariter rei sunt *nummularii* (*banquiers*), qui his societatibus instituendis cooperantur, *actiones* et *obligationes* emittendo et vendendo pretio quod *sciunt* esse æquo majus[4]; *ephemeridum* directores[5], qui pecuniam accipiunt ad extollendum valorem harum societatum, quando prævident lectores, his scriptis deceptos, damnum exinde passuros esse.

---

[1] Ad rem *Jannet*, op. cit., p. 167 : " Les parts de fondateur (les *defered shares*, comme on les appelle en Angleterre), sont en soi fort légitimes, et, sous cette forme, il n'y a rien à objecter aux prélèvements des fondateurs : ils représentent la rémunération légitime de la conception d'une affaire. Mais ces prélèvements s'opèrent la plupart du temps sous forme de *majoration* des apports en nature, tels que immeubles, brevets d'invention, clientèles. " Ibidem affert exempla, et addit : " En dix affaires commerciales ou industrielles mises en actions, le public a perdu plus de 84 millions ! "

[2] " D'autres fois une société déjà existante accroît son capital, sous prétexte d'étendre ses affaires, sans qu'un accroissement proportionnel des bénéfices en soit la conséquence; on appelle cela, en Amérique, *mettre de l'eau dans le capital*." Cfr. *Nettleton*, Trusts or Competition, p. 54-56; *Martin Saint-Léon*, Cartells et Trusts, p. 119, 124-129.

[3] *Cl. Jannet*, op. cit., p. 168.

[4] *Ibid.*, p. 168-170; cfr. *Cauwès*, Econ. Politique, t. II, n. 651-655.

[5] " Lorsqu'en mars 1888, *l'Assurance financière* mit en souscription, au prix de 250 fr. l'un, 100.000 bons d'épargne, le traité passé entre M. Boulan et M. Xau, publiciste, fixait à 2.850.000 fr., soit 28 fr. 50 par titre ou 11 fr. 40 pour 100 les frais de publicité. " (*Jannet*, op. cit., p. 171).

913. 2° *In societatum gestione* non paucæ pariter committuntur fraudes : —

(a) Ad fiduciam plebis captandam, his societatibus præficiuntur viri *politici* aut *nobiles*, qui negotiis societatis tempus et operam dare nequeunt aut nolunt, sive propter imperitiam, sive quia aliis negotiis jam præoccupantur[1] : quorum nominum auctoritate decepti, non pauci societati adhærent et haud raro partem pecuniæ commissæ amittunt.

(b) Aliquando etiam iidem viri variarum societatum gestioni incumbunt, et injuste uni præ alterâ favent.

(c) Frequenter etiam decipiuntur socii fraudulentâ rerum expositione : prioribus annis distribuuntur lucra, quæ revera facta non sunt (*dividendes fictifs*), ut ita novi socii ad comparandas *partes* seu *actiones* majori pretio alliciantur; quo facto, paulo post, societas decoctionem patitur.

His aliisque hujusmodi fraudibus injustitia committitur, et damna injuste illata æque compensari debent. — *Caute* igitur agant sacerdotes de his rebus judicando, nec suos parochianos imprudenter inducant ad tali vel tali societati adhærendum, eo prætextu quod præses de catholicâ religione bene meritus sit : experientiâ enim constat quosdam *magni nominis umbrâ* fuisse deceptos. Moneant insuper eosdem ne pecuniam conferant iis societatibus quæ religioni aut bonis moribus adversantur : tunc enim cooperatores efficiuntur mali ab istis societatibus peracti.

Art. III. De contractibus aleatoriis.

914. Contractus aleatorii, sic dicti ab aleâ (*coup de dé*), ii sunt in quibus *illud quod datur vel promittitur ab uno vel alterutro contrahente, pendet ab incerto eventu.* — Quandoque enim incertitudo existit solum quoad *unum* contrahentem, — ut in *assecuratione*, in quâ unus rem certam solvit, dum alter ad incertum damnum reparandum se obligat; aliquando vero quod ab *utroque* præstandum est, ab aleâ pendet, ut in ludo. — Eventus autem potest esse incertus

[1] " Sénateurs et députés de droite, de gauche, du centre se jettent sur les sociétés financières comme sur une proie : le titre d'ancien ministre vaut une place de président de conseil d'administration : le commun des députés et des sénateurs devient simplement administrateur. Ils sont bien deux ou trois cents dans ce cas, cherchant à se tailler quelque sinécure assez maigre par les profits directs qu'elle donne, mais que l'on espère devoir être plus productive par les profits indirects, émissions à primes, participations dans les syndicats." (*P. Leroy-Beaulieu*, ap. *Jannet*, op. cit., p. 176.)

duplici modo, vel quia est *futurus*, vel quia est *ignotus*, quamvis præsens aut præteritus.

Ex quo sequitur contractum *aleatorium* multum differre a *conditionato :* hic siquidem non existit nisi adimpletâ conditione, dum ille *firmus* et *absolutus* est, quamvis incertum sit *utrum* aut *quisnam* e contrahentibus aliquid præstare debeat.

Præcipui contractus aleatorii de quibus agendum est, sunt : 1° *assecuratio*, in quâ pro *certo pretio* jus acquiritur ad compensationem pro damno possibili; 2° *ludus* et *sponsio*, in quibus certum pretium victori tribuitur; 3° *speculationes Bursæ*, quæ ad *ludum* accedunt, quatenus lucrum determinatum aut indeterminatum uni e contrahentibus afferunt et damnum alteri.

§ I. De assecuratione[1].

915. 1° Notio, origo et liceitas. (A) Assecuratio est *contractus quo unus, pro certo pretio, se obligat ad compensanda damna quæ alter ex involuntario casu pati potest.* — Qui obligationem damnum compensandi in se suscipit, *assecurans* vel *assecurator* dicitur; alter vero *assecuratus* vocatur.

Materia hujus contractus esse potest quidquid ex unâ parte est pretio æstimabile, et ex alterâ, alicui periculo subjacet. Ita assecurari solent naves et merces contra periculum naufragii, ædificia aut mobilia contra periculum incendii, segetes contra periculum grandinis, res fragiles contra periculum fractionis, integritas membrorum contra mutilationem, vita contra periculum mortis, etc.

(B) Hujusmodi contractus, antiquis fere ignotus, modernis temporibus institutus est, et hodie apud omnes gentes excultas maxime invaluit. Sæculo XIV, primum inductus est quoad merces transvehendas supra mare, quando videlicet maritimum commercium jam florere incœpit. Sæculo XVII, Londini fundata est prima *assecurationis societas* contra incendia (1684); sæc. XVIII, ejusdem

[1] *Lugo*, disp. XXXI, n. 93-103; *Carrière*, III, n. 951-1011; *Lehmk.*, n. 1131-1135; *Ball. P.*, n. 933-937; *Génicot*, n. 656-658; — pro jure civili *gallico : Alauzet*, Traité général des Assurances, Paris, 1844; *Agnel et de Corny*, Manuel général des Assurances, Paris, 1900; — pro *Americâ : J. W. May*, The Law of Insurance, 4th ed. revised by Gould, Boston, 1900.

generis societas in *Galliâ* instituta fuit[2]; sæc. XIX, ubique, et quoad cujuslibet generis pericula, prodierunt innumeræ fere societates hujusmodi.

916. (C) Antiquitus nonnulli theologi de liceitate hujus contractûs dubitârunt, quia timebant ne aliquid usurarium præ se ferret; sed hodie, melius inspectâ ejus naturâ, ejus legitimitas ab omnibus agnoscitur, dummodo serventur regulæ infra exponendæ. — Imo ejus socialem utilitatem nemo est qui non videat. Ad bonum enim publicum refert ut *prævideantur* et *præcaveantur* damna quæ ex fortuito casu occurrere possunt; secus industria, et commercium in suo progressu sæpe retardarentur, sæpe etiam domini et opifices ad extremum inopiæ et egestatis deducerentur; jamvero, ad damna hujusmodi præcavenda, nil simplicius et efficacius hucusque excogitatum est quam ille contractus vi cujus, mediante modico pretio quotannis soluto, fundus instituitur ad compensanda omnia damna fortuito accidentia. — Ita insuper promovetur singulorum providentia et parsimonia, cum maximâ securitate conjuncta.

917. 2° **Principia.** Modo generali standum est legibus et specialibus statutis, quibus determinantur mutua *assecurantis* et *assecurati* officia. Quædam tamen generalia principia exponere juvat, quorum ope difficultates communius occurrentes solvi valeant.

(A) **De pretio solvendo.** *Pretium assecurationis quantitati et probabilitati periculi proportionari debet, juxta prudentûm æstimationem.* In hoc enim sita est æqualitas hujus contractûs ut æqua sit proportio, omnibus sedulo perpensis, inter probabilitatem extensionemque periculi et pretium quod ab assecurato solvitur, ita ut, ex communiter contingentibus, societas assecurationis, post omnia damna compensata, aliquod moderatum lucrum percipiat. — Hæc autem proportio determinatur secundum *statisticas* quæ hodie satis accuratæ sunt; et, cum aliunde multæ sint

[2] *Sicard*, L'ancien Clergé, t. I, p. 475-476, describit quomodo Episcopi in Galliâ quoddam assecurationis genus instituerint, collectas præscribendo in ecclesiis ad opem ferendam iis qui ex incendic aliquod damnum passi fuerant.

societates non solum *nationales*, sed etiam *internationales* quæ hâc in re libere concurrunt, communiter *pretium currens* est legitimum. Nam, si lucrum sit *immodicum*, brevi aliæ excitabuntur societates quæ minori pretio contra idem periculum assecurationem præstabunt[1]. Secus autem dicendum esset, si omnes aut pleræque societates simul convenirent de pretio non minuendo. — Cæteroquin, quando pretium excessivum esse videtur, nil prohibet quominus *mutuæ societates* instituantur, in quibus ipsi assecurati partem habent in lucro percepto[2].

918. (B) De officiis assecurati. *Assecuratus honeste et sincere declarare debet verum rei assecuratæ valorem et omnia pericula quibus exponitur.* Secus enim non erit proportio inter *pretium*, quod a societate exigitur, et *periculum* quod in se suscipit.

(a) Quare, jure *naturali*, contractus irritus est, si in declarando *periculo* rei assecuratæ, voluntarie notabilis circumstantia reticetur, quâ cognitâ, contractus initus non fuisset; si vero circumstantia notabilis non est, ita ut contractus nihilominus initus fuisset, contractus validus est, sed assecuratus pretium ratione periculi augere tenetur. Hinc etiam, si, re jam assecuratâ, periculum augeatur, id candide declarari debet. — Sæpe autem jure *civili*, aut ex specialibus statutis in ipso pacto contentis, irritus declaratur contractus, etiam quando reticita est circumstantia parum notabilis, aut saltem *rescindibilis* ad nutum assecurantis, et quidem ita ut pretium jam solutum retinere valeat, quamvis damnum compensare non teneatur. Quod tamen, utpote juri natu-

[1] Quapropter raro occurrit quod ait *Lehmkuhl* (n. 1135) : " Si enim ii, qui partem habent in societate assecurationis, post detractas omnes expensas administrationis, *consueverunt* quotannis excessivum lucrum habere, v. g., ut aliquando accidere dicitur, 20 °/₀ et ultra, pro summâ quam cautionis causâ tradiderunt : id justitiæ limites mihi excedere videtur. " — Insuper, antequam res injusta declaretur, expendi debet utrum hæc lucra non proveniant ex magno numero assecuratorum, ex peritiâ administratorum, qui acceptam pecuniam in usus frugiferos sapienter adhibent, et præsertim utrum periculum adsit hæc omnia lucra amittendi, quando communis occurrit calamitas, v. g. incendium in quo maxima pars civitatis destruitur. Cfr. *Ball. P.*, n. 935.

[2] *Astresse*, Traité général des assurances mutuelles, Paris, 1901; *Agnel et Corny*, op. cit., n. 177-198.

rali minus consentaneum, non obligat nisi post sententiam judicis.

Ita, quando agitur de *assecuratione vitæ* (*assurance sur la vie*, *life insurance*), non pauci assecurati decipiunt quoad *ætatem* suam, ut minuatur pretium solvendum; tunc augeri debet pretium, ut licite percipiatur *præmium*[1]. Si vero reticitus fuerit *morbus*, ex quo valde augetur periculum mortis, error est substantialis, et qui scienter assecuratores decepit, non solum jus amittit ad pecuniam jam solutam, sed etiam compensare debet damna quæ exinde societas subiit. Quod quidem verum est, etiam quando assecuratus medicali investigationi, prout mos est, sese subjecit : sincere enim exponere debet morbos sibi cognitos, et candide respondere *legitimis* quæstionibus a medico propositis[2]. — Si tamen, labentibus annis, sanitas assecurati contra spem convaluerit, validatur contractus, quia implicite renovatur contractus quoties pretium solvitur et accipitur.

919. (b) Quando error versatur circa *rei valorem*, hæc statui possunt, solo jure *naturali* attento : si uterque contrahens bonâ fide erraverit, contractus validus manet, sed, detecto errore, valor rei assecuratæ et pretium solvendum minui debent; si uterque scienter et volenter de valoris excessu convenerit, conventio naturam induit *sponsionis* (*gageure*), de quâ infra dicemus; si assecuratus assecuratorem deceperit, invalidus est quidem contractus quoad *excessum valoris*, sed stat quoad *verum rei valorem*, qui proinde compensari debet, casu quo res perierit : error enim non est substantialis, nec proinde totum irritat contractum. — Si quid contrarium in statutis declaretur, non obligat in foro conscientiæ nisi post sententiam judicis.

Valor autem declarari debet qualis communiter æstimatur tempore initi contractûs; si vero minutus fuerit tempore

[1] Juxta statuta quarumdam societatum, *assecuratus* novam declarationem facere potest, quin sua jura amittat, dummodo pretium augeat; sed juxta aliarum statuta, omnia jura sua amittit, statim ac fraus agnita fuit. — Pro *Galliâ*, vide *Maire et Gellie*, Manuel théorique et pratique de l'Assurance sur la vie, Paris, 1898; *Agnel et Corny*, op. cit., n. 258-468.

[2] Attamen, in *Germaniâ* et quibusdam aliis regionibus, multæ societates in suis statutis declarant se renuntiare juri contractum impugnandi ob falsas declarationes, postquam per quinque annos jam duraverit; non ita vero in *Galliâ* (*Agnel et de Corny*, n. 360-376). Quoad *Germaniam*, vide *Ph. Huppert*, Der Lebensversicherungsvertrag, Mainz, 1896.

quo res periit, societas assecurationis communiter non compensat damna nisi proportionate ad valorem tunc temporis habitum, juxta arbitrorum æstimationem.

Quapropter si mobilia, quæ assecurata fuerant, magnâ ex parte vendita fuerint, id declarari debet ut pretium et debita compensatio proportionate minuantur. Si vero hæc declaratio facta non fuerit, nec proinde pretium minutum, distinguendum est : si *fraudulenter* id factum fuerit, non debetur omnium restitutio, sed solum earum rerum quæ revera perierunt; si vero id *bonâ fide*, assecuratus retinere potest quidquid societas solverit : non enim damnum injuste et voluntarie ei infertur, cum idem pretium quotannis solutum fuerit.

N. B. Ex superius dictis, ubi de injusto damnificatore, n. 477, qui voluntarie rem assecuratam destruit, non solum jus non obtinet ad compensationem, sed reparare debet omnia damna injuste illata. — Qui vero, casu fortuiti incendii, nullo modo conatur conflagrationem coercere, pariter injustitiæ reus; diligentiâ enim *ordinariâ* uti debet ad res suas tuendas; reus est *a fortiori* qui alios prohibet quominus flammas extinguant.

920. (C) **De officiis assecurantis.** (a) *Assecurans par esse debet compensandis omnibus damnis de quibus tenetur :* ad id enim explicite se obligat. Ad hoc autem necessarium non est ut summam pecuniæ possideat æqualem omnibus bonis quorum periculum in se suscepit, sed solum tantam habeat quanta *probabiliter* requiritur ad compensanda damna quæ, ex communiter contingentibus, accidere possunt : plane enim improbabile est omnia bona, quorum periculum in se suscepit, simul peritura esse.

Injuste igitur agunt societates quæ plura in se suscipiunt pericula quam verisimiliter compensare possunt, nisi tamen statim periculum ad justos limites reducant, recurrendo ad *societates reassecurationis*, quæ, mediante aliquo pretio, partem proportionatam periculi subire consentiunt.

Si assecurans toti damno reparando impar sit, assecuratus contractum rescindere potest et pretium solutum repetere, quia non consenserat contractui nisi ad perfectam securitatem consequendam. — Hinc etiam, si, postquam pretium solvit, res assecurata perierit, jus habet omnibus legitimis mediis integram damni reparationem prosequendi.

921. (b) *Assecurans reparare debet totum damnum revera illatum rei assecuratæ*, secundum conditiones in ipso con-

tractu determinatas, et quidem *quam primum moraliter*, postquam res perierit aut deterior facta fuerit : non enim *suum* facit pretium ab assecurato solutum, nisi se obligando ad damna reparanda.

Quænam autem compensatio debeatur, definiri debet tum ex lege tum ex statutis in pacto expressis. Quoad *tempus*, quo compensatio præstari debet, assecurans potest quidem exspectare donec moraliter constet damnum ex fortuito casu, non autem ex ipsâ culpâ assecurati ejusve familiæ illatum fuisse; sed injuste ageret qui, quando id constat, sub uno vel alio prætextu, compensationem differret, aut assecuratum cogeret absque ratione coram tribunali sese sistere.

Quando autem damnum ex gravi culpâ assecurati illatum est[1], vel cognatorum ejus, — eorum scilicet qui in statutis assecurationis designantur, — assecurans illud compensare non tenetur. Si vero *ex aliorum malitiâ* acciderit, assecurans illud reparare debet, nisi aliter statutum fuerit, salvo tamen ejus recursu contra injustum damnificatorem : tunc enim assecurans succedit in omnia jura assecurati quoad auctorem damni.

§ II. De ludo, sponsione et loteria.

922. I. **De ludo.** 1° Hic non agitur de ludo quatenus est animi relaxatio, vel corporis exercitatio ad mentis recreationem ordinata; sed de eo in quo *ludentes conveniunt de certo pretio victori in præmium tradendo.*

Ludus triplex esse potest : *aleatorius*, cujus exitus a casu omnino pendet, ut in ludo *alearum; industrialis*, in quo eventus potissimum ab industriâ ludentium pendet (*billard*, vel *base-ball*); *mixtus*, cujus exitus partim ab aleâ et partim a peritiâ pendet, ut ludus *chartarum.*

923. 2° **Ejus liceitas.** Ludus honestus, in quo relative *modica* tantum summa periculo sortis exponitur, et cui ludentes nec frequenter nec diu vacant, sed solum utilis recreationis causâ, jure naturali omnino licet. Nam, ex unâ parte, animi relaxatio per se licita est, imo sæpe moraliter necessaria, — et, ex alterâ, languent ludi, in quibus nullum omnino pretium exponitur. — Si vero pecuniæ summa *sit notabilis* relate ad ludentes, præsertim vero si *frequenter* et *diu* ita ludatur, committuntur peccata *prodigalitatis*, *impru-*

[1] Si culpa sit levis vel solum juridica, assecuratus compensationem licite accipit, nisi per sententiam judicis hoc jure privetur, ex dict s n. 475.

dentiæ, *otiositatis*, et quandoque *ebrietatis*, quatenus victores lætantur in poculis et victi solatium quærunt in vino. Præterea qui exponunt pecuniam ad familiæ sustentationem necessariam, contra caritatem et pietatem peccant. — Sed timendum est præsertim ne *ludi habitus* contrahatur, et ludentes, honestum laborem relinquentes, totos se dent periculosis speculationibus; ludus enim immoderatus facile excitat vanam spem et inordinatum desiderium *pecuniam lucrandi absque proportionato labore.* Quapropter sacerdotes sedulo invigilare debent ne pœnitentes aut parochiani, præsertim juniores, his ludis assueti fiant.

924. Sed hic inquirere debemus præsertim quænam *conditiones* requirantur ut ludus immunis sit ab injustitiâ. Jamvero quatuor præcipuæ sunt hujusmodi conditiones : —

(A) *Ut ludentes libere disponere possint de bonis quæ exponunt :* res enim *alienas*, aut quarum *administrationem* non habent, vel pecuniam ad solvenda debita necessariam periculo sortis exponere nequeunt.

Quare (a) si quis reipsa pecuniam alienam exponat et lucretur, potest quidem lucrum servare, utpote fructum industrialem; si vero *rem alienam amittat*, victor, qui id certo novit, eam retinere non potest, sed domino restituere debet, quamvis postea compensationem quærere possit ab eo qui victus est, dummodo hic non sit solvendo impar.

(b) Minores, vel uxores, vel alii sub tutore non possunt ludo exponere nisi summas pecuniæ, quarum *liberam administrationem* habent. Unde qui ab eis lucratus est magnam pecuniæ summam quam alienare non poterant, eam retinere nequit, sed restituere tenetur.

925. (B) *Ut ludus libere ineatur;* secus, non erit verus consensus, nec proinde verus ludi contractus. Hinc : —

(a) Qui ludit cum semi-ebrio, vel semi-fatuo, vel alio qui pleni consensûs est incapax, lucrum ab eo perceptum restituere debet.

(b) Si quis gravi metu, fraude, vel alio injusto medio ad ludendum allectus fuerit, non tenetur solvere pecuniam quam amisit, quia liberum consensum non præbuit; si vero ipse victor evaserit, ad restitutionem non tenetur, quia alteri injuriam non intulit. Ille vero qui metu aut fraude usus est, restituere tenetur id quod forsan lucratus est, quia victo injuriam intulit.

926. (C) *Ut honeste ludi leges serventur*, vitando nempe fraudes et artes illicitas; secus enim damnum infertur, et qui fraude usus est, non solum tenetur lucrum injuste obten-

tum restituere, sed etiam reparare damnum quod intulit alium privando spe aliquid lucrandi.

Quædam tamen *astutiæ* in ludo, sicut in bello, consuetudine vel regulis permittuntur aut saltem tolerantur, v. g. simulare metum aut fiduciam, ut alter audacior aut timidior fiat, secundum varias ludi opportunitates.

927. (D) *Ut quædam servetur æqualitas inter ludentes;* si quis enim valde peritus simplicitate abuteretur alterius ad emungendas ab eo copiosas summas, injustitiam committeret.

Si quis vero, jam maturi judicii, sciens et volens cum alio peritiori ludat, conqueri nequit, quia scienti et volenti non fit injuria; pariter si uterque ludens majorem peritiam aut imperitiam alterius ignoraverit, sed fortunam tentare voluerit, proprie loquendo non committitur injuria; quia in hoc casu res vere aleatoria est, et uterque bonâ fide damno quod pati potest consentit.

N. B. In plerisque regionibus, lex civilis contractum ludi nec approbat nec agnoscit; in aliis, quidem ludi prohibentur ut periculosi aut viam fraudibus parantes : quo casu, lex, utpote ad bonum commune ordinata, servanda est etiam in conscientiâ; si explicite ludus declaretur *irritus*, victor lucrum retinere nequit; secus, si solummodo *illicitus* habeatur, servatis tamen conditionibus supra expositis.

928. II. **De sponsione** (*gageure, pari, betting*). 1° Sponsio est contractus aleatorius quo *duo vel plures, de veritate alicujus rei aut cujusdam incerti eventûs certantes, conveniunt de aliquo pretio victori cessuro.*

2° De *liceitate* hujus contractûs idem dicendum est ac de ludo, supra, n. 923; omnino cavendum est ne habitus facile spondendi contrahatur, præsertim quando pretium est relative notabile, cum nihil magis avertat homines ab honesto et arduo labore, nihilque eos efficacius inducat in potationes et ebrietatem. Quod præsertim verum est de habitu spondendi in publicis equorum cursibus; quare, in nonnullis regionibus, id lege civili prohibitum est, propter multos abusus exinde ortos.

Attamen si sponsio raro fiat, propter honestum motivum, v. g. tanquam animi relaxatio; vel stimulus veritatem rei aut facti indagandi, et quidem de re licitâ aut saltem indifferenti, statuto moderato pretio, non est per se illicita.

929. Ut hic contractus ab injustitiâ immunis sit : (a) *præmium utrinque æquale* esse debet, nisi tamen unus e contrahentibus sponte ac libere pretium majoris valoris offerat; (b) eventus utrique parti incertus esse debet; unde si unus de eventu vere certus sit, non potest licite spondere, nisi aperte dicat factum esse sibi notum et alter nihilominus in spondendo perseveret : tunc enim hic de jure suo cedit, et censetur, sub sponsionis specie, donationem facere.

930. III. **Loteria** est contractus aleatorius quo, soluto certo pretio, jus acquiritur obtinendi aliquod præmium, si sors faverit. — Quæ quidem *per se* non est illicita, cum de eâ dici possit quod de ludo et sponsione jam expositum est; sed ad multos abusus facile trahit, præsertim vanam spem excitando cito et absque labore ditescendi; unde non pauci dantur qui ab omnibus fere abstineant ad comparandum *loteriæ schedulam.* Quare in multis regionibus sapienter, lege civili prohibita est, vel saltem nonnisi cum speciali licentiâ, propter grave motivum, permittitur.

931. Ut loteria injusta non sit : (a) æqua *proportio* esse debet *inter pretium solutum* et *spem præmium obtinendi*, attentis tum valore præmii, tum numero concurrentium. Hinc domino seu institutori loteriæ non licet multo plus lucrari quam in honesto negotio lucrifacere valeret, nisi tamen omnibus notum sit loteriam institutam fuisse ad aliquod bonum opus promovendum : quo casu loteria nihil aliud est nisi occasio eleemosynam faciendi, cum modicâ spe aliquid lucrandi.

(b) *Omnis fraus in schedulis educendis aut in præmio victori tribuendo, sedulo vitari debet :* si enim tollitur æqualitas inter concurrentes, aut minuuntur præmia proposita, injustitia committitur.

§ III. De Speculationibus Bursæ [1].

932. 1° **Natura harum speculationum breviter exponitur.** (A) Bursa (*Bourse, Börse, Stock-Exchange*) locus est in quo venduntur et emuntur census publici, actiones et obligationes societatum (*actions, obligations, stock, bonds*), necnon quædam merces, ut frumentum, oleum, lanæ, metalla, etc. Unde duplex distinguitur Bursa : Bursa *pecu-*

[1] *Carrière*, III, n. 1248-1266; *Berardi*, n. 938-940; *Ball. P.*, n. 927-932; *Génicot*, n. 664-665; *Deville*, Les Opérations de Bourse devant la conscience, Lyon, 1884; *A. Tavernier*, Traité élémentaire des Opérations de Banque et de Bourse, Paris, 1899; *Courcelle-Seneuil*, Traité théorique et pratique des opérations de Banque, 8e éd., Paris, 1899; *Courtois*, Traité des Opérations de Bourse, 12e éd., Paris, 1902. — De quo fusius *gallice* scripsimus in *Supplem.*, p. 216*.

niaria, ubi venduntur *census* et *actiones, obligationesve*, et Bursa *commercialis*, ubi venduntur quædam merces.

Jamvero contractus in utrâque Bursâ initi duplicis sunt generis : vel *de præsenti*, vel ad *terminum* (*au comptant ou à terme*). De prioribus nil speciale dicendum occurrit, cum his applicandæ sint regulæ superius expositæ de emptione-venditione : tunc enim pro *numeratâ pecuniâ* comparantur aut venduntur quædam *jura* aut *merces*.

(B) Tota igitur difficultas versatur circa *contractus ad terminum;* in his emuntur aut venduntur *valores* aut *merces*, eâ lege ut pretium solvatur post certum tempus, v. g. primo vel quintodecimo die mensis (qui *dies liquidationis* dicitur), et quidem pretium quod illo in die Bursâ vigebit. Jamvero, cum hujusmodi pretium perpetuis mutationibus obnoxium sit, contractus est *aleatorius* et vocatur *speculatio* quædam, quia uterque contrahens aliquid lucrari aut amittere potest, prout pretium majus aut minus erit die liquidationis. Hoc autem die adveniente, plerumque non traduntur *valores* aut *merces*, sed solum *victori* solvitur *differentia* inter pretium quod in Bursâ die *emptionis* vigebat et illud quod viget *die liquidationis*.

Res exemplo declaratur. Die 3 maii, Albertus ab Augusto comparat, pretio 7000 francorum, quod solvet die 15 ejusdem mensis, censum 300 francorum, fidenter expectans pretium tunc temporis fore 7080 fr.; si res ita se habeat, Augustus Alberto solvet *differentiam*, nempe 80 fr.; si vero res aliter se habuerit, et die 15 maii pretium sit 6950, Albertus Augusto tradet differentiam, videlicet 50 fr.

934. (C) Quando emptor videt se aliquod damnum passurum esse, si *differentiam* solvat, expetere potest ut operatio protrahatur, seu differatur ad quindecim dies (*se faire reporter à la quinzaine*). Ad hoc autem requiritur ut tertium contrahentem inveniat qui, *statuto* pretio, *censum* emat illumque retrocedere promittat eodem pretio, post quindecim dies, mediante tamen aliquo auctario; et ita, si per illud tempus, valor *censûs* augeatur, emptor, nedum aliquid amittat, potest aliquod lucrum percipere.

Ita, ut idem sumamus exemplum, die 15 maii, Albertus postulat ut operatio protrahatur usque ad finem ejusdem mensis; rogat igitur Casimirum ut, pro pretio currenti 6950, accipiat censum quem primo die Junii retrocedet pro 7025; tunc enim, si reipsa census die liquidationis valeat 7080, Albertus, nedum amittat 50 fr., lucrabitur differentiam inter 7025 et 7080, id est 55 fr.

935. (D) Quandoque etiam, ut limitetur damnum quod emptor subire potest, contrahere valet sub conditione quod pactum sit rescindibile, dummodo quoddam *præmium* determinatum venditori relinquatur (quod dicitur *marché à prime*).

Ita Albertus, emendo 7000 fr. censum 300 fr., stipulari potest se posse huic pacto renuntiare, dummodo *pridie liquidationis* vendi-

tori cedat præmium determinatum, v. g. 20 fr.; quare, si *pridie liquidationis* prævideat censum nonnisi 6950 valiturum esse, declarare potest se velle rescindi contractum; et ita, loco 50 fr., amittet solummodo 20 fr.

936. 2° Principia moralia de speculationibus Bursæ. (A) *Operationes Bursæ, etiam ad terminum, non sunt per se injustæ, dummodo fraudes vitentur, nec plus pecuniæ periculo sortis exponatur quam quod contrahens solvere potest.*

Speculationes enim de quibus agitur, nihil aliud sunt nisi *sponsiones* quædam de censuum aut mercium augmento vel decremento, simulque *lusus aleatorii*, in quibus victor aliquod præmium recipit; licent igitur sub conditionibus supra expositis. — Nec dicendum est has *operationes* illicitas esse, quia suppeditant medium magnas acquirendi divitias absque proportionato labore; nam, ut quis satis secure hujusmodi contractus inire valeat, industriæ, commercii et fori argentarii statum sedulo et quotidie introspicere debet : perpetuæ enim mutationes quæ in pretio rerum occurrunt, non ex fortuito casu, sed ex variis causis oriuntur, quas apprime cognoscere debent *speculatores*, nisi in certam ruinam ruere velint. — Aliunde ad bonum publicum refert ut quidam sint viri, qui, spe lucri, ad res hujusmodi investigandas alliciantur; ita enim verum rei pretium facilius ac tutius definitur, atque melius progressui industriæ et commercii providetur [1].

[1] De utilitate *speculationis* quoad *merces* scribit *Cl. Jannet*, Le Capital, p. 241-279, ubi hæc, inter alia, dicit : " Les opérations à terme sont indispensables à l'industrie; elle a besoin de compter sur des livraisons de matières premières à des époques fixes et à des prix déterminés pour établir ses prix de revient... Le marché à terme est aussi en règle générale favorable aux producteurs; car il assure un débouché constant à leurs produits. Sans lui, il y aurait de longues périodes pendant lesquelles les agriculteurs ne trouveraient pas à vendre leurs produits ou ne pourraient le faire qu'à des marchands locaux portés par l'absence de concurrence à les exploiter... Aujourd'hui au contraire, en Europe comme aux Etats-Unis, tout propriétaire est sûr de pouvoir vendre ses produits au jour qu'il veut et à un prix en rapport avec la cote du marché régulateur." — Idem fere dicit de *censibus*, *actionibus* et *obligationibus :* " S'il n'y avait pas de vendeurs à terme, c.-à-d. des spéculateurs qui espèrent à la liquidation se procurer les titres au-dessous du cours auquel ils les vendent aujourd'hui, l'on ne trouverait pas à acheter certains jours. On l'a vu pour les emplois des fonds des caisses d'épargne, en mai, juin et juillet 1890. Le comptant ne suffisait

937. (B) *Injustitiæ rei sunt qui dolo, metu aut fraude satagunt ut pretia valorum artificiose augeantur aut minuantur, cum proprio lucro et aliorum damno.* Ita agunt v. g. qui falsos rumores spargunt de statu prospero vel calamitoso talis regni aut talis societatis, ut decipiant alios eosque inducant ad *valores* vendendos minori pretio aut emendos majori [1]; pariter ii qui simul coalescunt ut quibuslibet mediis, *per fas et nefas*, societates sibi invisas opprimant. Hæc enim sunt media injusta, de se apta ad damnum aliis inferendum; et lucrum exinde captum, non ex aleâ aut prudentiâ, sed ex fraude oritur; atqui *nemini fraus patrocinari debet.*

938. *Corollaria.* (a) Qui scienter et volenter tot et tanta aleatoria negotia in se suscipiunt, ut prævideant *valde probabiliter* se incapaces fore omnibus suis obligationibus satisfaciendi, eo ipso injustitiæ rei sunt; nam sese exponunt periculo damnum aliis inferendi. — Ita etiam potiori jure dicendum est de iis qui non solum propriam pecuniam periculo sortis exponunt, sed etiam pecuniam sibi commissam ab iis qui nolunt his speculationibus immisceri.

(b) Qui vero aleatoriis negotiis impendunt opes necessarias ad familiam alendam, non solum prudentiâ carent, sed etiam graviter peccant contra caritatem filiis debitam.

(c) Præterea consuetudo vacandi ludis Bursæ valde periculosa est, tum propter nimias anxietates quas secum affert, tum propter periculum ruinæ temporalis quod inducit, tum propter actus injustitiæ ad quos facile impellit, aliaque mala quæ descripsimus, ubi de ludo, n. 923.

---

pas à fournir des contreparties aux demandes de rente; le terme, — c. à d. les grands spéculateurs, — a pu seul fournir les quantités demandées." (*C. Jannet*, op. cit., p. 358).

[1] " Les grands joueurs cherchent à faire arriver l'événement, hausse ou baisse sur lequel ils ont parié : c'est ce qui constitue *l'agiotage*, et ce qui fait au point de vue moral son caractère absolument coupable. Les haussiers et les baissiers sont organisés en deux parties qui se livrent des luttes acharnées, en employant les moyens les plus immoraux. Les fausses nouvelles répandues à voix basse ou les journaux financiers spéciaux étaient l'enfance de l'art. — On recourt aujourd'hui à de fausses statistiques de la production pour influencer les cours." (*C. Jannet*, op. cit., p. 279-280.)

(d) Clericis autem interdicuntur hujusmodi *speculationes*, quia negotiationis naturam induunt. Hinc *S. Officium*, 15 apr. 1885, declaravit "juxta exposita et attentis peculiaribus temporis circumstantiis, personas ecclesiasticas non esse inquietandas, si emerint aut emant actiones seu titulos mensæ nummulariæ, dummodo paratæ sint stare mandatis S. Sedis, et abstineant a quâlibet *negotiatione* dictorum titulorum, et præsertim ab omni contractu, qui speciem habeat, ut vulgo dicitur, *dei giuochi di borsa*" [1] *(jeux de bourse)*.

Scholion de virtutibus justitiæ annexis.

Et hæc sufficiant de contractibus et virtute justitiæ proprie dictæ.

Quoad virtutes *justitiæ annexas*, alibi dicitur de *religione*, [2] de *pietate* [3], de *observantia* [4], de *veracitate* [5], de *æquitate* seu *epikeia* [6].

Aliæ vero, juxta S. Thomam, sunt sequentes : *gratitudo*, quæ inclinat ad agnoscenda et aliquo modo compensanda beneficia [7]; *vindicatio* quæ inclinat ad reddendam malefactori pœnam debitam pro injuriâ [8]; *affabilitas* (comitas, urbanitas, *civilité*, *politesse*) quæ inclinat ad recte ordinandum in seriis commercium cum proximo [9]; *liberalitas* quæ disponit hominem ad pecuniam recte erogandam [10]. De quibus vide Doctorem Angelicum, qui de his virtutibus optime disserit.

---

[1] Ap. *Nouv. Rev. Théol.*, t. XXV, p. 604 ; cfr. *Ball. P.*, Tr. IX, n. 478.
[2] De *Virtute Religionis*. — [3] De *Variis obligationibus*. — [4] *Ibidem*.
[5] De *Justitiâ*, ubi de mendacio. — [6] De *Legibus*. — [7] *S. Thomas*, 2. 2, q. 106-107. — [8] 2. 2, q. 108. — [9] 2. 2, q. 114-116. — [10] 2. 2, q. 117-118.

De Variis Statuum obligationibus.[1]

939. Hucusque actum est de officiis quæ *omnibus in genere* incumbunt; sed, cum varii sint vitæ status, quibus diversa respondent officia, de his pauca addere necesse est. Jamvero tres sunt vitæ status, ad quos alii referuntur : status *laicorum*, status *clericorum* et status *religiosorum;* siquidem, inter christianos, alii in sæculo manent, et, quamvis de propriâ salute curent, sæcularibus negotiis sunt addicti; alii, clericali dignitate ornati ac sacerdotali munere fungentes, *ex officio* animarum saluti incumbunt, etsi inter sæculi pericula commorentur; alii tandem, a mundanis curis sese eripientes, tribus votis *paupertatis*, *obedientiæ* et *castitatis* ad perfectiorem vitam amplectendam sese obligant, sive *laicali* conditione contenti sint, sive *sacerdotium* suscipiant.

940. De *statu religioso* hic non agemus, cum Canonistæ de eo disserere soleant. De statu *laicali* et *clericali* ea præsertim exponemus quæ ex jure naturali et divino defluunt, brevius perstringentes officia quæ fusius in *Prælectionibus Juris Canonici* declarantur.

De officiis *laicorum*	Ex societate *domesticâ*	Parentum et filiorum.
		Dominorum et famulorum.
	Ex societate *civili :*	Superiorum et subditorum.
		Munus speciale exercentium.

De officiis *clericorum*	Omnium clericorum in genere.
	Speciatim eorum qui in *sacris ordinibus* sunt constituti.
	Specialius eorum qui *sacerdotium* susceperunt.

---

[1] *S. Thom.*, 2. 2., q. 183; *Antonius*, Theol. Moralis, De obligationibus specialibus certorum statuum et officiorum (*Migne*, Theol. Curs., XVI, 1131-1276); *Conférences d'Angers*, sur les Etats, 3 vol., Paris, 1829-1830; *Valentin*, Examen raisonné sur les devoirs et les péchés des diverses professions, Lyon, 1844; *Berardi*, Praxis, Tr. VII, De statibus particularibus; *Ballerini P.*, Tr. IX, De præceptis particularibus.

Caput j.

DE OFFICIIS LAICORUM.

Officia specialia quæ laicis incumbunt, ex duplici præsertim fonte oriuntur, ex societate *domesticâ* et ex societate *civili.*

Art. I. De officiis ad vitam domesticam spectantibus.

941. Status quæstionis. Societas domestica, quæ ceteris societatibus antiquior est, ex ipsâ naturâ oritur. Cum enim genus humanum naturaliter propagari nequeat, nisi unione viri ac mulieris, eo ipso nascitur societas *conjugalis*, de quâ dictum est in *Tr. de Matrimonio;* postea vero, quando filii procreati sunt, jam exsurgit societas *parentalis*, quæ inter parentes et liberos viget; cui sæpe accedit societas *herilis*, quæ ex relationibus inter dominum et famulos profluit. Quapropter dicemus de mutuis officiis 1° parentum filiorumque; 2° dominorum et famulorum.

§ I. De mutuis parentum ac filiorum officiis.

942. Juxta *S. Thomam* [1], parentes " sunt particulare principium nostri esse, sicut Deus est universale principium " ; sicut enim Deus *creat* homines, ita parentes *procreant* filios suos; sicut Ipse *conservat* creaturas in esse, easque *dirigit* ad finem et providentiâ suâ gubernat, ita parentes natos assiduis curis *tuentur*, consiliisque, exemplis, necnon sapienti providentiâ eosdem *regunt* et ad finem dirigunt. Ex quo sequitur parentibus jus et officium incumbere proprios filios educandi, et aliunde filios teneri debitum honorem parentibus reddere.

---

[1] *S. Thom.*, 2. 2., q. 122, art. 5.

I. De jure quod parentibus inest proprios filios educandi[1].

943. **Status quæstionis.** *Socialistæ*, vestigiis *J. J. Rousseau*[2] inhærentes, contendunt filios ad Rempublicam potiusquam ad parentes spectare, ideoque Statui officium incumbere eos alendi et educandi : parentes enim, inquiunt, multis præjudiciis sæpe imbuti, eadem proli suæ inculcant, et ita dissidia inter cives oriuntur, quia non omnes eamdem acceperunt disciplinam; quapropter, ad nationalem unitatem in tuto collocandam, necesse est ut infantes a parentibus eripiantur, ut omnes et singuli eodem modo in scholis publicis instruantur; tunc nullum erit discrimen inter divites et pauperes, nobiles et ignobiles, catholicos et acatholicos; omnes, iisdem principiis imbuti, cogitandi libertatem, socialem æqualitatem atque perfectam solidaritatem propugnabunt; nulla agnoscetur præeminentia nisi ea quæ cujusque ingenio et merito debetur[3]. — *Anarchistæ*, qui Statûs auctoritatem prorsus rejiciunt, nolunt tamen pueros, e liberâ unione procreatos, a parentibus educari, sed ab iis qui hos magis diligunt, atque in filios adoptant, libereque eisdem alimenta atque

[1] *Taparelli*, Essai de Droit naturel, n. 1555-1575; *Meyer*, Instit. juris naturalis, t. II, n. 107-111; 660-678; *A. Jansen*, De facultate docendi, 1885; *Castelein*, Droit naturel, Paris, 1903, p. 625-640; *R. Lavollée*, L'Etat, le Père et l'Enfant, Paris, Plon, 1904.

[2] Ille enim tenet familiam esse quidem quâlibet aliâ societate antiquiorem, sed filios parentibus non manere conjunctos nisi quamdiu his indigent ad vitam suam tuendam : " La plus ancienne de toutes les sociétés, et la seule naturelle, est celle de la famille : encore les enfants ne restent-ils liés au père qu'aussi longtemps qu'ils ont besoin de lui pour se conserver; sitôt que ce besoin cesse, le lien naturel se dissout." (Contrat social, l. I, ch. 5). Postea vero (ch. 6-8) declarat, vi pacti socialis, omnem auctoritatem penes Principem esse.

[3] Ita *G. Renard*, Le Régime socialiste, Paris, 1898, p. 89-100, ubi hæc inter alia scribit : " L'enfant, personne morale en puissance, ou, pour mieux dire encore, en voie de développement, ne doit plus ainsi qu'autrefois être considéré comme la propriété de ses parents. Le pouvoir du père ou de la mère ne se justifie, comme toute autorité s'exerçant sur des êtres humains, qu'à condition d'être créateur de liberté, et non d'oppression... Si les parents demeurent maîtres absolus de son éducation, je crains sur son esprit une pression d'autant plus puissante que l'élève est naturellement prédisposé à subir la suggestion affectueuse de ceux qui lui sont les plus proches. Gare alors aux préjugés héréditaires, qui sont la négation même du progrès scientifique... L'enseignement étant gratuit et l'entretien des enfants étant mis à la charge de la communauté, on ne verra plus, comme en notre société mercantile, cette déraisonnable anomalie : l'instruction publique réservée à ceux qui peuvent la payer... l'éducation s'adressera également à toutes les intelligences qui seront capables d'en profiter."

educationem præbere consentiunt[1]. — Iisdem erroribus plus minusve imbuuntur non pauci ex iis qui *feminarum jura* plus æquo advocant (*féministes*); cum enim contendant mulieribus, pari jure ac viris, facultatem inesse res publicas gerendi, volunt eas a domesticis curis et puerorum educatione immunes esse, ut civilibus muneribus se tradere valeant[2].

944. *Thesis :* **Jus et officium propriam prolem educandi primario parentibus competit, et nonnisi secundario Statui, defectu nempe parentum.** — Nam si certo et publice constet aliquos parentes educationem suis liberis necessariam non præbere, nec alii sint qui vices parentum gerant, ad Statum spectat, quatenus boni publici provisorem, huic educationi providere.[3]

(A) *Ratione* probatur. Jus enim et officium prolem educandi naturaliter competit iis qui eamdem genuerunt : " Sanctissima naturæ lex est ut victu omnique cultu paterfamilias tueatur, quos ipse procrearit "[4]. Nam filii, quamdiu rationis usum non attigerunt, ad propriam vitam tuendam omnino inhabiles sunt; pariter, quando jam primum elucescit ratio, nonnisi cum maximâ difficultate propriis viribus, absque ullo externo adjutorio, veritatem in ordine intellectuali, morali et religioso, adipisci valent, ideoque aliquâ indigent auctoritate quæ ipsos in recto veritatis tramite dirigat. Jamvero ipsa natura manifeste ostendit educationis opus ab ipsis parentibus primario peragendum esse.

---

[1] Ita *J. Grave*, La Société future, ch. 23, ubi ait : " L'enfant n'est pas une propriété, un produit, qui puisse appartenir plus à ceux qui l'ont procréé, comme le veulent les uns, qu'à la société, comme le prétendent les autres." Cujus ergo erunt infantes? " A ceux qui aimeront le plus l'enfant... Au lieu d'être une charge pour ceux qui l'adopteront, l'enfant ne sera plus qu'une jolie petite créature à aimer et à cajoler." — Quod systema exponit et confutat *C. Turgeon*, Le Féminisme français, Paris, 1902, t. II, p. 405-420.

[2] Apud *Turgeon*, op. cit., t. II, 417-420.

[3] Non hic agimus de Ecclesiæ juribus, cujus est *moralem* et *religiosam* educationem tradere iis omnibus qui e catholicis parentibus orti sunt, aut per baptismum Ecclesiam ingressi sunt, ut declaratum est in *Tr. de Ecclesiâ*. Quoad scientias humanas, auctoritas spiritualis jus habet eas docendi, eodem saltem jure ac privati cives aut privatæ consociationes. — Cfr. *F. Gavagnis*, Instit. juris publici, l. IV, n. 1-145.

[4] *Leo XIII*, Encycl. *Rerum Novarum*.

"Filius enim, ait *S. Thomas*[1], naturaliter est aliquid patris; et primo quidem a parentibus non distinguitur secundum corpus, quamdiu in matris utero continetur; postmodum vero postquam ab utero egreditur, antequam usum liberi arbitrii habeat, continetur sub parentum curâ, sicut sub quodam spirituali utero." Revera natura matri, non autem Statui, ubera dedit ad lactandos filios; utrique parenti, non autem Civitati aut alienis nutricibus, cor præbuit maternum paternumve ad proprios natos tenero simul ac generoso amore prosequendos; parentibus, non autem alienis, saltem ex communiter contingentibus, inclinationem dedit ut non solum sua, sed etiam seipsos et propriam vitam, pro prolis suæ salute, libenter tradant. Quapropter longâ et universali experientiâ constat pueros, domi educatos, materno lacte enutritos, parentumque vigilanti curâ sollicite custoditos, multo facilius morborum mortisque pericula effugere, multoque magis proficere quam eos qui ab alienis enutriuntur.[2]

945. Idem dicendum est de educatione intellectuali et morali; nemo, sicut mater, natorum suorum mentem introspicere potest, nemo eorum pravas inclinationes detegere et corrigere, aut voluntatis vires in bonum dirigere : instinctu siquidem materno ducta, hæc omnia naturaliter peragit, et aliunde nativâ propensione infans inclinatur ad suavem matris directionem sequendam. Postea, quando jam adolescit puer, virili indiget educatione, ad quam præbendam nemo aptior est quam pater : nam, propter specialem ac generosum amorem quo filios prosequitur, mansuetudine temperat auctoritatem necessariam ad compescendos pravos habitus ad quos illi propendunt, eosque per opportuna consilia adjuvat ad vitandas periculosas occasiones,[3] verbis

[1] *S. Thom.*, 2. 2., q. 10, art. 12.

[2] Multi siquidem ex iis qui alienis traduntur nutricibus moriuntur : "Déjà en 1889, au congrès d'hygiène et de démographie, le docteur Fleury attestait qu'à Lyon la mortalité des nourrissons s'élevait à 49%." (*C. Ract*, Natalité, Paris, 1901, p. 364).

[3] Ad rem legitur apud *Exposé des motifs du Code civil*, ubi agitur de auctoritate paternâ : "L'enfant naît faible, assiégé par des besoins et des maladies; la nature lui donne ses père et mère pour le défendre et

et exemplis ad virtutum praxim eosdem allicit; imo ipse ad honestiorem et perfectiorem vitam agendam inducitur, eâ ratione ductus quod, nisi bonum præbeat exemplum, vix pueros suos ad honestatem hortari valeat. — Hinc experientiâ constat pueros domi educatos, ceteris paribus, generatim multo magis in studiis et virtutum praxi proficere quam eos qui ab alienis instituuntur.[1]

946. *Objiciunt* quidem *socialistæ* infantibus jura inesse quæ opprimere parentibus non licet. — Mirum est sane istos de parentum tyrannide conqueri, dum ipsi tyrannice suas opiniones junioribus inculcare volunt; nonne ita sibi contradicunt? — Jura infantium minime negamus, cum Christus ipse et Ecclesia contra paganorum infandos errores eadem sedulo vindicaverint, ut alibi probatum est, *de Verâ Religione*, n. 155; sed cum puer ipse hæc jura tueri non valeat, ad parentes, potiusquam ad alienos vel Statum, spectat ea sarta tectaque servare; ii enim qui filios genuerunt et aluerunt intimius cum eis conjunguntur, et ad eos instituendos aptiores sunt quam quilibet alii. Familia siquidem *historice* et *logice* prior est Statu, nec rectæ rationi consentaneum est ut civile imperium arbitratu suo intima domorum pervadat, et domesticam pacem perturbet; patria potestas nec extingui nec absorberi a republicâ debet, sed potius ab eâ firmari.[2] Et sane, si parentibus præjudicia insunt, nonne timendum est ne Status, pejoribus imbutus præjudiciis, ea

le protéger. Quand arrive l'époque de la puberté, les passions s'éveillent en même temps que l'intelligence et l'imagination... C'est alors que l'enfant a besoin d'un conseil, d'un ami, qui défende sa raison naissante contre les séductions de tout genre qui l'environnent."

[1] De munere utriusque parentis in educatione, cfr. *Turgeon*, II, 341-362.

[2] Quod præclare declaravit *Leo XIII*, Encycl. *Rerum Novarum* : " Velle igitur ut pervadat civile imperium arbitratu suo usque ad intima domorum, magnus ac perniciosus est error... Patria potestas est ejusmodi, ut nec extingui, neque absorberi a republicâ possit, quia idem et commune habet cum ipsâ hominum vitâ principium. Filii sunt *aliquid patris*, et velut paternæ amplificatio quædam personæ; proprieque loqui si volumus, non ipsi per se, sed per communitatem domesticam in quâ generati sunt, civilem ineunt ac participant societatem." Cfr *Brunetière*, Le Droit de l'Enfant, in periodico *Réforme sociale* 1er fév. 1903, p. 202-221.

junioribus inculcare velit, et ita filiorum æque ac parentum libertatem intolerabili tyrannide opprimat? — Et, cum aliunde opiniones et theoriæ Statûs diversæ sint secundum diversos ministros qui res publicas gerunt, numquid et pueri suas ideas mutare tenebuntur ad nutum variorum officialium? Ubi, quæso, libertas? — Nec dicatur juniores ita educandos esse ut neque a Statu, neque a parentibus in religiosis aut ethicis disciplinis instituantur, usquedum, ætate et ratione maturi, inter varias religiones aut diversa ethicæ systemata libere eligere valeant; — id enim nihil aliud est nisi indifferentismum promovere in rebus ad rectam vitæ ordinationem omnino necessariis, junioresque privare mediis quibus indigent ad pravas inclinationes compescendas.[1]

947. *Instant* dicendo paternâ educatione servari et firmari illa dissidia quæ unicam regionem et civitatem veluti in duas aut plures factiones distrahunt, atque nationali unitati invicte obstant. — *Retorqueo* argumentum : nonne in ipso Statu adsunt factiones et dissidia, et quidem inter ipsos *socialistas?* Nonne *anarchistæ, collectivistæ, moderati socialistæ* ad sua systemata juniorum mentes trahere conantur? — Hæc igitur difficultas falso unitatis conceptui innititur : impossibile est enim nostris præsertim diebus, ubi effrænata viget cogitandi, loquendi et scribendi libertas, omnes cives unius Civitatis idem sentire ac velle de rebus religiosis, philosophicis aut politicis. Qui igitur nationalem unitatem vindicant eo sensu quod velint omnibus civibus eadem esse principia de his omnibus, non solum intolerabilem promovent tyrannidem, sed rem omnino impossibilem somniantur. Unitas inter cives rationales et liberos nulla alia vigere potest quam ea quæ ex mutuâ tolerantiâ et fraternâ caritate oritur[2]; omnes siquidem cives ad bonum commune patriæ

[1] In quos excessus frequenter incidant juniores qui absque religione et morali disciplinâ educantur, inter alios descripserunt : *G. Bonjean*, Enfants révoltés et parents coupables, Paris, 1895; *A. Fouillée*, Les Jeunes Criminels, l'école et la presse, in period. *Revue des Deux Mondes*, 15 janv. 1897, p. 417-449; *H. Joly*, L'Enfance coupable, Paris, 1904.

[2] Cfr. *Ch. Dupuy*, in concione ad Senatum habitâ 5 nov. 1903, apud *Questions actuelles*, t. 71, p. 168-192; *E. Faguet*, Le Libéralisme, Paris, 1903, p. 128-169, ubi lucide ostendit quantum sibi contradicant ii qui, sub prætextu unitatis, libertatem docendi extinguere satagunt.

tendere debent, nec aliquid moliri quod in ejus detrimentum vergat; sed de meliori ratione hunc finem prosequendi libera esse debet disputatio, juxta illud : *in necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas.* Quod quidem luculenter patet exemplo gentium, quæ inter excultas nationes eminent, ut *Majoris Britanniæ* necnon *Americæ :* ibi sane viget patriæ amor singularis, eo præcise quia maxima floret pro parentibus libertas filios educandi; et sane eo magis diligitur patria quo securius et efficacius domesticæ vitæ libertas protegitur.

948. (B) *Historiâ* idem constat. Gentes enim quæ soli Reipublicæ munus adscripserunt pueros educandi, mox in despoticam tyrannidem inciderunt; ita *Spartani*, qui, humanæ dignitatis ignari, Statui infantium educationem commiserant, non homines nec liberos cives, sed *milites* instituerunt. Ita etiam *Gallicæ Revolutionis* duces, *Danton* et *Robespierre*, qui *soli patriæ* jus filios educandi assignabant, concives suos æneâ tyrannide et crudeli persecutione oppresserunt. Hinc qui *Cæsarismo* favent, ut *Napoleo I*, *Statûs Socialistæ*, uno verbo, omnes libertatis osores et oppressores, docendi jus exclusivum seu *monopolium* sibi vindicant.[1] — Ex adverso autem religio christiana, quæ populos a tyrannide liberavit, jura parentum ad propriam prolem educandam semper asseruit ac propugnavit; pariter ubique et

[1] Quod quidem fatetur vir cæteroquin Ecclesiæ doctrinis infensissimus, *Clémenceau*, in oratione ad Senatores habitâ 17 nov. 1903 : " L'État, je le connais : il a une longue histoire, toute de meurtre et de sang. Tous les crimes qui se sont accomplis dans le monde, les massacres, les guerres, les manquements à la foi jurée, les bûchers, les supplices, les tortures, tout a été justifié par l'intérêt de l'État, par la raison d'État... J'entends bien : vous rêvez l'État idéal. Ainsi Platon, ainsi Aristote, ainsi Thomas Morus, ainsi d'autres rêveurs. Vous rêvez l'État idéal. Cet État, dans les livres, vous le faites aussi beau qu'il peut vous plaire; mais nous sommes ici des hommes faibles, changeants, aux prises avec la réalité... Si vous pouviez réussir, vous mettriez aux mains du suffrage universel, aux mains des majorités changeantes qui se succèdent dans les Assemblées, *l'instrument de réaction* le plus formidable qui ait encore été vu dans le monde, car la responsabilité en serait insaisissable, dispersée dans la foule anonyme. " (Apud *Questions actuelles*, t. 71, 12 décembre 1903, pp. 197, 198, 199; ibidem p. 177-183, lege quæ *Lamarzelle* præclare de libertate docendi locutus est.)

omni tempore his favit institutis et Universitatibus quæ independenter a Statu, varias disciplinas tradunt. Quapropter nostris etiam diebus gentes vere excultæ, quæ libertatis non solum umbram et nomen, sed rem ipsam prosequuntur, quales sunt *Belgium*, *Helvetia*, *Major Britannia* et *Status Americæ Fœderati*, jura parentum ad proprios natos in variis disciplinis instruendos libenter agnoscunt et tuentur, simulque maximam libertatem independentibus scholis et Universitatibus conferunt.[1] Nisi igitur privatorum familiarumque libertati valedicere velimus, jura parentum quoad prolis educationem omnibus legitimis mediis, præsertim vero patrumfamiliarum recte ordinatis consociationibus, indesinenter vindicare debemus.

949. **Corollarium.** Auctoritati civili duplex munus competit circa puerorum institutionem, nempe *curare ut independentes scholæ corruptioni morum non faveant, et fundare scholas ad rectam civium institutionem necessarias.*

(A) Ratio prioris est quia ad Statum spectat bonum publicum promovere, ideoque ea prohibere quæ manifeste huic bono obstant. Jamvero, si quæ esset schola quæ *notorie* juniorum animos corrumperet doctrinis juri naturali evidenter contrariis, aut bonos mores labefactaret, illos abusus merito civilis auctoritas compesceret, cum jus et officium ipsi incumbat arcendi pericula quæ reipublicæ fundamenta evertere possunt. — Diximus tamen *notorie*, quia de occultis nimis sollicita esse non debet publica auctoritas, ne forte, dum abusus compescere nititur, omnem prorsus libertatem tollat.

(B) Eadem ratio boni publici auctoritatem civilem sæpe urget ad scholas et collegia instituenda. Quamvis enim primario ad parentes spectet propriam prolem educare, multi tamen neque per seipsos, neque per privatos magistros hoc munus implere valent; quapropter ad Civitatem pertinet huic insufficientiæ mederi fundatione publicarum scholarum, ad quas parentes suos natos mittere valeant : recta enim juniorum institutio maxime bono publico prodest.

Respublica vero *monopolium* educationis instituere nequit, præcipiendo videlicet ut parentes suos filios ad scholas publicas mittant,

[1] Ita *J. Stuart Mill* (Principles of Political Economy, New York, 1882, t. II, p. 576-577) scribit Statui nullomodo jus competere exclusive docendi, aut etiam specialia privilegia conferendi iis qui Statûs scholas frequentant; et intolerabilem esse tyrannidem velle omnes scholas suo imperio subjicere : " to possess such a control, and actually exert it, is to be despotic. " — Hujus quæstionis historiam, legesque diversarum Gentium delineat *R. Lavollée*, op. cit., p. 3-202.

seclusâ facultate eos privatim educandi per magistros sibi bene visos: hæc enim esset juris domestici usurpatio ac libertatis conscientiæ aperta violatio.

Imo æqualitati ac libertati civium nocet illud systema, apud non paucas nationes hodie vigens, vi cujus *solæ publicæ scholæ ex communi ærario sustentantur;* tunc enim taxa scholaris ab *omnibus* solvitur, quamvis *multi* ex eâ nullum emolumentum percipiant.[1] Multo æquius est systema in *Majori Britanniâ* aliisque regionibus prævalens, vi cujus æque sustentantur scholæ publicæ et privatæ, dummodo certum profectûs gradum attingant : ita enim intacta manet libertas familiarum, æque distribuuntur onera, et nobilis inter diversas scholas prævalet æmulatio.

II. De officiis parentum erga filios.[2]

950. Parentes, cum vices Dei gerant quoad suos natos, eos *speciali amore* prosequi tenentur, eisque *educationem* impertiri corporalem et spiritualem, necnon quâdam *providentiâ* ad finem eos dirigere.

1° *De amore parentum erga filios.*

951. Hujusmodi amor *pietas* vocatur, quia aliquid sacrum et religiosum præ se fert, cujus *fundamentum* et *dotes* exponere juvat.

(A) **Motiva** propter quæ parentes prolem suam diligere debent, *naturalia* sunt et *supernaturalia.*

(a) *Naturalia* quidem; nam si quisque diligit opus manuum suarum, si feræ ipsæ instinctu quodam naturali pullos suos amant et protegunt,[3] etiam cum periculo propriæ vitæ,

---

[1] Quod ita exponit *Faguet*, op. cit., p. 134 : " C'est comme si de Paris à Bordeaux il y avait deux chemins de fer, l'un par Chartes, l'autre par Orléans, exploités par deux compagnies différentes, et que j'eusse le droit de me rendre à Bordeaux par Orléans, mais à la condition de payer ma place à la Compagnie d'Orléans et aussi à la Compagnie de Chartres. "

[2] *S. Chrysostomus*, De liberorum educatione, ap. *Migne*, P. G., t. LXIII, col. 763-772; *Sayrus*, Clavis regia sacerdotum, lib. VII, cap. 7; *Mayol*, Summa doctrinæ moralis circa decem Decalogi præcepta, ap. *Migne*, Curs. Theol., t. XIV, p. 503-532; *Jaugey*, De virtutibus cardinalibus, Parisiis, 1876, p. 464-475; *Berardi*, Praxis, Tract. VII, n. 1-32; *Rosset*, De sacram. Matrimonii, t. V, n. 3520-3572; *A. de Margerie*, De la Famille, Paris, 1869, t. I, p. 226 sq.; *P. Janet*, La Famille, 15e édit., Paris, 1894, p. 107-236; *A. de Gasparin*, La Famille, Paris, 1866, t. I, p. 143-297; *M. D'Hulst*, Carême de 1894, 4e Conférence.

[3] Quod argumentum lucide exponit *S. Augustinus*, Sermo 349 (alias, de Tempore 52), ap. *Migne*, P. L., XXXIX, 1530 : " Amant filios et

quanto magis parentes tenero ac devoto affectu prosequi debent natos quos ex propriâ substantiâ genuerunt, et qui sunt velut paternæ quædam amplificatio personæ? — Quod etiam manifestius apparet, si consideretur infantes quos procrearunt, esse ratione et libero arbitrio præditos, in se Dei simul ac parentûm imaginem ferre, immortalitate gaudere, ad Deum tanquam ad finem ultimum destinari, eosdemque cives esse patriæ terrenæ, cujus bonum honoremque promovere possunt, si rite educati fuerint; quis enim hæc attendens sincere ac devote non diligeret dulces natos, qui Dei gloriam, patriæ exaltationem ac familiæ felicitatem procurare valent?

952. (b) Quibus accedunt *supernaturalia* motiva; hi enim non solum terrenæ, sed etiam cœlestis patriæ cives sunt: ad finem supernaturalem, nempe claram Dei visionem perfectamque possessionem destinantur; quapropter vitâ divinâ donantur, omnibusque gratiis ad eam augendam necessariis; a Christo redempti, et ejus pretioso sanguine mundati, Christi imaginem in cordibus impressam gerunt, ejusque virtutes imitari debent. Jamvero parentes sunt veluti Dei cooperatores in filiorum sanctificatione, uti fuerunt in procreatione; proindeque speciali ac supernaturali amore natos diligere debent, ut paternâ sollicitudine in eis efforment spiritum ac virtutes Christi, eosque supernaturaliter gignant quos carnaliter genuerunt, juxta illud Apostoli [1]: "Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis."

953. (B) **Hujus amoris dotes.** Parentum amor erga filios debet esse:

(a) *Verus* et *internus*, quatenus eorum bonum sincere velint non solum quoad corpus, sed etiam et præcipue quoad animam, non solum pro præsenti, sed etiam pro futuro. — Quare *per se* graviter peccant qui deliberate eos injuste prosequuntur odio, aut eis *serio* et *ex animo* maledicunt seu mala imprecantur aut illos nominibus

feræ: amant filios aspides, amant filios tigrides, amant filios leones. Nulla enim bestia est, quæ non filiis suis blande immurmuret. Nam cum terreat homines, parvulos fovet. Fremit leo in silvis, ut nemo transeat: intrat in speluncam, ubi habet filios suos, omnem rabiem feritatis exponit. Foris eam ponit, cum ipsâ non ingreditur. Ergo qui non amat filios suos etiam leone pejor est."

[1] *Galat.*, IV, 19.

graviter injurioris ad iracundiam provocant; ad rem *S. Paulus* : " Et vos, patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros, sed educate illos in disciplinâ et correptione Domini "[1]. — Sæpe tamen a gravi peccato excusantur parentes qui, irâ permoti, absque perfectâ deliberatione ita agunt. Nec ullum committunt peccatum, sed recte agunt qui, ob justam causam, severe filios reprehendunt, eosque moderate castigant.

(b) *Recte ordinatus*, id est rationali simul et supernaturali motivo innixus et regulatus, ita ut neque nimius sit, neque irrationabiliter uni potiusquam alteri faveat. — Hinc filios non diligant amore quasi *idololatrico*, omnia ipsis indulgendo, propter segnitiem aut crudelem benignitatem, eorum vitia minime corrigendo, etc. Pariter *æqualiter* omnes natos diligant, in quantum fieri potest; et si aliquod sit discrimen, caveant ne id absque rationabili causâ fiat; haud raro incauti parentes externis qualitatibus aut fallacibus blanditiis decipiuntur, ac teneriori affectu prosequuntur eos qui minori digni sunt amore; et exinde non paucæ oriuntur invidiæ, rixæ, contentiones et alia hujusmodi, ut ex historiâ Joseph constat[2].

(c) *Generosus* et *operosus*, quatenus parentes filiis non solum bene velint, sed *benefaciant*, omne malum sive corporale sive spirituale ab eis avertendo, in quantum fieri potest, idque præstando quod ad eorum bonum et salutem conducere valeat; quod quidem præsertim per optimam educationem peragitur.

2° *De educatione filiorum*[3].

954. Educatio est progressiva et harmonica evolutio facultatum, quâ infantes pedetentim et ordinate in viros perfectos transformantur. Infantes siquidem a Deo varias acceperunt facultates, quæ, quamvis *generice* eædem sint in omnibus, specialibus tamen imbuuntur propensionibus, sive bonis sive malis; jamvero in eo sita est bona educatio ut malas inclinationes eradicet, indomitas passiones frænet et ad bonum dirigat, bonas vero qualitates roboret, excolat, et

---

[1] *Ephes.*, VI, 4.

[2] " Videntes autem fratres ejus quod a patre plus cunctis filiis amaretur, oderant eum, nec poterant ei quidquam pacifice loqui." (*Gen.* XXXVII, 4). — Hinc *S. Ambrosius* scribit (de Joseph, ap. *Migne*, P. L., XIV, 643) : " Amare liberos dulce, et impensius amare prædulce; sed frequenter amor ipse patrius, nisi moderationem teneat, nocet liberis; si aut nimiâ indulgentiâ dilectum resolvat, aut prælatione unius ceteros ab affectu germanitatis avertat... *Jungat liberos æqualis gratia quos junxit æqualis natura.*"

[3] *Dupanloup*, De l'Education, 7e éd., Paris, 1866, t. II, l. 2, p. 138-304; *Guibert*, l'Educateur apôtre, Paris, 1894, p. 66-84.

ad perfectionem humanam simul et christianam ordinet. — Hæc autem evolutio nonnisi *lenta* et *progressiva* esse potest, quia multis impeditur obstaculis, et aliunde homo naturaliter nonnisi pedetentim perfectionem adipisci valet. *Harmonica*, seu recte *ordinata* esse debet, in quantum omnes facultates sive corporales, sive spirituales ac religiosæ ita excoli debent, ut *totus* homo efformetur, id est *mens sana in corpore sano;* si igitur unum genus facultatum præ aliis evolvatur, id tamen proportionate fieri debet, ut corporalis exercitatio mentis progressui non noceat, nec nimia intellectualis cultura corporali obstet sanitati. — Dicemus de educatione tum *corporali* tum *spirituali*, necnon de *scholis* ad quas parentes suos filios mittere debent.

955. (A) De educatione corporali. Hæc jam in *utero materno* incipit, nec finem accipit nisi maturâ ætate.

(a) Statim ac constat infantem fuisse conceptum, id omne vitari debet, quod *sub gravi*, vitæ pueruli nocere posset. Quare mater abstinere debet ab illis saltationibus, violentis motibus et actionibus aliisque hujusmodi quæ vehementiores corporis concussiones inducunt[1]; necnon ab immoderatis excitationibus, angoribus, aut ab excessibus in potu; hæc enim omnia abortum inducere valent. Peccant etiam viri aliique mulierem prægnantem inhumane tractantes, exasperantes aut percutientes, cum exinde vita fœtûs periclitetur.

(b) Post nativitatem prolis, parentes sedulo invigilare tenentur ut ab eâ arceatur quidquid mortis periculum induceret. Quare *Rituale* parentes admonet ne parvulum secum in lecto habeant, propter periculum suffocationis.

956. (c) Mater debet filios proprio lacte nutrire, quoties id fieri potest[2]. multa enim incommoda ex contrariâ praxi oriuntur quoad

[1] Ad rem *Capelmann*, Medicina pastoralis, 1896, p. 156, n. 1 : "Etiam quam maxime cavendum ne curru vehantur (prægnantes mulieres) per plateas male stratas vel vias asperas. Ipsæ vectiones in viâ ferreâ continuis concussionibus non raro occasionem abortûs præbent, quare longiora itinera in viâ ferreâ sine necessitate suscipienda non sunt. Huc etiam pertinet usus machinarum ad suendum (*machines à coudre, sewing machines*) quæ *pedibus* moventur."

[2] De *gravitate* hujus obligationis vix aliquid certi statui potest; per se ut *levis* a plerisque theologis habetur; sed quando *prævidetur* multa mala, eaque gravissima, ex usu alienæ nutricis oritura esse, *ex se* committitur grave peccatum, si id fiat absque legitimâ causâ. De quo egregie scripsit *Capelmann*, op. cit., p. 47-53; cfr. *R. Bazin*, Donatienne; *Brieux*, Les Remplaçantes.

ipsam matrem quæ diuturniori febri exponitur, — quoad pueros, ad quos enutriendos aptius est lac maternum [1], — quoad ipsas *nutrices*, quæ plerumque viros suos et propriam prolem derelinquere coguntur, cum incontinentiæ periculo et neglectu officiorum vitæ domesticæ. Ab hoc tamen officio excusantur matres quæ, propter lactis penuriam, infirmitatem, aliamve rationabilem causam, prudenter nequeunt suos natos lactare.

Quando autem parvuli nutricibus traduntur, curetur ut hæ mente et corpore sanæ sint, et sanitati simul ac moribus infantis provideant : materna enim sollicitudo non minus necessaria est in hoc casu quam ubi ipsæ genitrices suos alunt filios.

(d) Parentes *sub gravi* per se tenentur natis *præbere alimenta* aliaque ad vitam honeste sustentandam necessaria, juxta suam conditionem, quousque hi seipsos alere valeant; ad ipsos enim spectat vitam tueri eorum quos procreaverunt, et hæc obligatio ex naturâ suâ gravis est.

Peccant igitur parentes qui, absque gravi necessitate, prolem exponunt in viis publicis, cum periculo mortis, aut ad portam orphanotrophii, ut se liberent ab onere eam alendi, quando cæteroquin ejus educationi facile providere possunt. Attamen, si agatur de *illegitimâ* prole, prudentia exigere potest ut orphanotrophio commendetur; quo tamen casu, honor et æquitas postulant ut *divites* expensas resarciant pro nutriendâ prole. Utrum vero *justitia* id requirat, inter theologos disputatur; quidam *probabiliter* negant, quia hujusmodi hospitalia instituta sunt non solum ad subveniendum pauperibus, sed etiam divitibus qui secus infamiæ notam incurrerent [2]; unde si qui parentes has expensas non solverint, enixe hortandi sunt, non autem cogendi ad restitutionem.

957. (e) Tandem modo generali curare debent parentes ut filii corporali exercitatione et labore ætati proportionato vires suas physicas ordinate evolvant atque augeant; cum enim corpus sit animæ instrumentum, corporisque sanitas non parum intellectualis vitæ evolutioni faveat, valde expedit ut legitima adhibeantur media ad vires physicas multiplicandas [3]. Quod etiam de puellis verum est : si enim delicate educantur ac debiliori sunt corpore, facile nervis dolent et irritabili indole alios exasperant [4].

---

[1] Hinc, experientiâ teste, inter infantes qui arte nutriuntur, *mortalitas* longe major est quam apud eos qui lacte materno aluntur.

[2] *S. Alphons.*, lib. III, de Decalogo, n. 656; *Ball. P.*, n. 824.

[3] Quomodo in *Majori Britanniâ* physicæ puerorum educationi attendatur descripsit *Demolins*, A quoi tient la supériorité des Anglo-Saxons? Paris, s. d.,p. 52-86; omnis quidem excessus hâc in re vitari debet, sed in *Galliâ* sæpe parentes et magistri de corporali educatione non satis curant.

[4] Ad rem *Bentzon*, Causeries de Morale, p. 236 : " C'est un devoir que de se bien porter. Sans doute chacun de nous hérite d'un tempérament plus ou moins robuste; mais, tel qu'il est, nous devons par une

958. (B) **De educatione spirituali.** Cura parentum ad corporis sanitatem non coarctatur, sed maxime in recte instituendis filiorum animis versari debet. Ad hoc necesse est ut eorum propensiones et psychologicas dispositiones caute et sedulo introspiciant : non enim omnes eodem modo eâdemque methodo instrui debent, sed quisque secundum proprias vires ac specialem indolem quâ præditus est [1]. Quædam tamen magis generalia trademus : educatio videlicet debet esse *virilis*, *practica* et *christiana*.

959. (a) Imprimis educatio debet esse *virilis*, quatenus eo tendere debet ut *viros* gradatim efformet. Sunt siquidem parentes ac magistri qui putent in junioribus nihil aliud desiderari nisi perfectam animi docilitatem ac cæcam voluntatis obedientiam, quâ statim et sine querelâ amplectantur opiniones a superioribus expressas eorumque mandatis pareant. Non ita instituuntur viri, ratione ac libertate præditi. Sed verbis simul et exemplis, suasione ac blandâ suggestione, necnon paternâ correptione juniores doceantur quomodo suas excolant facultates, et paulatim *per se ipsos* cogitare, velle et operari valeant, non quidem independenter a Deo et regulâ morum, sed independenter a vano hominum timore, et præjudiciis rationi minime consentaneis.

Quapropter, statim ac elucescit rationis exercitium, eis exponatur cur et quomodo malum fugere bonumque facere debeant; deterreantur præsertim a vitiis ætati eorum communibus, ut mendaciis, parvis furtis, contentionibus et rixis; inducantur ad perfectam sinceritatem et honestatem, justitiam et caritatem, modestiam et castitatem [2]. Hæc autem omnia peragere doceantur non solum ex

hygiène sensée le maintenir dans le meilleur équilibre possible. Et pourquoi? Parce que l'âme est liée au corps; combien de nerveux, en perdant tout empire sur leur volonté, deviennent insupportables à eux-mêmes et aux autres! Combien de jeunes filles sont maussades, quinteuses, désagréables, parce qu'elles se surmènent, digèrent mal, mènent une vie trop surexcitée, abusent de la danse et des plaisirs mondains..."

[1] *Courtade* et *d'Hulst*, De l'action individuelle dans l'éducation chrétienne, Paris, 1870; *E. Picard*, Comment traiter l'enfant à l'école, ap. *Science sociale*, t. XXXVI, août 1903, p. 97-129.

[2] Quomodo juniores in castitate roborentur egregie exponit *Fonssagrives*, Conseils aux parents et aux maîtres sur l'éducation de la pureté, 2e édit., 1902. — Ad servandam castitatem, sedulo curandum est ut puelli et puellæ non in eodem cubiculo, et præsertim in eodem lecto, simul dormiant, saltem post septennium.

timore aut consuetudine, sed ex *intimâ animi persuasione*, quâ intelligant se ad id teneri tum ex Dei voluntate tum ex conscientiæ dictamine. Pariter *voluntatis vires* assiduis conatibus augeant[1] quo facilius superent indomitas passiones, quæ intus exsurgunt, et mundi illecebras quæ extrinsecus eosdem ad vitia alliciunt.

960. (b) *Practica* etiam esse debet educatio, id est vere pueros puellasve præparans ad illud vitæ genus ad quod destinantur, secundum cujusque indolem et conditionem. Multi parentes hodie, præsertim in *Galliâ*, unice cogitant de litteris edocendis, natosque ad collegia et universitates mittunt, ut hi quietam vitam ducere possint in liberalium artium exercitio aut in rebus publicis gerendis; ex quo fit ut multi nullum munus exerceant, quia multo plures sunt *candidati* quam munera distribuenda. Jamvero liberales artes a *quibusdam*, *non autem ab omnibus*, excoli necesse est; secus industria, commercium, agricultura aliæque artes ad vitam necessariæ mox languescerent perirentque. Insuper multi sunt qui ad liberales artes minus idonei inveniantur, dum ex adverso agriculturæ, industriæ aut commercio se dare vellent, si in his recte instituerentur. Sedulo igitur parentes et magistri suorum filiorum aut discipulorum indolem et propensiones introspiciant, nec ad litteraturam diutius exerceant eos qui industriæ vacare intendunt. Vehementer igitur optandum est ut scholæ, quas dicunt *professionales*, inter Catholicos multiplicentur, in quibus recte informentur ii omnes qui industriale munus, a Statu independens, amplecti volunt[2].

961. (c) *Christiana* præsertim sit educatio, quâ videlicet efformentur adolescentes qui religionem amplectantur eique adhæreant, non solum quando sub parentum magistrorumve tutelâ versantur, sed etiam quando jam proprio marte agunt et longe a familiâ vitam ducunt. Ad quod requiritur ut *ex intimâ et rationabili animi persuasione* credant, fidemque *operibus manifestare* non erubescant; hodie siquidem, cum

[1] *J. Payot*, L'Education de la volonté, 18e édit., Paris, 1804; *Ribot*, Les maladies de la volonté, Paris, 18e édit.; *A. Martin*, L'Education du caractère, Paris, 1889.

[2] *Demolins*, op. cit., p. 87-112; idem auctor, in alio opere (*L'Education nouvelle*, Paris, s. d.) describit quomodo juniores practice ad vitam industrialem præparari valeant.

ubique fides catholica impugnetur, necesse est ut catholici juvenes pro fide viriliter pugnare parati sint, tanquam milites Christi.

Quapropter parentes tenentur sub gravi, sive per se, sive per alios, filiis suis tradere doctrinam catholicam de iis omnibus quæ ad salutem assequendam et christiane vivendum scitu necessaria sunt; eosdem informare ad praxim illarum virtutum sine quibus salvari nequeunt. Cum enim hujusmodi infantes ad finem supernaturalem destinentur, qui eos procreaverunt eo ipso onus in se susceperunt, in quantum fieri potest, eis præbendi media ad hunc finem consequendum necessaria. — Quam obligationem his verbis inculcat *Catechismus Romanus*[1] : " Parentum propria officia sunt, atque munera, ut sanctissimis disciplinis ac moribus filios imbuant, iisque optima dent vivendi præcepta, ut ad religionem instructi et parati, Deum sancte inviolateque venerentur." Idem in *Codice* traditur, c. 1113.

962. 1) Hinc curare debent parentes ut filii quamprimum baptizentur (*De Baptismo*, n. 48) gratiamque regenerationis accipiant, quâ *filii Dei* efficiantur, cives Ecclesiæ et regni cœlorum; — ut a tenerrimis annis præcipua fidei mysteria discant, nomen Dei invocent[2], Christum mediatorem diligant, ejusque Matrem pio prosequantur affectu; — ut matutinis et vespertinis orationibus, sacrificio missæ ac divinis officiis, necnon catechismis assueti fiant; — ut pravos socios et periculosas lectiones devitent, et præsertim ne ab impiis aut inhonestis famulis corrumpantur.

2) Ipsi vero *bonum exemplum* natis præbere debent, caute coram eis *loquendo* præsertim de rebus ad religionem aut castitatem spectantibus, ne inopportuno tempore discant quæ adhuc ignorare debent; — caute pariter *agendo*, ne forte scandalum pusillis præbeant[3] : facile enim ni omnia quæ vident, imitari cupiunt; — om-

---

[1] *Catech. Rom.*, In quart. Decalogi præcept., n. 13.

[2] Curent matres ut filii, discretionis annos primum attingentes, se convertant ad Deum; ad rem *S. Thomas*, 1. 2., q. 89, a. 6, ad 3 : " Primum enim quod occurrit homini discretionem habenti est quod de ipso cogitet, ad quem alia ordinet sicut ad finem. Finis enim est prior in intentione. Et ideo hoc est tempus pro quo obligatur ex Dei præcepto affirmativo, quo Dominus dicit : *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos* (*Zach.*, I, 3)."

[3] Hinc etiam paganus poeta, *Juvenalis*, scribit (Satira 14ª) :

" Maxima debetur puero reverentia; si quid
Turpe paras, ne tu pueri contempseris annos ·
Sed peccaturo obsistat tibi filius infans. "

nium virtutum exempla eis exhibendo : cum enim prima ætas sicut mollis cera distinctius et elegantius impressiones recipiat, magni sane interest ut nonnisi virtutis specimina coram pueris exhibeantur, præsertim ab eis qui maximâ apud eos auctoritate gaudent.

3) Tenentur etiam parentes filios delinquentes *corrigere*, moderate tamen, prudenter ac benigne, ut clare appareat id emendationis, non autem indignationis et iracundiæ causâ fieri. — Parentes siquidem Dei vices gerunt in regimine domûs, eumque imitari debent qui *suaviter* et *fortiter* omnia disponit, et homines nonnisi sapienter castigat, ad eos erudiendos et a vitio deterrendos. Proinde ne quid acerbius in liberos aut loquantur aut statuant; sed, monente *Catechismo Romano*[1], "si qua culpa commissa est, cum necessaria sit castigatio et objurgatio, ne quid liberis per indulgentiam dissolute remittant: sæpe enim filii parentum nimiâ lenitate et facilitate depravantur; quamobrem a dissolutâ indulgentiâ deterreat exemplum Heli, summi sacerdotis, qui, cum in liberos indulgentior fuisset, maximo supplicio est affectus."

963. **(C) De scholis catholicis.** Tandem parentes, quando domi perfectæ filiorum educationi providere nequeunt, eos mittere tenentur ad *scholas catholicas;* ex *Codice* enim, c. 1374, "pueri catholici scholas acatholicas, neutras, mixtas, quæ nempe etiam acatholicis patent, ne frequentent;" ne periculo exponantur amittendi fidem vel mores[2].

Ad rem fusius exponendam, sciendum est scholas *acatholicas* duplicis generis esse : *neutrales*, quæ in puerorum educatione a quâlibet positivâ religione præscindunt, sed nihil hæretici aut impii docent; *positive malas*, in quibus plus minusve propugnatur atheismus, hæresis aut indifferentismus.

(a) Jamvero non licet parentibus filios mittere ad scholas *positive malas*, in quibus *proximum perversionis periculum removeri nequit :* hic enim agitur de animarum æternâ salute, quæ omnibus bonis anteponi debet; nec licet se exponere proximo peccandi periculo, ut constat ex dictis ubi de *occasione proximâ*, *De Pœnit.*, n. 458-469. Hinc, si quæ existant publicæ hujusmodi scholæ, patresfamilias eas

[1] *Catech. Rom.*, loc. cit., n. 14.

[2] De dotibus *magistrorum* et modo juniores educandi præclare disserit *Dupanloup*, de l'Education, *et* Lettres sur l'Education des Filles, Paris, 1879; cfr. *Guibert*, op. cit.

denuntiare non omittant, utpote bono communi contrarias, omnibusque legitimis utantur mediis ad eas penitus abolendas. — Si vero, attentis omnibus circumstantiis, periculum certo moraliter removeri possit, præ oculis hæc ex *Codice*, c. 1374, attendantur : " *Solius* autem *Ordinarii* est decernere, ad normam instructionum Sedis Apostolicæ, in quibus rerum adjunctis et quibus adhibitis cautelis, ut periculum perversionis vitetur, tolerari possit ut eæ scholæ celebrentur." Quod etiam valet de scholis *neutris*.

964. Scholæ quæ *neutrales* dicuntur, sunt etiam valde periculosæ ; nam eo ipso quod omnem excludunt religionem, *religioso indifferentismo* viam parant, præsertim quoad pueros teneræ ætatis; saltem in eorum existimatione multum religionis dignitas et auctoritas minuitur si intra domesticos parietes relegata videatur; aliunde in his scholis haud raro morum puritas magnis periculis exponitur; tandem vix fieri potest ut omnino a religione præscindatur, præsertim in rebus historicis et moralibus, et sæpe, sub prætextu neutralitatis, dogmata catholica impugnantur aut deridentur.[1]

Quare scholæ catholicæ erigendæ sunt ubicumque fieri potest, eo magis quod, ubi tales institutæ sunt, scholæ publicæ coguntur religionem catholicam magis revereri, ne forte parentes suos natos ex his ad scholas catholicas mittant.

Ubi vero non sunt scholæ catholicæ, junioribus convenienter erudiendis idoneæ, parentibus licet prolem suam publicis scholis committere, dummodo cautelæ adhibeantur quibus periculum perversionis e proximo remotum fiat.[2]

---

[1] Quæ pericula vivide descripsit *Leo XIII*, Encycl. *Nobilissima Gallorum gens*, 8 febr. 1884; cfr. Instruct. *S. C. de Prop. Fide*, 24 nov. 1875, ad Ep. *Stat. Amer. Fœderatorum*, ap. *Collectanea*, n. 481; Concil. *Baltimorense III*, n. 194-213; *Litteræ S. C. de Prop. Fide*, ap. *Acta S. Sedis*, t. XXVIII, p. 381. — In *Galliâ*, quam periculosæ sint Stâtus scholæ exposuerunt Episcopi, in litt. 14 sept. 1909; cfr. *Goyau*, L'école d'aujourd'hui, Paris, 1899; *J. Bricout*, Ce qu'on enseigne aux enfants dans nos écoles publiques, Paris, 1910. In quibusdam scholis negantur aut in dubium vocantur Dei existentia, animæ immortalitas et ipsa moralitatis fundamenta!

[2] Ita S. Sedes declaravit jam tolerari posse ut juvenes catholici *Oxomensem* et *Cantabrigensem* Universitates frequentent, simulque definivit quæ cautiones necessariæ sint ad removenda pericula inde oritura (*S. Officium*, 26 mart. 1895.)

Cautiones autem adhibendæ ut arceatur perversionis periculum, hæ sunt : christianam institutionem et educationem extra scholam rite ac diligenter tradere, præsertim de illis veritatibus quæ in scholis impugnari solent; sollicite invigilare ne filii ex auditis lectionibus, ex pravis libris vel ex consortio cum pravis sociis in fide aut moribus aliquod detrimentum patiantur.[1]

3° *De providentiâ parentum erga filios.*

965. Quando parentes filiorum educationi operam dederunt, remanet ut, *paternali quâdam providentiâ*, ad statum eligendum vitamque recte ordinandam eos adjuvent.

(A) Tenentur imprimis eos juvare ut statum suæ conditioni et indoli convenientem amplecti valeant; non enim decet ut etiam divites et nobiles otiosi maneant, sed cuique obligatio incumbit alicui labori vacandi, ut sibi, familiæ et societati aliquam utilitatem conferre valeat. Quod quidem præstabunt : —

(a) Curando ut pueri et puellæ (nam et hæ aliquid *utile* facere debent) artem vel litteras discant, — illasque corporis et animi dotes acquirant, quibus, etiamsi hæreditate orbarentur, sibi honestam sustentationem consequi valerent.

(b) Eisdem *consilium* præbendo de eligendo vitæ statu, secundum suam conditionem : parentes enim, qui majori pollent experientiâ, incautos juvenes multum hâc in re juvare possunt; attamen vim inferre nequeunt suis liberis qui jus habent decentem statum sibi eligendi, postquam consilium parentum exquisierunt.

966. (c) *Opem* eis ferendo, ut statum, quem elegerunt, assequi valeant; proinde, si parentes ditiores sint, omnino *decet* ut filios moderate dotent, quo facilius hi alicui industriæ aut arti vacare possint et seipsos suamque familiam, quando nupserint, sustentare. Utrum vero id ex *justitiâ* debeatur, solo jure *naturali* non tam certe constat, dummodo aliter filii sibi providere valeant. — Quidquid sit, in multis regionibus mos invaluit ut filiæ dotentur, quo facilius nubere possint, secundum suam conditionem; et, ubi viget consue-

[1] Ita *S. Officium*, ap. *Collectanea*, n. 481. — Hinc *Conc. Plen. Baltimorense III*, n. 199, statuit "omnes parentes catholicos prolem suam ad scholas parochiales mittere teneri, nisi vel domi vel in aliis scholis catholicis christianæ filiorum suorum educationi sufficienter et evidenter consulant, aut, ob causam sufficientem, ab Episcopo approbatam, et cum opportunis cautionibus remediisque ad alias scholas mittere ipsis liceat."

tudo, parentes qui sine rationabili causâ id præstare nollent, contra caritatem peccarent, — graviter aut leviter secundum circumstantias, — quia eorum culpâ sæpe filia innupta maneret aut nonnisi dispar connubium iniret.

Decet pariter ut parentes pro filiis thesaurizent, eisque partem hæreditatis relinquant, quo tutius honori ac securitati familiarum provideatur; sed, solo naturali jure inspecto, illud ex *justitiâ* non præscribitur[1]; quare, in quibusdam gentibus, lex civilis plenam libertatem patribus relinquit, ut supra declaravimus, de *Virtute justitiæ*, n. 716. Ubi vero lex civilis aliquid hâc de re definivit, quid in conscientiâ agendum sit, ibidem tradidimus, n. 725.

967. (B) Postquam filii statum vitæ elegerunt atque nupserunt, cura paterna minuitur quidem, sed non omnino extinguitur; nam filii, etiam post matrimonium celebratum, parentibus propinquiores sunt quam alieni; quapropter ordo caritatis exigit ut, si in necessitate corporali aut spirituali versentur, parentes eis subveniant magis quam extraneis.

(a) Si proinde filii *fortuito casu*, ex infirmitate physicâ aut infortunio, imo ex propriâ culpâ, egeni facti fuerint, nec habeant necessaria ad sui suorumque filiorum sustentationem, et neque uxores neque sui filii eisdem alimenta præbere possint, *paterna caritas* postulat ut parentes, in quantum possunt, filiorum necessitatibus provideant : si enim pauperes juvare teneantur, a fortiori eos qui arctiori vinculo consanguinitatis sibi junguntur. — Minime tamen eis opulentiam et luxum supplere debent, sed tantum ea quæ ad honestam sustentationem requiruntur.

968. (b) Ita pariter si filii spirituali correptione aut opportuno consilio indigeant, parentibus potius quam extraneis jus et officium incumbit paterno affectu spiritualem eleemosynam præbendi, propter arctiorem conjunctionem quam retinent cum eis.

Uno verbo, specialia caritatis vincula, quibus parentes filiis devinciuntur, maturâ ætate relaxantur quidem, sed penitus non dissolvuntur. Quibus tamen in rebus, maxime attendendum est moribus ac consuetudinibus quæ in tali vel tali regione, imo etiam in eâdem regione inter varia familiarum genera, prævaluerunt; vincula enim, quibus parentes filiique juguntur, arctiora aut laxiora sunt apud diversas Gentes, necnon variis temporibus aut inter diversas familias : hâc in re, consuetudo est optima legum interpres.

---

[1] Ad probandum id esse officium justitiæ, multi allegant Apostoli verba : " Nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis " (*II Cor.*, XII, 14); sed, inspecto contextu, patet *S. Paulum* ibi nullomodo agere de *officio justitiæ* parentibus incumbente, sed solum ea quæ decent, et suo tempore communiter fiebant, referre.

III. De officiis filiorum erga parentes.[1]

969. Cum parentes apud filios vices Dei gerant, jus habent ut ab eis diligantur et colantur, imprimis propter Deum, quem repraesentant; hinc honor parentibus redditus, Deo potiusquam hominibus tribuitur. Quapropter ipsis, sicut Deo, minori tamen gradu, debetur *amor*, *reverentia* et *obedientia* : amor quidem, quia Dei infinitam bonitatem finito modo participant; *reverentia*, quia in eis divina excellentia specialiter elucet; *obedientia*, cum divinæ auctoritatis participes efficiantur; de quibus seorsim dicendum.[2]

1° *De amore parentibus debito.*

970. *Principium :* **Filii non solum ex communi lege caritatis, sed ex speciali præcepto pietatis, parentes diligere tenentur.**

Probatur. Etenim, præter motiva omnibus communia, quædam sunt specialia propter quae amari debeant parentes; filios enim procreando, ipsis *vitam* largiti sunt, et cum eâ omnia bona quae exinde fluunt[3], eos *nutriendo* ac *tuendo* eamdem vitam servaverunt, sæpe sibi plurima subtrahentes ut illis providerent; *educatione* horum facultates excoluerunt atque auxerunt; uno verbo, quidquid filii habent, post Deum, progenitoribus debent, proptereaque specialem amorem et gratitudinem eis exhibere tenentur. Revera si Deus amari debet eo quod in se bonus est et nobis benignus, nonne pariter diligendi sunt parentes qui, divinae bonitatis

---

[1] *Mayol*, op. cit., p. 478-504; *Jaugey*, p. 448-464; *Ball. P.*, Tr. VI, n. 815-822; *A de Margerie*, t. II, p. 138-171; *P. Janet*, op. cit., p. 143-236; *M. D'Hulst*, op. cit., 5e Conf.

[2] Et ita exponemus *quartum* Decalogi præceptum : " Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longævus super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi " (*Exod.*, xx, 12). Nam, ut recte animadvertit *Catech. Rom.*, l. c., n. 4, honorare est de aliquo honorifice sentire, et quae illius sunt maximi putare omnia. Huic honori conjuncta sunt cetera, amor nempe et obedientia; etenim qui amat, non semper veneratur; qui metuit, non semper diligit; qui vero aliquem ex animo honorat, eum amat et veretur.

[3] " In toto corde tuo honora patrem tuum, et gemitus matris tuæ ne obliviscaris : memento quoniam *nisi per illos natus non fuisses;* et retribue illis quomodo et illi tibi " (*Eccli.*, VII, 29-30).

participes, ejus benignitatem erga prolem suam imitati sunt?

Quare Deus in sacris Litteris optima quæque promittit iis qui parentes honorant et diligunt : " Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longævus super terram " [1]; quæ quidem longævitas magni fiebat apud Judæos. Et iterum : " Qui honorat patrem suum, jucundabitur in filiis, et in die orationis suæ exaudietur... In opere et sermone, et omni patientiâ honora patrem tuum, ut superveniat tibi benedictio ab eo, et benedictio illius in novissimo maneat. " [2] Nec aliter *S. Paulus :* " Honora patrem tuum et matrem tuam, quod est mandatum primum in promissione, ut bene sit tibi, et sis longævus super terram. " [3]

971. *Declaratur.* Qui quidem amor internus simul et externus esse debet, et in duobus consistit : *bene velle* et *bene facere.*

(A) *Bene velle*, id est pio, tenero ac devoto affectu eos prosequi, ita ut quis animo paratus sit pro eis omnia pati et agere. — Quapropter, graviter contra pietatem peccant filii qui deliberate et serio parentibus mortem exoptant, aut grave damnum animæ aut corporis, vel de notabili damno eis illato gaudent; item qui eos vere contemnunt, irrident, contumeliis verbisque graviter injuriosis afficiunt, aut, sine justâ causâ, graviter et deliberate contristant. — Notandum est odium erga parentes facilius grave esse peccatum quam erga extraneos.

972. (B) *Benefacere*, seu benevolentiæ signa parentibus exhibere : (a) amicabili et hilari vultu, suavi sermone, prompto obsequio, iisque omnibus mediis quibus tener ac devotus amor manifestatur. Quare qui vix amicitiæ signum exhibent, sed aspere loquuntur aut imperiose agunt, plus minusve, et sæpe graviter, peccant.

(b) Eisdem subveniendo in necessitate *corporali* aut *spirituali.* Ita, quando parentes infirmitate aut senio laborant, aut ex adversis casibus patiuntur, filii eos visitare et conso-

[1] *Exod.*, XX, 13. — [2] *Eccli.*, III, 7, 9-10.

[3] *Ephes.*, VI, 2-3; alios textus vide in opere *La Famille suivant l'Ecriture Sainte*, Paris, 1881, p. 233-268.

lari eisque opitulari debent; si in paupertate versantur, non solum extremâ sed gravi, eisdem alimenta aliaque vitæ necessaria præbere tenentur.

Tanta est hæc obligatio ut, parentibus in extremâ aut gravi necessitate versantibus, filius ingredi nequeat religionem, etiamsi votum religionem ingrediendi emiserit, sed debeat in sæculo manere ut eis subveniat, dummodo nullus sit alius qui possit aut velit id præstare; lex enim naturalis de curâ parentum antecedit obligationem propriâ voluntate susceptam.[1] — Quando vero jam *professus est* religionem, potest et tenetur ad tempus e conventu egredi, etiam invito Prælato, si parentes sint in necessitate *extremâ* et *evidenti*, cui aliter subveniri nequeat, propter eamdem rationem;[2] si vero ipsa religio necessaria indigentibus parentibus provideat (quod omnino decet quoties id fieri potest), religiosus intra claustrum manere debet. — Si vero necessitas sit tantum *gravis*, controvertitur; juxta *probabiliorem* sententiam, tenetur, salvâ sui Prælati obedientiâ, media adhibere quibus ejus parentibus subveniatur.

973. Item eis subveniendum est in necessitatibus spiritualibus, curando nempe ut hi omnia spiritualia auxilia, quibus indigent, consequantur, maxime vero ut extreme decumbentibus ministrentur sacramenta aliaque adjumenta ad bene moriendum utilia. Pariter impedire eos non debent quominus ante mortem aliena restituant, aut reparent damnum proximis illatum, vel testamentum faciant ad aliquid piis operibus donandum. — Post eorum mortem, juxta facultates suas, curent ut decentes exequias accipiant et

---

[1] *S. Thom.*, 2. 2., q. 101, a. 4. — Ita etiam lex civilis in plerisque regionibus; sic in *Galliâ* : " Les enfants doivent des aliments à leurs père et mère ou autres ascendants qui sont dans le besoin... Les aliments ne sont accordés que dans la proportion du besoin de celui qui les réclame, et de la fortune de celui qui les doit... Si la personne qui doit fournir des aliments justifie qu'elle ne peut payer la pension alimentaire, le tribunal pourra, en connaissance de cause, ordonner qu'elle recevra dans sa demeure, qu'elle nourrira et entretiendra celui auquel elle devra des aliments " (*Cod. civ.*, art. 205, 208, 210).

[2] Contrarium docere videtur *S. Thom.*, *l.* c., ad 4; sed ibi non loquitur de extremâ necessitate; nam alibi scribit (Quodlibet 3, q. 6, art. 11) : " Debet quantum potest, salvâ ordinis obedientiâ, satagere ut per se vel per alium suis parentibus subveniatur, si in necessitate fuerint constituti. " Caeteroquin rationabiliter invitus non esset Superior qui licentiam e religione egrediendi denegaret ei qui *secus* parentum *extremæ* necessitati succurrere non valeret. Ita *S. Alphonsus*, n. 67; *Jaugey*, op. cit. n. 551; *Ball. P.*, n. 148.

sacrificium missæ pro eis aliquoties offeratur : pietas enim etiam ad mortuos extenditur.

2° *De reverentiâ parentibus debitâ.*

974. (A) *Principium :* **Tenentur filii parentibus exhibere specialia reverentiæ et honoris signa, juxta morem patriæ ac conditionis suæ.** — Dicitur *specialia*, quia major reverentia, ceteris paribus, parentibus debetur quam alienis.

Id sane aperte constat ex omnibus Scripturæ locis supra relatis, in quibus directe agitur de *honore* parentibus debito.— Quod etiam *ratione* probatur : iis siquidem honor debetur quibus competit excellentia, et quidem eo major quo altior est eorum dignitas; atqui parentes particulari modo Dei excellentiam participant, quatenus cooperatores Dei fuêre in filiorum procreatione et educatione; sunt igitur Dei invisibilis visibiles ac viventes imagines, et eorum excellentia est veluti quaedam emanatio et participatio divinæ excellentiæ; his igitur, quatenus vices Dei gerunt, filii specialem honorem ac reverentiam exhibere debent.

975. (B) Quod quidem præstare debent *corde*, *verbo* et *opere* : (a) *Corde* quidem, honorifice de eis sentiendo, tanquam superiores eos agnoscendo, bonamque æstimationem de eorum excellentiâ concipiendo. Peccant igitur filii qui eos contemnunt, dedignantur, aut erubescunt, nolentes eos ut suos parentes agnoscere; quod aliquando accidit quando filii ad altiorem statum eriguntur, dum parentes in paupertate degunt, sed viro honorabili indignum esse merito judicatur.

(b) *Verbo* etiam, modeste ac reverenter cum eis loquendo, absque ullo contemptûs signo, nihilque de eis dicendo quod bonæ existimationi, quâ gaudent apud alios, nocere valeat. – Peccant igitur filii, et quidem mortaliter *ex se*, qui deliberate verbis contumeliosis, irrisoriis aut conviciosis parentes afficiunt, aut in re gravi eis detrahunt, vel eos ad iram sine causâ provocant; a fortiori qui illis maledicunt : " Qui maledixerit patri suo, vel matri, morte morietur[1] "; " qui maledicit patri suo, et matri, exstinguetur lucerna ejus in mediis tenebris.[2] "

(c) *Opere* tandem, eos salutando et honorando, secundum patriæ morem, aliaque signa exhibendo quæ internum reverentiæ sensum denotent, v. g. opportune eorum consilia, præsertim in rebus magni momenti, exquirendo et sequendo, in quantum fieri potest. — Peccant igitur graviter qui deliberate parentes percutiunt, etsi leviter,

[1] *Exod.*, XXI, 17. — [2] *Prov.*, XX, 20.

aut manum extollunt ad percutiendum, quamvis reipsa non percutiant, vel injuriose eos pertractant. Ex adverso cum omni patientiâ, absque irâ et indignatione, eorum defectus ferre, occultare et excusare debent, necnon mores agrestes, inurbanos aut difficiles : siquidem et ipsi infantium defectus rudesque mores olim patienter tulerunt.

Quæ quidem omnia sic contrahit *Sapiens :*[1] " In opere et sermone, et omni patientiâ honora patrem tuum, ut superveniat tibi benedictio ab eo, et benedictio illius in novissimo maneat. Benedictio patris firmat domos filiorum : maledictio autem matris eradicat fundamenta. Ne glorieris in contumeliâ patris tui : non enim est tibi gloria, ejus confusio... Fili, suscipe senectam patris tui, et non contristes eum in vitâ illius; et, si defecerit sensu, veniam da, et ne spernas eum in virtute tuâ ".

3° *De obedientiâ parentibus debitâ.*

976. *Principium :* **Filii debent parentibus obedire in omnibus honestis et licitis ad curam paternam spectantibus, quamdiu sub eorum potestate manent.** — Amor et reverentia toto vitæ tempore debentur, sed obedientia stricte filios ligat solum quamdiu sub auctoritate paternâ vivunt; proinde quando jam emancipati fuerunt, vel majoritatem attigerunt, aut nupserunt, jam sui juris efficiuntur. Si tamen sub tecto paterno degunt, quamdam obedientiam patri, ut familiæ capiti, præstare tenentur.

(A) *Probatur.* (a) Id enim sæpe inculcat *Scriptura :* " Audi, fili mi, disciplinam patris tui, et ne dimittas legem matris tuæ[2]..... Filii, obedite parentibus vestris in Domino; hoc enim justum est[3].... Filii, obedite parentibus per omnia; hoc enim placitum est in Domino.[4] " (b) Et merito; nam, si modo generali inferiores obedire debent superioribus, a fortiori filii parentibus : hi enim, utpote Dei cooperatores in procreatione et educatione filiorum, ejus auctoritatem speciali modo participant, proindeque jus habent filiis præcipiendi in omnibus quæ ad eorum institutionem et disciplinam spectant; cum enim ipsis incumbat munus et officium prolem educandi et instruendi, eo ipso filii parentibus juste præcipientibus obedire tenentur sicut ipsi Deo, cujus vices gerunt.

---

[1] *Eccli.*, III, 9-14; integrum legas caput.
[2] *Prov.*, I, 8. — [3] *Ephes.*, VI, 1. — [4] *Colos.*, III, 20.

977. (B) *Declaratur.* Non tamen in *omnibus*, absque ullo discrimine, obedire tenentur, sed solum : (a) in *licitis et honestis;* nam, si parentes aliquid mali aut minus honesti præciperent, v. g. vindictam exercere, odio prosequi inimicos, eos ad duella provocare, aut furari damnumve aliis inferre, vel periculosis peccandi occasionibus obviam ire, etc., eis resistere oporteret, quia tunc vices Dei minime gerunt : " Obedire oportet Deo magis quam hominibus.[1] "

(b) In omnibus ad *curam paternam* spectantibus; siquidem parentum auctoritas nec absoluta nec universalis est, sed intra certos limites continetur, ac restringitur ad ea quæ educationem prolis respiciunt familiæque gubernationem. Ita filii sane obedientiam præstare debent in iis quæ æternam salutem et bonos mores spectant, v. g., dum parentes præcipiunt divinis interesse officiis diebus festis, — aut vetant ne suspectæ domus, et periculosa conventicula frequententur, vel prohibent ludos immoderatos, quædam consortia periculis plena, ingressum in cauponas intemperantiæ deditas, aliaque hujusmodi quæ mores corrumpere possunt. In his omnibus, quæ jam lege divinâ vetantur aut præcipiuntur, *probabilius* non committitur duplex peccatum, unum contra specialem virtutem quæ offenditur et alterum contra obedientiam parentibus debitam, nisi violatio ex *contemptu parentum* procedat; sed malitia peccati augetur ex irreverentiâ contra parentes commissâ, et juvenes hortandi sunt ad hanc circumstantiam declarandam, ut confessor opportuna hâc de re consilia tradere valeat. — Pariter filii obedire tenentur in iis quæ ad domûs et familiæ administrationem pertinent, v. g. quoad res domesticas non alienandas aut destruendas.

Ut peccatum contra obedientiam parentibus debitam grave sit, requiritur ut parentes serio et stricte præcipiant,— materia præcepti sit gravis, omnibus attentis, — et inobedientia sit plene voluntaria. Quare haud raro, ex defectu unius ex his conditionibus, peccatum censetur leve, præsertim quando committitur non ex contemptu aut contumaciâ, sed ex quâdam fragilitate aut innato independentiæ sensu.

978. (c) Filii vero parentibus obedire non tenentur in *electione vitæ statûs*, quamvis eorum consilium exquirere generatim multum expediat. Ratio est quia vocatio ad statum particularem est actus providentiæ divinæ qui parentum auctoritatem transcendit; aliunde, cum felicitas juniorum maxime pendeat a tali electione, ipsorum est hunc statum eligere et amplecti, juxta suavem inclinationem quam experiuntur et spiritualis directoris monita. Utile est tamen genitorum consilium petere, præsertim si agatur de statu laicali, cum in his rebus majori polleant experientiâ quam adolescentes.

Quapropter filii possunt religionem ingredi aut sacros ordines suscipere, dissentientibus parentibus, dummodo non leviter, sed

[1] *Act.*, V, 29.

post maturam deliberationem hoc ineant consilium. Quid valeant in ordine ad *matrimonium*, jam exposuimus de *Matrimonio*, p. 217-221.

979. **Notandum pro praxi.** Sæpe juniores utriusque sexûs, nonnisi modo confuso et vago peccata contra obedientiam aut reverentiam parentibus debitam accusant; et cum multum intersit nostris diebus paternam auctoritatem roborare, optimo consilio confessarius hâc de re prudenter et sedulo interrogabit, ut, detectâ peccati naturâ, ejus malitiam pœnitentibus vivide manifestet, et suaviter simul ac fortiter juniores hortetur ad parentes honorandos sicut Dei viventes imagines, iisque sicut Domino parendum. — Filii, qui parentes offenderunt, *per se* debent *veniam petere;* sed, si prævideatur rem valde difficilem fore, id non est urgendum, ne forte qui ægre id ferunt iterum periculo peccandi exponantur, hanc veniæ petitionem omittendo; aliunde læsum honorem alio modo reparare possunt, videlicet miti sermone, aut sinceri amoris manifestatione; hoc enim posito, parentes hanc obligationem facile condonant.

§ II. De officiis dominorum et famulorum, seu de societate herili.[1]

980. Sæpe societas *domestica* per societatem *herilem* completur, quatenus videlicet famuli et famulæ suas operas familiæ capiti locant, et pro certo pretio sese obligant ad quædam officia in domo fideliter adimplenda. Quod quidem ex duplici indigentiâ et necessitate oritur : ex unâ parte, membra familiæ omnia opera, quæ ad rem domesticam requiruntur, peragere nequeunt; ex alterâ autem, quidam sunt homines qui, ob inopiam aut infortunium, per seipsos vitæ necessaria nonnisi ægre obtinere valent : quare suas operas locare exoptant, ut sibi vel aliis sibi conjunctis alimenta procurare possint; inde natus est *famulatus*, seu contractus quo quidam extranei, suas operas locando, fiunt de familiâ domini, ideoque domestici vocantur.

[1] *Mayol*, Summa moralis, col. 544-549, ed. *Migne; Valentin*, Examen sur les Commandements, Lyon, 1869, t. I, p. 202-216; *Ball. P.*, n. 833-839; *D'Hulst*, Carême, 1894, 6e Conf.; *L. M. Salmon*, Domestic service, New York, 1897.

Famuli distinguuntur ab *operariis*, qui suas operas locant ad breve tempus, sed in familiam domini non recipiuntur; opifices siquidem propriam domum et sæpe familiam habent, nec subduntur heris nisi per illas diei horas pro quibus conducuntur, dum famuli dominis obedientiam præstare debent toto tempore famulatûs, domumque dominorum inhabitant.

Historice constat non eamdem semper fuisse domesticorum conditionem; antiquitus multi *servituti* addicebantur; quando postea *liberi* facti sunt, per longa tempora nexus inter ipsos dominosque multo arctiores fuêre quam sunt nostris diebus; hodie pariter, contractus famulatûs non eodem modo in diversis regionibus initur; imo, in eâdem regione, diverso modo accipitur ruri et in urbibus. Quare his omnibus sedulo attendendum est ad definiendas mutuas dominorum et famulorum obligationes : harum extensio et vis obligatoria multum pendet a consuetudinibus temporum et locorum. — Pariter, quando in medium proferuntur textus Scripturæ, Patrum et Theologorum, sedulo distinguendum est inter principia generalia, quæ omnibus locis ac temporibus accommodantur, et regulas speciales quæ nonnisi certis locorum ac temporum conditionibus applicantur.

I. De officiis dominorum.

981. Domini suam auctoritatem a Deo consequuntur, qui, inæquales dotes hominibus largiendo, voluit in societate humanâ alios esse aliis superiores, et quemdam hierarchicum ordinem constituit; quo sensu dici potest : " Non est enim potestas nisi a Deo.[1] " Quæ tamen auctoritas non est absoluta, sed moderate, prudenter ac christiane exerceri debet : famuli enim, quamvis statu et conditione dominis inferiores, ipsis sunt æquales quatenus ejusdem cœlestis Patris filii, ab eodem Salvatore redempti, eorumdem sacramentorum participes, et ad eumdem finem destinati; auctoritas igitur christianâ caritate ac modestiâ temperetur.

Quibus positis officia dominorum tum ex *justitiâ*, tum ex *caritate* oriuntur : ex *justitiâ*, quando explicite aut implicite ex ipso famulatûs contractu libere inito defluunt; ex *caritate*, quæ major esse debet erga domesticos quam erga extraneos.

982. 1° **Justitia** postulat ut æque serventur omnes legi-

[1] *Rom.*, XIII, 1.

timæ conditiones in contractu inclusæ : — (A) *Salarium justum* solvi debet tempore statuto, vel secundum *regionis morem* legibus aut consuetudine firmatum; ad id enim se obligarunt domini ex ipso contractu. (a) Quoad determinationem *justi pretii*, sequendæ sunt regulæ de salario opificum superius traditæ (*De Justitiâ*, n. 819-826).

Hinc injustitiæ rei sunt qui, inopiâ aut simplicitate famulorum abutentes, extorquent eorum consensum in salarium infra illud quod ex communi judicio æquum judicatur. Et sane minus facile excusantur domini infima salaria famulis tribuentes quam heri qui multos habent operarios; hi siquidem aliquando, vi effrænatæ concurrentiæ, ad minuenda stipendia coguntur, ne secus in ruinam vergant; illi autem, qui paucos habent famulos, plerumque plenum salarium solvere possunt, quin lege concurrentiæ vincantur.[1]

(b) Peccant pariter qui promissam mercedem *statuto tempore* non solvunt, sed *diu* differunt[2]; gravitas autem injustitiæ pendet a gravitate damni ita illati : major est, v. g., quando famuli hoc stipendio indigent ad suos sustentandos.

983. **Corollaria** (a) Si famulus, ad annum conductus, per breve tempus, v. g., per hebdomadem ægrotat, plerumque ex consuetudine locorum integrum debetur salarium : et merito quidem, cum hujusmodi ægritudo ex communiter contingentibus prævideri possit. Si vero per notabile tempus ægrotat, *stricte* non debetur integrum salarium, cum merces, si sola *justitia* attendatur, operi præstito proportionari debeat : proinde si totum solvatur, opus erit *misericordiæ*.

(b) Si famulus sponte, absque legitimâ causâ, ante præfixum tempus abierit, v. g., ante elapsum mensem, stricte loquendo jus amittit ad salarium tempori servitii respondens, quia ipse fregit contractum, et exinde damnum forsan domino intulit; attamen, si reipsa hic nullum passus fuerit damnum, v. g., quia statim alium famulum invenire potest, æquitas suadet ut aliqua detur compensatio pro opere præstito. — Si vero famulus injuste dimittatur ante præfixum tempus aut ex culpâ domini, qui, v. g., eum dure tractat aut ad peccandum provocat, jus strictum habet ad compensationem obtinendam pro omnibus damnis ex hoc capite sibi injuste illatis.

984. (B) Domini *plures operas* exigere nequeunt quam

[1] Quidam domini famulorum stipendia minuunt ut copiosiores eleemosynas, ut aiunt, largiantur; nonne tamen melius est ipsis *domesticis*, utpote propinquioribus, eleemosynam dare sub specie majoris salarii?

[2] Huc enim spectant verba Scripturæ : " Ecce merces operariorum qui messuerunt regiones vestras, quæ fraudata est a vobis, clamat, et clamor eorum in aures Domini sabaoth introivit (*Jacob*, V, 4).

eas de quibus in contractu pactum est; et si quid amplius petant, stipendium augere tenentur. Cum enim *tale* salarium pro *tali opere* mutuo consensu determinatum fuerit, si augeatur opus, augeri debet stipendium. Sæpe tamen nil certi definitum est, et res judicio et morali æstimationi prudentûm relinquenda est, juxta varias locorum consuetudines.

985. 2° **Caritatis officia.** Domini eo magis diligere debent famulos quo hi sunt illis propinquiores. Quapropter : — (A) Eos *benigne tractare* debent : " Si est tibi servus fidelis, sit tibi quasi anima tua; quasi *fratrem* sic eum tracta[1] "; ideoque humanissime eos alloqui, sine arrogantiâ eis præesse et imperare, sufficientia alimenta eis præbere, nec illos nimiis laboribus gravare. — Peccant igitur, si eos sine causâ verbis asperis et contumeliosis, et a fortiori verberibus afficiant.

Si famuli aliquâ infirmitate seu morbo laborent, domini invigilare debent ut illis diligens cura præbeatur; stricte quidem non tenentur ad expensas pro medico et remediis solvendas, nisi id in pactum deductum fuerit; sed sæpe id *suadebit* christiana caritas.

986. (B) *Bonum* etiam *spirituale* famulorum prudenter procurare debent : tempus concedendo ad religiosa officia adimplenda,[2] videlicet ad Sacrum audiendum, suscipienda sacramenta, doctrinam christianam ediscendam, etc.; — ideoque eos non cogendo, extra necessitatem, ad opera servilia diebus festis aut ad vescendum carne tempore prohibito; — bonis moribus vigilando, præsertim ubi sunt junio-

[1] *Eccli.*, XXXIII, 31; cfr. *Ephes.*, VI, 9; *Ep. ad Philemonem.* — Ad rem *Turgeon*, op. cit., t. I, p. 363 : " Faisant appel aux maîtres et surtout aux maîtresses, nous les prions de se mieux pénétrer de cette idée chrétienne et humaine, que leurs domestiques sont leurs égaux devant Dieu et devant la nature, des êtres qui pensent comme eux, qui souffrent comme eux, et que les progrès de l'instruction et de l'égalité rendent de plus en plus sensibles à l'injustice, à la dureté, à l'humiliation. Ayons le courage de nous dire qu'il leur faut plus de patience et de résignation pour nous servir qu'à nous pour les supporter. "

[2] " Respectez la conscience du serviteur : pas de religion imposée : l'hypocrisie n'honore pas Dieu; pas de religion entravée : c'est une tyrannie odieuse que de dénier à qui sert son semblable la liberté de servir son Dieu. " (*M. D'Hulst*, op. cit., p. 187.)

res famuli diversi sexus,[1] — prudenter et suaviter, sed fortiter, eos corrigendo, quando blasphemiis, turpiloquiis, impiis sermonibus, illicitis familiaritatibus alios domesticos scandalizant; — cavendo præcipue ne ipsi pravo exemplo, incauto sermone aut sollicitatione famulos ad peccandum inducant; et ne filiifamilias importunis assiduitatibus juniores ancillas ad actus modestiæ et castitati contrarios alliciant.

II. De officiis famulorum.

987. 1° **Officia justitiæ.** (A) Vi ipsius contractus, tenentur integre et fideliter suas operas præstare, prout libere et æque pactum est, cum illâ communi diligentiâ, quæ ex lege vel consuetudine requiritur; — ideoque nullum damnum inferre domino aut illius rebus sive deliberate, sive ex culpabili negligentiâ (*De Justitiâ*, n. 793-794). — Peccant igitur qui notabilem partem temporis servitio debiti otiose terunt, vel ad propriam aliorumve utilitatem divertunt. — Præterea *obedientiam* præstare debent in iis omnibus quæ ad famulatum et bonos mores spectant,[2] et peccant qui legitimis dominorum mandatis pertinaciter resistunt.

(B) Qui *ex officio* conducuntur ad rem aliquam custodiendam, ut sunt custodes domorum, rei familiaris administratores, etc., ex justitiâ tenentur impedire ne ullum damnum inferatur his rebus quarum custodiam aut gestionem habent; et si, ex culpabili eorum negligentiâ, damnum illatum fuerit, ad ejus reparationem, tanquam injusti cooperatores tenentur. Si vero ad communem laborem conducti fuerint, ex *caritate* quidem ad damna impedienda tenentur, non autem ex strictâ justitiâ, probabiliter, juxta hodiernos mores. (*De Justitiâ*, n. 512-515; ibidem, nn. 439, 457, vide quæ diximus de furtis famulorum et occultâ compensatione.)

---

[1] " Soyez vigilants : le serviteur fait partie de la famille; il ne faut pas qu'il la déshonore par ses vices; vous avez charge d'âmes à l'égard de tous ceux qui vivent à votre foyer. " (*M. D'Hulst*, ibid.) Quare prælaudatus auctor dolet, p. 450, quod Parisiis et in magnis urbibus famuli et famulæ promiscue relegantur, longe a dominorum cubiculis, in partem superiorem ædificii, ubi juniores sæpe proximis peccandi occasionibus exponuntur.

[2] Huc pertinent verba Apostoli, debito tamen servato discrimine inter *servos* et *famulos* : " Servi, obedite dominis carnalibus cum timore et tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo; non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed ut servi Christi, facientes voluntatem Dei ex animo. " (*Ephes.*, VI, 5-6; cfr. *I Petr.*, II, 18-19.)

(C) Famulatum deserere ante præfixum tempus non licet nisi ob gravem causam, et, in quantum fieri potest, opportune admonito domino : patet ex ipsâ naturâ contractûs.

988. 2° **Officia caritatis.** (A) *Reverentiam* interiorem et exteriorem dominis præstare debent, quatenus divinitus sibi præpositi sunt in iis quæ ad familiæ regimen attinent; famulis enim aliquatenus accommodari possunt verba Apostoli ad servos : " Quicumque sunt sub jugo servi, dominos suos omni honore dignos arbitrentur[1] ". — Peccant igitur si dominos contemnunt, derident, contumeliosis verbis offendunt; aut proterve erga eos se gerunt.

(B) Speciali modo curare debent ne *detractione* aut *manifestatione secretorum*, quæ ex munere sibi credito cognoscunt, domino ejusve familiæ noceant : ex eo quod domesticæ vitæ aliquomodo participes efficiuntur, cautiores esse debent quando de rebus domesticis cum alienis confabulantur.

Multum sane optandum est ut intimiores sint relationes inter famulos dominosque, prout revera adhuc in quibusdam existunt familiis, sed si universim restitui nequeant, difficultates famulatûs mutuâ reverentiâ et caritate saltem temperentur. — Sacerdotes autem spiritualem curam famulorum non negligant, sed paternâ sollicitudine satagant ut opportunis consiliis ac piis confraternitatibus eos a malo arceant et ad virtutis perfectionem dirigant.[2]

Art. II. De officiis e societate civili dimanantibus.

989. **Prænotanda de origine et naturâ hujus societatis.**[3] Societati domesticæ, jam ab initio institutæ, mox superaddita est societas *civilis*. Primum quidem apparent *patriarchales familiæ*, pluribus generationibus auctæ, simulque ab extraneis hominibus adjutæ qui familiæ adjunguntur sive ut famuli operas suas præstantes, sive ut socii protectionem

[1] *I Tim.* VI, 1. — " Comme le maître doit voir dans son serviteur un frère, son égal devant la nature et devant la rédemption, ainsi l'homme qui sert son semblable doit respecter en celui-ci cet élément de divinité qui réside dans sa personne et consacre son autorité. " (*M. D'Hulst*, l. c., p. 189.)

[2] Quod quidem quam sollicite præstiterit *H. de Tourville*, vir cæteroquin de re sociali optime meritus, exposuit *P. Bureau*, L'Œuvre de H. de Tourville, ap. *Science Sociale*, t. XXXV, 1903, p. 470-471.

[3] *M. D'Hulst*, Carême de 1895, 1e Conf.; *Meyer*, op. cit., t. II n. 266 seq.; *Castelein*, Droit naturel, p. 737-767.

quærentes : hi omnes sub *senioris patrisfamilias regimine* simul degunt. Paulo post *aliæ familiæ*, debiliores ad se tuendas contra externa pericula, bestiarum aut hominum incursus, in construenda oppida confluebant, et confœderationem quamdam instituebant sub regimine potentioris ducis; et ita nascebantur *tribus*, seu plurium familiarum consociationes. Postea vero quædam tribus aliis se adjungunt, sive securitatis causâ, quo efficacius externos hostes repellant, sive ex quâdam necessitate, quia debiliores a potentioribus victæ sub earum regimen transeunt; et ita paulatim *nationes* efformantur.

990. Pauca tantum notamus de variis formis civilis regiminis. Triplex jam distinguebatur forma ab *Aristotele : monarchica*, quando suprema potestas in *uno* homine residet; *aristocratica*, quando auctoritas alicui *optimatum collegio* competit; *democratica*, si auctoritas penes *totum populum* organice unitum manet. Hodie vero, apud excultas nationes, duæ præsertim regiminis formæ vigent : — *monarchia*, aliis elementis, aristocratico et democratico, *temperata; respublica*, seu *democratia repræsentativa*, in quâ populus non directe per seipsum (quod impossibile est), sed per *deputatos* a se electos publicas res gerit.

Quæcumque autem sit regiminis forma, *suprema quædam auctoritas* necessaria est tamquam publica *ordinis socialis custos* et patrona, sive ad tuendam pacem et securitatem contra hostes externos, sive ad protegenda civium jura contra injustos aggressores in ipsâ civitate degentes; et tanquam *provida promotrix* institutorum quæ *bono communi* inservire possunt. — Singuli autem cives, præsertim qui aliquod munus exercent, sub regimine supremæ auctoritatis, bono reipublicæ adlaborare debent. — Quibus positis, agemus : 1° de officiis superiorum et inferiorum in genere; 2° de quibusdam muneribus in specie.

§ I. De officiis superiorum et subditorum in genere.

991. *Superiores*, seu principes hic dicuntur non solum qui supremâ potestate in societate civili potiuntur, quales sunt *Rex*, *Imperator*, *Reipublicæ Præses*, sed etiam ii qui partem habent in Gubernio, ut *ministri*, aut etiam *deputati senatoresve*, in regionibus ubi suprema potestas inter plures divisa

est. — *Subditi* vero vocantur qui civili auctoritati subjiciuntur.

Omnibus autem communis esse debet *patriæ amor* et cultus, non quidem eo sensu quod despiciantur aut odio habeantur extraneæ Gentes, sed eo sensu quod specialiter diligatur regio ubi quis natus est atque educatus, in quâ patres sepulti sunt, et quæ suam a Deo accepit missionem. Qui quidem amor generosus esse debet, ita ut pro patriæ communi bono recte agere, patienter pati ac mori parati simus.[1]

I. De officiis Superiorum, seu Principum[2].

992. Superiores legitimi, quicumque sint et quomodocumque fuerint electi, vices Dei gerunt, cum omnis potestas a Deo procedat; ideoque non illimitatâ auctoritate gaudent, sed imperium exercere debent dependenter a lege naturali et divinâ. Horum munera et officia, necnon ambitus eorum potestatis Constitutione ac legibus civilibus variarum Gentium definiuntur; hic nonnisi magis generalia breviter attingere possumus.

993. 1° Superiores tenentur, vi muneris sui, *bonum commune primario* intendere ac procurare, et nonnisi *secundario bonum particulare* sive proprium, sive eorum qui sibi propinquiores sunt. Cum enim societas ad bonum commune promovendum instituta fuerit, ii qui societati præsunt ideo fuerunt electi ut huic communi bono providerent; quapropter contra officium statûs sui peccant, si, reipublicæ curam remisse ac negligenter gerentes, paucorum commodo servire satagant. Hinc : —

(A) Imprimis cognoscere debent *in quo consistat* bonum commune, sive materiale sive spirituale, *quibus mediis* promoveri possit ac debeat, non solum in se, sed etiam omnibus attentis temporum, rerum ac personarum circumstantiis; secus enim imprudenter agent, multaque damna reipublicæ et privatis inferent. Quare

[1] *Card. Gibbons*, Patriotism and Politics, in periodico *North. Amer. Review*, april. 1892, p. 385-400.

[2] *S. Thom.*, De regimine principum, Opusc. XVI, inter opera Parmæ edita, t. XVI, p. 225-291; *Bellarminus*, De officio principis christiani; cfr. *Leo XIII*, Encycl. *Immortale Dei*, 1 nov. 1885; *Noldin*, n. 304-306.

scientiæ politicæ, œconomicæ ac sociali sedulo incumbere debent; et si patriæ magis prodesse velint, non solum suæ gentis, sed etiam exterarum nationum mores legesque aliquatenus scire conabuntur : comparatione enim factâ inter diversorum populorum leges, melius intelligi potest quomodo patrii mores emendari valeant.

(B) Imperii exercitium *justum* esse debet, nec tyrannicum, " sed quasi paternum, quia Dei justissima in homines potestas est et cum paternâ bonitate conjuncta[1]." Quapropter vitanda est *personarum acceptio*, vi cujus uni civium classi potiusquam alteri, vel aliquibus privatis potiusquam aliis, absque rationabili causâ, favor præbetur. Quod præsertim in distributione *munerum* et *onerum* servandum est; quandonam hâc in re *injustitia* admittatur jam expositum est, *De Justitiâ*, n. 467-468. Sed, etiam illæsâ justitiâ, peccant rei publicæ administratores qui scienter ac volenter digniores a muneribus arcent, et minus dignos advocant; ita enim bono publico non provident; sed suo vel paucorum amicorum, cum detrimento aliorum.

994. 2° *Bonos civium mores tueri ac promovere* tenentur non solum legibus et judiciali potestate, sed etiam exemplis. Nam bonos mores ad utilitatem etiam temporalem reipublicæ multum conferre omnes concedunt. Quapropter, quando abusus jam prævalere incipiunt, v. g., publica ebrietas propter multitudinem tabernarum, juniorum corruptio per obscœnos libros obscœnasve picturas aut exhibitiones, necesse est ut suprema auctoritas illos compescere studeat sive justis legibus, sive efficaciori legum observatione. — Ex quo sequitur eos qui præsunt strictiori obligatione ad bonum exemplum præbendum teneri, cum subditi ad imitandos superiores tendant, juxta illud : *Regis ad exemplar totus componitur orbis.*

995. 3° *Privatas consociationes* quæ ad *civium bonum* conferunt tueri ac protegere debent, eas vero quæ bonis moribus evidenter adversantur coercere; priores enim rei publicæ auxilium præstant, posteriores autem eidem valde nocent. Quod fusius expositum est ubi de jure consociationis, *De Justitiâ*, n. 183-194. De relationibus autem inter civilem potestatem et Ecclesiam alibi disputavimus, *De Verâ Ecclesiâ*, n. 227-250.

996. 4° Quoad *deputatos* speciatim, eosque omnes qui in Comitiis jure suffragii gaudent, hæc sunt præcipue notanda : —

(A) Hoc munus illi soli ambire et acceptare possunt qui illud

[1] *Leo XIII*, Encycl. *Immortale Dei.*

prudenter atque utiliter exercere valent; secus, se exponunt periculo grave damnum rei publicæ inferendi. — Si qui vero idonei electi fuerint, munus sine gravi causâ recusare nequeunt : bonum enim publicum postulat ut sapientes et probi munus et onus, patriæ utile, non declinent.

(B) Officium suum *fideliter* et *strenue* adimplere tenentur, de bono communi potiusquam privato curantes. Quare scientiam œconomicam et socialem, sui muneris exercitio necessariam, adipisci debent, non solum speculativam, sed etiam practicam, theoriis simul et factis studendo, præsertim vero illis quæstionibus quæ in *Cœtu Legislativo* pertractandæ prævidentur.

(C) *Sessionibus interesse* debent, quoties gravi causâ non impediuntur; imo, quando præsentes esse nequeunt, curent ut, quoties quæstio magni momenti dirimenda est, *telephonio* aut *telegrapho* statim advocentur, ne forte lex iniqua aut inopportuna, ipsis deficientibus, condatur. — Suffragium autem ferre debent juxta conscientiæ dictamen, et, si res dubia sit, ad illos recurrant qui sapiens consilium præbere valent. — Si suffragio suo ad iniquam legem concurrant, peccant et quandoque ad restitutionem tenentur, secundum principia superius exposita, *de Justitiâ*, n. 503-505.

II. De officiis subditorum.[1]

997. 1° In regionibus in quibus eliguntur *deputati* et *senatores*, qui ad res publicas gerendas suis suffragiis concurrunt, *primarium* officium eorum qui jus eligendi habent, est prudenter et strenue adlaborare ad electionem idonei candidati procurandum.

Res enim, de quâ agitur, nostris præsertim diebus, est maximi momenti : nam, in Cœtibus legislativis, sæpe agitantur quæstiones non solum commerciales et industriales, sed etiam morales et religiosæ, e quarum solutione pendet bonum non solum temporale, sed etiam spirituale multorum civium, imo et totius Gentis. Jamvero solutio hujusmodi quæstionum maxime ab electionibus pendet : si seligantur prudentes et honesti viri, animi fortitudine, catholico spiritu, et, in quantum fieri potest, eloquentiâ pollentes, religio simul et patria florebunt; si vero eligantur insipientes, mali, irreligiosi, via paratur non solum temporali ruinæ, sed etiam morum corruptioni et innumeris erroribus contra fidem.

[1] *Meyer*, t. II, n. 497-537; *Noldin*, n. 307-319; *Vermeersch*, De Justitiâ, n. 83-131; *Ami du Clergé*, Le péché électoral, t. XXV, 1903, p. 979, et t. XXVI, 1904, p. 2.

Quapropter omnibus *electoribus* officium grave incumbit non solum abstinendi a suffragio vendendo, sed etiam ad electionem idonei candidati, strenue concurrendi; a quo excusari nequeunt nisi ob causam proportionate gravem. Hinc : —

998. (A) Ab hoc officio minime excusant causæ leves, quatenus sunt jactura temporis, venatio aut honesta recreatio, vel irrisio malevolorum concivium : hæc enim omnia sunt quid leve relate ad utilitatem publicam. Nec generatim excusat probabilis inutilitas suffragia emittendi, quia v. g. vix ulla est spes bonum candidatum eligendi; nam, etiam in hoc casu, multum expedit factis ostendere bonos cives minime desperare, sed paratos esse ad omnibus licitis utendum mediis usquedum boni deputati tandem eligi valeant. — Ut quis a tali officio dispensetur, requiritur causa omnino gravis, qualis esset amissio muneris ad honestam sustentationem necessarii. — Attamen, si certo moraliter constet suffragium suum nihil profuturum, vel societatem nullum detrimentum passuram esse ex electione, quicumque candidatus eligatur, quia v. g. uterque æque bonus aut malus est, minor causa sufficit ut quis possit ab electione abstinere. Nihilominus, etiam in his casibus, plerumque expedit pro aliquo probo cive suffragium emittere, ut ita bonum præbeatur exemplum; quod quidem magis urget eos qui majori pollent auctoritate atque alios suo exemplo ad suffragia danda possunt pertrahere.

999. (B) Si optio detur solum inter duos candidatos indignos, quorum tamen unus est alio pejor, v. g., inter *socialistam* et alterum liberalibus erroribus imbutum, pro minus indigno suffragium emitti potest et plerumque expedit; nam *inter duo mala minus elicere licet;* sed, ad præcavendum scandalum pusillorum, publice declaretur id fieri solummodo ad impedienda mala e pejoris electione secutura; præterea boni cives, qui pro minus indigno suffragium ferunt, hunc moneant se ad ejus electionem non concurrere nisi ut strenue obstet malis principiis ab alio candidato advocatis, et iniquas leges repellat : ita enim hic cautius agere conabitur.

(C) Quo efficacius *probi cives* ad res publicas honeste et prospere gerendas concurrant, necesse est ut inter se *permanentes consociationes* instituant, publicasque *conciones* habeant, quibus electores de suis officiis instruantur, de momento quæstionum quæ in Comitiis dirimendæ proponentur, de necessitate optimos seligendi *deputatos;* quod quidem non solum *speculative*, sed *practice* declarari debet, *factis* exponendo quomodo talis provinciæ *deputati* pro tali vel tali lege suffragium tulerint, quæ consectaria exinde orta fuerint, etc., ut electores prudenter et libere inter varios candidatos digniorem eligere valeant.

1000. 2° In omnibus autem regionibus, subditi *reverentiam, obedientiam* et *fidelitatem* legitimis superioribus præstare debent : —

(A) *Reverentiam* quidem, quatenus superiores Dei vices gerunt; ideoque, quæcumque sint dotes quibus præfulgent aut vitia quibus laborant, jus habent ad debitum honorem suscipiendum, propter *auctoritatem* sibi commissam, et *excellentiam* quæ ex hâc auctoritate defluit : " Reddite ergo omnibus debita : cui tributum, tributum... cui honorem, honorem.[1] " — Peccant igitur qui debita honoris signa civili potestati *sine justâ causâ* denegant, eique contemptum et irreverentiam exhibent. Hodie quidem ministrorum et officialium *publici actus* merito scrutinantur et stricto examini subjiciuntur, ut ita præcaveantur abusus quibus favere possent; id tamen *honeste* fieri debet, vitando quidquid mendacium et calumniam redolet.

1001. (B) *Obedientiam*, in quantum scilicet justis legibus obedire debent, necnon æquis judicum sententiis : " Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit : non enim potestas nisi a Deo... Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit... Ideo necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam.[2] " — Revera nulla societas diu subsistere potest sine legum fideli custodiâ; si enim quisque prout libuerit agat, et leges despiciantur, mox debiliores a potentioribus opprimentur, et paci concordiæque dissidia et pugnæ succedent. — Quousque se extendat obligatio legibus obtemperandi, in *Tr. de Legibus*, n. 341-348, expositum est; de lege tributorum in specie dictum est, *de Justitiâ*, n. 591-598.

Quando vero lex injusta aut minus opportuna videtur, non solum licet, sed expedit licitis uti mediis ad eam abrogandam aut reformandam, scribendo *deputatis* ut hanc immutationem proponant, si de novo eligi velint.

1002. (C) *Fidelitatem* etiam præstent, quatenus rebellionem excitare aut eos qui præsunt interficere non licet, ut exposuimus, *de Justitiâ*, n. 362-363; cum enim hodie suprema auctoritas sit penes *Cœtum Legislativum*, cujus membra civium suffragiis eliguntur, majorem vim habent,

[1] *Rom.*, XIII, 7. — Quomodo antiqui christiani imperatoribus, etiam persecutoribus, reverentiam et obedientiam præstiterint describit *Guignebert*, Tertullien, p. 21-128; *Adhémar d'Alès*, la théologie de Tertullien, p. 397 sq. [2] *Rom.*, XIII, 1-5.

ad libertatem et justitiam tuendam, *civium suffragia* quam cujuslibet generis arma.

§ II. De officiis quorumdam civium in specie.

Ne limites brevis Compendii transgrediamur, dicemus tantum : de *judicibus*, *advocatis*, *actore*, *reo* et *testibus*, necnon *medicis* : ex modo enim quo hi munus suum adimplent, patriæ et privatorum bonum maxime pendet.

I. De Judicibus.[1]

1003. Judex est *persona publica, legitimâ auctoritate constituta ad jus dicendum et definiendum.* Non enim sufficit ut leges condantur et promulgentur, sed requiritur ut sedulo et fideliter custodiantur. Jamvero legum observantia potestate judiciali maxime promovetur : quando lites inter privatos oriuntur, aut quando delicta vel crimina perpetrantur, ad judices spectat rem inter partes controversam dirimere, vel delinquentes punire : in priori casu, causa est *civilis*, in posteriori, *criminalis* dicitur.

Hic non agitur nisi de judicibus *sæcularibus;* de ecclesiasticis enim fuse disseritur in *Prælectionibus Juris Canonici.* — Hodie vero, apud plerasque nationes, in causis *criminalibus*, duplicis generis adhibentur judices : *jurati*, qui de *ipso facto* judicant, utrum scilicet et quo gradu reus sit vere culpabilis ; *judices proprie dicti* qui pœnam decernunt crimini proportionatam. Dicemus : 1° de *judicibus proprie dictis ;* 2° de *juratis.*

1° *De judicibus proprie dictis.*

1004. Præter *jurisdictionem*, quæ necessaria est ad validitatem sententiæ, et de quâ agitur in utroque Jure ubi de *competentiâ fori*, tres præsertim incumbunt judici obligationes : —

(A) *Scientia competente* pollere debet, ut æquum ferat judicium : secus se exponit periculo damnum inferendi iis qui coram suo tribunali se sistunt. Legibus ergo in suâ

[1] *Lessius*, lib. II, c. 29; *Lugo*, De Justitiâ, disp. XXXVII; *Conf. d'Angers*, t. II, 3e Conf.; *Valentin*, Examen sur les devoirs des professions, t. I, p. 1-60; *Ball. P.*, n. 537-593; *Noldin*, n. 708-717.

regione vigentibus necnon jurisprudentiæ sedulo studere debet; quo altius et difficilius est munus ei creditum, eo eminentiori pollere debet scientiâ.

Hinc, si quis judex scientiâ competenti sit destitutus, absolvi nequit nisi officium dimittat, aut scientiam juridicam discat et interim a munere exercendo abstineat, si fieri potest, vel saltem doctioris consilium capiat, si prorsus abstinere nequeat.

Pariter *communi* saltem *diligentiâ* uti debet ad causam particularem cognoscendam, de quâ judicium feret, et ad audienda argumenta quæ *pro* et *contra* ab advocatis proferuntur; secus enim circa facta exposita decipi potest.

Si judex *culpabiliter* damnum alicui parti intulerit, sive ob imperitiam sive ob negligentiam cujus conscius est, tenetur damnum reparare quod pars læsa passa est : efficaciter enim et injuste hujus damni causa fuit. — Si vero *inculpabiliter*, ex inadvertentiâ quâdam, debet monere partem læsam, ut hæc sibi per appellationem aut alio modo consulat.

1005. (B) *Integritatem perfectam* in omnibus exhibere debet, ita ut nec amori nec odio, nec precibus nec minis cedat, sed solum conscientiæ dictamen sequatur; non enim hic agitur de gratiâ seu favore, sed de strictâ justitiâ, ad quam perfecta incorruptibilitas omnino requiritur.

Hinc omnia jura merito prohibent ne, pro re expendendâ et sententiâ ferendâ, pecuniam aut munera judex accipiat; secus enim exponeretur periculo injuste agendi : munera enim semel accepta plus minusve alliciunt ad sententiam dicendam in gratiam donatoris. Imo a litigantibus munera accipere, tanquam dona ex merâ *liberalitate* oblata, non decet; judex siquidem jam stipendium accipit pro munere suo fideliter adimplendo, ideoque nullum jus habet ad aliquid aliud consequendum; aliunde vir honorabilis omnia hujusmodi munera, etiam parva, rejicit, ne forte ejus integritas in suspicionem veniat. — Neque etiam pecuniam ultro sibi oblatam acceptare debet, ut unam causam præ aliâ expediat; vi muneris sui, omnes causas cito expedire tenetur, nec uni præ altero favere debet.[1]

[1] Quidam dicunt *parva* munera acceptari posse, quia vim alliciendi ad injustam sententiam non censentur habere; ita *Noldin*, n. 710. Alii contendunt pecuniam accipi posse ad rem *diligentius* expediendam, si ad hoc requiratur extraordinarius labor (id., n. 711), aut ad unam causam præ aliâ expediendam, quando plures æquali jure gaudent (*Laymann*, l. III, tr. IV, c. 4, n. 9). Sed hæc omnia ut *periculosa* rejicienda esse putamus, et *viro honorabili indigna*. Attamen, post factum, si revera nullum damnum injuste alicui illatum fuerit, non datur stricta obligatio restituendi.

1006. (C) Judex *secundum leges procedere debet* quoad ordinem et formam judicii, et sententiam ferre secundum *allegata et probata.* Non est enim legis *conditor*, sed *interpres;* nec agit secundum *privatam* scientiam quam habet, sed secundum scientiam *publicam*, quam *ut judex* acquisivit, proindeque secundum *probata.* Hoc est principium generale, quod tamen quasdam admittit exceptiones, proindeque paulo fusius exponendum est.

(a) Quando quis *scientiâ privatâ tanquam reus* cognoscitur, sed *juridice non fuit convictus*, absolvi debet : nam ad bonum publicum melius est ut unus reus absolvatur quam ut ordo judicialis turbetur, cum periculo innocentem aliquando condemnandi.

1007. (b) Si vero judex *privatâ scientiâ certo noverit* aliquem esse *innocentem*, qui tamen *juridice probatus est reus*, multum inter theologos controvertitur : alii dicunt, cum *S. Thomâ*,[1] eum debere quidem, propter hanc scientiam, diligentius examinare testes, ut inveniat occasionem liberandi innoxium, et, si non possit, eum superiori relinquere judicandum; si vero nec hoc potest, remanet ut sententiam ferat secundum allegata, quæ debet sequi in judicando magis quam quod ipse novit tanquam privata persona. — Alii vero hanc opinionem limitant ad casum quo pœna imponenda est pecuniaria vel aliqua privatio officii : tunc enim auctoritas publica vult eum privare aliquot bonis temporalibus, propter bonum commune quod exigit ut in his rebus servetur ordo judicialis. Si vero agatur de pœnâ capitis vel carceris, judex innocentem condemnare nequit, quia societas non habet jus innocentem vitâ aut libertate privandi, cum hoc sit intrinsece malum.[2] — Alii tandem asserunt in nullo casu licere condemnare eum qui certo, quamvis ex scientiâ privatâ, ut innocens cognoscitur.

Hodie vero, propter mutatas circumstantias, res ita componi potest : in causis criminalibus, *jurati* de ipso facto sententiam ferunt; hi autem, ex lege civili, id tantum affirmare debent de quo intime sibi persuasum est, nec sententiæ quam ferunt rationem reddere tenentur; quare hi nunquam debent innocentem condemnare, quocumque modo sciant eum innoxium esse. — Quando vero jurati pronuntiaverunt aliquem esse reum, nil amplius *judicibus* manet nisi ut declarent pœnam quæ huic crimini com-

[1] *S. Thom.*, 2. 2., q. 64, a. 6, ad 3; q. 67, a. 3.
[2] *Lugo*, De Justitiâ, disp. XXXVII, n. 42-47; *S. Alphons.*, n. 208.

petit[1] : non possunt igitur eum absolvere; forsan possent aliquam formam legalem omittere, ut locus dari possit novo causæ examini novæque opportunitati veritatem detegendi.

1008. (c) Si vero argumenta utrinque allata rem *dubiam* relinquant, hæc statuenda videntur : in causis *criminalibus*, in quibus imponenda est pœna, *reo favendum est*, ideoque hic absolvendus est, nisi de crimine certo moraliter constet : crimina enim non præsumuntur, sed probari debent.

In causis *civilibus*, si una pars est in *legitimâ possessione* rei, hanc retinere potest : nam *in dubio melior est conditio possidentis;* si vero neutra possidet, res adjudicari debet ei cui favet major probabilitas : quando enim jura juribus opponuntur, judex præferre debet ea quæ majorem pro se evidentiam habent[2]; — si probabilitas ex utrâque parte est *æqualis*, amica compositio suadenda est aut etiam imponenda.

1009. (D) Si lex civilis *manifesto sit injusta*, distinguendum est : (a) si solum legi *ecclesiasticæ* adversetur, v. g. immunitati clericorum, judex ab ecclesiasticis superioribus facultatem petat talem causam dijudicandi; quæ quidem generatim facile conceditur, ne probus judex officium suum dimittere cogatur; (b) si vero directe legi *naturali* aut *divinæ* opponatur, non licet juxta injustam legem sententiam ferre, sed judex vel abstinere debet a re judicandâ, vel officium dimittere : nam alicui imponere, per sententiam judicialem, aliquid quod directe et manifesto legi naturali aut divinæ contrarium est, intrinsece malum dici debet.[3]

---

[1] In multis tamen regionibus, ut in *Galliâ*, judices hodie quamdam potestatem habent pœnam delicto *proportionandi :* si igitur sibi persuasum est accusatum esse innocentem, *minimam* pœnam infligere debent.

[2] Hinc ut scandalosa et in praxi perniciosa ab *Innocentio XI*, 2 mart. 1679, reprobata est sequens propositio : " Probabiliter existimo, judicem posse judicare juxta opinionem etiam minus probabilem. " (*Denzinger*, n. 1019; quoad fusiorem expositionem, cfr. *Viva*, in hanc propos.)

[3] Non videtur autem intrinsece malum *levem pœnam* innocenti imponere, juxta legem injustam, si secus judex officium deponere cogeretur :

1010. **Corollaria.** (A) Si judex injustam tulerit sententiam, sive damnando innocentem, sive pœnam justâ majorem infligendo, damnum illatum meliori quo fieri potest modo reparare tenetur. (a) Si *culpabiliter* id fecerit, sententiam revocare debet, dum potest; etiam cum magno proprio incommodo; secus, monere debet innocentem ut *appellet* ad superius tribunal, et damna ex hoc capite illata reparare. (b) Si *inculpabiliter*, ex inadvertentiâ, tenetur sententiam revocare, si sine magno incommodo fieri potest, aut appellationem suggerere : sed non tenetur stricte damnum inculpabiliter illatum propriis expensis reparare, ex dictis in *Tr. de Justitiâ*, n. 474 sq. — Si vero de *mulctâ* agatur, quæ imponi debuisset, sed de facto imposita non fuit, judex ad restitutionem non tenetur, quamvis contra justitiam legalem peccaverit, quia jus ad mulctam non ex justitiâ commutativâ sed ex justitiâ legali oritur.

1011. (B) Sententia judicialis *certo justa* obligationem parit in conscientiâ : est enim authentica declaratio legis, quæ vim habet præcepti particularis quoad ipsos litigantes.— Ex adverso, si sit *certo injusta*, nullam vim habet in conscientiâ, ut patet; sed, si detur appellationi locus, expedit hoc privilegio uti potiusquam aperte auctoritati judiciali resistere aut occultâ compensatione uti. — Si *dubie justa* sit, appellatio quidem fieri potest ad judicem superiorem, sed interim sententia vim habet etiam in conscientiâ : nam in dubio *præsumptio stat pro superiore.*

2° *De Juratis.*

1012. Judices *jurati (jurés, jury)* ita dicuntur, quia juramento promittunt rite suo munere fungi. Jamvero ipsis proprie competit judicare de *culpabilitate* non solum *materiali*, sed etiam *formali* facti quod eorum examini subjicitur, attentis omnibus circumstantiis personarum, factorum, etc., secundum intimam persuasionem quam ex his omnibus acquisierunt; nec de suo judicio rationem reddere unquam tenentur.

Cum jurati inter omnes cives probos seligantur, nec ab eis exigatur juridica scientia, sed solum probitas, munus illud acceptare possunt, etiamsi jurisprudentiam prorsus ignorent, dummodo animum habeant ab inordinatis affectibus et præjudiciis vacuum, et parati sint diligenter attendere iis omnibus quæ in actione judiciali exponentur. Ratio est quia solum de *factis*, et eorum *culpabilitate*, pronuntiare debent, non autem de quæstionibus juridicis.

---

tunc enim innocens merito censetur huic pœnæ consentire, propter bonum publicum, ne scilicet judices honesti munus deserere cogantur. (*Noldin*, n. 714.) — Quid speciatim de ratione agendi quoad legem divortii, exposuimus, *de Matrimonio*, n. 116.

1013. Quando agitur de re *criminali*, jurati culpabilitatem affirmare nequeunt nisi de eâ certo moraliter constet; secus periculum incurrerent innocentem condemnandi. Hanc autem certitudinem acquirere possunt præsertim ex actis judicialibus, quin tamen prohibeantur privatâ uti scientiâ : lex enim civilis ipsis permittit secundum suam conscientiam judicare, ideoque secundum scientiam quam quomodocumque legitimo modo adepti fuerint. — Hinc si scientiâ privatâ certo norint accusatum esse innocentem, etsi ex allegatis et probatis videatur esse noxius, eum absolvere debent. Si vero innocens appareat ex actis judicii, et *aliunde* certo culpabilis esse noscatur, controvertitur; æquius videtur eum esse absolvendum,[1] tum quia *odiosa* sunt restringenda, tum quia secus periculum adest ne innocens irreparabile damnum patiatur : melius est enim, plerumque saltem, paucos nocentes liberari quam unum innocentem injuste damnari.

II. De officiis advocatorum.[2]

1014. *Advocatus*, seu *causidicus* ille dicitur qui *litigantium causam in judicio defendendam suscipit;* quod opportunis consiliis præstat, et præsertim coram judice causam agendo sive ore, sive scriptis, prout mos est in variis regionibus. — Hinc *scientiâ competente* pollere debet, ut diximus de *judice;* secus, periculo nocendi se exponit, et damnum revera illatum reparare tenetur, juxta superius exposita, n. 1005. Præterea vero ipsi incumbunt officia 1° quoad causam defendendam; 2° fidelitatem clienti debitam; 3° stipendium exigendum.

1015. 1° **De justitiâ causæ quæ suscipitur.** Principium generale est advocatum non posse nisi *justas causas* suscipere, easque nonnisi *justis mediis* defendere; secus enim damnum infertur alteri parti. Ad rem vero fusius declarandam, quædam distinctiones necessariæ sunt : —

(A) In *re civili*, advocatus suscipere nequit causam quam certo

[1] Ita *Lehmk.*, n. 807; *Ball. P.*, n. 592; *Noldin*, n. 717; contrarium tenet *Berardi*, Praxis, Tr. VII, n. 108.

[2] *Lessius*, lib. II, c. 31; *Lugo*, disp. XLI; *Confér. d'Angers*, t. II, Conf. 4-5; *Valentin*, op. cit., p. 113-170; *Ball. P.*, n. 596-609.

injustam cognoscit; si enim vincit, injuste cooperatur damno quod *adversæ* parti infertur; si vincitur, damnum infert suo *clienti*, qui inutiles expensas incurrit. Quare, si in decursu judicialis processûs, certo noverit injustam esse causam quam bonâ fide ab initio suscepit, eam deserere debet, et clientem hâc de re monere. — Si vero causa ab initio *dubia* sit, eam suscipere potest advocatus, monito cliente, cum tribunalia ad controversias dirimendas instituta fuerint, et aliunde causa, quæ initio dubia videbatur, in decursu processûs certo justa evadere possit.

Quamdiu causa *dubia* manet, advocatus *amicabilem compositionem* suadere potest; si vero certe injusta apparet, nil manet nisi ut deseratur.

(B) In *causâ criminali :* (a) licite potest *reum* defendere, etiamsi certo constet eum esse nocentem; imo, apud excultas Gentes, mos invaluit ut cuilibet reo assignetur advocatus, quo securius serventur formæ judiciales, et accusatus ab omni injustitiâ aut excessivâ severitate immunis evadat. Potest igitur advocatus reum juvare omnibus legitimis mediis quæ ipsi præsto sunt, minime vero dolo, fraude aut mendaciis. — (b) Non licet vero tueri partes *accusatoris*, quando accusatus certo aut valde probabiliter innocens est; ita enim advocatus injuste cooperaretur injustæ innocentis condemnationi.

(C) In utroque causarum genere, *mediis injustis* uti non licet, nempe mendaciis, fraudibus, falsis testibus falsisve documentis, quia *nemini fraus et dolus patrocinari debent.* — Hinc si documentum *authenticum* amissum fuerit, non licet ei substituere fraudulentum transsumptum : id enim mendacium est legibus merito vetitum, ne secus via omnibus fraudibus aperiatur, magno cum publico detrimento.

Quando advocatus damnum injuste clienti vel adversæ parti intulit, illud reparare tenetur, juxta principia superius exposita, *de Justitiâ*, n. 466, sq.

(D) Quid possit in causâ *divortii*, exposuimus in *Tr. de Matrimonio*, n. 115.

1016. 2° **De fidelitate erga clientem.** Vi muneris sui, advocatus tenetur diligenter et fideliter agere causam quam suscepit, videlicet :

(A) Causam serio examinare, eâ nempe *diligentiâ* quam rei gravitas postulat; posteaque sincere clientem monere de *justitiâ* vel *injustitiâ* causæ, necnon de probabilitate vincendi aut succumbendi, ut hic rite edoctus inutiles sumptus vitare possit; si culpabiliter id omittat, damna exinde secuta reparare tenetur.

(B) Causam susceptam *expedire* et *defendere* debet eâ diligentiâ quam in simili negotio viri prudentes adhibere solent. Quare, si, dum officium ei incumbit rem attente considerandi, documenta perlegendi aut judices adeundi, vanis conversationibus aut ludis

indulgeat, vel aliis rebus operam det, mala reparare tenetur suo clienti vel adversario ex hâc negligentiâ aut cunctatione obvenientia.

Peccat etiam graviter qui causam *ex industriâ* male tractat, ut alteri parti faveat, aut litem incœptam deserit, ut adversæ parti patrocinetur : quod lege civili merito prohibetur, ob periculum secretis abutendi a priori cliente commissis.

1017. 3° **De taxis quæ exigi possunt.** (a) Stipendium pro causâ quam egit, exigere potest, dummodo limites justi pretii non excedat; justum autem pretium lege, conventione aut consuetudine determinatur, juxta prudentûm judicium, ratione habitâ *negotii*, *peritiæ advocati* et *laboris* in causâ impensi. Si, pretio convento, cliens, propter justam causam, a litigando desistat, v. g. propter detectam litis injustitiam, non debetur integrum pretium, sed solum compensatio pro labore impenso, juxta prudentûm æstimationem.

(b) Quando de *pauperibus* agitur, qui in *extremâ necessitate* versantur, ex *caritate* gratis causam agere tenetur, etiam cum gravi incommodo; si in *gravi* tantum *necessitate* sint constituti, ad id tenetur cum levi tantum incommodo. Constat ex dictis ubi de caritate, cum hic sit unus e modis eleemosynam præbendi.

III. De actore, reo et testibus[1].

1017[1]. 1° **De actore et accusatore.** (A) *Actor* dicitur qui in causâ *civili* alterum in judicium vocat. Hic tenetur: (a) justa petere; (b) procedere ad tramites juris; (c) probationes adducere. Si injusta petit aut innocentem sine ratione in judicium trahit, contra justitiam peccat, et ad reparationem damni illati tenetur.

(B) *Accusator* is est qui in causâ *criminali* crimen ad judicem defert et onus probandi in se suscipit. — Hodierno jure communiter non admittitur accusatio judicialis a privatis facta (quæ fieri debet a *procuratore regio aut reipublicæ*), sed solum *denuntiatio*, quâ delictum ad judicem aut procuratorem defertur, quin denuntians in se suscipiat onus probandi.

Denuntiare delicta aut crimina tenentur: (a) *ex justitiâ* qui vi *muneris* sui aut specialis *pacti* ad id constituti sunt, quales sunt officiales publici, custodes agrorum aut silvarum, etc.; hi, neglecto officio, ad restitutionem tenentur secundum principia superius exposita, n. 512-515; (b) *ex caritate*, quando agitur de crimine com-

[1] *S. Alphons.*, l. V, n. 234-290; *Lehmk.*, t. I, n. 811-821; *Ballerini-Palm.*, t. IV, n. 612-638.

mittendo, ex quo innocenti grave damnum imminet quod secus averti nequeat, — aut de crimine etiam præterito quod sine gravi damno communi taceri nequeat, — aut de crimine quod leges positivæ legitimâ ex causâ denuntiare præcipiant.

Ut denuntiatio *liceat*, crimen certum esse debet aut saltem valde probabile; in hoc ultimo casu tanquam certum manifestari non debet.

1017[2]. 2° **De reo.** *Reus* dicitur qui in judicium trahitur et contra quem agitur.

(A) In causâ *civili*, reus qui novit actoris causam esse *certo justam:* (a) litem inchoare non debet, sed justis petitionibus actoris satisfacere; si res dubia est, jus suum probabile tueri potest; (b) immo, etiamsi in judicio absolutus fuerit, non excusatur ab obligatione solvendi debitum; nam pars læsa, etiam quando a sententiâ prolatâ non appellat, non censetur juri suo renuntiâsse in foro interiori; (c) si *mediis injustis* sententiam obtinuit, tenetur insuper ad litis expensas compensandas; secus vero, si, propter defectum probationum, sententia in suî gratiam lata est.

(B) In causa *criminali:* (a) reus, jure hodierno, crimen a se commissum *fateri non tenetur*, sed potest se innocentem declarare (anglice *plead not guilty*), quia, ex circumstantiis, talis declaratio significat se judicialiter de hoc crimine convictum non fuisse; (b) jus habet *se defendendi manifestando testium etiam occulta delicta*, si id necessarium est ad vim eorum testimonii elidendam, quia non tenetur eorum famam servare cum gravi proprio incommodo; non licet vero calumniose falsum crimen eis imponere, nec a fortiori falsos testes aut iniquum judicem interficere : non sunt enim facienda mala ut eveniant bona; (c) *ad suî punitionem active concurrere non tenetur*, ideoque, etiam juste captus, fugere potest, aut e carcere evadere, immo probabiliter carcerem effringere, ad vitam aut libertatem servandam; ideoque custodes et satellites decipere et terrere, non autem eis vim inferre aut eos corrumpere ut officio suo desint; si tamen *innocens* datâ pecuniâ custodes inducit ut ipsius fugæ non obstent, non peccat, quia tunc non eos allicit ad actum malum. — Quando reo licet fugere, alii qui ceteroquin non sunt ejus custodes ex officio, ei consilium et adjutorium præstare possunt.

1017[3]. 3° **De testibus.** *Testes* dicuntur qui legitime vocantur in judicium ad testimonium de re litigiosâ ferendum.

(A) *De obligatione comparendi.* (a) Nemo tenetur sponte se offerre ad testandum, nisi id necessarium sit ad grave damnum reipublicæ vel alicujus innocentis avertendum; si de bono *publico* agitur, testari debemus etiam cum proprio gravi incommodo; si de bono *privato*, non obligamur cum gravi incommodo.

(b) Qui a legitimâ auctoritate citatus est, comparere tenetur, et quidem sub gravi, nisi de re levis momenti agatur aut testimonium non sit necessarium: id enim exigit obedientia civili auctoritati debita.

(B) *De obligatione testandi.* Judici legitime interroganti, servato ordine juris, testis tenetur sub gravi juxta veritatem et conscientiam

respondere, nisi legitimâ causâ excusetur. (a) Falsum testimonium est *ex se* grave peccatum contra *veracitatem*, contra *religionem*, si juramentum prius, ut fieri solet, emissum fuerit, et contra *justitiam*, si exinde damnum proximo illatum fuerit (supra, n. 402).

Discrimen vero est inter eum qui falsum dicit et eum qui asserit se nihil scire : prior *positive* ad injustitiam cooperatur, ideoque ad restitutionem tenetur (supra, n. 403); posterior est tantum cooperator *negativus*, nec proinde ad restitutionem tenetur nisi ex justitiâ officium ei incumbat reum denuntiandi (supra, n. 512-516).

(b) Causa legitima excusans a testimonio reddendo est timor fundatus mali publici aut privati valde notabilis; tunc testis non potest quidem proprie mentiri, sed dicere *se nescire*, cum, ex adjunctis, id significet se non posse moraliter, absque gravi incommodo, rem detegere.

Ita respondere debet confessarius, qui rem novit tantum ex confessione sacramentali, aut ex secreto naturali vel commisso : in priori casu nunquam sigillum sacramentale violari potest; in posteriori, secretum revelari nequit nisi id exigat bonum commune aut bonum privatum maximum, secundum principia superius exposita, n. 421-425. — Pariter a testimonio dicendo excusantur : qui injuste, per vim aut fraudem, in cognitionem rei pervenit, v. g. aperiendo litteras alienas; qui scit reum non peccâsse, quamvis materialiter delictum commiserit; qui ex testimonio prudenter timet maximum damnum sibi aut suis impendere, nisi tamen damnum ex negato testimonio secuturum multo majus sit; qui factum tantum novit a testibus fide parum dignis : tunc enim nescire censetur.

IV. De officiis medicorum [1].

Medici et chirurgi nobile et arduum munus exercent, cum ipsis committatur vita hominum corporalis, et aliunde, christiane officium adimplendo, non parum vitæ etiam spirituali conferre valeant.

1018. 1° *Scientiâ competenti et peritiâ saltem ordinariâ* pollere debent; secus periculo exponuntur irreparabile damnum ægrotis aut vulneratis inferendi, et ex hoc capite ad restitutionem obligari possunt. Quia vero hodie scientia medica progreditur, qui suum munus fideliter adimplere volunt, studio incumbere non desinant. Pariter in difficillimis casibus, quando de propriâ peritiâ dubitant, alium medicum peritiorem advocare non dubitent, si æger aut ejus familia in id consentiat.

[1] *Conférences d'Angers*, t. III, 3e Conf., p. 76-149; *Valentin*, t. I, p. 293-348; *Surbled*, op. cit., t. III, p. 155-245; *Ch. Coppens*, Moral and Medicine, New York, gallice redditum curâ *J. Forbes*, Morale et Médecine, Paris, 1901, 3e Conf.

1019. 2° *Diligenter et fideliter suum munus exercere debent*, videlicet : (A) Quando, stipendio accepto aut promisso, ad aliquem ægrotantem curandum sese obligârunt, quâvis horâ diei aut noctis quamprimum moraliter accurrere debent, nisi certo sciant ex dilatione nullum damnum infirmo secuturum esse; id enim postulat gravitas rei, scilicet vita humana eorum curæ commissa. — Pariter quando a Municipio vel aliquâ communitate pacto stipendio conducti sunt, munus suum tempore *morbi contagiosi* deserere nequeunt. Si nullum adfuerit pactum, ex *justitiâ* non tenentur stricte ad manendum in civitate ubi lues viget, et ex *caritate* raro, cum alii sint qui de ægrotis curent; sed *honorabilis* medicus in hoc casu munus non deseret nisi ex gravissimâ causâ.

1020. (B) *Tutiora remedia* adhibere tenetur, quoties præsto sunt. Quare non licet, relictis mediis securis, incerta experiri; prioribus deficientibus,minus certa adhiberi possunt, dummodo sint innoxia; tandem, si desperata est salus infirmi, nec adest nisi remedium dubium, quod sanitatem *probabilius* restituere, sed etiam mortem *probabiliter* accelerare valet, illo uti licet, cum minus malum eligere permittatur; si vero salus ægroti desperata non est, remedium dubium, quod probabiliter prodesse et nocere potest, non est adhibendum, ne mors acceleretur, sed res *naturæ* committatur, quæ haud raro ipsa se sublevat. — Hinc minime licet *novum explorare remedium*, cum probabili periculo vitæ, etiam cum consensu infirmi : hic enim suæ vitæ non est dominus. Quapropter honesti ac prudentes medici nova hujusmodi remedia primum in *brutis* explorant, nec hominibus eadem applicant, nisi quando de eorum efficacitate simul ac innocuitate moraliter constat.

De operationibus chirurgicis, hypnotismi usu, necnon procuratione abortûs aut craniotomiâ alibi diximus.[1]

1021. 3° *Tenentur non multiplicare expensas sine causâ*, sive per inutiles visitationes, aut superflua remedia, sive præsertim inutiles et periculosas chirurgicas operationes

[1] *De Justitiâ*, nn. 309, 313; *De Deo Creante*, n. 113-115; *De Virt. Religionis*, n. 914-916; *Supplem. ad Tr. de Matrimonio*, n. 68 sq.; ibid. n. 63-67 declaratur quandonam et quomodo fœtus abortivi baptizari valeant sive a medicis. sive ab aliis e medicorum consilio.

tentando, lucri causâ (quod quidem nostris diebus haud raro contingit). — Stipendium non exigant ordinario majus, juxta prudentum æstimationem, attentis locorum ac personarum circumstantiis. — Ex *caritate* vero pauperes in necessitate constitutos gratis curare debent, secundum principia superius tradita de advocato.

1022. 4° Quando infirmus in *proximo mortis periculo* versatur, tenetur medicus ex *caritate* eum monere *per se* aut *per alium*, ut sacramenta recipere valeat tempore opportuno, antequam rationis usum amittat, simulque res suas temporales componat; familiam pariter monere debet, quo tutius spirituali et temporali bono moribundi provideatur. Quæ quidem obligatio *per se* gravis est, cum agatur de re maximi momenti. Quando medici prudenter et opportune hoc officium adimplent, maximum caritatis opus perficiunt, et de familiâ ac religione optime merentur.[1]

[1] Olim jure *canonico* præcipiebatur medicis ne curam infirmi periculose decumbentis susciperent, nisi eum monendo de confessione faciendâ; et si intra tres dies hic confessus non fuisset, eum visitare prohibebantur. Quæ quidem lex hodie fere ubique in desuetudinem abiit.

Caput ij.

DE OFFICIIS CLERICORUM.

1023. *Clericorum* nomine, *lato sensu*, veniunt quicumque baptizati servitio et cultui divino specialiter et legitimâ auctoritate fuerunt deputati. Quo sensu religiosi utriusque sexûs comprehenduntur, fratribus laicis non exceptis. — *Stricto* sensu clerici tantum dicuntur qui ex aliquo ordine ecclesiastico aut saltem primâ tonsurâ divinis ministeriis et officiis mancipantur. Hic autem nonnisi de clericis strictiori sensu intellectis agendum est.

Jamvero, in *Tr. dogmatico de Ordine*, exposuimus clericorum a laicis distinctionem, necnon præcipua munera sacerdotio et singulis ordinibus adnexa; in *Tr. morali de Ordine*, de vocatione ad statum clericalem, conditionibus requisitis ad ordinationem et irregularitatibus quæ ab ordinibus arcent, pauca pariter disseruimus; remanet igitur ut breviter perstringamus præcipua *officia :* 1° *clericorum in genere;* 2° eorum qui *sacris ordinibus* sunt initiati; 3° *sacerdotum.*

Art. I. De officiis clericorum in genere.

1024. Clericos, præsertim sacris initiatos, *sanctitate* tum *internâ*, tum *externâ* ornandos esse *Sacræ Litteræ*[1] multiplici modo declarant, non solum quia sunt ministri Dei, sed etiam quia fidelibus bonum exemplum præbere debent : " In omnibus teipsum præbe exemplum bonorum operum in doctrinâ, in integritate, in gravitate, verbum sanum, irreprehensibile, ut is qui ex adverso est vereatur, nihil habens malum dicere de nobis. "[2]

Idem docuerunt *Patres* et *Concilia*, quorum decreta sic contrahit

---

[1] *I Tim.*, III, 1-13; IV, 6-16; *II Tim.*, I, 6-14; II, 1-26; *Tit.*, I, 5-9; II, 1-8.

[2] *Tit.*, II, 7-8; cfr. *I Petr.*, V, 3, ubi de sacerdotibus dicitur : " *Forma* facti gregis ex animo."

Tridentinum :[1] " Nihil est quod alios magis ad pietatem et Dei cultum assidue instruat, quam eorum vita et exemplum, qui se divino ministerio dedicârunt; cum enim a rebus sæculi in altiorem sublati locum conspiciantur, in eos tanquam in speculum, reliqui oculos conjiciunt, ex iisque sumunt quod imitentur. Quapropter sic decet omnino Clericos, in sortem Domini vocatos, vitam moresque suos omnes componere, ut habitu, gestu, incessu, sermone aliisque omnibus rebus nil nisi grave, moderatum ac religione plenum præ se ferant; levia etiam delicta, quæ in ipsis maxima essent, effugiant, ut eorum actiones cunctis afferant venerationem. "

Cum ascetici scriptores de internâ clericorum sanctitate ac virtutibus fuse disserant, hic breviter perstringemus quæ *sacri canones* de *externâ* eorum vitâ statuerint :[2] 1° de *externo habitu;* 2° de quibusdam *sæcularibus artibus clero vetitis;* 3° de *vitandis* quibusdam *oblectamentis.*

§ I. De externo clericorum habitu.

Ad cultum externum referuntur *habitus clericalis* et *tonsura.*

I. De habitu clericali.

1025. Non agitur de sacris vestimentis quibus utuntur clerici in divinis officiis, sed de vestibus quas gerunt in communi vitæ conversatione.

1° **Origo vestitûs clericalis.**[3] Per quinque priora sæcula, clerici a laicis non distinguebantur vestium *formâ* aut *colore,* sed tantum *modestiâ* et *simplicitate.* Imo, quando nonnulli, præsertim in *Galliâ, pallium* induerunt quod erat philosophorum et monachorum proprium, eos vituperavit *S. Cœlestinus*[4]. — Sed, jam a sæculo VI, habitus ecclesiasticus a sæculari distinguebatur : videlicet, post Barbarorum inva-

[1] *Trident.*, sess. XXII, cap. I de Reformatione. — Ex *Codice*, c. 124, " clerici debent sanctiorem præ laicis vitam interiorem et exteriorem ducere eisque virtute et recte factis in exemplum excellere." Cfr. can. 125, 126.

[2] Quæ hic breviori stylo exponimus, contrahimus ex *manuscriptis S. Many*, Juris Canonici professoris apud Catholicam Universitatem Parisiensem, qui benigne mihi licentiam fecit iis utendi quæ assiduo labore collegit ac fusiori calamo lucide digessit.

[3] *Thomassin*, Discipline de l'Eglise, P. I, l. II, ch. 43-44, 46, 48, 50-57.

[4] Ep. ad Episcopos *Narbonensis* et *Viennensis* provinciæ, an. 428, ap. *Migne*, P. L., t. L, p. 429-436.

sionem, multi laici breviores horum vestes induere cœperunt, dum clerici antiquas Romanorum vestes retinerent; pauci quidem laici, præsertim nobiles, togam et pallium pariter servaverunt, sed ab his distinguebantur clerici, quia simplicitatem et formam habitûs monachorum imitabantur. — Decursu temporum, Romani Pontifices jam *præcipere* cœperunt ut clerici longas et modestas vestes retinerent, nec exemplo laicorum traherentur qui breviores assumebant. Quorum decreta firmavit *Tridentinum* :[1] " Quia vero, etsi habitus non facit monachum, oportet tamen clericos *vestes proprio congruentes ordini* semper deferre, ut per decentiam habitûs extrinseci, morum honestatem intrinsecam ostendant...". Consonat *Codex Juris Canonici*, can. 136, § 3.

1026. 2° **Obligatio clericalem habitum deferendi** : *Jure communi, clerici omnes tenentur habitum clericalem deferre, et quidem ex se sub gravi, nisi legitima excuset ratio.* Quod breviter declaramus :

(a) Hæc obligatio *restringebatur* ad clericos *in sacris* constitutos vel *beneficiatos*, quia *Tridentinum* hos tantum complectitur; sed ex *Codice*, c. 136, ad omnes clericos extenditur sub pœnâ e statu clericali decidendi, si ab Ordinario moniti sese non emendaverint.

(b) *Gravis* est hujusmodi obligatio, ut constat ex ipso *fine legis*, nempe *distinguendi* clericos a laicis, eos *tutandi* contra varia pericula, et in memoriam revocandi clericatûs officia; necnon ex *pœnis* contra delinquentes statutis, ut videre est can. 136, § 3 et 2379. Admittit tamen levitatem materiæ, v. g., si quis habitum dimittat ad tempus hebdomade brevius.[2] — Hinc qui *domi* clericalem vestem deponit, eam reassumpturus quando foras egreditur, pœnas non incurrit, nec probabilius peccat, nisi ex statuto *particulari* contrarium declaretur; decet tamen ut clericus etiam *domi* eam gerat, nisi gravis ratio excuset.

1027. (c) *Vestis clericalis*, juxta *Tridentinum*, ea est quæ *ordini* ac *dignitati clericorum congruit.* — *Sixtus V* injunxerat quidem vestem *talarem* deferendam esse sub pœnis supra statutis; sed hanc constitutionem temperaverunt ejus successores, et hodie *Codex* præcipit tantum clericis deferre "decentem habitum ecclesiasticum, secundum legitimas locorum consuetudines et Ordinarii loci præscripta" (can. 136); semper autem vestis talaris in missa gestari debet (can. 811).

---

[1] *Trident.*, sess. XIV, cap. 6 de Reformat.

[2] *D'Annibale*, Summula, t. III, n. 146, note 7 (ed. 3ª, p. 132).

Cæteroquin jam *Tridentinum* (l. c.) Ordinariis potestatem relinquerat statuendi quænam vestis ordini ac dignitati clericorum conveniret, et in praxi statutis cujusque diœcesis standum est. Jamvero, in plerisque catholicis regionibus, Concilia provincialia aut statuta diœcesana clericos adegerunt ad gestandam vestem *talarem*, et quidem *nigri* coloris.[1]

(d) A gestandâ veste clericali *excusat causa rationabilis*, id est, juxta sacros canones, *justus timor* ne quis gravem injuriam patiatur, aut *longum iter;* quando vero peregrinus clericus in aliquo loco per tempus notabile consistit (v. g. per duas hebdomades), clericalem habitum reassumere debet vel proprii domicilii vel loci ubi commoratur.

II. De tonsurâ clerici.

Tonsura duplici sensu accipitur : pro *capillis breviter tonsis*, vel pro *rotundâ capillorum rasurâ* in vertice capitis.

1028. 1° **Conspectus historicus.**[2] (A) Per quinque priora sæcula nullum invenitur vestigium tonsuræ proprie dictæ, sed solum clericis commendatur ut neque comam nutriant, neque caput suum radant.

(B) Sæculo sexto, *tonsio capillorum* quasi signum clericatûs evadit, ut clerici a laicis distinguantur qui ad comam nutriendam magis intenti erant. Circa finem ejusdem sæculi, et præsertim in septimo, clerici non solum tonsuram, sed *coronam* gestabant, id est, detonsâ totâ superiore parte capitis, inferius relinquebant circulum capillorum, in modum coronæ, ut etiam mos est hodie apud nonnullos Regulares. — Versus sæculum nonum, non tantum tondebantur, sed etiam *radebantur* capilli, ita ut magis emineret corona. — Sæculo decimo quarto ad finem vergente, pars rasa capitis imminutionem passa est, ita ut tonsura major non fuerit quam est hodie. Imo, sæculo decimo quinto, in pluribus regionibus fere obso-

[1] Ita in statutis diœcesis *Parisiensis* (n. 196-197) legitur : " Le costume ecclésiastique se compose de la soutane, à laquelle l'usage des diocèses de France a ajouté le rabat, la ceinture et le chapeau à larges bords relevés sur les côtés... Dans toute l'étendue du diocèse, on devra porter le costume ecclésiastique tel qu'il vient d'être décrit. Nous défendons, *sous peine de suspense*, à tout ecclésiastique demeurant dans notre diocèse et admis à y célébrer les saints Mystères, de paraître au dehors, même une seule fois, sans la soutane, dans toute l'étendue du diocèse de Paris. " — Quoad *Status Americæ Fœderatos*, hæc statuit *C. Pl. Baltimorense III*, n. 77 : " Volumus itaque et *præcipimus*, ut omnes Ecclesiæ legem servent, *domique* agentes vel *in templo* veste *talari*, quæ clerico propria est, semper utantur. Cum *foras* prodeunt... breviori quâdam veste indui licet, quæ tamen *nigri* coloris sit et *ad genua* producatur, ita ut a laicis distingui possint... *Stricto præcepto* sacerdotibus nostris injungimus, ut tam domi quam foris, sive in propriâ diœcesi degant, sive extra eam, *collare* quod *romanum* vocatur gerant. "

[2] *Thomassin*, op. cit., l. II, ch. 38-42.

leverat. Sed *Tridentinum* veterem renovavit disciplinam modo generali de clericorum vitâ, honestate et *cultu externo;* et in toto fere orbe catholico Concilia provincialia quæ celebrata sunt, leges de tonsurâ clericali instaurârunt.[1]

1029. 2° **Hodierna disciplina.** *Datur, jure communi, præceptum gestandi tonsuram, seu coronam clericalem, nisi recepti populorum mores aliter ferant.* — Ita *Codex* antiquos canones hac de re confirmans (can. 136, § 1). Præiverat *Sixtus V*, sub gravibus pœnis loquendo[2]. Insuper *Codex* ibidem monet clericos ut " capillorum simplicem cultum adhibeant."

(a) Hæc autem obligatio perstringit omnes clericos. Ita can. 136, sed in regionibus ubi multi sunt Protestantes, v. g., in *Angliâ* aut *Statibus Amer. Fœderatis*, mos invaluit ut non deferatur *corona* clericalis, quam consuetudinem approbat *Codex*.

(b) Obligatio *per se gravis* est, sed, ad peccatum mortale requiritur ut quis *habitualiter*, vel saltem *per integrum annum*, absque legitimâ ratione tonsuram deferre negligat.

1030. Scholium. Quoad *barbam*, non eadem fuit praxis et disciplina in variis sæculis; primis Ecclesiæ temporibus, clerici modestam barbam nutriebant; a sæculo nono eam recidere solebant, sed postea in multis regionibus decenter eam nutrire cœperunt. — Hodie, *jure communi*, solum prohibetur ne clerici *barbam nutriant;* quod non excludit barbam moderatam.[3] Lege vero *particulari*, consuetudinariâ aut synodali, præcipi potest, et de facto in multis diœcesibus præcipitur ut tota barba recidatur.[4]

§ II. DE QUIBUSDAM SÆCULARIBUS NEGOTIIS AUT ARTIBUS CLERO VETITIS.

1031. Clerici in sacris constituti non solum debent externo habitu internam sanctitatem manifestare, sed etiam ab

[1] Ita Conc. provinc. *Mediolanense V* (an. 1579), inter *Acta Ecclesiæ Mediolan.*, Lugduni, 1683, t. I, p. 219, ubi præscribitur pro quolibet ordine *mensura* tonsuræ; *C. Romanum* (an. 1725), tit. 16, c. 3, et in *Appendice*, n. 18, pp. 63, 313, ed. Bruxellis edita, 1726.

[2] *Bullar. Rom.*, t. V, P. I, p. 43.

[3] *De Angelis*, in tit. de Vitâ et honest. cleric., n. 7; *Santi*, ibid., n. 36.

[4] " Le port de la barbe est interdit dans le diocèse. Si, pour des raisons de santé ou d'autres motifs graves, des prêtres croyaient devoir garder la barbe, ils ne pourraient le faire sans en avoir obtenu notre autorisation. — L'autorisation de garder la barbe ne dispense pas de porter la tonsure. " (*Statuts Synodaux de Paris*, n. 195.)

omnibus officiis et negotiis abstinere quæ *impediunt ne ministerio sibi commisso rite fungantur*, vel *reverentiam clericali dignitati debitam minuunt :* " Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus, ut ei placeat cui se probavit " [1]. Cum vero, inter ea quæ clericos arcent a suis officiis, præcipua sit negotiatio, dicemus : 1° de *negotiatione* clericis prohibitâ; 2° de aliis *artibus* vetitis.

I. De negotiatione clericis prohibitâ.

1032. Negotiatio duplex distinguitur, videlicet *stricte* et *late* sumpta.

Prior in eo consistit quod *res ematur ut sub eâdem formâ carius revendatur.* Unde quatuor ad proprie dictam negotiationem requiruntur : (a) *rem emere :* si enim rem ex meo fundo ortam vendo, non dicitur proprie negotiatio; (b) rem emere *ut revendatur :* nam, si rem emo *ut* eâdem *fruar*, non negotior, — quamvis postea, imo eodem die, mutatâ sententiâ, eam revendam, v. g., quia inexpectatam nactus sum occasionem; (c) ut sub *eâdem formâ* revendatur : si enim res *per artem aut industriam mutata* revendatur, non dicitur stricte negotiatio, v. g. si quis uvas emat et vinum ex eis confectum vendat; (d) ut carius revendatur : nam si merces eodem fere pretio revendatur, ita ut lucrum non percipiatur, non est proprie negotiatio.

Posterior autem, seu late dicta negotiatio, ea est quæ caret unâ saltem e quatuor conditionibus supra expositis.

1° *De negotiatione proprie dictâ.*

1033. " *Prohibentur clerici per se vel per alios negociationem aut mercaturam exercere sive in propriam sive in aliorum utilitatem* " (*Codex*, can. 142).

Constabat jam ex lib. III *Decretalium*, tit. L, *Ne clerici vel monachi sæcularibus negotiis se immisceant*, cap. 6 : " Secundum instituta prædecessorum nostrorum sub interminatione anathematis prohibemus, ne monachi vel clerici causâ lucri negotientur. " Quod decretum a Conc. *Viennensi* confirmatum est : " Adversus alios clericos negotiationibus vel commerciis sæcularibus vel officiis non convenientibus clericali proposito publice insistentes vel arma portantes, sic (Episcopi) canonica servare studeant statuta, quod et illi ab excessibus compescantur hujusmodi " [2]. — Ratio autem prohibi-

[1] *II Tim.*, 11, 4.
[2] *Decretal.*, Clementin. l. III, tit. I, c. 1, p. 1156, ed. *Friedberg.*

tionis est ut avertantur clerici a sollicitudinibus rerum temporalium et cupiditate divitiarum, quæ cum sacris muneribus minime conciliantur : " Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem "[1].

1034. (a) Quæ quidem prohibitio illos etiam afficit qui omnia lucra impendere intendunt in opera pia; nam finis operantis non mutat naturam operis, et aliunde pia hæc intentio anxietates vanasque curas non tollit.— Illos insuper complectitur qui *per alium* negotiantur, tum quia, ex regulâ juris 72 in VI°, " qui facit per alium, est perinde ac si faciat per seipsum ", tum quia *Benedictus XIV* declaravit prohibitionem et pœnas canonicas extendi " ad clericos, illicite sub laici nomine quomodolibet negotiantes, perinde ac si per se ipsos ac proprio eorum nomine negotia ipsa illicita exercerent "[2]

(b) Hæc prohibitio *per se gravis est*, ut constat tum ex fine legis, tum ex pœnis contra negotiantes clericos latis, tum in veteri tum in recenti jure (can. 2380). Admittit tamen parvitatem materiæ; ita negotiari bis aut ter in materiâ levi, imo, juxta plures, in materiâ gravi (modo non graviori), *veniale* non excedit; quæ sit autem materia gravis aut levis, judicio viri docti et pii, juxta varia adjuncta determinandum est. [3]

(c) Hâc lege certo tenentur clerici majores et beneficiati, et etiam minores clerici, cum leges supra relatæ minime distinguant; unde, si hi negotiari velint, a clero secedant, prout ipsis licet.

Specialiter vero missionarii in *Indiis Orientalibus* et in *Americâ* (non autem in aliis regionibus), prohibentur ne vacent negotiationi quovis prætextu, etiam *semel*, *per se* aut *mediantibus ministris*, tam nomine proprio quam suarum religionum; et quidem sub *pœnâ excommunicationis latæ sententiæ*, et *amissionis mercium et lucrorum omnium;* quæ quidem pœnæ huc usque vigebant, ex declaratione authenticâ *S. Cong. de Prop. Fide.* [4] — Hæc tamen excommunicatio

---

[1] *I Tim.*, VI, 9-10.

[2] *Bened. XIV*, Bulla *Apostolicæ servitutis*, 25 febr. 1741, § 1 (*Bullar. Bened.*, t. I, n. 13).

[3] *S. Alphons.*, l. III, n. 831; *D'Annibale*, t. III, n. 156.

[4] Ap. *Collectanea*, n. 351; ibid., n. 352, declaratur : " A quâ excommunicatione latæ sententiæ ipso facto incurrendâ nemo absolvi potest, præterquam in articulo mortis constitutus, nisi lucris hujusmodi restitutis... Ut eadem prohibitio ac pœna... non solum afficiat missionarios europæos, sed etiam quoscumque ecclesiasticos viros, qui sub nomine missionariorum, aut quovis alio titulo, pro tempore missi fuerint, aut in illis partibus quomodolibet morabuntur. "

non erat *proprie* S. Pontifici *reservata*, cum delinquens a suo confessario absolvi posset *lucris restitutis;* si vero lucra restituta non fuissent, a nemine absolvi poterat : quare hæc non erat proprie reservatio, sed *conditio* absolutionis. — Iisdem pœnis subjacebant superiores immediati, Provinciales et Generales qui suos subditos hâc in re delinquentes non punivissent, saltem per amotionem a locis ubi delictum commissum fuerat.

(d) Si clericus *præsenti prematur inopiâ*, alicui licitæ negotiationi vacare potest, ut huic occurrat necessitati. Si necessitas non sit urgens, vel si agatur tantum de necessitate parentum, clericus Indultum postulet a Sede Apostolicâ, si sit intra Italiam, — vel ab Ordinario, si extra Italiam degat; Indultum vero non concedatur nisi vera sit præfata necessitas et desit alius modus huic subveniendi; et Indultum ipso jure cesset statim ac cessat ipsa necessitas aut alia adest ratio eidem consulendi.[1]

1035. **Corollarium.** Ex hoc intelligi datur quid clerico faciendum sit, si commerciale institutum per hæreditatem, aut alio modo, accipiat. Juxta *Benedictum XIV*[2], statim illud institutum dimittere debet, si possit sine temporali detrimento; si non possit sine detrimento, retinendi petat licentiam a Sanctâ Sede, in omnibus casibus. In litteris licentiam concedentibus, præscribatur tempus congruum ad dimittendum negotium; interea vero clericus *per laicum* administret.

2° *De negotiatione late sumptâ.*

1036. *Principium* generale est *negotiationem late dictam clericis licere*, quia leges ecclesiasticæ nonnisi negotiationem stricte dictam prohibent.

Attamen, ex communi canonistarum et theologorum consensu[3], in *uno casu* vetatur, nempe quando res emitur ut postea, *industriâ aliorum hominum mutata*, revendatur lucri causâ. Nam illud negotiationis genus tam prope accedit ad stricte dictam negotiationem, ut vix *moraliter* ab eâ differat; v.g., si pannum emam, et ex eo vestimentum conficiatur conducti sartoris industriâ, ut carius illud revendam, idem est *moraliter* loquendo ac si vestimentum confectum emam ut

[1] Ita *Clemens XIII*, Bulla *Cum primum* 17 sept. 1759, ap. *Collectanea*, n. 340, p. 118.

[2] *Bened. XIV*, Const. *Apostolicæ servitutis*, 25 febr. 1741.

[3] *Reiffenstuel*, in tit. *De vitâ et honest.*, n. 131; *Pirhing*, in tit. *Ne clerici*, n. 4; *Schmalzgrueber*, ibid., n. 18; *De Lugo*, De Justitiâ, disp. XXVI, n. 34; *S. Alphons.*, l. III, n. 836; *D'Annibale*, t. III, n. 155, not 9.

idem revendatur. — Eadem mala generat, videlicet temporales sollicitudines et divitiarum cupiditatem. — Tandem, nisi prohiberetur, facillime eluderetur lex strictam negotiationem prohibens : clericus enim, negotiari volens, materiam a mercatoribus emeret, et curaret ut a mercenariis mutaretur antequam venderetur.

1037. **Corollaria.** (a) Licet clerico rem emere ut eam *propriâ industriâ* mutatam revendat : tunc enim fructum *proprii laboris* vendit, et *artificiolum* exercet; jamvero manualis labor a *S. Paulo* et *Patribus* multum commendatur.

(b) Item licitum est animalia emere ut eadem *saginata* revendantur : hæc enim mutatio est partim *fructus naturæ*, et partim fructus proprii laboris.

(c) Pariter licite clericus vendit *res ex propriis prædiis comparatas*, sive non fuerint immutatæ, sive mutatæ sint etiam mercenariorum operâ; hoc enim non est proprie negotiari, sed agros excolere.

(d) Licet etiam clerico domum aut prædia emere, ut ea locet et exinde lucrum faciat : hæc enim non est negotiatio, sed rerum *locatio*, quæ nullo jure prohibetur. — In his tamen omnibus sedulo vitetur quidquid clericali dignitati dedecus afferre potest.

3° *De emptione et venditione titulorum crediti.*

1038. Cum hodie frequenter emantur aut vendantur *census publici* (*rentes sur l'Etat*), necnon *actiones* et *obligationes* societatum (*actions*, *obligations*, *stock*, *bonds*), inquirendum manet utrum clerici his negotiis vacare possint.[1] Jamvero magnum est discrimen inter *obligationes* et *actiones : obligatio* est jus ad lucrum annuum determinatum ex summâ pecuniæ quæ alicui societati quasi in mutuum data fuit; *actio* autem est quædam pars *capitalis*, ex quo constituitur societas, et jus confert ad proportionatam partem lucrorum. Hinc obligationis dominus (*l'obligataire*, *bond-holder*) est unus e *creditoribus* societatis, dum *actionarius* (*l'actionnaire*, *stock-holder*) est *co-proprietarius fundi socialis.*

1039. (A) *Non prohibentur clerici obligationes emere in quibuslibet societatibus, servatis justitiæ et cooperationis regulis.*

Obligatio enim haberi potest ut *mutuum*, aut *census redimibilis* vel ut *contractus crediti;* jamvero hæc omnia licent, ut

[1] De his et de speculationibus *Bursæ*, cfr. *De Justitiâ*, n. 932-938, et *Supplem. pro Galliâ*, p. 219-224.

probavimus in *Tr. de Justitiâ*, n. 932; nec aliunde clericis prohibentur, cum nullo modo negotiationem sapiant. — Non possunt tamen emi obligationes societatum quæ ad finem malum instituuntur, quia ita quis malo ab his commisso cooperaretur.

1040. (B) Major est difficultas quod *actiones*, et triplex datur sententia.

(a) Alii dicunt clericis non licere *actiones* emere in societatibus commercialibus vel industrialibus.[1] Nam hæ societates proprie negotiantur; ideoque *actiones* emere vel retinere in his societatibus nihil aliud est quam negotium exercere per alios, cum administratores omnia negotia gerant nomine *actionariorum;* porro clericus negotiari nequit etiam per alium. — Confirmatur decisione *S. Officii*, 1 apr. 1857; ad dubium : " Utrum liceat ecclesiasticis personis titulos super vias ferreas emere lucrumque ex eis proveniens accipere "; respondit : " Sanctissimus concedit facultates Episcopis, communicandas per S. Congreg. Episcoporum, permittendi ecclesiasticis ut accipiant actiones viæ ferreæ de propriâ pecuniâ tantum "[2]; ergo, inquiunt, sine speciali licentiâ non licet.

(b) Alii vero distinguunt inter societates quæ vocantur *commerciales* et eas quæ sunt *industriales*[3]; quoad *priores*, clericis non licet *actiones* comparare, quia tunc *commercio* cooperarentur; revera *S. Cong. Episcop. et Regul.* interrogata : " Utrum liceret clericis in sacris constitutis vel beneficiatis acquirere actiones in dictâ societate " (agebatur de constituendâ societate argentariâ), respondit : " *non licere* "[4]. — Quoad societates *industriales*, non prohibentur clerici *actiones* emere, quia artes industriales exercere possunt; hinc *S. C. Concilii* declaravit religiosos artem molitoris exercere posse, modo fiat per operarios conductos.[5]

1041. (c) Tertia sententia[6], quam ut *probabiliorem* amplectimur, docet licere clericis actiones emere in quibuslibet

[1] *Lehmk.*, t. II, n. 612; *Marc*, t. II, n. 2228.

[2] Apud *Ball. P.*, Tr. IX, n. 478.

[3] *Craisson*, ap. *Revue des Sciences ecclésiastiques*, t. XIII, 1866, p. 460-483, n. 356; *Icard*, t. II, n. 356.

[4] *Bizzarri*, Collectanea, Romæ, 1885, p. 530.

[5] *Ferraris*, verbo *Clerici*, art. 3, nn. 37, 43.

[6] *Bouix*, in periodico *Revue des Sc. ecclés.*, t. II, 1860, p. 444-470; *Vecchiotti*, Institutiones Canonicæ, Taurini, 1876, t. I, p. 399-400; *Sanguinetti*, Juris ecclesiastici Institutiones, 2ª ed., Romæ, 1890, p. 157-163; *Allégre*, Code civ. commenté, Paris, 1902, p. 310-315; *Nouvelle Revue Théologique*, t. XXV, 1893, p. 604-614; *Ball. P.*, n. 474-478, qui hanc sententiam ut *probabilem* habet.

societatibus, sive industrialibus, sive commercialibus, dummodo tamen hæ serventur conditiones : clericus sit solum *actionarius*, non autem socius *proprie dictus*, ideoque non teneatur ultra valorem suarum actionum; — societas nullum habeat finem illicitum aut suspectum; — nec clericus in illâ societate administrationis partem suscipiat; — neque *actionum* negotiationem exerceat; — et abstineat præsertim ab illis speculationibus aleatoriis alibi descriptis, *De Justitiâ*, n. 932-938.

Revera, juxta communem æstimationem, *actionarii* non censentur negotiari neque per se neque per alios; *in se* quidem sunt coproprietarii fundi, et, si res *in abstracto* spectetur, eorum nomine geruntur societatis negotia; sed *de facto, actionarii* vix sciunt quomodo res societatis gerantur, de iis parum curant, et, etiam quando jus habent in Cœtibus generalibus suffragium ferendi, sæpe huic juri valedicunt, et aliunde eo uti minime tenentur. Quare secure quiescere possunt, quia nihil aliud amittere possunt nisi pretium *actionum* quas emerunt; proinde generatim non magis sæcularibus implicantur sollicitudinibus quam si *census publicos* possideant; nec multum incenditur eorum cupiditas, cum lucrum exinde perceptum sæpe non sit multo majus ordinario auctario ex *obligationibus* accepto; unde motiva propter quæ negotiatio clericis prohibetur, hic non applicantur. — Confirmatur ex responso *S. Officii*, 15 apr. 1885, ubi declaratur " personas ecclesiasticas non esse inquietandas, si emerint aut emant actiones seu titulos mensæ nummulariæ, dummodo paratæ sint stare mandatis S. Sedis, et abstineant a quâlibet negotiatione dictorum titulorum, et præsertim ab omni contractu, qui speciem habeat, ut vulgo dicitur, *dei giuochi di borsa* "[1], (*speculationum et ludorum Bursæ*).

Sed ex hoc responso constat clericis non licere *titulos* aut *merces* emere aut vendere *ad terminum*, nec etiam eos emere *eo fine* ut carius sæpe revendantur.[2]

II. De aliis artibus clero vetitis.

1042. 1° *Principium generale* est clericis vetitas esse artes quæ statum clericalem valde *dedecent*, aut eos in *sæcularibus negotiis* nimis implicant. Ita, ex priori capite, clericis prohi-

[1] *Nouvelle Revue Théologique*, t. XXV, 1893, p. 610; *Ball. P.*, n. 478.

[2] Quod supra expositum est, *De Justitiâ*, n. 938. Si quis autem clericus *valores* emat *non eo fine* ut eos revendat, sed ad percipiendos reditus, posteaque illos revendat, datâ opportunitate, non negotiatur, ex dictis supra, n. 1032.

bentur artes cauponum, macellariorum, histrionum, etc.; officia quibus industriam operamque suam laicorum obsequiis abjectisque servitiis addicunt.[1] — Ex altero capite, prohibentur exercere munus *advocati* aut *procuratoris* (*avoué*) coram civilibus tribunalibus, nisi causam agant *propriam* aut *propriæ ecclesiæ*; in laicali judicio criminali, gravem pœnam prosequente, nullam partem habeant, ne testimonium quidem sine necessitate ferentes. In curiis autem *ecclesiasticis*, clerici *advocare* et *postulare* possunt, et officium tabellionis seu publici notarii exercere, ut constat ex *Codice*, can. 139.

Regulariter vetantur clerici ne *officium tutoris* assumant, sine Episcopi veniâ[2], nisi agatur de *consanguineis* aut *affinibus* quorum tutelam abjicere nequeunt, vel de pupillis indigentibus.

1043. 2° Ex *Codice*, can. 139, "*officia publica*, quæ exercitium laicalis jurisdictionis vel administrationis secumferunt, ne assumant." Insuper, quoad negotia privata, "sine licentiâ sui Ordinarii ne ineant gestiones bonorum ad laicos pertinentium aut officia sæcularia quæ secumferunt onus reddendarum rationum." (*Codex*, can. 139. § 3.) — Notetur etiam, ex can. 137, clericum prohiberi a fidejubendo (cautionnement), etiam de bonis propriis, inconsulto loci Ordinario. Ex can. 1516, "clericus vel religiosus qui bona ad pias causas... *fiduciarie* accepit, debet de suâ fiduciâ Ordinarium certiorem reddere...; quod si donator id... prohibuerit, fiduciam ne acceptet. Ordinarius debet exigere ut bona fiduciaria in tuto collocentur."

"Senatorum aut oratorum legibus ferendis, quos *deputatos* vocant, munus ne sollicitent neve acceptent sine licentiâ S. Sedis in locis ubi pontificia prohibitio intercesserit; idem ne attentent

---

[1] Ex *Codice*, c. 138, "clerici ab iis omnibus quæ statum suum dedecent, prorsus abstineant; indecoras artes ne exerceant."

[2] Jure *particulari*, in quibusdam diœcesibus, semper requiritur licentia Episcopi : "Nous leur défendons également d'accepter la charge de tuteur, de subrogé-tuteur, ou de curateur, à moins d'autorisation spéciale de notre part." (*Statuts Synod. de Paris* n. 180.)

aliis in locis sine licentiâ tum sui Ordinarii, tum Ordinarii loci in quo electio facienda est."

1044. 3° Ex *Codice*, can. 139, § 2, "sine apostolico indulto medicinam vel chirurgiam ne (clerici) exerceant." Ita non amplius fit distinctio inter clericos majores et minores; et merito, cùm hodie medici et chirurgi facile inveniantur. — In regionibus autem ubi desunt, ut in missionibus, indulta satis facile missionariis conceduntur.

1045. 4° Ex *Codice*, c. 141, clerici "sæcularem militiam ne capessant voluntarii, nisi cum sui Ordinarii licentiâ, ut citius liberi evadant, id fecerint; neve intestinis bellis et ordinis publici perturbationibus opem quoquo modo ferant. Clericus minor qui... sponte sua militiæ nomen dederit, ipso jure e statu clericali decidit."

§ III. De quibusdam oblectamentis vitandis.

1046. Quædam oblectamenta vitare debent clerici, quia dignitatem clericalem *dedecent*, aut *periculosa* sunt, vel *scandalum* præbent; ita præsertim *venatio*, ingressus in *tabernas*, quidem *ludi*, *choreæ* et *spectacula*.

1° **De venatione.** (A) Respectu juris canonici, tres distinguuntur venationis species : *clamorosa*, quæ fit magno armorum et canum strepitu, ad capiendas majores feras, nempe apros, cervos, etc.; *quieta*, quæ fit laqueis et retibus, ad capiendos volucres, lepores, etc.; quasi *intermedia*, quæ fieri solet adhibitis quidem *armis ignitis*, sed sine magno strepitu et cum paucis canibus.

(B) Jamvero *venatio clamorosa* (cui assimilatur ea quæ fit cum falconibus et accipitribus) clericis *etiam minoribus* prohibita est, et quidem *per se sub gravi :* opponitur enim clericali modestiæ et lenitati, necnon spiritui religionis, ob vehementes mentis distractiones quæ ex venatione facile oriuntur. Quare, in libro V *Decretal.*, tit. 24, *De Clerico venatore*, c. 2, legitur : "Omnibus servis Dei venationes et silvaticas vagationes cum canibus, et accipitres aut falcones interdicimus"; et in *Codice*, c. 138, statuitur ne clerici clamorosam venationem unquam exerceant.

(C) Venatio autem *quieta*, juxta omnes, clericis licet. Sed de venatione *intermediâ* dubitatur. *Benedictus XIV* ut probabiliorem habet opinionem quæ eam illicitam declarat, quia canones,

sine ullâ distinctione, prohibent venationem quæ fit cum canibus[1]. Attamen, jure consuetudinario illos canones benigne interpretante, hoc genus venationis non videtur prohibitum; nam textus juris prohibebant venationem, qualis tunc fiebat, et cum omnibus adjunctis quæ eam indecoram reddebant pro clericis, videlicet cum magno tumultu armorum, canum et sociorum; quæ quidem in venatione *intermediâ* locum non habent[2]. Ex *Codice*, clerici " venationi *ne indulgeant* "; ideoque toleratur usus modestus et rarus venationis non clamorosæ.

1047. 2° **De ingressu in tabernas.** Prohibentur clerici tabernas ingredi, edendi et bibendi causâ, nisi in necessitatis casu, quando videlicet iter agunt : "Et tabernas prorsus evitent, nisi forte causâ necessitatis, in itinere constituti "[3]. Tabernæ autem, de quibus ibi agitur, erant loca et fomenta intemperantiæ et incontinentiæ. Non veniunt ergo hoc nomine, jure *communi*, domus quæ principaliter refectioni vel hospitio præbendo deserviunt. — Ex *Codice*, c. 138, clerici " tabernas aliaque similia loca sine necessitate aut aliâ justâ causâ ab Ordinario probatâ ne ingrediantur."

1048. 3° **De ludis.** (A) Ludi mere *aleatorii*, qui nempe fere totaliter a fortunâ pendent, prohibentur clericis, si fiant *lucri causâ* : " Aleatoriis ludis, pecuniâ expositâ, ne vacent "[4]. Ex his enim ludis, quando frequenter lucri causâ fiunt, sæpe nascuntur animi distractiones et anxietates, — grave damnum pecuniarum in detrimentum ipsius ludentis aut piorum operum, — mendacia, fraudes, rixæ ex cupiditate vel ex timore magni damni. Qui vero *parce*, *recreationis* causâ, et secluso scandalo, aleis ludunt, *parvas* tantum summas exponentes, non peccant, juxta communem interpretationem. — Qui vero *frequenter*, id est pluries in hebdomadâ, et *diu* ludunt, quamvis non magnam pecuniæ summam exponant, per se graviter peccant, juxta probabiliorem sententiam.

(B) Ludi autem *industriales* aut *mixti*, qui magis a solertiâ quam a fortunâ pendent, jure *communi* non videntur prohibiti, dummodo non nimis protrahantur, nec præbeatur scandalum. In quibusdam

---

[1] *Bened. XIV*, De Synodo, lib, XI, c. 10, n. 8.

[2] Ita *Reiffenst.*, in tit. *De Clerico venatore* n. 11 ; *Schmalzgr.*, ibid., n. 10.

[3] *Decretal.* lib. III, tit. I, c. 15, p. 453, ed. *Friedberg*.

[4] *Codex*, can. 138

THE INSTITUTE OF ... LIBRARY

tamen diœcesibus nonnisi sub quibusdam restrictionibus permittuntur [1],

(C) Quoad usum *rotæ* quæ dicitur *bicyclette*, *bicycle*, nihil jure *communi* definitum est; sed in quibusdam diœcesibus, Episcopi hujus usum prohibuerunt, et *S. C. Episc. et Reg.* unum ex eis laudavit, 28 sept. 1894 (*Act. S. Sedis*, t. XXVII, p. 437). Res multum pendet tum a moribus regionis, tum a motivo et modo hâc rotâ utendi; si clericus *moderate* ac *prudenter*, sive honestæ recreationis causâ, sive ad parochianos visitandos hâc rotâ utatur, in regione ubi fideles ex hoc nullum scandalum patiuntur, id non videtur esse prohibendum; si vero immoderate, ad tempus terendum, cum plebis scandalo, talis abusus reprobari debet : de quo Episcopi judices sunt.

1049. 4° **De choreis et spectaculis.** (A) Prohibentur clerici non solum choreas ducere, sed etiam eis assistere, quando aliquid indecorum ibi peragitur; siquidem jam in *Agathensi* Concilio (an. 506) legebatur : "Presbyteri, diacones, subdiacones vel deinceps, quibus ducendi uxores licentia non est, etiam alienarum nuptiarum evitent convivia, nec his cetibus misceantur, ubi amatoria cantantur et turpia, aut obsceni motus corporum choris et saltationibus efferuntur, ne auditus et obtutus sacris mysteriis deputatus turpium spectaculorum atque verborum contagione polluantur" [2]. Quæ lex particularis consuetudine et statutis particularibus, necnon generali Tridentinâ declaratione [3] ad universam Ecclesiam extensa est. Rem ita explicat et definit *Codex*, can. 140 : "Spectaculis, choreis et pompis quæ eos dedecent, vel quibus clericos interesse scandalo sit, præsertim in publicis theatris, ne intersint."

(B) Prohibentur clerici quominus adsint *comædiis* aut *spectaculis periculosis* vel *infimæ notæ*, quæ clericalem dignitatem dedecent. Præter antiquos canones qui id vetant, allegari possunt verba C. *Lateranensis IV* de clericis : "Mimis, joculatoribus et histrionibus non attendant." Proinde, jure communi, vetitæ non sunt

[1] In statutis *Parisiens.*, n. 173, hæc sapienter decernuntur : "Nous leur rappelons également que les jeux qui sont permis cessent de l'être dès qu'on joue trop souvent, ou plus longtemps que ne le demande le besoin d'une honnête récréation, ou dans les circonstances propres à mal édifier les fidèles, comme il arriverait par exemple, si l'on jouait dans les lieux publics. Les jeux les plus innocents deviennent aussi blâmables, s'ils occasionnent des pertes d'argent un peu considérables."

[2] *Decret. Gratiani*, distinct. XXXIV, c. 19, p. 130, ed. *Friedberg*.

[3] *Trident.*, sess. XXII, cap. 1 de Reformat.

comœdiæ et tragœdiæ quæ nihil inhonesti præ se ferunt. Hodie vero, in publicis theatris, quæ comitantur aut sequuntur comœdias etiam honestas plerumque clericalem modestiam offendunt. Cæteroquin leges diœcesanæ magis in specie determinant quæ spectacula sint vitanda.[1]

Art. II. De officiis quæ speciatim sacris ministris incumbunt.

Duo sunt præsertim : *cælibatus* et *divini officii* recitatio.

§ I. De Cœlibatu ecclesiastico.[2]

1050. Lex ecclesiastici cœlibatus, prout hodie in *Ecclesiâ latinâ* viget, in eo consistit quod *clerici majores*, nempe *subdiaconi*, *diaconi*, *presbyteri*, et *episcopi*, neque *licite* neque *valide* matrimonium contrahere valent, sed perpetuam continentiam colere debent, et, ex peculiari obligatione religionis, tenentur abstinere ab omni actu sive interno, sive externo, contra castitatem. Quod ita declarat *Tridentinum :*[3] " Si quis dixerit clericos in sacris ordinibus constitutos, vel regulares castitatem solemniter professos, posse matrimonium contrahere, contractumque validum esse non

[1] Ad rem *Conc. Plen. Baltim. III*, n. 79 : " Itaque ut ecclesiastico ordini honor suus et decus servetur, mandamus ut sacerdotes a publicis equorum prorsus abstineant cursibus, a theatris et spectaculis. " Statuta *Parisiens.* rem fusius declarant, n. 234 : " Nous défendons à tous les clercs, et, sous peine de suspense, à tous les prêtres et ecclésiastiques dans les ordres sacrés, d'assister aux représentations des théâtres publics, opéras, bals, cafés-concerts et en général aux spectacles profanes où la présence d'un ecclésiastique pourrait devenir un sujet de scandale... Nous signalons, comme peu conforme à la dignité et à la modestie cléricales, la présence des ecclésiastiques dans les cirques, concerts publics, fêtes foraines. " — Notetur etiam n. 231: " Nous leur interdisons absolument de fréquenter la Bourse ou de jouer à la Bourse; *de fréquenter les champs de course* ou *d'engager des paris aux courses.* "

[2] Inter innumera fere opera de cœlibatu ecclesiastico, hæc conferri possunt : *A. de Roskovany*, Cœlibatus et Breviarium, Pestini et Nitriæ, 1861-1888, ubi totam litteraturam de cœlibatu recensitam invenies usque ad an. 1886, t. IV et VII; et Supplementa, t. III; *A. Pavy*, Du Célibat ecclésiastique, 2e éd., Paris, 1852; *Dufieux*, Nature et virginité, considérations physiologiques sur le célibat religieux, Paris, 1854; *Phillips*, Cölibat (i. e. de Cælibatu), *Freiburg*, 1884.

[3] *Trident.*, sess. XXIV, can. 9; cfr. sess. XXV, cap. 14-15 de Reform.

obstante lege ecclesiasticâ, vel voto... anathema sit." *Codice*, c. 132, lex confirmata fuit : " Clerici in majoribus ordinibus constituti a nuptiis arcentur et servandæ castitatis obligatione ita tenentur, ut contra eandem peccantes sacrilegii quoque rei sint."— Sacri ministri qui matrimonium contrahere attentant, incurrunt *excommunicationem* latæ sententiæ Sedi Apostolicæ simpliciter reservatam, et si non resipuerint, *degradationem*. (*Codex*, c. 2388.) — Quare hic tria tantum exponemus : 1° hujus legis *originem* ac *historiam;* 2° *motiva* quibus innititur; 3° *media*, præsertim *canonica*, quibus cœlibatus servari valeat.

I. Conspectus historicus cœlibatûs ecclesiastici.

Lex, quæ cœlibatum clericis præcipit, non est divina, sed *ecclesiastica;* fundamenta tamen habet in *Scripturâ*, et paulatim *consuetudine*, *statutis particularibus*, et tandem *universali* decreto in Ecclesiam latinam introducta est; in Ecclesiâ vero *Orientali*, non omnibus, sed solum quibusdam sacris ministris continentia imponitur, ut ex dicendis patebit.

1051. 1° Continentia in sacris litteris commendatur. (A) *Christus* ipse *suo exemplo* perfectam virginitatem commendavit : siquidem generatione virginali ab æterno in sinu Patris conceptus, in tempore noluit matrem habere nisi virginem; virginitatem per totam vitam coluit; moriens in cruce matrem virginem virgini discipulo commisit. — Docendo pariter cordis munditiam[1], perfectam sui abnegationem[2], consilium omnia relinquendi, etiam parentes, filios et uxorem[3], fundamenta jecit continentiæ. Quod magis explicite innuit, dum discipulis dixit[4] : " Sunt enim eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt; et sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus; et sunt eunuchi, qui se ipsos castraverunt (i. e. per continentiam) propter regnum cœlorum "

(B) *Paulus*, Christi vestigiis inhærens, ipse continentiam coluit, et discipulis suis *consilium* dedit non nubendi, quo ferventius Deo servirent :[5] " Volo enim omnes vos esse sicut meipsum : sed unusquisque proprium donum habet ex

---

[1] " Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. " (*Matt.*, V, 8.)
[2] *Matt.*, XVI, 24. — [3] *Matt.*, XIX, 29. — [4] *Matt.*, XIX, 12.
[5] *I ad Corinth.*, VII, 1-38.

Deo... De virginibus autem præceptum Domini non habeo; consilium autem do tanquam misericordiam consecutus a Domino, ut sim fidelis.... Qui sine uxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est." Jamvero qui, pro Dei gloriâ et animarum salute, totum se impendere vult, hujusmodi consilium in praxim adducere conabitur.

(C) Attamen neque Christus, neque Apostoli continentiam clericis præceperunt; imo probari nequit usum conjugii vetitum fuisse uxoratis, qui sacerdotium accipiebant; solummodo *bigami*, id est qui successive duas uxores habuerant, a sacris ordinibus arcebantur : "Oportet ergo episcopum irreprehensibilem esse, *unius uxoris virum*... Diaconi sint *unius uxoris* viri"[1].

1052. 2° Continentiæ clericalis historia usque ad Concilium in Trullo (691). (A) Per tria priora sæcula virginitas quidem a Patribus multum extollitur, et jam inveniuntur christiani utriusque sexûs qui cælibes maneant, præsertim inter clericos; multi siquidem ex eis, Christi et Apostolorum exempla imitari volentes, et a sæculi sollicitudinibus immunes esse, continentes manserunt, post receptos sacros ordines, etiam quando ante ordinationem nuptias contraxerant[2].

(B) Primum autem Concilium provinciale quod sacris ministris cœlibatum præscripserit, fuit *Eliberitanum* (an. 305), quod statuit (can. 33) : "Placuit in totum prohibere episcopis, presbyteris et diaconibus vel omnibus clericis positis in ministerio, abstinere se a conjugibus suis et non generare filios : quicumque vero fecerit, ab honore clericatus exterminetur"[3]. — Idem fere statuit *C. Arelatense* (an. 314). In Ecclesiâ orientali, C. *Neo-Cæsarense* (an. 314) depositionis pœnam tulit contra *presbyteros* uxorem ducentes[4] : "Presbyter si uxorem duxerit, ab ordine suo illum deponi debere." *Diaconi* autem qui, tempore suæ ordinationis, dixerant se nubere velle, poterant postea uxores ducere[5]. — Sed hucusque nulla erat

---

[1] *I Tim.*, III, 2, 12.

[2] Quod constat præsertim ex iis quæ declaravit *Paphnutius* in Concil. *Nicæno* (325), ubi de lege cælibatûs condendâ actum est; cfr. *Socrates*, H. eccles., I, 11; *Sozom.*, H. eccles., I, 23; *Héfélé*, Histoire des Conciles, Paris, 1869, t. I, p. 422-426.

[3] Ap. *Héfélé*, t. I, p. 147. — Vox *prohibere* hic impropria est, sed sensus ab omnibus acceptus idem est ac si diceretur *præcipere*.

[4] Ap. *Héfélé*, I, p. 217; *Roskovany*, I, p. 18. — Quidam de veritate hujus facti dubitârunt, sed absque gravi ratione, ut ostendit *Héfélé*, l. c.

[5] Ita *C. Ancyranum* (an. 314), can. 10 (ap. *Héfélé*, I, p. 204; *Roskov.*, I, 17) : "Diaconi quicumque cum ordinantur, si *in ipsâ ordinatione* protes-

lex universalis. In *C. Nicæno* nonnulli Patres statutum *Eliberitanum* ad universalem Ecclesiam extendere proposuerunt; iis tamen restitit *Paphnutius*, episcopus in Ægypto, qui quamvis ipse perfectam continentiam semper coluisset, strenue declaravit cœlibatum non esse omnibus sacris ministris imponendum, quia, inquiebat, non omnes perpetuo sese continere valent[1]. Quapropter Concilium abstinuit a lege universali hâc de re condendâ; sed simul interdixit episcopis, presbyteris, diaconis aliisque clericis secum habere mulieres *subintroductas*, nisi forte matrem, sororem, amitam aliamve personam omni suspicione majorem[2].

1053. (C) Varii autem canones in utrâque Ecclesiâ, Orientali et Occidentali, prohibuerunt ne episcopi, presbyteri et diaconi, qui *innupti* sacros ordines susceperant, postea uxores ducerent. In Ecclesiâ tamen *Orientali*, diaconi qui, tempore suæ ordinationis, declaraverant se nubere velle, hoc beneficio uti poterant, ut supra notavimus.

Sed quoad *uxoratos*, qui sacros ordines accipiebant, praxis Ecclesiæ latinæ omnino a praxi Ecclesiæ *grecæ* discrepabat : in illâ siquidem, sacri ministri ab usu matrimonii abstinere debebant[3]; dum in Ecclesiâ Orientali uxores suas relinquere prohibebantur, poterantque *maritaliter* cum eis vivere, exceptis tamen diebus quibus sacrum celebrare volebant; notari etiam debet paulatim consuetudine prohibitum fuisse ne in episcopos eligerentur non cælibes.

1054. (D) Quoad *subdiaconos*, quædam *particularia* Concilia ipsis quidem injunxerant cœlibatum, sed ante sæculum sextum hujusmodi lex non erat universalis, etiam in Occidente, quia subdiaconatus adhuc inter *minores* ordines recensebatur. *S. Leo* (an. 444) præscripserat quidem subdiaconis continentiam;[4] sed id non fuit statim in praxim deductum per totam Ecclesiam. Postea *S. Gregorius* idem statuit præsertim pro *Siciliâ*, ubi praxis contraria vigebat : " Unde videtur mihi, ut a præsenti die Episcopis omnibus dicatur, ut nullum subdiaconum facere præsumant, nisi qui se victurum

---

tati sunt, dicentes velle se habere uxores, nec posse se continere : hi postea si ad nuptias venerint, maneant in ministerio, propterea quod his episcopus licentiam dederit. Quicumque sane tacuerunt, et susceperunt manûs impositionem, professi continentiam, si postea ad nuptias venerint, a ministerio vel clero cessare debebunt, laicam tantum recipientes communionem. "

[1] Ap. *Héfélé*, I, p. 422-426.

[2] *Héfélé*, I, 370; *Roskov.*, I, p. 19-20. — *Subintroductæ* mulieres non erant uxores, sed mulieres quæ ut *sorores* habebantur.

[3] Quod *S. Hieronym.* testatur, ep. 48, n. 21 : " Episcopi, presbyteri, diaconi aut virgines eliguntur, aut vidui, aut certe post sacerdotium in æternum pudici"; alios textus ejusdem auctoris refert *Roskov.*, I, p. 35-42.

[4] *S. Leo*, Ep. ad Anastasium, cap. 4, ap. *Roskovany*, t. I, p. 98.

caste promiserit"[1]. Sed illud statutum non fuit ab omnibus servatum, et quædam variationes et exceptiones usque ad sæc. XII permanserunt.

1055. 3° *Decreta Concilii Trullani* (an. 692) *et praxis Ecclesiæ græcæ.* Discrimen quod inter utramque Ecclesiam quoad cœlibatûs extensionem vigebat, firmatum est decretis Concilii quod vocatur *Quinisextum*, ex eo quod quintum et sextum Concilium complere debebat, aut *Trullanum*, ex *trullo* seu aulâ ubi habitum est. Hæc autem de clericali continentiâ statuit[2] : —

(a) Confirmat præteritos canones de vitandâ cohabitatione mulierum, quæ non sunt ab omni suspicione immunes; insuper prohibentur clerici ne *secundas* nuptias unquam contrahant.

(b) Vetantur etiam sacri ministri ne *post* suam ordinationem nubant : "Ut deinceps nulli penitus hypodiacono, vel diacono, vel presbytero post ordinationem contrahere liceat. Si autem fuerit hoc ausus facere, deponatur." (Can. 6.)

(c) Si quis autem *antequam* hypodiaconus, vel diaconus vel presbyter ordinetur, velit nubere, hoc faciat; neque ordinationis tempore ab eo postuletur ut profiteatur se a legitimâ uxore abstinere[3]; attamen si ad episcopatum promoveatur, continentiam colere debet : "Uxor ejus qui ad episcopalem dignitatem promovetur, communi sui viri consensu prius separata, postquam in episcopum ordinatus est ac consecratus, monasterium ingrediatur procul ab episcopi habitatione exstructum, et episcopi providentiâ fruatur." (Can. 48.) Pariter "qui divino altari assident, in *sacrorum tractandorum tempore* esse omnino continentes (oportet), ut possint id quod a Deo simpliciter petunt obtinere." (Can. 13.)

Quæ quidem disciplina etiam nunc in Ecclesiâ græcâ viget; sed subdiaconi non habentur ut *sacri* ministri, ideoque nubere possunt; sed, si ante diaconatum uxorem non duxerint, jam amplius nubere nequeunt.

1056. 4° *Historia cœlibatus in Ecclesiâ Latinâ a C. Trullano usque ad Tridentinum.* (A) Dum Orientalis clerus disciplinam ecclesiasticam de cœlibatu ita mitigabat, Romani Pontifices clericalem continentiam contra ejus impugnatores et violatores invicte propugnabant atque tuebantur. Quod tamen non sine maximis conatibus et luctaminibus præstare potuerunt. Sæculis enim IX—XII, magna vigebat morum corruptio apud principes, populos et ipsos

---

[1] *S. Gregor. M.*, lib. I, Ep. 44, ad Petrum subdiaconum, Siciliæ, ap. *Roskov.*, I, 143-144.

[2] Ap. *Roskovany*, t. I, p. 167-171; *Héfélé*, t. IV, p. 208-212.

[3] Hujus Concilii Patres agnoscunt contrariam legem in Ecclesiâ Romanâ vigere : "Quoniam Romanæ Ecclesiæ pro canone traditum esse cognovimus, ut promovendi ad diaconatum vel presbyteratum profiteantur se non amplius suis uxoribus conjungendos." (Can. 13.)

clericos, nec Cathedra Petri omnino immunis fuit ab illâ corruptelâ; sed, ex unâ parte, provincialia Concilia, ut *Wormatiense* (*Worms*, an. 868), *Suessioniense* (*Soissons*, an. 889), *Erfordiense*, (*Erfurt*, an. 932), *Ansanum* (*Ansa*, près de Lyon, an. 994), *Bituricense* (*Bourges*, an. 1031), etc.; et ex alterâ, SS. Pontifices, ut *Leo VII* (an. 938), *Leo IX* (an. 1051), *Stephanus X* (an. 1057), præcipue vero *Gregorius VII* (àn. 1074-1078), etc. non solum in memoriam revocârunt legem cælibatûs, sed etiam severis pœnis eamdem violantes plectere non dubitârunt.[1]

1057. (B) Celebre est præsertim can. 7. Conc. *Lateranensis II* (an. 1139), quo matrimonia clericorum majorum, hucusque illicita, prorsus invalida declarantur :[2] "Ut autem lex continentiæ et Deo placens munditia in ecclesiasticis personis et sacris ordinibus dilatetur, statuimus : quatenus *episcopi*, *presbyteri*, *diaconi*, *subdiaconi*... qui sanctum transgredientes propositum uxores sibi copulare præsumpserint, separentur. Hujusmodi namque copulationem, quam contra ecclesiasticam regulam constat esse contractam, *matrimonium non esse censemus*." Quo decreto maxime corroborata fuit lex cælibatûs, ita ut nihil amplius maneret nisi eam in praxim adducere.

1058. (C) Tempore pseudo-reformationis, Protestantes, ecclesiasticarum institutionum osores, ecclesiasticum cœlibatum totis viribus impugnârunt, et plerique sacerdotes et monachi, qui huic adhæserunt hæresi, mox ad exoptatas nuptias convolârunt, vestigiis inhærentes Lutheri, potiusquam Christi et Apostolorum. Sed, non obstantibus quorumdam principum etiam catholicorum postulationibus, *Tridentinum* antiquos canones confirmavit, matrimonia clericorum majorum irrita declaravit, et pœnas contra concubinarios latas renovavit, concedens Ordinariis potestatem adversus delinquentes sine strepitu et figurâ judicii procedendi, remotâ quâlibet appellatione aut exemptione, quo facilius et efficacius eradicaretur vitium incontinentiæ.[3] Quæ quidem decreta sua fecerunt ac promulgaverunt omnia fere concilia particularia aut synodi, quæ usque ad hodiernum diem habita fuerunt.

II. Motiva quibus innititur lex ecclesiastici cælibatus.

1059. Lex hujusmodi est quidem *ecclesiastica*, sed, juri naturali nedum obstet, omnino rationi ac fidei consentanea esse videtur.

---

[1] Quorum decreta multaque alia legere est ap. *Roskovany*, t. I, p. 191 sq.; Cf. *Vacandard*, La loi du célibat ecclésiastique in *Revue du clergé français*, 1er Janvier 1905.

[2] *Roskovany*, t. I, p. 335; *Héfélé*, t. VII, p. 237. — Conc. *Lat. I*, an. 1123, hæc matrimonia quidem reprobaverat, et contracta jusserat disjungi, sed eadem irrita esse non declaraverat.

[3] *Trident.*, sess. XXIV, can. 9; sess. XXV, cap. 14-15 de Reformat.

Ratio *fundamentalis* ex eo desumitur quod sacerdos christianus Christi vices gerit in terris, ejus potestatem accipit, ideoque ejus virtutes imitari debet, et in suâ agendi ratione quam proxime Summum Sacerdotem accedere. Jamvero, ex dictis, Christus perfectissimam virginitatem coluit, ejusque praxim haud obscure commendavit. — Quod quidem magis patebit, si munera sacerdotis intimius spectentur ex parte *Dei*, *fidelium*, et ipsius *societatis*.

1060. 1° *Si sacerdos in suis ad Deum relationibus consideretur*, *preces* et *sacrificia* offerre debet, non solum nomine proprio, sed etiam totius christianæ plebis : " Omnis namque pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis quæ sunt ad Deum, ut offerat *dona* et *sacrificia* pro peccatis." [1] Jamvero ad utrumque officium perfecte complendum, virginitas desideratur.

(A) Et primum quidem ad *orationem*. Quamvis enim uxorati preces fundere valeant, eos tamen hortatur Apostolus ut ad tempus se contineant, quo facilius ac ferventius orationi vacent : [2] " Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut *vacetis orationi*." Revera qui nupserunt, et filios habent educandos, maxime curis sæcularibus implicantur, et domesticâ sollicitudine ab orationis officio retardantur; dum e contra mundi corde facilius ad Deum ascendunt et cum eo conversantur. Porro sacerdotes pluries in die pro seipsis totoque populo christiano orare debent, diu quidem et perseveranter, ideoque immunes esse a curis sæcularibus; secus, nec protracte, nec ferventer, ex communiter contingentibus, orabunt; sed, mente distracti, vix aliquot preces recitabunt.

1061. (B) Inter orationes, præcipuæ sane eæ sunt quæ inter *sacrum* Deo offeruntur; sacrificium missæ siquidem est præstantissimum religionis opus. Ad ferventem vero sacrificii oblationem nonne perfecta exoptanda est castitas? Si enim, sub Antiquâ Lege, sacerdotes ab uxoribus sese continere debebant, tempore quo sacrificium erant oblaturi, nonne omnino decet ut perpetuo continentes sint

[1] *Hebr.*, V, 1. — [2] *I Cor.*, VII, 6.

sacerdotes Novæ Legis, qui quotidie immaculatam offerunt hostiam? Quod argumentum jam urgebat *Innocentius III* : "Quanto magis hi sacerdotes et levitæ pudicitiam ex die ordinationis servare debent, quibus vel sacerdotium, vel ministerium sine successione est, nec præterit dies quâ vel a sacrificiis divinis, vel a baptismatis officio vacent."[1] Idem præclare exponitur in lib. IV *de Imitatione Christi*, c. 11, n. 6 : "O quam mundæ debent esse manus illæ, quam purum os, quam sanctum corpus, quam immaculatum cor erit sacerdotis, ad quem toties ingreditur auctor puritatis!" Cum enim in hoc sacrificio omnia perfectam munditiam ac sui abnegationem redoleant, nempe principalis offerens, Christus, victima, ritus et preces, nonne omnino *decet* ut secundarius offerens, nempe sacerdos, Christi virginitatem atque perfectam abnegationem imitetur? Et sane Orientales illud rite intellexerunt; nam et uxorati sacerdotes sese continere debent illis saltem diebus quibus sacrificium offerre volunt. Hinc etiam Protestantes cœlibatum simul et sacrificium missæ abolere communiter decreverunt. Ex quibus factis inferre licet inter sacrificii oblationem et cœlibatum, juxta communem æstimationem, quemdam esse moralem nexum, quem Ecclesia suis legibus merito firmavit.

1062. 2° *In suis cum plebe sibi commissâ relationibus*, sacerdos multum continentiæ praxi juvatur. (A) Cum enim a Deo et Ecclesiâ seligatur ut, temporalibus curis abdicatis, *totum se devoveat animarum saluti*, omnia impendere et superimpendere debet pro grege sibi credito. Jamvero uxoratus sacerdos non tam prompte, aut facile aut generose illud officium adimplere valet; notabilem sollicitudinum, laborum atque opum suarum partem uxori atque filiis devovere tenetur, et ita nonnisi minores curas in animarum salutem impendere valet: "Qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est"[2]. Unde, si agatur de erudiendis parvulis, vel de infirmis invisendis, aut pauperibus juvandis, sacerdos, qui domesticis curis irretitur, nec tam assidue nec tam libenter aut

[1] *Innocent. III*, Ep. ad Vitric., ep. Rotom.
[2] *I Cor.*, VII, 33.

devote his incumbet operibus : de propriis enim filiis sollicitior esse debet quam de alienis. — Quod quidem magis etiam apparet, quando sacerdos, ad ministranda sacramenta, mortis periculum incurrit; quamvis enim non desint conjugati qui vitam suam pro aliis juvandis exponant, id tamen non tam prompte ac facile præstant, eo præcise quia de propriâ prole merito cogitant. Quare, ex communiter contingentibus, uxoratus sacerdos aliquoties anceps hærebit, et quidem merito, ubi agetur de sacramentis cum proprio vitæ discrimine ministrandis : uxorem scilicet dulcesque natos recogitabit, et quandoque a munere implendo hâc cogitatione retardabitur.

(B) Innupti sacerdotes *pauperum patres* esse solent; cum enim necessitatem non habeant pro filiis thesaurizandi, superflua sua pauperibus libenter largiuntur; aliunde ditiores sæpe sacerdotem eligunt suarum eleemosynarum dispensatorem, quia hic non habet filios quibus jucundius opituletur quam miseris. Si vero sacerdos numerosam prolem habeat educandam, vix aliquid dare poterit viduis, orphanis aliisque miserabilibus personis : ipsi enim primario officium incumbit uxorem atque filios suos sustentandi et educandi. Hinc divites non tam solliciti erunt per ejus ministerium in eleemosynis distribuendis : timendum est enim ne harum pars notabilis ipsius familiæ assignetur.

1063. 3° *Ex parte ipsius societatis* valde convenit ut sacerdotes cælibes maneant. (A) Ex quodam scilicet divino instinctu, populi communiter majorem reverentiam et fiduciam vere continentibus exhibent. Notum est, v. g., quantis honoribus Romani *innuptas vestales* cumularent, necnon quantâ reverentiâ et admiratione hodierni pagani cælibes missionarios excipiant. Quâ ratione ducti, nonnulli *Anglicani* seminarium instituerunt missionariorum, qui cœlibatui sese adstringunt, quo facilius ad Christum exteras nationes convertere valeant. Qui pariter inter Protestantes diu vixerunt optime norunt ipsos hæreticos plerumque majorem reverentiam et fiduciam catholicis sacerdotibus ostendere quam protestanticis ministris; porro *præcipua* ratio est quia vident *innuptos* sacerdotes a sæcularibus negotiis segregatos, *totos* se devovere animarum saluti, dum *uxorati* ministri,

domesticis curis irretiti, non multum in suâ agendi ratione a communi hominum grege differunt.

(B) Aliunde maximi interest ut in societate dentur homines qui, *suo exemplo*, alios alliciant ad praxim virtutum etiam arduarum, præsertim vero castitatis, quæ ex uno capite, præ aliis difficile servatur, et ex altero, ad bonum totius communitatis maxime confert. Jamvero nihil aliud efficacius est ad libidinem vincendam quam exemplum eorum qui, propter Deum et animas, voluptatibus carnis perpetuo valedicunt; quando videlicet adolescentes viri innuptæque puellæ aut viduæ nimis arduam esse dicunt continentiam, vel quando conjuges maritalem castitatem vix custodire queunt, nonne appellare licet ad illos cælibes sacerdotes qui, despectis terrenis voluptatibus, perpetuo virginitatem colunt? Præterea, horum exemplo allecti, juvenes utriusque sexûs vitam religiosam amplectuntur atque cælibes manent, ut totas vires opesque impendant in aliorum utilitatem; quod quidem ad bonum commune non parum confert : nam varia caritatis opera facilius exercent, videlicet orphanorum, infirmorum et pauperum curam, aut parvulorum educationem quos affectu paterno maternove prosequuntur.

1064. Solvuntur difficultates. (A) Non pauci medici et physiologi asserere non dubitârunt perpetuum cælibatum esse naturæ et corporis sanitati contrarium, necnon innumeros post se trahere morbos, inter quos *hysteriam* et *amentiam*. — Id vero negant peritissimi medici, multis factis innixi. Ex publicis enim *statisticis* constat generatim longæviores esse catholicos sacerdotes quam viros uxoratos, multoque plures morbos atque acerbiores ex incontinentiâ oriri quam ex virginitate fideliter servatâ. Revera vita brevior efficitur passionibus indulgendo, præsertim vero libidini; qui igitur suas domant passiones, vitamque sobriam et castam ducunt, ceteris paribus, suas vires diutius retinent.[1] — *Hysteria*, de quâ loquuntur

[1] Quod probant, inter alios, *Duffieux*, Nature et virginité; *Surbled*, op. cit., t. I, Célibat et Mariage, p. 42-66, ubi hæc scribit, pp. 50, 56 : "Les maux de l'incontinence sont, hélas! bien connus, incontestés, ceux que provoquerait la continence sont supposés, imaginaires. Ce qui le prouve, c'est que de nombreux ouvrages, savants et volumineux, ont été consacrés à exposer les premiers et que les autres attendent encore leur historien... On sait depuis longtemps, et on verra dans le cours de cet ouvrage que, de toutes les professions, l'état ecclésiastique se distingue le plus par sa longévité."

adversarii, ex nervorum perturbatione oritur, et multo frequentius apud dissolutas mulieres invenitur quam apud virgines;[1] *insania* pariter minime cœlibatui tribui potest, sed ex multis diversisque causis oritur, et sæpius inter uxoratos quam inter cælibes reperitur[2]. Quare proposita difficultas factis minime probatur, sed potius eis adversatur.

1065. (B) *Instant* alii, *Protestantes* scilicet non pauci, *Rationalistæ* aliique *Acatholici*, dicentes continentiam esse *moraliter impossibilem*, ideoque plerosque ex eis qui virginitatem vovent, mox in laqueum diaboli incidere et libidini secreto indulgere. — Non diffitemur quidem perpetuam virginitatem arduam esse virtutem, imo moraliter impossibilem iis qui media a Christo proposita respuunt, non autem iis qui periculosas occasiones fugiunt, carnis mortificationi, studio vel labori operam dant, simulque orationi assidue vacant, ac sacramenta, præsertim Eucharistiam, frequenter recipiunt; his enim mediis concupiscentia efficaciter frænatur. Quod candide agnoscebat protestans *Leibnitz*:[3] " Clerici et religiosi firmiter habeant persuasum, quod, ad continentiam servandam, vix opus est aliâ re, quam devitare otiositatem et periculosas occasiones, et habere voluntatem firmam, cujus gratiam Deus non denegat postulanti eam ferventi studio. " Revera inter ipsos Protestantes nonne sunt vidui et viduæ innuptæque virgines, quibus obligatio diu continentiam servandi incumbit? Numquid præsumere licet hos omnes vitio deditos esse? Si non liceat, cur catholici sacerdotes vel alii qui propter Deum virginitatem vovent, tanquam incontinentiæ rei insimulantur? — Ad factum quod spectat, dantur quidam sacerdotes qui, præfata media negligentes, sive secreto, sive publice virginitatis votum frangant; hos autem *paucos* esse, ex eo constat quod infensissimi sacerdotum osores, qui libenter et sollicite omnia hujusmodi

[1] " Quant à l'hystérie, le médecin la rencontre dans toutes les conditions sociales, chez les femmes les plus chastes comme chez les plus dissolues. Cette étrange et malheureuse névrose est souvent transmise par les parents, elle n'est jamais due à la pratique de la continence. Nous l'avons observée, mais *très rarement*, chez des religieuses; nous la constatons tous les jours, dans la pratique courante, chez des femmes mariées, chez des jeunes filles, et surtout chez des femmes de mœurs légères." (*Surbled*, l. c., p. 54.)

[2] " Etrangère à l'hystérie, la continence l'est aussi à la folie. Cette redoutable affection, quand elle n'est pas héréditaire, naît du déréglement des passions; et l'on comprend qu'elle soit exceptionnelle chez tous ceux qui vivent, en dehors des agitations du monde, sous l'empire de la loi religieuse. " (*Surbled*, l. c.)

[3] Systema theolog., n. 66. — Quod jam animadverterant *S. Gregor. Naz.*, Orat. 31; *SS. Chrysost.* et *Hieronymus*, in cap. XIX *Matt.*; *S. August.*, l. VI Confess., cap. XI; cfr. *M. Rosset*, op. cit., t. I, n. 398 sq.

scandala collegerunt, nonnisi paucissima recensere potuerunt. Jamvero incommoda ex his factis orta minora sunt malis quæ ex matrimonio sacerdotum sequerentur, ut colligi potest ex iis quæ acatholici auctores narrant de moribus ministrorum apud Græcos Protestantesve. — Sapienter ergo Ecclesia cœlibatum sacris ministris præscripsit.

III. Media quibus servari debet lex cælibatus.

1066. Sapienter etiam determinavit Ecclesia quædam media quibus facilius continentia a sacris ministris custodiatur. Hæc breviter contrahit *Pontificale Romanum*, De ordinatione subdiaconi : " Si usque nunc fuistis tardi ad ecclesiam, amodo debetis esse *assidui*. Si usque nunc somnolenti, amodo *vigiles*. Si usque nunc ebriosi, amodo *sobrii*. Si usque nunc inhonesti, amodo casti. "

1° Primum quidem sacri ministri debent esse *assidui in ecclesiâ*, id est, mundum ejusque vanitates et voluptates fugere, et sacra tabernacula frequentare, in quibus diu noctuque vivit ipse auctor puritatis. Illi enim soli virginitatem facile servant, qui toto corde Christum in Eucharistiâ delitescentem diligunt. Cor siquidem hominis, ad amorem natum, diu sine amore manere non potest; nisi igitur tenero simul ac devoto affectu Christum amet, mox creaturis adhærebit, non sine magno castitatis discrimine; si vero frequenter Christum sub sacris speciebus latentem visitat, ibi amicum fidelem inveniet, ibi robur et solatium ad superandas omnes creaturarum illecebras.

1067. 2° *Vigilare* etiam debent et *orare* ne in tentationem intrent. (a) Vigilantia in eo sita est ut periculosæ occasiones peccandi, quæ necessariæ non sunt, sedulo amoveantur, et, in occasionibus necessariis, omnes cautelæ adhibeantur quibus moraliter removeri possint. Fugiet igitur sacerdos lectiones, spectacula et oblectamenta quæ ad libidinem excitare possunt, ut dictum est supra, n. 1049. Sensus internos et externos, *oculos* præsertim et *phantasiam*, ita reget, ut non solum quod impurum est, sed etiam quod speciem mali habet, deliberate repellat. Neque unquam obliviscetur *sensualem* voluptatem affinem esse *libidini*, et ad eam sensim et sine sensu multos trahere; quare sua faciet Apostoli verba : " Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis "; experientiâ enim teste, qui se in *licitis* mortificant, ab *illicitis* multo facilius se abstinent. — Nec solum *ebrietatem* sedulo vitabit, sed etiam omnem excessum in cibo aut potu, qui ex naturâ suâ ad libidinem excitandam tendit.

(b) Cum vero nemo diu virginitatem colere possit absque divino auxilio, frequenti atque ferventi *oratione* gratiam sibi necessariam implorabit. Reminiscetur *divini officii recitationem* ipsi injunctam

fuisse tanquam efficacissimum custodiendæ castitatis medium; quod proinde *digne*, *attente ac devote* recitabit. Quo ferventius oret, matutinæ meditationi vacabit, ut, a primis diei horis coram Deo ambulans, perfectus esse possit; et sæpe oculos et cor ad Deum convertet, quo facilius Deo uniri valeat, quando orationis tempus advenit. — Tenerrimam devotionem indesinenter fovebit erga Beatam Virginem, cujus ipsum nomen castitatem redolet, cujusque potenti auxilio pudicitia facilius custodiri potest. (*Codex*, c. 125-126).

1068. 3° *Præcipuum* vero medium, ab Ecclesiâ injunctum, est *vitare cohabitationem cum mulieribus*. Jam enim *C. Nicænum*, can. 3, hæc statuerat : " Interdixit per omnia magna Synodus non episcopo, non presbytero, non diacono, nec alicui omnino qui in clero est, licere subintroductam habere mulierem, nisi forte aut matrem, aut sororem aut amitam, vel eas tantum personas, quæ suspicionem effugiunt." Quæ quidem lex nunquam fuit abrogata, sed sequentibus Conciliis confirmata magisque determinata.

(A) Hodie, jure *communi*, licet *regulariter* clerico habitare cum feminis sibi *consanguineis* in *primo* aut in *primo-secundo* gradu, quales sunt mater, avia, filia, amita, matertera, filia fratris aut sororis; imo per extensionem, consuetudine firmatam, cum *affinibus* primi gradûs, aut illis affinibus gradûs secundo-primi, quibus clericus, juxta canones, reverentiam exhibere debet, quales sunt noverca, nurus, uxor fratris defuncti, uxor patrui vel avunculi defuncti, — non autem uxor filii fratris sororisve. — Ratio est quia regulariter naturale fœdus, quod inter clericum et præfatas personas existit, omnem suspicionem videtur tollere. (Cf. *Codex*, can. 133).

1069. (B) Clericus, cui permittitur cum his personis habitare, potest etiam cum earum famulabus aut pedissequis habitare, necnon cum uxore famuli; tunc enim, ob specialia adjuncta, removetur suspicio.[1]

(C) Potest etiam cohabitare cum mulieribus *extraneis* titulo *famulatûs*, modo sint *provectæ ætatis* (id est saltem annorum quadraginta, juxta communem interpretationem), et *bonæ famæ*.

Sed, in præfatis casibus, semper excluditur casus prudentis *suspicionis* aut *scandali*, ita ut clerico nefas sit etiam cum propinquissimis habitare feminis, si sint *suspectæ :* patet ex ipso fine legis.

(D) Jure vero *particulari*, Episcopus non potest quidem clericis interdicere ne cum ullâ prorsus muliere habitent (quod esset contra jus commune), sed præcipere ut cum nullâ muliere, etiam matre, absque curiæ episcopalis licentiâ, maneant; ad ipsum enim spectat judicare num hujusmodi personæ sint suspectæ.[2] — Potest etiam

---

[1] *Reiffenst.*, in tit. de cohabitatione, n. 8; *Schmalzgr.*, ibid., n. 1; *Bened. XIV*, Instit. 83, n. 10; *D'Annibale*, t. III, n. 361, not. 47.

[2] Ita *Codex*, can. 133, § 3.

definire quæ jus commune indeterminata reliquit, v. g. ætatem ancillarum aliaque hujusmodi.

1070. *De pœnis contra hujus violatores.* Contra clericos mulierem suspectam retinentes Ordinarii, juxta *Codicem* (c. 2176-81) ita procedere debent : — " Ordinarius clericum qui contra præscriptum can. 133 mulierem suspectam secum habeat aut quoquo modo frequentet, moneat, ut eam dimittat vel ab eâdem frequentandâ sese abstineat, comminatis pœnis in clericos concubinarios can. 2359 statutis. — Si clericus neque præcepto pareat, neque respondeat, Ordinarius, postquam sibi constiterit id clericum præstare potuisse : 1° Eum suspendat a divinis; 2° Parochum præterea statim parœcia privet; 3° Clericum vero qui aliud beneficium sine animarum curâ habet, si, exacto bimestri tempore a suspensione, sese non emendaverit, privet dimidiâ parte fructuum beneficii; post alios tres menses, omnibus beneficii fructibus; post alios tres menses, ipsomet beneficio. — Si clericus non obediat, sed causas excusationis adducat, Ordinarius debet super eisdem audire duos examinatores. — Si, auditis examinatoribus, Ordinarius existimaverit allatas causas non esse legitimas, id clerico quamprimum significet eique det formale præceptum ut intra breve tempus a se definiendum pareat. — Parochum amovibilem inobedientem Ordinarius statim ad normam can. 2177 coercere potest; si vero agatur de clerico qui, beneficium inamovibile obtinens, non paret, sed novas allegat deductiones, Ordinarius eas ad examen revocet ad normam can. 2178. — Si ne eæ quidem judicentur legitimæ, Ordinarius Clerico rursus præcipiat ut intra congruum tempus mandato obtemperet; quo tempore inutiliter transacto, procedat ad normam can. 2177." — Insuper, ex can. 2359, " clerici in sacris sive sæculares sive religiosi concubinarii, monitione inutiliter præmissâ, cogantur ab illicito contubernio recedere et scandalum reparare suspensione a divinis, privatione fructuum officii, beneficii, dignitatis..."

§ II. De recitatione divini officii.[1]

1071. Divini officii recitatio unum est ex efficacissimis mediis ad continentiam servandam ; ideoque sacris ministris jam a longo tempore injuncta fuit. *Divinum officium* vo-

[1] *E. Amort*, Vetus disciplina canonicorum regularium et sæcularium, Venetiis, 1748; *Thomassin*, op. cit., P. II, I. I, c. 15-59; *Suarez*, De oratione, devotione et horis canonicis, lib. IV, c. 1-30; *Card. Bona*

catur, quia ad Deum laudandum ab Ecclesiâ institutum fuit; nomen etiam *horæ canonicæ* sortitum est, quia per sacros *canones* pro certis horis præscriptum fuit. Hodie *septem* numerantur horæ canonicæ diversæ : *Matutinum cum Laudibus* seu officium *nocturnum; Prima, Tertia, Sexta, Nona, Vesperæ* et *Completorium*, quæ *diurnum* officium constituunt.

Hic agitur de divino officio quatenus *clericos* spectat; de regularium et monialium obligationibus alibi dicitur; et duo exponemus : 1° *obligationem* divinum officium recitandi; 2° *modum* illud munus adimplendi.

I. De obligatione divinum officium recitandi.

Existentiam et *extensionem* hujus obligationis declarabimus, necnon *causas* ab eâdem *excusantes.*

1° *Existentia hujus obligationis.*

1072. *Principium :* **Omnis clericus, in sacris ordinibus constitutus aut beneficiatus, tenetur quotidie, divinum officium recitare.** Quæ quidem obligatio non ab initio viguit, sed paulatim introducta est, et pressius praxi Ecclesiæ determinata fuit, ut ex sequentibus patebit : —

1073. **(A) Historica hujus obligationis evolutio delineatur.** (a) Pars officii divini quæ prior in usu fuit, est *Matutinum*, quod primo diluculo canebatur. Primum quidem in Vigiliâ *Paschæ*, postea vero in vigiliis *dominicarum*, quorumdam *festorum* et *stationum* (quæ locum habebant feriis 4ª et 6ª), *clerus* et *populus* cantare solebant psalmos, hymnos et orationes in quibusdam designatis basilicis; et in quibusdam locis hujusmodi vigiliæ *quotidianæ* factæ sunt, propter fidelium majorem devotionem.

(b) Sæculo *quinto*, vigiliæ quotidianæ celebrantur in quoque Urbis *titulo presbyterali*, et quidem a *solis clericis* huic titulo adscriptis. Quæ quidem praxis sequentibus sæculis ad alias ecclesias extensa est; ita papa *Hormisdas* (514-523), "composuit clerum et

---

De divinâ psalmodiâ, Parisiis, 1603; *S. Alphons.*, lib. V, n. 140-179; *Roskovany*, op. cit., t. IV, sq.; *P. Batiffol*, Hist. du Bréviaire romain, 2ᵉ éd., Paris, 1895; *F. Probst*, Brevier und Breviergebet; Bäumer, *Geschichte des Breviers*, vel ejus versio Gallica : Histoire du Bréviaire, Traduction française mise au courant des derniers travaux sur la question par dom *Biron*, Paris, Letouzey, 1905; *Ballerini-Palm.*, Tr. IX, n. 329-429; *Lehmk.*, t. II, n. 620-640; *Noldin*, n. 742-767. — Multum pariter profuerunt manuscripta quæ benigne mihi utenda tradidit *P. Valat*, juris canonici professor in Seminario S. Sulpitii Parisiensi.

psalmis erudivit"[1]; et *Justinianus* imperator, an. 529, clericis revocabat obligationem quotidie psallendi vigilias in ecclesiâ cui erant incardinati; sæc. *septimo*, legimus unum ex episcopis provinciæ romanæ, jubente Romano Pontifice, suis clericis præcepisse ut "cottidianis diebus vigiliæ celebrentur in Ecclesiâ"[2].

(c) Interim vero Matutino officio addebantur *horæ diurnæ* posteaque *Vesperæ* et *Completorium :* et ex hoc tempore magis ac magis invaluit mos ut *soli clerici* divinæ psalmodiæ adstringerentur. Primis quidem temporibus, nullum fit discrimen inter clericos *majores* et *minores* quoad recitationem officii : minorati divinum officium æque ac sacri ministri canebant in ecclesiis quibus adscripti fuerant[3]. Sed, jam a sæculo decimo tertio, illud discrimen apparet; siquidem Concil. *Coloniense* (an. 1280) omnibus clericis in genere obligationem officii recitandi indicit, sed *præsertim beneficiariis et clericis majoribus.* Ex hoc tempore, Concilia sacros ministros et beneficiatos solum commemorant; ita Conc. *Basileense* (1431-1442).

(d) Primitus officium *publice* in ecclesiis a clericis psallebatur; quod sæculo nono adhuc perseverâsse, constat ex decreto *Hincmari*, archiepiscopi Rhemensis, quo suis clericis præscribit (an. 852) ut statutis horis ad officium persolvendum conveniant non solum in ecclesiis cathedralibus et collegiatis, sed etiam in parochialibus. — Paulatim tamen, ex quâdam benignitate, Ecclesia suas leges temperavit; ita C. *Viennense* (an. 1311-1312) assistentiam in choro pro solis ecclesiis cathedralibus, regularibus et collegiatis imposuit; ceteri igitur clerici *privatim* officium recitare poterant.

1074. (e) Ut merito animadvertit *Lehmkuhl*, n. 624, Pontifices et Concilia potius *supponunt* hanc obligationem recitandi officium adesse, quam proprie imponunt. Quosdam tamen textus, utpote magis explicitos referre juvat; primum quoad *presbyteros :* "Presbyter, mane matutinali officio expleto, pensum servitutis suæ, videlicet Primam, Tertiam, Sextam, Nonam, Vesperamque persolvat"[4]. Postea, enumeratis variis abusibus in recitando officio vigentibus, additur : "Hæc igitur et similia sub pœnâ suspensionis penitus inhibemus, districte præcipientes in virtute obedientiæ, ut divinum officium nocturnum pariter et diurnum, quantum eis dederit Deus, studiose celebrent pariter et devote"[5]. — Concil. *Basileense* de recte recitando officio admonet non solum presbyteros, sed "quoscumque *beneficiatos*, seu in sacris constitutos, cum ad horas canonicas teneantur"[6].

---

[1] Cfr. *Liber Pontificalis*, ed. *Duchesne*, t. I, p. 269.

[2] Antiquos canones de officio divino invenies ap. *Decretum Gratiani*, distinct. 91 et 92.

[3] *Van Espen*, Jus canonicum, t. II, De Horis Canonicis, c. I, § 1.

[4] *Decretal. Greg. IX*, lib. III, tit. 41, cap. 1.

[5] Ibid., cap. 9, *Dolentes.* — [6] Ap. *Roskovany*, t. V, p. 117.

1075. **(B) Ex praxi Ecclesiæ et consuetudine hæc obligatio pressius determinatur.** Hoc est, inter alia, eminens et apodictice concludens argumentum. Ex iis enim quæ supra dicta sunt, non semper liquido patet utrum agatur de clericis beneficiariis tantum, an etiam de non beneficiariis indistincte; neque utrum agatur de officio divino in ecclesiâ solum adimplendo, an etiam de officio privatim unicuique imposito. Sed consuetudo, *optima legum interpres*, a longo jam tempore, unicuique clerico in sacris ordinibus constituto obligationem personalem clare et absolute imponit recitandi officium divinum, etiam privatim, et extra conventus ecclesiæ.

1076. Hujus consuetudinis testes et probatio sunt facta sequentia: (a) Doctrina omnium Moralistarum et Canonistarum, e quibus ne unus quidem hodie reperietur docens non esse obligatoriam Breviarii quotidianam recitationem pro Clericis Majoribus. (b) Modus agendi Episcoporum qui, quamvis jure consuetudinario in tali lege dispensari possint, rarissime et nonnisi transitorio modo de facto dispensant. (c) Sensus omnium sive Presbyterorum, sive Diaconorum, sive Subdiaconorum, qui, etiam quando sunt minus pietati et perfectioni addicti, ita existimant se adstrictos esse huic obligationi, ut notabiles omissiones graves culpas esse censeant.

Quam consuetudinem ita sancivit *Codex*, c. 135: "Clerici, in majoribus ordinibus constituti... tenentur obligatione quotidie horas canonicas integre recitandi secundum proprios et probatos liturgicos libros."

Notandum est quod Clericus etiam interdictus, suspensus, excommunicatus non eximitur ab obligatione Breviarii, ex juris axiomate: "Nemo debet ex propriâ culpâ et iniquitate commodum reportare." Attamen de clerico *degradato*, qui scilicet ab Ecclesiâ in statum sæcularem dejicitur, res controvertitur [1].

2° *De gravitate hujus obligationis.*

1077. **Principium.** *Obligatio divinum officium recitandi per se gravis* est, quia ejus finis est quid maximi momenti, cultus scilicet Deo, nomine Ecclesiæ, reddendus; *admittit*

[1] Cf. *Ferraris*, Bibl. Juris, verbo *Officium div.*, art. 1, n. 21-22.

tamen parvitatem materiæ, quia omissio brevis alicujus orationis non censetur moraliter gravem injuriam Deo inferre. Hinc : —

1078. (A) Qui *integrum* officium unius diei, vel *notabilem* ejus partem deliberate, absque sufficienti causâ, omittit, *graviter* peccat. Pars autem *notabilis* censetur *integra hora*, etiam brevis, ut *Tertia* aut *Completorium*[1], quia, ex communi prudentum judicio, omissio unius horæ est quid grave relate ad totum officium. — Leviter igitur peccat qui horam non integre, sed tantum ex parte omittit, v. g. lectiones unius nocturni. Si e pluribus horis aliquid omittatur, major requiritur materia ad peccatum mortale, quia omissio continua judicatur gravior quam plures omissiones separatæ. — Qui *integrum* officium *unius* diei omittit, *probabilius* unum tantum peccatum committit, gravius tamen quam si unam solum horam negligeret; ratio est quia officium unius diei *uno præcepto* ab Ecclesiâ injungitur.

1079. (B) *Beneficiati*, v. g., canonici aut parochi, qui, post sex menses ab obtento beneficio elapsos, officium divinum culpabiliter omiserunt, piis operibus restituere debent fructus beneficii pro ratâ parte omissarum horarum. Ita ex lege a Conc. *Lateranensi V* latâ, a *Pio V* accuratius declaratâ, et in *Codice* relatâ, c. 1475.

(a) Restitutio fieri debet etiam ante sententiam judicis, ut constat ex damnatione hujus propositionis 20 ab *Alexandro VII :* " Restitutio a Pio V imposita beneficiatis non recitantibus non debetur in conscientiâ ante sententiam declaratoriam judicis, eo quod sit pœna."

(b) Beneficiatus *simplex*, qui aliam obligationem non habet nisi officii recitationem, *omnes* fructus restituere debet pro ratâ parte horarum omissarum; sed beneficiatus *curatus*, cui aliæ obligationes incumbunt, ut celebratio missæ aut pastorale munus, illam tantum partem fructuum restituere debet quæ, omnibus aliis officiis attentis, respondet obligationi officii divini. Ita parochus, qui per unum mensem breviarium recitare neglexerit, non tenetur restituere *duodecimam* partem fructuum anni, cum jus ad illos fructus non solum ex officio divino, sed ex aliis muneribus oriatur. Quamnam partem restituere debet? Id pendet ex morali prudentûm æstimatione; quidam cum *Noldin*, (n. 747), *probabiliter* dicunt *decimam circiter partem*, quia recitatio breviarii videtur esse quasi decima pars officiorum parochi.

1080. (C) Obligatio divinum officium recitandi incipit *die* et *horâ* quâ suscipitur subdiaconatus. Ita qui *mane* ordinatur, ante horam nonam, incipere debet a *Tertiâ ;* qui ordinatur horâ decimâ, a *Sextâ*

[1] Gravis tamen non censetur omissio Vesperarum sabbato sancto, quia hæc materia levis est tum in se, tum ratione totius officii (*Noldin*, n. 746).

incipiet. Qui ante ordinationem recitat horas ad quas nonnisi post ordinem susceptum tenetur, obligationi suæ *probabiliter* satisfacit, propter moralem unionem quæ inter hæc duo momenta existit.

3° *De causis ab hâc obligatione excusantibus.*

Tres sunt : *impossibilitas* physica aut moralis; maxima *proximi utilitas; dispensatio* a legitimo superiore.

1081. (A) *Impossibilitas physica aut moralis a recitatione officii excusat, quamdiu et quatenus perseverat.* Nam *ad impossibile nemo tenetur*, et lex positiva *non obligat cum tanto incommodo.*

Ita qui amisit breviarium, aut iter agens illud ex oblivione secum non tulit, ab eo recitando excusatur, quamdiu, sine gravi incommodo, aliud habere nequit; si tamen memoriter notabiles retinuerit partes, eas dicere tenetur. Idem dic de eo qui cæcus evasit. Infirmus autem et convalescens, qui sine magnâ defatigatione legere nequit, ad tempus ab eo dispensatur. In *dubio*, judicio superioris, aut medici vel prudentis amici stare potest, aut proprio judicio.

Qui potest partem recitare, non autem alias partes, ab illâ minime dispensatur, quia quælibet pars notabilis *per se* obligat, et quidem sub gravi; hinc merito ab *Innocentio XI* reprobata est hæc propositio 54 : " Qui non potest recitare matutinum et laudes, potest autem reliquas horas, ad nihil tenetur, quia major pars trahit ad se minorem "[1].

Qui non potest *solus* officium recitare, sed potest cum *socio*, non tenetur tamen socium adhibere, nisi facile, absque incommodo, eum inveniat. — Qui non potest horas recitare, non tenetur stricte alias orationes fundere, quia objectum præcepti est officium ab Ecclesiâ ordinatum, non autem quælibet oratio; sed id omnino suadendum est, cum *mens* Ecclesiæ sit ut sacri ministri pro populo deprecentur.

Ad impossibilitatem moralem accedit maxima difficultas, quam *scrupulosi* patiuntur aliquando in divino officio persolvendo; quare ad tempus dispensari possunt a confessario, usque dum sine gravi anxietate illud recitare valeant.

1082. (B) *Maxima proximi utilitas* excusat ab officio recitando, quando agitur de occupatione quæ cum recitatione componi nequit, nec aliunde ad aliud tempus, absque gravi incommodo, differri potest. Ratio est quia lex divina caritatis anteponenda est legi ecclesiasticæ. — Quare excusantur : —

(a) Qui vesperas et completorium recitaturus, repente ad graviter ægrotantem vocatur, neque postea revertitur tempore apto ad recitationem officii.

[1] Denzinger, n. 1071.

(b) Qui toto pomeridiano tempore confessiones excipit, quæ in aliam diem commode differri nequeunt.

(c) Qui totâ die in assistendis infirmis tempore morbi contagiosi, aut graviter vulneratis, absque intermissione vacat.

(d) Qui concionem habiturus, quam omittere nequit, toto tempore indiget ad eam parandam. — In his aut similibus casibus, nemo tenetur necessariâ refectione corporis aut somno se privare, ut officium recitare possit.

Prudens autem et pius sacerdos has difficultates prævidere conabitur, et plerumque tempus inveniet ad breviarium dicendum, quin pastoris munera negligat.

1083. (C) *Dispensatio a legitimo superiore.* Cum enim agatur de lege mere ecclesiasticâ, *S. Pontifex* ab eâ in omni casu *valide* dispensare potest; *licite* autem, quando rationabilis est causa, etiamsi *per se* non sufficeret. — Episcopus autem per se ab eâ dispensare nequit, cum sit lex *universalis;* sed ex generali consuetudine, quæ legitima habetur, in aliquo casu particulari ad tempus, justâ accedente causâ, dispensationem concedere valet.

II. De modo divinum officium recitandi.

Tria præsertim inquirenda : 1° quale officium sit recitandum; 2° quænam externæ conditiones requirantur; 3° quænam internæ animi dispositiones.

1° *De officio recitando.*

1084. (A) *Officium divinum recitari debet quale ab Ecclesiâ præscribitur;* cum enim auctoritate Ecclesiæ fuerit institutum et ordinatum, ecclesiasticis regulis hâc de re vigentibus clerici in conscientiâ parere debent. Hæc autem sunt præsertim notanda : —

(a) In Ecclesiâ *latinâ*, breviario *romano* utendum est, exceptis tamen locis et religiosis ordinibus, in quibus alia breviaria a primâ institutione ab Ecclesiâ approbata vel a consuetudine inducta fuerant, et a ducentis annis in usu fuerant ante promulgationem Pianæ Constitutionis *Quod a nobis* (9 jul. 1568). Ita ecclesia *Mediolanensis, Trevirensis, Leodiensis*, etc., necnon *Benedictini, Dominicani*, legitime sua retinent breviaria[1].

[1] In *Galliâ*, multa sane erant breviaria valde antiqua, quæ retineri potuissent. Sed, cum, post præfatam Constitutionem, immutata fuerint, absque auctoritate S. Sedis, sua privilegia amiserunt, eorumque loco suffectum est Breviarum Romanum cum Proprio diœcesano

(b) Hodie non amplius viget obligatio recitandi *Officium parvum B. Mariæ*, *Officium defunctorum* (excepto die Commemorationis omnium fidelium), *Psalmos pœnitentiales* et *Psalmos graduales* iis diebus, quibus in Breviario assignantur, nisi ubi permansit consuetudo, quæ tamen extra chorum non obligat. — Sed recitari debent, etiam extra chorum, *Litaniæ majores* die festo *S. Marci* et *triduo Rogationum*.

1085. (B) *Quotidie recitari debet officium cuique diei in calendario* seu *directorio assignatum*, nisi legitima excuset ratio.

(a) Qui caret officio huic diei assignato, aliud recitare debet; v. g. qui non habet officium alicujus sancti, officium *de communi* legere debet; idem dic de partibus officii quæ præ manibus non habentur : v. g. qui caret lectionibus *propriis*, communes legat.

(b) Clerici *non beneficiati*, in *alienâ* diœcesi *commorantes*, recitare possunt officium hujus loci, sed ad id non tenentur nisi ibi intendant vere domicilium acquirere. — Beneficiati autem ad officium propriæ ecclesiæ tenentur, etiam quando alibi morantur [1].

(c) Officium recitari debet, prout in calendario diœcesano indicatur, nisi certo moraliter constet illud errare [2]. — Item officia *propria* diœcesis vel Ordinis legi debent secundum ordinem in calendario definitum; quamvis enim concessio horum privilegiorum sit *privilegium* communitati concessum, singula membra non possunt illud respuere, sed debent communitatis officio se conformare.

1086. (C) Quoad *mutationes*, distinguendum est utrum sint voluntariæ vel non : —

(a) Qui *involuntarie* erravit in officio, non tenetur aliud recitare, quia Ecclesia non vult obligare ad breviarium eodem die bis legendum; tunc legitime applicatur axioma : *officium pro officio*. Attamen si officium recitatum sit *notabiliter brevius* (v. g. officium de feriâ pro officio de Sancto), juxta quosdam, *oportet*, et, juxta omnes, *decet* aliquid supplere, v. g., in casu præfato, recitando lectiones omissas. — Si error detegatur, officio nondum absoluto, juxta quosdam, incœptum officium absolvi potest; sed probabilius, juxta *S. Alphonsum* (n. 161) et alios, reliqua de officio præscripto legi debent, juxta illud : *error corrigitur, ubi deprehenditur*.

Qui bis eamdem horam recitavit, v. g. *Tertiam*, aliam non potest omittere, v. g. *Sextam*, quia forma officii et distinctionis horarum servata non fuit.

Qui ex errore unum officium pro altero dixit, convenientius, die quo occurrit officium jam recitatum, illud de novo recitabit, ut se

[1] *S. C. Rit.*, 12 nov. 1831, ad 46, n. 2682 ed. novæ.
[2] *S. C. Rit.*, jun. 1899, n. 4031 ed. novæ.

communi Ecclesiæ ritui conformet[1]; probabiliter tamen omissum officium legere potest, ne hoc eo anno prætermittatur[2].

1087. (b) Qui vero *ex industriâ* officium commutat, graviter peccat, si aliud recitet plane diversum et multo brevius, quia graviter perturbat ordinem liturgicum; quare merito ab *Alexandro VII* damnata est hæc propositio 34 : " In die palmarum recitans officium paschale satisfacit præcepto "[3]. — Idem dicendum de eo qui *frequenter*, absque ratione, officium commutat.

Leviter peccat qui, sine rationabili causâ, officium mutat in aliud fere æquale; nullomodo peccat, si id fiat ex quâlibet rationabili causâ. Jamvero ut sufficientes habentur sequentes aut similes rationes : ratio itineris, si quis utatur socii breviario; ratio specialis devotionis, si quis ter aut quater in anno aliquod officium particulare recitet; ratio caritatis, v. g. ut aliquis cæcutiens juvetur in officio recitando; — sed, ex recenti decisione, obligationi suæ "generaliter" non satisfacit clericus in sacris constitutus, " qui sponte vel invitatus se adjungit clero, officium ab officio ipsius clerici diversum canenti vel recitanti "[4].

2° *De externis conditionibus ad recitationem officii requisitis.*

Quatuor sunt præsertim consideranda : *ordo servandus*, *tempus* quo recitandæ sunt variæ horæ, *pronuntiatio* verborum, *locus* et *situs* quo recitari debent.

1088. (A) Ordo inter horas servandus. Qui quidem duo excludit : *inversionem* ordinis præscripti, et *interruptionem* in eâdem horâ.

(a) Servandus est in recitatione horarum *ordo præscriptus*, videlicet : matutinum et laudes, prima, tertia, sexta, nona, vesperæ et completorium. Hoc præceptum *non* obligat *sub gravi* in recitatione privatâ, nec etiam in choro, juxta communem sententiam, quia inversio hujus ordinis non censetur moraliter gravis deformitas. — Imo, justâ accedente causâ, nullum est peccatum etiam veniale. Jamvero causa rationabilis adest : si quis, breviarium præ manibus non habens, horas ante matutinum recitet, vel psalmos legat ad aliud tempus differens lectiones; aut si quis sero veniat in chorum aliquâ horâ jam finitâ et cum sociis laudabiliter pergat officium canere, omissam horam postea recitaturus; vel si quis privatim ab

[1] *S. C. R.*, 17 jun. 1673, n. 1474 (olim n. 2634).

[2] *S. Alphons.*, n. 161; *Ball. P.*, n. 383; *Lehmk.*, n. 626; *Noldin*, n. 753.

[3] *Viva*, Theses damnatæ, in hanc propositionem animadvertit duplicem esse rationem cur ita agens graviter peccet : quia officium Paschæ est prorsus diversum ab officio Palmarum, quod memoriam passionis recolit; et aliunde est notabiliter brevius; Denzinger, n. 1005.

[4] *S. C. Rit.*, 27 jan. 1899, n. 4011 ed. novæ.

alio invitetur ad horas dicendas, cum nondum recitaverit matutinum.

1089. (b) Quando una hora incœpta est, debet regulariter tota legi usque ad finem, nec potest licite interrumpi sine justâ causâ; id enim requirit reverentia erga Deum et Ecclesiam, quæ hymnos, psalmos, orationes, etc. apte disposuit ad finem intentum, scilicet laudem Dei. Attamen, juxta communem sententiam, *nulla interruptio*, quamtumvis magna, *mortale* peccatum est, dummodo totum officium intra spatium unius diei recitetur; nam singulæ officii partes non habent necessariam connexionem cum aliis, sed tantum accidentalem ex ordinatione Ecclesiæ. Est autem peccatum *veniale*, nisi legitima accedat causa. — Jamvero, inter causas rationabiles, hæ et similes recensentur : *utilitas proximi*, v. g. excipienda confessio alicujus qui non facile aut libenter exspectaret; *obedientia*, ad citius exsequendum superioris mandatum; *caritas* et *urbanitas*, ad aliquem salutandum vel benigne alloquendum; *privata utilitas*, v. g. ad devotionem augendam, ad notandum aliquid utile in chartâ.

Quodcumque sit intervallum, nulla est obligatio repetendi partem ante interruptionem recitatam; sufficit ut ea tantum reassumantur quæ necessaria sunt ad sensum propositionis intelligendum.

Laudes a matutino, sine causâ, per longum tempus, dividi possunt; antiquitus enim *matutinum* mediâ nocte dicebatur, *laudes* vero incipiente aurorâ. Quo casu, matutinum concludendum est ut sequitur : videlicet, recitetur oratio diei, posteaque dicantur : *Dominus vobiscum*, *Benedicamus*, *Fidelium* et *Pater noster*.[1] Necesse est tamen ut, reassumendo *laudes*, dicatur *Pater* et *Ave*.

In ipsis *matutinis*, quodlibet *nocturnum* ab aliis separari potest, sine causâ, spatio trium horarum, quia antiquitus ita separari solebant; et longiore etiam intervallo, si justa accedat causa.

1090. (B) De tempore quo variæ horæ sunt recitandæ. Tempus olim assignatum ad singulas horas recitandas, hoc erat : *matutinum* post mediam noctem, *laudes* ad auroram, *prima* post solis ortum, *tertia* ad horam nonam, *sexta* ad meridiem, *nona* ad horam tertiam pomeridianam. *vesperæ* ad solis occasum, *completorium* ad noctis crepusculum.

(a) Hodie vero, ad substantiam præcepti adimplendam, satis est integrum officium recitare intra spatium unius diei *naturalis*[2], id est a mediâ nocte unius diei usque ad mediam noctem sequentis diei; quare a peccato mortali immunes sunt qui intra illud tempus

[1] *S. C. Rit.*, 1 febr. 1886, n. 3653 ed. novæ.

[2] In recitatione officii quisque pro arbitrio sequi potest tempus *verum*, aut tempus *medium*, vel tempus *legale*, vel *regionale* (can. 33).

officium integre legunt. Hoc autem elapso tempore, nemo amplius suæ obligationi satisfacere potest.

(b) Sub *veniali* præcipitur ut *matutinum*, *laudes*, *prima* et *tertia* ante meridiem recitentur, nisi adsit legitima causa, ut major devotio, tempus aptius studiis, etc. — Ex rubricâ *missalis*, matutinum cum laudibus ante missam recitari debet; quidam dixerunt olim id *sub gravi* præceptum esse, alii *sub levi;* sed probabiliter hæc rubrica non obligat eos qui choro adscripti non sunt, cum nulla sit necessaria connexio inter missam et matutinum.

(c) *Vesperæ* et *Completorium* regulariter a meridie ad mediam noctem recitantur, nec absque causâ anticipari possunt. Sed tempore quadragesimæ (exceptis tribus primis diebus et dominicis), vesperæ in choro ante meridiem dicendæ sunt, in memoriam antiquæ disciplinæ, juxta quam ante vesperarum recitationem non frangebatur jejunium; privatim vero, pro lubitu, ante vel post meridiem legi possunt.

1091. (d) *Matutinum* cum *laudibus* privatim[1] ex legitimâ consuetudine *anticipari* potest, id est die præcedente recitari ab illâ horâ quâ sol medium cursum tenet inter meridiem et occasum, juxta tabellam initio Breviarii insertam. — Insuper facile conceduntur Indulta ut recitatio incipi possit *horâ secundâ vel primâ pomeridianâ*. — Utrum vero omnibus liceat, absque speciali privilegio, matutinum *horâ secundâ* incipere, controvertitur. Multi *negant*, quia ex concessione specialis privilegii merito infertur nullam generalem licentiam datam fuisse. Non pauci tamen *probabiliter* affirmant; nam, 1) id logice sequitur ex *evolutione* ecclesiasticæ disciplinæ in hâc materiâ; antiquitus *matutinum* nocturno tempore legi solebat; postea consuetudo invaluit ut vespere præcedenti recitaretur post solis occasum, et mox medio tempore inter meridiem et occasum; nostris vero temporibus, paulatim mos invaluit ut dici possit statim ac vesperæ in choro recitari solent, i. e. *horâ secundâ;* 2) aliunde legitima est hujusmodi consuetudo : cum enim, propter pastoralis officii labores, quotidie sacerdos impediri possit ne matutinum circa finem diei recitet, multum sane expedit ut anticipare liceat horâ secundâ, quando nimiis occupationibus non irretitur : talis enim agendi ratio, quæ nulli detrimentum affert, maxime pietati prodest. — Nec dicatur contrarium sequi ex praxi concedendi hoc privilegium quibusdam clericis; nam, ubi adest opinionum diversitas, S. Sedes Indulta petentibus tribuere solet, majoris securitatis gratiâ, quin velit controversiam dirimere. Revera *S. C. Rit.*, hâc de re interrogata, respondit : *Consulantur probati auctores*[2]. Quare, donec S. Sedes aliter statuerit, putamus sacerdotem hâc

[1] In *choro*, *habitualiter* anticipari nequit nisi cum S. Sedis indulto; episcopus permittere potest ut *ad tempus* id fiat, justâ ex causâ.

[2] *S. C. Rit.*, 13 jul. 1883.

opinione probabili uti posse, præsertim quando rationabilis causa accedit, v. g., opportunitas anticipandi matutinum, quæ forsan ocius non occurret, aut utilitas melius distribuendi tempus vespertinum.

1092. (C) De pronuntiatione verborum. Pronuntiatio verborum quæ divinum officium constituunt, debet esse *vocalis* et *integra* : —

(a) *Vocalis*, quia est oratio non pure mentalis, sed publica. Non sufficit proinde ut solâ mente vel oculis percurratur, aut solo gutture recitetur, sed labiis et linguâ, ita ut sonus sit *audibilis*. Non requiritur tamen ut de facto audiatur ab aliis, aut ipso recitante, sed sufficit ut clericus conscius sit se verba articulata pronuntiare.

(b) *Integra*, ita ut singula verba sine mutilatione seu truncatione proferantur. Si mutilatio ita sit *notabilis* ut sensus multum varietur, quoad partem officii notabilem, peccatum grave erit; quod tamen raro admodum occurrit. Sæpius ex inveteratâ consuetudine, aut quâdam præcipitatione, pauca verba truncantur; tunc culpa levis aut nulla adest, prout id voluntarie fit aut non. Religio quidem *suadet* ut hi defectus vitentur; sed hâc in re sedulo vitandi sunt scrupuli, nec, in casu dubii, officium repetendum est, sed attendendum est ut majori cum diligentiâ postea recitetur.

1093. Corollarium. Licet officium recitare non solum in choro, sed etiam cum socio, quamvis hic ad officium non teneatur. Tunc vero *alternata* debet esse recitatio, prout fit in choro; proinde, si tres sint socii, non licet ita recitare, ut unus dicat primum, alter secundum, et alius tertium versum; sed socii in duos veluti choros distribui debent. — Requiritur insuper ut se mutuo audiant; si tamen quis, ad alia intentus, aut propter strepitum, vel quia socius imperfecte pronuntiat, pauca non percipiat, suæ obligationi satisfacit, nec tenetur aliquid repetere; idem dicendum de eo qui, dum alii recitant in choro, aliquid parare debet ad officium utile. — Recitatio ita fieri debet, ut unus versus non incipiatur priusquam alter absolutus fuerit : secus non est integra, et de hâc mutilatione idem dicendum est ac supra.

1094. (D) De loco et situ. (a) *Publica* officii recitatio fieri debet in *choro;* sed quoad *privatam* recitationem, nil ab Ecclesiâ præscribitur; proinde quilibet locus eligi potest, dummodo decens sit et ad recollectionem animi aptus. Quando commode fieri potest, pium est in loco sacro illud legere; saltem non recitetur, absque ratione, in loco ubi, propter populi frequentiam et tumultum, vix mens attenta esse potest.

(b) *Extra chorum*, nullus pariter præscribitur *situs :* potest igitur sedendo, stando, vel ambulando recitari, non autem in lecto, nisi rationabilis accedat causa. — Inclinationes, signa crucis, etc. quæ a Rubricis præscribuntur, non obligant pariter nisi in choro, sed laudabiliter extra chorum perficiuntur.

III. De internis dispositionibus ad recitationem Breviarii requisitis.

Duæ sunt : *intentio* et *attentio.*

1095. 1° *Intentio* requisita est intentio *orandi*, seu Deum honorandi; non sufficit proinde intentio *legendi* instructionis causâ, aliove motivo; Ecclesia enim officium præcipit ut actum cultûs divini. — Hæc autem intentio habetur quoties clericus breviarium sumit ut recitet officium; nec necesse est ut *explicite* intentionem orandi eliciat; unde nulla anxietas hâc de re haberi debet.

Ad pietatem vero multum confert Christi intentioni, summi sacerdotis, sese unire, juxta illud : " Domine, in unione illius divinæ intentionis, quâ ipse in terris laudes Deo persolvisti, has tibi horas persolvo. "

1096. 2° **De attentione.** Hæc duplex esse potest : *externa* vel *interna.* Prior excludit actiones quæ ex naturâ suâ internam applicationem impediunt, v. g. scribere, attente legere, vel legenti confabulantive attentas aures præbere. — Posterior est applicatio mentis ad ea quæ dicuntur : si attendas ad *voces*, ut rite pronuntientur, attentio est *verbalis;* si ad sensum verborum, sed intellectu tantum, quin tuos facias affectus expressos, adest attentio *intellectualis;* si ad sensum attendas, et simul corde concipias affectus expressos, est attentio *affectiva;* si modo generali ad mysteria divina attendas, super his meditando, attentio dicitur *mystica :* et hæc ceteris perfectior censetur; quod verum est, si non excludatur quædam affectiva attentio ad præcipuas officii partes.

1097. (A) Juxta omnes, attentio saltem *externa* certo requiritur, ideoque vitandæ sunt illæ actiones quæ cum attentione internâ sunt incompossibiles. Non impeditur tamen attentio externa illis actionibus quæ leviter tantum mentem distrahunt. — Pariter, qui deliberate et voluntarie distrahitur in horis recitandis, *venialiter* peccat, quia in quâlibet oratione distractio hujusmodi aliquam injuriam Deo irrogat.

1098. (B) Sed quæstio est utrum divinum officium *recitans cum voluntariâ mentis evagatione*, quamvis cum *externâ attentione*, obligationi suæ substantialiter satisfaciat? (a) *Negant* alii, quia Ecclesia voluit imponere officium *ut orationem;* porro non orat certe qui voluntarie est distractus. Quare *Tridentinum*, sacros canones con-

firmans, mandat ut clerici, officium in choro canentes, Dei nomen reverenter, distincte *devoteque* laudent[1]; vox autem *devote* nihil aliud significat nisi attentionem internam.

(b) Nihilominus alii multi *affirmant;* nam officium est quidem oratio, sed *publica*, nomine Ecclesiæ facta; jamvero qui internam attentionem non præbet, *privatim* quidem non orat, sed, dummodo externe sit attentus, agit ut minister Ecclesiæ et publice orat, sicut nuntius legens litteras Principis suum munus implet, quamvis interne non sit attentus. — Aliunde verba *Tridentini* supra allata, desumuntur ex cap. *Dolentes*[2], et ex contextu patet S. Pontificem hic reprobare praxim in choro fabulandi cum sæcularibus, proindeque attentionem externam solum exigere. — In praxi igitur ut culpæ mortalis reus haberi nequit ille qui externam attentionem præbuit, nec ad repetendum officium cogendus, sed eximie *hortandus* ut voluntarias distractiones expellat ordinariâ saltem cum diligentiâ, quo uberiores fructus sibi et aliis exinde percipiat.

1099. (C) Cæteroquin quælibet attentio interna, etiam minimi gradûs, ad satisfaciendum præcepto sufficit, juxta omnes. Quo uberiores tamen fructus percipiantur, optandum est sane ut, ante recitationem officii, clerici suas internas facultates colligant, Christo sese uniant, qui pro nobis et Ecclesiâ orat gemitibus inenarrabilibus; — et aliquoties tempore recitationis suam renovent attentionem : divinum officium ita persolutum, *non* est *onus*, sed *robur* et *solatium*[3].

Art. III. De obligationibus presbyteris, et præsertim parochis specialibus.

1100. Speciales presbyterorum obligationes ad tres præcipue reducuntur : 1° *missæ celebrationem*, de quâ egimus in *Tr. de Eucharistiâ*, n. 182-194; 2° *sacramentorum administrationem*, de quâ dictum est in *Tr. de Sacramentis in genere*, n. 104-109, et in *Tr. de Pœnitentiâ*, n. 362-509, quoad specialia Confessoris officia; 3° *pastoralis muneris* exercitium : de quo pauca dicenda manent.

Pastoribus animarum, id est primario *parochis*, et secundario *vicariis*, qui sub parochorum auctoritate curam animarum habent, duplex præsertim incumbit officium, videlicet *docendi* et *regendi* gregem sibi commissum.

---

[1] *Trident.*, sess. 24, c. 12 de Reformat.

[2] *Decretal.*, lib. III, tit. 41, c. 9.

[3] De mediis pie ac devote officium recitandi præclare disserit *Bacuez*, Le Saint Office au point de vue de la piété, Paris, 5e éd., 1904; anglice redditum : The divine office, London.

I. De obligatione docendi.

1101. Apostolis eorumque successoribus, nempe Episcopis officium docendi explicite his verbis impositum est: "Euntes ergo docete omnes gentes." Cum autem Episcopi per seipsos nequeant illud munus in totâ diœcesi exercere, parochos instituerunt quibus officium demandatum est fideles docendi in suâ parœciâ. Quod quidem duplici modo præcipue præstant : *prædicatione* verbi divini, et puerorum instructione, seu *catechismo.*

1102. 1° **Prædicatione verbi divini**; his enim *Tridentinum* præcipit ut "diebus saltem dominicis et festis solemnibus plebes sibi commissas, pro suâ et earum capacitate, pascant salutaribus verbis"; juxta idem Concilium, per censuras ecclesiasticas cogi debent ii qui, ab Episcopo moniti trium nihilominus mensium spatio muneri suo defuerunt[1]. Quam legem confirmat *Codex*, addens Ordinarios curare debere ut tempore Quadragesimæ, et, si expediat, tempore Adventûs sacræ conciones frequentius ad fideles habeantur.[2]

1103. (a) Quæ quidem obligatio est *per se gravis*, cum agatur de re ad salutem animarum necessariâ; et, juxta *S. Alphonsum* (l. III, n. 269), graviter peccant parochi qui per *unum integrum mensem continuum*, aut *per tres menses discontinuos in anno*, absque rationabili causâ, concionari deliberate omittunt.

(b) Est etiam *personalis*, quatenus parochi personaliter prædicationis munus implere debent, quando legitime non impediuntur; ipsis enim primario incumbit animarum cura. Si vero legitime impediantur, curare debent ut per alium idoneum sacerdotem concio habeatur. — Sæpe vero, ubi plures vicarii parochum in sacro ministerio adjuvant, res ita ordinantur ut quisque ex ordine, *ad turnum*, ut aiunt, verbum Dei annuntiet.

(c) *Objectum* hujus prædicationis est quidquid ad salutem animarum necessarium aut utile est; et *modus* id exponendi ita audientium captui accommodari debet, ut facile has veritates intelligere valeant; siquidem, teste *Tridentino*[3], parochi docere debent "quæ scire omnibus necessarium est ad salutem, annuntiando eis cum brevitate et facilitate sermonis, vitia quæ eos declinare et virtutes quas sectari oporteat, ut pœnam æternam evadere, et cœlestem gloriam

---

[1] *Trident.*, sess. V, cap. 2 de Reformat.

[2] *Codex*, can. 1346.

[3] Sess. V, cap. 2 de Reform.

consequi valeant." Ad quod præstandum nihil magis opportunum est, nostris præsertim diebus, quam *seriem continuam et ordinatam catechisticarum concionum* contexere et prædicare, in quâ methodice exponantur et evolvantur illæ veritates quæ, attentis circumstantiis personarum ac locorum, magis necessariæ videntur, tum quia frequentius ab adversariis impugnantur, tum quia minus diserte ab ipsis fidelibus cognoscuntur aut intelliguntur.

Modus autem veritatem exponendi diverso audientium ingenio accommodari debet, magis scientificus pro doctis, simplicior autem pro indoctis; pro omnibus autem ita Evangelio innixus, ut vere dici possit *christiana*, non autem *humana* prædicatio : "Nos autem prædicamus Christum crucifixum... Non enim judicavi me scire aliquid inter vos nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum... Et sermo meus non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritûs et virtutis"[1]. Quare præco catholicus sæpe ad *verba* et *exempla* Christi et Apostolorum provocet, eadem ita auditoribus exhibens ut hi suæ agendi rationi eadem accommodare valeant[2].

1104. 2° **Pueros catechizando.** Nec minus necessaria est juniorum christiana educatio per *catechismum*. *Tridentinum* siquidem de Episcopis statuit[3] : " Iidem etiam, saltem dominicis et aliis festivis diebus, pueros in singulis parochiis fidei rudimenta, et obedientiam erga Deum et parentes diligenter ab iis ad quos spectabit, doceri curabunt; et, si opus sit, etiam per censuras ecclesiasticas compellent, non obstantibus privilegiis et consuetudinibus. " — Quod quidem officium magis urget in regionibus ubi *neutrales* scholæ prævalent, cum ibi sæpe juniores nullam religiosam educationem nisi in catechismo accipiant. (*Codex*, c. 1329-1336.)

1105. (A) Ut rite parvuli instituantur, jam a *teneris annis* coadunentur, ac edoceantur præcipua fidei mysteria, Dei præcepta et sacramenta. Ad rem *Conc. plen. Baltimorense II*, n. 436 : " Ea instillet *fidei* ac *pietatis* rudimenta, quæ postea ætate adultis firmamento ac robori, tutissimoque contra pravas dæmonis ac pravorum hominum insidias præsidio sint futura. " Quare parochus enixe parentes hortabitur ut liberos statuto catecheseos tempore ad ecclesiam mittant; quo parvuli autem alacrius veniant, munusculis et præmiis alliciantur; sed præsertim catechista ita se eorum ætati et ingenio accommodet, eorumque mentem parabolis, sanctorum exemplis

[1] I *Cor.*, 23; II, 24.

[2] Sedulo legantur canones 1327-1348 *Codicis* de divini Verbi prædicatione, catecheticâ instructione et concionibus.

[3] *Trident.*, sess. XXIV, cap. 4. de Reformat.

aliisque industriis ita captet, ut tum parentes tum pueruli catecheticas instructiones audire sollicite exoptent.[1]

(B) Speciali curâ ac sollicitudine instruantur qui ad *primam communionem* se præparant. *Solo jure communi* spectato, parochus non potest quidem exigere ut ii solum ad primam communionem et confirmationem accedant qui catechesi adesse solebant; possunt enim domi aut alibi mysteria fidei discere, suamque idoneitatem per aliquod examen probare. Sed, in multis diœcesibus, statuitur ut juniores per duos annos catechesi assistant antequam primâ vice ad sacram synaxim solemniter admittantur; de quo vide *statuta diœcesana.*

(C) *Primâ communione peractâ*, parochus curare debet ut pueri puellæque tanti beneficii fructus integros servent; ideoque ut a pravis sæculi doctrinis ac moribus arceantur, virtutesque christianas assidue colant; ad quod sane valde prosunt *catecheses perseverantiæ, patronatus*, variæque *associationes*, de quibus jam dictum est, *de Virtute Justitiæ*, n. 855-862, et *de Virt. theolog.*, n. 820 sq.

II. De obligatione parochiam regendi.

Nec satis est ut parochus doceat; parœciam sibi commissam *regere* debet, bonum ejus promovendo sive *spirituale*, sive *temporale.*

1106. 1° Ad quod duplex munus rite adimplendum, parochus *habitualiter residere debet in suâ parœciâ.*

(A) Quam *obligationem* stricte *Tridentinum* injungit omnibus curam animarum habentibus[2]: " Cum præcepto divino mandatum sit omnibus, quibus animarum cura commissa est, oves suas agnoscere, pro his sacrificium offerre, verbique divini prædicatione, sacramentorum administratione, ac bonorum omnium operum exemplo pascere, pauperum aliarumque miserabilium personarum curam paternam gerere, et in cetera munia pastoralia incumbere; *quæ omnia nequaquam ab iis præstari et impleri possunt, qui gregi suo non invigilant neque assistunt, sed mercenariorum more deserunt;* sacrosancta Synodus eos admonet et hortatur ut, divinorum præceptorum memores, factique forma gregis, in judicio et veritate pascant et regant. " — Ita declaratis *motivis*, quibus lex residentiæ innititur, Concilium *pœnas* contra ejus viola-

[1] Cfr. *Gersonius*, De parvulis ad Christum trahendis; *Dupanloup*, L'Œuvre par excellence.

[2] *Trident.*, sess. XXIII, cap. 1. de Reformat.

tores indicit, statuens eos, præter *reatum peccati mortalis*, quem incurrunt, " pro ratâ temporis absentiæ, *fructus suos non facere*, nec tutâ conscientiâ, aliâ etiam declaratione non secutâ, illos sibi detinere posse, sed teneri... illos fabricæ ecclesiarum aut pauperibus loci erogare "; præterea Episcopus potest per edictum absentes citare, et contumaces compellere ", per censuras ecclesiasticas et sequestrationem et subtractionem fructuum, aliaque juris remedia usque ad privationem ", quin exsecutio sententiæ ullo privilegio, ullâ consuetudine aut appellatione suspendi possit.

1107. Ad quorum intelligentiam pauca adnotamus : —

(a) Lex residentiæ afficit non solum parochos perpetuos, sed etiam *amovibiles*, necnon *vicarios curatos*, sive temporales sive perpetuos, uno verbo *omnes* quibus animarum cura commissa est. — Hi *intra paræciæ limites* habitare debent, ut facile adiri possint, nisi, gravi interveniente causâ, in loco vicino ab Episcopo licentiam obtineant commorandi.

(b) Teste *Benedicto XIV*[1], parochus non solum *corpore præsens* esse debet, sed laborare sicut bonus miles Christi, nec leviora munera sibi decernere, reliqua ministris committens : "atque certum est, ait, parochos lethali crimini obnoxios esse qui præsentiâ solum assident, nullâque causâ impediti, otio marcescunt. " — Potest tamen unum vel plures cooperatores habere, eisque munia quædam ardua relinquere, dummodo ipse munia pastoralia, præsertim principaliora, personaliter præstare non intermittat, et quando nominatim ab infirmis parochianis vocatur, ire non recuset.[2] — Ingruentia *pestilentiæ* parochum non liberat ab onere residendi, etiamsi alios idoneos vocet, qui vices ejus suppleant.[3]

1108. (B) *Modum* hanc obligationem servandi ita statuit *Codex*, can. 465 : " § 1. Parochus obligatione tenetur residendi in domo parœciali prope suam ecclesiam; loci tamen Ordinarius potest justa de causa permittere ut alibi commoretur, dummodo domus ab ecclesiâ parœciali non ita distet ut parœcialium perfunctio munerum aliquid inde detrimenti capiat.

§ 2. Eidem abesse permittitur per duos ad summum intra annum menses sive continuos sive intermissos, nisi gravis causa, judicio ipsius Ordinarii, vel diuturniorem absentiam requirat vel breviorem tantum permittat.

---

[1] *Bened. XIV*, Instit., 17, n. 6.
[2] Ita *Ferraris*, verbo *Parochus*, art. 2, n. 20.
[3] *Bened. XIV*, de Synodo, l. XIII, c. 19, n. 2.

§ 3. Dies quibus parochus piis exercitiis vacat, ad normam can. 126, non computantur, semel in anno, in duobus vacationum mensibus...

§ 4. Sive continuum sive intermissum sit vacationum tempus, cum absentia ultra hebdomadam est duratura, parochus, præter legitimam causam, habere debet Ordinarii scriptam licentiam et vicarium substitutum sui loco relinquere ab eodem Ordinario probandum [1]; quod si parochus sit religiosus, indiget præterea consensu superioris et substitutus tum ab Ordinario tum a Superiore probari debet.

§ 5. Si parochus repentinâ et gravi de causâ discedere atque ultra hebdomadam cogatur abesse, quamprimum per litteras Ordinarium commonefaciat, ei indicans causam discessûs et sacerdotem supplentem, ejusque stet mandatis.

§ 6. Etiam pro tempore brevioris absentiæ parochus debet fidelium necessitatibus providere, maxime si id peculiaria rerum adjuncta postulent."

Insuper *Codex* pœnas statuit contra eos qui legem violant (can. 2381) : "Qui officium, beneficium, dignitatem obtinet cum onere residentiæ, si illegitime absit : 1° eo ipso privatur omnibus fructibus sui beneficii vel officii pro ratâ illegitimæ absentiæ, eosque tradere debet Ordinario, qui ecclesiæ vel alicui pio loco distribuat; 2° officio, beneficio, dignitate privetur ad normam can. 2168-2175 ", ubi describitur modus procedendi contra clericos non residentes.

1109. 2° Nec satis est parocho residere, sed *certis temporibus singulas paræciæ familias visitare debet*, et *sæpius* etiam *quosdam parochianos* qui *majori indigent sollicitudine.*

Ratio est quia oves suas *cognoscere* et *pascere* debet; id vero præstare nequit, nisi eas visitet, et de earum spirituali conditione inquirat; *lugentes* præsertim adibit, ut eis solatium afferat, *pauperes* ad eos sublevandos, *peccatores*, ut eos ad ovile reducat, sicut bonus pastor; *ægrotos* et *infirmos* [2], ut eis sacramenta ministret. — Nec sa-

[1] Ubi adest *vicarius* jam ab Episcopo deputatus, generatim nullus alius requiritur; si vero deficiat, vel alius sacerdos vocandus est qui ad tempus curam paræciæ gerat, vel, si locus sit parvus, viciniori parocho custodia gregis committenda est, de licentiâ Episcopi. — In omnibus quæ ad residentiam spectant, attendenda sunt etiam diœcesana statuta, quæ generatim hanc legem pressius determinant.

[2] De visitatione infirmorum et moribundorum curâ alibi egimus, *De Extr. Unctione*, n. 28-29, et de *Pœnitentiâ*, n. 503-509.

tis est si domi inclusus exspectet ut accedant parochiani; multi enim non venient, nisi prius visitati; monente autem Christo, sacerdotes populum *adire* tenentur : " *Ite* ad oves quæ perierunt domûs Israel[1]... *Euntes* ergo docete omnes Gentes.[2]" Nonne et ipse Christus e cœlo descendit ut ad nos veniret? nonne, relictis ovibus in ovili, ad amissam ovem vadit ut eam vulneratam ad ovile super humeros reducat?

Quare *Rituale Romanum* parochis injungit libros distinctos habere, in quibus accurate describantur nomina baptizatorum, confirmatorum, nubentium et defunctorum; et insuper *librum statûs animarum*, in quo describatur spiritualis conditio familiarum, qualis a Pastore in *externo foro* cognoscitur : quo melius enim suas oves noverunt, eo tutius eas in virtutis tramite dirigere valent.

3° Cetera quæ regimen spirituale animarum spectant, legere est in pastoralibus S. Pauli epistolis, Patrum operibus, necnon operibus quæ de officiis pastorum specialiter disserunt. — De temporali regimine adiri possunt *Canonistæ*, cum nostri non sit de his omnibus sermonem habere.

Nonnisi breviter exponere potuimus præcipua laicorum et clericorum officia; quæ si sedulo et perseveranter, propter Deum, adimpleverint, immarcescibilem percipient coronam.

Finem huic Synopsi imponens, ea omnia quæ scripsi reverenter Ecclesiæ submitto, nihil antiquius habens quam ut errores, si qui forsan contra mentem irrepserint, necnon minus accurata verba, quæ, propter humanam fragilitatem, a me scripta fuerint, sedulo corrigantur. Lectores pariter rogo, qui hæc volumina percurrerunt, ut quidquid erronei vel minus accurati detexerint, auctori candide manifestare non dubitent, et sic opus, qualecumque sit, minus imperfectum evadat, ad majorem Dei gloriam et animarum utilitatem.

[1] *Matt.*, X, 5. — [2] *Matt.*, XXVIII, 19.

Index Rerum
ALPHABETICUS.

Acceptatio in contractu, 268; quoad donationem, 293; quoad hæreditatem, 317.

Accessio, quatenus est modus acquirendi dominium, 95; quoad res mobiles, 96; quoad res immobiles, 96.

Actiones societatum num clerici comparare possunt, 497.

Adjunctio, ut modus acquirendi dominium, 96.

Adulteratio mercium, 327.

Adulterium, quatenus obligationem restituendi importat, 245.

Advocati officia quoad causam suscipiendam, 483; erga clientem, 484.

Ædificatio in fundo alieno quoad jura et officia quæ inducit, 97.

Aenea lex (*loi d'airain*), juxta *Lassalle*, 26.

Æquivocatio, quatenus est veritatis occultatio, 177.

Aggressor injustus, quandonam repelli et occidi potest, 140-145.

Agrarius socialismus exponitur, 29; confutatur, 48.

Aleatorius contractus, quandonam licet, 425.

Alluvio, ut modus dominium acquirendi, 97.

Altum dominium, in quo consistit, 10.

Amentes, quo sensu dominii capaces, 62; incapaces contrahendi, 278; incapaces donandi, 306.

Amentia non est sola criminum causa, 112.

Anarchismus, ejusque fautores, 27.

Anatomicæ deformitates non sunt præcipua criminum causa, 110.

Animalia, quomodo legitime occupantur, 88; quis reparare debet damnum ab eis illatum, 231.

Anonymæ societates, quatenus injustitiam committunt, 423.

Arbitrium ut modus componendi dissidia inter dominos et opifices, 380.

Assecuratio rei venditæ, 329.

Assecurationis contractus, quo sensu legitimus, 427; assecurationis pretium solvendum, 427; assecurati et assecurantis officia, 428-431.

Auctarium ex mutuo perceptum, 394; vide *mutuum*.

Auctor alicujus libri, quale jus habet in eum, 18.

Bellum, quandonam legitimum, 151; de modo illud gerendi, 154.

Beneficiati superflua redituum in pios usus impendere debent, 72; divinum officium recitare, 520.

Birotæ (*bicyclette*, *bicycle*) usus, 502.

Bona mobilia et immobilia, 53; fungibilia et consumptibilia, 54; bona clericorum patrimonialia, casualia, ecclesiastica, 70.— Bo-

na temporalia Ecclesia possidere valet, 81; cuinam competit jus dominii in bona ecclesiastica, 85.

Bona fides in præscriptione requisita, theologica aut juridica, 103, 107; bonæ fidei possessor quoad rem ipsam, 214, quoad fructus, 217, et impensas, 218.

Breviarium, 516; vide *Officium divinum*.

Bursæ speculationes, quænam licitæ et illicitæ, 434-438.

Calumnia, quomodo justitiæ opponitur, 163.

Capitale, quid est juxta *K. Marx*, 26; cujus doctrina confutatur, 47, 358.

Caritas, quomodo a justitiâ differt, 4; quæ officia dominis erga opifices imponit, 349.

Caupones, quandonam ut receptantes ad restitutionem tenentur, 229.

Causa damni efficax, ab occasione distincta, 205; a conditione sine quâ non et causâ per accidens, 206.

Causæ excusantes a restitutione, 254-259.

Cessatio ab opere (grève) sæpe operariis et dominis nociva, 377; quandonam licet, 377.

Cessio bonorum, utrum et quatenus obligationem plene solvendi debita extinguit, 288-289.

Choreæ clericis interdictæ, 502.

Circumstantiæ restitutionis, 235-240.

Civium officia quoad electiones, 475; reverentia, obedientia, fidelitas a civibus præstanda, 477.

Clericorum officia quoad habitum et tonsuram, 489-492; quoad negotiationem vitandam, 493; quoad negotiationem titulorum crediti, et speculationes Bursæ, 496; quoad artes non exercendas, 498; quædam oblectamenta vitanda, venationem, ludum, choreas et spectacula, 500; quoad bona ecclesiastica, 71.

Cœlibatûs ecclesiastici origo, 504; motiva quibus innititur, 508; media quibus servari potest, 514.

Cohabitatio cum mulieribus clericis vetita, 515.

Collectivismus exponitur, 28, 45, confutatur, 38-51.

Collegia opificum (*syndicats ouvriers*, *labor-unions*, *trade-unions*), 369.

Communismi fautores et doctrinæ, 24.

Compensatio, quatenus debita extinguit, 258.

Compensatio occulta, quandonam illicita, quandonam tolerari potest, 197.

Compositio, seu debiti remissio a S. Sede, 259.

Conciliatio, quatenus dissidia prævenit inter opifices et dominos, 380.

Concurrentiæ lex quoad merces, 322; quoad salaria opificum, 355, 372.

Condonatio, quo sensu debitum remittit, 258.

Consensus ad contractum requisitus, 266 : liber et internus, 266; externus ac mutuus, 267; vitia quæ consensui nocere possunt, 268.

Consentiens, quatenus injustus cooperator, ad restitutionem tenetur, 227-229.

Consociationis jus vindicatur, 76-80; quænam consociationes operariis prodesse possunt, 384-392.

Consulens ut injustus cooperator, 225; quandonam ad restitutionem tenetur, 225-227.

Continentia clericalis, 503; vide *cœlibatus*.

Contumeliæ notio, species, et gravitas, 171.

Contractus, ut modus acquirendi dominium, 260; ejus notio, 262; species, 263; consensus ad contractum requisitus, 266; objectum, seu materia contractûs, 273; subjectum contractûs, 278; effectus contractuum, 281. — Contractus gratuiti, 290; onerosi, 320; aleatorii, 425.

Convicium, quale peccatum, 172.

Cooperatio ad injustitiam, 223; sive positiva, 223; sive negativa, 230; varii cooperatores, quomodo ad restitutionem tenentur, 223-235.

Cooperativæ societates, quatenus opificibus utiles, 385.

Cordis punctio post mortem, utrum licita, 134.

Corporis cura qualis præscribitur, 132.

Crimen publicum aut occultum, quatenus manifestari potest, 166-169.—Criminis causæ, juxta *Lombroso*, 110; causæ sociales et morales criminum, 115; media quibus crimina minui possunt, 118.

Culpa theologica et juridica, 206; quænam ad restitutionem obligat, 207-208; num sufficit culpa venialis, 208.

Damnificatio injusta ad restitutionem obligat quando est causa *efficax* et *culpabilis* damni illati, 204; damnificatio cum errore patrata, 210; damnificatio cum aliquo dubio causata, 212; damnificatio leviter culpabilis, 208.

Debitor, debitis solvendis impar, potestne quædam bona retinere, 286; quem ordinem inter creditores servare debet, 286; liberaturne bonorum cessione, 288.

Defectus accidentalis vel substantialis in emptione-venditione, 327; quinam defectus ab emptore manifestari debent, 328.

Defensio cruenta, quandonam licet, 141.

Defraudator tributi, quandonam ad restitutionem tenetur, 251-254.

Deputati, quomodo ad restitutionem teneri possunt, 228; quinam ad comitia eligi debent, 475; eorum officia, 473.

Detractio variis modis committitur, 161; est peccatum contra justitiam, 163; regulæ ad dijudicandum de ejus gravitate, 164; detractionis auditores, 169; necessitas et modus detractionem reparandi, 246.

Diffamatio, 161; vide *detractio*.

Distributiva justitia, 5.

Dolus, quandonam invalidat contractum, 271.

Domini: eorum obligationes quoad operarios, 346; quoad famulos, 467.

Dominium, quid est, 10; quotuplex, 10. Dominium in bona interna, 15; in propriam famam, 17; in proprii ingenii fœtus, 18; in bona externa, 20; dominium in aliorum hominum servitia, 58.

Donatio inter vivos, 293; præscripta legis civilis circa donationem, et eorum vis in conscientiâ, 293-294; donationum limitationes, 305-309; donationum reductio, 310. De donatione mortis causâ, 294.

Dotale regimen quid importat, 67.

Dotatio filiorum, quo sensu parentes obligat, 458.

Duellum : ejus origo, 145; quo sensu illicitum, 146; quas pœnas inducit, 147; de duellis academicis, 150; — quandonam duellum ad restitutionem obligat, 243.

Ebrietas excusatne damnificatorem a restitutione, 213.

Ecclesia jus habet bona temporalia possidendi et administrandi, 81.

Ecclesiastica bona ad quem pertinent, 85; eorum superflua in pios usus impendi debent, 72.

Educatio filiorum, quid est, 450 : corporalis, virilis, practica, christiana esse debet, 451-456. — Educatio opificum, quomodo promovenda, 382.

Electio deputatorum et senatorum, quæ officia inducit, 475.

Emancipatio filiorum, quomodo fit, et quæ jura confert, 279.

Emptio-venditio, quid est, 320; quænam officia venditori imponit, 327; quænam emptori, 330

Error damnificatoris, quo sensu a restitutione excusat, 210. Error in contractu invalidatne pactum, 269.

Evictio, quænam jura emptori confert, 329.

Expositio prolis a parentibus, quandonam prohibetur, 452.

Fama est bonum proprium, 17; famam alienam lædere *interius* est judicium temerarium, 157; *exterius*, est detractio, 161; necessitas et modus læsam famam reparandi, 246.

Famulorum erga heros officia ex justitiâ, 470; ex caritate, 471; eorum furta, quandonam gravia, 193.

Ferarum occupatio, 88.

Fictus consensus in contractibus, quas obligationes inducit, 266.

Fideicommissum, quo sensu prohibetur, 308.

Fidelitas in custodiendo secreto, 184; in servandis promissis, 291; erga Principes, 477; erga dominos, 470.

Filii parentes diligere tenentur, 460; eosdem revereri, 463; eis obedientiam præstare, quamdiu sub eorum potestate manent, 464; eis subvenire, 461.

Filiifamilias, quodnam dominium habent in bona sua, 63; quomodo disponere possunt de minutis bonis sibi datis, 63; quænam lucra sua faciunt, 64; quos contractus perficere valent, 278; quid donare, 305.

Fisco quomodo restituendum, 240.

Fœnus ex mutuo perceptum, 394; vide *mutuum*.

Fornicatio, quandonam obligationem restituendi inducit, 243.

Fraus in tributis solvendis, 253; in contractibus, 271.

Fructus naturales, industriales, civiles, mixti, 95; quinam fructus a possessore bonæ fidei restitui debent, 217; a possessore malæ fidei, 220.

Furtum, quid et quotuplex, 189; ejus gravitas, 190; quænam materia gravis censetur in furto, 191; quandonam minuta furta in gravem materiam coalescunt, 193; furta filiorum et uxorum, 192; famulorum, 193; quænam causæ a furto excusant, 195.

Gestio societatum, quandonam injusta, 425.

Hæreditas testamentaria, 295; *ab intestato*, seu per successionem,

315; quinam ab hæreditate excluduntur, 315; acceptatio hæreditatis, 317; ejus partitio, 318. — Hæreditas quoad morales propensiones, 114.

Hæres universalis, 303; titulo universali, 304; titulo particulari, 304.

Hæredes regulares et irregulares, 316; hæredum obligationes quoad solutionem debitorum, 303-304, 318.

Herorum officia quoad famulos, 467.

Historiographi, quandonam defunctorum vitia manifestare possunt, 165.

Homicidium directum, quale peccatum, 133; indirectum, quandonam licet, 134; qualem restituendi obligationem inducit, 240.

Honor per contumeliam læditur, 171; per irrisionem et convicium, 172; quomodo reparari debet, 248.

Hostes in bello quomodo tractandi, 154.

Hypothecarii creditores quo ordine solvi debent, 287.

Illegitimi filii quoad hæreditatem, 316; quoad reservationem hæreditariam, 310.

Impedire aliquem a consecutione boni, quandonam obligationem restituendi inducit, 249.

Incapacitas legalis donandi, 305; accipiendi, 306; succedendi, 315.

Incerta debita, quomodo solvi debent, 236.

Inculpabilis actio inducere potest obligationem damnum præcavendi, 209.

Infantes sunt capaces juris ac dominii, 62.

Injuria late et stricte sumpta, 109; ejus gravitas quomodo dignoscitur, 121; generalia principia de injuriâ, 120.

Innocentem directe occidere gravissimum est peccatum, 133; indirecte vero, non licet nisi ex gravi causâ, 134.

Intentionis influxus in injustitiam actus externi, 122.

Interdicti quoad contractus ineundos, 279.

Internationalis justitia, 6.

Intimatio consensûs quo sensu requisita, 268.

Inventio thesauri, 91; rerum amissarum, 92; ad quid tenetur inventor rei alienæ, 92.

Irreverentia erga parentes, quale peccatum, 463.

Irritatio contractus quotuplici modo declarari potest a lege, 264.

Judex scientiâ et integritate pollere debet, 478; secundum leges procedere, et secundum allegata judicare, 480; quid, si scientiâ privatâ noverit aliquem esse innocentem qui juridice reus agnitus est? 480.

Judicium temerarium: ejus gradus et causæ, 158; gravitas hujus peccati, 159.

Juramentum contractui accedens, quam firmitatem ei addit, 283.

Jurati judices, ad quid tenentur, 482.

Juridica culpa, quamnam restituendi obligationem inducit, 207.

Jus, quomodo definitur, 7; jus strictum differt a non stricto, 8; dividitur in jus *in re* et *ad rem*; 9; jus fruendi, disponendi, abutendi, 10.

Justitia etymologice spectata, 2; ut virtus moralis, 2-3; ab aliis virtutibus distincta, 4. Justitia particularis, socialis et interna-

tionalis, 5; commutativa, legalis, distributiva, vindicativa, 5.

Labor a Scripturâ et Patribus multum commendatur, 341.

Laboris contractus evolutionem quamdam subiit, 341; ejus natura declaratur, 342; obligationes ex illo contractu ortæ pro opificibus, 344; pro dominis, 346; qualis Statûs interventus in contractu laboris admitti potest aut debet, 351.

Legalis justitia, 5.

Legata pia valentne, quando legalibus formis sunt destituta, 301.

Legatarius universalis, titulo universali, titulo particulari, 303.

Lex civilis, quam vim habet in conscientiâ quando irritat contractus, 264, 280, 314; quando taxas et tributa statuit, 251.

Licitatio, seu venditio sub hastâ, 332.

Litteras alienas legere, quale peccatum, 188.

Locatio operarum, seu contractus laboris, 340.

Locatio operis, quasnam obligationes inducit pro conductore et locatore, 339.

Locatio rerum : obligationes locatoris et conductoris, 337.

Lombrosianum systema de causâ criminum exponitur, 110; critice expenditur, 111-118.

Loteria, quandonam licet, 434.

Ludus, in quo moderatum lucrum honeste percipitur, licitus est, positis quibusdam conditionibus, 431; ludus, seu speculatio bursæ, quandonam licet, 436. — Ludi clericis prohibiti, 501.

Mandans, ut cooperator injustus, cur et quatenus ad restitutionem tenetur erga damnificatum, 224 erga mandatarium, 224.

Maritus quædam jura habet in bona uxoris, 66; sed dissipans ejus bona, injustitiam committit, 69.

Mater officia habet quoad prolis vitam temporalem, 451; ejusque educationem, 453.

Medicinæ exercitium quatenus clericis prohibetur, 499.

Medicus scientiâ competenti pollere debet, 485; prudenter munus suum exercere, 486; præsertim quoad operationes chirurgicas, 135; infirmos opportune monere mortem esse proximam, 487.

Mendacium, quid et quotuplex, 175; quid docuerit *S. Augustinus* de ejus malitiâ, 175; quid *S. Thomas*, 177; recentiorum theoriæ de mendacio, 179. Mendacium proprie dictum, seu negatio debitæ veritatis, est intrinsece malum, 180: falsiloquium extra casum necessitatis non licet, 181; in casu necessitatis, uti licet falsiloquio aut mentali restrictione, 181; veritatis amor omnibus inculcetur, 183.

Merces operariis debita, 356; vide *salarium*.

Metus extremus, gravis aut levis in ordine ad contractum, 272.

Militum officia tempore belli, 156.

Minores, quo sensu contrahere valent, 278; quandonam uti possunt beneficio legis ad consequendam rescissionem contractûs, 280; minorum bona præscribi nequeunt, 102.

Missionarii negotiationem exercentes, excommunicantur, 494.

Moderamen inculpatæ tutelæ, quid significat, 142.

Mohatra, contractus propter usuram palliatam merito prohibitus, 406.

Monialium facultas donandi et accipiendi limitata, 306.

Monopolia (*cartells* et *trusts*) licita esse possunt, si certis limitibus circumscribantur, 335; quandonam illicita, 336.

Munera accipere quo sensu judicibus non licet, 479.

Mutilatio suiipsius generatim illicita, 132.

Mutuum onerosum, 393 : præviæ notiones de duplici respectu pecuniæ, 393; de mutuo commerciali et de mutuo necessitatis, 394. Doctrina utriusque Testamenti de mutuo, 395; antiquorum philosophorum, 397; Patrum et Conciliorum usque ad sæc. XII, 398; Scholasticorum et Conciliorum usque ad sæc. XVI, 402; Protestantium et Œconomistarum theoriæ de mutuo, 407; doctrina *Benedicti XIV*, 409; decreta Rom. Congregationum, 411; socialistæ mutuum impugnant, 413; hodiernorum œconomistarum diversæ theoriæ, 414; variæ theologorum sententiæ, solutio proposita, et conclusiones practicæ exinde fluentes, 416.

Necessitas extrema, quatenus excusat ab occupatione rei alienæ, 195; necessitas simpliciter gravis non excusat, 197.

Negotiatio proprie dicta clericis interdicta, 493; negotiatio late sumpta generatim eis licet, 495.

Obligatio directa et indirecta contractuum, 282; obligatio juramento firmata, 283; obligatio conditionata, 284; obligationum extinctio, 285.

Occasio et causa mere occasionalis, quomodo differt a causâ efficaci damni, 205.

Occisio sui directe intenta est grave peccatum, 125; indirecte volita, non licet nisi ex gravi causâ, 130.

Occisio directa et indirecta *innocentis*, 133; occisio *malefactorum*, 135; occisio *injusti aggressoris*, 140.

Occupatio, modus originarius dominium acquirendi, 87; ejus conditiones, 87; occupatio ferarum, 88; animalium mansuefactorum et domesticorum, 89; occupatio thesauri, 91; occupatio rerum amissarum, 92; occupatio bonorum derelictorum et vacantium, 94.

Officium divinum : obligatio illud recitandi, 517; quale officium recitandum, 522; ordo inter horas servandus, 524; tempus quo variæ horæ sunt recitandæ, 525; potestne *matutinum* incipi pridie horâ secundâ pomeridianâ, 526; qualis esse debet recitatio, 527; attentio et intentio requisitæ, 528.

Operarii : eorum officia erga dominos, 344; eorum jura quoad salarium, 356-369; humane et juste tractandi sunt, 346; associationes seu collegia (*syndicats*) instituere possunt, 369; quandonam juste possunt ab opere cessare, 376; quomodo eorum conditio melior effici potest, 381.

Operatio chirurgica, quandonam licita, 132.

Pœna capitalis, a quo et quandonam infligi potest, 136.

Palpo, ut injustus cooperator, ad restitutionem tenetur, 227.

Paraphernalia bona, quid sunt, 67.
Parcimonialia bona clerici, 71.
Parentes jus habent proprios filios educandi, 441; eos diligere debent amore vero et supernaturali, necnon recte ordinato, 448; quomodo eosdem educare debent quoad vitam corporalem et spiritualem, 450; eosque ad scholas catholicas mittere, 456; quatenus filiis providere debent, 458.
Parochus munus docendi exercere debet prædicatione verbi, 530; et pueros catechizando, 531; residere in parochiâ, 532; visitare parochianos, 534.
Participans, utpote unus ex injustis cooperatoribus, quandonam restituere debet, 230.
Participatio lucrorum (*participation aux bénéfices, profit sharing*), 367.
Pater jus et officium habet filios educandi, 441; vide *Parentes*. Utrum tenetur reparare damnum a filiis illatum, 231.
Pecunia, ut medium commutationis et productionis, 393; hodie est virtualiter fœcunda, 418.
Periculum sortis, quatenus auctarium percipere permittit, 416.
Periculum vitæ subire licet ex gravi causâ, 130.
Persona moralis, seu juridica, quæ jura habet, 75.
Piscatio, 90.
Pontifex Summus remittere potest incerta debita, 259; quam potestatem habet in bona ecclesiastica, 86.
Possessio, qualis requiritur ad præscriptionem, 102; possessio rei alienæ, quænam jura et officia inducit, 213; possessio bonæ fidei, 214; malæ fidei, 219; dubiæ fidei, 221.
Prædicatio verbi divini, quando et quomodo fieri debet, 530.
Præscriptio acquisitiva et liberativa, 98; legitima est *acquisitiva* præscriptio, 98; debitis tamen vestita conditionibus, 101; præcriptio *liberativa*, quænam in conscientiâ valet, 106.
Pretium rei, undenam desumitur, 321; pretium legale, vulgare et conventionale, 322; controversia de normâ justi pretii, 323; solutio proposita, 324; quandonam licet supra pretium vulgare vendere, et infra imum pretium emere, 325.
Principum seu superiorum officia, 473.
Prodigus, cui datum est concilium judiciarium, 280.
Promissio, ut contractus, 290; obligat ex fidelitate vel ex justitiâ, 291; quandonam corruit, 292; quandonam transit ad hæredes, 292.
Proprietatis jus in bona externa, 32; vide *dominium*.
Proxeneta (*courtier*) quomodo negotium sibi commissum gerere debet, 331; num partem lucri retinere potest, 331.

Quasi-contractus, seu contractus *implicitus*, 264.

Rapina novam malitiam addit furto, 190.
Receptans, ut injustus cooperator, restituere tenetur, 229.
Regimen matrimoniale communitatis, 66; communitatis exclusivum, 67; reginem dotale, 67.
Res mobiles et immobiles, 53; fungibiles, consumptibiles, 54; res amissæ, derelictæ, vacantes, 92; *res clamat domino*, 213.

Restitutio : ejus obligatio, 201; radices, 203; quandonam obligat ratione damnificationis, 204; quænam ejus extensio, 208; in casu erroris, 210; aut dubii, 212; quinam cooperatores ad restitutionem tenentur, 223; et quidem *in solidum*, 233; quo ordine, 234; quinam possessores rei alienæ restituere debent, 213; restitutio rei ipsius, 214, 219; restitutio fructuum, 217, 220; restitutio impensarum, 218, 221. Circumstantiæ restitutionis : cui restituendum, 235, ubi, 238; quandonam, 239; quomodo, 239. Restitutio ob homicidium ac vulneratione, 240; ob duellum, 243; ob stuprum et fornicationem, 243; ob adulterium, 245. Restitutio famæ, 246; restitutio honoris, 248; restitutio ob impeditam consecutionem boni, 249; propter tributa defraudata, 250. Causæ a restitutione excusantes, 254; ad tempus, 255; in perpetuum, 257.

Restrictio mentalis: origo et abusus, 177; quandonam licet, 178, 181.

Revelatio secreti, quandonam illicita, 184; quandonam licet, 185.

Reus : ejus officia, 485[1].

Sacrilegium est furtum rei sacræ, 190.

Salarium opificum, quale esse debet, juxta *liberales*, 356; juxta *socialistas*, 358; juxta *Leonem XIII*, 359; controversia de salario familiali, 360; proposita solutio, 361; media quibus augeri possit salarium, 365.

Scholæ catholicæ maxime fovendæ, 457; quandonam licet filios ad scholas acatholicas mittere, 456; quæ cautiones adhibendæ, 457; scholæ *neutrales* quam periculosæ, 457.

Secretum naturale, promissum et commissum, 184; obligatio secretum servandi, 184; causæ excusantes a revelatione secreti, 185; extorquere secretum, quale peccatum, 187; secretum in litteris contentum violare non licet, 188.

Servitus, seu dominium hominis in alios homines, quo sensu tolerari potuit, quamvis humanæ dignitati minus consentanea, 58. — Servitutes *reales*, quatenus dominium limitant, 57.

Socialis justitia, 5.

Socialismus, quid est, 20; variæ ejus formæ, 20; ejus historia delineatur, 21; præcipuæ ejus causæ, 21; hodierna ejusdem evolutio, 24; præcipua socialistarum systemata, 27; eorum argumenta, 45; quomodo confutantur, 32-51; media ad socialismum præcavendum, 51.

Societates ad juvandos opifices instituendæ, 384-392.

Societatis *contractus*, 421; variæ formæ quas induere potest, 422; sociorum obligationes, 422; modi quibus injustitia in societatibus committitur, 423.

Solutio debitorum quo ordine facienda, 286; solutio creditori creditoris facta, 258.

Specificatio ut modus acquirendi dominium, 96.

Spectacula clericis prohibita, 502.

Sponsio (*gageure*, *pari*, *betting*) licita esse potest, sed valde periculosa, 433.

Status tollere nequit jus naturale consociationis, 76; nec jus temporalia possidendi, quod Ecclesiæ inest, 81; justa tributa instituere valet, 251; quoad contractum laboris leges ferre, 353.

Status vitæ, quid et quotuplex, 439; filii liberi sunt in electione statûs vitæ, 465.
Stuprum, quatenus obligationem restituendi inducit, 243.
Subditorum officia quoad electionem deputatorum, 475; quoad superiores, 476.
Substitutio in donationibus aut hæreditate, quandonam prohibetur, 308.
Successio hæreditaria : quinam ab eâ excluduntur, 315; ordo successionis, 316; acceptatio aut repudiatio successionis, 317; partitio successionis, 318.
Suffragium dantes rei injustæ, quandonam ad restitutionem tenentur, 227; obligatio suffragium dandi dignis, et negandi indignis, 476.
Suicidium historice spectatum, 123; Deo injuriosum, individuo et societati nocivum, 125; suicidii defensores confutantur, 127; suicidium indirectum, quid et quandonam licet, 130.
Superflua ex bonis ecclesiasticis in pios usus impendi debent, 72.
Superiorum officia, 473.
Suspicio temeraria ad judicium temerarium accedit, 158; generatim veniale non excedit, 160.
Susurratio est ex se grave peccatum, 170.

Temerarium judicium, 158; vide *judicium*.
Testamentum : jus testandi a jure naturali dimanat, 296; cur illud rejiciunt *socialistæ*, 297; formæ legales ad valorem testamenti requisitæ, 299; earum vis in conscientiâ, 300; præsertim quoad pias causas, 301; testamenti exsecutores, 304; cessatio testamenti per revocationem, caducitatem aut rescissionem, 304.
Testimonium falsum est grave peccatum contra justitiam, 173; quandonam et quomodo reparari debet, 174.
Testium obligationes, 485[1].
Thesaurus : ad quem pertinet, jure naturali et civili, 91.
Titulus possessionis, quisnam ad præscriptionem requiritur, 105.
Tributa directa et indirecta, 250; quo sensu in conscientiâ obligant *per se*, 251; attentis circumstantiis, 252; quomodo restitutio fieri potest, 253.
Tyrannicidium non licet, 157.

Usura olim quodlibet auctarium, hodie immodicum significat, 394; vide *mutuum onerosum*.
Usus rei, quænam jura confert, 56.
Ususfructus, quomodo oritur, 55; quænam jura et officia inducit, 56.
Uxor quoad bona fortunæ, 65; ejus jura et officia varia sunt secundum varias conventiones matrimoniales initas, 65; sub quolibet regimine, quædam essentialia jura retinet, 68; uxorum furta erga maritum, ut sint gravia, majorem requirunt quantitatem, 192.

Vacantia bona, quo sensu occupari possunt, 94.
Venatio in genere, 90; quoad clericos, 500.
Venditio, 320; vide *emptio*, *pretium*.
Venditoris obligationes quoad rei venditæ qualitates et defectus, 327; traditionem et assecurationem rei venditæ, 329.

Veniale peccatum, quo sensu obligationem restituendi inducit, 208.
Veracitas sedulo inculcanda, 183.
Vestis clericalis, qualis esse debet, 490.
Violentia, seu vis, quatenus consensum vitiat in contractu, 271.
Vita hominis supremo Dei dominio subjacet, 15; eam directe tollere non licet, 125; neque eam exponere absque gravi causâ, 130.

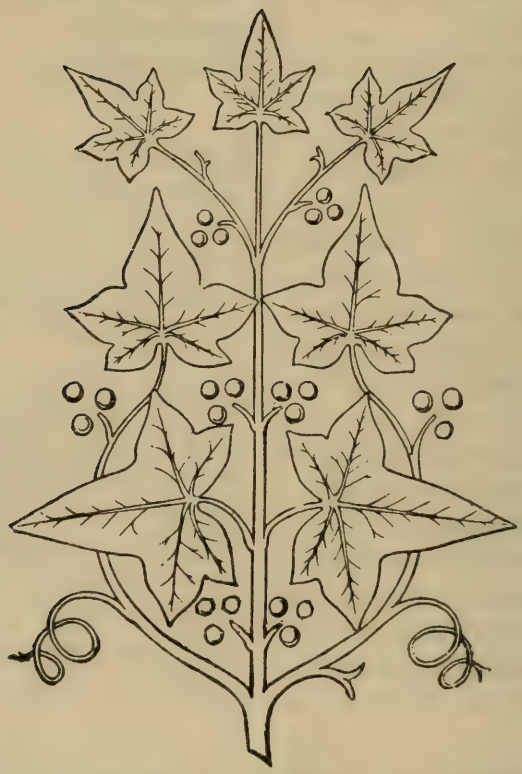

Imprimerie S. Jean l'Évangéliste. DESCLÉE ET CIE. — Tournai (Belgique).

LEONIS XIII

ENCYCLICA RERUM NOVARUM

DE OPIFICUM CONDITIONE

(15 maii 1891).[1]

I. Occasio et confirmatio Encyclicæ.

Encyclicam *Rerum novarum*, sæpius in hoc Tractatu allegatam, quæ non solum a catholicis, sed etiam ab exteris *Magna opificum charta* merito appellatur, integram hic tradimus summariis ornatam quibus præcipua argumenta et logicæ divisiones lucidius exhibeantur.

1° **Occasio** fuit misera opificum conditio ex iis causis orta quas descripsimus n. 47-53.

(**A**) Cui miseræ conditioni *Œconomistæ liberales* nullum aliud remedium assignabant nisi *libertatem* in contractu laboris, in commutationibus et industriâ, vi cujus augetur bonorum productio ideoque dominorum simul et opificum melior efficitur conditio, absque ullo Statûs interventu.

(**B**) Ex adverso autem *Socialistæ* contendebant unicum remedium vere efficax esse Statûs interventum, vi cujus, privato dominio prius exstincto, media productionis Gubernio vel municipio tradentur et reditus æqualiter distribuentur (supra, n. 68 sq.)

(**C**) Inter hæc duo extrema quidam *Catholici* proposuerunt doctrinam socialem, principiis evangelicis et theologicis innixam, quâ,

[1] Gallicam translationem hujus Encyclicæ, cum adnotationibus edidit *P. Tiberghien*, Tourcoing, Duvivier, 1919.

servato jure proprietatis, melior efficeretur opificum conditio tum privatis consociationibus tum Statûs et Ecclesiæ interventu ad abusus compescendos *industrialismo* inductos. Inter quos eminuerunt : in Germaniâ *Em. de Ketteler*, episcopus Moguntinus (an. 1860), ejusque discipuli *Hitze*, *Dasbach* et *Kolping;* in Galliâ *A. de Mun*, *M. de la Tour du Pin*, *Freppel*, episcopus Andegavensis, *C. Jannet*, *H. Joly*, *Le Play*, qui, post annum 1870, religiosæ et sociali instaurationi operam dederunt : inter quos tamen duo priores magis, ceteri autem minus Statûs interventui concedebant; in Helvetiâ *Decurtins;* in Austriâ *de Vogelsang*, *Lichtenstein*, *Kuefstein*; in Angliâ, *Card. Manning* et in Statibus Fœderatis *Card. Gibbons*, qui, cooperantibus episcopis, S. Sedem rogavit ne secretis societatibus adnumeraretur consociatio opificum *Knights of Labor (Chevaliers du Travail).*

Quibus omnibus rite perpensis, *Leo XIII*, qui delegatos catholicorum opificum Romæ benigne exceperat, 15 maii 1891, Encycl. edidit *Rerum novarum*, in quâ, confutatis Socialistarum falsis theoriis, media sapienter exponit quibus miseræ opificum conditioni mederi possit *viribus unitis Ecclesiæ*, *Statûs* et *privatarum consociationum.*

2° **Confirmatio.** Quæ Epistola, non solum a Catholicis sed etiam a rerum socialium peritis omnium nationum benigne excepta, initium fuit socialis instaurationis quæ hucusque perseverat et in dies proficit. Eamdem viam ingressus est *Pius X*, qui, in *Motu proprio* 18 sept. 1903, summarium edidit non solum Encycl. *Rerum novarum* sed et aliorum documentorum a prædecessore editorum, quod esset veluti norma catholicæ doctrinæ et actionis in re sociali. Pluries etiam *Benedictus XV* declaravit Leonis XIII Encyclicas de re sociali esse veluti *magnam chartam* juxta quam solvi debeant sociales quæstiones[1]. Nec aliter sentit *Pius XI*, qui, dum Milanensem regeret ecclesiam, eadem principia tradebat de re sociali ac Leo XIII,[2] et, vix ad Cathedram Petri evectus, non solum consociationes laudavit quæ Leonis XIII doctrinam sequun-

[1] Ita, 10 mart. 1919, Societatem operariorum S. Joachim benigne excipiens, ita commendabat Encycl. *Rerum novarum :* « Le temps n'en a ni affaibli la force ni diminué l'à-propos... Nous désirerions que cet admirable document fût toujours sous les yeux comme la *grande charte*, et qu'à sa lumière fussent toujours examinés et résolus les problèmes en rapport avec la question ouvrière ».

[2] Cfr. *La Documentation Catholique*, 25 février 1922, p. 456-457.

tur[1], sed, voce Card. Gasparri, eamdem Encyclicam proposuit veluti summam catholicæ doctrinæ de re sociali [2].

Hanc igitur doctrinam amplectuntur et applicare nituntur variæ consociationes in orbe catholico conditæ; ita in Galliâ *L'Œuvre des Cercles Catholiques*, *L'Association Catholique de la Jeunesse française* necnon collegia opificum, præcipue vero *La Confédération française des Travailleurs chrétiens*, de quâ egimus in *Supplem. pro Galliâ*, p. 251*. Integrum itaque textum Encyclicæ præ oculis habere, legere ac meditari non minus gratum quam utile erit.

II. Divisio Encyclicæ.

Quo melius percipiatur ordo in hâc Encyclicâ secutus, synopticam tabellam subjicimus.

Exordium : motivum scribendi de conditione opificum (1-2)[3].

Status quæstionis : deterioris sortis opificum causæ tres (3).

Iª Pars : Socialismi *solutio* privatum dominium evertens est :

- 1° *inepta* seu impar ad meliorem efficiendam sortem opificum (4-5).
- 2° *injusta* erga
  - *singulos*, quos privat jure *naturali* possidendi (6-10).
  - *familias*, quæ servari nequeunt sine bonorum transmissione (11).
- 3° *subversiva*, cùm nutriat discordias, pigritiam, miseriam (12).

Conclusio primæ partis (13).

---

[1] Ita laudavit Societatem dictam *Action Populaire* quam Patres Societatis Jesu fundaverunt ad promovendam applicationem principiorum in Encyc. *Rerum novarum* expositorum; necnon *La Semaine Sociale*, quæ quotannis in præcipuis Galliæ civitatibus doctrinam exponit huic Encyclicæ consentaneam.

[2] *La Croix*, 14 avril 1922.

[3] Lectorem remittimus ad numeros quos textui adjecimus; insuper quædam verba *italicis litteris* imprimimus, quo clarius appareant divisiones.

II^a PARS: verum remedium CHRISTIANA RELIGIO affert viribus unitis *Ecclesiæ Statûs* et *Consociationum*	1° ECCLESIA præbet doctrinam præcepta instituta:	*Doctrinam*	de hominum inæqualitate et necessitate ardui laboris (15). de necessitate cooperationis inter dominos et opifices (16).
		Præcepta	*justitiæ*, sive pro opificibus sive pro dominis (17-18). *caritatis*, quibus fraternæ relationes inter utrosque foventur (19-22).
		Instituta quibus	animos illuminat et roborat, societates renovat (23). corporalibus necessitatibus providet indirecte et directe (24-25).
	2° STATUS		generalem prosperitatem fovet (26); præsertim de opificibus curat (27-28); bonos mores et religionem promovet (29-30); jura inopum præcipue vindicat (31); possidentium jura tuetur, inutiles præveniendo cessationes ab opere (32-33); opificum jura *spiritualia* tutatur (34); necnon *corporalia*, præsertim *justum salarium;* onerosa tributa non imponit (36-37).
	3° CONSOCIATIONES dominorum et opificum		Jus consociationis *naturale* est, nec ab eo arcendi sunt religiosi (38-40). Consociationes catholicæ maxime *utiles* sunt ac laudandæ (41-42). Sed recte ordinari debent, præsertim in suo fine, videlicet perfectione pietatis ac morum (43-44).

Peroratio

De opificum conditione.

EXORDIUM.

Œconomicum certamen, multiplici fonte ortum,

1. Rerum novarum semel excitata cupidine, quæ diu quidem commovet civitates, illud erat consecuturum ut commutationum studia a rationibus politicis in œconomicarum cognatum genus aliquando defluerent. — Revera 1) *nova industriæ incrementa* novisque euntes itineribus artes : 2) *mutatæ dominorum et mercenariorum rationes mutuæ :* 3) *divitiarum in exiguo numero affluentia, in multitudine inopia :* 4) *opificum* cum de se *confidentia maior*, tum inter se necessitudo coniunctior, præterea versi in deteriora mores, effecere, ut certamen erumperet. In quo quanta rerum momenta vertantur, ex hoc apparet, quod animos habet acri expectatione suspensos : denique ingenia exercet doctorum, concilia prudentum, conciones populi, legumlatorum iudicium, consilia principum, ut iam caussa nulla reperiatur tanta, quæ teneat hominum studia vehementius. — Itaque, proposita Nobis Ecclesiæ caussa et salute communi, quod alias consuevimus, Venerabiles Fratres, datis ad vos Litteris de imperio politico, de libertate humana, de civitatum constitutione christiana, aliisque non dissimili genere, quæ ad refutandas opinionum fallacias opportuna videbantur, idem nunc faciendum *de conditione opificum*[1] iisdem de caussis duximus. — Genus hoc argumenti non semel iam per occasionem attigimus : in his tamen Litteris totam data opera tractare quæstionem apostolici muneris conscientia monet, ut principia emineant quorum ope, uti veritas atque æquitas postulant, dimicatio dirimatur.

movet Pontificem ut de conditione opificum *scribat.*

Res ardua simul et periculosa.

2. Caussa est ad expediendum difficilis, nec vacua periculo. Arduum siquidem metiri *iura* et *officia*, quibus locupletes et proletarios, eos qui rem, et eos qui operam conferant, inter se oportet contineri. Periculosa vero contentio, quippe quæ ab hominibus turbulentis et callidis ad pervertendum iudicium veri concitandamque seditiose multitudinem passim detorquetur. Utcumque sit, plane videmus, quod consentiunt universi, infimæ sortis hominibus celeriter esse atque opportune consulendum, cum pars maxima in *misera calamitosaque fortuna indigne versentur.*

Status quæstionis.

Deterioris sortis opificum causæ tres.

3. Nam veteribus artificum collegiis superiore sæculo deletis, nulloque in eorum locum suffecto præsidio, 1) cum ipsa instituta legesque publicæ avitam religionem exuissent, sensim factum est ut opifices inhumanitati dominorum effrenatæque competitorum cupiditati solitarios atque indefensos tempus tradiderit. 2) Malum auxit *usura vorax*, quæ non semel Ecclesiæ judicio damnata, tamen ab hominibus avidis et quæstuosis per aliam speciem exer-

---

[1] *Leo XIII* hic non agit de omnibus quæstionibus socialibus, sed tantum de *relationibus inter opifices et dominos.*

cetur eadem; 3) huc accedunt et conductio operum et rerum omnium commercia fere in paucorum redacta potestatem, ita ut opulenti ac prædivites perpauci prope servile jugum infinitæ proletariorum multitudini imposuerint.

1ª PARS NEGATIVA.

MALI SANATIO A SOCIALISMO HAUD PETENDA.

4. Ad huius sanationem mali *Socialistæ* quidem, sollicitata egentium in locupletes invidia, *evertere privatas bonorum possessiones* contendunt oportere, earumque loco communia universis singulorum bona facere, procurantibus viris qui aut municipio præsint, aut totam rempublicam gerant. Eiusmodi translatione bonorum a privatis ad commune, mederi se posse præsenti malo arbitrantur, res et commoda inter cives æquabiliter partiendo. Sed est adeo eorum ratio ad contentionem dirimendam *inepta*, ut ipsum opificum genus afficiat incommodo : eademque præterea est valde *iniusta*, quia vim possessoribus legitimis affert, *pervertit* officia reipublicæ, penitusque miscet civitates.

Socialistarum methodus est 1° inepta, 2° injusta, 3° subversiva.

1° **Inepta** *est, nam, jus abolens privati dominii,*

5. Sane, quod facile est pervidere, ipsius operæ, quam suscipiunt qui in arte aliqua quæstuosa versantur, hæc per se caussa est, atque hic finis quo proxime spectat artifex, *rem* sibi quærere *privatoque jure possidere uti suam ac propriam.* Is enim si vires, si industriam suam alteri commodat, hanc ob caussam commodat ut res adipiscatur ad victum cultumque necessarias : ideoque ex opera data ius verum perfectumque sibi quærit non modo exigendæ mercedis, sed et *collocandæ uti velit.* Ergo si tenuitate sumptuum quicquam ipse comparsit, fructumque parcimoniæ suæ, quo tutior esse custodia possit, in prædio collocavit, profecto prædium istiusmodi nihil est aliud, quam *merces ipsa aliam induta speciem :* propterea que coemptus sic opifici fundus tam est in ejus potestate futurus, quam parta labore merces. Sed in hoc plane, ut facile intelligitur, rerum dominium vel moventium vel solidarum consistit. In eo igitur quod bona privatorum transferre *Socialistæ* ad commune nituntur, omnium mercenariorum faciunt conditionem deteriorem, quippe quos, collocandæ mercedis libertate sublata, hoc ipso augendæ rei familiaris utilitatumque sibi comparandarum spe et facultate despoliant.

spem adimit melioris sortis acquirendæ.

2° **Injusta** *est, nam jus privati dominii est naturale.*

Demonstratur hoc jus a) individuis *competere.*

1) *Hoc interest inter belluas et hominem, quod illæ*

6. Verum, quod maius est, remedium proponunt *cum iustitia aperte pugnans*, quia possidere res privatim ut suas, *ius est homini a natura datum.* — Revera hac etiam in re maxime inter hominem et genus interest animantium ceterarum. Non enim se ipsæ regunt belluæ, sed reguntur gubernanturque duplici naturæ instinctu : qui tum custodiunt experrectam in eis facultatem agendi, viresque opportune evolvunt, tum etiam singulos earum motus exsuscitant iidem et determinant. Altero instinctu ad se vitamque tuendam, altero ad conservationem generis ducuntur sui. Utrumque vero commode assequuntur earum rerum usu quæ

adsunt, quæque præsentes sunt : nec sane progredi longius possent, quia solo sensu moventur rebusque singularibus sensu perceptis. — Longe *alia hominis natura.* Inest in eo tota simul ac perfecta vis naturæ animantis, ideoque tributum ex hac parte homini est, certe non minus quam generi animantium omni, ut rerum corporearum fruatur bonis. Sed natura animans quantumvis cumulate possessa, tantum abest ut naturam circumscribat humanam, ut multo sit humana natura inferior, et ad parendum huic obediendumque nata. Quod eminet atque excellit in nobis, quod homini tribuit ut homo sit, et a belluis differat genere toto, mens seu ratio est. Et ob hanc caussam quod solum hoc animal est rationis particeps, bona homini tribuere necesse est non utenda solum, quod est omnium animantium commune, sed stabili perpetuoque jure possidenda, neque ea dumtaxat quæ usu consumuntur, sed etiam quæ, nobis utentibus, permanent.

rerum corporearum usu fruantur tantum; hic autem, rationis particeps, insuper ea sibi stabili possessione subjiciat.

7. Quod magis etiam apparet, si hominum in se natura altius spectetur. Homo enim cum innumerabilia ratione comprehendat, rebusque præsentibus adiungat, atque annectat futuras, cumque actionum suarum sit ipse dominus, propterea sub lege æterna, sub potestate omnia providentissime gubernantis Dei, se ipse gubernat providentia consilii sui : quamobrem in eius est potestate res eligere quas ad consulendum sibi non modo in præsens, sed etiam in reliquum tempus, maxime iudicet idoneas. Ex quo consequitur, ut in homine esse non modo terrenorum fructuum, sed *ipsius terræ dominatum* oporteat, quia e terræ fetu sibi res suppeditari videt ad futurum tempus necessarias. Habent cuiusque hominis necessitates velut perpetuos reditus, ita ut hodie expletæ, in crastinum nova imperent. Igitur rem quamdam debet homini natura dedisse stabilem perpetuoque mansuram, unde perennitas subsidii expectari posset. Atqui istiusmodi perennitatem nulla res præstare, nisi cum ubertatibus suis terra, potest.

Seipsum homo gubernans providet sibi in futurum, maxime per terrae dominatum.

Objicitur α) *providentia reipublicæ.*

Resp. : Homo prior est civitate.

β) *Deus dedit terram universo generi fruendam.*

Resp. :

α') *Non ita ut promiscuum dominatum induxerit; sed ita ut quisque jus privatum legitima occupatione acquirere valeat.*

8. Neque est, cur providentia introducatur reipublicæ : est enim *homo, quam respublica, senior :* quocirca ius ille suum ad vitam corpusque tuendum habere natura ante debuit quam civitas ulla coisset. — Quod vero terram Deus universo generi hominum utendam, fruendam dederit, id quidem non potest ullo pacto privatis possessionibus obesse. Deus enim generi hominum donavisse terram in commune dicitur, non quod eius promiscuum apud omnes dominatum voluerit, sed quia partem nullam cuique assignavit possidendam, *industriæ hominum institutisque populorum permissa privatarum possessionum descriptione.* Ceterum utcumque inter privatos distributa, inservire communi omnium utilitati terra non cessat, quoniam nemo est mortalium, quin alatur eo, quod agri efferunt. Qui re carent, supplent opera; ita ut vere affirmari

β') *Hoc pacto non minus universitati inservit terra.*

possit, universam comparandi victus cultusque rationem in labore consistere, quem quis vel in fundo insumat suo, vel in arte aliqua operosa, cuius merces tandem non aliunde, quam a multiplici terræ fetu ducitur, cum eoque permutatur.

2) *Cum ubertas terræ sine hominis cultu esse non possit, culturâ homo fundum liberum, naturæ jure, facit suum.*

9. Qua ex re rursus efficitur, privatas possessiones plane esse secundum naturam. Res enim eas, quæ ad conservandam vitam maximeque ad perficiendam requiruntur, terra quidem cum magna largitate fundit, sed fundere ex se *sine hominum cultu et curatione* non posset. Iamvero cum in parandis naturæ bonis industriam mentis viresque corporis homo insumat, hoc ipso applicat ad sese eam naturæ corporeæ partem, quam ipse percoluit, in qua velut formam quamdam personæ suæ impressam reliquit; ut omnino rectum esse oporteat, eam partem ab eo possideri uti suam, nec ullo modo ius ipsius violare cuiquam licere.

Horum tam perspicua vis est argumentorum, ut mirabile videatur, dissentire quosdam exoletarum opinionum restitutores : qui usum quidem soli, variosque prædiorum fructus homini privato concedunt : at possideri ab eo ut domino vel solum, in quo ædificavit, vel prædium quod excoluit, plane ius esse negant. Quod cum negant, fraudatum iri partis suo labore rebus hominem, non vident. Ager quippe *cultoris manu atque arte subactus habitum longe mutat :* e silvestri frugifer, ex infecundo ferax efficitur. Quibus autem rebus est melior factus, illæ sic solo inhærent miscenturque penitus, ut maximam partem *nullo pacto sint separabiles a solo.* Atqui id quemquam potiri illoque perfrui, in quo alius desudavit, utrumne iustitia pariatur? Quo modo effectæ res caussam sequuntur a qua effectæ sunt, sic *operæ fructum ad eos ipsos qui operam dederint*, rectum est pertinere.

3) *Universitas fere generis humani hoc jus proclamat;*

4) *confirmant leges civiles;*

5) *leges divinæ.*

10. Merito igitur *universitas generis humani*, dissentientibus paucorum opinionibus nihil admodum mota, studioseque naturam intuens, in ipsius lege naturæ fundamendum reperit partitionis bonorum, possessionesque privatas, ut quæ cum hominum natura pacatoque et tranquillo convictu maxime congruant, omnium sæculorum usu consecravit. — *Leges* autem *civiles*, quæ, cum iustæ sunt, virtutem suam ab ipsa naturali lege ducunt, id ius, de quo loquimur, confirmant ac vi etiam adhibenda tuentur. — Idem divinarum legum sanxit auctoritas, quæ vel appetere alienum gravissime vetant. *Non concupisces uxorem proximi tui : non domum, non agrum, non ancillam, non bovem, non asinum et universa quæ illius sunt*[1].

b) *Jus possidendi validius*

11. Iura vero istiusmodi, quæ in hominibus insunt singulis, multo validiora intelliguntur esse si cum officiis hominum in *con-*

[1] *Deut.*, V, 21.

victu domestico apta et connexa spectentur. — In diligendo genere vitæ non est dubium, quin in potestate sit arbitrioque singulorum alterutrum malle, aut Iesu Christi sectari de virginitate consilium, aut maritali se vinclo obligare. Ius coniugii naturale ac primigenum homini adimere, caussamve nuptiarum præcipuam, Dei auctoritate initio constitutam, quoquo modo circumscribere lex hominum, nulla potest. *Crescite et multiplicamini*[1]. En igitur familia, seu societas domestica, perparva illa quidem, sed vera societas, eademque omni civitate antiquior; cui propterea sua quædam iura officiaque esse necesse est, quæ minime pendeant a republica.

familiæ *domesticæ competit.*

1) *Jus est condendi familiam civitate antiquiorem.*

Quod igitur demonstravimus, ius dominii personis singularibus natura tributum, id transferri in hominem, qua caput est familiæ, oportet : immo tanto ius est illud validius, quanto persona humana in convictu domestico plura complectitur. Sanctissima naturæ lex est, ut *victu omnique cultu paterfamilias tueatur quos ipse procrearit :* idemque illud a natura ipsa deducitur, ut velit liberis suis, quippe qui paternam referunt et quodam modo producunt personam, acquirere et parare, unde se honeste possint in ancipiti vitæ cursu a misera fortuna defendere. Id vero efficere non alia ratione potest, nisi fructuosarum *possessione rerum*, quas ad liberos *hereditate* transmittat. Quemadmodum civitas, eodem modo familia, ut memoravimus, veri nominis societas est, quæ potestate propria, hoc est paterna, regitur. Quamobrem, servatis utique finibus quos proxima eius caussa præscripserit, in deligendis adhibendisque rebus incolumitati ac iustæ libertati suæ necessariis, familia quidem paria saltem cum societate civili iura obtinet. Paria saltem diximus, quia cum *convictus domesticus* et cogitatione sit et *re prior, quam civilis coniunctio*, priora quoque esse magisque naturalia iura eius officiaque consequitur. Quod si cives, si familiæ, convictus humani societatisque participes factæ, pro adiumento offensionem, pro tutela diminutionem iuris sui in republica reperirent, fastidienda citius, quam optanda societas esset.

Atqui, pater familias filios præsertim hereditariâ bonorum transmissione tuetur.

2) *Familiæ jura juribus societatis civilis æqualia sunt, imo majora, quia priora.*

Velle igitur ut pervadat civile imperium arbitratu suo usque ad intima domorum, magnus ac perniciosus est error. — Certe si qua forte familia in summa rerum difficultate consiliique inopia versetur, ut inde se ipsa expedire nullo pacto possit, rectum est subveniri publice rebus extremis : sunt enim familiæ singulæ pars quædam civitatis. Ac pari modo sicubi intra domesticos parietes gravis extiterit perturbatio iurium mutuorum, suum cuique ius potestas publica vindicato; neque enim hoc est ad se rapere iura civium, sed munire atque firmare iusta debitaque tutela. Hic tamen consistant necesse est, qui præsint rebus publicis : hos excedere fines natura non patitur. Patria potestas est eiusmodi, ut nec extingui,

Ergo status non debet familias turbare proprietatis eversione.

[1] *Gen.*, I, 28.

neque absorberi a republica possit, quia idem et commune habet cum ipsa hominum vita principium. *Filii sunt aliquid patris*, et velut *paternæ amplificatio quædam personæ :* proprieque loqui si volumus, non ipsi per se, sed per communitatem domesticam, in qua generati sunt, civilem ineunt ac participant societatem. Atque hac ipsa de caussa, quod filii sunt *naturaliter aliquid patris... antequam usum liberi arbitrii habeant, continentur sub parentum cura*[1]. Quod igitur *Socialistæ*, posthabita providentia parentum, introducunt providentiam reipublicæ, faciunt *contra iustitiam naturalem*, ac domorum compaginem dissolvunt.

3° Socialistarum ratio est subversiva ordinis : *nutrit discordias, desidiam, miseriam.*

12. Ac præter iniustitiam, nimis etiam apparet qualis esset omnium ordinum commutatio perturbatioque, quam dura et *odiosa servitus* civium consecutura. Aditus ad invidentiam mutuam, ad obtrectationes et discordias patefieret : ademptis ingenio singulorum sollertiæque stimulis, ipsi divitiarum fontes necessario exarescerent : eaque, quam fingunt cogitatione, æquabilitas, aliud revera non esset nisi omnium hominum æque misera atque ignobilis, nullo discrimine, conditio.

Conclusio

13. Ex quibus omnibus perspicitur, illud *Socialismi* placitum de possessionibus in commune redigendis omnino repudiari oportere, quia iis ipsis, quibus est opitulandum, *nocet*, naturalibus singulorum *iuribus repugnat*, officia reipublicæ *tranquillitatemque communem perturbat.* Maneat ergo, cum plebi sublevatio quæritur, hoc in primis haberi fundamenti instar oportere, privatas possessiones inviolate servandas. Quo posito, remedium, quod exquiritur, unde petendum sit, explicabimus.

II. PARS POSITIVA.

UNDE PETENDUM SIT REMEDIUM.

Certe requiritur contentio civilis potestatis, ac utriusque ordinis; sed Ecclesia posthabita *inanis erit hominum opera.*

14. Confidenter ad argumentum aggredimur ac plane iure Nostro; propterea quod caussa agitur ea, cuius exitus probabilis quidem nullus, nisi advocata religione Ecclesiaque, reperiatur. Cum vero et religionis custodia, et earum rerum, quæ in Ecclesiæ potestate sunt, penes Nos potissimum dispensatio sit, neglexisse officium taciturnitate videremur.

Profecto aliorum quoque operam et contentionem tanta hæc caussa desiderat : principum reipublicæ intelligimus, dominorum ac locupletium, denique ipsorum, pro quibus contentio est, proletariorum : illud tamen sine dubitatione affirmamus, inania conata hominum futura, Ecclesia posthabita. Videlicet Ecclesia est, quæ promit ex Evangelio doctrinas, quarum virtute aut plane componi certamen potest, aut certe fieri, detracta asperitate, mollius; eademque est, quæ non instruere mentem tantummodo, sed regere vitam et mores singulorum præceptis suis contendit : quæ statum ipsum proletariorum ad meliora promovet pluribus utilissime institutis :

1° REMEDIUM DIVINUM

[1] *S. Thomas*, II-II, Quæst. X, art. XII.

quæ vult atque expedit omnium ordinum consilia viresque in id consociari, ut opificum rationibus, quam commodissime potest, consulatur : ad eamque rem adhiberi leges ipsas auctoritatemque reipublicæ, utique ratione ac modo, putat oportere.

PRÆBET ECCLESIA doctrina, præceptis, institutis.

15. Illud itaque statuatur primo loco, ferendam esse conditionem humanam : ima summis paria fieri in civili societate non posse. Agitant id quidem *Socialistæ :* sed omnis est contra rerum naturam vana contentio. Sunt enim in *hominibus maximæ plurimæque natura dissimilitudines;* non omnium paria ingenia sunt, non sollertia, non valetudo, non vires : quarum rerum necessarium discrimen sua sponte sequitur fortuna dispar. Idque plane *ad usus* cum *privatorum* tum *communitatis* accommodate; indiget enim varia ad res gerendas facultate diversisque muneribus vita communis; ad quæ fungenda munera potissimum impelluntur homines differentia rei cuiusque familiaris. — Et ad corporis laborem quod attinet, in ipso *statu innocentiæ* non iners omnino erat homo futurus : at vero quod ad animi delectationem tunc libere optavisset voluntas, idem postea in expiatione culpæ subire non sine molestiæ sensu coegit necessitas. *Maledicta terra in opere tuo : in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ* [1]. — Similique modo finis acerbitatum reliquarum in terris nullus est futurus, quia mala peccati consectaria aspera ad tolerandum sunt, dura, difficilia : eaque homini usque ad ultimum vitæ comitari est necesse. Itaque pati et perpeti humanum est, et ut homines experiantur ac tentent omnia, istiusmodi incommoda invellere ab humano convictu penitus nulla vi, nulla arte poterunt. Si qui id se profiteantur posse, si miseræ plebi vitam polliceantur omni dolore molestiaque vacantem, et refertam quiete ac perpetuis voluptatibus, næ illi populo imponunt, fraudemque struunt, in mala aliquando erupturam maiora præsentibus. Optimum factu res humanas, ut se habent, ita contueri, simulque opportunum incommodis levamentum, uti diximus, aliunde petere.

A) DOCTRINA. *Docet enim Ecclesia :* a) *inter homines ipsa natura varias esse dissimilitudines;*

b) *corporis laborem, in statu innocentiæ amœnum, post lapsum evasisse arduum;*

c) *reliquas acerbitates tolli omnino non posse;*

16. Est illud in caussa, de qua dicimus, capitale malum, opinione fingere alterum ordinem sua sponte infensum alteri, quasi locupletes et proletarios ad digladiandum inter se pertinaci duello natura comparaverit. Quod adeo a ratione abhorret et a veritate, ut contra verissimum sit quo modo in corpore diversa inter se membra conveniunt, unde illud existit temperamentum habitudinis, quam symmetriam recte dixeris, eodem modo naturam in civitate præcepisse ut *geminæ illæ classes congruant inter se concorditer*, sibique convenienter ad æquilibritatem respondeant. Omnino *altera alterius indiget :* non res sine opera, nec sine re potest opera consistere. Concordia gignit pulchritudinem rerum atque ordi-

d) *naturâ utrumque ordinem comparari ad harmonice cooperandum.*

[1] *Gen.*, III, 17.

nem : contra ex perpetuitate certaminis oriatur necesse est cum agresti immanitate confusio. Nunc vero ad dirimendum certamen, ipsasque eius radices amputandas, mira vis est institutorum christianorum, eaque multiplex.

B) PRÆCEPTIS a) IUSTITIÆ : *officia commendans* 1) *alia proletariis;*

17. Ac primum tota disciplina religionis, cuius est interpres et custos Ecclesia, magnopere potest locupletes et proletarios componere invicem et coniungere, scilicet utroque ordine ad *officia mutua* revocato, in primisque ad ea quæ a iustitia ducuntur. Quibus ex officiis illa proletarium atque opificem attingunt; quod libere et cum æquitate pactum operæ sit, id *integre et fideliter reddere : non rei* ullo modo *nocere*, non *personam violare dominorum :* in ipsis tuendis rationibus suis *abstinere a vi, nec seditionem induere* unquam : *nec commisceri cum hominibus flagitiosis*, immodicas spes et promissa ingentia artificiose iactantibus, quod fere habet pœnitentiam inutilem et fortunarum ruinas consequentes.

alia dominis : α) *verendam in opifice dignitatem humanam et christianam;*

18. Ista vero ad divites spectant ac dominos *: non habendos mancipiorum loco opifices :* vereri in eis æquum esse *dignitatem personæ*, utique nobilitatam ab eo, *character christianus* qui dicitur. Quæstuosas artes, si naturæ ratio, si christiana philosophia audiatur, non pudori homini esse, sed decori, quia vitæ sustentandæ præbent honestam potestatem. Illud vere turpe et inhumanum, abuti hominibus pro rebus ad quæstum, nec facere eos pluris, quam quantum nervis polleant viribusque. Similiter præcipitur, religionis et bonorum animi haberi rationem in proletariis oportere. Quare dominorum partes esse, efficere ut idoneo temporis spatio pietati vacet opifex : non hominem dare obvium lenociniis corruptelarum illecebrisque peccandi : neque ullo pacto a cura domestica parcimoniæque studio abducere. Item non plus imponere operis, quam vires ferre queant, nec id genus, quod cum ætate sexuque dissideat. — In maximis autem officiis dominorum illud eminet, *iusta unicuique præbere.* Profecto ut mercedis statuatur ex æquitate modus, caussæ sunt considerandæ plures : sed generatim locupletes atque heri meminerint, premere emolumenti sui caussa indigentes ac miseros, alienaque ex inopia captare quæstum, non divina, non humana iura sinere. Fraudare vero quemquam mercede debita grande piaculum est, quod iras e cælo ultrices clamore devocat. *Ecce merces operariorum... quæ fraudata est a vobis, clamat; et clamor eorum in aures Domini Sabaoth introivit*[1]. — Postremo religiose cavendum locupletibus ne proletariorum compendiis quicquam noceant nec vi, nec dolo, nec fenebribus artibus : idque eo vel magis quod non satis illi sunt contra iniurias atque impotentiam muniti, eorumque res, quo exilior, hoc sanctior

β) *statuendam ac solvendam ex integro justam mercedem, absque ullâ fraude;*

γ) *peculium proletariorum fovendum.*

[1] *Jac.*, v. 4.

habenda. His obtemperatio legibus nonne posset vim caussasque dissidii vel sola restinguere?

19. Sed Ecclesia tamen, IESU CHRISTO magistro et duce, persequitur maiora : videlicet perfectius quiddam præcipiendo, illuc spectat, ut alterum ordinem *vicinitate* proxima *amicitiaque alteri coniungat.* — Intelligere atque æstimare mortalia ex veritate non possumus, nisi dispexerit animus vitam alteram eamque immortalem : qua quidem dempta, continuo forma ac vera notio honesti interiret; immo tota hæc rerum universitas in arcanum abiret nulli hominum investigationi pervium. Igitur, quod natura ipsa admonente didicimus, idem dogma est christianum, quo ratio et constitutio tota religionis tamquam fundamento principe nititur, cum ex hac vita excesserimus, tum vere nos esse victuros. Neque enim Deus hominem ad hæc fragilia et caduca, sed ad cælestia atque æterna generavit, terramque nobis ut exulandi locum, non ut sedem habitandi dedit. Divitiis ceterisque rebus, quæ appellantur bona, affluas, careas, ad æternam beatitudinem nihil interest : *quemadmodum utare, id vero maxime interest.* Acerbitates varias, quibus vita mortalis fere contexitur, IESUS CHRISTUS *copiosa redemptione* sua nequaquam sustulit, sed in virtutum incitamenta, materiamque bene merendi traduxit : ita plane ut nemo mortalium queat præmia sempiterna capessere nisi cruentis IESU CHRISTI vestigiis ingrediatur. *Si sustinebimus, et conregnabimus*[1]. Laboribus ille et cruciatibus sponte susceptis, cruciatuum et laborum mirifice vim delenivit : nec solum exemplo, sed gratia sua perpetuæque mercedis spe proposita, perpessionem dolorum effecit faciliorem : *id enim, quod in præsenti est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis*[2].

b) CHARITATIS *præceptis Ecclesia utrumque ordinem conjungit. Docet enim :*
1) omnes
α) *vitæ præsenti æternam successuram;*
β) *ad quam acquirendam bonorum terrestrium legitimus usus conducit;*
γ) *præsertim labores exemplo* CHRISTI *patienter tolerati.*

Itaque fortunati monentur, non vacuitatem doloris afferre, nec ad felicitatem ævi sempiterni quicquam prodesse divitias, sed potius obesse[3]; terrori locupletibus esse debere IESU CHRISTI insuetas minas[4]; rationem de usu fortunarum Deo iudici severissime aliquando reddendam.

2) *Docet insuper* divites :
α) *opes acquirendæ felicitati æternæ obesse magis quam prodesse;*
β) *bona, etsi juste possessa, in levamen egentium ipsis esse commissa,*

20. De ipsis opibus utendis excellens ac maximi momenti doctrina est, quam si philosophia inchoatam at Ecclesia tradidit perfectam plane, eademque efficit ut non cognitione tantum, sed moribus teneatur. Cuius doctrinæ in eo est fundamentum positum, quod iusta possessio pecuniarum a iusto pecuniarum usu distinguitur. Bona privatim possidere, quod paulo ante vidimus, ius est homini naturale : eoque uti iure, maxime in societate vitæ,

[1] *II Tim.* II, 12. — [2] *II Cor.*, IV, 17. — [3] *Matth.* XIX, 23-24.
[4] *Luc.*, VI, 24-25.

non fas modo est, sed plane necessarium. *Licitum est quod homo propria possideat. Et est etiam necessarium ad humanam vitam*[1]. At vero si illud quæratur, qualem esse usum bonorum necesse sit, Ecclesia quidem sine ulla dubitatione respondet : *quantum ad hoc, non debet homo habere res exteriores ut proprias, sed ut communes, ut scilicet de facili aliquis eas communicet in necessitate aliorum. Unde Apostolus dicit : divitibus huius sæculi præcipe... facile tribuere, communicare*[2].

id est, ut superfluum ex charitate cum pauperibus communicent, ex amore Christi.

21. Nemo certe opitulari aliis de eo iubetur, quod ad usus pertineat cum suos tum suorum necessarios : immo nec tradere aliis quo ipse egeat ad id servandum quod personæ conveniat : quodque deceat : *nullus enim inconvenienter vivere debet*[3]. Sed ubi necessitati satis et decoro datum, *officium est de eo quod superat gratificari indigentibus. Quod superest, date eleemosinam*[4]. Non iustitiæ, excepto in rebus extremis, officia ista sunt, sed caritatis christianæ, quam profecto lege agendo petere ius non est. Sed legibus iudiciisque hominum lex antecedit iudiciumque Christi Dei, qui multis modis suadet consuetudinem largiendi : *beatius est magis dare, quam accipere*[5] : et collatam negatamve pauperibus beneficentiam perinde est ac sibi collatam negatamve iudicaturus. *Quamdiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis*[6].

Quarum rerum hæc summa est; quicumque maiorem copiam bonorum Dei munere accepit, sive corporis et externa sint, sive animi, ob hanc caussam accepisse, ut ad perfectionem sui pariterque, velut minister providentiæ divinæ, ad utilitates adhibeat ceterorum. *Habens ergo talentum, curet omnino ne taceat : habens rerum affluentiam, vigilet ne a misericordiæ largitate torpescat : habens artem qua regitur, magnopere studeat ut usum atque utilitatem illius cum proximo partiatur*[7].

3) *Docet denum* bonis fortunæ carentes :
α) *permagnum esse statum quem Filius Dei amplexus est;*
β) *veras divitias in virtutibus esse positas;*

22. Bonis autem fortunæ qui careant, ii ab Ecclesia perdocentur, non probro haberi, Deo iudice, paupertatem, nec eo pudendum, quod victus labore quæratur. Idque confirmavit re et facto Christus Dominus, qui pro salute hominum *egenus factus est, cum esset dives*[8] : cumque esset Filius Dei ac Deus ipsemet, videri tamen ac putari fabri filius voluit : quin etiam magnam vitæ partem in opere fabrili consumere non recusavit. *Nonne hic est faber, filius Mariæ*[9]? Huius divinitatem exempli intuentibus, ea facilius intelliguntur : veram hominis dignitatem atque excellentiam in moribus esse, hoc est in virtute, positam : virtutem vero commune mortalibus patrimonium, imis et summis, divitibus et

[1] II-II, *Quæst.*, LXVI, a. II. — [2] II-II, *Quæst.* LXV, a. II. — [3] II-II, *Quæst.* XXXII, VI. — [4] *Luc.*, IX, 41. — [5] *Act.*, XX, 35. — [6] *Matth.*, XXV, 40. — [7] S. Greg. Magn. in Evang. *Hom.* X, n. 7. — [8] *II Cor.*, III, 8. — [9] *Marc.*, VI, 9.

proletariis æque parabile : nec aliud quippiam quam virtutes et merita, in quocumque reperiantur, mercedem beatitudinis æternæ sequuturam. Immo vero in calamitosorum genus propensior Dei ipsius videtur voluntas : beatos enim IESUS CHRISTUS nuncupat pauperes [1] : invitat peramanter ad se, solatii caussa, quicumque in labore sint ac luctu [2] : infirmos et iniuria vexatos complectitur caritate præcipua. Quarum cognitione rerum facile in fortunatis deprimitur tumens animus, in ærumnosis demissus extollitur : alteri ad facilitatem, alteri ad modestiam flectuntur. Sic cupitum superbiæ intervallum efficitur brevius, nec difficulter impetrabitur ut ordinis utriusque, iunctis amice dextris, copulentur voluntates.

γ) *propensiorem cor Dei ad pauperes habere voluntatem.*

Qua doctrina amice utriusque ordinis animi copulantur.

Quos tamen, si christianis præceptis paruerint, parum est amicitia, *amor etiam fraternus* inter se coniugabit. Sentient enim et intelligent, omnes plane homines *a communi parente Deo* procreatos : omnes *ad eumdem finem* bonorum tendere, qui Deus est ipse, qui afficere beatitudine perfecta atque absoluta et homines et Angelos unus potest : singulos item pariter esse *Iesu Christi beneficio redemptos* et *in dignitatem filiorum Dei vindicatos*, ut plane necessitudine fraterna cum inter se tum etiam cum Christo Domino, *primogenito in multis fratribus*, contineantur. Item naturæ bona, *munera gratiæ divinæ pertinere communiter* et promiscue ad genus hominum universum, nec quemquam, nisi indignum, bonorum cælestium fieri exheredem. *Si autem filii, et heredes : heredes quidem Dei, coheredes autem Christi* [3].

c) *Nec satis : christiana præcepta* FRATERNUM *gignunt* AMOREM, *cum sit unus Creator, unus finis, unus Redemptor, unus gratiarum thesaurus.*

Talis est forma officiorum ac iurium, quam christiana philosophia profitetur. Nonne quieturum perbrevi tempore certamen omne videatur, ubi illa in civili convictu valeret?

23. Denique nec satis habet Ecclesia viam inveniendæ curationis ostendere, sed admovet sua manu medicinam. Nam tota in eo est ut ad disciplinam *doctrinamque suam* excolat homines atque instituat : cuius doctrinæ saluberrimos rivos, Episcoporum et Cleri opera, quam latissime potest, curat deducendos. Deinde pervadere in animos nititur *flectereque voluntates*, ut divinorum disciplina præceptorum regi se gubernarique patiantur. Atque in hac parte, quæ princeps est ac permagni momenti, quia summa utilitatum caussaque tota in ipsa consistit Ecclesia quidem una potest maxime. Quibus enim instrumentis ad permovendos animos utitur, ea sibi hanc ipsam ob caussam tradita a IESU CHRISTO sunt, virtutemque habent divinitus insitam. Istiusmodi instrumenta sola sunt, quæ cordis attingere penetrales sinus apte queant, hominemque adducere ut obedientem se præbeat officio, motus

C) *Remedium Ecclesia adhibet* INSTITUTIS SUIS.

a) Animos *instituit intellectum et voluntatem dirigens.*

[1] *Matth.*, v, 3 ; *Beati pauperes spiritu.* — [2] *Matth.*, xi, 28 ; *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos.* — [3] Rom., viii, 17.

animi appetentis regat, Deum et proximos caritate diligat singulari ac summa, omniaque animose perrumpat, quæ virtutis impediunt cursum.

Satis est in hoc genere exempla veterum paulisper cogitatione repetere. Res et facta commemoramus, quæ dubitationem nullam habent : scilicet civilem hominum communitatem funditus esse institutis christianis renovatam : huiusque virtute renovationis ad meliora promotum genus humanum, immo revocatum ab interitu ad vitam, auctumque perfectione tanta, ut nec extiterit ulla antea, nec sit in omnes consequentes ætates futura maior. Denique Iesum Christum horum esse beneficiorum principium eumdem et finem : ut ab eo profecta, sic ad eum omnia referenda. Nimirum accepta Evangelii luce, cum incarnationis Verbi hominumque redemptionis grande mysterium orbis terrarum didicisset, vita Iesu Christi Dei et hominis pervasit civitates, eiusque fide et præceptis et legibus totas imbuit. Quare si societati generis humani medendum est, revocatio vitæ institutorumque christianorum sola medebitur. De societatibus enim dilabentibus illud rectissime præcipitur, revocari ad origines suas, cum restitui volunt, oportere. Hæc enim omnium consociationum perfectio est, de eo laborare idque assequi, cuius gratia institutæ sunt : ita ut motus actusque sociales eadem caussa pariat, quæ peperit societatem. Quamobrem declinare ab instituto, corruptio est : ad institutum redire sanatio. Verissimeque id quemadmodum de toto reipublicæ corpore, eodem modo de illo ordine civium dicimus, qui vitam sustentant opere, quæ est longe maxima multitudo.

In Christo olim instauratæ ad eum redeant oportet dilabentes societates.

24. Nec tamen putandum, in colendis animis totas esse Ecclesiæ curas ita defixas, ut ea negligat quæ *ad vitam pertinent mortalem ac terrenam.* De proletariis nominatim vult et contendit ut emergant e miserrimo statu fortunamque meliorem adipiscantur Atque in id confert hoc ipso operam non mediocrem, quod vocat et *instituit homines ad virtutem.* Mores enim christiani, ubi serventur integri, partem aliquam prosperitatis sua sponte pariunt rebus externis, quia conciliant principium ac fontem omnium bonorum Deum; coercent geminas vitæ pestes, quæ nimium sæpe hominem efficiunt in ipsa opum abundantia miserum, rerum appetentiam nimiam et voluptatum sitim [1] : contenti denique cultu victuque frugi, vectigal parsimonia supplent, procul a vitiis, quæ non modo exiguas pecunias, sed maximas etiam copias exhauriunt. et lauta patrimonia dissipant. Sed præterea, ut bene habeant proletarii, recta providet, instituendis fovendisque rebus, quas ad sublevandam eorum inopiam intelligat conducibiles.

b) *Nec* corporalem vitam *neglexit Ecclesia, præsertim proletariorum.*

1) Indirecte *regendo* mores.

[1] *Radix omnium malorum est cupiditas*, I Tim., VI, 10.

Quin in hoc etiam genere beneficiorum ita semper excelluit, ut ab ipsis inimicis prædicatione efferatur. Ea vis erat apud vetustissimos christianos caritatis mutuæ, ut persæpe sua se re privarent, opitulandi caussa, divitiores : quamobrem *neque... quisquam egens erat inter illos* [1]. Diaconis, in id nominatim ordine instituto, datum ab Apostolis negotium, ut quotidianæ beneficentiæ exercerent munia : ac Paulus Apostolus, etsi sollicitudine districtus omnium Ecclesiarum, nihilominus dare se in laboriosa itinera non dubitavit, quo ad tenuiores christianos stipem præsens afferret. Cuius generis pecunias, a christianis in unoquoque conventu ultro collatas, *deposita pietatis* nuncupat Tertullianus, quod scilicet insumerentur *egenis alendis humandisque, et pueris ac puellis re ac parentibus destitutis, inque domesticis senibus, item naufragis* [2].

2) Directe, *cujusvis generis* instituta *fovendo* ad sublevandam inopiam.

Hinc sensim illud extitit patrimonium, quod religiosa cura tamquam rem familiarem indigentium Ecclesia custodivit. Immo vero subsidia miseræ plebi, remissa rogandi verecundia, comparavit. Nam et locupletium et indigentium communis parens, excitata ubique ad excellentem magnitudinem caritate, collegia condidit sodalium religiosorum, aliaque utiliter permulta instituit, quibus opem ferentibus, genus miseriarum prope nullum esset, quod solatio careret.

25. Hodie quidem multi, quod eodem modo facere olim ethnici, ad arguendam transgrediuntur Ecclesiam huius etiam tam egregiæ caritatis : cuius in locum subrogare visum est constitutam legibus publicis beneficentiam. Sed quæ christianam caritatem suppleant, totam se ad alienas porrigentem utilitates, artes humanæ nullae reperientur. *Ecclesiæ solius est illa virtus*, quia nisi a sacratissimo Iesu Christi corde ducitur, nulla est uspiam : vagatur autem a Christo longius, quicumque ab Ecclesia discesserit.

In cujus loco frustra conantur subrogare beneficentiam legalem; omnium autem cooperatio multum proderit.

At vero non potest esse dubium quin, ad id quod est propositum, ea quoque, quæ in hominum potestate sunt, adiumenta requirantur. *Omnino omnes*, ad quos caussa pertinet, *eodem intendant idemque laborent* pro rata parte necesse est. Quod habet quamdam cum moderatrice mundi providentia similitudinem : fere enim videmus rerum exitus a quibus caussis pendent, ex earum omnium conspiratione procedere.

26. Iamvero *quota pars remedii a republica expectanda sit*, præstat exquirere. — Rempublicam hoc loco intelligimus non quali populus utitur unus vel alter, sed qualem et vult recta ratio naturæ congruens, et probant divinæ documenta sapientiæ, quæ Nos ipsi nominatim in litteris Encyclicis de civitatum constitutione christiana explicavimus.

2° QUID A REPUBLICA CHRISTIANA EXPECTANDUM.

[1] *Act.*, IV, 34. — [2] *Apol.*, II, XXXIX.

A) CONSIDERATIONES GENERALIORES.
a) *Civilis potestatis est* publicam *fovere* prosperitatem, *ideoque proletariorum bono consulere.*

Itaque per quos civitas regitur, primum conferre operam generatim atque universe debent tota ratione legum atque institutorum, scilicet efficiendo ut ex ipsa conformatione atque administratione reipublicæ ultro *prosperitas* tam *communitatis* quam *privatorum* efflorescat. Id est enim civilis prudentiæ munus, propriumque eorum qui præsunt officium. Nunc vero illa maxime efficiunt prosperas civitates, morum probitas, recte atque ordine constitutæ familiæ, custodia religionis ac iustitiæ, onerum publicorum cum moderata irrogatio, tum æqua partitio, incrementa artium et mercaturæ, florens agrorum cultura, et si qua sunt alia generis eiusdem, quæ pro maiore studio provehuntur, eo melius sunt victuri cives et beatius. — Harum igitur virtute rerum in potestate rectorum civitatis est, ut ceteris prodesse ordinibus, sic et *proletariorum conditionem iuvare plurimum :* idque iure suo optimo, neque ulla cum importunitatis suspicione : debet enim respublica ex lege muneris sui in commune consulere. Quo autem commodorum copia provenerit ex hac generali providentia maior, eo minus oportebit alias ad opificum salutem experiri vias.

b) *Specialius proletariorum curam respublica habeat, cùm sint numero majores;*

27. Sed illud præterea considerandum, quod rem altius attingit, unam civitatis esse rationem, communem summorum atque infimorum. Sunt nimirum proletarii pari iure cum locupletibus natura cives, hoc est partes veræ vitamque viventes, unde constat, interiectis familiis, corpus reipublicæ : ut ne illud adiungatur, in omni urbe eos esse *numero longe maximo.* Cum igitur illud sit perabsurdum, parti civium consulere, partem negligere, consequitur, in salute commodisque ordinis proletariorum tuendis curas debitas collocari publice oportere : ni fiat, violatum iri iustitiam suum cuique tribuere præcipientem. Qua de re sapienter, S. Thomas : *sicut pars et totum quodammodo sunt idem, ita id, quod est totius, quodammodo est partis*[1]. Proinde in officiis non paucis neque levibus populo bene consulentium principum, illud in primis eminet, ut unumquemque civium ordinem æquabiliter tueantur, ea nimirum, quæ *distributiva* appellatur iustitia inviolate servanda.

etsi directe in commune bonum minus conferunt quam gubernantes,

28. Quamvis autem cives universos, nemine excepto, conferre aliquid in summam bonorum communium necesse sit, quorum aliqua pars virilis sponte recidit in singulos, tamen idem et ex æquo conferre nequaquam possunt. Qualescumque sint in imperii generibus vicissitudines, perpetua futura sunt ea in civium statu discrimina, sine quibus nec esse, nec cogitari societas ulla posset. Omnino necesse est *quosdam* reperiri, qui *se reipublicæ dedant,* qui *leges condant,* qui ius dicant, denique quorum consilio atque aucto-

[1] II^a II^æ, Quæst. LXI, a. I ad 2.

ritate negotia urbana, res bellicæ administrentur. *Quorum* virorum *priores esse partes*, eosque habendos in omni populo primarios, nemo non videt, propterea quod communi bono dant operam proxime atque excellenti ratione. Contra vero qui in arte aliqua exercentur, non ea, qua illi, ratione nec iisdem muneribus prosunt civitati : sed tamen plurimum et ipsi, quamquam minus directe, utilitati publicæ inserviunt. Sane sociale bonum cum debeat esse eiusmodi, ut homines eius fiant adeptione meliores, est profecto in virtute præcipue collocandum.

multum tamen prosunt.

Nihilominus ad bene constitutam civitatem suppeditatio quoque pertinet bonorum corporis atque externorum, *quorum usus est necessarius ad actum virtutis*[1]. Iamvero his pariendis bonis est proletariorum maxime *efficax* ac *necessarius labor*, sive in agris artem atque manum, sive in officinis exerceant. Immo eorum in hoc genere vis est atque efficientia tanta, ut illud verissimum sit, non aliunde quam ex opificum labore gigni divitias civitatum. Iubet igitur æquitas, curam de proletario publice geri, ut ex eo, quod in communem affert utilitatem, percipiat ipse aliquid, ut tectus, ut vestitus, ut salvus vitam tolerare minus ægre possit. Unde consequitur, favendum rebus omnibus esse quæ conditioni opificum quoquo modo videantur profuturæ. Quæ cura tantum abest ut noceat cuiquam, ut potius profutura sit universis, quia non esse omnibus modis eos miseros, a quibus tam necessaria bona proficiscuntur, prorsus interest reipublicæ.

c) *Insuper, qui præsunt reipublicæ id prævenire aut sanare debent quod aliter sanari nequit.*

29. *Non civem*, ut diximus, *non familiam absorberi a republica rectum est :* suam utrique facultatem agendi cum libertate permittere æquum est, quantum incolumi bono communi et sine cuiusquam iniuria potest. Nihilominus eis, qui imperant, videndum ut communitatem eiusque partes tueantur. Communitatem quidem, quippe quam summæ potestati conservandam natura commisit usque eo, ut publicæ custodia salutis non modo suprema lex, sed tota caussa sit ratioque principatus : partes verò, quia procurationem reipublicæ non ad utilitatem eorum, quibus commissa est, sed ad eorum, qui commissi sunt, natura pertinere, philosophia pariter et fides christiana consentiunt. Cumque imperandi facultas proficiscatur a Deo, eiusque sit communicatio quædam summi principatus, gerenda ad exemplar est potestatis divinæ, non minus rebus singulis quam universis cura paterna consulentis. *Si quid igitur detrimenti allatum sit aut impendeat rebus communibus, aut singulorum ordinum rationibus, quod sanari aut prohiberi alia ratione non possit, obviam iri auctoritate publica necesse est.*

1) *Atqui* ordinis *multum in-*

30. Atqui interest salutis cum publicæ, tum privatæ pacatas esse res et compositas : item dirigi ad Dei iussa naturæque principia

[1] S. THOM, *De reg. Princ.*, I, c. XV.

terest quod religio, boni mores, corporis vigor, familia, artes floreant.

omnem convictus domestici disciplinam : observari et coli religionem : florere privatim ac publice mores integros : sanctam retineri iustitiam, nec alteros ab alteris impune violari : validos adolescere cives, iuvandæ tutandæque, si res postulet, civitati idoneos. Quamobrem si quando fiat, ut quippiam turbarum impendeat ob secessionem opificum, aut intermissas ex composito operas : ut naturalia familiæ nexa apud proletarios relaxentur : ut religio in opificibus violetur non satis impertiendo commodi ad officia pietatis : si periculum in officinis integritati morum ingruat a sexu promiscuo, aliisve perniciosis invitamentis peccandi : aut opificum ordinem herilis ordo iniquis premat oneribus, vel alienis a persona ac dignitate humana conditionibus affligat : si valetudini noceatur opere immodico, nec ad sexum ætatemve accommodato, his in caussis plane adhibenda, certos intra fines, vis et auctoritas legum. Quos fines eadem, quæ legum poscit opem, caussa determinat : videlicet *non plura suscipienda legibus, nec ultra progrediendum, quam incommodorum sanatio, vel periculi depulsio requirat.*

2) Jura *quidem, præsertim infirmorum, et inopum, vindicare debet.*

31. Iura quidem, in quocumque sint, sancte servanda sunt atque ut suum singuli teneant, debet potestas publica providere, propulsandis atque ulciscendis iniuriis. Nisi quod in ipsis protegendis privatorum iuribus, præcipue est infimorum atque inopum habenda ratio. Siquidem natio divitum, suis septa præsidiis, minus eget tutela publica : miserum vulgus, nullis opibus suis tutum, in patrocinio reipublicæ maxime nititur. Quocirca mercenarios, cum in multitudine egena numerentur, debet cura providentiaque singulari complecti respublica.

B) APPLICANTUR HÆC PRINCIPIA. a) *Ut* possidentium jura *civilis potestas tueatur,*

32. Sed quædam maioris momenti præstat nominatim perstringere. — Caput autem est, imperio ac munimento legum *tutari privatas possessiones* oportere. Potissimumque, in tanto iam cupiditatum ardore, continenda in officio plebs : nam si ad meliora contendere concessum est non repugnante iustitia, at alteri, quod suum est, detrahere, ac per speciem absurdæ cuiusdam æquabilitatis in fortunas alienas involare, iustitia vetat, nec ipsa communis utilitatis ratio sinit. Utique pars opificum longe maxima res meliores honesto labore comparare sine cuiusquam iniuria malunt; verumtamen non pauci numerantur pravis imbuti opinionibus rerumque novarum cupidi, qui id agunt omni ratione ut turbas moveant, ac ceteros ad vim impellant. Intersit igitur reipublicæ auctoritas, *iniectoque concitatoribus freno,* ab opificum moribus corruptrices artes, a legitimis dominis periculum rapinarum coerceat.

1) *cohibebit concitatores perversos;*

2) *medebitur, præsertim præveniendo cau-*

33. Loginquior vel operosior labor, atque opinatio curtæ mercedis caussam non raro dant artificibus quamobrem opere se solvant ex composito, *otioque dedant voluntario.* Cui quidem

incommodo usitato et gravi medendum publice, quia genus istud cessationis non heros dumtaxat, atque opifices ipsos afficit damno, sed mercaturis obest reique publicæ utilitatibus : cumque haud procul esse a vi turbisque soleat, sæpenumero tranquillitatem publicam in discrimen adducit. Qua in re illud magis efficax ac salubre, antevertere auctoritate legum, *malumque ne erumpere possit prohibere, amotis mature caussis*, unde dominorum atque operariorum conflictus videatur extiturus.

sas collectivæ cessationis ab opere (grève).

34. Similique modo plura sunt in opifice, præsidio munienda reipublicæ : ac primum animi bona. Siquidem vita mortalis quamtumvis bona et optabilis, non ipsa tamen illud est ultimum, ad quod nati sumus; sed via tantummodo atque instrumentum ad animi vitam perspicientia veri et amore boni complendam. *Animus est, qui expressam gerit imaginem similitudinemque divinam*, et in quo principatus ille residet, per quem dominari iussus est homo in inferiores naturas, atque efficere utilitati suæ terras omnes et maria parentia. *Replete terram et subiicite eam : et dominamini piscibus maris et volatilibus cæli et universis animantibus, quæ moventur super terram*[1]. Sunt omnes homines hac in re pares, nec quippiam est quod inter divites atque inopes, inter dominos et famulos, inter principes privatosque differat : *nam idem dominus omnium*[2]. Nemini licet hominis dignitatem, de qua Deus ipse disponit *cum magna reverentia*, impune violare, neque ad eam perfectionem impedire cursum, quæ sit vitæ in cælis sempiternæ consentanea. Quin etiam in hoc genere tractari se non convenienter naturæ suæ, animique servitutem servire velle, ne sua quidem sponte homo potest : neque enim de iuribus agitur, de quibus sit integrum homini, verum de officiis adversus Deum, quæ necesse est sancte servari.

b) Ad opificem protegendum,

1) bona animi *tutabitur.*

Hinc consequitur *requies* operum et laborum per festos dies necessaria. Id tamen nemo intelligat de maiore quadam inertis otii usura, multoque minus de cessatione, qualem multi expetunt, fautrice vitiorum et ad effusiones pecuniarum adiutrice, sed omnino de requiete operum per religionem consecrata. Coniuncta cum religione quies sevocat hominem a laboribus negotiisque vitæ quotidianæ ut ad cogitanda revocet bona cælestia, tribuendumque cultum numini æterno iustum ac debitum. Hæc maxime natura atque hæc caussa quietis est in dies festos capiendæ : quod Deus et in Testamento veteri præcipua lege sanxit : *Memento ut diem sabbati sanctifices*[3]; et facto ipse suo docuit, arcana requiete, statim posteaquam fabricatus hominem erat, sumpta : *Requievit die septimo ab universo opere quod patrarat*[4].

Præsertim requiem per dies festos necessariam eis procurabit.

[1] *Gen.*, I, 28. — [2] *Rom.*, X, 12.
[3] *Exod.*, XX, 8. — [4] *Gen.*, II, 2.

2) Bona corporalia *tutabitur,*

35. Quoad ad *tutelam bonorum corporis et externorum*, primum omnium eripere miseros opifices e sævitia oportet hominum cupidorum, personis pro rebus ad quæstum intemperanter abutentium. Scilicet tantum exigi operis, ut hebescat animus labore nimio, unaque corpus defatigationi succumbat, non iustitia, non humanitas patitur. In homine, sicut omnis natura sua, ita et vis efficiens certis est circumscripta finibus, extra quos egredi non potest. Acuitur illa quidem exercitatione atque usu, sed hac tamen lege ut agere intermittat identidem et acquiescat. De quotidiano igitur opere videndum ne in plures extrahatur horas, quam vires sinant. Intervalla vero quiescendi quanta esse oporteat ex vario genere operis, ex adiunctis temporum et locorum, ex ipsa opificum valetudine iudicandum. Quorum est opus lapidem a terra excindere, aut ferrum, æs, aliaque id genus effodere penitus abdita, eorum labor, quia *multo maior* est idemque *valetudini gravis, cum brevitate temporis est compensandus.* Anni quoque dispicienda tempora : quia non raro idem operæ genus alio tempore facile est ad tolerandum, alio aut tolerari nulla ratione potest, aut sine summa difficultate non potest. — Denique quod facere enitique vir adulta ætate beneque validus potest, id a *femina puerove non est æquum postulare.* Immo de pueris valde cavendum, ne prius officina capiat, quam corpus, ingenium, animum satis firmaverit ætas. Erumpentes enim in pueritia vires, velut herbescentem viriditatem, agitatio precox elidit : qua ex re omnis est institutio puerilis interitura. Sic certa quædam artificia minus apte conveniunt in feminas ad opera domestica natas : quæ quidem opera et tuentur magnopere in muliebri genere decus, et liberorum institutione prosperitatique familiæ natura respondent. Universe autem statuatur, *tantum esse opificibus tribuendum otii, quantum cum viribus compensetur labore consumptis;* quia detritas usu vires debet cessatio restituere. In omni obligatione, quæ dominis atque artificibus invicem contrahatur, hæc semper aut adscripta aut tacita conditio inest, utrique generi quiescendi ut cautum sit; neque enim honestum esse convenire secus, quia nec postulare cuiquam fas est, nec spondere neglectum officiorum, quæ vel Deo vel sibimetipsi hominem obstringunt.

α) *invigilando ut in labore virium et temporum ratio servetur : quo magis onerosus labor est, eo productior sit requies.*

β) *Invigilando ne* pueri *maturius,* feminæ *in damnum sexus vel domus laborent.*

36. *Rem hoc loco attingimus sat magni momenti :* quæ recte intelligatur necesse est, in alterutram partem ne peccetur. Videlicet salarii definitur libero consensu modus : itaque dominus rei, pacta mercede persoluta, liberavisse fidem, nec ultra debere quidquam videatur. Tunc solum fieri iniuste, si vel pretium dominus solidum, vel obligatas artifex operas reddere totas recusaret : his caussis rectum esse potestatem politicam intercedere, ut suum cuique ius incolume sit, sed præterea nullis. — Cui argumentationi æquus rerum iudex non facile, neque in totum assentiatur, quia

γ) *Invigilando ne* justa mercede *labor privetur.*

non est absoluta omnibus partibus : momentum quoddam rationis abest maximi ponderis. Hoc est enim operari, exercere se rerum comparandarum caussa, quæ sint ad varios vitæ usus, potissimumque ad tuitionem sui necessariæ. *In sudore vultus tui vesceris pane*[1]. Itaque duas velut notas habet in homine labor natura insitas, nimirum ut *personalis* sit, quia vis agens adhæret personæ, atque eius omnino est propria, a quo exercetur, et cuius est utilitati nata : deinde ut sit *necessarius*, ob hanc caussam, quod fructus laborum est homini opus ad vitam tuendam : vitam autem tueri ipsa rerum, cui maxime parendum, natura iubet. Iamvero si ex ea dumtaxat parte spectetur quod personalis est, non est dubium quin integrum opifici sit pactæ mercedis angustius finire modum; quemadmodum enim operas dat ille voluntate, sic et operarum mercede vel tenui vel plane nulla contentus esse voluntate potest.

Labor, divino instituto victui inserviens, duplicem notam continet : aliam personalitatis ;

Sed longe aliter iudicandum si cum ratione *personalitatis* ratio coniungitur *necessitatis*, cogitationi quidem non re ab illa separabilis. Reapse manere in vita, commune singulis officium est, cui scelus est deesse. Hinc ius reperiendarum rerum, quibus vita sustentatur, necessario nascitur : quarum rerum facultatem infimo cuique non nisi quæsita labore merces suppeditat. Esto igitur, ut opifex atque herus libere in idem placitum, ac nominatim in salarii modum consentiant ; subest tamen semper aliquid *ex iustitia naturali*, idque libera paciscentium voluntate maius et antiquius, scilicet alendo opifici, *frugi quidem et bene morato, haud imparem esse mercedem oportere.* Quod si necessitate opifex coactus, aut mali peioris metu permotus duriorem conditionem accipiat, quæ, etiamsi nolit, accipienda sit, quod a domino vel a redemptore operum imponitur, istud quidem est subire vim, cui iustitia reclamat.

aliam necessitatis, *iuxta quam lege naturæ labor nequit esse sustentandæ vitæ impar.*

Verumtamen in his similibusque caussis, quales illæ sunt in unoquoque genere artificii quota sit elaborandum hora, quibus præsidiis valetudini maxime in officinis cavendum, ne magistratus inferat sese importunius, præsertim cum adiuncta tam varia sint rerum, temporum, locorum, satius erit eas res iudicio reservare collegiorum, de quibus infra dicturi sumus, aut aliam inire viam, qua rationes mercenariorum, uti par est, salvæ sint, accedente, si res postulaverit, tutela præsidioque reipublicæ.

37. Mercedem si ferat opifex satis amplam ut ea se uxoremque et liberos tueri commodum queat, *facile studebit parsimoniæ*, si sapit, efficietque, quod ipsa videtur natura monere, ut detractis sumptibus, aliquid etiam redundet, quo sibi liceat ad modicum censum pervenire. Neque enim efficaci ratione dirimi caussam, de qua agitur, posse vidimus, nisi hoc sumpto et constituto, ius privatorum bonorum sanctum esse oportere. Quamobrem favere

δ) *Procurando ut opifices, parsimoniæ studentes,* ad modicum censum perveniant.

[1] *Gen.*, III, 19.

Ex quo plura bona sequentur:

huic iuri leges debent, et quoad potest, providere ut quamplurimi ex multitudine rem habere malint. — Quo facto, *præclaræ utilitates* consecuturæ sunt; ac primum certe æquior partitio bonorum. Vis enim commutationum civilium in duas civium classes divisit urbes, immenso inter utrumque discrimine interiecto. Ex una parte factio præpotens, quia prædives: quæ, cum operum et mercaturæ universum genus sola potiatur, facultatem omnem copiarum effectricem ad sua commoda ac rationes trahit, atque in ipsa administratione reipublicæ non parum potest. Ex altera inops atque infirma multitudo, exulcerato animo et ad turbas semper parato. Iamvero si plebis excitetur industria *in spem adipiscendi quippiam*, quod solo contineatur, sensim fiet ut alter ordo evadat finitimus alteri, sublato inter summas divitias summamque egestatem discrimine. — Præterea rerum, quas terra gignit, *maior est abundantia futura.* Homines enim, cum se elaborare sciunt in suo, alacritatem adhibent studiumque longe maius: immo prorsus adamare terram instituunt sua manu percultam, unde non alimenta tantum, sed etiam quamdam copiam et sibi et suis expectant. Ista voluntatis alacritas, nemo non videt quam valde conferat ubertatem fructuum, augendasque divitias civitatis. — Ex quo illud tertio loco manabit commodi, ut qua in civitate homines editi susceptique in lucem sint, *ad eam facile retineantur:* neque enim patriam cum externa regione commutarent, si vitæ degendæ tolerabilem daret patria facultatem. — Non tamen ad hæc commoda perveniri nisi ea conditione potest, ut *privatus census ne exhauriatur immanitate tributorum* et vectigalium. Ius enim possidendi privatim bona cum non sit lege hominum sed natura datum, non ipsum abolere, sed tantummodo ipsius usum temperare et cum communi bono componere auctoritas publica potest. Faciat igitur iniuste atque inhumane, si de bonis privatorum plus æquo, tributorum nomine, detraxerit.

æquior partitio bonorum;

major abundantia rerum, quas terra gignit;

civibus facultas felicem in patriâ ducendi vitam.

Ad hæc obtinenda moderata sit auctoritas publica in statuendis tributis.

3° QUID IN HAC RE POSSINT DOMINI ET OPIFICES.

Sodalitiis opificum, præsenti tempori accommodatis, sive ex uno ordine, sive ex utroque conflatis.

38. Postremo domini ipsique opifices multum hac in caussa possunt, iis videlicet institutis, quorum ope et opportune subveniatur indigentibus, et ordo alter propius accedat ad alterum. Numeranda in hoc genere *sodalitia ad suppetias mutuo ferendas:* res varias, privatorum providentia constitutas, ad cavendum opifici itemque orbitati uxoris et liberorum, si quid subitum ingruat, si debilitas afflixerit, si quid humanitus accidat: instituti patronatus, pueris, puellis, adolescentibus natuque maioribus tutandis. Sed principem locum obtinent sodalitia artificum, quorum complexu fere cetera continentur. Fabrum corporatorum apud maiores nostros diu bene facta constitere. Revera non modo utilitates præclaras artificibus, sed artibus ipsis, quod perplura monumenta testantur, decus atque incrementum peperere. Eruditiore nunc ætate, moribus novis, auctis etiam rebus quas vita quotidiana desi-

derat, profecto sodalitia opificum flecti ad præsentem usum necesse est. Vulgo coiri eius generis societates, *sive totas ex opificibus conflatas, sive ex utroque ordine mixtas*, gratum est; optandum vero ut numero et actuosa virtute crescant. Etsi vero de iis non semel verba fecimus, placet tamen hoc loco ostendere, eas esse valde opportunas, et iure suo coalescere : item qua illas disciplina uti, et quid agere oporteat.

Hæc sodalitia A) legitima *sunt, ex jure naturali coeundi ad mutuum levamen.*

39. Virium suarum *explorata exiguitas* impellit hominem atque hortatur, ut opem sibi alienam velit adiungere. Sacrarum litterarum est illa sententia : *Melius est duos esse simul quam unum : habent enim emolumentum societatis suæ. Si unus ceciderit, ab altero fulcietur. Væ soli : quia cum ceciderit, non habet sublevantem se*[1]. Atque illa quoque : *Frater, qui adiuvatur a fratre, quasi civitas firma*[2]. Hac homo propensione naturali sicut ad coniunctionem ducitur congregationemque civilem, sic et alias cum civibus inire societates expedit, exiguas illas quidem nec perfectas, sed societates tamen. Inter has et magnam illam societatem ob differentes caussas proximas interest plurimum. Finis enim societati civili propositus pertinet ad universos, quoniam communi continetur bono : cuius omnes et singulos pro portione compotes esse ius est. Quare appellatur *publica* quia per eam *homines sibi invicem communicant in una republica constituenda*[3]. Contra vero, quæ in eius velut sinu iunguntur societates, privatæ habentur et sunt, quia videlicet illud, quo proxime spectant, privata utilitas est, ad solos pertinens consociatos.

Proin civitas nequit violare jus coeundi a quo et ipsa estorta, nisi institutum, cum justitia, cum æquitate, cum ordine publico pugnet.

Privata autem societas est, quæ ad aliquod negotium privatum exercendum coniungitur, sicut quod duo vel tres societatem ineunt, ut simul negotientur[4]. Nunc vero quamquam societates privatæ existunt in civitate, eiusque sunt velut partes totidem, tamen universa ac *per se non est in potestate reipublicæ ne existant prohibere.* Privatas enim societates inire concessum est homini iure naturæ : est autem ad præsidium iuris naturalis instituta civitas, non ad interitum : eaque si civium cœtus sociari vetuerit, plane secum pugnantia agat, propterea quod tam ipsi quam cœtus privati uno hoc e principio nascuntur, quod homines sunt natura congregabiles.

Incidunt aliquando tempora cum ei generi communitatum rectum sit leges obsistere : scilicet *si quidquam ex instituto persequantur quod cum probitate, cum iustitia, cum reipublicæ salute aperte dissideat.* Quibus in caussis iure quidem potestas publica, quo minus illæ coalescant, *impediet :* iure etiam *dissolvet coalitas :*

---

[1] *Eccl.*, IV, 9, 12. — [2] *Prov.*, XXIII, 19.
[3] S. THOM., *Contra impugnantes Dei cultum et religionem*, cap. II.
[4] Ib.

summam tamen adhiheat cautionem necesse est, ne iura civium migrare videatur, neu quidquam per speciem utilitatis publicæ statuat, quod ratio non probet. Eatenus enim obtemperandum legibus, quoad cum recta ratione, adeoque cum lege Dei sempiterna consentiant [1].

Inter hæc instituta primum locum tenent ordines religiosi, bono communi perutiles, quos, ut sodalitia sunt, a publica potestate æquum est gaudere libertate summâ, jure personæ moralis ac fortunis vere suis.

40. Sodalitates varias hic reputamus animo et collegia et *ordines religiosos*, quos Ecclesiæ auctoritas et pia christianorum voluntas genuerant : quanta vero cum salute gentis humanæ, usque ad nostram memoriam historia loquitur. Societates eiusmodi, si ratio sola diiudicet, cum initæ honesta caussa sint, iure naturali initas apparet fuisse. *Qua vero parte religionem attingunt, sola est Ecclesia cui iuste pareant.* Non igitur in eas quicquam sibi arrogare iuris, nec earum ad se traducere administrationem recte possunt, qui præsint civitati : eas potius officium est reipublicæ vereri, conservare, et, ubi res postulaverint, iniuria prohibere. Quod tamen longe aliter fieri hoc præsertim tempore vidimus. Multis locis communitates huius generis respublica violavit, ac multiplici quidem iniuria : cum et civilium legum nexo devinxerit, et legitimo iure personæ moralis exuerit, et fortunis suis despoliarit. Quibus in fortunis suum habebat Ecclesia ius, suum singuli sodales, item qui eas certæ quidam caussæ addixerant et quorum essent commodo ac solatio addictæ. Quamobrem temperare animo non possumus, quin spoliationes eiusmodi tam iniustas ac perniciosas conqueramur, eo vel magis quod societatibus catholicorum virorum, pacatis iis quidem et in omnes partes utilibus, iter præcludi videmus, quo tempore edicitur, utique coire in societatem per leges licere : eaque facultas large revera hominibus permittitur consilia agitantibus religioni simul ac reipublicæ perniciosa.

B) Peropportuna *sunt hæc sodalitia catholica.*

41. Profecto consociationum diversissimarum, maxime ex opificibus, longe nunc maior, quam alias frequentia. Plures unde ortum ducant, quid velint, qua grassentur via, non est huius loci quærere. Opinio tamen est, multis confirmata rebus, præesse ut plurimum occultiores auctores, eosdemque disciplinam adhibere non christiano nomini, non saluti civitatum consentaneam : occupataque efficiendorum operum universitate, id agere ut, qui secum consociari recusarint, luere pœnas egestate cogantur. — Hoc rerum statu, alterutrum malint artifices christiani oportet, aut nomen collegiis dare, unde periculum religioni extimescendum; aut *sua*

[1] *Lex humana in tantum habet rationem legis, in quantum est secundum rationem rectam, et secundum hoc manifestum est quod a lege æterna derivatur. In quantum vero a ratione recedit, sic dicitur lex iniqua, et sic non habet rationem legis, sed magis, violentiæ cuiusdam.* (S. THOM. *Sum. Theol.*, I-II, Quæst. XIII, a. III.)

inter se sodalitia condere, viresque hoc pacto coniungere, quo se animose queant ab illa iniusta ac non ferenda oppressione redimere. Omnino optari hoc alterum necesse esse, quam potest dubitationem apud eos habere, qui nolint summum hominis bonum in præsentissimum discrimen coniicere?

42. Valde quidem *laudandi complures ex nostris*, qui probe perspecto quid a se tempora postulent, experiuntur ac tentant qua ratione *proletarios ad meliora adducere honestis artibus possint.* Quorum patrocinio suscepto, prosperitatem augere cum domesticam tum singulorum student : item moderari cum æquitate vincula, quibus invicem artifices et domini continentur : alere et confirmare in utrisque memoriam officii atque evangelicorum custodiam præceptorum; quæ quidem præcepta, hominem ab intemperantia revocando, excedere modum vetant, personarumque et rerum dissimillimo statu harmoniam in civitate tuentur. Hac de caussa unum in locum sæpe convenire videmus viros egregios, quo communicent concilia invicem, viresque iungant, et quid maxime expedire videatur, consultent. Alii varium genus artificum opportuna copulare societate student, consilio ac re iuvant, opus ne desit honestum ac fructuosum, provident. Alacritatem addunt ac patrocinium impertiunt Episcopi : quorum auctoritate auspiciisque plures ex utroque ordine cleri, quæ ad excolendum animum pertinent, in consociatis sedulo curant. Denique catholici non desunt copiosis divitiis, sed mercenariorum velut consortes voluntarii, qui constituere lateque fundere grandi pecunia consociationes adnitantur : quibus adiuvantibus facile opifici liceat non modo commoda præsentia, sed etiam honestæ quietis futuræ fiduciam sibi labore quærere. Tam multiplex tamque alacris industria quantum attulerit rebus communibus boni plus est cognitum, quam ut attineat dicere. Hinc iam bene de reliquo tempore sperandi auspicia sumimus, modo societates istiusmodi constanter incrementa capiant, ac prudenti temperatione constituantur. Tutetur hos respublica civium cœtus iure sociatos : ne trudat tamen sese in eorum intimam rationem ordinemque vitæ; vitalis enim motus cietur ab interiore principio, ac facillime sane pulsu eliditur externo.

Inde laudandi valde, qui ad meliora opifices reducere conantur;

a) *qui verbo,*

b) *qui opere,*

c) *qui zelo apostolico,*

d) *qui pecunia adlaborant ad hunc peroptandum finem.*

43. Est profecto temperatio ac disciplina prudens ad eam rem necessaria ut consensus in agendo fiat conspiratioque voluntatum. Proinde si libera civibus coeundi facultas est, ut profecto est, ius quoque esse oportet eam libere optare disciplinam, easque leges quæ maxime conducere ad id, quod propositum est, iudicentur.

C) *Civitas debet invigilare ut hæc sodalitia recte ordinentur, videlicet :*

Eam, quæ memorata est, temperationem disciplinamque collegiorum qualem esse in partibus suis singulis oporteat, decerni certis definitisque regulis non censemus posse, cum id potius statuendum sit ex ingenio cuiusque gentis, ex periclitatione et usu,

ex genere atque efficientia operum, ex amplitudine commerciorum, aliisque rerum ac temporum adiunctis, quæ sunt prudenter ponderanda. Ad summam rem quod spectat, hæc tanquam lex generalis ac perpetua sanciatur, ita constitui itaque gubernari opificum collegia oportere, ut instrumenta suppeditent aptissima maximeque expedita ad id, quod est propositum, quodque in eo consistit ut *singuli e societate incrementum bonorum corporis, animi, rei familiaris, quoad potest, assequantur.* Perspicuum vero est, *ad perfectionem pietatis et morum* tamquam ad caussam præcipuam spectari oportere : eaque potissimum caussa disciplinam socialem penitus dirigendam. Secus enim degenerarent in aliam formam, eique generi collegiorum, in quibus nulla ratio religionis haberi solet, haud sane multum præstarent. Ceterum quid prosit opifici rerum copiam societate quæsiisse, si ob inopiam cibi sui de salute periclitetur anima? *Quid prodest homini, si mundum universum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur*[1]? Hanc quidem docet Christus Dominus velut notam habendam, qua ab ethnico distinguatur homo christianus : *Hæc omnia gentes inquirunt... quærite primum regnum Dei et iustitiam eius, et hæc omnia adiicientur vobis*[2]. Sumptis igitur a Deo principiis, plurimum *eruditioni religiosæ* tribuatur loci, ut sua singuli adversus Deum officia cognoscant : quid credere oporteat, quid sperare atque agere salutis sempiternæ caussa, probe sciant : curaque præcipua adversus opinionum errores variasque corruptelas muniantur. Ad *Dei cultum studiumque pietatis* excitetur opifex, nominatim ad religionem dierum festorum colendam. Vereri diligereque communem omnium parentem Ecclesiam condiscat; itemque eius et obtemperare præceptis et sacramenta frequentare, quæ sunt ad expiandas animi labes sanctitatemque comparandam instrumenta divina.

a) *Ut scopum principalem habeant* perfectionem pietatis ac morum.

Socialium legum posito in religione fundamento, pronum est iter ad stabiliendas *sociorum rationes mutuas, ut convictus quietus ac res florentes consequantur.* Munia sodalitatum dispartienda sunt ad communes rationes accommodate, atque ita quidem ut consensum ne minuat dissimilitudo. Officia partiri intelligenter, perspicueque definiri, plurimum ob hanc caussam interest, ne cui fiat iniuria. Commune administretur integre, ut *ex indigentia singulorum præfiniatur opitulandi modus : iura officiaque dominorum cum iuribus officiisque opificum apte conveniant.* Si qui ex alterutro ordine violatum se ulla re putarit, nihil optandum magis, quam adesse eiusdem corporis viros prudentes atque integros, quorum *arbitrio litem dirimi* leges ipsæ sociales iubeant. Illud quoque magnopere providendum, ut copia operis nullo tempore deficiat opificem, utque vectigal suppeditet, unde necessitati singulorum

b) *Quod ad* cætera *spectat, officia bene partienda; commune integre administrandum;*

arbitratus integer ad dirimendas lites dominorum et opificum formandus;

membris copia operis procuran-

[1] *Matth.*, XVI, 26. — [2] *Matth.*, VI, 32, 33.

subveniatur, nec solum in subitis ac fortuitis industriæ casibus, sed etiam cum valetudo, aut senectus, aut infortunium quemquam oppressit.

da, atque vectigal ad subveniendum necessitatibus.

44. His legibus, si modo voluntate accipiantur, *satis erit tenuiorum commodis ac saluti consultum;* consociationes autem catholicorum non minimum ad prosperitatem momenti in civitate sunt habituræ. Ex eventis præteritis non temere providemus futura. Truditur enim ætas ætate, sed rerum gestarum miræ sunt similitudines, quia reguntur providentia Dei, qui continuationem seriemque rerum ad eam caussam moderatur ac flectit, quam sibi in procreatione generis humani præstituit. — Christianis in prisca Ecclesiæ adolescentis ætate probro datum accepimus, quod maxima pars stipe precaria aut opere faciendo victitarent. Sed destituti ab opibus potentiaque, pervicere tamen ut gratiam sibi locupletium, ac patrocinium potentium adiungerent. Cernere licebat impigros, laboriosos, pacificos, iustitiæ maximeque caritatis in exemplum retinentes. Ad eiusmodi vitæ morumque spectaculum, evanuit omnis præiudicata opinio, obtrectatio obmutuit malevolorum, atque inveteratæ superstitionis commenta veritati christianæ paulatim cessere. — De statu opificum certatur in præsens : quæ certatio ratione dirimatur an secus, plurimum interest reipublicæ in utramque partem. Ratione autem facile dirimetur ab artificibus christianis, si societate coniuncti ac prudentibus auctoribus usi, viam inierint eamdem, quam patres ac maiores singulari cum salute et sua et publica tenuerunt. Etenim quantumvis magna in homine vis opinionum præiudicatarum cupiditatumque sit, tamen, nisi sensum honesti prava voluntas obstupefecerit, futura est *benevolentia civium in eos sponte propensior*, quos industrios ac modestos cognoverint, quos æquitatem lucro, religionem officii rebus omnibus constiterit anteponere. Ex quo illud etiam consequetur commodi, quod spes et facultas sanitatis non minima suppeditabitur opificibus iis, qui vel omnino despecta fide christiana, vel alienis a professione moribus vivant. Isti quidem se plerumque intelligunt falsa spe simulataque rerum specie deceptos. Sentiunt enim sese apud cupidos dominos valde inhumane tractari, nec fieri fere pluris quam quantum pariant operando lucri : quibus autem sodalitatibus implicati sunt, in iis pro caritate atque amore intestinas discordias existere, petulantis atque incredulæ paupertatis perpetuas comites. Fracto animo, extenuato corpore, quam valde se multi vellent e servitute tam humili vindicare : nec tamen audent, seu quod hominum pudor, seu metus inopiæ prohibeat. Iamvero his omnibus mirum quantum prodesse ad salutem collegia catholicorum possunt, si hæsitantes ad sinum suum, expediendis difficultatibus, invitarint, si resipiscentes in fidem tutelamque suam acceperint.

D) Fructum horum *collegiorum* reipublicæ *maxime futurum historia docet.*

a) *ita opifices christiani, benevolentiam civium sibi conciliabunt,*

b) *spem fovebunt melioris sortis;*

c) *aliique opifices, pravorum collegiorum vinculis agre gravati, christianis sodalitiis nomina dabunt.*

PERORATIO.

1) *Hanc viam sine morâ ineant potestas publica, ac uterque ordo :*

45. Habetis, Venerabiles Fratres, quos et qua ratione elaborare in caussa perdifficili necesse sit. — Accingendum ad suas cuique partes, et maturrime quidem, ne tantæ iam molis incommodum fiat insanabilius cunctatione medicinæ. Adhibeant legum institutorumque providentiam, qui gerunt respublicas : sua meminerint officia locupletes et domini : enitantur ratione, quorum res agitur, proletarii : cumque religio, ut initio diximus, malum pellere funditus sola possit, illud reputent universi, in primis instaurari mores christianos oportere, sine quibus ea ipsa arma prudentiæ, quæ maxime putantur idonea, parum sunt ad salutem valitura. — Ad Ecclesiam quod spectat, desiderari operam suam nullo tempore nulloque modo sinet, tanto plus allatura adiumenti, quanto sibi maior in agendo libertas contigerit : idque nominatim intelligant, quorum munus est saluti publicæ consulere. Intendant omnes animi industriæque vires ministri sacrorum : vobisque, Venerabiles Fratres, auctoritate præeuntibus et exemplo, sumpta ex Evangelio documenta vitæ hominibus ex omni ordine inculcare ne desinant : omni qua possunt ope pro salute populorum contendant, potissimumque studeant et tueri in se, et excitare in aliis, summis iuxta atque infimis, omnium dominam ac reginam virtutum, caritatem. Optata quippe salus expectanda præcipue est ex magna effusione caritatis : christianæ caritatis intelligimus, quæ totius Evangelii compendiaria lex est, quæque semet ipsam pro aliorum commodis semper devovere parata, contra sæculi insolentiam atque immoderatum amorem sui certissima est homini antidotus : cuius virtutis partes ac lineamenta divina Paulus Apostolus iis verbis expressit : *Caritas patiens est, benigna est : non quærit quæ sua sunt : omnia suffert : omnia sustinet*[1].

2) *Ecclesia vero, quo majore potietur libertate, eo efficacius adlaborabit.*

3) *Episcopi ac clerus utrumque ordinem Evangelii præcepta doceant, præsertim caritatem divinam.*

Divinorum munerum auspicem ac benevolentiæ Nostræ testem vobis singulis, Venerabiles Fratres, et Clero populoque vestro apostolicam benedictionem peramanter in Domino impertimus.

Datum Romæ, apud S. Petrum, die 15 Maii, An. 1891, Pontificatus Nostri Decimoquarto.

LEO PP. XIII.

[1] *I Cor.*, XIII, 4-7.

Imprimé par la Société S. Jean l'Évangéliste, Desclée & Cie. — Tournai (Belg.)

THE INSTITUTE OF

MADE IN BELGIUM

Supplementum

PRO MAJORI BRITANNIA ET STATIBUS AMERICÆ FŒDERATIS[1].

INTRODUCTION.[2]

In England, as well as in the United States of America, law is of two kinds : *international* and *municipal;* the former is that rule of civil conduct, which is prescribed by the common consent of Christian nations, and regulates their intercourse with one another; the latter is that rule of civil conduct, which is prescribed by the supreme power in a State, and regulates the intercourse of the State with its subjects and of those subjects with each other. — Here we have to deal only with *Municipal law.*

In either country, Municipal law is *unwritten* or *written.* Unwritten law, known also as *customary* law, or *common* law, is that which originated in the common wisdom and experience of society, in time became an established custom, and has finally received judicial sanction in the decision of the courts of last resort. *Written* law is that which has been directly prescribed, in so many words, by the supreme power of the State.

In America, municipal law is of two kinds : *Federal law*, which is enacted by the supreme power in the United States, and regulates, in matters of a national character, the intercourse of the federal government with the people, and of the people with each other or with citizens of foreign States ; — *State law*, which is enacted by the supreme power in each individual State, and regulates, in all matters not of a national character, the intercourse of such State with its own people and of its people among themselves. — From this it follows that *State laws* are not the same throughout the Union, and that it is well for a priest to get a certain knowledge of the statutes of his own State; but, in the most intricate cases, it may be necessary to consult with a skilful and honest lawyer.

---

[1] This *Supplement* is not an *original* work, but a short *compilation* made out of the books to which we refer our readers; where the authors have explained concisely their doctrine, we frequently quote their *own words*, thus to express more accurately their meaning.

[2] *W. C. Robinson*, Elementary Law, Boston (Little and Brown) 1882, § 1-12; *Stephen*, New Commentaries on the Laws of England 12th ed. London (Butterworths), 1895, p. 38-81.

I. The Copyright law.

By *copyright* we understand the right of an author to print and publish his own original work, exclusively of all other persons.

1° **In England,** [1] the *copyright Act*, 1842 (5 et 6 Vict. c. 45) provides that the copyright of every book, — under which word is included every volume, part or division of a volume, pamphlet, sheet or letter-press, sheet of music, map, chart, or plan separately published in the United Kingdom, — which shall be published in the lifetime of its author (whether a subject of the king or not) shall endure *for his natural life*, and for *seven years longer;* or, if the seven years shall expire before the end of forty-two years from the first publication, shall endure for such period of *forty-two years;* and that, when the work is posthumous, the copyright shall endure for forty-two years from the first publication, and shall belong to the proprietor of the author's manuscript; and that, as regards articles which are first published in periodical works, the copyright, unless there is some agreement to the contrary, remains vested in the author. The proprietor of a copyright *infringed*, by the book being unlawfully printed within the British dominions, may claim damages for the injury already suffered, and an injunction to prevent the continuance of the infringement or piracy; as regards books unlawfully reprinted in any place out of the British dominions, and imported into the United Kingdom, they may be seized as forfeited, by any officer of the customs or excise, and the offenders are liable to penalties.

Moreover by the *International Copyright Acts*, it is provided that His Majesty by order in council may, — as regards books, prints, articles of sculpture, paintings, drawings, photographs and other works of art, first published in a foreign country, — allow the respective authors, inventors, artists, and their personal representa tives, privilege of copyright for any period not exceeding the term for which the like productions would be protected, if first published in the United Kingdom.

2° **In the United States,** the Act of March 3, 1891, provides that the author, inventor, designer or proprietor of any book, map, chart, dramatic or musical composition, engraving, cut, print, or photograph or negative thereof, or of a painting, drawing, chromo, statuary, and of models or designs intended to be perfected as works of the fine arts; and the executors, administrators, or assigns of any such person, shall, upon complying with the provisions of this chapter, have the sole liberty of printing, reprinting, publishing, completing, copying, executing, finishing and vending the same: and, in the case of a dramatic composition, of publicly performing

[1] *Stephen*, vol. II, p. 34-43.

or representing it, or causing it to be performed or represented by others. Authors and their assigns have the exclusive right to translate or to dramatize any of their works.

(A) **Conditions to be complied with.** (a) But to secure this privilege books must be printed from type set or plates made in the United States; photographs from negatives made in the United States; chromos and lithographs from drawings on stone or transfers therefrom made in the United States.

(b) A *printed* copy of the title of the book, map, chart, etc., or a description of the painting, drawing, etc., for which copyright is desired, must be delivered to the Librarian of Congress, or deposited in the mail, within the United States, *prepaid*, addressed "*Librarian of Congress, Washington.*" This must be done on or before the day of publication in this or any foreign country. — No later than the day of publication in this country or abroad, two complete copies of the best edition of each book or other article must be delivered, or deposited in the mail within the United States, addressed to the Librarian of Congress, to perfect the copyright. Besides, one copy of each new edition wherein any substantial changes are made shall be deposited in the office of the Librarian of Congress. — No copyright is valid unless notice is given by inserting in every copy, on the title-page or the page following, these words: "Entered according to Act of Congress, in the year — by — in the office of the Librarian of Congress, at Washington"; or "Copyright, 19 — by. —

(c) In the case of books published in more than one volume, or of periodicals published in numbers, a copyright must be entered for each volume, or part of a book, or number of a periodical. To complete the copyright on a book published serially in a periodical, two copies of each serial part, as well as of the complete work, if published separately, should be deposited.

(d) Foreign authors may acquire copyright by complying with the foregoing regulations.

(B) **Duration.** The original term of copyright runs for *twenty-eight* years. Within six months before the end of that time, the author or designer, or his widow or children may secure a *renewal* for the further term of fourteen years, making forty-two in all. Within two months from date of renewal the record thereof must be advertised in an American newspaper for four weeks.

II. Patent right.

Patent-right is a privilege granted by the State to the first inventor of any new contrivance, that he alone shall be entitled, during a limited period, to benefit by his own invention.

1° **In England,** the applicant for a patent may be a British subject or a foreigner. (a) The application is made by petition contained

in, and supported by, a solemn declaration that the petitioner is the true and first inventor, and that the invention is not in use in Great Britain by any other person, to the best of his knowledge and belief; it must be accompanied by either a provisional or a complete specification : in this latter case, the complete specification must be sent no later than nine months from the date of the application.

(b) The object of patent must be a *new manufacture within the realm of England*, that is some article fabricated by the hand of man, or an addition, by way of improvement, to one already existing, or a chemical process of production, it must be new in Great Britain, but the previous notoriety of the article, in a foreign country, is no objection to the validity of the patent.

(c) The patent-right can be granted only to the *true* and *first* inventor : no one can claim this character, if it appear that the novelty in question was first suggested to him by some other person in England.

(d) It is granted for fourteen years, and this term may be extended for seven, or, in exceptional cases, fourteen years, in favour of a patentee who has not reaped the full benefit of his invention.

(e) If a patent-right be *infringed*, the inventor may claim damages for the injuries sustained, and obtain an order restraining the wrongdoer from the further use of the invention.

2° In **America**, patents are issued in the name of the United States, and under the seal of the Patent Office, to any person who has invented or discovered any new and useful art, machine, manufacture, or composition of matter or any new and useful improvement thereof, not known or used by others in this country, and not patented or described in any printed publication in this or any foreign country, before his invention or discovery thereof, and not in public use or on sale for more than two years prior to his application, unless the same is proved to have been abandoned; and by any person who, by his own industry, genius, efforts and expense has invented and produced any new and original design for a manufacture, bust, statue, alto-relievo, or bas-relief; any new and original design for the printing of woolen, silk, cotton, or other fabrics; any new and original impression, ornament, pattern, print, or picture to be printed, painted, cast, or ortherwise placed on or worked into any article of manufacture; or any new, useful, and original shape or configuration of any article of manufacture, the same not having been known nor used by others before his invention or production thereof, nor patented nor described in any printed publication, upon payment of the fees required by law and other due proceedings had.

(a) Every patent contains a grant to the patentee, his heirs or assigns, for the term of *seventeen years*, of the exclusive right to

[1] *Stephen*, vol. II, p. 23-34.

make, use, and vend the invention or discovery throughout the United States and the Territories, referring to the specification for the particulars thereof.

If it appear that the inventor, at the time of making his application, believed himself to be the first inventor or discoverer, a patent will not be refused on account of the invention or discovery, or any part thereof, having been known or used in any foreign country before his invention or discovery thereof, if it had not been before patented or described in any printed publication.

(b) Joint inventors are entitled to a joint patent; neither can claim one separately. Independent inventors of distinct and independent improvements in the same machine cannot obtain a joint patent for their separate invention : nor does the fact that one furnishes the capital and another makes the invention entitle them to make application as joint inventors; but in such case they may become joint patentees.

(c) The receipt of letters patent from a foreign government will not prevent the inventor from obtaining a patent in the United States, unless the invention shall have been introduced into public use in the United States more than two years prior to the application. But every patent granted for an invention which has been previously patented by the same inventor in a foreign country will be so limited as to expire at the same time with the foreign patent, or, if there be more than one, at the same time with the one having the shortest unexpired term, but in no case will it be in force more than seventeen years.

(d) Applications for a patent must be made in writing to the Commissioner of Patents. The applicant must also file in the Patent Office a written description of the same, and of the manner and process of making, constructing, compounding, and using it, in such full, clear, concise, and exact terms as to enable any person skilled in the art or science to which it appertains, or with which it is most nearly connected, to make, construct, compound, and use the same; and in case of a machine, he must explain the principle thereof, and the best mode in which he has contemplated applying that principle, so as to distinguish it from other inventions, and particularly point out and distinctly claim the part, improvement, or combination which he claims as his invention or discovery. The specification and claim must be signed by the inventor and attested by two witnesses.

When the nature of the case admits of drawings, the applicant must furnish a drawing of the required size, signed by the inventor or his attorney in fact, and attested by two witnesses, to be filed in the Patent Office. In all cases which admit of representation by model, the applicant, if required by the Commissioner, shall furnish a model of convenient size to exhibit advantageously the several parts of his invention or discovery.

(e) The applicant shall make oath that he verily believes himself to be the original and first inventor or discoverer of the art, machine, manufacture, composition, or improvement for which he solicits a patent, that he does not know and does not believe that the same was ever before known or used, and shall state of what country he is a citizen. Such oath may be made before any person within the United States authorized by law to administer oaths, or, when the applicant resides in a foreign country, before any minister, chargé d'affaires, consul, or commercial agent holding commission under the Government of the United States.

(f) On the filing of such application and the payment of the fees required by law, if, on such examination, it appears that the claimant is justly entitled to a patent under the law, and that the same is sufficiently useful and important, the Commissioner will issue a patent therefor.

Every patent or any interest therein shall be assignable in law by an instrument in writing; and the patentee or his assigns or legal representatives may, in like manner, grant and convey an exclusive right under his patent to the whole or any specified part of the United States.

(g) A *reissue* is granted to the original patentee, his legal representatives, or the assignees of the entire interest when, by reason of a defective of insufficient specification, or by reason of the patentee claiming as his invention or discovery more than he had a right to claim as new, the original patent is inoperative or invalid, provided the error has arisen from inadvertence, accident, or mistake, and without any fraudulent or deceptive intention. In the cases of patents issued and assigned prior to July 8, 1870, the applications for reissue may be made by the assignees; but in the cases of patents issued or assigned since that date, the applications must be made and the specifications sworn to by the inventors, if they be living.

III. Of things real and personal.

Property, as to its *legal* character, is of two kinds : *real* and *personal*. Things *real* (otherwise called *real property* or *realty*) are such as are, in contemplation of law, *permanent* and *immovable* as lands, houses, etc. Things *personal* (or *personal* property, or *chattels*) are those which, in contemplation of law, are movable and have not a permanent duration, such as jewels, watches, books, etc.; they are called *personal*, because they may attend the owner's person, wherever he goes. — Some introduce a third distinction, viz. *mixed* things, which partake of the nature of both, as *deeds* to an estate; these are called *real* by others, because they may be considered as something accessory to real property.

1° **Of things real.**[1] Real property consists in *lands*, *tenements* and *hereditaments*.

(**A**) First it consists of lands and of whatever is erected, or growing upon, or affixed thereto, including whatever is beneath or above the surface. By way of exception, houses, trees, growing crops might be personalty, for instance, if a house were built on the land of another, with the latter's consent. Again objects, in their nature real, may by severance from the realty, become personal; thus trees growing on the land are real; when cut, and lying in logs on the land, they are personal. On the other hand, an object, which considered in itself, is personal, may become real; so the materials of which a house is to be built, are personal; but, when constructed into a building, may become real; again a great many fixtures, though originally movable and personal, become real by being affixed to real estate.

(**B**) It consists also of *tenements;* which word includes not only houses and buildings, but whatever may be holden, provided it be of a permanent nature, as a grade in the army, offices, rents, etc.

(**C**) *Hereditaments*, which pertain also to real property, include whatever may be inherited, be it *corporeal* or *incorporeal :* (**a**) *corporeal* hereditaments include land and everything permanently affixed to it; (**b**) an *incorporeal* hereditament is a right issuing out of a thing corporate, or concerning or annexed to, or exercised within the land in the ownership of another, such as the *right of way*, or the right of one man to pass and repass over the land of another by some accustomed or designated path.

2° **Of things personal.**[2] Things or chattels personal comprise in a general way all sorts of things moveable. They consist of *inanimate* things, as goods, plate, money; or of *vegetable* productions, as the fruit or plant when severed from the ground; also of *animals*, which can convey themselves from one spot to another; lastly of certain incorporeal rights in moveables, such as patent-right, copyright, the right to a trade-mark.

Chattels personal may be either in *possession*, or else in *action :* — in *possession*, when a man has the enjoyment, actual or constructive, of the thing; — in *action*, when a man has not the enjoyment of it, but merely a right to recover it by action, or by course of law : thus, money due on a bond is a chattel (or *chose*) in *action*, because, though not actually possessed, it may be recovered by course of law.

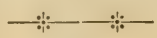

[1] *Stephen*, vol. I, p. 168-638; *Robinson*, Elementary Law, § 38 — § 93.
[2] *Stephen*, vol. II, p. 1-12; *Robinson*, Elem. Law, § 113-118.

IV. Of Parent and child.[1]

Children are *legitimate*, when begotten or born in wedlock; *illegitimate*, when begotten and born out of wedlock. The legal presumption is that a child born during wedlock is legitimate; this presumption may be rebutted, but only by clear proof. In *England*, one born a bastard is not rendered legitimate by the subsequent marriage of his parents; but, in *many States of the Union*, subsequent marriage legitimates a child previously born. — Here we treat only of *legitimate* children.

1° **Duties of parents.** Parents are bound to protect, maintain and educate their children :

(a) *To protect*, viz. to uphold a child in his law-suits and defend him against an unjust assailant.

(b) *To maintain* minor children; but this obligation extends only to necessaries; and the father is not obliged to support his children in idleness if they are able to work. He is obliged by law to maintain them, even though they have some property of their own; but this rule has been relaxed by courts, when the estate of children is larger than that of parents. — After the father's death, the mother is bound to support the child, if able, but not at her expense, if the child has property of his own. — As a rule, the capital of his property will not be infringed for his support, except when necessary. — The parents are not liable for the debts of their children, even for necessaries, except when these have been bought with their parents actual or implied authority.

(c) *To educate* their children, according to their condition; but this duty does not extend to a trade or profession.

2° **Rights of parents.** Parents have a right to the *custody* and *services* of their minor children.

(A) *Custody.* At common law, the father has the paramount right to the custody of the minor child, and, before dying, may appoint a testamentary guardian; in case of the father's death without the exercise of this power, the mother succeeds to these rights, but she loses them by remarriage. — The right of custody may be forfeited by misconduct, and granted to the mother or to a third person.

(B) *Services.* The father has the right to his children's services and earnings, whilst they live with him and are maintained by him; he may voluntarily relinquish this right by express or implied *emancipation*, which gives the child the free disposition of his own time and wages and discharges the parent from obligation to support,

[1] *Stephen.* vol. II, p. 289-304; *Browne*, Elements of the law of domestic relations, Boston, 1890, p. 70-89; *Robinson*, Elements of American Jurisprudence, Boston, 1900, § 26.

unless the child becomes unable to support himself. — But the father has no right in the child's separate personal or real estate; its management is entrusted to guardians or trustees appointed by the will of the donor of the property, or by a competent court.

The parent has a right of action for expenses and loss of the child's services caused by the negligence or wrong of another; this right is not defeated by the fact that the child is living with and in the service of another, unless the parent has relinquished all right to the child's service. — Again the father, or after his death the mother, has a right of action for enticing away or abducting the child, but not for enticing him into a marriage; the theory of this action is reimbursement for loss of service, not compensation for wrong to the child; the principle is the same in an action for seduction of a daughter.

The parent is not liable for his child's torts, although committed in his presence, but without his approval; he is liable for injury by the child's negligent acts which he knows of and permits on his premises.

V. Of guardian and ward.[1]

At common law, an *infant* or *minor* is any person, male or female, under twenty-one years of age. But, in the United States, some statutes have reduced the age required for majority. Infants being generally unable, because of their youth and inexperience, to take care of their own interests, are placed under guardianship.

There are four kinds of guardians : (a) guardians by *nature* and *nurture*, who are the parents themselves, first the father, and on his death the mother; (b) *testamentary* guardians, who are appointed by the father's last will; (c) guardians appointed by the *Court*, when an infant, having some property, was entrusted to no other guardian; (d) guardians *ad litem*, who are appointed by a court of justice to prosecute, or more commonly to defend, for an infant in any action or litigious proceeding therein pending, to which such infant may be a party.[2]

1° **Rigths and duties of guardians.** (A) *With regard to the person of the ward :* the guardian is entitled to the custody of the ward's person, subject to the regulation of the court; his right is even superior to that of the parent, if this be alive; but as a rule the parent is appointed guardian, unless unfit. — Hence the guardian may recover the person of the ward from one unlawfully detaining him, select the place of his education, and bind him to apprenticeship.

---

[1] *Stephen*, vol. II, p. 305-316; *Browne*, Domestic relations, p. 90-122.

[2] With regard to guardianship *in socage*, by *election*, or by *custom*, allen in disuse, see *Stephen*, l. c. p. 310-314.

He is bound to maintain him, but only from the ward's own estate. He has a large discretion in expenditure not encroaching on the capital, but is not allowed to expend more than the income of his ward's estate without consent of the court, except in the case of imperative and sudden necessity; in which case he may use the principal of personalty, but cannot sell the real estate except by order of the court and for the purpose of maintenance. — If necessary, he may place the ward at work, or if he is too young and feeble, entrust him to some charitable institution. — As he has no right to his ward's services, he cannot recover, for his own profit, any compensation for injuries committed against the ward.

(B) *As to the ward's estate*, the guardian is bound to manage it as a good and faithful administrator : he must receive, collect and invest the income, pay the necessary expenses of his ward, and account for his trust; he may lease, discharge a mortgage, sue for debts, compromise, release, or submit to arbitration. He cannot by general contract bind his ward's estate, nor avoid a beneficial contract made by his ward. He has no right to purchase the ward's property or sell his own property to his ward. He may lease the real estate of the ward, and repair it, but must not make improvements without authority of the court; with regard to selling real estate, special formalities are required.

In the discharge of all these duties, the guardian must act with care and diligence, and is responsible for fraud and negligence; but, when he has acted in good faith, according to his best judgment and with ordinary care, he will not be strictly held for losses.

The guardian cannot reap any personal benefit from his ward's estate except what is allowed by court for his services.

2° **Rights of the ward.** The ward may restrain his guardian from committing waste. — On the termination of the guardianship, he may sue him for an accounting, within a reasonable time. He will always receive the aid of the court in recovering property embezzled, concealed or conveyed away in fraud of his rights.

A gift or conveyance from ward to guardian during or shortly after majority is presumed fraudulent, and will not be sustained except on the clearest proof of the utmost good faith.

An infant may bind himself by contract for necessaries; but most of the other contracts made by him are considered as *voidable*.

VI. Of husband and wife.[1]

Under the ancient rules of the common law, the wife's personality was suspended and merged in that of her husband, with whom she became in law one person, and that person the husband. All her

[1] *Stephen*, vol II, p. 246-288; *Browne*, p. 29-53; *Robinson*, Jurisprudence, § 41-43.

personal property which she had in her possession at the date of the marriage, instantly became the property of the husband, and all her claims and rights of action against others vested in him, to be collected by him and applied to his own use, if he chose. Her temporary interests in lands, the rents and profits of her real estate, and all her services and earnings during the time of *coverture* (that is until the marriage relation was legally dissolved) were also his.

But in more recent times, both in England and America, these disabilities of married women have been greatly modified, first by the action of courts of equity, and next by legislative enactment.

1° **In England,** the matter has been mostly settled by the *Married Women Property Acts* of 1870 and 1882. According to these statutes, every woman who marries on or after the first day of January, 1883, is to hold as her *separate estate* all her property, either then already belonging to her or afterwards coming to her in any manner, whether such property be real or personal, including wages, earnings, and gains earned or made by her in any occupation which she carries on separately from her husband. — Besides a wife, whenever married, may effect an insurance upon her own or her husband's life, *for her separate use*, and may also acquire property independently of her husband in such deposits as she shall have made in a savings bank, or other bank, or as she shall have invested in the funds, in a joint-stock company, or in an industrial or loan society, — provided that she shall not have used her husband's moneys without his consent, and shall not have deposited or invested such moneys in fraud of his creditors. — Again, if a wife be deserted by her husband without reasonable cause, she may obtain an order, which is called a *protection order*, under which any money or property she shall acquire by her own lawful industry, or become possessed of, after the desertion, will be protected and belong to her as if she were a *feme sole* (unmarried); and if a wife is *judicially separated* from her husband, she is to be deemed a *feme sole* as regards all her property acquired subsequently to the judicial separation.

If she survives her husband, she is entitled to *dower*, that is to hold to herself, for the term of her natural life, the third part of all the lands and tenements of which her husband was seized or possessed in fee simple or fee tail at any time during the *coverture*, and of which any issue that she might have had could have been heir.

2° **In America,** each State has its own system of laws governing married women, and sometimes different systems applied to parties married before or after certain dates, and sometimes different systems under any one of which the parties may elect to live.

The State of New York, being the earliest and perhaps the most radical in this reform, it may be well to point out the substance of the statutes enacted on this point. The main principle is that a

married woman retains the ownership, administration and enjoyment of her own real or personal property as if she were a *feme sole*, or unmarried. Hence, she may bargain, sell, assign and transfer her *personal* property, — perform any services or labor, carry on any trade or business on her sole and separate account, and her earnings therefrom shall be her sole and separate property. She may sue and be sued in all matters pertaining to her separate property, for damages or injury to her own person or character, and the recovery shall be her sole property. — She is not liable for the debts of her husband, except for those contracted by her as his agent for the support of herself and her children. The husband is not liable for his wife's ante-nuptial debts except to the amount of her separate property acquired by him; nor for contracts made by her respecting her separate property, unless it relates to property given or granted by him.

Many States by statute permit the wife to have the benefit of an insurance on the husband's life as against his creditors, though he has paid the premiums with his own money.

In some States of the Union, not only the widow, but also the husband, at the death of his wife, has the right of *dower;* [1] so, in *Maryland*, according to the new law of 1898, "every husband shall acquire, by virtue of his marriage, an estate for his life in one third of the lands held or owned by his wife at any time during the marriage, whether by legal or equitable title... but such estate shall not operate to the prejudice of any claim for the purchase money of such lands, or other liens on the same". Yet this right of *dower* may be relinquished by either husband or wife, by joint or separate deed, according to the statutes of the various States.

VII. Of Corporations. [2]

1° **Notion.** A corporation is a body consisting of one or more persons, established by or under the authority of the law, with the capacity of succession, either perpetual or for a limited period, and the faculty of acting as a natural person. — It may consist of *one* member, who is then a *corporation sole;* thus every bishop in England, and a few bishops in America, are acknowledged as *corporation sole* for their respective diocese. But generally corporation consist of several members. — Corporations are *public*, when created by law to promote public interests, such as counties,

[1] *Dower*, in english law, is the right of the widow to the use and enjoyment, for her life, of one-third of all the real estate of the deceased husband which the children could have inherited.

[2] *Stephen*, vol. III, p. 2-55; *Robinson*, American Jurisprudence, § 71-112.

towns, cities; or *private*, when created for the private benefit of the members, such as banks, joint-stock companies, universities, etc.

2° **Organisation.** Formerly a charter, granted by Parliament or by the Legislature of the State, was required for any new corporation. But now, in most of the States of the Union, a corporation may be formed by complying with some conditions determined by the Statutes of each State. As a rule, articles of incorporation have to be drawn up and signed by a certain number of persons, determining the name, the object, the place of business, the amount of capital or stock, the names and residences of stock-holders and of directors; these articles are deposited with and filed in the proper office; and from this moment the corporation has a legal existence.

So a corporation must have a *name* by which it may make contracts and hold property, sue and be sued; it must have a corporate *seal* to be affixed to the documents, and a *place* of business for the general management of affairs. It has the right of perpetual succession, by appointing new members and officers.

3° **Dissolution.** A corporation may be dissolved in various ways: by the death of all its members, if new ones have not been elected; by the voluntary consent of its members; by expiration of the time determined by the statutes, if limited; by a law repealing the charter, if created by an act of the Legislature; by a decree of forfeiture for misuse of non-user of its privileges.

VIII. Of prescription.

In Great *Britain* as well as in America, there is a distinction to be made between *prescription* and *limitation at law*.

1° **Of prescription properly so called.**[1] In British countries as well as in the United States, prescription proper applies only to *incorporeal hereditaments* and to certain *exemptions* and *privileges;* land or moveables cannot be claimed by prescription. Incorporeal hereditaments include, among other species, the right of way, the right of fishing, the right to water cattle at a spring, or pond or stream, the right of pasture, the right to lay pipes to conduct water or gas, the right to put up a wall or a fence on the land of an adjacent proprietor, and also rents, offices, dignities, franchises and the like. — Prescription is always founded on the actual possession of the thing in question, and the measure of the actual enjoyment is, as a rule, the measure of the right. The *time*, during which such possession must have continued, was determined, *in England*, by the Prescription Act, 1832, and is of twenty, thirty, forty and sixty years according to some distinctions which it would

[1] *Stephen*, vol. I, p. 595-638; *Robinson*, Elem. Law, § 132.

be too long here to explain; — in the *United States*, it is fixed by *statute*, and extends usually to twenty years.

In either country, the possession must have been : (a) *adverse*, i. e. inconsistent with the *enjoyment* of the corporeal property by its true owner; (b) *under a claim of right;* i. e. with the avowal on the part of the possessor, that he has a real right to the possession of the incorporeal hereditament; (c) *peaceable* and *continuous*, i. e. without such action, on the part of the owner of the corporeal property, as suspends, or restricts or interferes with the enjoyment of the hereditament by its possessor; also without abandonment, or disuse on the part of the possessor; and therefore enjoyed during the whole of the required period of time by the same individual possessor, or by a series of individuals, each claiming a title through his predecessors; (d) with the knowledge of the owner of the corporeal property.

2° **Of the limitation of actions.** Besides prescription, by which a right may be acquired, there is another privilege, called *limitation at law*, whereby the claimant of a right cannot, after a certain period, enforce his claim before a court of justice.

The *statutes of limitation* originated in England as far back as 1623, and were adopted in most of the States of the Union.

In Great Britain,[1] the statutes of limitation apply both to *real* and *personal* property.

(A) The *real property Limitation Act*, 1874, completing and correcting the statutes previously enacted, decides : (a) that no person shall, after 1st January 1879, make entry or distress upon, or bring an action to recover any *land* or *rent*, unless within *twelve years* next after the time at which the right to make such entry or distress, or to bring such action, shall have first accrued to the person making or bringing the same. However if, at the time at which the right of any person shall first accrue, such person is under the disability of infancy, coverture, idiocy, lunacy or unsoudness of mind, he or the person claiming through him may, though twelve years have expired, enter or sue within six years next after the person to whom the right accrued shall have died or ceased to be under disability; but no such right of entry, distress or action, shall be exercised, except within *thirty* years next after the right accrues, even though the disability may have attached during the whole of the thirty years, or although the term of six years above mentioned shall not have yet expired.

(b) That no action or other proceeding shall be brought to recover any *money* secured by any mortgage, judgment, or lien, or otherwise charged upon or payable out of any land or rent at law or in equity, or any legacy, except within *twelve years* next after a

[1] *Stephen*, vol. III, p. 508-525.

present right to receive the same shall have accrued to some person capable of giving a discharge for or release of the same, — unless indeed part of the principal money shall have been paid or an acknowledgment in writing given, and then only within twelve years after such payment or acknowledgment.

(c) That no *arrears of rent*, or of interest, or any damages in respect of any such arrears, shall be recoverable, but within *six years* after the same shall have become due or been acknowledged in writing to the person entitled thereto or his agent, signed by the party chargeable or his agent, — subject to this proviso, that where a prior mortgagee or incumbrancer has been in possession, within one year next before action, the second mortgagee may in his action recover the arrears of his interest for the whole period (although exceeding six years) that the prior mortgagee has been in possession.

(B) With regard to *things personal*, it is provided, in substance : (a) that actions of trespass in general, all actions of account (other than between merchants), and all actions of debt on simple contract, or for arrears of rent not due upon specialty, shall be limited to *six years* after the cause of action accrued; (b) that actions of trespass for the particular injuries of assault, menace, battery, wounding and imprisonment, shall be limited to *four years ;* (c) and the actions on the case for verbal slander, shall be limited to *two years.* — But to these limitations, there are exceptions, in favour of persons labouring under *disability.*

N. B. Between these two classes of limitations, there is this important difference, namely, that the former statute concerning *real property* has, by its express provision, the effect of extinguishing the *right*, as well as of barring the remedy; whilst the latter, concerning *personalty*, bars the *remedy only*, without extinguishing the right, so that though I can bring no action to recover a debt on contract, after the expiration of the limited period, there is nothing to prevent my obtaining payment of the debt after that period in any other manner. — This distinction is particularly important for the *forum conscientiæ.*

In the United States, the matter is regulated by statutes which substantially agree with the english regulations as above explained. However, in many States, the period of time during which an action may be brought to recover real property, is *twenty years*, as it used to be in England before. — Besides, in some States, special laws have been enacted allowing *squatters* sooner to become owners of the lands they have cultivated in good faith.

animi appetentis regat, Deum et proximos caritate diligat singulari ac summa, omniaque animose perrumpat, quæ virtutis impediunt cursum.

Satis est in hoc genere exempla veterum paulisper cogitatione repetere. Res et facta commemoramus, quæ dubitationem nullam habent : scilicet civilem hominum communitatem funditus esse institutis christianis renovatam : huiusque virtute renovationis ad meliora promotum genus humanum, immo revocatum ab interitu ad vitam, auctumque perfectione tanta, ut nec extiterit ulla antea, nec sit in omnes consequentes ætates futura maior. Denique Iesum Christum horum esse beneficiorum principium eumdem et finem : ut ab eo profecta, sic ad eum omnia referenda. Nimirum accepta Evangelii luce, cum incarnationis Verbi hominumque redemptionis grande mysterium orbis terrarum didicisset, vita Iesu Christi Dei et hominis pervasit civitates, eiusque fide et præceptis et legibus totas imbuit. Quare si societati generis humani medendum est, revocatio vitæ institutorumque christianorum sola medebitur. De societatibus enim dilabentibus illud rectissime præcipitur, revocari ad origines suas, cum restitui volunt, oportere. Hæc enim omnium consociationum perfectio est, de eo laborare idque assequi, cuius gratia institutæ sunt : ita ut motus actusque sociales eadem caussa pariat, quæ peperit societatem. Quamobrem declinare ab instituto, corruptio est : ad institutum redire sanatio. Verissimeque id quemadmodum de toto reipublicæ corpore, eodem modo de illo ordine civium dicimus, qui vitam sustentant opere, quæ est longe maxima multitudo.

In Christo olim instauratæ ad eum redeant oportet dilabentes societates.

b) *Nec* corporalem vitam *neglexit Ecclesia, præsertim proletariorum.*

24. Nec tamen putandum, in colendis animis totas esse Ecclesiæ curas ita defixas, ut ea negligat quæ *ad vitam pertinent mortalem ac terrenam.* De proletariis nominatim vult et contendit ut emergant e miserrimo statu fortunamque meliorem adipiscantur Atque in id confert hoc ipso operam non mediocrem, quod vocat et *instituit homines ad virtutem.* Mores enim christiani, ubi serventur integri, partem aliquam prosperitatis sua sponte pariunt rebus externis, quia conciliant principium ac fontem omnium bonorum Deum; coercent geminas vitæ pestes, quæ nimium sæpe hominem efficiunt in ipsa opum abundantia miserum, rerum appetentiam nimiam et voluptatum sitim [1] : contenti denique cultu victuque frugi, vectigal parsimonia supplent, procul a vitiis, quæ non modo exiguas pecunias, sed maximas etiam copias exhauriunt. et lauta patrimonia dissipant. Sed præterea, ut bene habeant proletarii, recta providet, instituendis fovendisque rebus, quas ad sublevandam eorum inopiam intelligat conducibiles.

1) Indirecte *regendo* mores.

[1] *Radix omnium malorum est cupiditas*, I Tim., VI, 10.

Quin in hoc etiam genere beneficiorum ita semper excelluit, ut ab ipsis inimicis prædicatione efferatur. Ea vis erat apud vetustissimos christianos caritatis mutuæ, ut persæpe sua se re privarent, opitulandi caussa, divitiores : quamobrem *neque... quisquam egens erat inter illos* [1]. Diaconis, in id nominatim ordine instituto, datum ab Apostolis negotium, ut quotidianæ beneficentiæ exercerent munia : ac Paulus Apostolus, etsi sollicitudine districtus omnium Ecclesiarum, nihilominus dare se in laboriosa itinera non dubitavit, quo ad tenuiores christianos stipem præsens afferret. Cuius generis pecunias, a christianis in unoquoque conventu ultro collatas, *deposita pietatis* nuncupat Tertullianus, quod scilicet insumerentur *egenis alendis humandisque, et pueris ac puellis re ac parentibus destitutis, inque domesticis senibus, item naufragis* [2].

2) Directe cujusvis generis institutis pertinet ad subleandam inopiam.

Hinc sensim illud extitit patrimonium, quod religiosa cura tamquam rem familiarem indigentium Ecclesia custodivit. Immo vero subsidia miseræ plebi, remissa rogandi verecundia, comparavit. Nam et locupletium et indigentium communis parens, excitata ubique ad excellentem magnitudinem caritate, collegia condidit sodalium religiosorum, aliaque utiliter permulta instituit, quibus opem ferentibus, genus miseriarum prope nullum esset, quod solatio careret.

25. Hodie quidem multi, quod eodem modo facere olim ethnici, ad arguendam transgrediuntur Ecclesiam huius etiam tam egregiæ caritatis : cuius in locum subrogare visum est constitutam legibus publicis beneficentiam. Sed quæ christianam caritatem suppleant, totam se ad alienas porrigentem utilitates, artes humanæ nullae reperientur. *Ecclesiæ solius est illa virtus*, quia nisi a sacratissimo Iesu Christi corde ducitur, nulla est uspiam : vagatur autem a Christo longius, quicumque ab Ecclesia discesserit.

In cujus loco frustra conantur subrogare beneficentiam legalem; omnium autem cooperatio multum proderit.

At vero non potest esse dubium quin, ad id quod est propositum, ea quoque, quæ in hominum potestate sunt, adiumenta requirantur. *Omnino omnes*, ad quos caussa pertinet, *eodem intendant idemque laborent* pro rata parte necesse est. Quod habet quamdam cum moderatrice mundi providentia similitudinem : fere enim videmus rerum exitus a quibus caussis pendent, ex earum omnium conspiratione procedere.

26. Iamvero *quota pars remedii a republica expectanda sit*, præstat exquirere. — Rempublicam hoc loco intelligimus non quali populus utitur unus vel alter, sed qualem et vult recta ratio naturæ congruens, et probant divinæ documenta sapientiæ, quæ Nos ipsi nominatim in litteris Encyclicis de civitatum constitutione christiana explicavimus.

2° QUID A REPUBLICA CHRISTIANA EXPECTANDUM.

[1] *Act.*, IV, 34. — [2] *Apol.*, II, XXXIX.

include an indemnity against the obligations which he has contracted under the contract which is set aside, but it cannot, as a rule include damages for loss sustained.

(**C**) These untrue conclusions may have been induced by representations of the other party made with a knowledge of their untruth and with the intention of deceiving : this is *fraud.* The person injured by fraud has several remedies : (**a**) he may affirm the contract and ask for a fulfilment of its terms, or damages for such loss as he has sustained by their non-fulfilment; (**b**) he may *avoid* the contract, either by taking active steps to get it cancelled on the ground of fraud, or by resisting as uit for specific performance, or an action for damages brought in respect of it; (**c**) if, after becoming aware of the fraud, he does not give notice of his intention to avoid the contract, he may lose his option to affirm or avoid the contract, but he retains the right of entering an action for deceit and of recovering by that means such damage as he has sustained.

(**D**) The consent of one of the parties may have been *extorted* from him by the other by actual or threatened *personal* violence [1] : this is *duress.* A contract entered into under duress is not void *ipso facto*, but is *voidable.*

(**E**) Circumstances may render one of the parties morally incapable of resisting the will of the other, so that his consent is no real expression of intention : this is *undue influence.* Contracts made under such an influence are voidable, not void. As soon however as the undue influence is entirely withdrawn, the contract may be reaffirmed by the influenced party and thus become valid.

4° **Of the subject-matter of contracts.** The subject-matter of a contract may be either some real or personal estate, or some exercise of skill and labor, or some right or some forbearance of an existing right, or any other matter beneficial to the person to whom it is to be given, or for whom it is to be done. But certain objects of contract are forbidden or discouraged by law.

(**A**) Some contracts are forbidden by *Statute;* thus certain *wagers* [2] have been declared to be void, *in England*, by *the Gaming Act* of 1845, enacting : "that all contracts or agreements, whether by parole or in writing, by way of gaming or wagering, shall be null and void; and that no suit shall be brought or maintained in any Court of Law

[1] It is considered to be *personal*, when the subject of it is the contracting party himself, or his wife, parent, or child.

[2] A wager is a promise to give money or money's worth upon the determination or ascertainment of an uncertain event; wagers, or wagering contracts, made by a man to protect himself against a risk (marine insurance, life insurance) are perfectly lawful; but wagers made entirely for sport or gambling are forbidden.

or Equity for recovering any sum of money or valuable thing alleged to be won upon any wager, or which shall have been deposited in the hands of any person to abide the event on which any wager shall have been made ".

(B) Other contracts are illegal at *Common law;* such are agreements to commit a crime, an indictable offence, or a civil wrong; agreements to injure the public service, or to pervert the course of justice; agreements which are contrary to good morals.[1]

N. B. The effect of illegality upon the validity of contracts varies according to circumstances; it may affect the whole or only a part of the contract; the contract may be simply discouraged, in as much as the law will not enforce it, or made void. (a) When the contract is *divisible*, i. e. when you can sever the illegal from the legal part, you may reject the bad part and retain the good; but where you cannot sever them, the contract is altogether void. (b) From the text of the law, it must be considered whether the contract is forbidden under penalty, without being declared void, — or whether it is simply discouraged, but without any penalty, — or whether it is purely and simply made void.[2]

5° **Of the parties to a contract.** Any person, not debarred therefrom by law, may make a contract. Now certain persons are by law incapable, wholly or in part, or binding themselves by a promise, or of enforcing a promise made to them. This incapacity may arise from political or professional status, — from youth, — from the marriage bond, — from permanent or temporary aberration of mind.

(A) *From political or professional status :* (a) An alien cannot acquire property in a British ship. — An alien enemy cannot, without licence from the Crown, make any fresh contract or enforce any existing contract during the continuance of hostilities; but his rights as to contracts made before the commencement of war are only suspended, and can be enforced upon the conclusion of peace. — A person convicted of treason or felony cannot, whilst undergoing sentence, make a valid contract, nor enforce contracts made previous to conviction; but these may be enforced by an administrator appointed by the Crown. (b) A barrister cannot sue for fees due to him for services rendered in the ordinary course of his professional duties.

(B) *From youth.* (a) *In England*, the Common law about infants

---

[1] Thus a promise made in consideration of *future* illicit cohabitation is unlawful; a promise made in consideration of *past* illicit cohabitation, is not considered to be illegal, but a mere gratuitous promise, binding, if made under seal, void if made by parol. (*Anson*, op. cit. p. 217-218.)

[2] As for illustrations, see *Anson*, op. cit. p. 224-227.

has been modified by the *Infants' Relief Act* of 1874, which provides as follows : " All contracts whether by specialty or by simple contract henceforth entered into by infants for the repayment of money lent or to be lent, or for goods supplied or to be supplied *(other than contracts for necessaries)*, and all accounts stated with infants, shall be absolutely void. — No action shall be brought whereby to charge any person upon any promise made after full age to pay any debt contracted during infancy, or upon any ratification made after full age of any promise or contract made during infancy, whether there shall be or shall not be any new consideration for such promise or ratification after full age ". — From this it follows that contracts *for necessaries* are binding on infants, although they may take the form of supply of goods or even a loan of money; it belongs to the Court to determine whether the things supplied can reasonably be considered necessaries at all, according to the station in life of the infant or the peculiar circumstances in which he may be placed. Again contracts of apprenticeship and with regard to labor are not void on the plea of infancy alone; when the contract, carefully examined in all its terms, is for the benefit of the infant, the Court will not allow the infant to repudiate it. Besides, if an infant has paid money for goods received, and taken benefit under the contract, he cannot recover the money so paid.

N. B. In the United States, the contracts of infants, except those for necessaries, are *voidable* only, at their option. Besides, contracts for necessaries do not bind them, when they are sufficiently supplied by their father, mother or guardian.[1]

(C) *From the marriage bond.* Formerly the contracts of a married woman were, as a rule, void. But, *in England*, by *the Married Women's Property Acts* of 1882 and 1893, a married woman may enter into contracts, and render herself liable thereupon, as though she where a *feme sole*, in respect of and to the extent of her separate property acquired before or after marriage.[2]

In *most of the States of the Union*, the same doctrine begins to prevail, and the contract of a married woman may be enforced against her separate property, when it relates to or is made for the benefit of her separate estate, or when created in or about carrying on a trade or business of the wife.[3]

(D) *From permanent or temporary aberration of mind.* (a) The contract of a *lunatic* is binding upon him, unless it can be shown that, at the time of making the contract, he was wholly incapable of understanding what he was doing, and that the other party knew

[1] *Browne*, Domestic relations, p. 107-112.
[2] *Anson*, op. cit. p. 137.
[3] *Browne*, op. cit. p. 45-47.

of his condition. (b) A contract made by a person in a state of *intoxication* may be subsequently avoided by him, but if confirmed, whilst he is sober, is binding on him.

X. Of the contract of sale.[1]

The contract of sale is a contract by which the property in goods is transferred from one person to another for a price. Where this price is *money*, it is a *sale proper;* where it is *goods*, it is called *exchange* or *barter*. Again there is a difference between *a sale* and an *agreement to sell :* where the property in the goods *is transferred* from the seller to the buyer, the contract is called a sale; but where the transfer *is to take place* at some future time, or subject to some condition thereafter to be fulfilled, it is an agreement to sell. — To constitute a sale, the goods sold must be *specific*, i. e. sufficiently determined, — in a *deliverable state*, and the sale must be *unconditional;* if any one of these requisites is missing, the contract is only an agreement to sell.

1° **In Great Britain,** the contract of sale is now regulated by *the sale of Goods Act*, 1893; we shall give a brief summary of the main points contained therein.

(**A**) *With regard to the transfer of property :* (a) In the case of a sale *for ready money*, of *specific* goods, immediately *deliverable*, the property in the goods is transferred, as soon as the price is agreed upon by the two parties, provided one of these three conditions is fulfilled : 1) delivery of the goods or of any portion of them, by way of earnest, or tender of delivery, — 2) payment or tender of payment, — 3) if any part of the price be paid down and accepted. — (b) In the case of a sale of goods *on credit*, i. e. when the goods are to be delivered forthwith, but to be paid afterwards, the property passes to the vendee immediately upon the striking of the bargain, without either delivery of the goods on the one hand, or tender of payment on the other. — (c) Where there is a contract for the sale of *unascertained* goods (i. e. not specific), the property passes not until the particular goods are ascertained or made *specific* by weighing out, or by severance or otherwise. — (d) Where the goods are *not in a deliverable state*, the property remains in the vendor and at his risk; sometimes, as in the case of ships which are being built under a contract to pay piecemeal as certain parts of the vessel are completed, the property passes piecemeal from the vendor into the vendee.

(**B**) *With regard to the right of possession.* Even in the case of a sale of specific and finished goods, the vendee cannot take the

[1] *Stephen*, vol. II, p. 73-86; *Anson*, p. 85-86 et alibi passim; *Kent*, vol. II, Lect. XXXIX.

goods (if bought for ready money), until he *pays* or *tenders* the whole price agreed on. But, if he tenders the money to the vendor, and the latter refuses it, the vendee may seize the goods, or bring an action against the vendor for detaining them.

(C) When the goods are sold for the price of *ten pounds sterling or upwards*, the contract of sale *shall not be enforceable by action*, except the buyer shall either accept part of the goods and actually receive the same; or unless he shall give something *in earnest* to bind the bargain, or in part payment; or unless some memorandum or note in writing of the bargain be made and signed by the party to be charged with such contract, or his agent thereunto lawfully authorized.

(D) If the vendor of goods transmit them to the vendee, without receiving payment of the price, and afterwards become aware that the latter is insolvent, the law allows him the right of *stoppage in transitu*, i. e. of reclaiming the goods, whilst they are still in their transit, and not yet delivered to the vendee.

(E) *With regard to the transfer of rights* from the vendor to the vendee, attention is to be paid to the following regulations :

(a) "Subject to the provisions of this Act, where goods are sold by a person who is not the owner thereof, and who does not sell them under the authority or with the consent of the owner, the buyer acquires no better title to the goods than the seller had, unless the owner of the goods is by his conduct precluded from denying the seller's authority to sell....

(b) Where goods are sold in *market-overt*,[1] according to the usage of the market, the buyer acquires a good title to the goods, provided he buys them in good faith and without notice of any defect or want of title on the part of the seller...

(c) When the seller of goods has a voidable title thereto, but his title has not been avoided at the time of the sale, the buyer acquires a good title to the goods, provided he buys them in good faith and without notice of the seller's defect of title.

(d) Where goods have been stolen and the offender is prosecuted to conviction, the property in the goods so stolen revests in the person who was the owner of the goods, or his personal representative, notwithstanding any intermediate dealing with them, whether by sale in market-overt or otherwise...

---

[1] By sale in market-overt is meant selling goods in open market as opposed to selling them privately. In the country the market-place or piece of ground set apart by custom for the sale of goods is in general the only open market there; but in London, and in other towns where so warranted by custom, a sale in an open shop of proper goods is equivalent to, and in fact amounts to, sale in market-overt. (*Indermaur*, Principles of the Common Law, 6th ed. 1891, p. 323.)

(e) Notwithstanding any enactment to the contrary, where goods have been obtained by fraud or other wrongful means not amounting to larceny, the property in such goods shall not revest in the person who was the owner of the goods, or his personal representative, by reason only of the conviction of the offender.

(f) Where a person having sold goods continues or is in possession of the goods, or of the documents of title to the goods, the delivery or transfer by that person, or by a mercantile agent acting for him, of the goods or documents of title under any sale, pledge, or other disposition thereof, to any person receiving the same in good faith and without notice of the previous sale, shall have the same effect as if the person making the delivery on transfer were expressly authorized by the owner of the goods to make the same ".

(F) *As for the execution of the contract*, these are the main points to be minded : —

(a) " It is the duty of the seller to deliver the goods, and of the buyer to accept and pay for them, in accordance with the terms of the contract of sale.

(b) Unless otherwise agreed, delivery of the goods and payment of the price are concurrent conditions, that is to say, the seller must be ready and willing to give possession of the goods to the buyer in exchange for the price, and the buyer must be ready and willing to pay the price in exchange for possession of the goods.

(c) Whether it is for the buyer to take possession of the goods or for the seller to send them to the buyer is a question depending in each case on the contract, express or implied, between the parties. Apart from any such contract, express or implied, the place of delivery is the seller's place of business, if he have one, and if not, his residence : provided that, if the contract be for the sale of specific goods, which to the knowledge of the parties when the contract is made are in some other place, then that place is the place of delivery...

(d) Where the seller delivers to the buyer a quantity of goods less than he contracted to sell, the buyer may reject them, but if the buyer accepts the goods so delivered, he must pay for them at the contract rate. — Where the seller delivers to the buyer a quantity of goods larger than he contracted to sell, the buyer may accept the goods included in the contract and reject the rest, or he may reject the whole. If the buyer accepts the whole of the goods so delivered he must pay for them at the contract rate. — Where the seller delivers to the buyer the goods he contracted to sell mixed with goods of a different description not included in the contract, the buyer may accept the goods which are in accordance with the contract and reject the rest, or he may reject the whole.

The provisions of this section are subject to any usage of trade, special agreement, or course of dealing between the parties.

(e) Where, in pursuance of a contract of sale, the seller is authorized or required to send the goods to the buyer, delivery of the goods to a carrier, whether named by the buyer or not, for the purpose of transmission to the buyer is *primâ facie* deemed to be a delivery of the goods to the buyer. — Unless otherwise authorized by the buyer, the seller must make such contract with the carrier on behalf of the buyer as may be reasonable having regard to the nature of the goods and the other circumstances of the case. If the seller omit so to do, and the goods are lost or damaged in course of transit, the buyer may decline to treat the delivery to the carrier as a delivery to himself, or may hold the seller responsible in damages...

(f) The buyer is deemed to have accepted the goods when he intimates to the seller that he has accepted them, or when the goods have been delivered to him, and he does any act in relation to them which is inconsistent with the ownership of the seller, or when after the lapse of a reasonable time, he retains the goods without intimating to the seller that he has rejected them. — Unless otherwise agreed, where goods are delivered to the buyer, and he refuses to accept them, having the right so to do, he is not bound to return them to the seller, but it is sufficient if he intimates to the seller that he refuses to accept them ".

2° **In the United States,** the same regulations are substantially in force, subject however to a few modifications from the Statutes of the various States.

XI. Of last wills and testaments.[1]

A will or testament is an instrument by which a person makes a voluntary disposition of his property to take effect after his death.

1° **Who may make a will?** All persons of *sound mind*, except *infants* and *married women*, whose capacity is somewhat restricted. (a) Soundness of mind, such as will enable a person to make a will, has relation to the business to be transacted: hence his mind must have been sound with reference to whatever is involved in this transaction; he must have been able to understand the nature of his property, and his relations to those persons who are about him and to those who would naturally have some claim to his remembrance; he must have been capable of understanding the nature of the act he was doing, and free from any delusion which was the effect of disease, and which would or might lead him to dispose of his property otherwise than he would have done, if he had known and understood correctly what he was doing. — Therefore the will of an

[1] *Stephen*, vol. I. p. 543-564; *Schouler*, A treatise on the Law of Wills, 3rd ed., Boston, 1900; *G. F. Tucker*, Your will: how to make it, Boston, 1896.

idiot, or lunatic, or insane person is invalid when he is wholly without mental powers or self-control, or when the nature of its provisions is such as he could not have comprehended it, or when it is made under the influence of some delusion, or in obedience to an impulse at once unreasonable and irresistible, or under the pressure of external conditions which perverted his judgment, or exercised such undue influence over his testamentary act as it could not have been entirely voluntary.[1] — The capacity of making a will must exist when being made, and subsequent incapacity will not invalidate it.

(b) With regard to *infants*, at common law, they cannot devise real property, but may make a will of personal property at 14, if males, and at 12, if females. But this was modified in the *United States* by some statutes, which allow a greater capacity to infants.

(c) *Married women*, at common law, could not make a valid will, and marriage revoked their wills already made. But now it is otherwise. *In England*, by virtue of the *New wills Act*, married women have the fullest power of devise in regard to their separate estate. *In most of the States of the Union*, the wife's will made before marriage is no longer revoked by marriage, and she may generally bequeathe her own separate property as if unmarried. Besides she can make a will in favor of her husband, and such a will is no longer revoked by her second marriage.[2]

2. **Who may receive by will?** Generally every person, even infants, wives, insanes, except those expressly forbidden by law. Now, as a rule, *witnesses* subscribing to the will cannot be legatees, unless they be creditors whose debts are, by the will, made a charge on the real estate. *Corporations* can receive by will only to the extent allowed by their charter. In a few American States, *aliens* are still debarred from the privilege of being legatees. — In most of the States, a testator may cut off his children, if he pleases; but in some, the law provides that, if a child is not mentioned in the will, he shall take the same share of the estate as he would have been entitled to, if his parent had died intestate; this accounts for the familiar provision of a legacy to a child of a dollar, thus to mention his name.

3. **What property may be bequeathed?** As a rule, all the property, real or personal, which one owns, after all the debts have been paid. Formerly, at common law, the testator could dispose only of the property already acquired at the time of making the will; but now, in England as well as in most States of the Union, one may dispose by will of all real and personal estate, legal or equitable, to which he

[1] *Robinson*, Amer. Jurisprudence, § 36. — To break a will for *drunkeness*, it must be proven by contestants not only that the testator was intoxicated, but also that he did not comprehend what he was doing.

[2] *Browne*, Domestic relations, p. 54-55.

or she shall be entitled at the time of death. Yet, there are certain kinds of property, such as an estate of homestead, a life insurance, that are devisable only under certain conditions, for which it may be necessary to consult with a lawyer.

4° **Legal forms of wills.** Two kinds of wills are recognised by law: *nuncupative* and *formal*. A *nuncupative* will is an *oral* will declared by a testator before witnesses, and afterwards reduced to writing; it is valid when made by a soldier in actual military service, — i. e. engaged in an expedition, — or a sailor at sea, or, in some States, by other people *in extremis* who are prevented from executing a formal will. But, apart from these exceptional cases, all wills must be in writing.

(A) **In England**[1]: (a) No will is valid, unless it be in writing, and signed at the foot or end thereof by the testator or some other person, in his presence, and by his direction, such signature being also made or acknowledged by him, in the presence of two or more witnesses, present at the same time, and such witnesses attesting and subscribing the will in his presence. According to the new statutes, the incompetency of any attesting witness will not invalidate the will; yet, any beneficial gift to an attesting witness, or to the husband or wife of an attesting witness, remains void.

(b) As to *revocation*, no will shall, under the new statute, be revoked by the *marriage alone* of a testator or testatrix. A revocation may, however, take place by the execution of another will or of a codicil, or of some writing of revocation executed like a will, or by the burning, tearing, or other destruction of the original will by the testator or by some person in his presence and by his direction; — obliteration and other alteration made after execution are of no effect, where the original meaning can still be deciphered, unless executed with the same ceremonies as the will itself, or the signature of the testator and the subscription of the witnesses, be made opposite or near the part altered, or at the foot or end of some memorandum written on the will, and referring to the alteration.

(c) When a will is once revoked, it is not to be revived otherwise than by re-execution of the original, or by a codicil duly executed and showing an intention of revival.

(B) **In the United States,** the same rules are substantially enforced with a few exceptions introduced by statute-laws. (a) So, in a very few States, *holograph* wills are allowed: they must be entirely written, dated and signed by the testator's own hand, and when it is so, no subscribing witnesses are required.

(b) But, in most of the States, two or three witnesses are required: any one may be a witness who is competent to give testimony, and is not, on the other hand, beneficially interested in the will. If the

[1] *Stephen*, l. c. p. 551-554.

will is not written by the testator, but by another person, this person shall write his own name as a witness, in the presence of two other witnesses; — besides, the testator shall write his full name at the end of the will, — or, if he does not know how to write, he will make a cross or any other mark. — It is not necessary that the witnesses should know the contents of the will; but the testator must acknowledge, in their presence, his signature, and declare that this paper is his last will and testament. Then the will is to be signed by them, in presence of the testator and in the same room; in some States, the simultaneous presence of all the witnesses is required. If the witnesses cannot sign, a cross or other mark will suffice. They should also write out their addresses, though this is not necessary for the validity of the testament. — A *codicil*, i. e. any new disposition added to the will, is subject to the same legal forms as the will itself.

(c) As a rule, a will is revoked by *marriage and the birth of a child* subsequent to the writing of the will, if the wife and child were wholly unprovided for; but marriage alone will not, in most of the States, break off the will. It may be also revoked by the destruction of the original will, or execution of another will, as explained above, p. 26.

5° **Of the executors or administrators of the will.** It is well for the testator to appoint an executor of the will; otherwise, the Court will provide for it by appointing an administrator. The appointment of an executor may be qualified by limitations as to time, place and subject matter, and the appointment may be conditional. — As a rule, any one capable of making a will may be an executor. In some States, minors may be named as executors, but they cannot act if they are under twenty-one years of age when the testator dies. In most States, a single woman may now be an executor; and, under modern statutes, married women may also, in many States, act as executors, without any assent an the part of their husbands.

The duty of an executor, after burying the deceased party, is to have the will proved in the proper Court, and, after probate, to make an inventory of the property,[1] which must be filed within a stated period in the register's office. Then he will administer the property according to the directions of the will and the laws of the State. Where there is a deficiency of assets, if there are no directions in the will on the subject, personal property is generally to be used first to pay debts with, and real property afterwards.

[1] By way of exception, an inventory may not be necessary, where the testator makes the executor the residuary legatee. But, in this case, if there is not property enough to pay debts and legacies, the executor may have to pay them out of his own property.

He must pay the debts of the deceased, and observe the rules of priority, according to the several degrees which the law has established in this matter; next the *legatees* are to be paid.[1]

Executors or administrators are not allowed to retain a part of the revenue as a payment for their services, except by order of the Court.

6° **A few practical suggestions on making a will.** (a) If you are of age, and have any property of your own, make a will as soon as possible: else a part of your estate might be wasted in legal expenses. Do not put it off until you are dying: wills written when the testators are in extremity are often unsatisfactory, as important matters are likely to be forgotten, and suspicion of undue influence may be aroused.

(b) A will entirely of your own handwriting affords the best proof that it is genuine; but take heed that its legal expressions be sufficiently clear; hence, be not satisfied with reading the statute-law of your own State on the matter of wills, but consult a lawyer, and show him your draft. After your will has been prepared, think its provisions over, for two or three days before executing it, provided of course you are not in danger of death.

(c) Write out your will in a plain and clear style; if it is obscure, the Court may have difficulty to get at your intention. See that the words used by you not only convey your meaning, but that they convey no other meaning. If you make a detailed will, be careful in the description of the property devised to your legatees. — When the will is written on several sheets of paper, it is safe to sign every sheet, the better to identify it.

(d) See whether, in case your legatee dies before you, you wish his children or other representatives to take his share, and express it clearly.

(e) Have witnesses respectable for their character and good standing, clear-headed, honest and disinterested, one or two more than the number strictly required, who are not your own legatees. Talk with them clearly and intelligently upon matters of local and personal interest, so as to impress upon them that you are perfectly sound of mind and free from all undue influence.

(f) When once your will has been executed, permit no alteration of any sort: but, if you have changed your mind, make rather a new instrument.

(g) Keep your will in such custody as it will not be destroyed or altered, and leave a sealed copy of it to a trustworthy friend.

---

[1] As for the order to be followed in the payment of debts and legacies, see *Stephen*, vol. II, pag. 209-215; and, with regard to the United States, the various Statutes.

XII. Of the law of descent.

In the case of an *intestacy*, i. e, where no will has been made, or where the testator has not disposed of his whole estate, the property or its *residuum* has to be divided according to the law of descent.

1° **In England,** a distinction is to be made between *real* and *personal* estate.

(**A**) The rules of descent applicable to the real estate of persons dying before the first day of January, 1834, are as follows : [1]

(**a**) In every case the descent shall be traced from the *purchaser;* now the word *purchaser* means here the person who *last* acquired the land otherwise than by descent.

(**b**) Inheritance shall in the first place lineally descend to the issue of the purchaser, *in infinitum.*

(**c**) The children of the purchaser are preferred to the grandchildren or remoter issue; among such children, males are preferred to females, and an elder male is preferred to a younger; but females take together.

(**d**) The issue of the children of the purchaser represent or take the place of their deceased parents *in infinitum*, subject always to the third rule (c).

(**e**) On failure of the issue of the purchaser, the inheritance shall descend to the nearest lineal ancestor then living in the preferable line, — supposing no issue of a nearer deceased ancestor in that line to exist.

(**f**) Among the lineal ancestors of the purchaser, the paternal line is always preferred to the maternal.

(**g**) Where an ancestor, to whom, if living at the purchaser's death, the inheritance, would according to the fifth rule (e), descend, dies before the purchaser, leaving issue, the issue of such ancestor *in infinitum* shall represent him, according to the same law of succession laid down with respect to the issue of the purchaser; but with this addition, that those related by the whole blood to the purchaser, are preferred to those related by the half-blood.

(**B**) With regard to the *personal estate*, according to the *Statute of Distributions* (22-23 Car. II, c. 10) and the *Interstates' Estates Act*, 1890, it must be distributed in the following manner :

(**a**) One-third should go to the widow of the intestate, and the residue in equal proportion to his children; or, if they were dead, to their representatives, that is their lineal descendants; if there were no children or lineal descendants, then a moiety is to go to the widow

[1] These rules are condensed from Stephen's vol. I, p. 369-406, to which we refer our readers for a clear exposition of the same.

and a moiety to the next of kindred in equal degree,[1] and their representatives; therefore the father succeeds to all the personal effects of his children who die intestate without wife or issue, in exclusion of the deceased; if the father be dead, and any of the children die intestate without wife or issue, the mother and each of the brothers or sisters of the deceased (or their representatives) shall divide his effects in equal portions.

(b) If no widow should survive, the whole estate is to go to the children; if there were neither widow nor children, the whole is to be distributed among the next of kin in equal degree, and their representatives.

(c) No children of the intestate on whom he may have settled, in his lifetime, any estate in lands or pecuniary portion *equal* to the distributive shares of the other children, shall have any part of the *surplusage* (the remainder of property) with their brothers and sisters; but, if the estates, so given them by way of advancement, shall *not be quite equivalent* to the other shares, the children so advanced shall have as much as will make them equal to their brothers.

(d) When a husband dies intestate (after the 1st September, 1890) and leaves no issue, the whole estate, real and personal of the deceased now passes to his widow, if it be under a total value of 500 pounds; and where such estate exceeds that value, she now takes 500 pounds out of it, in priority to all persons entitled under the *Statutes of Distribution* (as above); and then, the residue of the personal estate is distributable according to the former law, that is to say, one half to the widow and the remaining one-half among the next of kin.

2° **In America,** the laws of descent vary according to the Statutes of the various States, and, as changes in this matter are frequent, it is necessary to take into consideration the latest statutes. The only general rule is that the property goes to the lawful descendants in the direct line, i. e. to the children, next to the grand-children, and so on, without distinction of sex. Where the descendants are in equal degree, each one receives an equal share, and therefore takes *per capita;* for instance, if there be three brothers, each one will receive one third of the inheritance. Where the descendants are of different degrees, — v. g. one child and two grand-children, — the grand children take *per stirpes*, or representation, i. e. inherit only such a share as their parents would have respectively inherited. To illustrate : A. leaves B. a son and two grand-children D. and E.,

[1] The propinquity of degree is reckoned according to the computation of the *civilians* (roman jurists); cfr. *Stephen*, vol. II, p. 201.

sons of C., who died before his father; B. gets a half of the estate: D. and E. take one fourth each, because their father would have taken a half, which is equally devided between them. We conclude with the remark of *Robinson*, Elem. Law, § 126 : "Each of the States has its own laws of descent, subject of course to occasional changes, and the only reliable source of information concerning them is the statute-books, in which they are contained".

Contents of the Supplement.

INTRODUCTION		1*
I.	The copyright law	2*
II.	Patent-right	3*
III.	Of things real and personal	6*
IV.	Of parent and child	8*
V	Of guardian and ward	9*
VI.	Of husband and wife	10*
VII.	Of corporations	12*
VIII.	Of prescription and of the limitation of actions	13*
IX.	Of the law of contracts in general	16*
X.	Of the contract of sale	21*
XI.	Of last wills and testaments	24*
XII.	Of the law of descent	29*

Imprimé par la Société S. Jean l'Evangéliste, DESCLÉE & Cie. — Tournai (Belgique).

MADE IN BELGIUM.

lis v. 3
6602

THE INSTITUTE OF MEDIAEVAL STUDIES
10 ELMSLEY PLACE
TORONTO 8, CANADA.
6602.